

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשע"ה

ספר
**אם הבנים
שמחה**

מאמרים ודרשות מעוררים הלבבות
בשנחה של ארץ ישראל ושיבתה
שנאמרו ונכתבו בשנות השואה הנוראה

על ידי הגאון הקדוש
רבי ישכר שלמה טייכטאל זצוק"ל
הי"ד

ראב"ד ור"מ דק"ק פישטיאן - סלובקיה
מוח"ס שו"ת משנה שכיר בד' חלקי שו"ע

מהדורה מחודשת ומורחבת

יו"ל ע"י משפחת המחבר
בסיוע
קרן רא"ם

עיה"ק ירושלים תשע"ג

כל הזכויות שמורות
למשפחת המחבר

הערות ותקונים בכל עניני הספר
יתקבלו ברצון

בארץ ישראל

ישכר דוד קלויזנר
שד' ירושלים 1147/9
ת.ד. 671 קרית מלאכי,
Israel
טל: 324 858 0544
com.gmail@ydklaus

בארצות הברית

ישראל קלויזנר
50th Street, 1942
11204. Y.N, Brooklyn
.A.S.U
טל: 1484 253 718 1

באנגליה

שלמה הכהן שווארמץ
,Leadale Road 78
BH15 6London N
England
טל: 869007 7970 44
com.gmail@schwarcz.s

יוסף שלו' אלישיב

ירושלים

בס"ד, תמוז תשס"ח

הנני לברך את הנהלת קרן רא"ם בראשות ידידי הר"ר אליהו מרדכי זוננפלד הי"ו המוציאים לאור עולם מתורתם של רבותינו ראשונים ואחרונים - אשר עוסקים כעת בהדפסת דרשותיו של הגאון המפואר רבי יששכר שלמה טייכטל הי"ד בעל שו"ת משנה שכיר.

זכותו של המחבר הי"ד תעמוד לכל המתעסקים להוציא לאור את דברי תורתו להתברך ברו"ג.

בברכת התורה,

יוסף שלו' אלישיב

עם הדפסת הספר נכנסנו אל מרחב הגר"ח קנייבסקי שליט"א הרב צרף ברכתו והתיימנו לברכת חמיו מרחב הגר"ש זצוק"ל וציין כי הוא מכיר את ספרי ה'מושנה שכיר' והם "ספרים טובים"

**ברכת מרן הגר"ש ואזנר שליט"א
שניתנה עם הוצאת המעשה שכיד על התורה והמועדים**

עם סיום עריכת הספר הנוכחי נכנסנו קמיה מרן הגר"ש ואזנר שליט"א
וקיבלנו את רשותו לצרף את דברי ברכתו אלו
לכל ספרי הגאון המחבר זצוק"ל

ב"ה מחרת יוה"כ תש"ע

הגאון הגדול הרב הצדיק רבי ישכר שלמה הי"ד
היי מפורסם מאד לגדול בתורה
וזכיתי ג"כ להכירו ולישא וליתן אתו בהלכה
מצוה לעשות נפשות לאותו גאון וצדיק ז"ל

ע"ז בעה"ח
שמואל הלוי ואזנר

תוכן העניינים

- ג מכתבי ברכה
- ו הנצחות
המשך הנצחות משפחת המחבר זצוק"ל בסוף הספר
- ט דברים אחדים
ר' אליהו מרדכי זוננפלד שליט"א
- יד תמונת הגאון הקדוש המחבר
- טו הקדמת בן המחבר
הרב חיים מנחם טייכטל שליט"א
- כב מסמכים ופקסימיליות
הקדשת המחבר על הספר שנתן לאדמו"ר מגור • תצלום כת"י המחבר – הערות על טופס הספר שלו • רשימה שכתב רבנו על כריכת ספרו - כתב ידו • שער הספר המקורי – בודפעסט תש"ג • הקדמת המחבר • קונטרס ישיבת ארץ ישראל • חתימת רבינו בעהמ"ח אם הבנים שמחה • צילום כת"י הספר • רשימה שכתב בברחו לבוסמערין
- לג הגרי"ח זוננפלד ורבינו זצוק"ל
מכתב מהגרי"ח זוננפלד אל רבינו
הספד רבינו על הגרי"ח זוננפלד

רבי שלמה דוב הלר זצ"ל • רבי ישראל יהושע מקוטנא זצ"ל
• רבי אליהו גריידיצער זצ"ל • רבי חיים דוד חזן זצ"ל • הערות
והוספות מרבינו המחבר • רשימת המסייעים למהדורת תש"ג

31	ספר אם הבנים שמחה
33	הקדמה ראשונה
66	הקדמה שניה
48	פתיחה
69	פרק ראשון - הצרות וחבלי משיח
92	פרק שני - גאולתן של ישראל
		פרק שלישי - היישוב והבנין
143	פתיחה
153	בנין ארץ ישראל
284	מאמר מקדש ה'
299	השמטה לפרק שלישי
		פרק רביעי - האחדות והשלום
		פרק רביעי
306	מאמר תקנת ישראל השלום והאחדות
335	השמטה לפרק רביעי
		נספחות
336	הערות האדמו"ר מפיטסבורג זצ"ל
340	הערות הרה"ג ר' יששכר דוד קלויזנר
388	המשך הנצחות
399	קורות חיי רבינו זצ"ל

בשער הספר נעלה את זכרו של היקר באדם

דמות מופת בהליכותיו ובכשרונותיו
איש האשכולות, תלמיד חכם וסופר אמון

הרב צבי קפלן ז"ל

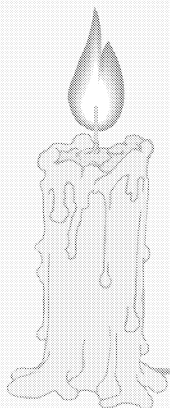
נלב"ע יום א' י"ח בכסלו תשע"ג

בנו יחידו של הגאון המופלא

רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל

אליהו מרדכי זוננפלד

רעננה

לזכר ולעילוי נשמות

אבי וסבי, ירא ה' נאמן רוח, חכם ורב פעלים
רבי אליהו מרדכי בן מרן רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל
נלב"ע ט"ו באב תש"ו

אמי וסבתי, אשת חיל אם הבנים
מרת חסא שינא פערל זוננפלד ע"ה
בת רבי אלתר יצחק ורנר ז"ל
נפטרה בשיבה טובה בשבת קודש ח' מרחשון תשמ"ה

ת נ צ ב " ה

הונצחו בספר על ידי
בנם ר' משה יהודה זוננפלד הי"ו
ונכדיהם ר' אליהו מרדכי זוננפלד הי"ו
ור' דניאל זוננפלד הי"ו
ירושלים - ברזיל - רעננה

נר זכרון

לעילוי נשמות

דודתי עדינת הנפש

שרה ע"ה

בת רבי אליהו מרדכי זוננפלד ז"ל

נפטרה י"ט שבט תשמ"א

ידידי נפשי יקירי ירושלים

דודתי

זלדה [קוליץ] ע"ה

ב"ר אליהו מרדכי זוננפלד ז"ל

נפטרה כ"ז אב תשנ"ו

דודי

הרב חיים עמנואל ז"ל

ב"ר אליהו דוד נחמן קוליץ ז"ל

נלב"ע כ"א טבת תשנ"ג

דודתי

אשה יראת ה' היא תתהלל

חי'ה אסתר [זוננפלד] ע"ה

ב"ר רפאל זבולון חרל"פ ז"ל

נלב"ע ז"ך כסלו תשע"א

בפניא דמעלי שבתא

דודי הצדיק איש השלמות

מצניע לכת

רבי שמואל בנימין ז"ל

ב"ר אליהו מרדכי זוננפלד ז"ל

נלב"ע י"ח אדר תשנ"ט

ונטמן במוצש"ק ביום פטירת מרן זי"ע

דודתי היקרה

רחל בריינדל [הרטמן] ע"ה ב"ר אליהו מרדכי זוננפלד ז"ל

נפטרה י' ניסן תשנ"ה

בן דודי היקר

אביעד קוליץ ז"ל

נפל על הגנת עמו וארצו על הרי חברון

י"ח ניסן תשס"א

בת דודתי היקרה

בילה רחל [רוחה] ביליג ע"ה

ר"ח אדר תשמ"ח

ת . נ . צ . ב . ה .

הונצחו ע"י ר' אליהו מרדכי זוננפלד הי"ו

דברים אחדים

לפני חמש שנים, כשזכינו להוציא לאור את הכרך הראשון מדרשותיו ואמריו של אותו גאון וקדוש רבי ישכר שלמה טייכטל זצוק"ל הי"ד, כתבתי דברים אחדים לבטא מקצת מן ההערכה וההערצה שיש לי הק' ולרבים כמוני, כלפי אישיותו ותורתו ופעלו של בעל ה"משנה שכיר" וה"אם הבנים שמחה".

ידועה גם ההערכה הרבה שזכה לה מזקני - מרא דארעא דישראל - מרן רבי יוסף חיים זוננפלד זי"ע, כפי שניווכח בפרט מהסכמתו החמה והמיוחדת לספר התשובות "משנה שכיר" אשר אנו מתכבדים להביא גם בספר זה, וממכתביו אל המחבר זצ"ל בכלל. עתה, שזכינו להיות לעזר גם להוצאת הספר המונומנטלי "אם הבנים שמחה", ספר יסוד לאהבת ישראל וארץ ישראל, במהדורה מורחבת ומהודרת ובברכתם של גדולי ישראל, מצאתי שלענ"ד הדברים נכונים לשעתם ועל אחת כמה וכמה נכונים וראויים להכתב גם היום, ובתוספת כמה נקודות מאירות מתוך ועל הספר המרגש והמיוחד כל כך.

בהיותו מסתתר מהצוררים ימ"ש, במוצש"ק "נחמו" שנת תש"ב בפשיטיאן [סלובקיה], כותב הגה"ק רבי ישכר שלמה טייכטל זצוק"ל הי"ד ביומנו אשר נכתב בעמקי ים הצרות בשנות השואה האיומה: "נחמו נחמו עמי יאמר אלוקיכם" (ישעי' מ, א), ויש לדקדק למה אמר הנביא "אלוקיכם", שהיא מידת הדין ולא אמר "ה'" שהיא מידת הרחמים? הלא כל הישועות באו מצד מידת הרחמים! ונראה ע"פ מאמר חז"ל בשהש"ר (פרשה ב' ד"ה השבעתי) "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ", מהו "עד שתחפץ"? עד שתחפץ מלכות של מעלן, וכשתחפץ מידת הדין.

הרי דהקב"ה ממתין בגאולתן של ישראל עד שגם מידת הדין י'הא מסכים עליה, וכן אמרו בפ' חלק (סנהדרין צז:): "מאחר שהוא מחכה ואנו מחכים למה אינו בא? אלא מידת הדין מעכבת", עיי"ש. [וע"ע במהרש"א שם].

מסכם הגאון המחבר זצוק"ל הי"ד: "נחמו נחמו עמי יאמר אלוקיכם" היינו שגם מידת הדין מסכים לזה, והטעם: "כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה" (שם, ב') וכשמואל (בפ' חלק, שם) אשר אומר "דיו לאבל שיעמוד באבלו" וכפירוש רש"י (שם) דדי להם בצרות הגלות ואזי אפילו בלא תשובה נגאלין. וזה שאמר הנביא "כי נרצה עונה" (שם) דהיינו ע"י ש"לקחה כפלים בכל חטאתיה", וכן אנו שסבלנו עתה כ"כ מצרות הגלות, כבר ה'ה העת שה' יגאלנו במהרה, אכ"ר". ע"כ דברי הגהמ"ח זצוק"ל הי"ד

כידוע, המחבר הקדוש כתב בתקופת הזעם את הגיוני ליבו בעל פה, בלי ספרים, וכפי שהוא הגדיר בעצמו "בעת אשר עם בני יושבים פה בעומק הגלות ובעומק השפלות שנשארנו פה מתי מספר, ובדוחק יש ללקוט איש איש ממקום מחבואו לעשות מנין עכ"פ בשבת, כי כל בני קהילה כבר הלכו בגולה אל ארץ פולין שהיא כעת ארץ גזירה [מלשון הכתוב בויקרא טז, כב] ר"ל... כן אנחנו שנפלנו בעומק הגלות ה' ירחם עלינו במהרה, עינינו צופות ומיחלות לגאולה קרובה, ואין לנו כעת מה שישמח את לבנו אלא הגרגרים דדברי תורה מה שחוננו החונן לאדם דעת לחדש...".

כמה מאכזב וכמה כואב שהגאון הקדוש הזה הי"ד, בעל "המשנה שכיר" - תשובות להלכה אשר השיב לאלפי שואלים מכל קצווי תבל ומו"מ בהלכה עם גדולי ישראל גאוני דורו, דור דעה של לפני השואה - נאלץ לכתוב באחד ממכתביו האחרונים ש"לצערי הרב ולדאבון ליבי, יש שלא ירדו לסוף דעתי בכתובת ספרי אם הבנים שמחה' שהוצאתי בהיותי 'בעמק הבכא' בבודפשט בשנת תש"ג, וסהדי במרומים! כי בכתבי על יישוב ארץ ישראל ע"י אחינו, עיני עיני יורדה מים מאין הפוגות על עם ה' הנאנחים והנדכאים מתוקף חבלי הצרות שאין לתאר, וראיתי בא"י קרן אורה ועוגן הצלה, ואם כי ידעתי וחששתי שמא יתלו בי דברים שלא אמרתי ולא התכוונתי אליהם...".

הרי ספרו המונומנטלי הזה, "אם הבנים שמחה", נכתב מתוך אהבה עמוקה לעם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל, וכולו נכתב בשפה נרגשת ובפניה לעם ישראל כולו לשוב אל ארץ אבותינו, ולתושבי הארץ לבסס את חייהם באדמת הקודש על התורה שבלעדיה אין לנו כל קיום, וכל זכותנו בא"י היא רק מכח הבטחת ה', וללא קיום תורה ומצוות אין לנו חלק בירושה זו.

ומה מתאים לדברים אלו פירושו של הרש"ד הירש זצוק"ל להסביר את סמיכות המקראות (דברים טז, כ) "צדק צדק תרדוף, למען תחיה וירשת את הארץ", "ודבר גדול למדנו מכאן: ירושת הארץ תלויה ועומדת בכל רגע, והמדינה היהודית חייבת לרשת את הארץ תמיד מחדש על ידי הגשמה מלאה של הצדק".

כלל זה נכון לשעתו ונכון שבעתיים בימינו אנו, כי קיומנו ואחיזתנו בארץ ישראל מותנים בהגשמת מידת הצדק והאחדות, כפי מה שכותב הגאון המחבר זי"ע בספר (עמוד 50), כי הג"ר משה דוד טייטלבוים זצ"ל, נכד ותלמיד מובהק למדן בעל ייטב לב זצ"ל, טען לפני רבינו הרי"ד זצוק"ל מבעלזא, היות ועם בני ישראל שרויין בצער כמעט בכל העולם, ואין תרופה למכות ישראל זולת אם יתעוררו כולם יחד כלל ישראל לתשובה, והיה מן הראוי שתנועה זו על התעוררות התשובה יצא מיד צדיק הדור כמותו.

כאשר השלים את דבריו, פתח האדמו"ר זי"ע פיו קדשו וענה לו רק תשובה קצרה וחדה בזה הלשון - "כשהמשיח יבוא אזי יחזרו בני ישראל בתשובה. העיקר הוא שהיהודים יאהבו איש את רעהו, וצריך לאהוב אפילו לאיש היותר גרוע שבישראל כנפשו ולאחד הלבבות ולרחק כל דבר הגורם פירוד לבבות, ובזה תלוי ישועתן של ישראל בעת צרה", עכ"ד הקדושים אשר יצאו בהדרת קודש מעמקי לבבו. דברי אלקים חיים שנאמרו בשעתו נכונים עאכ"כ גם בדורנו אנו.

וכפי שמעיד נכד המחבר זי"ע הגאון רבי ידידיה ברנסדורפר שליט"א ששמע מאביו הרה"צ רבי שלמה ברנסדורפר זצ"ל, שבזמן שחמיו בעל "משנה שכיר" הי"ד היה בבודפשט והביא את ספרו "אם הבנים שמחה" לפני הרה"ק כ"ק אדמו"ר מוהר"א מבעלזא ואחיו הרה"ק ר' מרדכי מבילגורייא זצוק"ל זי"ע, לאחר שעייין בספר אמר לו הרב מבילגורייא: "עס וועט זיין א גיט ספר אויף פיפציג יאהר ארים"] = "זה יהיה ספר טוב בעוד חמישים שנה"].

כל חייו, עד רגעיו האחרונים ממש, כאשר מסר את נפשו למען יהודי שלחמו הדל [מעט פירוורים] נלקח ע"י גוי אכזר - היו קודש, ומותו - קודש קדשים! וכל זאת כמה חודשים בלבד לפני השחרור מעול המרצחים והגרמנים ימ"ש כאשר הרגיש כי קיצו קרב, וקרא בהתרגשות אל אחיו היהודים על הישועה הקרובה לבא.

אגב, יחס זה אל האומה הרשעה כבר נזכר בהנהגותיו של זקננו מרא דארעא דישראל הגרי"ח זוננפלד זצוק"ל, כאשר וילהלם קיסר גרמניה ביקר בירושלים בשנת תרנ"ח וכל בני העיר בראשות גדולי התורה יצאו לבקר את פניו, השתמט רבינו באומרו כי מה שאמרו חז"ל (ברכות ט:) "א"ר יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ ... אפי' לקראת מלכי עובדי כוכבים" וכו', לא נאמר לגבי מלך מזרעו של עמלק. ובמקביל לדברי המחבר, ראה גם במכתבו של זקננו הגרי"ח זצוק"ל שהובא בספר "אם הבנים שמחה", אודות ישוב ובנין הארץ הקדושה.

המחבר, קדוש ישראל, הגאון הגדול רבי ישכר שלמה טייכטל זצוק"ל הי"ד מתוך כאבו הגדול לצרות עמו, העז והצליח מה שרבים לא הצליחו או לא העזו לברר וללבן היטב: סוגית העליה לארץ ישראל, מבוסס היטב בתלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ושאר מקורות, כידו הטובה עליו מתוך אמונה שלמה ש"עת לעשות לה", וכפי שאנו רואים היום בס"ד בא"י כי למרות שעוד ארוכה הדרך, בכל אופן קולה של תורה הולך וחזק מאוד, וכן ירבה.

ואמנם ידוע שהרמב"ם לא מנה את מצות ישוב ארץ ישראל במנין המצות - וראה את שהשיג עליו הרמב"ן (בסוף מצות עשה ד'), ואת שביאר ה"מגילת אסתר" בדרכו של הרמב"ם - יתכן להסביר את שיטת הרמב"ם כי אדרבא, בהיותה מצוה כוללת

ושורש לקיומן של רבות מן המצוות ושקולה כנגדן, משום כך לא מנאה הרמב"ם וכשיטתו בשורש הרביעי, עיי"ש.

כתנא מסייע לקריאתו הנרגשת, מצא הגהמ"ח זי"ע בעמדתם הנלהבת של גדולי הדור וכך הוא מצטט את דבריו של האדמו"ר מגור בעל ה"אמרי אמת" זצוק"ל (עמ' 150): "אשר מצות ישוב ארץ ישראל שנצטוינו בתורתנו הקדושה איננה דבר תלוי בזמן מן הזמנים, רק בהיכולת והאפשרות, ולכן גם עתה צריכים להשתמש בהאפשרות של עכשיו ולעבוד בכל עוז, כי בריבוי העולים החרדים לארץ ישראל תתגדל השפעתם שמה, וזה יגרום שמירת קדושת הארץ".

כמו כן, המחבר מצטט מדבריו של זקני מרא דארעא דישראל, הגרי"ח זוננפלד זצוק"ל (עמ' 295): "אומר אני בוודאי הגיע השעה שיתעוררו בעלי יכולת ליתן לב להיישוב בקודש, אם כי מאז לבם של ישראל עם הקודש הומה לחיבת הקודש, לא היה כי אם לתמוך באותם המעטים השרידים שנתנו לבם לעלות בקודש, אבל לשום לב להרבות היישוב בקודש, בזה כנראה לא התעוררו... וכנראה נתקיים בנו "אם תעירו וגו' עד שתחפץ" (שה"ש ב, ז), והנראה שהחפץ הזה התעוררות עליון, השי"ת ברחמיו יחיש ישועה לעמו במהרה בימינו אמן".

גם את אותם שבי הארץ מן החלוצים שנתרחקו משמירת תורה ומצוות יש לראות לטובה, כפי שכותב הרהמ"ח זצ"ל בשמו של הגרי"ח זוננפלד זצ"ל (שם): "כל כך הרבה מסירות והקרבה לעבודת הארץ, עם גילוי כזה של חיבת הארץ יש לצפות שיחזורו למוטב, והכל על פי אמרתו הידועה של מרן הגרי"ח "זראה בטוב ירושלים" - יש לראות תמיד את הצד הטוב שבציון וירושלים".

בהקשר זה ראויה לציון ההערכה הרבה ששררה בין זקני הגרי"ח זצוק"ל ובין המחבר זצ"ל, כפי שאפשר להווכח מהמכתב ההסכמה של הגרי"ח לשו"ת משנה שכיר, וכן ההספד המרגש שנשא המחבר עם הסתלקותו של זקני זיע"א.

ואוסיף עוד אמרה מופלאה ששמעתי לאחרונה ממשי, כי בשעת התנאים שנערכו באירוסי נכדת ה"משנה שכיר" הי"ד עם נכדו הבכור של כ"ק אדמו"ר מבעלזא שליט"א - סיפר הרבי: שה"משנה שכיר" הגיע בשנת תש"ג לדודו ולאביו - כ"ק אדמו"ר הרה"ק מוהר"א מבעלזא ולאחיו הרה"ק מבילגורייא זי"ע בבדפשט לבקש הסכמה על ספרו "אם הבנים שמחה". אמר לו הרב מבילגורייא: יש מחלוקת במשנה בפסחים (פ"י מ"ו) בענין אמירת חלקו הראשון של הלל כליל הסדר לפני הסעודה - עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרים עד "אם הבנים שמחה" ובית הלל אומרים עד "חלמיש למעינו מים", עכשיו ההלכה כבית הלל, לעתיד לבא יהיה ההלכה כבית שמאי: "אם הבנים שמחה".

חשים אנו בזכות העצומה שנתגלגלה לידינו, הודות לבן המחבר, ברא כרעא דאבוה, הרה"ג ר' חיים מנחם טייכטל שליט"א, המסור בלב ונפש לצוואתו של אביו המחבר זי"ע להפיץ תורתו ולהוציא כתביו לאור עולם, וזכינו לתמוך בהוצאתם לאור של כתבי רבנו המחבר זי"ע, דברי חיזוק והתעוררות מופלאים לתורה ולמועדים, ואשר נתקבלו בשמחה וברינה של תורה אצל קהל הלומדים ונדפסו במהדורות חוזרות בשנים האחרונות, חלקם אף נאמרו ונכתבו בשנות הזעם ה"י וכוחם יפה לשעה ולדורות. עכשיו חזר ושנה פרקו בדברים המרגשים שנכתבו בפתח הספר.

כמו כן חובה נעימה להכיר תודה לנכד רבינו זי"ע, הגאון רבי ישכר דוד קלויזנר שליט"א, על כל פעלו הרב, במסירות לאין שיעור, ועימו בן אחיו הרה"ג ישראל קלויזנר שליט"א, בהוצאת כל כתבי זקנו בכלל ובספר זה בפרט.

תודתנו מעומקא דליבא ליקירנו הרה"ג ר' שלמה ורנר שליט"א ראש מכון קרן רא"ם על מסירתו בכל פעולות הקרן, לתורה ולחסד בכלל, ובפרט בספרים שאנו מגישים לפני ציבור לומדי התורה מזה למעלה מעשור שנים, לקראת ט"ו באב - יום הזכרון של זקננו רבי אליהו מרדכי זצ"ל, בנו הצעיר וחיביבו של מרן הגרי"ח זוננפלד זצוק"ל.

ואחתום בתפילה כי זכות התורה וזכות הרה"ק המחבר הי"ד תעמוד לנו, בברכה להורי היקרים עט"ר שליט"א לראות אך ורק נחת מבניהם ובני בניהם לאורך ימים ושנות חיים, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא. ושנזכה כולנו לקדש שם שמים ברבים, ולגרום כל אחד לפי מיטב יכולתו לאחדות ולשלום כי היא באמת תקנת ישראל.

אליהו מרדכי זוננפלד

בן אאמו"ר רבי משה י'הודה שליט"א

נו"נ למרן הגרי"ח זצוק"ל

תמונת הגאון הקדוש המחבר זצוק"ל הי"ד

הקדמת בן המחבר שליטי"א

עם הופעתו מחדש, במהדורה מורחבת ומהודרת, ובהוצאת משפחת המחבר, של הספר המופלא "אם הבנים שמחה" מהאי קדוש הגאון המפורסם ענק הרוח, אאמו"ר רבי ישכר שלמה טייכטל זצוק"ל הי"ד, בעהמ"ס שו"ת "משנה שכיר" מגדולי ההוראה ורבני אירופה, מוצא אני לחוב קדוש להבהיר דברים מספר על המחבר הגדול ועל מגמת הספר.

הספר, שיסודתו בהררי קודש — ממעינה הטהור של תורתנו הקדושה ומפי חז"ל בש"ס בבלי וירושלמי, מדרשים וזוהר הקדוש ומשאר ספרים הקדושים הקדמונים, ראשונים ואחרונים — נכתב ע"י המחבר¹ בשלהבת אש דת, בעיצומה של השואה האיומה והנוראה בשנת תש"ג בבירת הונגריה בודפשט המעטירה, בהסתתרו מפני חמת המציק, תוך ים של צרות, כאשר לבו הטהור שתת דם על עם ה' הקדוש, שכרע תוך תוקף חבלי הגלות, תחת מגפיהם האכזריים והטמאים של הצוררים הגרמניים הנאצים ימ"ש.

יש שסילפו את דמות דיוקנו הקדוש והטהור של המחבר זצוק"ל הי"ד. קנא קנאתי קנאת ה' צבאות להאי גברא קדישא אאמו"ר זצוק"ל הי"ד ואשא קולי ואקרא בקלא דלא פסיק: "שלו נעליכם מעל רגליכם!" בדברכם על איש מופלא זה המורם מעם, שכל מסכת חייו היתה שזורה, כל כולה, קדושה וטהרה ומסירות נפש עילאית לה' ולתורתו ואת נשמתו הטהורה מסר ג"כ על הגנת יהודי בחירוף נפשו².

לבל יפלו חיים בידי הרוסים. כדי להרחיק מהחזית העלו את היהודים לקרונות משא נעולים על בריח ומנעול עם שבויים אוקריינים שהציקו להם מאוד, והסיעום ליעד לא ידוע. אחרי שהרעו את המעונים ימים מספר, זרקו לכל אחד מנת לחם זעומה ביותר, תוך כונה מרושעת שכל אחר יאבק להשגת חיי נפשו- פרוסת לחם העלובה. והנה עשק אוקרייני אחד את מנתו של יהודי - שכנו של אבא מרי - לאחר שנפשו יצאה ממש להשגת הפת. הדבר העלה את אפו של אבא מרי ובקשו בתוקף להחזיר את העושק. נוסעי הקרון היהודים התחננו בפני אנא מרי לבל יתערב, כי בנפשו הדבר, "איך אעמוד מנגד כאשר

1. בהיותו ללא ספרים, וכלשונו בעמוד 96 ובעוד מספר מקומות יוען שאני כותב כעת בלי ספרים במחיצתי כי אני בגלות פה עיר הבירה וטמון בירכתי הבית במקום מוצנע א"א לי לציין המקומות בספרים הנ"ל".

2. לפי עדות תלמידו שנמצא בארץ ושעל ידיו נפח נשמתו הטהורה: היה זה בחודש שבט בשנת תשי"ה, כאשר צבאות הברית התקדמו בכל החזיתות והרוסים עמדו בשערי מחנה המות הידוע לשימצה "אוישוויץ" היתה עיניהם של הצוררים הנאצים צרה בקורבנותיהם המעונים היהודים להשאירם בחיים. וגם כאשר החרב היתה מונחת על צווארם, נקטו בכל האמצעים

כוחותינו הנפשיים דלים מלתאר גדולתו של אאמו"ר זצוק"ל הי"ד, שהקדיש חייו לד' אמות של הלכה תוך ניהול צאן מרעיתו-עדתו ותלמידי ישיבתו. וככל שהיה גדול בתורה, הרי היתה יראתו קודמת לחכמתו, מנהיג ומשפיע בעל שיעור קומה ועומד בפרץ על משמר היהדות הצרופה, בלא לוותר אפילו כקוצו של יו"ד מההלכה הפסוקה ומדרך ישראל סבא. בכוח תכונותיו אלה זכה לתלמידים רבים ומעריצים שומעי לקחו שהלכו בדרכו וגילו דביקות ברבם בכל נפשם.

אבא מרי הגה"ק זכה וגאוני ארץ וצדיקי הדור העריצוהו והרעיפו עליו תארי כבוד מיוחדים במינם בעודו צעיר לימים, והעלו על נס את חכמתו ואת כשרונותיו המופלגים לכוון לאמתה של תורה³.

הקהילה הקדושה, הישיבה הקדושה והתשובות שהשיב לשואליו מכל קצות הארץ, אלו היוו חייו ואמנם עוד בחייו הפיץ חלק ממעיינותיו חוצה בהדפסת ספרו שו"ת "משנה שכיר" המפורסמים⁴. הגה"ק ששם לילות כימים בעבודת ה', לא נדם קול התורה והתפילה בביתו וקולמוסו לא סר מידו, גם כאשר הגיעו הימים הקודרים והיתה עת צרה ליעקב אשר לא נהיתה מאז היה לעם, וכבן המתחטא לפני אביו שפך לבו הטהור לפני אבינו שבשמים על צרות הכלל והפרט.

בסערת הזמן בטלה הישיבה מבית מדרשו, מוחו נטרד בצרת הדור, ואזי נתן לבו לתור ולחקור בקורות ימי עמנו, בתקוה למצוא בהם מענה על המצוקות והאבדון שעוברים עלינו מאז חורבן בית מקדשנו ואשר הגיעו לשיאם בימיו.

ובהתבוננו בטבעת החנק שנכרכה מסביב לצווארה של היהדות הגיע לידי מסקנה כי הגולה והגלות הן מקור כל הצרות והתלאות אשר פקדו את עמנו בעוונותינו הרבים ולכן לא הרפה בסוף שנותיו מלתבוע להימלט מארצות הדמים, לא להוסיף תת כחינו ואוננו לפיתוח ושיכלול אדמות הגויים, אלא להתמסר במקום זה לבנין ארצינו ברוח התורה והמסורה.

לאחר שהגזירות בארצו התגברו ביתר שאת וביתר עוז, נאלץ להסתתר מפני קלגסי השלטון ועלה עם קבוצת אנשים, נשים וטף לעלית גג של בית המדרש עד יעבור זעם. דרך חרכי עלית-הגג עלה בגורלם לראות את בני הקהילה האהובים והיקרים שאולצו באכזריות לעלות על כלי רכב שעמדו ליד השער, על מנת להובילם ליעד - שהיה אז

נפשו של הנעשק תלויה בו" נענו, ואמנם לא הבלוג
ועמד על שלו, עד שקמו הצוררים האוקריינים
בשיתוף קלגסי הס.ס. ורצחוהו נפש תוך עינויים
איומים, הי"ד.

3. ראה בארובה בתולדות המחבר, בספר זה,
ובספרו שו"ת "משנה שכיר" מהדורה מחודשת,
ירושלים, תשל"ד.

4. יצאו לאור בקרוב במהדורה מחודשת.

לא ידוע. לבו של הגה"ק התפלץ בראותו מחזות אימים אילו ונשא עיניו לשמים בתפילה: מי יתן ועם ה' המעונה יזכה להיחלץ מן המיצר ולהיות אך ורק בין יהודים בארץ ישראל, באדמת הקודש בין יהודים...

הרהורים אלה אפפו אותו מני אז ללא הרף ולא נתנו לו מנוח, הגורל המר שפקד את בית ישראל העסיק את מוחו ולבו הטהור ללא הפסק, ושם בעליית הגג של בית מדרשו השכיל להתרומם ולהתעלות והגה עמוקות והתחיל לדבר ולכתוב בשבחה של ארץ ישראל, תוך ריכוז מחשבותיו וכוחותיו ומאמצים על אנושיים, ממש.

הצרות שעלו למעלה ראש, גורלו המר של עם ה' הנתון למשיסה, היסורים שבאו עליו במידה יתירה וגדושה הציתו בקרבו את שלהבת אהבת ארץ ישראל שהיתה חביבה בקרבו ובאה לידי ביטוי בחיבורו "אם הבנים שמחה" שתוכנו: ישובה ובנינה של ארץ הקודש על ידי עליה המונית של החרדים לדבר ה'. חיבור נפלא זה כתב בשפה נרגשת ובתמצית דם לבו בשנת תשי"ג בהיותו — כלשונו — בעמק עכור בבירת הונגריה, לשם נאלץ לברוח.

ביטויי החיבה של הגה"ק לבנין הארץ וכמיהתו הבלתי פוסקת להגדיל את הישוב על ידי עלייה חרדית המונית, שהופגנו על ידיו בכל הזדמנות בפני קהל ועדה. דבריו חוצבי להבת אש שנאמרו ונכתבו בלהט הקדושה מלאי חיבת הקודש בשבח כל מה שנשתבחה בו ארץ ישראל הוצגו לא פעם בראי עקום, ונתפרשו על ידי חוגים שונים שלא כהלכה בכונה תחילה, ומכאן הרתיעה של בני המשפחה להחדרת הספר הקדוש הזה תקופה ממושכת, וזאת מתוך חרדה לכבודו של האי גאון וקדוש הי"ד, ואמנם חוזה בעיני קדשו מה שעלול להתרחש וחששותיו הביע באחד ממכתביו האחרונים לבנו הח"מ⁵ בכתבו: "לצערי הרב ולדאבון ליבי יש שלא ירדו לסוף דעתי בכתבת ספרי "אם הבנים שמחה" שהוצאתי בהיותי ב"עמק הבכא" בבודפשט, וסהדי במרומים! כי בכתבי על ישוב ארץ ישראל ע"י אחינו, עיני עיני יורדה מים מעין הפוגות על עם ה' הנאנחים והנדכאים מתוקף חבלי הצרות שאין לתאר. וראיתי בארץ ישראל קרן אורה ועוגן הצלה, ואם כי ידעתי וחששתי שמא יתלו בי דברים שלא אמרתי ולא התכוונתי אליהם, הרי יודע תעלומות יעיד עלי כמה שפכתי שיח בפני בוחן לבבות, שדברי לא יהוו להם לפוקה ולמכשול. ובטוחני כי זכותה של אדמת הקודש תעמוד לכל המחוננים את עפרה לבלתי ידח ממנו כל נידח. ותמכתי יתדותי בדברי רבותינו הקדושים - אשר רבנו הגה"ק הרה"צ בעל "מנחת אלעזר" האדמו"ר ממונקאטש, היה רגיל לשננם: הרמב"ם בהל' תשובה [פ"ז ה"ה] פוסק: "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר

5. ראה מבוא לספרו שוית משנה שכיר מהדורה מחודשת, תשל"ד, ירושלים.

הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הם נגאלים" ובכח הבטחה זו כתבתי את ספרי "אם הבנים שמחה".

כעת עם הוצאת הספר ע"י נכדי משפחת המחבר, מוצא אני לחובה להזים ולהפריך את דיעותיהם למיניהם שייחסו למחבר ע"י הוצאת דברים מהקשרם, למען דעת כי מגמת הספר היא להרבות כבוד שמים ולעשות למען ישוב ארץ ישראל ע"י עליית המוני שומרי תורה ומצוות וכדבריו בשם האדמו"ר מגור זצוק"ל⁶ "ככל שהעליה החרדית תגדל, תהיה השפעתם גדולה יותר באה"ק בעיצוב תדמית הארץ ברוח התורה והמסורה ובשמירת קדושת הארץ" ואנו רואים את הדבר כעת במוחש, שברבינו יהודים חרדים, ההתחשבות בהם גדולה יותר בדרישתם להשלטת חוקי התורה בארץ ומה גם כשהם יהו את הרוב בארץ. ואם מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך, כדבריו, הרי הרבה מן האור בכוחו לגרש לגמרי את החושך. ואמנם זכינו כי קול יעקב מצפצף בכל ישוב וישוב, הישיבות הקדושות הולכות ומתרבות ואור התורה מאיר את החושך הכפול ומכופל בו אנו נמצאים כעת בעקבתא דמשיחא. ורוח הטהרה חודר בקרב אחינו הטועים — תועים החוזרים בתשובה ומשליכים מאחר גיוס את כל האידאולוגיות למיניהם שעבר עליהם הכלת. וקל לתאר איך היו פני הארץ אם הישוב החרדי היה גדול יותר והישיבות הקדושות ושאר מוסדות התורה היו "מציפים" כל פינה ופינה בארץ הקודש, ברור שהמאור שבהם היה מחזירם למוטב וכל המעיקים לשכינה היו נעלמים וכמאמרם ז"ל "יתמו חטאים ולא חוטאים". וכאשר הוא מדבר בספרו בשבח בוני הארץ, אף שהמה כלשונו בעוה"ר עוזבי תורה, ר"ל, ברור שזה לימוד זכות עליהם על שזכו להיות ממתיישיבי ארה"ק ומבוינה. ואם שאול ישאל השואל מדוע היתה זאת לפניו ית"ש שהיוזמה לבנין הארץ תבוא מפורקי עול תורה דוקא, הסביר את הדבר על פי דרכו ומסיק⁷: "שחקר אלקי מי ימצא וגבהו מחשבות מפעלות תמים דעים ממחשבותינו" ולדעתו⁸ - עפ"י שיטת החתם סופר ומהר"ם שיק - אסור ליראים ולחרדים לסלק ידם בגלל זה ממעשה בנין הארץ ואדרבא חוב קדוש מוטל עליהם לתת ידם למפעל הקדוש הזה, ולאחד את הכוחות, וכאשר יראו קלי הדעת - כלשונו - שהחרדים אינם מתרחקים מהם ורוצים להשתתף עמם, גם הם יתקרבו אליהם וישנו דעתם מרעה לטובה, כי סוף סוף גם המה זרע אברהם יצחק ויעקב ונשרשים בקדושה והסתמך על דברי רבנו אדמו"ר הזקן בעל השו"ע שכותב בהקדמתו לספרו הק' "תניא - לקוטי אמרים: "שאפילו היותר גרועים שבישראל נאחזים ונשרשים באותיות התורה והתורה מקשרתם לשי"ת".

6. מתוך הקונטרס 'אוסף מכתבים להאדמו"ר מגור זצ"ל עמ' רכא. 7. ראה עמ' 95 8. ראה

לצערנו נטפלו חוגים שונים לדברים הנ"ל וכיוצא בהם בספרו למצוא בהם קשר לרעיון הציוני החילוני, כשם שהאשימו את הגה"צ המקובל רבי עקיבא יוסף שלינגר זצ"ל וכל אלה שדגלו בהתיישבות חרדית באה"ק, בציונות. וברור ומובן לכל בר בי רב שהמחבר בדברו בספרו בשבח בוני הארץ ומתיישביה לא התייחס כלל לתנועה הציונית החילונית שחרתה על דגלה: "ארץ ישראל ללא תורת ישראל" ואשר סיסמתה: להיות גוי ככל הגויים, והתוצאה של הדוקטרינה הזאת הרי ידועה לכל: הרס הנוער והעם - שהתחנכו ברוח זו - מבחינה רוחנית וגשמית כאחד, המסכן עצם קיומו של העם והארץ, והמתבטאת בירידה - תרתי משמע - ירידה מוסרית וירידה מן הארץ, ולבסוף התנכרות לא לתורת ישראל בלבד אלא גם לעמם ולארצם, והמחיריד ביותר "ונוספו גם הם על שונאינו".

ואמנם פונה המחבר לתושבי הארץ לבסס את חיינו באדמת הקודש על התורה אשר בלעדיה אין לנו כל קיום וכל זכותינו בארץ ישראל היא רק מכח הבטחת ה' לאבותינו לתת לנו את הארץ, וללא קיום התורה אין לנו חלק בירושה הזאת, והתורה בלבד ערובה שאויבנו לא יקחו את ארצנו מידינו, משא"כ לאומיות מעורטלת מתורה, לא זו בלבד שלא ניבנה על ידיה, אלא היא מהוה גורם לחורבנינו, ח"ו. ועל כן פונה המחבר בקריאה⁹ לבוני הארץ לכיף עצמם לחכמי גדולי הדור, נושאי דגל התורה ולפתור כל הבעיות עפ"י הוראתם, לפי תורתנו שהיא תורת חיים. ואזי ההצלחה מובטחת בס"ד.

אין צורך להוסיף על הדברים הנ"ל, המדברים בעד עצמם ולא באתי אלא לשוב ולהתריע: הזהרו בגחלתו! כי איש קדוש הוא שכל מחשבותיו דיבוריו ומעשיו קודש היו לה'. וכדברי קדשו של כ"ק האדמו"ר מליובאוויטש זי"ע אלי¹⁰, על אבא מרי זצוק"ל: כאשר יבוא לא"י ידפיס את כתבי אביו ויפרסם כי האבא היה יהודי ירא ושלם ורחוק מציונות¹¹ ואת אמרי פי קדשו שמרה נפשי, ובגילוי דעת הנ"ל הנני ממלא הוראתו.

ואמנם על מסירות נפשו של אבא מרי לקיום מצוות בהידור גם בעידן דריתחא נלמד ממכתב שהגיעני לא מזמן מאחד מחשובי רבני ברוקלין מניצולי השואה, שאביו הגה"ק היה חבירו וידידו בישיבת הגאון בעל ערוגת הבושם זצ"ל, אב"ד דחוסט, וכך הוא כותב: "בשנת תש"ג בהיותי מעוטף בטלית ובתפילין בא אלי איש ובפחד גדול וברטט ולבן כשלג מיראה לחש לי באזני: הרב מפישטיאן בעהמ"ס "משנה שכיר" מתפלל שם, בפינה בביהמ"ד. אחר התפילה רצתי לקבל פניו ולא מצאתיו. שאלתי שוב

9. ראה עמ' 36. 10. כאשר זכיתי להכנס לקודש פנימה בשנת תשי"מ לאחר שהתעניין על כתבי אבא מרי זצוק"ל. 11. לשון קדשו: דער טאטע איז געוועהן אעהרליכער איר און ווייט פון ציונות.

את פי המבשר והשיבני כי עדין מתפלל באותו מקום בפינה, רק הוא מלובש כהמון עם שלא יכירוהו בגלל היותו פליט מסלובקיה. תפלתו החרישית זיעזעה אותי ולאחר שהבטתי בפניו הכרתיו, חבקתי ונשקתי כשדמעות זולגות מעיני וכמעט לא יכולתי להוציא הגה מפי. והוא ג"כ הכירני והתייפח ואמר לי, אוי לי שראיתני בכך. בקשתיו לבקרני, כי ידעתי שלבקרר אי אפשר, ובתמהון השיבני, הלא מתחייב אני בנפשי אם אלך לביתו של יהודי ותמצאני המשטרה אצלו. והמשיך למסור לי על מצבו המר והנמהר, ואמר, כי אליבא דאמת מצד ההלכה לא היה רשאי להכנס לבית המדרש אלא היה צריך להתפלל בביתו, אבל לא היה בזה יכול לפעול אצל עצמו וסיכן את נפשו כדי להתפלל במנין בבית הכנסת, אבל להכנס לבית יהודי ולסכנו, חלילה וחלילה. ולאחר שבילינו מעט נפרדנו תוך התרגשות עצומה וכאשר בא כן יצא. הפגישה שעשתה רושם עמוק בליבי, לעולם לא אוכל לשכחנה". כזה היה אבא מרי הקדוש בשנים כתיקונן וכזה נשאר גם בימי מצוקה ושנות הרת־עולם.

ואחתום בדברי אאמו"ר זצוק"ל שהעלה על הכתב, שנה לאחר כתיבת ספרו "אם הבנים שמהה"¹², וכה דברו:

ב"ה. ב' דר"ח אייר תש"ד פה בודאפסט יצ"ו.

ארשום למזכרת שבליל זו הייתי נחלק לעמוד על המשמר משעה ב' עד שעה ד', שאם יהי' לופט-אלארם [=אזעקה] להרעיש את יושבי הבית הזה שיש בו חמש עליות להמלט במרתף שהוכן להמלטה. ובהיותי עומד בודד על משמרת בחשכת לילה, עברה על מחשבתי קישוי המצב של עם הקדוש מחמת המציק שמעיק עלינו עד מאד עד דכדוכה של נפש, ה' ירחם עלינו במהרה. והרהרתי בפסוק [תהלים כ, ב-ג] "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב, ישלח עזרך מקודש ומציון יסעדך", דסגולה טובה היא לאיש הישראלי לשמור את הדיוקנא קדישא שלו, והיא עומדת לו ביום צר. דידוע דדיוקנא קדישא מרמזין על י"ג מכלין דרחמין ויכולה לעורר רחמים בשעת צרה. ונראה דזה מרמז קרא הנ"ל "יענך ד' ביום צרה", דתיבת יע'ניך נוטריקון כבוד ד' עליך נגלה, היינו אם כבוד ה' עליך נגלה זה מעורר רחמים עליך ביום צרה, ויענך ד' שהוא מקור הרחמים.

אך מה נעשה כעת בתוקף הגזירות שבאו עלינו, שכל אחד מישראל אפילו שרידי ה' ת"ח ורבנים גדולי דורנו מחפש עצמו בבגדי נכרי ובצורת נכרי ונטלו מפניהם הדיוקנא קדישא ומאין יבא עזרנו? אך לעומת זה הם, הם הקליפות והסט"א כעשן יכלו במהרה, הם בעצמם מגבירים עלינו את שם הקדוש שם "ישראל", שיש בו שמו הקדוש שם אל, שניתן ליעקב אבינו, כדכתיב [בראשית לג, כ] "ויקרא לו אל אלקי ישראל" שבה שיתף הקב"ה את שמו בשם ישראל, כמבואר בירושלמי דתענית [פ"ב ה"ו] במשל השלשלת שלא יאבדו בני ישראל ח"ו, שם זה מצילנו מידם שלא ישלטו בנו.

12. ראה צילום כתב היד בעמודי השער.

וזה שאמר הכתוב "יענך ה' ביום צרה" היינו הצורה הקדושה. ובעת שמחמת הגזרות הקשות שניטל מישראל צורה הקדושה אז "ישגבך שם אלקי יעקב" היינו שם ישראל שהם מגבירים עלינו להתכנות בשם "ישראל" עד שאפילו הפושעים יתכנו בשם ישראל, שם זה מגין עלינו. ועיין סנהדרין ד' מ"ד [ע"א] דאעפ"י שחטא ישראל הוא. ופרש"י הואיל שנושא שם קדושתו עליו.

עוד הרהרתי המעשה מרעק"א, שנסע בימי החורף על חתונת בנו בפולין, ובלילה שהיתה עת צלולה מאד שמעו מרחוק קול יללה מנהמת הלב: "וי לשכינתא דהיא בגלותא", ולא ידעו מאין בא קול זה. וכשקרבו למקום הצועק, ראו שבעל מלחמה עומד על המשמר ובכל חצי שעה צריך ליתן אות שהוא ער ולא ישן, והוא היה ישראל, עשה סימן בצעקה זו. כן אני בעמדי על המשמר בחשכת לילה נזכרתי מצער הדור ומצער השכינה, צעקתי מנהמת לבי בקול דממה דקה: "וי לשכינתא דהיא בגלותא". וה' ירחם על שכינתו הקדושה במהרה ויציל אותנו חיש מהר מידי האכזרים עריצים ומכל המעיקים לשכינה. וה' יפדה את עצמו חיש מהר, ויחוש לעזרתנו, ואל יאחר, כי עיני כל ישראל צופות ומיחלות לישועה מהשי"ת, אמן כן יאמר ה' אמן ואמן. כל זה הרהרתי בלילה זה, ב' דר"ח אייר דהאי שתא, ורשמתי למזכרת כדי להודות לה' על נפלאותיו המרובים עלינו, אמן.

"כדי להודות לה' על נפלאותיו המרובים" כתב הגה"צ בהיותו בעמק הבכא בשיא המיצר והמצוקה ובכל זאת בטחונו ואמונתו האיתנה בה' לא רפתה ועד לרגעיו האחרונים היה מקור לעידוד לסובבים אותו. וכאשר הרגיש כי קיצו קרב דיבר אל אחיו היהודים בהתרגשות עצומה על הישועה הקרובה לבוא. יהודים — אמר — עוד מעט ותכלה ממשלת זדון מן הארץ ואתם תזכו לישועה גדולה מאוד שתאיר את כל העולם, ביחוד יזכו לכך תושבי ארץ הקדושה, הבה נתפלל כולנו לשלום אחינו בכל אתר ואתר. יודע אני כי שעותי ספורות ואני מבטיח לכם להתפלל בעדכם שתזכו לישועה ולגאולה שלימה במהרה. ובסיום דברים אלה יצאה נשמתו הטהורה זכה וזקוקה ביום י"ג בשבט תש"ה, ה' ינקום דמו.

יהי זכרו ברוך

חיים מנחם

באאמו"ר הגה"ק המחבר

רבי ישכר שלמה טייכטל זצוק"ל הי"ד

4
 היי זה עמנו אנו אמיץ ורדף
 הינו אנו אקום קאג אור וגא
 ולגלו רכנו ופגלו מנה סן מנה וכו'
 הן אצוננו ורפנו הרדי סגור
 אטא המקום יהי בטטט ועפ. ע
 יניץ נכו ונא ארענין קמלח קצו
 מני הנעיר המוקר היוגק
 קאיצא חלנו קואה וטורה פה
 עור קוונא קודאפעסט ימ
 וסימט סאמא אפא יוק ארון
 אצונ נעזק דה ילכ אלמה קניט
 ברובה ומגיל אצונין הילודיה אילט
 וצחיים מלח הלעה זיר אטא ג' אס
 אקע מציון ארנ. יואל ארע גלד
 אפר. יניעני מרעו כחורו כקניכול
 ילצא חפסוימ וקלען העקורה
 קראג חנוים ארע

הקדשת הגה"ק המחבר זצוק"ל על הספר "אם הבנים שמחה"
 שנתן לכ"ק האדמו"ר מגור בעל ה"אמרי אמת" זי"ע

מפני שהאגף המזרחי קיבל פיקוד וימאסו קצין המצב לא האמינו
זכרון באהלתם לא למען דקדוקי' ויגלו יצו להם אהבתם רחוקים
הבנה זרעם קוויץ ולכונתם לארצות גבול צבאו לא עלו רק
קצין המצב צעיר לא אם הבנים שמחה זכור ומאמר הורה בלא
הי צדד וימאסו רק אלא האמינו צדדו א מלגו הוט בר זלגל צדד
הא ק צדדל שכל נשיא הלך בתוך שבטו ונכנס לתוך ביתו ועשה עצמו כאדם הנופל
מחמת חולשא או צער עד שהתבהלו כל בני המשפחה והקימו אותו וחזרו
קאמליהם כעונם ושאלו אותו מה לך אבי! מה לך מריו? הוא אומר להם שמחמת
גאמליהם צדדו וכל חייהם ועל כבודן של בנותיהן הוא בחולשא גדולה כל
בן עד שנפל ארצה והתחיל לבכות עד שהם מבכין עמו וכה עשו בכל
משפחה ומשפחה ומשכונה לשכונה עד שנעשה כל העדה הבורה אחת
הבורה של כוכים בקול גדול עד למרום הכי המצא פראפאגאנדא גדולה
ומחממת וזכור! אשר גם בנמינו לא במהרה המצא כזה והגיעו לזה על ידי שלא
אזו עליו עיניו חסו על הטרחא ליכנס בתוך בית של כל אחד ואחד מששים ריבוא
אנשים עיי שלוחיהם ושליחי שלוחיהם ולאיים ולהפחיד את אנשי הבית
עד שגעו כולם כל העדה כחבורה אחת בכיה עצומה עד למרום וזה
יקעו עיניהם ששמרו ישראל אתנו המסו את לבבנו עיי שריגנו באוהל של כל אחד
ואחד וזה גיכ מה שאמר משה ותרגנו באהליכם וגם דוד אמר וירגנו
באהליהם וימאסו בארץ חמדה דייקא באהליהם היינו עיי שריגנו באוהל
של כל אחד ואחד מהם עיי עלה בידם למאס אצל כל העדה כחבורה
אחת את ארץ חמדה.
אין ויגיון ואין ויגיון וראו אין שלא התעצלו או להשתמש באמצעות
אנשיהם להטות את כוביות וערממיות ולא חסו על שום טרחא
אנשיהם ולשלוח באוהל של ששים ריבוא אנשים כדי להתעורר את כל
העם ולעורר בקרבם שנאה ושנאה ומיאוס בארץ חמדה והשיגו כל זאת
עיי הטרפאפאגאנדא העצומה וגדולה שהשתמשו בה ועלה בידם לעשותם
כולה כחבורה אחת נגד ארץ חמדה כדי להשיג מטרחה האנכית שבקרב
הנשיאים מנהגי העדה בעת הזאת וייתורגם בליא ווענען איהרע עאגיס
גאנען זעלע וכומו שהבאתי לעיל בשם הוהיך ובשם השליח הקדוש
ספיקות ויא איררע געפ'הרט דאס גאנצע פאָלק ישראל מיט איינע פאלשע
פאָלשע ערפאפאגאנדא דאס זיא אללע געשטאנדען דא ויא איין מאנן גענען ארץ
ישראל גרמו לנו את הגליות המר שעברו עלינו זה כאלפים שנה אשר
הוא בקרבה ואין אנו רואין סוף וקץ לגלותינו ואדרבה עוד מתגברת
עלינו מדי יום ביום עד שהגענו עתה למה שהגענו וכל זאת נגרם לנו
עיי מלוח הרעה כמו שהמדרש הנזיל קורא לעון זה דמרגלים למלוח
רעה שעשינו אז שאמר הקב"ה חייכם שטומיכם ליפרע ועדיין
הוא וינא נשתלם חוב זה עיי אנו מוכרחין לסבול כל מה שבא עלינו גם
אמרש איכה אמרו חובה בישא הלוח ישראל לדורות בבכיותם זאת נמצא
דכל זמן שלא נשלם חוב זה אין לצפות שייטיב מעמדנו חיי.
מה קורא ב' זכור הקב"ה ה' רק לא האמינו צדדו והנה
המאמר צדדו עיי אלא אקאמז גרוע קצין וצדדו עונם
כ' כזר לא למען דקדוקי' אלא ויגא יצו להם אהבתם רחוקים
קצין המצב צעיר לא אם הבנים שמחה זכור ומאמר הורה בלא

תצלום כת"י המחבר זצוק"ל - הערה על טופס הספר שלו

היה לי צרה גדולה ואלו שני קצתות...
אפלטון ומפלטון שפלוטו אז היתה נחלק לעמוד על העלמי מלמד
ל' אבי ג' אבי ג' לאמי יהי' אורח-אל אורח ארבע י' אבי ואלו הקות
האשטו קו חמי עליות ארבע קמחין גרמון ארבעה וקדויות עומד קוד
על עשרת חמשה אלה עקרה על חמשה קולות העלה ל' עם הקדו
מחמת העציר לעציר עליו עבד אבד עבד עצמו מעבד ל' עם הקדו
עליו כשהרהר והמחשבת העיונית עקב ה' קומי וי' ענין ואלו קיימי
אלו העציר מקול ועצמן יסעבד צפונה אורה היא שאם הילכאלו לעמוד
אם הצדקה על י' מכולין ברכותיו ונראה לעמוד חמשה קדוים
קיימי ממשאין על י' מכולין ברכותיו ונראה לעמוד חמשה קדוים
וכמה כחם אורח קרא ה' עמך ה' קדוש לכה צמחה לעמך קדוים
בבזר ה' עליו עמך ה' ה' קדוש לכה צמחה לעמך קדוים
עליו קדוים לכה עמך ה' ה' קדוש לכה צמחה לעמך קדוים
קמחה העציר גמל עליו עמך ה' קדוש לכה צמחה לעמך קדוים
ורקיעים צדק צדקו עלמך לעמו קדוים ועי וקדוים קדוים
מבטחים הצדקה קדוים ועמך קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים
הם הקדוים והשכח בעמך ילאו בעמך קדוים קדוים קדוים קדוים
אשר למ הקדוים למ ילכאל ילכאל קדוים קדוים קדוים קדוים
איעקב אעקב כדמתי וקראו לו אן אלקי ישראל אלה אבות
הקדוים אבי גמל קמ ילכאל בעקבאר קדוים קדוים קדוים קדוים
העלות אל ואלו קדוים ילכאל חו' למ עם עליונים דמתי קדוים
ימיו בע עזה האור העמך ימכח ה' קדוים קדוים קדוים קדוים
הקדוים וקמ עמתי העמך הקדוים קדוים קדוים קדוים קדוים
הקדוים אז ילכאל למ אלקי יעקב קדוים קדוים קדוים קדוים
עליו ארבעה קמ ילכאל י' קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים
לכאל למ עם עמך קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים
ל' קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים קדוים
אע עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך
אע עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך
אע עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך
אע עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך עמך

ב"ה. ב' דר"ח אייר תש"ד פה בודאפסט יצ"ו.

ארשום למזכרת שבלייל זו הייתי נחלק לעמוד על המשמר משעה ב' עד שעה ד', שאם יהי' לופט-אלארם [=אזעקה] להרעיש את יושבי הבית הזה שיש בו חמש עליות להמלט במרתף שהוכן להמלטה. ובהיותי עומד בודד על משמרתי בחשכת לילה, עברה על מחשבתי קישוי המצב של עם הקדוש מחמת המציק שמעיק עלינו עד מאד עד דכדוכה של נפש, ה' ירחם עלינו במהרה. והרהרתי בפסוק [תהלים כ, ב-ג] "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב, ישלח עזרך מקודש ומציון יסעדך", דסגולה טובה היא לאיש הישראלי לשמור את הדיוקנא קדישא שלו, והיא עומדת לו ביום צר. דידוע דדיוקנא קדישא מרמזין על י"ג מכילין דרחמין ויכולה לעורר רחמים בשעת צרה. ונראה דזה מרמז קרא הנ"ל "יענך ד' ביום צרה", דתיבת י'ע'נ'ך' נוטריקון כבוד ד' עליך נגלה, היינו אם כבוד ה' עליך נגלה זה מעורר רחמים עליך ביום צרה, ויענך ד' שהוא מקור הרחמים.

אך מה נעשה כעת בתוקף הגזירות שבאו עלינו, שכל אחד מישראל אפילו שרידי ה' ת"ח ורבנים גדולי דורנו מחפש עצמו בבגדי נכרי ובצורת נכרי ונטלו מפניהם הדיוקנא קדישא ומאין יבא עזרנו? אך לעומת זה הם, הם הקליפות והסט"א כעשן יכלו במהרה, הם בעצמם מגבירים עלינו את שם הקדוש שם "ישראל", שיש בו שמו הקדוש שם אל, שניתן ליעקב אבינו, כדכתיב [בראשית לג, כ] "ויקרא לו אל אלקי ישראל" שבזה שיתף הקב"ה את שמו בשם ישראל, כמבואר בירושלמי דתענית [פ"ב ה"ו] במשל השלשלת שלא יאבדו בני ישראל ח"ו, שם זה מצילנו מידם שלא ישלטו בנו.

וזה שאמר הכתוב "יענך ה' ביום צרה" היינו הצורה הקדושה. ובעת שמחמת הגזרות הקשות שניטל מישראל צורה הקדושה אז "ישגבך שם אלקי יעקב" היינו שם ישראל שהם מגבירים עלינו להתכנות בשם "ישראל" עד שאפילו הפושעים יתכנו בשם ישראל, שם זה מגין עלינו. ועיין סנהדרין ד' מ"ד [ע"א] דאעפ"י שחטא ישראל הוא. ופרש"י הואיל שנושא שם קדושתו עליו, עיי"ש. וע"י שהן מגדירין אותנו מהם ומציינין אותנו להיות ניכר שמבני ישראל אנו, מזה עצמו יבא עזרתנו וישועתנו. וזה שא"ה [=שאמר הכתוב] "ישלח עזרך מקודש", דידוע דשם קודש בא על גדר שמגדיר אותנו, "ומציון" שמציינין אותנו במג"ד [=במגן דוד] הירוק מזה עצמו יבוא עזרתנו.

עיינ צרור המור לחמיו זקנו של מרן הב"י שכתב שעל מגן דוד הי' נכתב שם א'ג'ל'א' היוצא מר"ת אתה גבור לעולם אדני, ובוזה השם נצח דוד את גלית והכה אותו, כן בזה המג"ד [=המגן דוד] שמלבישים אותנו ננצח את אויבינו, ויקוים בנו [תהלים כ, ט] "אנחנו קמנו ונתעודד" ו"המה כרעו ונפלו" אכ"ר. וגם שם החדש אייר יעורר עלינו רחמים, כי אייר ר"ת ה' ה' אל רחום, והבן.

עוד הרהרתי פירוש [תהלים קל, ב] "ה' שמעה בקולי, תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני". דהנה לשמוע בקול המתפלל ומבקש דבר, יש בזה ב' בחינות, בחינה א' אם יבקש דבר המותר לחיי האדם ואינו הכרחי, אז אין מובטח שישמעו לקול תחנונו. בחי' ב' במבקש רק דבר ההכרחי לחייו, כמו לחם להשקיט רעבונו ובגד ללבוש, ומה גם אם יבקש להצילו מעשקו, בזה לא יקטרגו עליו ובטח שישמעו קולו. עיינ ירושלמי תענית [פ"ד ה"ה. ראה בבלי גיטין נו, ב] דדרש רבי [יהודה בן ר' אלעאי] "הקול קול יעקב הידים ידי עשו" [בראשית כז, כב], היינו שזה הוא הקול יעקב שמתאונן על הידים של עשו שמדחיקין עליו יותר מדי. וזה שהתפלל דוד: "אדני שמעה בקולי", אבל בל יאמרו שאנו באים בקולנו לבקש איזה מותרות, ע"ז אנו אומרים: "תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני", היינו "הט אזנך ושמע" [דניאל ט, יח] מה שאנו מבקשין ממך רק להצילנו מהידיים ידי עשו שמעמיס עלינו עד מאד, ובאו מים עד נפש, וחיש מהר לישועתנו, אכ"ר.

עוד הרהרתי המעשה מרעק"א, שנסע בימי החורף על חתונת בנו בפולין, ובלילה שהיתה עת צלולה מאד שמעו מרחוק קול יללה מנהמת הלב: "וי לשכינתא דהיא בגלותא", ולא ידעו מאין בא קול זה. וכשקרבו למקום הצועק, ראו שבעל מלחמה עומד על המשמר ובכל חצי שעה צריך ליתן אות שהוא ער ולא ישן, והוא היה ישראל, עשה סימן בצעקה זו. כן אני בעמדי על המשמר בחשכת לילה נזכרתי מצער הדור ומצער השכינה, צעקתי מנהמת לבי בקול דממה דקה: "וי לשכינתא דהיא בגלותא". וה' ירחם על שכינתו הקדושה במהרה ויציל אותנו חיש מהר מידי האכזרים עריצים ומכל המעייקים לשכינה. וה' יפדה את עצמו חיש מהר, ויחוש לעזרתנו, ואל יאחר, כי עיני כל ישראל צופות ומיחלות לישועה מהשי"ת, אמן כן יאמר ה' אמן ואמן. כל זה הרהרתי בלילה זו, ב' דר"ח אייר דהאי שתא, ורשמתי למזכרת כדי להודות ה' על נפלאותיו המרובים עלינו, אמן.

עזרי מעם ה' ספר עושה שמים וארץ

אם הבנים שמחה

מיוסד על גאולתינו ועל פדות נפשינו מגלות האחרון הזה
 אחר שנעשה כל מה שהבורא כל עולמים אלקינו ואלקי
 אבותינו מבקש מאתנו ומצונו לעשות בענין קרבת הגאולה
 כמבואר בפנים כל דבר דבור על אופניו בשום שכל
 ודעת ממקורות נאמנים כולם נובעים ממעין הטהור של
 תורתנו הקדושה ומפי חכמינו ז"ל בשי"ס בבלי וירושלמי
 במדרש וזה ומשאר ספרותינו הקדושים ומבוקש מכל
 איש ישראל אשר כבוד ה' וכבוד אומה הקדושה וכבוד
 נפשו נוגע בלבו שיקח לו מועד לעבור במתינות ובדיוק
 על כל דברי הספר הזה או אני ערב לו שבעזר הבורא
 יאירו עיניו ושכלו ולבבו יבין את אשר הוא חייב לעשות
 בעד נפשו בפרט ובעד כל אומותינו הקדושה בכלל ובעבור
 שמו הגדול יתברך ויתעלה בבי"א.

מחבר ממני הצעיר באלפי ישראל

ישכר שלמה טייכטהאל

מלפנים אב"ד ותופס ישיבה נכבדה וכעת פה עיר הבירה
 בודאפעסט בעהמ"ס שו"ת **משנה שכ"ר** כמה חלקים עודם
 בכת"י ושני חלקים כבר יצאו לאור התחלתי בסידור
 הכת"י של ספר הנוכחי אור ליום ג' לסדר וארא בשנת
 תשי"ג פה עיר הבירה הגיל **בעמק עב"ר** מצער חבלי
 משיח הנוראים אשר השתרגו על צווארנו במשך שנות
 המלחמה העולמית השנית הנוכחית וה' יוכני לגומרה
בפתח תקוה לחוות במהרה בישועתן של ישראל
 ובהרמת קרנם ובשוב ה' את שיבת ציון בבי"א.

בודאפעסט תשי"ג

בדפוס של משלם (זלמן) כ"ץ קאטצבורג

Druck von Salamon Katzburg Budapest, Kazincy-u. 34.

ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו (ישעי' ס"ו).

וראיתם יש ליבם ועצמותיהם כדשא תפוחה

כאיש אשר אור תנומתו כן אור תנומתם

ספר

אם הבנים שמחה

מיוסד על גאולתינו ועל פדות נפשינו מגלות האחרון הזה, אחר שנעשה כל מה שהבורא כל עולמים אלקינו ואלקי אבותינו מבקש מאתנו ומצונו לעשות בענין קירבת הגאולה, כמבואר בפנים כל דבר דבור על אופניו בשום שכל ודעת ממקורות נאמנים, כולם נובעים ממעייני הטהור של תורתנו הקדושה ומפי חכמינו ז"ל בש"ס בבלי וירושלמי במדרש וזוהר ומשאר ספרותינו הקדושים, ומבוקש מכל איש ישראל אשר כבוד ה' וכבוד אומה הקדושה וכבוד נפשו נוגע בלבו, שיקח לו מועד לעבור במתינות ובדיוק על כל דברי הספר הזה, אז אני ערב לו שבעזר הבורא יאירו עיניו ושכלו, ולבבו יבין את אשר הוא חייב לעשות בעד נפשו בפרט ובעד כל אומותינו הקדושה בכלל, ובעבור שמו הגדול יתברך ויתעלה בב"א.

מחבר ממני הצעיר באלפי ישראל

ישכר שלמה טייכטהאל

מלפנים אב"ד ותופס ישיבה נכבדה, וכעת פה עיר הבירה בודאפעסט, בעל מחבר ספר שו"ת משנה שכיר, כמה חלקים עודם בכת"י ושני חלקים כבר יצאו לאור. התחלתי בסידור הכת"י של ספר הנוכחי אור ליום ג' לסדר וארא בשנת תש"ג פה עיר הבירה הנ"ל בעמק עכור מצער חבלי משיח הנוראים אשר השתרגו על צווארנו במשך שנות המלחמה העולמית השנית הנוכחית וה' יזכני לגומרה בפתח תקוה לחזות במהרה בישועתן של ישראל ובהרמת קרנם ובשוב ה' את שיבת ציון בב"א.

בודאפעסט תש"ג

בדפוס של משולם (זלמן) כ"ץ קאטצבורג

כאיש אשר אמו תנחמנו, כן אנכי אנחמכם וכירושלים תנחמו. וראיתם ושש לכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה, ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו [ישעיה סו, יג-יד].

קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל

לכנס לנו לרן עמנו... קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל... המצות ישיבת ארץ ישראל...

אשר ישיבת ארץ ישראל... קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל...

מענה א

החלה וכו'... קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל... מענה א...

הנהגה... קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל... הנהגה...

העדות רבינו לקונטרס ישיבת ארץ ישראל להרב יונה דוב בלומברג זצ"ל

לשם אהבה וסליחה... קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל... העדות רבינו לקונטרס ישיבת ארץ ישראל...

חתימת רבנו שמועיה בקונטרס בה חותם בתואר מחבר ספרי 'משנה שכיר' ואם הבנים שמחה'

מכתב מרא דארעא קדישא

מרון הגאון רבי יוסף חיים זאנענפעלד זצוק"ל

בעה"י. ירושלים עיה"ק תובב"א, יום ג' לסדר שמיני יוצדקנו במשפט [תרפ"ז]
לפ"ק.¹

חיים וברכה ושלוש וכל טוב סלה מציון לכבוד רב האי גאון נודע לשם ולתפארת
כאשר כינוהו הגאונים נ"י בהסכמת ספרו 'משנה שכיר', וחתנו של הגאון המנוח
מוה"ר דוד פריעדמאן האבדק"ק צעהלים יע"א, מוה"ר ישכר שלמה טייכטל נ"י
דיינא דק"ק פישטיאן יע"א, ישיגיב² לעילא לעילא.

אחד"ש הד"ר, אקדמה פניו במטו מיני מחילה וסליחה, שזה לפני שנה הגיעני
ע"י בחור שנדב לעלות לאה"ק לפי שעה (ה"ה הבחור החשוב הגביר כמר שמואל
פראנקל נ"י מפה) ספרו הנעים, ובאשר הי' כרוך בנייר, מצאתי בבואי לביתי על
כריכת הספר גליון מכתב, כתוב הדר אלי ושמחתי בו למאד, אך הי' לבי דוה עלי,
כי כתוב בו תוארים אלי שאינם הולמים אותי לא מיני ולא מקצתי, וכבודו יראני
בתור האדם המעלה, ואני פעוט זקן חלוש ל"ע, שאין בי לא תורה ולא חכמה, ולא
ידעתי בי שום מעלה כי אם שזכיתי ברחמי שמים לישיב בעיה"ק ת"ו. אבל שמחתי
לראות חתנו של ידידי האהוב זצ"ל גבר בכולא. ובאשר הי' בין פורים לפסח, ע"י
טהרת פינוי הבית לכבוד חג הקדוש כנראה אזדא מיני מילתא, ולפני שבועות נזכרתי,
חשבת, מקודם צריך לבקש מטו מכבודו שלא נפניתי להשיב אל אתר בתודה כראוי,
אמרתי עם לבי אקח הספר לעיין בו, ואתמול בלילה עברתי על תחילת הספר
וההקדמות וערבו עלי חסדאין מילי.

ובהקדמה ראשונה נהניתי לקרות מהחינוך הטוב של אביו נ"י ואמו הצ' גיטל
ע"ה, כאשר היתה באמנה אצל האבות דור ודור לפקח על בניהם ולנטוע בהם אהבת
התורה"ק ושקידת לימודה, כי זה תכלית כל האדם, כמצוה עלינו בקריאת שמע

1. בכתב יד רבנו הימשנה שכיר' רשם על
תשובה זו בזה"ל: העתק מכתב נשיא ארץ
הקדושה, ה"ה מרנא ורבנא הגאון הצדיק ר' יוסף
חיים זאנענפעלד שליט"א אבדק"ק אשכנזים
בירושלים תובב"א, ודבריו סובבים על שתי
ההקדמות שעשיתי לספרי 'משנה שכיר' ח"א,
וענותותו הרבני לעבור עליהם ולהעיר בהם. ופוק
חזי, אדם גדול כמוהו מחשיב דברי תורה אף ממי
שקטן ממנו, והוא מוסר השכל.
2. ראשי התיבות: ישכר שלמה בן גיטל.

פעמיים בכל יום ואהבת וגוי' ושננתם, ומי שקורא בכוונת פי' המלות יראה שזה עיקר האהבה בלב ונפש להשיי'ת, לגדל הבנים לתורה הקדושה, כי הם חיינו ואורך ימינו, והוא עיקר הנחת רוח לאבינו שבשמים, כמאה"כ [ישעי' מג, כא], עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, והי' לו להביא דברי שער היחוד ליום ראשון ושני, שם ביאר כי הגם שאין בנו יכולת, בכל זאת כל חי מודה לפי מדע אשר ה' חננו, ועיקר שם יהודי אמרו בגמרא [מגילה יג, א] כל הכופר בעי' נקרא יהודי, ונרמז בו כי המודה בהשיי'ת ובשה"ג, עיקר יצירתו הוא להודות ולהלל, שכן חובת כל היצורים כו'.

ומאז אמרתי טעם שבקרבן תודה לא נכתב מנין החלות שהמה ארבעים, באשר בכל הברכות השייכים ליחיד [ברכת הגומל] היא הברכה המיוחדת שצריכה עשרה ותרי מינייהו רבנן [ברכות נד, ב], וזה הוא ענין היו"ד, כי לכל הודאה צריך עשרה להודות, ממילא מובן מישם' הקרבן כי המנין הוא יו"ד [והרי ארבעה צריכין להודות וזהו מנין ארבעים חלות], ועיקר ענין ישראל בריאה העומדת להודאה.

אבל בהקדמה שני' שם עמד במילין הסדאין ענין תורה לשמה, לעני' הפשוט, כי שם 'תורה' הוא להורות לאדם הדרך ילך בה, וכל מי שעוסק בתורה להבין הדבר על בריו, שידע להתנהג בו כתורה, זה נקרא תורה לשמה, שתורהו לקיים המצוה כתקנה, וכל אות ואות בתוה"ק לא נכתב כי אם להורות לנו הדרך נלך בה. ומי שמעיין בדברי חז"ל ובמדרשיהם יראה שמכל אות ואות למדו הלכה למעשה, ומעשי האבות הקדושים וכל הסיפורים נכתבו להורות לנו המעשה אשר נעשה ולהדבק בדרכיהם.

אבל נפלאותי, שהביא מעשה מגביר א' ששבחוהו גם לת"ח וכו', ואם הגביר הזה יחזור בתשובה שלימה, כאשר חובה על כל ישראל, בפרט מי שמשבחים אותו לת"ח, שאין ראוי להרהר אחריו. וכבר כתב הרמב"ן באגרתו לבנו לדון לכל אחד לכף זכות, ושוב יהי' חקוק לדורות לבזיון, והלא בעל תשובה אין להכיר לפניו מעשיו, והוא מענין לא תונו, לאו מפורש, ואם שלא נזכר השם ופשיטא שאני לא ידעתיו, בכל זאת הוא בעצמו אם יקרא בספר ידע למי הדברים נוגעים, נלעי'ד בכה"ג לאו שפיר מילתא, ודאי יש להזהר בזה. ואם נמצאו הרבה תוכחות בספרים הקדושים, כנראה הם לא כתבו כי אם הדרשה כאשר דרשו הי' רגילותם לרשום בכתב, ואם אחי"כ נדפסו כאשר נכתבו אין בזה קפידה, אבל לכתחילה ליתן לדפוס מה שאפשר שיגיע לאדם כשיחזור בתשובה לבזיון, אין ראוי לקבעו. ומאשר ראיתי כי לבו שלם לעשות רצונו ית', אמרתי בל אמנע לעורר עי' וכיוצא בו.

והנה השבוע הזה בעזה"י החיוב לקרוא פי' פרה, וכנראה דבזה יתיישב דקדוק למה נאמר עוד הפעם לאמר [חוקת יט, א-ב. וידבר ה' וגוי' לאמר, זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמרו], כי יש חיוב בפרשה הזאת לאומרה, ולקצת ראשונים הוא דאורייתא, והוא כעין

חוקה, כי בכל הקרבנות שנעשים לכפרה האומרה יחשב לו שילום שפתיו לכפרה, ככתוב ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד, ג), אבל כאן שלא ניתנה כי אם לטהרה מה תועיל האמירה, בכל זאת חוקה עלינו לאומרה.

והנה הביא [באות ה] דברי הרב הקדוש בעל אוה"ח [שהשי"ת ציוה למשה שיאמר לבניי בחוקה ולא ידרשו ממנו שום טעם למצוה זו], והנה לפי דבריו הקדושים יקשה על ר"מ הדרשן, שמקורו מן המדרש. ומאז אמרתי, כי אמרו חז"ל על הפסוק [שמות טו, כה], 'שם שם לו חוק ומשפט', והביאו רש"י הקדוש, שנאמר להם במרה מצות פרה אדומה, ודרשו בפסוק [דברים ה, יב-טז] 'כאשר צוך' בכיבוד אב ואם ובש"ק, כאשר צוך במרה, וכן כאן נרמז זאת חוקת וגוי אשר צוה, ורומז למרה [שם נאמר מצות פרה אדומה], וזה הרי היי קודם חטא העגל, משמע שאין זה [שהביא ר"מ הדרשן - תבוא פרה ותכפר על העגל] עיקר הטעם כי כבר נצטוו מקודם.

ובפשוטו יש לומר, כי הן לדברי ר"א [ריש פרה] פרה בת שתיים והן לחכמים דפרה בת שלש, צריך לומר שכאשר פרה האדומה נולדה היו צריכים לשומרה שלא יעלה עלי עול, ובעודה עגלה בודאי לא נשתמשו בה, אבל כדי שיזהרו בה הוצרכו לידע הדין, והמצוה לקחת אותה כשהיא פרה ולא מקודם, ולכן כתוב 'ויקחו בויו, שלאחר שנעשית פרה יקחו אותה.

והנה נפלאה מצותה, שבכל הקרבנות לא מצינו דוגמתה, ככתוב [מילה ו, ג] עמי מה הלאיתך וגוי. והנה נתלה טהרתן של ישראל מטומאת מת דשכיחא בדבר שאין בינדו, וממש נס שהספיקה הפרה ההיא כל ימי בית ראשון עד עזרא, ונרמז לנו בזה, שכל דבר שצריך לקיום התורה לעולם לא יחסר המזג ותמיד נמצא להם, וזה מכח התורה הקדושה שהיא קיום העולם, וכל דבר הנצרך לקיומה תמיד תמצא להם, ולכך נכתב זאת חוקת התורה, הדבר הזה חוקה, ותלמד מזה לכל התורה שתמיד תמצא להם למה שצריך לה, כי לא תשכח כו'.

רשמתי לכבודו שהביא ענין זה בהקדמתו ופטופטי דאורייתא טבין, אינון מילי דאגדתא.

ראיתי בראש הספר שאלה בענין בכור, שהפרה המבכרת נמכרה לנכרי כדון, והנכרי מת בין המכירה ללידה, והביא דברי הרמב"ם פ"ו מנחלות הי"ט דבשארי יורשין מניחין אותו כפי מנהגן. לפע"ד כוונתו דסדר הנחלות לא ניתן להם, אבל עכ"פ נצטוו על הדינים ואין נכסיו הפקר, ולא בא כי אם לומר דבכל אופן שיתנהגו ע"פ שופטיהם שיאמרו שזה הקרוב קודם ולא יכריחום בענין הקורבה לעשות כדינים שנאמרו לישראל, אבל בסדר שנסדר להם יתנהגו.

כן ראיתי לפום ריהטא בסוף הספר שהביא מדברי הגאון ר' דוד לאקענבאך זצ"ל ראבדק"ק פרעשבורג, שנסתפק במו"ש שחל בו יו"ט, אם מותר לנשים לשתות כוס

של קידוש כיון שגם הבדלה אמרו עליו [לפי מ"ש המג"א סי' רצו סק"ד שנהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה], ואני תמה, הרי בשנה הזאת [שנת תרפ"ז] הבעל"ט בעה"י יאמרו על כוס ראשון [בליל הסדר] קידוש והבדלה, וכי יש הו"א שלא ישתו? הרי מחויבות בארבע כוסות, ומינה יש לדון לכל יו"ט.

ובענין הטעם שאינם נוהגים לשתות, ה"י נלע"ד באשר שכבר הביא הטור [או"ח סוסי"י רצט] מן הירושלמי [פסחים רפ"ד] דנשים דלא רגילי למיעבד עבידתם במו"ש ליכא מנהגא כי אם עד דתתפני סידרא [פ"י עד שישלימו סדר התפלות], ובכל זאת הביא המג"א [שם ס"ק טו] בשם אבודרהם שהמנהג כן [שלא לעשות מלאכה כל מו"ש], וא"כ אצלם לפי מנהגם נמשך עוד קדושת השבת יותר מלגבי אנשים, ולכך לא נהגו לשתות מכוס ההבדלה. וכבר הביא רש"י בפסוק [בראשית כד, סז] ויבאה יצחק האהלה, שבאהל אמנו שרה ורבקה ה"י הנר דולק מע"ש לע"ש, כנראה שהמשיכו קדושת השבת משבת לשבת, ולכך לא נהגו לשתות מכוס ההבדלה, לרמוז שאצלם עוד נמשכה קדושת הש"ק.

כתבתי לכבודו, כי יקר בעיני, ובל"נ לפי הפנאי אראה לעיין בספרו, אולי יעלה בידי באיזה דבר לעורר. ומעין הפתיחה סמוך לחתימה ברכה, שיזכהו השם ית' להגדיל תורה ולהאדירה בחידושים אמיתיים ולישב על התורה השקט ובטח עד ביאת גו"צ בב"א. ובברכת שמחת החג הקדוש הבעל"ט הנני בא עה"ח המחכה לישועה קרובה.

הק' יוסף חיים זאננענפעלד

הספד על הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל

רבה של ירושלים עיה"ק

הספד מר שאמרתי במקהלות פה פישטיאן יצ"ו, א' תזריע תרצ"ב, על פטירת רבינו הגאון קדוש ישראל מרא דארעא דישראל **ק"ש מרן ר' יוסף חיים זאננענפעלד** אבדק"ק קהל אשכנזים בירושלים תובב"א

ד' מיני מראות נגעים מרמזים על ד' מיני מלכיות

כתיב בסדר השבוע [תזריע] אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת והובא אל הכהן או אל אחד מבניו הכהנים [ויקרא יג, ו]. ובמדרש תנחומא [ח] אמרו זה שאמר הכתוב [חבקוק א, ז] איום ונורא הוא, ממנו משפטו ושאתו יצא, מדבר מפרעה שהיה קוזאקרטור [מושל עולם] ממנו משפטו ושאתו יצא זה משה שהיה מתגדל בביתו, והיה סבור שהוא בן ביתו שנאמר [שמות ב, י] ויגדל הילד ותביאהו לביתו, ועמד והביא עליו עשר מכות, הוי אומר איום ונורא זה פרעה, ממנו משפטו ושאתו יצא זה משה, ואף המשיח שעתיד לפרוע מגוג ומגוג וחילותיו שם עמהם גדל במדינה, שנאמר [ישעיה כז, י] שם ירעה ושם ירבץ וכלה סעיפיה. ועיין במדרש [ויק"ר טו, ט] דד' מיני מראות נגעים הן מרמזים על ד' מיני מלכיות שבני ישראל הם אצלם בגלות.

קול נהי נשמע מציון

רבותי! על מה אנחנו נאספים פה כהיום, לא חודש ולא שבת, רק קול נהי נשמע מציון, איך שודדנו, בושנו מאד כי עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו [ירמיה ט, יח]. איתא במדרש [בספר אמרי פי מביאו בשם התקוני זהר] דבשעת החורבן נתווכחו ציון וירושלים וכו'.¹

יש לקונן על הנפטר מה שקונן רבי שמעון הצדיק על רבי ישמעאל כהן גדול [בקינות

גדול בכ"ז יען כי היא קרובה למקום החלל וקדושת המקדש היי קרוב אל לבה לכן באנחה אחת מקרב לבה בכחה לעורר הספד גדול עכתו"ד ה'אמרי פי דרוש לו בשם התקוני זהר.

1. ירושלים טענה כי לה ראוי להספיד יען כי ציון קרובה למקום המקדש ולבה עליי דוי לכן לא תוכל לערוך ולתאר את ערך האבידה הגדולה, וציון טענה אף כי א"א לה לתאר ולעורר הספד

לטי"ב - ארזי הלבנון] נטל ראשו ונתנו על ברכיו, היינו שחסרים על ידו שני יסודות, הגשמי והרוחני, כי על ידו היה נשפע הגשמי והרוחני.

כי נח נפשיה דרב זירא, פתח עליה ההוא ספדנא, ארץ שנער הרה וילדה, ארץ צבי גידלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה [מגילה ו, א].

בכל בית יש שני מיני כלים כלי מלאכה וכלי חמדה

ביאור דבר זה, כי ידוע שיש בכל בית שני מיני כלים, כלי מלאכה וכלי חמדה. בלי כלי מלאכה אי אפשר לחיות, אבל בלי כלי חמדה אפשר לחיות, והוא רק לוקסוס. אבל לפעמים הכלי מלאכה בעצמם הם כלי לוקסוס, ושניהם בו. וידוע כי ממדת רב זירא דהיה ענותן ושפל ברוך, כאשר יסופר ממנו [סנהדרין לו, א] מהני בריוני דהוי בשיבבותיה דרבי זירא, בשעה שנפטר כמה בכו עליו.

הנפטר היה עמוד ברזל ברוחניות ובגשמיות

כמו כן יש להליץ על הנפטר, אם דהיה כלי מלאכה שעל ידו נבנה ישראל סבא, אבל היה גם כלי חמדה, שהיה נאהב ואהוב גם אצל הקיצונים, כי היה עמוד ברזל ברוחניות ובגשמיות, דדאג עבור כולי עלמא ולא לו, כי לא היה לו שום הצטרפות והיה הסמיכה בחומריות וברוחניות, על כן גם עליו יש לקונן נתנו ראשו בין ברכנו. וזה נמי מה שקונן אלישע על פטירת רבו אליהו [מלכים ב, ב, יב] אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, דהמנהיג השפיע לישראל בשתים, דבזכותו אנו ניזונים והוא כמו רכב שנושא הכל, וגם מציל אותנו בזכות מכל נזק, והוא כמו פרשים שמציל אותנו מן האויבים.

בניה על צדיק הדור

רבתי! הבכיה על צדיק הדור הוא ענין גדול מאד, כמו שאמרו בשבת [קה, ב] כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקברו בחייו, כל המתעצל וכו' אינו מאריך ימים, מדה כנגד מדה, ופירש"י הוא לא נתאבל על שנתקצרו ימי החכם, אף עליו לא יחוסו מן השמים, וכאשר כתב מרן האור החיים הק' בזה מורה שאינו חס על פטירת צדיק כן ה' לא יחוס על חייו. מה שאין כן כאשר יחוס ויבכה אז מראה בזה שמעשיו ועבודתו של הצדיק היו יקרים אצלו, הקב"ה יתמלא עליו רחמים ויאריך ימים בטוב, בבני חיי ומזוני ומוחלין לו על כל העוונות. כמאמר הגמרא לעיל מזה, אמר רבי שמעון בן פיזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר, הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר [תהלים נו, ט] נודי ספרתה אתה שימה דמעותי בנאדך הלא בספרתך.

ופירש בבכור שור [שבת שם] מה טעמא סופרן, וגם כפול נודי ספרת הלא בספרתך, ופירש דאחד מתיקוני התשובה על עוון היותר גדול ש"ז רח"ל, הוא המוריד דמעות על אדם כשר. וכל טיפת דמע הוא מתקן טיפה מהקרי, על כן הקב"ה סופרן כמה טיפות דמעות לכוון כנגד מספר טיפות שהוציא לבטלה, ומביא ע"ז קרא נודי ספרת אתה, פירוש כבר ספרת הטיפות שז"ל והיינו נודי - נוד י' - מה שנדדתי היודי"ן משם "ע"ב", כמבואר בספר דעת חכמה, שהמוציא שז"ל ממשיך שפע היודי"ן חוץ למקומם, ויתקן זה ע"י שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך, פירוש תספור הדמעות טיפה כנגד טיפה, וזה שמאריך ימים.

גילוי המגיד להבית יוסף שבעת הספידו של ת"ח מתאספים כל אותן נשמות הצריכות תיקון

עוד יש תועלת גדול בהספידא דצדיק וחסיד, מה שגילה המגיד לבית יוסף [במגיד מישרים פי' שמות] בפסוק [שמות א, ו] וימת יוסף וכל אחיו ובני ישראל פרו וישרצו, דכד מסתלק צדיק מן עלמא כמה נפשין דאזלין ערטילאין בעלמא ולית להון נייחא אזלין לגבי עליהם ואומרים דברי תורה עליה נפשיה מתעטפת בהנהו מילין, ועל ידי כך הוא סלקא בדרגין עילאין, והנך נפשין אף הם מתעטפין בהנך מילין קדישין ומתקנין להון דוכתא דיהון תמן. היוצא מדבריו הקדושים שבעת הספידו של תלמידי חכמים מתאספים כל אותן נשמות הצריכות תיקון, ובגין דברי תורה דאמרי על פטירת צדיק הוא מתעלה מעלה מעלה, ועל ידי כך נאחזות שאר הנשמות הצריכות תיקון ומתקנים כל אחד מה שצריך.

ביאור דברי רבי שציוה 'אל תספידוני בעיירות כי אם בכרכים דאתי כולי עלמא'

ובזה יש להבין מה שסיפר מרבינו הקדוש שציוה [ירושלמי כתובות פי"ב ה"ג] אל תספידוני בעיירות כי אם בכרכים דאתי כולי עלמא. ועוד אמרו בש"ס [כתובות קג, ב] ההוא יומא דאשכבתא דרבי נפק קלא ואמר כל דהוי באשכבתא דרבי מזומן הוא לחיי העולם הבא, עד כאן לשונו. והדבר יפלא על רבינו הקדוש אשר היה בהפלגת הענוה עד שאמרו [סוטה מט, א] משמת רבי בטלה ענוה, איך ציוה להספידו כי אם בכרכים, ואמרו חז"ל משום יקרא, והמהרש"א עמד ע"ז. אבל לפי המגיד הנ"ל מובן, ומכל שכן רבינו הקדוש אשר היה קדוש למאוד כאשר הפליגו עליו בש"ס בשגב קדושתו, ועל כן קראוהו רבינו הקדוש, והיתה כוונתו שבעת הספדו יתאספו אליו כל הנשמות הצריכות תיקון ויתקנו על ידו, וזה שרמז הש"ס דאתו כולי עלמא ר"ל גם הנשמות, ובעירובין [כא, ב] אמרו יושבי כרכים יש בהם גזל ועריות ושבעות שוא

ושבועות שקר, ולזה התכוון רבינו הקדוש דגם אותם נשמות של כרכים הצריכים תיקון ביותר יתוקנו על ידו. ועל זה רמז בשי"ס הני"ל דיצאה בת קול כל זהו באשכבתא דרבי מזומן לחיי עולם הבא, רומז גם כן על אותן הנשמות שבאו לשם שנתקנו על ידו..

על ידי ההספידא הלז יתוקנו הנשמות

רבותי! רבינו הקדוש שהיה בבחינת רבי בקדושה ובטהרתו ובענותנותו והיה עוסק בלי הפסק בתורה ועבודה, שבלי ספק אנו עושין בזה רצונו להספידו פה במקומותינו, שגם הוא יושבי כרכים בעבירות יותר חמורות, וישנן בכאן נשמות הצריכות תיקון בלי ספק, דאתו כולי עלמא והם כאן בהספד הזה וממתינין על תיקון, ועל ידי ההספידא הלז יתוקנו הנשמות, והחיים יזכו לחיים ארוכים בבני חיי ומזוני.

רבותי! יש עלינו לקונן על פטירת הצדיק כמו שקונן דוד על פטירת שאול ויהונתן וצעק בקול מר [שמואל ב, א, יז] איך נפלו גבורים בתוך המלחמה. המלחמה עם היצר הרע לא נגמרה עוד, הכלי מלחמה שלו לא היה עם כלי נשק רק עם זכותו, ויאמר ללמד את בני יהודה קשת הלא הם כתובים על ספר הישר [שם יח], דהנה בהיותם בחיים זכותם היה גדול מאד ולא היו צריכים לקשת כי זכותם היה מגן, וזה שאמר הלא כתובה על ספר הישר כמו שאמר יעקב [בראשית מח, כב] אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי, ותרגם אונקלוס בצלותי ובבעותי. ועכשיו צריכים לקשת כי אין מי שיגן בעדנו. ואמר עוד [שמואל שם יט] הצבי ישראל על במותיך חלל, על גודל ענותנותו של שאול כי היה נחבא אל הכלים ואת דבר המלוכה לא הגיד, עד שאמרו חז"ל [יומא כב, א] למה לא נתקיים מלכותו של שאול, שלא הקפיד על כבודו, והיה עניו אף ברוב גדלותו. וזה הכוונה הצבי ישראל שהיה צביון של ישראל. על במותיך, אף בעת שהיית במעלה העליונה במדרגת חלל, אף בעת הזאת היית כחלל שנשבר לבך בקרבך, כמו כן רבינו זצ"ל אף שהיה גדול מאד בכל העולם אבל הוא לא ידע מזה, והיה קטן בעיני עצמו אף מן הקטנים.

עתה ביותר אנו צריכים לזכותו של צדיק

רבותי! עוד יש לנו לקונן על פטירת הצדיק הני"ל. אנו חיים כעת בעת שמידת הדין מתוחה על כל העולם כולו והצרות מתגברות מיום ליום, ועתה ביותר אנו צריכים לזכותו של צדיק הדור להגן בעדנו, כמאמר הכתוב [איכה ד, כ] כי בצלו נחיה בגוים ועתה איננו כי לקח אותו אלקים. ולא נוכל להתנחם בפטירתו זולת אם נשיג במיתתו כפרה, כמבואר במדרש שיר השירים [א, ג] בפסוק [שם יד] אשכול הכופר, אמר רבי ברכיה

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה בשעה שאתה מיצר לי אתה נעשה דודי ורואה איזה אדם גדול שיש בנו שיכול לומר למדת הדין די ואתה נוטלו וממשכנו בעדי. הה"ד אשכול הכופר, מהו אשכול הכופר, איש שהכל בו, מקרא משנה תלמוד תוספות ואגדות. הכופר שמכפר עוונותיהם של ישראל, עד כאן מהו הלשון שיכול לומר למדת הדין, וכבר הארכתי בזה במקום אחר ועכשיו לקצר אני בא.

דידוע מה שאמרו חז"ל [שבת לג, ב] צדיק נתפס בעון הדור, וזה ממדת הצדיק כמו שאמר משה רבינו עליו השלום [שמות לב, לב] ואם אין מחני נא מספרך. ואמרו במדרש [דב"ר ז, י] שאמר משה רבונו של עולם ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנוק צפורנו של אחד מהם. וכן מצינו ביעקב אבינו בפרשת ויחי [בראשית מח, כא] ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת וה' אלקים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, והנה במדרש וברש"י בפסוק [תהלים פ, ב] נוהג כצאן יוסף כתב דכלליות ישראל נקרא יוסף, וידוע דישראל נקרא צדיק, וזה הכוונה ויאמר ישראל - שהוא הצדיק - אל יוסף, היינו כלליות ישראל בעת שרואה אותם מתגוללים הצרות הגלות ושעבוד היסורים, הנה אנכי מת - היינו שמקבל עליו למות לכפרת ישראל, וה' אלקים עמכם, על פי מה דמבואר בזהר הקדוש פרשת משפטים [קה, א] דכל זמן שישראל בגלות ובצרות יש פירוד בשם אלקים, דתיבת י"מ נפרד מתיבת א"ל, ולעתידי כד יפרוק הקב"ה לבניו מן הגלות יתחבר מ"י עם א"ל, ויהיה שמא חדא בלא פרודא והוא אלקים, עד כאן. וזה שאמר הצדיק אל יוסף כלליות ישראל, אנכי מת, שמקבל על עצמו המיתה לכפרת ישראל, והיה אלקים עמכם שיהיה שמא חדא. על כל פנים הצדיק נתפס בעון הדור ובזה נמתק מדת הדין.

ביאור ענין 'המתקת הדין' על פי הלכה

ויש להסביר המתקת הדין בזה על פי הלכה, על פי דרך המבואר בש"ס [חולין נג, א] וביורה דעה [סי' נ] דדורס שבא בין בהמות ועופות קטע רישא דחד מינייהו נח רותחיה, כמו כן בעת שגברו עוונות הדור וגרמו למדת הדין להחריב בעולם וח"ו יכול להחריב כל העולם, הוא מדת החסד שפגע ברישא דחד מינייהו, שהוא הצדיק רישא דעמא, ועל ידי זה נח מרוגזו, וכל העולם נמלט. והנה איתא בתש"ו משאת בנימין [ח"י דינים אות ג הובא בש"ס סי' נז ס"ק כח] דלפעמים בעת שגברה רתיחת הדור עד שיהרוג שתיים או שלשה, עיין שם. כמו כן אצל הצדיק לפעמים אין די לו בצדיק אחד זולת אם הצדיק אדם גדול בענקים חדא בדרא, דעל פי זה נבין המדרש הנ"ל שאמרה כנסת ישראל כו' אם רואה אדם גדול שיכול לומר למדת הדין די כי איש שהכל בו, כי אז הכופר מכפר עוונותיהם של ישראל וכל הדור ניצל בזכותו. רבותי! בפטירת הצדיק שאנו עסוקים בהספדו, נוכל לומר למידת הדין די.

סתירת מאמרם ז"ל בענין מיתת צדיקים

אבל דעו נא רבותי! דהא דאם יהיה באמת לתכלית הכפרה לדור תלויה בנו, כי לא בכל פעם הוי מיתת הצדיק לכפרת הדור. דכבר הקשו רבים בסתירת מאמרם ז"ל, דבראש השנה (יה, ב) אמרו ללמדך ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו, הרי דהשוו מיתת צדיקים לחורבן. ובמדרש איכה (א, לז) אמרו מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות ומחורבן בית המקדש, דבתוכחות כתיב (דברים כח, נט) והפלא ה' את מכותיך, ובחורבן הבית כתיב (איכה א, ט) ותרד פלאים, אבל בסילוקן של צדיקים כתיב (ישעיה כט, כב) לכן כה אמר ה' הנני יוסיף להפליא את העם הפלא ופלא. וכל כך למה, שאבדה חכמת חכמי ובינת נבוניו תסתר, ע"כ.

שני בחינות במיתת צדיקים

אבל הביאור דיש שני בחינות במיתת צדיקים, א. כמו שאמר אביי בפרק הכונס [בי"ק ט, א] טיבותא הוא לגבייהו דכתיב (ישעיה נז, א) מפני הרעה נאסף הצדיק, היינו שמעותד לבוא לעולם רעה והקב"ה חס על הצדיק, לקחו אצלו שלא יסבול רעה, נמצא דמיתה כזו אינה מצלת את הדור, וב. הוא לכפרת הדור. ואמרו בשבת (ק"ט, ב) כל המבזה תלמיד חכם אין רפואה למכתו, ופירש הגאון הקדוש רבי איציקל חרין דמיתת צדיקים נקרא מכה כדכתיב (דברים כח, סא) גם כל מכה אשר לא כתובה ישים עליך ואמרו חז"ל זו מיתת צדיקים. ובעת שכבוד התורה גדול בעולם, ואם נחסר איזה צדיק, דואג ונאנח שיתמעט התורה על חסרון הצדיק, אז יש רפואה למכתו היינו למיתת הצדיקים, אבל אם התורה לא נחשב בעינינו, אז אין רפואה למכתו שלא יהיה לו כפרה, דאז לא הוי פטירת הצדיק רק מפני שמעותד ח"ו רעה לבא לעולם, והקב"ה חס על הצדיק שלא יסבול הרעה.

ביאור הפסוק הצדיק אבד ואין איש שם על לב

כי מפני הרעה נאסף הצדיק*

ועל פי זה נפרש הקרא בישעיה [שם] הצדיק אבד ואין איש שם על לב כי מפני הרעה נאסף הצדיק, והוא דנראה דלשון אבידה לא שייך רק אם לא שום תועלת על ידה רק חלף ועבר מות האדם אז לאבידה יחשב, מה שאין כן אם הביא איזה תועלת אז לא תחשב אבידה כי יש לנו תמורה, כמו בקונה בכסף איזה דבר, וכי נחשב נתינת הכסף לאבידה. ועל פי זה נראה גם כן במיתת צדיקים, אם הועילה מיתתו לכפר על עון הדור, אז לא נחשב מיתתו לאבידה כי כבר יש לנו תמורתו, כי כל הדור ניצל בשבילו וניחא ליה בזה כמו שאמרתי לעיל. אבל היכא דלא הועילה לכפר, היינו באופן שאנו דגם אחר מיתתן של צדיקים עוד אנו מתגוללין בצרות, נמצא דהיה מיתתן רק

בבחינת אבידה, נמצא על כרחן היה מיתתן רק כדי שלא יסבלו הרעה המעותד לבא לעולם, והיה להם להעולם לשום לב על זה, וכי מי יודע מה ילד יום מהצרות שיבואו עוד ח"ו. וזה שצעק ישעיה הנביא הצדיק אבד, היה בבחינת אבידה, ואין איש שם על לב, כי מפני הרעה נאסף הצדיק, והיה להעולם לעורר בתשובה על זה.

מיישב בזה סתירה הנ"ל

ועל פי זה יתורץ סתירה הנ"ל, דידוע דחורבן הבית היה מועיל לכפרת הדור, כמו שאמרו (איכ"ר ד, כב) על פסוק (איכה ד, כב) תם עונך בת ציון וכו', וכן דתוכחות מועילים לכפר כמו שכתב רש"י בפרשת נצבים, ובעת שגם מיתת צדיקים מכפר אז באמת היא שקולה לחורבן מפני שהיה לתכלית גדול, מה שאין כן כשמיתת צדיקים לא הוי לכפרה, רק לסלקו מן העולם לחוד מפני הרעה, נמצא שלא לתכלית הכפרה אז באמת קשה מאוד לפניו, כמאמר הכתוב (תהלים קטו, טו) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. וזה שדייקו בלשונם קשה לפני הקב"ה סילוקן של צדיקים, שהוא רק לסלקו מפני הרעה שמעותד לבא. רבותי כמה צדיקים נסתלקו בעיתים הללו, גם אדונינו הרב נלקח מאתנו ועוד לא די למדת הדין, והיו בבחינת אבידה ח"ו, מי יודע מה מעותד לבא, וה' ירחם.

מה אבדנו בפטירת הצדיק הנפלא הלזה

רבותי! אבל תדעו שעל מה יותר יש לבכות על פטירת הצדיק הגדול הזה, שאולי ימצאו פה אנשים שיחשבו שלכאורה מה הבכיה משתמשת פה באיש שהיה לו אריכות ימים כל כך, הלא הוא דבר טבעי, הכי יחיה לעולם, וא"כ אין להתאונן כל כך על פטירתו, אבל שמעו נא אלי רבותי ותראו מה אבדנו בפטירת הצדיק הנפלא הלזה, ואיך מן הדין שעפעפינו יזלו מים באין הפוגות. ואעתיק לפניכם כלל גדול אחד שלמדונו רבן של ישראל חתם סופר ז"ל וז"ל אות באות בחלק ו' סי' צ"ח, והנה דהא דביאת בן דוד צריך אני להציע הוצעה, והוא כמו שהי' משה רבינו ע"ה שהי' גואל הראשון נזדקן שמונים שנה ולא ידע ולא הרגיש בעצמו שהוא יהיה גואל ישראל, ואפילו כשאמר לו הקב"ה (שמות ג, יז) לכה ואשלחך אל פרעה, מ"מ סירב ולא רצה לקבל על עצמו, כן יהיה אי"ה הגואל האחרון. ומיום שחרב בית המקדש מיד נולד אחד הראוי בצדקתו להיות גואל, ולכשיגיע הזמן יגלה השי"ת וישלחו ואז יערה עליו רוחו של משיח הטמון, ונגנו למעלה עד בא. וכאשר מצינו בשאל אחר שנמשח באה עליו רוח ממשלה ורוח הקודש אשר מלפנים לא הרגיש בעצמו, כן הי' בגואל הראשון, וכן יהיה בגואל האחרון והצדיק הזה בעצמו אינו יודע. ובעונותינו כי רבו כמה וכמה מתו ולא זכינו שיערה עליהם רוחו של משיח גם כי הם ראויין לכך, אבל הדור לא הי'

ראוי. אולם כשיגיע אי"ה הזמן יגלה אליו ה' כמו למשה בסנה וישלחו או לישראל לבד או למלך אחד כמו לפרעה ויאמר שלח עמי עכ"ל.

גודל רוח הקודש של רבינו החתם סופר

רבותי! ראו גודל רוח הקודש של רבינו החתם סופר, הלא כותב הבחינה של משיח, ואינו מראה מקום מאין לקחו, ודבריו הם מכוונים לדברי רבותינו המדרש שהצעתי מראש דברינו, וזכה לכוון האמת לחז"ל שכתב איום ונורא זה פרעה שהי' מושל עולם וממנו משפטו יצא זה משה שהי' מתגדל בביתו והי' סבור שהוא בן ביתו והוא הביא עליו המכות. ואף המשיח שעתיד לפרוע מגוג ומגוג וחיילותיו שם עמהם גדל שנאמר [ישעיה כז, י] שם ירעה ושם ירבץ וכלה סעיפיה. והם הם דברי רבינו הנ"ל דנתגדל בין האנשים ובמדינתו של המלך ואינם יודעים וגם הם עצמם אינם יודעים. וידוע שמלחמת גוג ומגוג יהיה בירושלים, נמצא דמשיח נתגדל בירושלים ואין יודעים ממנו, וגם הוא בעצמו אינו יודע רק תלוי שיהיה צדיק ויהיה דומה במדותיו למדות המשיח.

הצדיק הזה נצטיין במדות של משיח

ואחר כל זאת לי אין ספק כלל שהצדיק הזה כפי שנצטיין במדות של משיח ויצא חוטר מגזע ישי ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה', ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ, והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו. וכל אלו המדות היו בהצדיק הזה, ובלתי ספק שהי' מעותד להיות משיח צדקיניו אילו היינו זוכים לעת הפקודה. ויען שעונותינו גרמו לעלב על כן מת בלא הגאולה, וכמ"ש רבינו החתם סופר שהרבה מתים ע"י עונותינו. וע"ז יש לנו לקונן רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים. וזה נמי נהמת ציון שהקול בא עד לכאן, קול נשמע בציון איך שודדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ, כי מוכרח לנו עוד לעזוב ארצינו הקי' כי פקודת הגאולה עוד נדחה על זמן אין ידוע, כי השליכו משכנותינו היינו משכן ה' נשלך עוד חוצה וגם הצדיק בעצמו הוא משכן.

רבותי! כיון דאנו מבכים על משיח ה', נקיים מה שאמר ירמיה על חורבן הבית [איכה ב, י] ישבו לארץ נדמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם וחגרו שקים הורידו לארץ ראשם בתולות ירושלים התנערי מעפר קומי לבשי בגדי תפארתך על יד בן ישי קרבה נפשי גאלה.

ירחם ה' עלינו בזכות התורה

ואין לנו עתה עצה רק לאחוז בדרכי התורה והיראה עד שירחם ה' עלינו בזכות התורה. וזה נמי כונת הפסוק אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת, היינו

הגלות כי יהיה בעור בשרו, שידחק מאד עלינו רק בישראל ולא באומות העולם כידוע אשר אין עצה רק והובא אל הכהן שפתי כהן ישמרו דעת ותורה או אל אחד מבניו, אז בזכות התורה נזכה לגאולה, וגם אם כי נטה לבבנו אל התורה אז יהיה מועיל פטירת הצדיק לבטל מעלינו כל הגזרות קשות, והוא יאמר למדת הדין די ויכפרו על כל עונות ישראל ונזכה לגאולה קרובה בב"א.

ספר

אם הבנים שמחה

מאמרים ודרשות מעוררים הלבבו
בשבחה של ארץ ישראל וישיבתה

מכתב ברכה

מכתב ידידות מכבוד ידידי זקן הדור, יחיד בדורינו בגאונותו ובקי כשמואל בדיני, והלכה כמותו בכל מקום, הלוא הוא הרב הגאון הגדול מופת הדור והדרו חד בדרא זקן ונשוא פנים ציסייע כקשיית מו"ה **שלמה דוב העללער** שליט"א, ראב"ד דק"ק **סיגעט** יצ"ו, חתן רבן של כל בני הגולה מרן בעל ספרי ערך ש"י ושו"ת תשורת ש"י מסיגעט זצ"ל, עוד ינוב בשיבה טובה, דשן ורענן יהיה, ועיניו יחזו בישועתן של ישראל ובשוב ה' את שבותינו לציון בבי"א.

בעזה"י אי' וישלח תש"ד לפ"ק, פה סיגעט יצ"ו.

ישפות ה' רב שלום וברכה אלף פעמים ככה, לכבוד ידידי הרב הגאון החו"ב המפורסם צבי תפארת ישראל ספרא רבה חכו ממתקים כולו מחמדים וכו', כקשיית מו"ה **ישכר שלמה טייכטהאל** שליט"א המתגורר כעת בעיר הבירה בודאפעסט, יהי נועם ה' חופף עליו כל הימים.

אחר דרישת שלום כבוד הדר גאונו כמשפט לאוהבי ה', אפתח פתחא לנפשאי לבל ירע בעיני הדרי"ג כי איחיתי עד כה להשיב על מכתבו הנעים אשר אמנם הגיע אלי במועדו, אכן בעוה"ר כד הייתי מוטל על ערש דוי רח"ל, כי ששה שבועות רצופים אשר מסיבת מחלתי אשר יד ה' נגעה בי ביום א' דר"ה העל"ט הוכרחתי להיות סגור בחדר מיטתי והרופאים יצאו ובאו, עד כי בחמלת ה' עלי הוטב לי ועזבתי את מיטתי הגם כי המחלה לא סר עוד לגמרי, אבל תקוותי בטח, כי בזכות תפילת רבים וידידים יעזרני השי"ת להשיב לאיתני ויגמור רפואתי ברוב חסדו העודפת עלי, לכן בתוך קהל ועדה אודה לה' על החסד שעשה עמי עד עתה ואבקש על העתיד. ומעתה אל יפלא בעיני כהדרי"ג נ"י אשר החרשתי עד כה, אם כי כבודו גדול בעיני מאד, כי ראיתי מתוך קונטרסו רב גובריה ובקיאתו הנפלא ועצום בכל עבר ופינה, ותמהתי על גודל שכלו הזך והישר וקסם על שפתיו ורב כחו בלשוניו הקדוש לדבר כל דבר על בוריים, כמותו ירבה בישראל.

אמנם בגוף הענין אשר בדק לן לחו"ד הקצרה בהרעיון הידוע, הקשה לשאול ממני, כי מעולם ידעתי מיעוט ערכי להתערב בדבר אשר נפתח בגדולי הדור כדבר הרעיון ההוא, ומה מני יהלוך פעוט כמוני, אני ירא ואזחל מלעמוד במקום גדולים, ומעולם לא יצאתי חוץ למקומי בשום דבר, זולת אם שאל אותי לחו"ד בענין דבר הלכה כיד הקצרה עלי לא מנעתי את אשר אתי, אבל לא בענין לכלל, לכן אל ירע בעיני הדרי"ג כי גם הפעם לא אוכל לצאת מגדרי ואתו הסליחה.

והנני בזה ידידו דושייה בלונז'ח מאוה לו שבמהרה דידן יושע הדרי'ג ניי עם כלל ישראל בכל מיני ישועות טובות ונחמות, ולהרמת קרן למעלה כאוות נפשו הטהורה ונפש ידידו דו"ש המחכה לישועה ומוקירו ומכבדו כערכו הרם.

שלמה דוב העללער ראב"ד פה.

נ"ב: איש חכם אחד היה בביתי וראה קונטרסו על שולחני והביט בו ומאד חמדה נפשו לו, וביקש ממני לבקש מהדר"ג נ"י שימכור לו הקונטרס ויכתוב דמי מחירו וישלח ברב תודה, לכן יאבה הדר"ג נ"י להודיע כמה מעות ישלח האיש ההוא וכשיתן הסך אמסור לו הקונטרס, למען לא יצטרך להוצאות פארטא מחדש כמובן. מובן ממילא כי אם חפץ הדר"ג נ"י רק לשלוח לו הקונטרס בחזרה אעשה כן אי"ה בלי איחור תיכף כאשר אקבל תשובתו.

• • •

והיתה התחלת הדפסת הספר בשנת תש"ג בפרשת וארא, ונגמר לטובה בשנת תש"ד ביום ה' לסדר מקץ שהוא יום ב' דחנוכה. והי רצון שיתעוררו הנסים שעשה ה' לאבותינו בימים ההם ויתחדשו ג"כ עלינו בזמן הזה, כדברי הטורי זהב [אוי"ח תרפב, ה] בשם הלבוש [שם סעיף ב], ויקויים בנו הקרא [איוב כח, ג] "קץ שם לחושך", ו"ליהודים היתה אורה ושמה וששון" [אסתר ח, טז], כן תהיה לנו בב"א.

והכתב בסדר השבוע [בראשית מג, כג] "ויאמר שלום לכם אל תיראו", וכתב הרב איש אלקים במגלה עמוקות [פרשת מקץ שם]: רמז להם, כשיש לכם שלום אזי אין אתם צריכים להתיירא, כי "חבור עצבים הנח לו" [הושע ד, יז], כי שלום הוא שטנו של עשו שנקרא 'שונא שלום' (מדרש תהלים קכ, ועיי במגלה עמוקות פרי מקץ), וזה שאמר "שלום לכם" ולכן "אל תיראו", מפני ששטנו קיים, עכ"ד. וידוע דכל דבריו ברוח הקודש.

ואברך ה' בכל לבי על שזיכני לנמור בכי טוב, כן יזכני עוד להדפיס כל ספריי למען כבוד שמו יתברך, ותחזינה עינינו ירושלים הבנויה כמו רמים, יגדל נא מלכותו מלכות כל עולמים, אמן ואמן.

קעת בגמר הדפסה אודיע שהמעשה שהובא בסוף הקדמה שניה אירע לי לעצמי, וברוך ה' שהפליא חסדו עלי, כן אל יעזבני ואל יטשני לנצח, ואראה בנחמות וישועות ישראל בב"א.

מדבריהם של גדולי עולם וקדושי עליון

בתור הסכמות אעלה בראש ספרי הסכמות גדולי עולם וקדושי עליונים משנת תרכ"ד, שנתנו הסכמתם על ספר דרישת ציון להגאון הצדיק מו"ה צבי קאלישער ז"ל, שהיה ראש מן המתעוררים על בנין הארץ וחיבר ספר מיוחד על זה, וספר זה בא לידי פה עיר הבירה אחר שכבר גמרתיו ספרי, ובהרבה דברים זכיתי לכוון לדעתו, ומשנה לא זזה ממקומה, ויען שהלכתי בעקבותיו ידעתי בטח שאילו היו הגאונים וקדושים הנ"ל בחיים היו נתנו מהודם עלי והיו מסכימים ג"כ לספרי, על כן אני לוקח הסכמתם שבספר הנ"ל ג"כ על ספרי.

הסכמת גאון עולם, קדוש ה' מכובד, רבן של כל בני הגולה, שר התורה, מי כמוהו מורה, כבוד מרנא ורבנא, מרן רבי ישראל יהושע ז"ל, אב"ד דק"ק קוטנא, הנקרא ר' יהושע'לע קוטנער, בעל המחבר ספרים הרבה וש"ת ישועות מלכו.

ב"ה ו' טבת תרכ"ד לפ"ק.

יקר רוח איש תבונה, ממנו יתד ממנו פינה, כבוד ידידי הרב הגדול המפורסם לגאון ותפארת, כש"ת מו"ה צבי הירש קאלישער נ"י.

הן האירו אל עבר פני אמרותיו היקרים, ושמחתי בראותי גודל התאמצו בדבר חברת ישוב א"י, והנה המתחיל במצוה אומרים לו גמור, עשה תעשה וגם יכול תוכל, **בל יפול לבו ואל ירך מדברי המנגדים, כי לא בהשכל ידברו.** האומנם כי הגדיש מעכ"ת הרמה שיחי קצת את המדה בדבר הקרבנות כי הוא דבר קשה מאד, אחר אשר אין היתר רק בקרבנות ציבור צריך שיסכימו על זה רוב ישראל, והוא כמעט מן הנמנע כעת אחר אשר נתפזרו ישראל בעוה"ר בכל כנפות הארץ בגופם ובדעותיהם, אולם בדבר החזרת ישוב א"י, אשרי חלקם של המתאמצים בזה.

והנני אומר שלום לכ"ת, שלום לראשי החברה, והיה ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד, כנפשם וכנפש הדו"ש בלב ונפש.

ישראל יהושע חונה פה ק"ק קוטנא יע"א.

הסכמת הגאון הגדול הצדיק, עיר וקדיש, הרב דומה למלאך ה' צבאות, כקש"ת מוה"ר אליהו במוהר"ש זצ"ל, אבדק"ק גריידיטץ בפרייסען.

נדרשתי מאת ידיד נפשי, הרב הצדיק המפורסם, גאון ותפארת בישראל, מו"ה צבי קאלישער, יחיה לאורך ימים טובים, להסכים על הספר השלישי הזה אשר יקרא שמו בישראל 'דרישת ציון' ויחברת ארץ נושבת', וכאשר עיינתי בדבריו הישרים והנעימים הבנויים על קוטבי האמת וצדק, אמרתי אולי יחיש ה' בחמלה, ויקויים בנו עתה דברי החוזה [ישעיה מד, כו] "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחורבותיה אקומס", ומצאתי עצמי מחוייב לא לבד להסכים על הדפסו, אולם עוד להציע דברים בזה וכו', ואולי יתעשת לנו מהרה אחר שנעשה מצידנו התחלה מועטה, ויקבל ה' ברחמיו זאת לקיים¹ "שובו אלי ואשובה אליכם" וגו' [מלאכי ג, ז], ולכך גם עלינו לאמר [שה"ש ה, ה] "קמתי אני לפתוח לדודי", וכאשר יהיה התחלה מועטת מאתנו, שוב יאמר ה' עלינו במלואה ובאמיתית [שם פסוק ז] "דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו" וגו', "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו וה' יעשה הטוב בעינינו" [שמואל-ב י, ב], ויתקיים בנו [תהלים קב, יד] "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד", מתי, [שם פסוק טו] "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו". ועיין לזה טעם בדברי הגאון ספורנו [תהלים שם].

הק' אלי' במוהר"ש זצ"ל, חב"ק גריידיץ יע"א.

וגו', משמע בהדיא דבשובנו אל ארץ ישראל בוודאי נקיים הישובו אלי דקאמר לנו הקב"ה. ואם כי במדרש מבואר דבני קרח עשו פשרה בינינו ובין הקב"ה, דלא הוא יעשה ההתחלה וגם אנו לא נעשה תחילה, רק שנינו כאחת, מכל מקום ראיתי בספר תפארת הגרשוני לרבינו רבי גרשון ממיץ, חבירו של השי"ך ז"ל, שכתב [פרי וזאת הברכה] דמכל מקום אנו צריכין לעשות ההתחלה, דאם השי"ת יעשה ההתחלה, אין אנו יכולין לכוון הרגע ולהתחיל ג"כ בפעם הזאת כדי שיהיו שניהם כאחת. מה שאין כן אם אנו נתחיל תחילה, השי"ת שפיר יכול לכוון להתחיל ג"כ בשעה הזאת [עיי"ש בוזאת הברכה].

ובזה פירשתי מאמר הנביא [ישעיה סב, ה] "ומשוש חתן על כלה ישיש עליו אלקיך", דלמה דימו שמחתינו דעתיד לשמחת חתן וכלה דווקא. ולהנ"ל אתי שפיר, דידוע דאחר שהתחילה הכלה לילך לחופה מכריז השמש 'לקראת כלה', היינו שהחתן ילך לקראתה, וכן נוהגין כעת עוד אצל

1. הנה נראה מדברי הגאון הקדוש שהוא כמסתפק בזה אם יחשב בזאת להקב"ה לקיים "שובו אלי ואשובה אליכם" במה שנשוב כולנו לארץ ישראל, ובי"ה שהאיר עיני למצוא מפורש כן במדרש תהלים [פה, ג] על הפסוקים "למנצח לבני קרח מזמור, רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב שובנו אלקי ישענו" [תהלים פה, א-ה], וזה לשון המדרש: "למנצח לבני קרח מזמור רצית ה' ארצך", אמרו בני קרח, עד מתי אתה אומר 'שובו בני שובבים' [ירמיה ג, יד] והן אומרים לך שוב אתה תחילה, שנאמר [תהלים צ, יג] "שובה ה' עד מתי והנחם", ואתה אומר לא כי אלא ישראל תחילה. לא אתה תשוב לעצמך ולא אנו נשוב לעצמנו, אלא שניהם כאחת, שנאמר [שם פה, ה] "שבת שבות יעקב, שובנו אלקי ישענו". עד כאן דברי המדרש. והיינו שיעקב ישוב וגם אלקינו ישוב, ויהיו שניהם כאחת. ומדהביא המדרש טענותיהם של כנסת ישראל וקודשא בריך הוא, וגם השוואת בני קרח על קרא ד"רצית ה' ארצך"

הסכמת הגאון הגדול, חכם ספרדי, אב"ד דק"ק ראשון לציון יצ"ו.

רב גובריה ורב חליך לאורייתא, גלי עמיקתא ומסתרנא, ה"ה הגאון המפורסם הרב הצדיק, דורש לציון, כמוהר"ר צבי הירש קאלישער נרו יאיר והוי זהיר כאור שבעת הימים, כן יהי רצון אמן.

רב שלום וכו' שותיה דמר אמרות טהורות עינים מאירות, והוכח לחכם בראיות ברורות כי אין משיח לישראל כאשר עולה על לבות בני אדם יאמרו נא בית ישראל פתאום יבוא עתו עת דודים, ה' בשופר יתקע להאיר על הארץ לאמר לאסורים צאו מחושך וצלמוות ומאפילה לאור גדול, לא כן הוא, כי אם קושטא קאי לפי האמת בני ישראל יוצאים מאפילה לאור גדול, ברם בקושטא לא תזרח ולא תצמיח פתאום תשועה גדולה ולהעלות בתכיפה אחת מבור חושך וצלמוות למדריגה עליונה, כי אם עלייתם מעט מעט ממדריגה למדריגה אשר למעלה הימנה, ואחר ההרגל באותה מדריגה ירימו ראש לאחרת הסמוכה. כי העלייה ההפוכה כמו רגע מקצה האחרון אל קצה העליון, מלבד שהיא רחוקה מהמציאות, אף גם זאת הן עם בני ישראל לא יוכלו לסבול רוב טובה, כמו שלא יוכל הנרפא ממחלתו הקשה והמסוכנת לקבל תיכף ריבוי המאכלים ותענוגות בני אדם לרוב חולשתו. והנסיון יוכיח למאן דגני בבית אפל, אם פתאום ירווהו אור גדול לא יוכל ליהנות מזיו אורו, וכמו שהביא מע"כ מדברי הזוהר הקדוש פרשת וישלח [ח"א, דף קע.], כן הדברים אמיתיים, ראויים למי שאמרן, דברים הנכנסים ללב, ישרים ילכו בס, המלמדים להועיל כי האמונה האמיתית אשר באמת ובתמים לה' הישועה ואין זולתו, ולכל היד החזקה והאותות והמופתים הנוראים אשר הם למעלה מן השכל, ואלקים משמים ישלח בית המקדש בנוי ומשוכלל בידי שמים, ומעיינות החכמה ולכל הטובות השלימות וההבטחות העתידות את הטוב נקבל מאת האלקים באחרית הימים אחר ההכנה הטובה², וזו משלנו היא, להכין לבבינו לקבל

ולסעדה גם מצידנו במשפט וצדקה, ואח"כ אמר קנאת ה' צבאות תעשה זאת. אבל עם דברי הגאון מיושב מאד, דלקבל הטובה הגדולה הזאת מהשי"ת צריך תחילה להכנה דרבה מצידנו בכשרון מעשינו, ואז קנאת ה' צבאות יגמור עלינו לטובה, כי בכוחנו לבד אין אנו יכולין לגמור הדבר, רק אחר שאנו נעשה ההתחלה בתור הכנה, אז יגמור השי"ת שיהיה בשלימות העליון. ומה שאמר הנביא 'להכין ולסעדה במשפט ובצדקה', נראה לי דמרמז על מה שאמר הנביא במקום אחר [ישעיה א, כז] "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", היינו שלציון יש משפט עמנו, שאנחנו חייבין לפדותה מידי

חסידיים ואנשי מעשה, וקאמר הנביא דכן יהיה ג"כ בינינו ובין אבינו שבשמים, אחר שנתחיל לשוב לארץ ישראל יכריז משה רבינו שהוא הסרסור בינינו ובין השי"ת לקראת כלה, ואז יבוא לקראתנו השי"ת ויגמור עלינו לטובה. אבל עכ"פ מפורש בהדיא במדרש תהלים כדברי רבינו ז"ל.

2. נראה לי דדברי הגאון ז"ל מפורשים בנבואת ישעיה [ט, ו]: "למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת", עכ"ל הקרא. ולכאורה יש סתירה בקרא מינייה וביה, דתחילה אמר דצריך להכין

הטובה ההיא אשר ייטיב ה' עמנו, ע"י מעשה בשר ודם, להיות נעזר בגבורה וכשרון מעשה המיוחדים לעורר אהבת דודים כימי נעורינו ללכת אחרי ה', ואין זה מכלל השבועה [שה"ש ב, ז] "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ", כי בשגם קץ האחרון נסתם כל חזון ולא נוכל להחליט המאמר כאמור בא זמן הישועה, מכל מקום מאחר שענינו רואות את מעשה ה' הנורא ונשגב בהשגחה אלקיות על עמו ישראל, כי הנה לב מלך ביד ה', וה' נתן בלבם את החסד ואת הרחמים דעבדי חירותא, חירות משיעבוד, והמה המלכים מבקשים לפאר לרומם קרנם של ישראל ולגדל שמם בעולם אשר לא היו לעולמים, ועוד ידם נטויה לשום את ירושלים תהלה, מי שמע כזאת ומי ראה כאלה ולא יחשוב בדעתו כי רוצה ה' בעמו יפאר עניים בישועה כי חפץ ה' בנו, הוי 'דודי שלח ידו מן החורי העורר אותנו על הישועה ועל הגאולה, וכאור בוקר יזרח ויאיר ה' לנו, ואנחנו בשם ה' נקומה בעזרת ה' בגבורים עד 'קמתי אני לפתוח לדודי, ואם ח"ו נתרשל בדבר ודודי חמק עבר ונבקשהו ולא נמצא ח"ו, יהיה הראות לדעת כי עי"ז הקב"ה הוא המעורר ומודיע כי חפץ ה' בעולות להעלות את ישראל למעלה ראש, וזהו 'עד שתחפץ', ומאחר שמלך ישראל וגואלו מושך אותנו באותות וסימנים, אנחנו עמו ועבדיו אחריו נרוצה, לא בחיל ולא בכח יגבר איש ח"ו להמרות באומות העולם ומלכי חסד או חלילה לעלות בחומות ללחום את מושל, כי אם לפלא נדר או בנדבה הרצון והשלמות הלב להשלים רצון הבורא האל ית"ש באתערותא דלתתא במה שבידינו לעשות בעזר אלקים, בסיוע מלכי החסד ורצונם הטוב הגמור, ומן שמיא מיהב יחבי שיתגלגל זכות לטובתינו ולטובתם ע"י זכאים שכמותם, ואנחנו בארץ נעשה ונצלח לתת גאולה לארץ הקדושה בחריש ובקציר ומצוות התלויות בארץ, ותשועת ה' מארץ תצמח.

והיה כאשר יראו עינינו עזרת ה' ממרום, כפשט דברי הנביא [ישעיה מט, ח-יג] ביום ישועה (פשטי בעת הקץ) עזרתך ואתנך לברית עם להקים ארץ (פירש רש"י: 'להקים ארץ', ארץ ישראל הבחורה לי בכל הארצות) להנחיל נחלות שוממות וגוי לא ירעבו ולא יצמאו וגוי, ואח"כ יפצחו הרים רינה, כי ניחם ה' עמו וענינו ירחם, ע"כ. לשון עתיד, וגם 'כי ניחם' כמוהו, כמו שתירגם יונתן עתיד ה' לנחמא עמיה, ואחרי היות לנו שדות וכרמים ומהם ניזונים אביוני עמינו לא ירעבו ולא יצמאו ונחלו לעולם נחלת שדה וכרם ובתים טובים, והשגחתו יתברך עלינו בבית ובשדה, וראו כל עמי הארץ בית ישראל יושבים על אדמתם לא תחסר כל לכל עבודה בשדה כמוני כמוהם, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ולא יקנאו לבית ישראל, אין שטן ואין פגע רע בהיות מלכי אדמה

טמאים, כמבואר בתשובת הריב"ש [סי' קא], וכן כתב הרמב"ן בפסוק "ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ" [ויקרא כה, כד]. יושביה בצדקה, היינו לעשות צדקות גדולות, כמאמר חז"ל [ב"ב י]. גדולה צדקה שמקרבת הגאולה, וזאת היא ההכנה וסעד שמבקש השי"ת מאתנו. וד"ל.

וכבודם חופף עלינו לקרבנו לעבודתו ית"ש, איהו גופא יהיה לנו לאות ולמופת גדול כי מאת ה' היתה זאת, והוא הנותן כח ולב אביר, ודעת עליון יתננו לאות ולהבין ולהשכיל ולהסביר להתקרב עוד אל ה' לעמוד לפניו ולשרתו בעבודת הקודש, ומזבח חדש בציון נכין, כמבואר בדברי הירושלמי [מע"ש פ"ה ה"ב] שהביא מע"כ נ"י, ובזכרוני מדברי רז"ל שיהיה זה ארבעים שנה קודם לביאת הגואל, וכאשר נתקרב ונכין עצמינו אצל מזבח ה' וישראל שרויים על אדמתם ישבו בנוה שלום איש לאהלו אוהלי ביהמ"ד, מרבה ישיבה מרבה חכמה, תורה יצאה בהינומא לדעת מה יעשה ישראל בסדר עבודה, ולכל ציצין המעקבין ומגילת סתרים סתרי חכמה הלומד על מנת לעשות ימצא חכמה לכל צרכי כהונה, שמה ישבו כסאות ישיבה של כהנים לדעת את ה' ואת המעשה אשר יעשו.

וכרצות ה' דרכי איש, כמעשהו ממנו, מוציא הקב"ה חמה כאור החמה שבעתיים, היא הגאולה שלימה, תשועת ה' מעולפת ספירים, עם כל הייעודים וההבטחות המיוחדות לה' לבדו, והיה ה' למלך על כל הארץ, כהא אמינא ולא מסתפינא שהן הן הדברים מצודקין שמחוייבים לשמור לעשות אתחלתא דגאולה, וכל מעשה אשר נעשה אנחנו בתחילה הוא עצמו יורינו דרך נבחר אל המעשה הבא אחריו, ובראותינו כי חפץ ה' בידינו יצלח, ממנו נקח לשום לב ויתאמץ לבנו להתקרב אל ה' במדריגה היותר מעולה.

ובכן, נא גבור חזק ואמץ לבך, ואתם שרי ישראל חזקו ויאמץ לבבכם לקרב אל המלאכה, עוד יקנו בתים שדות וכרמים לעשות צדקה בארץ, 'על האדמה' כתיב, לזכות לארץ הקדושה, ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה לישראל למקנה, ושתעשה בה מצוות התלויות בארץ, וזהו הצדקה שמקרבת הגאולה שממנה תוצאות חיים, ומזון לכולה בה, ואלקים משמים יסמוך גאולה לגאולת הארץ ותשועות בני אדם וגאולתם שלמות מהרה תצמיח על ידי מעשינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, מעתה קומו השרים שרי צבאות ישראל, חזק ונתחזק בעד ערי אלקינו, משחו מגן בבנין ירושלים וגאולה תתנו לארץ, אל תיראו ואל תחתו כי ה' עמנו, וכל מלכי אדמה לבם שלם עמנו ואנחנו עמם וחפצים בטובותינו למלא רצון בוראנו, וה' יעזרנו על כבוד שמו, ובא לציון גואל משיח לישראל, כן יהי רצון אמן.

ואומר חלתי הוא כרצון עליון, תכונן חברת ארץ נושבת, והתיקונים ממנין שבט"י יודיעני נא אופניו וסידוריה, וה' עמנו ולדברו הוחלתי, רק אין דבר זולתי החיים והשלום יסובבנהו ויכוננהו, ולכל אשר יפנה ישכיל ויצליח ונגילה ונשמחה כנפשו הרמה, וכנאום החתום דושו"ט ומעתיר בעדו עתרת החיים והשלום, דא גושפנקא דשדר מלכא לי לשמי.

הצעיר **חיים דוד** חזן ס"ט.

אלה הן הסכמות שלשה גדולי עולם צדיקי הדור מדורות שלפנינו ולפני לפנינו שהרימו קולם בהתלהבות עצומה לרעיון הנשגב והקדוש הזה, ודברי רבינו הקדוש רבי יהושעילע קוטנער ז"ל שהיה יחיד בדורו בתורה ובצדקות, וכולם ענו אחריו מקודש, שמת לי למטרה, שכתב בהסכמתו **בל יפול לבו ואל ירץ מדברי המנגדים כי לא בהשכל ידברו**. ומה שהגאון הקדוש מקובל אלקי מגריידיטץ וכן החכם הספרדי מראשון לציון כתבו בהסכמתם שבה שנתנו לנו מלכי ארץ רשות לבנות ארץ ישראל וירושלים נתקיים בנו הקרא [שה"ש ה, ז] "דודי שלח ידו מן החור", כיוונו בזה לדברי רבותינו במדרש שה"ש [פרשה ה סימן ז] וזה לשון המדרש: "דודי שלח ידו מן החור" (ופירש המתנות כהונה, שלח ידו מן החור לעשות לי נסים ע"י כורש), אמר רבי אבא בר כהנא, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע, כל נסים שעשית לי ע"י כורש לא היה מוטב לעשותן לי ע"י דניאל וע"י אדם צדיק, אע"פ כן "ומעי המו עליו". אמר רבי עזריה, אמר הקב"ה, גזר טב אנא, אתון אמרין 'ומעי המו עליו', גם אני אמרתי [ירמיה ד, יט] 'מעז מעז אוחילה', עכ"ל המדרש, (ועיין מה שכתבתי בפנים [פרק שני, אות יג] ביישוב תמיהת כנסת ישראל ובפירוש המדרש). עכ"פ אומר בפירוש המדרש, דבזה שנתן כורש רשות לבנות, נתקיים 'דודי שלח ידו מן החור' ונחשב לנו לנס. כמו כן היטב דיברו בזה צדיקי גדולי עולם הנ"ל, שגם בימינו במה שנותנים לנו מלכי ארץ רשות לעלות ולבנות, לנס יחשב, שעושה לנו הקב"ה נסים על ידם, ונתקיים הקרא בזה 'דודי שלח ידו מן החור', והוא מעשה אלקינו. על כן, כל המנגד בזה הוא מנגד לרצון העליון, ויש לומר עליו כמו שאמר משה רבינו לקרח [שמות טז, ח] "כי לא עלינו תלונותיכם רק על ה'", וד"ל.

ונראה לי דעל כן תמיד בכל עת שנתנו מלכי ארץ רשות לעלות ולבנות הארץ ובית המקדש, קיבלו ראשי ישראל באהבה את רשות הזאת, וכמו שסיפרו חז"ל במדרש רבה תולדות [ב"ר סד, י] שבימי רבי יהושע בן חנניא נתן המלכות רשות לבנות בית המקדש, הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו עד אנטוכיא (עיין מתנות כהונה: 'טרפיזין', שולחנות בלשון יוון), כי הם היו עשירי הדור והם דאגו על ההוצאות שקורין 'פינאצירען', עיי"ש כי הכותים העלו שטנא בזה והטו את לב המלכות לבטל הדבר, עכ"פ רבי יהושע בן חנניא וחכמי הדור קיבלו באהבה את רצון הזה וודאי מפני שראו בזה באשר דודי שלח ידו מן החור.

ויש לדון בזה ק"ו, הלוא רבי יהושע בן חנניא היה רק שני מאות וחמישים שנה אחר החורבן, ועיין שם הגדולים לרבינו החיד"א [ערך רבינו אלעזר בעל ספר רוקח] שכתב בטעמא דמילתא דמשיח לא בא בזמן התנאים והאמוראים שהיו קדושי עליונים והיו ראויים במעשיהם לביאת בן דוד, ורק מפני שנגזר [איכה א, יג] "כל היום דוה" להיות בגלות אלף שנה, והם היו חיים באלף הראשון של הגלות, על כן לא היה זמנו של הגאולה בימיהם, ואע"פ כן כשקיבלו רשות לעלות לארץ ישראל לא דחו אותה מפני שאולי יהיה פקודה אף קודם הזמן. ועיין ג"כ בע"ז פרק קמא [ט]. שחמש מאות שנים אחר החורבן חשבו שיהיה פקודת הגאולה אף שהיה באמצע האלף, מפני שאולי יהיה עת רצון פרטי, א"כ מכל שכן וק"ו בן בנו של ק"ו בזמנינו שאנו כבר עומדים באלף השישי בערב, וכמו שכתבתי בפנים [פרק שני, אות ז-ח], בוודאי הדין נותן שלא לדחות בידים הפקודה ששולח ה' לנו ע"י מלכי האדמה. ובפנים בפרק שלישי אאריך יותר בזה אי"ה, וכעת לא באתי אלא להראות במחוג שמה שאמרו שני שרי צבאות הנ"ל שבה נתקיים הקרא 'דודי שלח ידו מן החור', כיוונו האמת בזה לדברי רבותינו בעלי המדרש. ודו"ק.

ועתה אעתיק עוד בראש ספרי שיהיה לי ג"כ בתור הסכמה על ספרי, מה שמצאתי בראש ספר שו"ת נפש חיה, להגאון הגדול מובהק בדור קדום שלפנינו, קדוש ה' מכובד, מרן רבי חיים אלעזר וואקס, אב"ד דק"ק קאליש ברוסיה, שהיה בזיווג ראשון חתן אחיו של רבינו בעל דברי חיים מצאנז, ובזיווג שני נעשה חתן רבי יהושע'לע קוטנער הנ"ל, והיה גאון עולם וצדיק מופלא, וזה לשונו אות באות: והנני להעתיק בחיבורי זה האיגרת אשר כתב אלי הגאון הצדיק, עיר וקדיש, הרב דומה למלאך ה' צבאות, כבוד קדושת שמו תפארתו, מוהר"ר אליהו במוהר"ש זצ"ל, אבדק"ק גריידיטץ יע"א בארץ פרייסען.

ואלה דברי המכתב

ב"ה, י"ג למב"י תרל"ד.

ישא ה' ברכה לידיד נפשי וכו', הרב מו"ה חיים אלעזר נ"י, אבד"ק קאליש יע"א.

הנה אם היה בכוחי לעשות פעם נסיעה לשעשע עם כבוד גאונו נ"י בצירוף גדולי רבני פאלען לפקח על עסק הקודש ישוב ארץ ישראל, הייתי מדלג על ההרים לבוא שם, אבל תש כוחי לטוב נשמע, ולבקש מאת כבוד גאונו למצוא מבוא לכאן לא רחב לבי, על כן אניח הכל לרצון הבורא יתברך. ואצלי כבר ברור, שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקודש בסך ק"ל משפחות, שיהיה התחלת הגאולה גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך. ואין לבאר במכתב רק מעט.

נמצא בתהלים [קב, יד-טו]: "עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה" וגו', ועיין ספורנו שם [תהלים שם] שנגלו לגלות מחמת מאיסת הארץ, ובתיקון זה יבוא הגאולה (אמר המחבר ספר הנוכחי, חידוש שלא זכר רבינו שגם רבינו המהרש"א בתענית [ח"א טו]. כתב בפירושו כן בביאור פסוק זה, וכמו שאביא אי"ה דבריו בפרק שלישי אות כג).

כתיב בתהלים [פה, ב]: "רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב", ואיתא בילקוט [תהלים, רמז תתלג] בתיקון המתנות, ואז שבת שבות יעקב באין זכות הרבה, כמו שנאמר כמה קראי אחר זה.

ואיתא באלשיך [ויקרא כו, ב] ועקידה, שניהם אומרים יחד [שם] "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור ואת הארץ אזכור", שקשה למה כפל תיבת 'אזכור' פעמיים שוב בסוף, הא בזה התחיל הקרא. אך אמר הקב"ה 'וזכרתי', הייתי זוכר זכות אבות ולא הגליתי אותם רק הייתי מעניש אותם במקומם, אבל 'והארץ אזכור', העלובות שעשו בארץ במניעת שמיטות ומתנות בארץ בלי מציאות למחול, לכך צריך פיתוי האדמה, וגם בשכל האנושי הוא לעשות לפדות האדמה התחלה מאתנו ושוב יגמור ה'. ויש לראות גודל התכלית בזה **שהקליפה גובר גם**

בצדיקים היותר גדולים לבטל הטוב הזה, יען שכל כח הקליפה תלוי בגלות, ובביטול הגלות יבוטל, כמאמר הגמ' בסוכה [נב].

ידידו ואוהבו

הק' אלי' במוהר"ש זצ"ל, חונה פה גריידיטץ יע"א.

מסרתי עוד דברים בזה לידיד נפשינו, הרבני מו"ה גרשון נ"י.

•••

אמר המחבר (היינו המחבר ספר נפש חיה), לעשות רצון צדיק זצוק"ל אחפוץ בכל לב, ומצאתי מדרש רבה בפרשת קדושים [פרשה כה סימן ג] בפסוק "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" [ויקרא יט, כג], רבי יהודה ב"ר סימון פתח, "אחרי ה' אלקיכם תלכו" [דברים יג, ח], וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה, אותו שכתוב בו [תהלים עז, כ] "בים דרכך ושבילך במים רבים", ואתה אומר "אחרי ה' תלכו". "ובו תדבקון" [דברים שם], וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים להידבק בשכינה, אותו שכתוב בו [שם ד, כז] "כי ה' אלקיך אש אוכלה", וכתוב [דניאל ז, ט] "כרסייה שביבין די נור", וכתוב [שם פסוק י] "נהר די נור נגיד ונפיק מן קדמוהי", ואתה אומר "ובו תדבקון". אלא, מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתוב [בראשית ב, ח] "ויטע ה' אלקים גן בעדן", אף אתם כשנכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתוב [ויקרא יט, כג] "כי תבואו אל הארץ ונטעתם", עכ"ל המדרש³.

והנה בשנה העבר בעזה"י קניתי שלש גינות בכפר חאטין הסמוך לטבריא, ושם נמצא קבר יתרו, ונטעתי שמה ששה מאות עצי אתרוגים, ובשנה זו אקווה אי"ה לנטוע כמה אלפים עצי אתרוגים אצל ים החווילה, ומזה נוכל לקוות לעלות אל המסילה העולה בית אל, להושיב משפחות לעבוד את האדמה ולשמרה, וגם יהיה לישראל אתרוגים למצוה כשרים בבירור בלי שום חשש כלל, כאשר נתבאר בהתשובות שלפנינו, ואי"ה כאשר יצא לפועל מחשבותינו לטובה שיושלח לוח בכל שנה מארץ הקודש על קידוש חדשים ושנים⁴, שמה יבואר כל פרט ופרט הנעשה בארץ הקודש לרוות צמאון שלומי אמוני ישראל המתרפקים על טהרת הקודש, הכמהים ותאבים לדעת שלום

3. ואני המחבר ספר הנוכחי אוסיף על דברי הגאון נפש חיה, במה שמצאתי בספר הקדוש צרור המור, לחמיו זקנו של רבינו הבית יוסף, בפרשת מטות, שכתב דקדושת ארץ ישראל גבוה מאד, שתיכף אחר הקב"ה בכבודו ובעצמו בא ארץ ישראל, וזה שאמר הכתוב גבי כלב [במדבר יד, כד] "וימלא אחרי", היינו אחרי ממש, שהוא אי"ה שהוא אחרי, עיי"ש. ועל פי זה שפיר למדו במדרש מקרא "אחרי ה' אלקיכם תלכו" לילך לארץ ישראל ולעסוק במטע, היינו "אחרי ה' תלכו", לילך לאי"ה שהוא אחרי השי"ת ממש. ודל"ב.

4. עיין בספר נפש חיה שם, כי העלה להלכה שכל הלוחות שנעשים בחו"ל אינם כשרים, רק צריך דווקא להשתמש בלוחות שנעשים בא"י. ואני

3. ואני המחבר ספר הנוכחי אוסיף על דברי הגאון נפש חיה, במה שמצאתי בספר הקדוש צרור המור, לחמיו זקנו של רבינו הבית יוסף, בפרשת מטות, שכתב דקדושת ארץ ישראל גבוה מאד, שתיכף אחר הקב"ה בכבודו ובעצמו בא ארץ ישראל, וזה שאמר הכתוב גבי כלב [במדבר יד, כד] "וימלא אחרי", היינו אחרי ממש, שהוא אי"ה שהוא

ירושלים ומה נעשה בה, כנאמר [תהלים קכב, ו-ז]: "שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך, יהי שלום בחילך שלווה בארמנותיך", ונזכה לראות הר בית ה' נכון בראש ההרים וארמון על משפטו ישוב, אכ"ר. עכ"ל הגאון הגדול, מאור הגולה, בעל נפש חיה.

ועתה אעתיק עוד מדברי תשובות ישועות מלכו, להגאון רבן של ישראל, איש אלקים קדוש, מרן רבי יהושעילע קוטנער, מה שהשיב להרבי מקאצק בענין זה, וזה לשונו אות באות:

ב"ה יום עש"ק מצורע תרנ"א לפ"ק, פה קוטנא.

סמוך לגאולה יעלה מעלה כבוד הרב הגדול, בוצינא קדישא מגזע תרשישים, כש"ת מו"ה ישראל נר"י בקאצק יצ"ו.

אחדשה"ט על דבר שמעכ"ת חש לדברי הרמב"ם בהלכות מלכים [פ"ה הי"ב] ולפי דעת הכסף משנה [שם ד"ה כשם] העולה מבבל אפילו לא"י עובר בעשה, והוא אינו מובן, שהרי זה לא נאמר אלא על ארץ בבל בפרט ולא על שאר חוץ לארץ, והטעם כי אחרי שהם נתרשלו בימי עזרא ולא רצו לשוב, כי לא חשבו זאת לפקודה גמורה שצריכים לישוב שם כפי נבואת הנביא עד פקודה האחרונה, אבל בני מדינות הללו שהם מגולי טיטוס שנגלו מא"י עם שאר בני הארצות אינם בכלל זה, והוא מצוה גדולה. ונראה שגם בני בבל שעלו לא"י בעוד הבית המקדש קיים בבית השני, כשגלו אח"כ מא"י לאלו הארצות אינם בכלל זה⁵. ומה שחש מהר"ם מרוטענבורג, הוא מחמת חשש דרכים וחסרון פרנסה, גם מפני המחלוקות שהיה אז, כידוע שבזמן מהר"ם מרוטענבורג היה מחלוקה גדולה בין יושבי ארץ ישראל ויושבי אשכנז וצרפת בימי הר"ר משה תיקי, שנתעורר עוד הפעם המחלוקה אודות הספר מורה נבוכים, אבל בשביל העולה מבבל לא"י לית מאן דחש בזה, וא"כ בזמן הזה שנשתנה בעזרה"י לטובה הן בסכנת הדרכים והן מצד טבעיית, ודאי הוא מצוה גדולה.

אמנם גם לפי דעת הרמב"ן [שכחת העשין, המצוה הרביעית] שחשב זאת למצות עשה, מכל מקום בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתינו⁶ לא על ביאה ריקנית של עתה. וכבר המשילו האחרונים למצות עשה של אכילת מצה, כי עיקר המצוה היא האכילה, ולקחת החיטים לשם מצוה והלישה והאפייה אינם גמר מצוה, ומכל מקום בוודאי מצוה

מוסיף על דבריו בזה, לעיין בחתם סופר [ח"ו ס"י לה] [ס"י א ס"ק ח] ובדרישת ציון, מה שכתבו מהא דרב שכתב ג"כ שצריך לעשות החשבון כפי מה שהוא בא"י, א"כ צדקו דברי הנפש חיה בזה, ודו"ק. 5. אמר המחבר: עיין בסולם בית אל [חווק ג אות ו, ד"ה אמנם] בסידור יעבי"ץ, ובפאת השולחן יודא הנ"ל דלא קשה מידי, ודו"ק. 6. מה שכתב רבינו דעיקר מצוה היא הכבישה, לכבוש הארץ מידם שיהיה בירושתנו, ולא די בביאה ריקנית לשם, ומשמע דאף שישב

גדולה היא, ועל זה נאמר [פיוט יגדל] 'גומל לאיש חסד כמפעלו', גם על הפעולה של מצוה מקבל שכר, ונאמר [תהלים קיט, א] "אשרי תמימי דרך" גם על הדרך של עושי מצוה יש בו שלמות, ואין ספק שהיא מצוה גדולה, כי הקיבוץ הוא אתחלתא דגאולה, ונאמר [ישעיה נו, ח] "עוד אקבץ עליו לנקבציו", ועיין ביבמות [סד]. שאין השכינה שורה פחות משתי רבבות מישראל, ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה הן אנשים פחותי ערך הן בינונים הן בישרים בלבותם, קרוב לוודאי שנתנוצץ רוח הגאולה, אשרי חלקו שהוא ממזכי רבים. ומה שכתב מכת"ב בשם מהרי"ט [ח"א סימן מז] שהעיר עזה לפי שאינו מכיבוש בני בבל בימי עזרא לא נתקדש אז אינה בכלל מצוה זו, לא כן דעתי נוטה, כבר הארכתי בזה בקונטרס מיוחד בעניינים אלו, ואחרי החג הבעל"ט כשיהיה לי פנאי אשלח לו קונטרס מיוחד על עניינים אלו.

ידידו הדוש"ת ומברכו בברכת החג הבעל"ט

ישראל יהושע, חופ"ק קוטנא

עכ"ל אות באות.

ובסימן שאחרי זה נדפס קונטרס גדול הנ"ל, ושם העלה להלכה כהכפתור ופרח [פ"י] **שמצוה לדור גם בכיבוש עולי מצרים וכן בעבר הירדן, ואין ספק להרהר אחר דבריו, א"כ גם בזמן הזה ג"כ מצוה, אם מזדמן לאדם לקנות, מצוה לקנות. וכבר כתב כפתור ופרח [שם] דשבות דאמירה לעכו"ם מותר ג"כ במקומות שכבשו עולי מצרים ק"ו מסוריא, רק אין לזוז מדברי הכפתור ופרח שגם במקומות שכובשים עולי מצרים מצוה גם בזמן הזה לדור בהם ואינו מטמא משום ארץ העמים, עכ"ל הגאון הנ"ל.**

מהקונה שדה בא"י, שכותבין עליו אונו ואפילו בשבת, והתירו שבות דאמירה לכותי במלאכה דאורייתא, משום יישוב א"י, ואמר שהקונה קרקע הוא מצוה קלה לגבי העלייה, לא דיבר נכונה בזה, דאדרבה הקונה שדה מן הכותי הוא מצוה גדולה מן העלייה, כי העלייה היא מצוה לשעתא ולעצמו בלבד, ולא נתיר בה שבות בין במעשה בידיים בין באמירה לכותי במלאכה דאורייתא, אבל יישוב א"י אינה מצוה לשעתא אלא מצוה המתקיימת לעולם היא, ומצוה ותועלת היא לכל ישראל, שלא תשקע ארץ קדושה ביד טמאים, ואין למידין ממנה לשאר מצוות, וכבר כתב זה להרמב"ן ז"ל, עכ"ל. הרי דהן הן הדברים דכתב הגאון הנ"ל, וחיודש על גדולי האחרונים שלא זכרו דברי הריב"ש הללו בספריהם. והעירני לריב"ש הלז, ידיד נפשי, הגאון הבקי הנפלא, מו"ה ישראל וועלץ שליט"א, דומ"ץ דפה קהל יראים.

שם על התורה והעבודה לא קיים בזה המצוה כתיקונה, וכתב עוד דמכל מקום העלייה ג"כ מצוה היא רק הכשר מצוה, זכה בכל זה לכוון אל דברי הריב"ש [סיי קא]. וז"ל הריב"ש: אין ספק שהעלייה לארץ ישראל היא (והביא ראיות לזה מחז"ל), ומה שהיה אומר הנביא לבני הגלות "בנו בתים" וגו' [ירמיה כט, ח], זה היה מפני הגלות, ומי שהגלם לא היה מניחם לשוב, עד שעלו ברשות כורש (משמע מדברי הריב"ש הללו, דאם אפשר לשוב לא"י אסור לבנות בתים בחו"ל. ועיין בזה בשל"ה סוף מסי סוכה [דרך חיים, אות פה], ובחתם סופר [יו"ד סי' קלח] ובחיודשיו לסוכה גבי אתרוג הכושי [לו. ד"ה דומה]). וגם עתה, אחת משלש שבועות שהשביע הקב"ה לישראל שלא יעלו בחומה. וכן אין לומר שאין העלייה מצוה כי אם הישיבה, שהרי העולה על דעת להתיישב נקרא עוסק במצוה. ומה שכתב המשיב ועשה ק"ו

ואחרי הציעי לפניך אחי הקורא את דברי גאוני וקדושי קדמאי, עניך הרואות שעוד מלפני שמונים שנים התעוררה רוח הקדוש בקרב גאון עוזינו ומשיח אפינו ראשי ומנהיגי הדור לשוב לחיק אמנו, ושלא לחבק עוד חיק נכריה, וליתן כוחותינו ודמינו וממונינו לארצינו הקדושה להרימה מעפרה לכוננה ולשכללה ולהרים קרן מלכותינו, כנודע מספרי המקובלים, וכמו שאביא אי"ה בפנים הספר [פרק שלישי, אות לה] שארץ ישראל היא בספירה העליונה, בחינת מלכות, ומלכות היא אם ישראל, והיא ממתנת ובוכית עלינו שנבוא אל חיקה.

וגם הגאון הקדוש רבינו רבי הלל מקאלאמיא הדפיס בשנת תר"ם קול קורא וקרא בגרון ולא החריש לעורר את אחינו בני ישראל לקנות את אדמת ארץ ישראל מידי הישמעאלים, והיה אז שעת הכושר שהשולטאן היה עומד במלחמה ונחסר לו זוזי, והיה רוצה למכור את א"י ועבר הירדן וסוריא בחצי חניס, והקדוש הנ"ל ראה אז בזה פקידה לטובה וקרא בחיל בחוצות ודיבר על לב ישראל שימהרו לפדות מלכותינו מידי זרים ומידי טמאים, ולבנות חורבותיה ולפאר מקום מקדשינו ולהחזיר העטרה ליושנה לעשותה ליפה נוף משוש כל הארץ, והוא היה הראשון שיסד קולוניה 'פתח תקוה', כמסופר כל זאת בהקדמה לספר תוספות בן יחיאל על ספר הקדוש תנא דבי אליהו, לחתנו הגה"ק מו"ה עקיבא יוסף בעל לב העברי, אך בעוונותינו הרבים לא מצאו דבריו לאוזן קשבת, ודבריו היו פורחים באויר, ולא מצאו מקום להניח בלבבות אחינו בני ישראל, כי החרדים אחזו בפלך השתיקה והדומיה ובמדת שב ואל תעשה עדיף, כנודע ממתם בזה מאז, והקיצונים החפשים נשחדו מהתקופה החדשה שנתנה חירות בעולם ואמרו 'פה אשב כי אוויתיה', וחשבו למצוא מנוח פה בארצות הגולה אחר שהשתוו בזכות הארץ כאחד מאזרחיה, ובינו לבניה הניחו לאמנו הקדושה להתגולל בעפרה ובחורבותיה וליתן עיניה מקור דמעה לבכות וליילל עלינו על עמדינו עוד בגולה מבלי לשום לב לחמוד ולכסוף ולחשוך לשוב אל חיקה ולהקים את ביתה. ואחר עבור איזה שנים מהתקופה החדשה של החירות שהיתה נקראת 'עת הזהב' (דיא גאלדענע-צייט) התנוצצה תמיד שנאה על אחינו בני ישראל יושבי הגלות פעם כה ופעם כה, וגדלה והתבערה במדה גדולה עד שסיכנה את הכלל כולו, וכה הלכנו מדחי אל דחי, עד שהגענו לזמן הזה שאנו בו כעת במעמד איום ונורא.

והנה בעשרות השנים האחרונים נפתחו עיניהם של החפשים והכירו טעותם במה שדימו למצוא פה בגלות חפץ נפשם, כי ראו שדברי שנאה יסובבם מכל צד, ותחת אהבתם ישטונום ולוחמים אותם חניס, אז נתנו לבם לפקוח עיניהם ולהכיר כי אך לשוא תוחלתם למצוא מנוח פה בגולה, והתעוררה התשוקה בקרבם לשוב לארץ אבותינו, וכן עשו התחלה בזה, אבל החרדים על דבר ה' עמדו והעמידו עצמן מן הצד

ולא לקחו חלק בעבודתם, כי החזיקו עצמם בחזקה ישנה שלהם מאז כי שב ואל תעשה עדיף, ובינו לבינו ארצינו הקדושה נבנה במקצת (כן ירבה וכן יפרוץ) ע"י המתחילים הנ"ל, והחרדים והצדיקים עמדו מרחוק, וממילא מובן כי אשר טרח בערב שבת יאכל בשבת, והואיל שהחרדים לא טרחו בזה אין להם השפעה בארץ כלל, והשפעת הארץ הוא בידי הטורחים והבונים אותה, והמה אדוני הארץ, על כן אין לחידוש ולפלא כלל על מי המושלים בארץ, כי נוצר תאנה יאכל פריה.

ועתה יאמרו נא החרדים, ולא ידעתי אם יכלו באיזה פעם לתרץ עצמם לפני בית דין של מעלה על מניעתם עצמם מליקח חלק בתנועת בנין הארץ, ולא נתנו אוזן קשבת לקול קריאתם של צדיקי הדור הנ"ל שהיו ידועים ומפורסמים לקדושי ה' מבלי נגיעת עצמית כלל וכל דבריהם היה תורה שלימה ותורת אמת כמשה מפי הגבורה, ויען שהתעוררות יצא מפיהם הקדוש, היה להם להטות את לבבם אל דבריהם ולציית אל מיליהן וליקח חלק במפעל הקדוש הזה. וממילא אם גם היראים והחרדים היו בעצה ובמפעל הזאת, היה לארצינו הקדושה מראה ותואר אחרת לגמרי במעלה של קדושה ממה שיש לה עתה, אם כי גם התואר ופנים של עתה היא רצויה ונחמדה לפני אבינו שבשמים, וכמו שכתבתי בפנים להלן [פרק שני, אות יב-יג] בראיות מוכיחות מחז"ל, אבל הכל מודים אם היה הבנין בצירוף ובהשתתפות החרדים היה זה במעלה קדושה ועודפת טפי במעלה עליונה ובקדושה עליונה הרבה הרבה מאד. ועתה כי המה התייצבו עצמם מרחוק, אין להם להתפלא ולשאול שאלות על זה ועל זה, כי המה חייבים בדבר. ועוד, אילו היה הבנין של הארץ עוד מלפנים בהשתתפות ובהסכמות כל כלל ישראל, כבר היה הארץ מבונן ומשוכלל להתקבץ בתוכה חלק גדול מיושבי הגלות, וחלק גדול מאחינו בני ישראל שנהרגו בימינו בעוונותינו הרבים היו ניצולין ע"י שהיו כבר בא"י, ועתה מי מקבל האחריות בשביל אותו דם כשר שנשפך בימינו בעוונותינו הרבים, וכמדומה לי שכל אלו המנהיגים שהיו מונעים את ישראל מלילך ולהשתתף עם הבונים לא יכלו לכפר את ידיהם ולומר ידינו לא שפכו את הדם הזה.

עיינ תנא דבי אליהו [רבה, פ"ב] שאמרו, ולא פנחס בלבד אלא כל מי שסיפק בידו למחות ואינו מוחה להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר, כל הדמים הנשפכים בישראל אינו אלא על ידו, שנאמר [יחזקאל לג, ז-ח] "ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש", לפי שכל ישראל ערבים זה בזה, לפי שהיה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס עמהם היה להם לילך ולקשור חבלים של ברזל במתניהם ולהגביה בגדיהם למעלה מארכובותיהן (הוא משל על הטרחא שהיה להם לטרות) ויחזרו בכל עיירות ישראל יום אחד לכאן ויום אחד לכאן, וכן בכל מקומות ישראל, וילמדו את ישראל דרך ארץ בשנה ושתים ושלוש עד שיתיישבו

ישראל בארצם, כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה, והם לא עשו כן אלא וכו', כל אחד ואחד נכנס לכרמו וליינו ולשדהו ואומרים שלום עליך נפשי כדי שלא להרבות עליהן את הטורח, עכ"ל. וכמו כן בזמנינו היה להם להתעניין בענין זה וללמד את בני ישראל לילך אל ארץ הקדושה עפ"י רוח התורה.

והיכן היינו עומדין כעת אלמלי היה בהסכמת כל הצדיקים והחרדים משנים קדמוניות עד עתה, וכעת אלפי אלפים נפשות מישראל היו ניצולין עי"ז. ואם כי יש לדון אותם החרדים שעמדו מרחוק לכף זכות, שעשו זאת מחמת זהירות יתירה דהיה בהו, מחמת היראה שאולי לא יהיה בשלימות רוח התורה כדבעי למיהוי, אבל ימחלו לנו ששכחו את דברי רבינו החסיד בחובת הלבבות בהקדמה [ד"ה וכאשר] שכתב: מן הזהירות שלא תרבה להיזהר. וכתב שם שאם היה כל מתעסק בענין מענייני הטובה שותק ועומד עד אשר יוגמר כל רצונו, לא היה אדם עושה דבר, ואילו היה כל מי שרוצה למלאות לו כל מדות הטוב ולא יכול להשיגם מניח מה שיזדמן לו מהו, היו כל בני אדם ריקים מן הטובות וחסרים מן החמודות, והיו שבילי הטוב שוממים ומעוונות החסד היו נעזבים, עכ"ד הקדושים הנאמרים בשכל ובחכמה⁷. וממש נתקיימו דבריו בזה באלו החרדים שעמדו מרחוק חברת הבנין מחמת הזהירות יתירה דהיה בהו, דעתה אנו ריקים מן הטובות, ושבילי הטוב שוממים ונעזבים מן מעוונות ההצלה שהיה בידינו להציל אלפי אלפים מישראל שנהרגו בעוונותינו הרבים וגם מתו במיתות משונות רח"ל לאלפים ורבבות, ממש נתקיים בנו נבואת ירמיה [ו, כ] "אהלי שודד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם".

ועיין בזוהר הקדוש פרשת וישלח [ח"א, דף קע:]: בפסוק "ויזרח לו השמש והוא צולע על ירכיו" [בראשית לב, לב], שכתב בזה"ל: דהא בעוד דישראל בגלותא וסבלין כאבין וצערין וכמה בישין, כד איתנהיר לון יממא וייתי לון נייחא, כדן יסתכלין ויכאבון בגרמייהו מכמה בישין וצערין דסבלו ויתמהו עלייהו, בגין כך 'ויזרח לו השמש', דההוא זמנא דנייחא והוא צולע על ירכו אתכאב וצער גרמיה על מה דעבר, עכ"ל. וכן כעת בעידן גלותא עוד לא נדע מה דעבדו לנו, אבל בעת שה' יעזרנו להשיג מנוחה מצרותינו הגדולים אז נדע יותר מה דעבדו לנו ויוודע לכל את השבר שקרה לנו כעת בעוונותינו הרבים, יחבוש ה' את שבר עמו ואת מחץ מכתו ירפא במהרה בימינו.

7. וכן הגאון הקדוש רבינו בעל בני יששכר, בהקדמה להקונטרס תמכין דאורייתא כתב בזה הלשון: הנה היצר אורב לאדם בכל דרכיו ורוצה להפילו במכמורות, הנה יבוא עליו בדברי רמאות להטיל עליו זהירות שאינו עפ"י התורה, ועי"ז יטהו מן דרך האמת. על כן הזהיר החכם, מן הזהירות שלא תיזהר הרבה, עכ"ל. והאריך עוד בזה וסיים, אם יעלה בלבו איזו זהירות ישאל את פי התורה, והיא תלמדוהו דעת ודרך תבונות ימצא. על כן גזרו חז"ל [אבות פ"ב מ"ה] יולא עם הארץ חסיד, כי לא ידע לשקול הזהירות במילי דחסידי עפ"י דרכי התורה, עכ"ל.

7. וכן הגאון הקדוש רבינו בעל בני יששכר, בהקדמה להקונטרס תמכין דאורייתא כתב בזה הלשון: הנה היצר אורב לאדם בכל דרכיו ורוצה להפילו במכמורות, הנה יבוא עליו בדברי רמאות להטיל עליו זהירות שאינו עפ"י התורה, ועי"ז יטהו מן דרך האמת. על כן הזהיר החכם, מן

ואילו היו החרדים נותנים ידם להעוסקים בזה המפעל הקדוש לפני ששים חמישים או ארבעים שנה והיו מלהיבים את לבות בני ישראל להשתתף בזה, אז כמה היה הרחבה לנו בארץ, וכמה וכמה אלפים מבני ישראל היו מתיישבים שמה והיו ניצולים ממוות לחיים, והיו מקיימים בזה [משלי כד, יא] "הצל לקוחים למוות". אבל כעת שהתנגדו לזה, ולא די בהתנגדותם לחוד, עוד גרמו להעלות איזה שנאה בלבבות הפשוטים מן החרדים לעסק בנין הארץ, עד שאם אחד פותח פיו לדבר ולהתלהב עצמו לבנין ארצינו הוא משוקץ ומתועב בעיניהם, והכל גוערין בו 'אתה ציוניסט ושקץ ומתועב', וגרמו בזה באמת מיאוס ושיקוף לארץ חמדה. ואיש הפשוט שאין לו דעת עצמו להכריע מדעת התורה אם זה אמת או לא, ורוצה שיחזיקו אותו לחרד וחסיד, הוא צועק ככרוכיא על הרוצה להתעסק בבנין הארץ, 'אתה פושע וציוניסט', ובזה הוא מבאיש ריחו ואת ריח ארצינו הקדושה, ובאמת הוא רק תם ושאינו יודע לשאול ואינו יודע בין ימינו ושמאלו.

ואם שכמה מן התלמידי חכמים אמיתיים הולכים בלבותיהם ומחשבים מחשבות טובות במפעל הקדוש הזה ומוודים אמת בלבבם שרק זה תכליתנו, לקומם ולכונן את בית חיינו ולחונן את ארצנו ולרצות את אבניה ועפריה, אבל נשאר רק מחשבה טובה בלב לבד, כי לא ימלא נפשו להוציא מחשבתו בדיבור, כי ירא וחת מהגערות שיגערו בו ויעשו אותו לשיקוף ומתועב ולציוניסט, וכה היו מפיצים שנאה ושטנה בעולם החרדית נגד כת שנתנו לבם לבנות את ארצנו על תילה, וממילא גרמו בזה גם מיאוס לארץ חמדה, ונפלו בעבירת המרגלים שעליהם נאמר [תהלים קו, כד-כה] "וימאסו בארץ חמדה... וירגנו באהליהם", ומה היה סופם של המרגלים, שגרמו עי"ז בכייה לדורות, וכן המה עוד הוסיפו בכייה על בכייה, והגענו למה שהגענו היום שבבית ישראל ראינו שערוריה על שערוריה ובכייה על בכייה, וכל זה הוא מפני שמאסנו בארץ חמדה, כאשר הבאתי מדברי חז"ל בפנים להלן בספרי [פרק שני, אות ז].

ועיין בספר שפת אמת למרן מהר"מ חאגיז [דף נא ע"ב] שכתב בגודל העונש של המדברים בגנות יושבי ארץ ישראל, וזה לשונו: כי יצאה הגזירה מלפניו יתברך, דכשם שכל האנשים הרואים את כבודי דהיינו הדור ההוא, אני גוזר עליה שלא יהיו רואין את הארץ, כך לדורות הבאים, כל מי שיוציא שם רע על הארץ ילקה בגופו ויכנס בעונש זה, והיינו "וכל מנאצי לא יראוה" [במדבר יד, כג] דקאי על העתיד ג"כ, עיי"ש.

ועיין עוד בספר הקדוש חסד לאברהם להמקובל אלוקי (זקיננו למרן החיד"א) [מעין ג, נהר יב] שכתב בזה"ל: כל הדר בארץ ישראל נקרא צדיק, הגם שאינו צדיק כפי הנראה לעינים, כי אם לא היה צדיק היתה הארץ מקיאו, כמו שאמר הכתוב [ויקרא יח, כה]

"ותקיא הארץ את יושביה", וכיון שהארץ אינו מקיאו בהכרח הוא נקרא צדיק ואף אם הוא בחזקת רשע, עכ"ל הקדוש⁸.

ובספר נחלה לישראל, לגדול אחד מארץ ישראל שנפטר עוד בשנת תרכ"א, הביא לדברי בעל חסד לאברהם הנ"ל, והוסיף עוד על זה בזה"ל: הרי להדיא איך אין אנו מבינים עפ"י ראות עינינו גשמי את יושבי ארץ ישראל, כי אדם יראה לעינים וה' יראה ללבב, אי"כ אין אנו יכולים לדונם ולבזות את אישים פרטים, וכל שכן הכלל, אפילו אנו רואים מהם אשר לא הוטב בעינינו ולא טוב עשה בתוך עמיו, עכ"ל. ואני מוסיף עוד על דבריו, וכל שכן כשאנו רואין בדברי חז"ל שמעשיהם רצויים לפני המקום, כגון אלו בוני הארץ דזמנינו, כאשר אביא אי"ה בפרק ג' באריכות, דוודאי אסור לדבר עליהם סרה. וכל מי שאינו נוהר בזה ואינו שומר את פיו, אינו שומר מצרת נפשו, ויפול תחת הגזירה [במדבר יד, כג] "וכל מנאצי לא יראוה", וכדברי רבינו רבי משה חאגיז הנ"ל, ה' ישמור מהם ומהמונם.

ואודה על האמת ואזכיר את חטאי, שגם בעיני היה לנמאס מפעל הזה של בנין הארץ מחמת ששמעתי כן מהרבה מנהיגי חרדים סתם, ונשרש בלבי כך, ולא התעניינתי בזה כלל, כי טרוד הייתי בגירסא בלימוד תלמידים ולחבר חיבורים בגפ"ת ובשו"ת להשיב לכל שואל בדבר ה', ורק אחר שלקיננו בגלות החל הזה עיינתי בהלכה זו והאיר ה' עיני שטעות היה בידי וביד אשר התנגדו לזה, ואני מודה ואומר, כמו שמצינו בש"ס [עי' שבת סג, ב"ב קכו]. מרבא ומכמה גדולי חכמינו ז"ל שהודו ואמרו 'דברים שאמרתי לכם טעות היו בידי', ומודים דרבנן היינו שבחייהו, וב"ה אני איני חת משום אדם לומר בפומבי דברים אמת שבלבי, כי אני ב"ה שימשתי גדולים וצדיקי עולם, ונתגדלתי בין חכמי דור קדושי עליונים אמיתיים, וגם למדתי ב"ה מימי נעורי, ונשאתי אשה בימי נעורי, כי נתקשרתי עם בת גדול הדור בהיותי בן י"ט שנה, ולא פסקה תורה משולחני מאז עד עתה, ואין אני מבטל דעתי דעת תורה משום גדול או רבי בזמנינו, רק אם יתווכח עמי בדרך משא ומתן של תורה בראיות מדברי חז"ל, אז אודה על דבריו אם יצדקו, אבל לא בסברות כרסיות לחוד.

וה' יודע ועד כי לא כתבתי דברים הללו למען להתגאות ולהתייחר רק למען האמת והצדק ולמען כבוד שמו יתברך ולמען כבוד אומתנו וכבוד ארצנו הקדושה, ואיש אשר אין לו פנייה לא יירא ולא יחת מלומר האמת, כאשר כתב בהקדמת ספר דברי יוסף

8. ונראה דיש מקור לדברי המקובל אלוקי גנבי בבל ללסטים דארץ ישראל, עיי"ש פירוש הנ"ל שכל דבריו ברוח הקודש נאמרו, גם בש"ס רש"י, ובספר עבודת עבודה להגאון מהרש"ק דילן [עי' כו]. במה דקאמרו שם תא חזי מה בין מבראד זצ"ל.

להגאון ר' יוסף שווארץ מירושלים, שכתב בפירוש הכתוב [דברים א, כז] "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא", כי המשפט שהוא אמת, לאלקים הוא והוא המכריע. והכוונה, אם ידעת שדבריך נכונים ואמיתיים לא תגור מלאומרם, כי האמת הוא המכריע, עכ"ד. ועיין ירושלמי סנהדרין [פ"ב ה"א] וירושלמי הוריות [פ"ג ה"א], גבי ריש לקיש שאמר לרבי יהודא הנשיא וכי בשביל יראה דילכון אמנע מלמימר אולפנא דרחמנא, עיי"ש המעשה דריש לקיש אמר מילתא שגרם בזה איזה בזיון לרבי, עיי"ש.

ונחזור לראשונות. מעת שהתעוררה התנועה הזאת עד עתה נתחלפו העתים ונשתנו הזמנים וכמעט כל סדרי בראשית נהפכו על תילם, ובימינו בזמן מועט נתחדש מה שלא קרה מקודם באלף שנים, ואנו רואים נגעים ומקרים רעים מתחדשים תמיד חדשים לבקרים במצב עם הישראלי, והוא נקטף ונגדע מכל צרכי החיים הנחוציים, ואחינו בני ישראל אבדו במדינות אלו את האדמה מתחת כף רגליהם, ומה גם הדור הצעיר אין להם קיום ושארית פה וכולם עיניהם נשואות לילך אל ארץ אחרת אם היו יכולין לילך, אבל אנה? כי כל הארצות סגורות לפניהם, בגלל כן התגברה התשוקה והשאפה אצלם לעלות לארץ ישראל, כי שם ישוב חדש ונצרך כל כח גברא שבא לשם.

ועתה, אם עוד החרדים והיראים לא יקחו חלק אקטיבית בבנין הארץ בכללותיה ובפרטותיה בעינא פקיא ובהשתתפות ממוניהם ובדעתם וברוחם, לא יהיה להם דעה כלל בהנהלה ולא יהיו להם יכולת להועיל להצעיר שבא לשם באיזה דבר חומריי, אי"כ ממילא יפלו מהם כל דור הצעיר ויתנפלו בזרוע האחרים, ובזה יוגזל מהם גם השפעתם הרוחני עליהם, ואנה יוליד דבר זה?

ובאמנה שמעתי מפי מגידי האמת ששמעו מפי קדשו של רבינו הקדוש מאונסדארף זצוק"ל בשנה י"ח למספרם (שקורין: אום יאהרע 81-נע) שאמר בזה הלשון: "אוי, איך זעהע דאס ח"ו יידען וועלין נישט קענען פֿערבלייבען דא אין דיא מדינות און מען וועט מוזזען לאפֿען, מען וועט נישט האבען וויא צו לאפֿען. פֿאר וואס זעהט מען נישט אויס צו בויען דען ישוב אין ארץ ישראל", עכ"ד הקדושים אשר דיבר ברוח קדשו. והוא בעצמו השתדל בדבר מה בזה, וכה היו דבריו לפני כ"ה שנים, ואז היה עוד שקט ושאנן במדינות האלו, וממש רוח הקודש נזרקה מפי קדשו, כי בעוונותינו הרבים הגענו למה שאמר שאין שארית לישראל פה במדינות הללו, וכוונתו היה לעורר את לב היראים ולהקיץ אותם מתרדמותם ולהקימם מעצלותם בנקודה הזאת, אבל מה שעבר עבר, וכעת שהגענו בעוונותינו הרבים לנבואתו של רבינו הקדוש הנ"ל, החוב קדוש מוטל על החרדים והיראים וביותר על מנהיגי הדור להכיר את האמת וללבב את דברי רבינו ודברי שאר גדולי עולם וצדיקי אמת שהבאתי לעיל, להתעניין בענין זה בכל מאמצי

כוחם, ומה גם שזהו שאיפת כל ההמון ודור הצעיר לעלות לארץ הקדושה, מוטל על חכמי הדור להיות בעזרם ולעודדם, ועצתם ינחם, ואז יתגבר השפעתם עליהם גם ברוחניות.

ומי לנו גדול מרבינו החתם סופר שהיה אומן מופלא במדת ההנהגה כנודע לכל, ומרגלא בפומיה, 'החדש אסור מן התורה', ולא היה מכיר שום 'קאמפרומיס' [=פשרה] בדבר הנוגע לתורה ומצוותיה, ואע"פ כן מצינו שכתב [נדה מח.]. בפסוק 'שדיים נכונו ושערך צמח' [יחזקאל טז, ז], ד'שערך' קאי על ההמון, בעת שיש איזה צמיחה ושאיפה לההמון, וחכמי הדור רואין שיש בה עיקולי ופשורי, אז מוטל על חכמי הדור שלא לרחקם בזרוע כי עי"ז יפול השפעתם מעליהם, רק מחוייבים חכמי הדור להתנהג לאט לאט עם אנשי דורם ולהיות בבחינת 'שדיים', כי 'שדים' הוא ר"ת 'שמאל דוחה ימין מקרבת', ועי"ז לא יופסק הקשר ביניהם. זה תוכן דבריו, ובפנים הארכתי בזה יותר [פרק ראשון בתחילתו], ולא כתבתי דברים הללו פה רק כדי לסמוך דבריי לדברי הגדולים מדורות שלפנינו ולפני פנינו שהתלהבו לבם מאד בעד בנין ארצנו הקדושה, שהבאתי פה בתור הסכמות על ספרי, ואסתגר בזה.

נאום הכותב באישון לילה, נגהי יום ג' לסדר 'ואתה תצוה את בני ישראל', בשנת גש"ת אל הקודש, פה עיר הבירה בודאפעסט, ואני בתוך הגולה, וה' ישים קץ לגלותינו ויביאנו במהרה אל הר קדשנו.

הקי' ישכר שלמה טייכטהאל

הערה

עיינן רבינו אלשיך בקרא "אל אלקים ה' אל אלקים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע" [יהושע כב, כב], דפירש כאשר ה' אלקים יודע כי כנים אנחנו וכוונתינו לשמים, אף כי אין בידינו לברר לעיני כל מחשבותינו, אבל נקווה שיושפע מאתו יתברך רוח ממרום, שישראל הוא ידע, שייכנסו דברינו בלב ישראל ויאמינו לדברינו, וידיעה זו תושרש מאליו בישראל, שלא יסתפקו רק יכירו וידעו האמת. עד כאן תוכן דבריו הקדושים.

גלוי וידוע לפניו, יתברך ויתעלה שמו בעילוי בניו ישראל עם קדושו במהרה בימינו, שלא חיברתי חיבור זה לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא ולא לשום תועלת גופניי, רק למען כבודו יתברך, וכבוד אומה הקדושה הנשפלת כעת ארצה, וכבוד ארצנו הקדושה מעון בית אלקינו שהיא אֵם ישראל, כמבואר בירושלמי סוף פ"ב דברכות וסוף פרק בתרא דכתובות, והיא מגעגעת ובוכית ומייללת עלינו שנשוב לחיקה.

וחיברתי חיבור זה לעורר את לב בני עמנו הקדושה, לחשוך ולכסוף לשוב אליה, ולעזוב את האֵם חורגת שהיא ארצות הגלות, כמבואר בירושלמי הנ"ל, שכבר השביעה אותנו מרורים די והותר זה כאלפיים שנה, ודין גרמא לכל הצרות שהגיענו כעת באחרית הימים, מפני שהסחנו דעתינו לכבד את אימנו האמת שהיא ארץ ישראל, ועל פי סוד הספירה היא מלכות אימא עילאה, אֵם דישראל, כמבואר במקובלים.

וכשנשוב לחמוד ארצנו, משום זה לחוד נזכה לגאולה, זו שיבה וזו ביאה לארצנו, ובהרמת קרננו וקרן ה' צבאות, כמבואר במגיד מישרים [פרשת שלח], ובספה"ק דברי אמת לרבינו הקדוש מלובלין ז"ל [בפרשת בהר] אף באין אנו ראויין לזה, עיי"ש, וכאשר הארכתי בפנים, במהרה בימינו אמן.

הוספה מדברי המחבר זצ"ל

ב"ה

הואיל ומצאתי מקום פנוי, אעלה עוד איזה מילין קצרים הנוגע לספרי. בנבואת זכריה [י, ח] נאמר "אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבוי". ופירש רש"י: 'אשרקה להם', כדרך השורקים לסימן ואות לבוא אליו הטועים בדרך. 'ואקבצם', לעת הקץ לעתיד, עכ"ל. ובמצודת דוד כתב: 'אשרקה להם', אצפצף לבני הגולה לרמוז שיבואו, ובה אקבצם, ר"ל אעיר לבם לשוב לארצם, כי אז אפדם מהגולה ויתרבו בבנים ובבנות כמו שרבו מאז במצרים. ואמר עוד הנביא [שם פסוק ט] "ואזרעם בעמים ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבוי", עכ"ד הנביא. ופירש במצודות: 'ואזרעם בעמים', אף כי פיזרתים בין העמים כהמפזר לזריעה, אע"פ כן במרחקים במקום שנתפזרו יזכרו בי, לכן יחיו עם בניהם וישבו לארצם, עכ"ל. הרי דניבא הנביא דהגאולה תהיה בדרך רמוז, שיקרא לבניו הטועים בארצות הגולה כאדם התועה במדבר ואינו מוצא מבוא לצאת עד שאתד מראה לו אות וסימן איך לצאת מהמדבר ולבוא אליו, וזה יהיה ע"י הערת הלב שיעיר הקב"ה לבם לשוב לארצם, ואילו היה הגאולה ע"י נסים נגלים ובפומבי לא היה צריך להיות ע"י רמוז וסימן ואות, ועל כרחק כמו שכתבתי בפנים, כשיהיה כלל ישראל בבחינת 'לא זכה' יצטרך להיות על דרך זה, ועל זאת ניבא הנביא נבואה זו¹.

ועתה יאמר נא כל בר ישראל אם לא מתאימה נבואה זו על זמנינו שכבר באה התעוררות זו בלב כל איש ישראל לשוב לארצם, ונתקיים בנו יובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבוי, היינו אפילו במקומות היותר רחוקים יזכור כל אחד לשוב לארצו, כי רק בשובם לארצם ימצא מקום מובטח לחיות עצמו עם בניו, וממש לא נפל דבר

יודעים פירוש הדברים, אבל, אחר ששייב ה' את שבותינו, אז נדע פירוש הכתוב, ויהי נגלה לעניינינו שאמר ה"י זמן הגאולה ואופן הגאולה, ואולי אחר-כך נבין נבואת ישעיה, שבאמת היתה כוונתו לדמות גאולה העתידה למעשה זכורש, על-כל-פנים, דכמו שלא נוכל לומר בבירור שכן צריך להיות, כך לא נוכל לדחות הדבר לומר לא כן, רק צריך לקבל כל המדות והאמצעים ועת הנכונה שבא לידינו, כי אולי רצון הבורא לעשות דוקא באופן הזה, וכל הרוצה באמת, יודה לי בזה, בסייעתא דשמיא.

1. הוספה מתוך יומן השואה שכתב רבינו זצ"ל: כן אין לנו לדחות שום ענין שיכול להיות שהוא התנוצצות הגאולה, דשמא רצון העליון הוא כך שיהיה נעשה דוקא באופן זה, מה גם שחז"ל במקומות הנ"ל, הגידו שיהיה נעשה באופן זה, ואפשר, שהוא מפורש כן בנבואת ישעיה הנ"ל, וכמו שבארתי.

ובשם רבינו "ישמח-משה" שמעתי ביאור הפסוק "בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'" דהכוונה, דבאמת כתוב מפורש אופן הגאולה ומתי שתהיה, רק עניינו סגורות [עצומות] ואין אנו

מנבואה זו שלא יהיה מתאים עם הנעשה בזמנינו. וכבר הבאתי בפנים [פ"ב אות יב] דחכמי הש"ס שכל דבריהם ברוח הקודש נאמרה גילו לנו שרמזו ואות של ביאה ושובה זו לארצינו יהיה נעשה ע"י עופות טמאים, שהם יהיו שורקים לנו לבוא אליהם אחרי המבוכה הגדולה שנהיה טועין במדבר העמים ונהיה צועקים, אנה נלך ונברח, אנה נלך ונברח, כמבואר בפסיקתא שקודם הגאולה נהיה במבוכה כזאת, ואז ישרוק לנו הקב"ה ויתן לנו אות וסימן לבוא אליו, וזאת יהיה נעשה ע"י עופות טמאים, ר"ל ע"י אנשים אשר מחמת חיי הגלות קלטו רוח זר בקרבם ותעו מדרך התורה והיראה. וכבר הארכתי בפנים [פ"ב אות יג] שהחקר אלוקי מי ימצא וגבהו מחשבות מפעלות תמים דעים ממחשבותינו. עכ"פ מנבואה זו נראה בעליל שעל זמנינו נאמרה, על כן אל יתעקש שום אדם נגדה, אפילו אם כוונתם רצויה אבל מעשיהם בוודאי אינם רצויה, ועיין פ"ק דמגילה [יב]. דאמר רבא לפקידה בעלמא, וכתב המהרש"א [שם ח"א, ד"ה לפקידה] דהפקידה היא שנתיישבו ישראל קצת מאז בארץ ישראל עיי"ש, הרי דכל ישוב של ישראל בא"י הוי פקידה של גאולה, ואז בעת ההיא נתיישבו רק איזה אלפים (וכעת אין ספר עזרא בידי לידע בדיוק כמה היו), [א"ה: ע"י עזרא ב, סד-סה: "כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפיים שלש מאות שישים, מלבד עבדיהם ואמהותיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלושים ושבעה, ולהם משוררים ומשוררות מאתיים"]. וכעת בזמנינו שנתיישבו שם קרוב למיליון כן ירבה וכן יפרוץ בעזה"י, ומעת שגלינו מארצינו עוד לא היה קיבוץ כמוהו שם, בוודאי דהוא פקידה לגאולה, על כן בוודאי החיוב לכל בר ישראל להשתתף בה ככל מאמצי כוחנו בגופנו ובממונינו, ולא ישאר בחוץ אפילו נפש אחת מישראל, ולא יתן לבו לשום טענות שבעולם לעכב עלינו על השתתפותינו יחד כל איש ישראל וכל קהל ישראל, ואז נשיג בעזר אלוקי את שלימות הגאולה ויתגדל ויתקדש שמיה רבא בב"א נצח סלה ועד, אכ"ר.

זה לשון רבינו החתם סופר [דרוש לשבת הגדול תקני"ח] על מה דנאמר גבי גדעון [שופטים ו, יד] "לך בכוחך זה והושעת את ישראל מכף מדין", פירוש, דהנה לתשועת ישראל מיד שונא צריך ארבעה צדיקים בדור מתחברים בשליחת הישועה, ונקרא בקרא [ע"י זכריה ב, ג] "ארבעה חרשים", ואנו מתפללים [בקרובץ מוסף לפרשת החודש] "ארבע חרשים כבמחזה", ועל זה אמרו [תהלים קלג, א] "מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד", 'אחים' ר"ת איהרן חיות יהושע מ"שה, וכן בכל דור.

והנה רש"י פירש [שופטים ז, יג] "צליל לחם שעורים", 'צלולי' כתיב, שהיה הדור צלול מן הצדיקים ולא היה לגדעון שלשה מסייעים בדור ההוא. אך הנה אמרו חז"ל [כתובות עה:] חד מינייהו דבני ארץ ישראל כתרי מינן של בני בבל, וחד מינן כי סליק להתם כתרי מינייהו. נמצא כל צדיק בחוץ לארץ העולה לא"י הרי הוא שקול כארבעה

צדיקים. ונראה לי לאו דוקא שעלה ממש, רק שביקש לעלות ולא עלתה בידו, הרי כל שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, והרי הוא כארבעה וראוי לעשות נס על ידו לבד. הנה כי כן, הרי היתה הלכה מוסכמת ביניהם דא"י היה לה אז דין חוץ לארץ, וגדעון הצטער על זה ממש כמו צדיק שבחוץ לארץ שמצטער לעלות לא"י ושקול כארבעה ויכול להושיע את ישראל, וזהו "לך בכוחך זה והושעת את ישראל" [שופטים ו, יז], עכ"ל הקדוש. והנה ידוע דגדעון היה אחד מן הריקים² ולא היה בו שום זכות רק מה שלימד זכות על ישראל כמבואר במדרש נע"י ילקו"ש שופטים רמז סב, וכן מה שנצטער עצמו לעלות לא"י כדברי רבינו החתם סופר, ועי"ז לבד נתחשב לצדיק ולהחשב כארבעה חרשים שיוכל להושיע את ישראל, על כן אין אנו רשאים לזלזל בשום אחד בזמנינו שמוסר נפשו עבור הכלל ומצטער לעלות לא"י, וכדברי הפוסק הגדול רבינו החתם סופר, כי גם בזמנינו יוכל להיות הישועה לכללות ישראל על ידו כמו שהיה אז לאבותינו ע"י גדעון, וד"ל (עיי"ן לקמן ריש פרק ב). והי' ישמח אותנו חיש מהר בדבר ישועה ורחמים, אכ"ר.

2. כלשון חז"ל ר"ה (כה) שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם.

למזכרת נצח

[מתוך המהדורה המקורית - בודפסט תש"ד]

יזכור אלקים לטובה לאיש הדגול מרבבה, הלוא הוא הגביר הקצין מוקיר רבנן אבן פינת קהל יראים בפעסט, כבוד החבר

ר' שמואל ארי' שפוטץ נ"י בן ר' דוד יהודה שפוטץ,

וגם לרבות זכירה לטובה

לרעייתו 'אשת חיל' מרת דינה תחי' בת יצחק

על שסייעני להופעת הספר הנוכחי, לזכות את הרבים ולהלהיב את לב אחינו בני ישראל לעלות אל ארץ אשר ה' דורש אותה תמיד, כאשר כתב רבינו באמרי אש חיו"ד [סימן קא], וזכות המצוה תהיה לו ולכל בני משפחתו, תחסה להצילם משעות הרעות המתרגשות כעת בעולם, כמבואר בהקדמה הראשונה, ויזכו לראות בישועתן של ישראל ולעלות לציון ברינה עם יתר הפליטה בב"א.

וזכות אבות תעמוד ליוצאי חלציהם ולקרוביהם, הלוא המנה:

בתם מרת בילה תחי', עם בעלה ר' שמואל בן יודא דוב גראסס, ובתם אסתר תחי'. בנם דוד יהודה נ"י, בנם יצחק חיים נ"י. חמותו מיכל בת דינה לאורך ימים טובים, אחיו המופלג בתורה ר' אהרן שפוטץ מוויצען. אחותו רבקה ווידער תחי', אחותו פראדל וויינרעב תחי', אחותו שרל גרינהוט תחי'. ש"ב ר' דוד בן אהרן שפוטץ מנעוויארק נ"י. ש"ב הרב המופלג מוכתר בנימוסין ר' ראובן קאהן מוויצען נ"י. ש"ב הרב ר' יוסף שיק שליט"א מנעוויארק נ"י. ש"ב ר' יחזקאל שלעזינגער מק"ק טאפאלטשאן נ"י.

כולם יעמדו על הברכה

ועיניהם יחזו בישועתן של ישראל בב"א.

הזכרה

יזכור ה' לטוב את נשמת אביו יקר הערך, ירא וחרד לדבר ה', החבר דוד יהודה בן מירל, ש"ל כ"ז שבט תרנ"ח.

ואת נשמת אמו החשובה בילא בת רבקה, ש"ל כ"ז אדר תרס"א.

ואת נשמת אחיו אלחנן בן דוד יהודה.

ואת נשמת אחותו הענדיל בת דוד יהודה שלעזינגער.

ואת נשמת דודו הרב הגדול בתורה צדיק תמים עובד את ה' כל ימיו, מו"ה ר' שמואל שיק זצ"ל, תלמיד הגאון ר' יהודה אססאד זצ"ל מק"ק טירנא, כ"ה שבט תרפ"ד.

ואת נשמת ש"ב החרד לדבר ה' רודף צדקה וחסד, החבר ר' צבי בן שיינדיל גרינהוט מוויען.

תנצב"ה

ויהיו מליצי יושר בגנזי מרומים בעדו ובעד כל בני משפחתו, ולא יאונה אליהם שום רע ח"ו, ויזכו לכל טוב ולישועת כלל ישראל בכ"א, אכ"ר.

רבינו הרשב"א בתשובה [ח"א סי' תקפ"א] פסק, דמצוה לפרסם עושי צדקה לכתוב שמם לזכרון טוב כדי לפתוח דלת לעושי מצוה, והרמ"א [יו"ד סי' רמט סעיף יג] הביאו להלכה ולמעשה, על כן שפתי לא אכלה מלהכיר טובה ברבים לאלו המטיבים עמדי מעת התגוררי פה בגולה ונתנו לבם להכירני, ואשר תמכו בידי בהדפסת ספרי הנוכחי לזכות את הרבים להלהיב את לב אחינו בני ישראל לעלות אל המקום אשר בחר בו ה', ככתוב בספר איש אלקים לרבינו אמרי אש, שמצוה על כל ישראל להלהיב את אחיהם לעלות, עיי"ש ביו"ד [סי' קא], וזכותיה דא"י יגן עלינו להצילנו משעות הרעות המתרגשות כעת בעולם ויחלצני ממיצר, כמבואר בהקדמה ראשונה מספר זה, ונזכה לגאולה קרובה ושלימה בב"א.....

ראש וראשון אזכיר לטובה את האחד המיוחד שבקהל יראים דפה עיר הבירה, הלא הוא הקצין הגביר מפורסם והמורם מעם, התורני והרבני, מופלג בתורה, ויראת ה' חתולתו, מוכתר בנימוסו וברב קילוסו, מוהר"ר חיים שטערן הכהן שליט"א, כוכב מזהיר בשמי היהדות דפה קהל יראים, מזרעו דאהרן קאתי ועבד עובדא דאהרן, ענף עץ אבות, חוטר מגזע רבינו הגדול רבן של ישראל מרן רבי שלמה קלוגר זצ"ל, הוא נתן לבו להכירני ולתמכני בתמיכה שיש בו ממש מעת שבאתי לכאן, ולא על אותי בפרט יצא רק על הכלל כולו יצא, ונוטל חלק בראש בעזר הנדכאים והאומללים, וכל הרבנים גדולי תורה שבדור המתגוררים פה כעת נשפעים ממנו בשפע רב טוב, והכל נעשה בכבוד ובסבר פנים יפות, על כן גם בשמם אהללנו בתודה ובתוך קהל ועדה אספר צדקתו, כמצווה עלינו מפי רבינו הרשב"א הנ"ל, יברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה, ויתברך ב"א ברכות האמורים בצדקה, ויאריך ימים ושנים טובות ומבורכות הוא ובני ביתו, ויזכה לגדל בניו בנחת ובעונג לתפארת ישראל, זו משלי, ומאת ה' ישיג ברכה אלף פעמים ככה, ותחזינה עיניהם בישועתן של ישראל ובהרמת קרנם וקרן בן דוד בב"א.

זכרה לו אלקי לטובה את הרבני המופלג מו"ה צבי יודא נ"י בן הרבני הצדיק המפורסם מו"ה יצחק היילברונן מזענטא.

הרבני הגדול בתורה ובמעשים טובים, העמקן, דייק וגמר שמעתתא כרחבא דפומבדיתא, העסקן ציבורי באמת ובאמונה, בנש"ק כמוהר"ר דוד הערש סופר זוסמאנן שליט"א, בן הגאון מופת הדור כקש"ת מו"ה מרדכי פישל סופר זוסמאנן זצ"ל, ראב"ד דפה קהל יראים.

הרבני הגדול בתורה בשכל חד ומפולפל, רודף צדקה וחסד, חבר לכל ירא ה', בנש"ק כמו"ה ברוך וויינבערגער שליט"א, בן הגאון האדיר מופת הדור מסערדאהעלי זצ"ל.

הרבני הגדול בתורה, המחודד ומפולפל, תומך עני ודל, מגזע היחוס והמעלה, כמו"ה אשר זעליג שטיינמעץ שליט"א.

התורני והרבני, המופלג בתורה וביראה, טוב עין יבורך, בנש"ק כמו"ה גבריאל שלעזינגער שליט"א, בן הגאון צדיק תמים כמו"ה ישראל דוד מרגליות, רב בבית הכנסת לינת הצדק, פה קהל יראים.

התורני והרבני, מופלג בתורה וביראה, בעל מעשים טובים, מחותני כמו"ה חזקיהו בן חנה שעהנבערגער שליט"א, גבאי דקהל יראים דפה.

האחים המופלגים בתורה וביראה, רודפי צדקה וחסד, כמו"ה משה יהודא מפה, ומו"ה נפתלי פאנפעדער מבעקעש-טשאבא שליט"א.

התורני המופלג בתורה, שוע ונכבד, הגביר המפורסם, ירא וחרד לדבר ה', כמו"ה ישעיה בלאטטבערג שליט"א, עם אשתו הצדקת ומפורסמת במעשים טובים, מרת אסתר תחי' מבעקעש-טשאבא.

האחים יראי ה' וחושבי שמו, רודפי צדקה וחסד, בעלי מעשים טובים, מו"ה דוד ומו"ה שלמה פריעדלאנדער שליט"א.

התורני והרבני, מופלג בתורה וביראה טהורה, בעל עובדין טבין, כמו"ה יעקב יוסף ווילינגער שליט"א.

התורני והרבני, המופלג בתורה וירא וחרד לדבר ה', רודף צדקה וחסד, כמו"ה מאיר בונצעל שליט"א.

התורני והירא וחרד לדבר ה', שוע ונכבד, כמו"ה משה נאגעל שליט"א מווען.

האחים הנכבדים, יראי ה' וחושבי שמו, רודפי צדקה וחסד, ה"ה התורני והרבני מופלג בתורה וביראה טהורה, כמו"ה זבולון יונתן, וכבוד מו"ה שמחה בונם, בני יוסף ז"ל שטערנבערג שליט"א.

השוע ונכבד, אוהב צדקה וחסד, כה"ר נפתלי פריינד שליט"א.

השוע ונכבד, הולך בתום וביושר, אוהב צדקה וחסד, כה"ר ישעיה מאיר הכהן שפיטצער שליט"א.

התורני והרבני, מופלג בתורה וביראה, רודף צדקה וחסד, כמו"ה דוב בער פראנק שליט"א.

התורני והרבני, מופלג בתורה וביראה, רודף צדקה וחסד, כמו"ה פנחס וויינגארטען שליט"א.

התורני המופלג בתורה, רודף צדקה וחסד, כמו"ה משה ווייס שליט"א.

תלמידי התורני והרבני, מופלג בתורה וביראה, שמואל ליעבער שליט"א, לעילוי נשמת אביו הרבני המופלג צדיק תמים, מו"ה מנחם בן חיים יצחק ז"ל ששבק חיים לכל ישראל י"א סיון תרצ"ט מטאקייא.

התורני והרבני המופלג בתורה וביראה, כמו"ה ידידיה הירטענפעלד שליט"א ובנו הרבני המופלג מו"ה מאיר שליט"א, לזכרון נשמת הח' אליהו בן פערל - כ"ג תשרי; מרת שינדל בת מלכה - י"א מרחשון; מרת נעכא בת שרה - י"ד אייר; הבתולה רבקה בת שינדל - י"א תשרי; הב' ישראל בן בריינדל - כ"ז מנחם אב; הילדה מלכה נעכא בת בריינדל - ט"ז טבת.

הרבני המופלג בתורה ויראה טהורה, טוב עין יבורך, מחותני מו"ה משה בן יעקב פוקס מסענץ.

הרבני המופלג, ירא וחרד, כמו"ה חנניא יו"ט ליפא בן אברהם נאָע.

הרבני המופלג בתורה ויראה, ירא וחרד, כמו"ה דוד שמעון שטערן, בן להה"ג הצדיק תמים מו"ה שמואל משה ז"ל מסערענטש.

כולם יעמדו על הברכה, וה' יהיה עליהם סתרה ויסוך עליהם באברתו להצילם מזרם הפורענות המתרגשות כעת בעולם, וכל נגע ופגע לא יקרב באהליהם, ויזכו לראות בישועתן של ישראל במהרה דידן, אכי"ר.

הקדמה ראשונה

ראיתי בהמכתב שכתב רבינו התניא לרבינו מבארדיטשוב זכותם יגן עלינו בשנת (תקס"ב) בעת שבישרו שיצא לחפשי ממאסרו בפעטערבורג [אג"ק אדמו"ר הזקן, אגרת נ"ט] וז"ל: אנידה ואדברה עצמו מספר כי הפליא והגדיל ה' לעשות בארץ, ומי אנכי שפל אנשים כמוני שהביאני ה' עד הלום שנתגדל ונתקדש שם שמים על ידי וכו', אך מאת ה' היתה זאת לגלגל זכות על ידינו, בזכות ארץ הקדושה ויושביה, היא שעמדה לנו ותעזור לנו בכל עת להרחיב לנו מצר ולחלצינו ממיצר, עכ"ד הצריך לענייננו. ולמדתי מתוך דבריו הקדושים ממש דבר חדש שלא ידעתי עד כה ולא ראיתי עוד בשום ספר, שבזמן שאדם הישראלי הוא בצרה רח"ל, יוכל להינצל מהצרה בזכות ארץ ישראל ויושביה, כאשר כתב בפירוש דזכות א"י ויושביה היא שעמדה לנו ותעזור לנו בכל עת להרחיב לנו מצר ולחלצינו ממיצר, עכ"ל. הרי דהיא שעמדה לו. וגם כתב שתעזור לנו בכל עת שאנו בצרה רח"ל להרחיב לנו מצר ולחלצינו ממיצר.

וכבר העיד לנו רבו של מרן התניא ז"ל, ה"ה רבינו הקדוש הרבי ר' בער זי"ע ממעוזבוז ז"ל בצוואתו שכתב לבנו ז"ל (קובץ 'התמים', חו"ז עמ' כו), כי חכמתו (של מרן התניא) ובינתו ודעתו הם עד אין חקר, ושיקול דעתו הראשון הוא נבואה קטנה, ואך למותר להביע ולספר את גדולת רבינו התניא, כי מי לא ידע ערכו וגדולתו מני שנות דור, ולא הזכרתי את גדולתו רק לענין דבר החדש שלמדתי מדבריו הקדושים, ואם שלא ראיתי עוד בחז"ל ובשאר ספרותינו הקדושים ענין זה שזכות א"י מגן עלינו לחלצינו ממיצר זולת בדבריו הקדושים הנ"ל, אבל נאמנו עלינו דברי רבינו מאד כי כל דבריו ברוח הקודש נאמרו.

ואחר בינותי בספרים האיר ה' עיני ושכלי למצוא מקור נאמן לדברי רבינו הנ"ל, ומתורת משה רבינו בעצמו למדתי זאת. בפרשת בחקותי כתיב [ויקרא כו, מב] "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור", וכבר עמדו רבותינו במדרש רבה שם [ויק"ר לו, ה] מה ענין הארץ לכאן, עיי"ש מה שאמרו בזה. אבל לדברי רבינו ז"ל מובן היטב, כי עיין ברש"י שם שכתב, למה נמנו אחרנית, לומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך, ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו, ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו, עיי"ש. ועל פי זה יש להוסיף, דאף אם כולם אינם כדאים, היינו באופן דתמה זכות אבות ח"ו, אבל "והארץ אזכור", דזכות ארץ ישראל יחלצם ממיצר. נמצא דיש מקור טהור לדברי רבינו ז"ל בתורה הקדושה עצמה, דזכות א"י עומד על כל הזכותים שיש לנו וגדולה אפילו מזכות אבות, ואף אם הם לא יועילו לנו היא תגן עלינו לחלצינו ממיצר בכל עת שאנו נתונים בצרה רח"ל.

והלום מצאתי עוד במכילתא פרשת בשלח [מסכתא דויה, פרשה ג] בפסוק "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" [שמות יד, טו], רבי ישמעאל אומר, בזכות ירושלים אני קורע להם את הים, שנאמר וכו', עיי"ש. הרי דהו בעת צרה וזכות ירושלים עמדה להם, והיא פלא מה ענין ירושלים להתם, אבל הוא הדבר שדיבר לנו רבינו התניא הנ"ל, דזכות א"י עומד לנו בכל עת שאנו בצרה לחלצינו ממיצר. וכבר ידוע מחז"ל במדרש דלפעמים נקרא א"י בשם ירושלים דהיא מרכז א"י, וכן הוא במדרש הנעלם בזהר פרשת וירא [קיד, א] דכל א"י בכלל ירושלים הוא, עיי"ש. הרי דדברי רבינו התניא מבוארים בתורה במקרא מפורש ובמדרש חז"ל, ודבריו אמיתיים כמשה מפי הגבורה.

והואיל שכן, כעת שאנו בני ישראל בצרה גדולה רחמנא ליצלן במהרה, והצרות משתרגות על צווארינו ומתחדשות לא רק מיום ליום רק משעה לשעה, אם אמרתי לספר כמו לא יספיקו לנו הגליונות, ואני מניח זאת הסיפור לכותבי קורא הדורות, והעיקר לדידי לזכור שאני בצרה גדולה רח"ל ואין לנו יום שאין קללתה מרובה מחברתה, על כן בוודאי שאנו צריכין כעת לזכותה דארצנו הקדושה להגן עלינו ולשמרנו ולהרחיב לנו מצר ולחלצנו ממיצר.

וכבר סיפרה לנו התורה הקדושה מיעקב אבינו ע"ה, בשעה שהיה בצרה נדר נדר גדול לאלקין, כדכתיב [בראשית כח, כ-כא] "וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתני בשלום אל בית אבי" וגו', וחז"ל אמרו [ב"ר ע, א] מאי 'לאמר', מכאן שנודרין בעת צרה. כמו כן אני שכעת בכלל ישראל בצרה רח"ל, ואני שעוררני ה' לראות את דברי רבינו הקדוש התניא הנ"ל דזכותא דא"י מרחיב לנו מצרותינו ומחלצנו ממיצר, קיימתי בעצמי דברי חז"ל הנ"ל שלמדו מדבריו של יעקב אבינו שנדר בעת צרה, שכמו כן יעשה כל בר ישראל לנדור בעת צרה, אנדור גם אני נדר גדול לאלקי ישראל ואתפלל כתפילת אבינו הזקן הנ"ל בשם כל ישראל.

אם יהיה אלקים עמדי בעתות הגזירות הקשות האלו ושמרני שלא יכלו להזיק לי, וגם נתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, ויעמוד לי זכות דא"י להגן בעדי ובעד ביתי שלא יארע לי ולאנשי ביתי שום הזיק, ושום נגע ופגע לא יקרב אלינו עד עת בוא הישועה לישראל בכלל ולי בכללם בקרוב, ואני מבקש בשם כל ישראל שיתעורר עלינו זכותא דא"י להציל אותנו ויאמר לצרותינו די, ויקויים במהרה בימינו מקרא שכתוב [משלי כד, טז] "שבע יפול צדיק וקם ורשע באחת יפול", וארצנו הקדושה תעורר זכות עלינו לפקדנו חיש מהר בדבר ישועה ורחמים כי כבר כשל כח הסבל, ומי יתן שיהיו יסורים הללו במשך שנים האחרונות האלו שעברו עלינו יסורי דחבלי משיח ויבוא משיח צדקינו ויגאלנו מידם, אבל אין לדעת מה הוא רצון הבורא בביאת המשיח, כי ליבא לפומא לא גליא [קהלת רבה יב, י], ואופן ביאתו איך יהיה הוא נעלם מכל חי, כמבואר בדרשות הר"ן [דרוש יא בסופו] שכמו שלא נדע זמן ביאתו כן לא

נדע אופן ביאתו איך יהיה (וכמו שהבאתי דבריו בפנים), אם יהיה בדרך נס נגלה או בדרך נס נסתר מלובש בטבע.

עכ"פ אם ח"ו אחר כלות הצרות וירחיב ה' לנו, עוד יתעכב ח"ו ביאת המשיח עד עת שיעלה ברצונו יתברך לשלחו לנו, אזי אקבל עלי בנדר כמו נדר של יעקב אבינו ע"ה לחבר ספר תיכף אחר שהרחיב ה' לנו מצר, ספר הנוגע לכבודה של ארץ ישראל, ולחפש בזכותה, לרומם קרנה בכבוד ולהראות לפני כל שעד כמה מהחיוב עלינו לבנותה ולשכללה ולכוננה עליון ולהרימה מעפרה, ושכל אחד מיישראל ישתדל בבנין ארצנו הקדושה, ושבזה תלוי כל גאולתינו, וארץ ישראל שהיא האם של אומה הישראלית כמבואר בירושלמי סוף פרק היה קורא [ברכות פ"ב ה"ח] מגעגעת וממתנת עלינו בכליון עינים שנשום לבינו עליה לכוננה ולייסדה ולהרים חומותיה על דגל הכבוד, כולנו מגדולינו עד קטנינו. כל זה אבאר בעזה"י בספרי הנ"ל לכבוד קודשא ב"ה ושכינתיה, ובזכות זה יגן ה' בעדנו ובעד כל ישראל הנתונים בצרה וגם עלי בכללם.

ואקוה אל ה' השומר ישראל שישמרני מן המזיקים, יחזקני בבריאות השלם, ולא יהיה להם שליטה עלי ועל ביתי בכלל כל ישראל, ושאוכל לקיים נדרי שנדרתי, וזכות א"י אשר אחוש בכבודה יעמוד לי להרחיב לנו מצר ולחלצנו ממיצר, ושאוכל לקיים נדרי הנ"ל בהרחבת הלב ובדעת שלימה במהרה בימינו אמן, כן יאמר ה'.

וכעת נראה לי שזה בעצמו היה נדר יעקב אבינו ע"ה בעת צרתו, דישוב לארץ ישראל וירבה בכבודה וישום כל מעיינתו עליה בטובת יישוב ארץ ישראל, ורצה בזה לעורר זכותא דא"י עליו בעת צרתו לחלצו ממיצר, וזה שאמר בנדרו [בראשית כח, כא] "ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלקים", והך "ושבתי בשלום אל בית אבי" היה הנדר בעצמו. ועל פי זה מיושב תמיהת המפרשים [ע"י רמב"ן, רבינו בחיי] כמה שאמר יעקב "והיה ה' לי לאלקים", היתכן דיעקב אבינו היה מטיל תנאי בזה, אבל על פי הנ"ל אתי שפיר, דידוע מחז"ל סוף כתובות [ק"ב] דכל הדר בא"י דומה כמו שיש לו אלוה וכל הדר בחז"ל דומה כמו שאין לו אלוה, וזה שאמר יעקב "ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלקים", היינו שישב לא"י ואז יהיה ה' לו לאלקים, וזה בעצמו היה הנדר שישב לא"י.

שוב מצאתי במדרש תנחומא [פ' ראה, סימן ח] בפירוש כן, שכתב שם דיעקב נתאוה לה (רצה לומר לא"י) שנאמר "ושבתי בשלום אל בית אבי", עיי"ש. וכן מצאתי בזה פרשת ויצא [ק"ב] שכתב בזה"ל: דבר אחר, 'ושבתי בשלום אל בית אבי', דתמן ארעא קדישא, תמן אישתלים, 'והיה ה' לי לאלקים', עכ"ל הקדוש. והן הן ממש הדברים שאמרת מעצמי בביאור נדר יעקב אבינו, וזכיתי לכוון לתנא אלקי רשב"י, ושישו מעי שזכיתם לכך.

וכשהרציתי הדברים לפני ידיד נפשי הרב הגאון המובהק בהוראה, מו"ה ישראל וועלץ

שליט"א, דומ"ץ דפה קהל יראים, הראה לי תוספתא דעבודה זרה [פ"ה ה"ב] דג"כ כתב כהוזהר, וז"ל: הרי הוא אומר "ושבתי בשלום אל בית אבי", שאין תלמוד לומר "והיה ה' לי לאלקים", ואומר [ויקרא כה, לח] "לתת להם ארץ כנען להיות לכם לאלקים", כל זמן שאתם בארץ כנען הריני לכם אלוה, אין אתם בארץ כנען איני לכם לאלוה, עכ"ל. הרי דגם התוספתא מפרש דזה היה כוונת יעקב אבינו בנדרו, לשוב לא"י. וב"ה כיוונתי לדברי חז"ל, דיעקב בנדרו זה כיוון לשוב לא"י. עכ"פ מוכח דגם יעקב אבינו נדר והתפלל להקב"ה שיעמוד לו זכותא דא"י לחלצו ממצר.

ובזה נבין ג"כ דברי המדרש בפרשת וישלח [ב"ר ע, ב] בפסוק "ויירא יעקב מאד" [בראשית לב, ח], אמר, כל השנים הללו הוא יושב בא"י, תאמר שבא עלי מכח ישיבת ארץ ישראל, עיי"ש. והיא פלא לכאורה, אבל בהנ"ל יובן היטב, כיון דכל תפילת יעקב אבינו היה שיגן עליו זכותא דא"י ע"י שרוצה לשוב אליה, שפיר נתיירא, כיון דהוא יושב בה כעת רק במחשבה, ואותו רשע היה בפועל בה, אולי יהיה זכותו דאותו רשע גדול מזכותו, על כן נתיירא.

עכ"פ תראה דגם יעקב אבינו בעצמו נדר בעת צרה לשוב לא"י ולשכללה ולכוננה וזכות זה יעמוד לו, וממילא דממנו נראה וכן נעשה כעת שאנו נתונים בצרה, לנדור לשוב לארצנו הקדושה ולהשתדל בהרמת קרנה, ואז יעלה לנו זכות יישוב ארץ ישראל לחלצנו ממצר במהרה בימינו אמן.

וזה נמי מה שאמרו במדרש [ב"ר ע, ו]: נטל הקב"ה שיחתן של האבות ועשאן מפתח לגאולה של בנים, עיי"ש במדרש בפסוק "וידר יעקב" וגו' [בראשית כה, כ], היינו שנדר נדר כזה כמו שנדר הוא לשוב ארצנו הקדושה, ואז יעמוד לנו זכותא דא"י.

והלום מצאתי בספד"ק דברי אמת לרבינו איש אלקים מלובלין ז"ל [בפרשת ויצא] שהביא שכל נדר יעקב היה בשבילנו עתה בעקבתא דמשיחא, כדי שנשוב בשלום לארעא קדישא שהוא בית אבא, וזה "וישא יעקב רגליו" [בראשית כט, א] דקאי על עקבתא דמשיחא דנקרא בזוהר בשם רגליו, עיי"ש. וכן כתב בספר בית אלקים [שער התפילה פי"ח] להגה"ק המבי"ט ז"ל. הרי לדברי רבותינו כל נדר יעקב סובב עלינו מה לעשות עתה באחרית הימים לקרב לנו את הגאולה. וכיון דכבר הבאתי בשם הזוהר ותוספתא שיעקב נדר בעת הצרה לשוב לארצנו, הרי דזאת הורה לנו לעשות עתה בעקבתא דמשיחא, ורק זה ורק זאת יושענו מצרה הגדולה שאנו בו כעת, וזה אמת וברור לאמיתה של תורה.

ועיין רש"י דברי הימים א' [כט, י] שבזמן שאדם בצרה ונדר נדר לה' צריך להזכיר את יעקב אבינו שממנו למדנו זאת, וכן הוא במדרש [ב"ר ע, ב], היינו שאנו עושין זאת על דעת יעקב אבינו, עיי"ש. ואני בנדרי עשיתי לגמרי כיעקב אבינו לעורר בזכותא דיישוב א"י, על כן

בוודאי שיעמוד לנו זכות א"י כמו שעמד ליעקב אבינו, ואקיים נדרי בשלימות, ויפעול ספרי א"ה על לב אחינו בני ישראל שבגולה למאוס מעתה בארץ העמים ולשוב ולחמוד את ארץ חמדה שהנחנו מאבותינו, ובזכות זה ניוושע בישועה שלימה בב"א.

כתבתי זאת הקדמה ביום ז' אב בשנת 'אל תש"ב פני משיחך' לפ"ק, בעת שהייתי אני עם בני ביתי בסכנה גדולה ונמלטנו ממש בנס נפלא, ואין ספק בלבי שרק זכותא דא"י עמדה לנו, הואיל שנדרתי נדר גדול לאלקים לחפש בזכותה בעת שירחיב לי ה', וכנדר יעקב אבינו הנ"ל, כי גדול זכות דארץ ישראל ותמיד היא מרחבת לנו מצר ומחלצינו ממיצר.

ועיין בהקדמת ספר דרשות לרבינו החתם סופר, בפסוק "ושמעת ישראל ושמרת לעשות וגו' כאשר דיבר לך ארץ זבת חלב ודבש" [דברים ו, ג], המקרא קשה ההבנה, וכתב לפרש דהנה בכל הפרשיות הללו שנה ושילש בתוכחתיו ומזכיר ארץ ישראל בכל פרט ופרט, והיא לסגולה נפלאה, כי הזכרת הארץ המקודש מוליד קדושה בלב השומע, כמו בטומאה [שמות כג, יג] "ולא ישמע על פיך", וכמו 'כל האומר רחב רחב' [מגילה טו, א], כן דהיפוך בקדושה בהזכרת הארץ הקדושה ואנשי קודש. ואמר הקב"ה שכל כך יתקדשו כלל ישראל, שאם ישמע שם ישראל, ישמור ויעשה מצות ה'. וזהו 'ושמעת ישראל', אם תשמע שם ישראל, 'ושמעת בקולו' ע"י הזכרת שם ישראל. ומסיים למשל, 'כאשר דיבר לך ארץ זבת חלב ודבש' בכל ענין וענין, כדי שע"י ההזכרה יתוסף לך קדושה, הכי נמי דכוותה, עכ"ל הקדושה. הרי דהתורה בכוונה הרבתה להזכיר את הארץ הרבה פעמים אין מספר, כדי שבהזכרתה יתוסף לנו קדושה, הרי שכל כך גדול כוחה, א"כ אין תימה במה שיגדל כוחה לחלצנו תמיד ממיצר בכל עת שנישא את שמה על שפתינו ונחמוד בלבנו לשוב אליה ולישב בתוכה כמקדם, אמון כן יאמר ה' בב"א.

סליק הקדמה ראשונה

הקדמה שניה

מדוברה ברוח נשברה על שבר בת עמי אשר קרה לנו בימינו אלה, אשר הגלות גברה ונעשה לנו כבית הכלא וכבית השבי אשר כולה איתנייהו ביה, כדכתיב [ירמיה טו, ב] "אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי", וכל המאוחר קשה מחבירו, כמבואר בבבא בתרא [ה, ב] דבשבי כולהו איתנייהו ביה, ועיי"ש ברש"י, ונגדע כל קרן ישראל, ומימיהם של ישראל לא היתה צרה כזאת. אמת כבר היה לעולמים תקופות קשות לישראל, אבל מקומות חלוקות ושונות, והיה לאבותינו מקום פליטה למקום אחר, אבל באופן רחבה ומתפשטת כזו בכל מלוכות אירופא אשר מעולם היתה מרכז היהודים, וכל גדולינו וחכמינו ממנה יצאו במאות שנות האחרונות, ועתה נהרסה וערו ערו עד היסוד בה, ואין מקום פליטה, כי כל המדינות שבעולם סגרו שעריה מפנינו והמה סגור ומסוגרת ואין יוצא ואין בא, כזה לא היתה זולת בימי המן הרשע שג"כ היתה גזירה כללית על כל האומה הקדושה וסגר בעדם כל שערי המדינות כמבואר במדרש [אסתר רבה ז, יג].¹

וכעת שהגיע לנו ימים שאין בהם חפץ, נטרד מוחי מצרת הדור מלהעמיק בהלכות קבועות כדרכי מעודי, כי צריכא שמעתא צילותא [מגילה כה, ב], ועוד זאת, כי על ידי סערת

מייבש את עצמותינו, כי לא נדע מה יולד יום, כי אם עוד נליץ היום בבתינו, לא נדע מה יביא המחר, ומצבנו כעת גרוע מהדלים והעניים שבדור העבר בשנים כתיקונן, שישבו ליד שולחנם ואכלו מפתם שקבלו מנדיבי העם, לא כן אנו במעמדנו הנוכחי, נשארנו ערומים מכל, ללא קורת גג ואפילו גוויתנו לא נשארה לנו, כי משעובדים אנו בכמה מיני עבודות פרך ומשפילות, ונגרע חלקנו מן העם בהיותם במצרים, כי אזי דאגו לפחות להאכילם - שיוכלו לעבוד - ולמושב מיוחד, בו גרו רק ישראל.

אימה ופחד בכל מקום ובכל זמן, גזירות נוראות וצרות למיניהן צצות ופורחות מדי יום, מדי שעה ומדי רגע, תוך דאגה עמוקה מפני ה"מחר" מעצרים נגישות, שוד ושבר, מנת חלקה של קהילת הקודש,

נזכור נא רבותי! צדיקי דורינו - שהיו מרכבא לשכינתא - איך דנטלטלו ממקומם, ועכשיו נדרו

1. הוספה מתוך יומן השואה שכתב רבינו זצ"ל: בשעת צרה גדולה כזו, שאנו וכל אחינו בית ישראל בארצות אירופה - שהם רוב כלל ישראל, ורובא ככולא מסובכין בצרה, ונוכל לומר כמו שאמר מרדכי בשעת צרת המן: "אשר מימיהון של ישראל, לא היתה צרה כזאת".

ואנו כעת, אין לנו אפילו בית לדור בו, כי אלפים ורבבות נשלכים חוצה מבתיהם, שבנו בעמל נפשם ויגיע כפם, ומוליכים אותם למקומות שונים, אשר אין בית ואין מחסה והקרח אוכלתם ביום ובלילה ושם הם חשופים לכל מיני פגעים רעים וצרות רבות ומשונות.

אחי ורעי! בשעה שאנו נזכרים באחינו היקרים שהובלו למדינת פולין, חיל ורעדה אחזתנו, ילאה הפה לתאר את גורלם המר והאיום, שם נגזר עליהם דבר וחרב ורעב ושבי, "דכולם איתנייהו ביה" שה' ירחם עליהם במהרה, וגם אנו - שעדיין נמצאים בבתינו - הפחד מה"מחר"

הגלות שתקפה עלינו נתבטלה הישיבה מבית מדרשי, כי ביום מר שפרצה בעם הפרעות וחמסו ורמסו כל קודש, נתגרשו התלמידים בני הישיבה מחדר הורתם, ונשארתי לבדי מתבודד במחשבתי על חורבן ישראל וחורבן הקהלות שנעשה בימינו, על מה עשה ה' ככה ומה חרי האף הגדול הזה, ונתתי לבי לתור ולחקור בקורות ימי חיי עמנו אשר ניתן בבור שאון הגליות והשמדות בארצות העמים זה כשתי אלף שנים, ואם כי מעולם לא עסקתי

ממקומם וברחו מפני חמת המציק, ונפרעו מעבודתם עבודת הקודש על-ידי שהלכו בגולה, גולה אחרי גולה, כמו צדיק הדור מבעלז שליט"א [זצוק"ל] שהוא קדוש מרחם, והכל יודעים שהוא מקדש בקדושת עולה תמימה ממש, ועכשיו איו הוא? מתחלה ברח ללעמבערג מפני חמת המציק עמלק הרשע ימח שמו, וכעת ברח משם ואין אנו יודעים איו הוא, ומפי השמועה לקחו הרשעים את רבינו צדיק הדור מרן ר' יואל טייטלבוים, [אדמו"ר מסאטמאר זצוק"ל] אסור בחבלי אזיקים והובילו אותו כמו קוביוסטוס אחרון לעיר הבירה בודאפעסט, והיה בסכנה עצומה וכפסע בינו ובין המוות.

איה הסופר שיוכל לתנות את סבלם הנורא והאיום של אותם הקדושים והטהורים, שרי התורה ותלמידי חכמים ואנשי מעשה וסתם בני ציון היקרים, - המלאים מצוות כרימון - מי יכול לספור כמה בעלי-בתים תלמידי-חכמים ואנשי מעשה ניתנו בקולר, וניתנו בבית-הכלא ב"קאנצעטראציאנס לאגער" ובכמה מקומות הופקדו שם לחרב ולשבי ולביזה, דכולהו איתנייהו בהו, כמבואר בבא בתרא, וכמה מתו שם במיתות משונות - ה' ישמרנו - ובמדינת פולין ואוקריינא, שם בא אותו רשע, ובכל המקומות שפרס אותו רשע את כנפיו - שה' יפילו במהרה - מעמידים מזרע ישראל הרבה שורות שורות, ומפילים אותם מת על הארץ בקנה היריה, וכיוצא בזה עוד אלפי אלפים בכל מדינות אירופא, בהם פשט אותו רשע הטמא, את טלפיו.

ואם נבוא לתנות ולספר את כל התלאות והצרות, בהם מתנסים כעת עם ה', ילאה הפה ויכלו המילים, והם לא יכלו, ואין די קנה וקולמוס ודין וגליון שיספיקו לחרוט זאת, להשאיר זאת [את הזכרונות] לדור האחרון [לדורות הבאים], כל מה שעבר עלינו בשנים הללו.

ממקומם וברחו מפני חמת המציק, ונפרעו מעבודתם עבודת הקודש על-ידי שהלכו בגולה, גולה אחרי גולה, כמו צדיק הדור מבעלז שליט"א [זצוק"ל] שהוא קדוש מרחם, והכל יודעים שהוא מקדש בקדושת עולה תמימה ממש, ועכשיו איו הוא? מתחלה ברח ללעמבערג מפני חמת המציק עמלק הרשע ימח שמו, וכעת ברח משם ואין אנו יודעים איו הוא, ומפי השמועה לקחו הרשעים את רבינו צדיק הדור מרן ר' יואל טייטלבוים, [אדמו"ר מסאטמאר זצוק"ל] אסור בחבלי אזיקים והובילו אותו כמו קוביוסטוס אחרון לעיר הבירה בודאפעסט, והיה בסכנה עצומה וכפסע בינו ובין המוות.

איה הסופר שיוכל לתנות את סבלם הנורא והאיום של אותם הקדושים והטהורים, שרי התורה ותלמידי חכמים ואנשי מעשה וסתם בני ציון היקרים, - המלאים מצוות כרימון - מי יכול לספור כמה בעלי-בתים תלמידי-חכמים ואנשי מעשה ניתנו בקולר, וניתנו בבית-הכלא ב"קאנצעטראציאנס לאגער" ובכמה מקומות הופקדו שם לחרב ולשבי ולביזה, דכולהו איתנייהו בהו, כמבואר בבא בתרא, וכמה מתו שם במיתות משונות - ה' ישמרנו - ובמדינת פולין ואוקריינא, שם בא אותו רשע, ובכל המקומות שפרס אותו רשע את כנפיו - שה' יפילו במהרה - מעמידים מזרע ישראל הרבה שורות שורות, ומפילים אותם מת על הארץ בקנה היריה, וכיוצא בזה עוד אלפי אלפים בכל מדינות אירופא, בהם פשט אותו רשע הטמא, את טלפיו.

ואם נבוא לתנות ולספר את כל התלאות והצרות, בהם מתנסים כעת עם ה', ילאה הפה ויכלו המילים, והם לא יכלו, ואין די קנה וקולמוס ודין וגליון שיספיקו לחרוט זאת, להשאיר זאת [את הזכרונות] לדור האחרון [לדורות הבאים], כל מה שעבר עלינו בשנים הללו.

ממקומם וברחו מפני חמת המציק, ונפרעו מעבודתם עבודת הקודש על-ידי שהלכו בגולה, גולה אחרי גולה, כמו צדיק הדור מבעלז שליט"א [זצוק"ל] שהוא קדוש מרחם, והכל יודעים שהוא מקדש בקדושת עולה תמימה ממש, ועכשיו איו הוא? מתחלה ברח ללעמבערג מפני חמת המציק עמלק הרשע ימח שמו, וכעת ברח משם ואין אנו יודעים איו הוא, ומפי השמועה לקחו הרשעים את רבינו צדיק הדור מרן ר' יואל טייטלבוים, [אדמו"ר מסאטמאר זצוק"ל] אסור בחבלי אזיקים והובילו אותו כמו קוביוסטוס אחרון לעיר הבירה בודאפעסט, והיה בסכנה עצומה וכפסע בינו ובין המוות.

איה הסופר שיוכל לתנות את סבלם הנורא והאיום של אותם הקדושים והטהורים, שרי התורה ותלמידי חכמים ואנשי מעשה וסתם בני ציון היקרים, - המלאים מצוות כרימון - מי יכול לספור כמה בעלי-בתים תלמידי-חכמים ואנשי מעשה ניתנו בקולר, וניתנו בבית-הכלא ב"קאנצעטראציאנס לאגער" ובכמה מקומות הופקדו שם לחרב ולשבי ולביזה, דכולהו איתנייהו בהו, כמבואר בבא בתרא, וכמה מתו שם במיתות משונות - ה' ישמרנו - ובמדינת פולין ואוקריינא, שם בא אותו רשע, ובכל המקומות שפרס אותו רשע את כנפיו - שה' יפילו במהרה - מעמידים מזרע ישראל הרבה שורות שורות, ומפילים אותם מת על הארץ בקנה היריה, וכיוצא בזה עוד אלפי אלפים בכל מדינות אירופא, בהם פשט אותו רשע הטמא, את טלפיו.

ואם נבוא לתנות ולספר את כל התלאות והצרות, בהם מתנסים כעת עם ה', ילאה הפה ויכלו המילים, והם לא יכלו, ואין די קנה וקולמוס ודין וגליון שיספיקו לחרוט זאת, להשאיר זאת [את הזכרונות] לדור האחרון [לדורות הבאים], כל מה שעבר עלינו בשנים הללו.

ממקומם וברחו מפני חמת המציק, ונפרעו מעבודתם עבודת הקודש על-ידי שהלכו בגולה, גולה אחרי גולה, כמו צדיק הדור מבעלז שליט"א [זצוק"ל] שהוא קדוש מרחם, והכל יודעים שהוא מקדש בקדושת עולה תמימה ממש, ועכשיו איו הוא? מתחלה ברח ללעמבערג מפני חמת המציק עמלק הרשע ימח שמו, וכעת ברח משם ואין אנו יודעים איו הוא, ומפי השמועה לקחו הרשעים את רבינו צדיק הדור מרן ר' יואל טייטלבוים, [אדמו"ר מסאטמאר זצוק"ל] אסור בחבלי אזיקים והובילו אותו כמו קוביוסטוס אחרון לעיר הבירה בודאפעסט, והיה בסכנה עצומה וכפסע בינו ובין המוות.

בשאלות כאלו, כי מעודי מימי נעורי שתול הייתי בבית אלקים והייתי טמון וחיבוי בארבע אמות של הלכה, והשי"ת זיכני ללמוד וללמד ולחבר חיבורים אשר נתקבלו בעולם, וגדולי הדור שבחווהו ב"ה², ומעולם לא לקחתי לי פנאי להתעניין בעניינים הנוגעים לשאלת החיים של כלל אומתינו הקדושה, כי הוא מצוה שאפשר להיעשות ע"י אחרים, ואז נאמר [משלי ג, טז] "כל חפציך לא ישווו בה", ואין לבטל לימוד התורה בשבילה, כמבואר במו"ק [ט, ב] וכן נפסק להלכה ביו"ד [סימן רטו סעיף יח]. אבל כעת בתוך ההפיכה הגדולה, אשר אי אפשר לצמצם המוח בהוויות דאביי ורבא ובהלכות עמוקות, וגם כי תלמידי נתגרשו ממחיצתי ואין לי עם מי לצאת ולבוא במשא ומתן של הלכה, נתעוררה בקרבי השאלה הנאמר בדניאל [יב, ו] "עד מתי קץ הפלאות", והלוא אנו עומדים כבר סמוך לערב יום השישי, וכתוב [זכריה יד, ז] "והיה לעת ערב יהיה אור", עיי"ש ברש"י דקודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה. ועיין בפייט של שחרית לראש השנה יום ב' שנתן שיעור לזה, כשהחמה נוטה במערב שתי ידות שעה מכהה אורים, כן עד שלא יבוא הערב יצמח אור לישראל, והיה לעת ערב יהיה אור להדורים, עכ"ל. וכמדומה שכבר הגענו לזה השיעור (שוב מצאתי בפירוש תוספות בן יחיאל על התנא דבי אליהו [ריש פ"ב] שכתב כן שכבר הגענו לשיעור הזה), ועדיין בן ישי לא בא, ועל כרחק שיש איזה מונע מאתנו שמעכבת עלינו את הגאולה, והחיוב עלינו להתבונן עליה לידע ולהכיר את אותה המניעה המעכבת עלינו את הישועה מגלות החל הזה, כדי להסירה מאתנו ולסקל המסילה לפני משיח צדקנו שבוא יבוא אלינו במהרה בימינו לחלצינו ממיצר ולאוקמא שכינתא מעפרה. זאת נתתי אל לבי לדרוש ולחקור במקצוע זו עד היכן שידי יד כהה מגעת, בעזר החונן לאדם דעת.

עוד זאת, כי נזכרתי ממאמר חז"ל המובא בראשית חכמה [פרק הדינים] וזה לשונו: ומי שהוא הגון וירא חטא אל ימנע עצמו מלהיות בצרכיהם של ישראל ומלעמוד עליהם בכל דרכיהם, וישא משאם ויסבול טרחתם, והעושה כך הרי הוא מקיים את העולם, שנאמר [משלי כט, ד] "מלך במשפט יעמיד ארץ" וגו'. אבל המונע עצמו מלישא משאם ומלגדור פרצותיהם ועושה עצמו כתרומה הפרושה מן העיסה, הרי זה הורס העולם ומחריבו, שנאמר [שם] "ואיש תרומות יהרסנה". מעשה ברבי אבהו, כשבא להסתלק מן העולם נכנסו חכמי ישראל אצלו ומצאוהו שהוא בוכה. אמרו לו, למה אתה בוכה, הלוא כל ימך יגע בתורה היית, כל כך תלמידים העמדת, ולא עוד אלא שמדה יתירה יש בך שלא נתעסקת בדינים. אמר להם עליה אני בוכה, שלא נשאתי במשאן של ישראל וקיימתי מה שנאמר 'ואיש תרומות יהרסנה', עכ"ל חז"ל (ר"ל שהיה מופרש מלשאת בצרכיהן של ישראל, כתרומה שהוא מופרש משאר החיטין). הרי דחז"ל חייבו להתבונן על מצב עם הישראלי ולטפל בצרכיהן, והם חייבו זאת

2. ראה בהסכמות גדולי הדור על ספרי ובמכתב רבינו איש אלקים מאסטרטאווע שנדפס 'משנה שכיר' [ח"א] שנדפס בשנת תרפ"ד, בספרי טוב יגאל שנדפס בשנת תרפ"ו.

אפילו בשנים כתיקונם שהכל הולך במירוץ הטבעי, ושלוש ושוררת בעולם. על אחת כמה וכמה שהחיוב על כל בר ישראל להתבונן על מצב עם הישראלי בשנים כאלו אשר נשפלה ונגרע כל קרן ישראל, והמה מתבוססים עלי ארץ, ונעשו לבז ולקלון והפקר כדגי הים בנפשותם ובמזונם, על אחת כמה וכמה שחיוב כפולה ומכופלת יש על כל איש ישראל לטפל בצרכיהו ולתעניין בענייניהם ולהושיע לכלל ישראל בכל מה שבכוחו להושיע, בעצה ובלימוד בהשכל ודעת, מה שחוננו ה', להאיר להם הדרך לילך בה כדי לצאת מן הצרה שהגיעם.

עיינ תומר דבורה לרבינו מהר"מ קורדאוואריא [פ"א] שכתב שצריך לחשוב טובות עבור כלל ישראל מה שטוב להם, עיי"ש. ועיין יערות דבש [ח"א דרוש א' בברכת השיבה שופטינו] מהחיוב שמוטל על המנהיגים לחשוב טובות לכלל ישראל, וכל צרות שבאות על ישראל הוא מחמת מנהיגים לא טובים, עיי"ש שהאריך בזה.

וזאת הרהיבני לתור ולחקור בענין התעכבות הגלות ולחבר חיבור הנוכחי בעזה"י, ולהשמיע דעתי ברבים ללמד עצה ודעת את עמנו בני ישראל מה לעשות לקרב את הגאולה העתידה במהרה בימינו, וקיבלתי זאת עלי בנדר בעת צרה כמבואר לעיל בהקדמה הראשונה. ומאחר שאסור לאחר מלקיים הנדר שנדר בעת הצרה, כמבואר במדרש רבה ויצא [מובא בפרשת וישלח פא, ב] ביעקב אבינו. על כן קרבתי אל המלאכה, אחר שמצאתי קצת מנוחה מיום בואי לכאן עיר הבירה, ולחבר הספר שנדרתי, המדברת מבניינה של ארצנו הקדושה, ולהרימה מערמות עפרה, ולעורר אהבה וחיבה בלבבות אחינו בני ישראל בכלל כל אומותינו הקדושה מגדלינו עד קטנינו, לכסוף ולהשתדל לשוב לארצנו ארץ אבותינו ולא להישאר פה בארצות הגלות, וכמבואר במדרש רבה לך לך [ב"ר לט, ח] מוטב ללון במדבריות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטריות של חוץ לארץ, וכל המכות שלקינו בגליות הוא רק לעורר אותנו לשוב לארצנו הקדושה. וכמבואר במדרש שוח"ט [ז, ד] גבי דוד המלך בשעת המגיפה ששלח הקב"ה אליו את גד הנביא, שנאמר [שמואל-ב כד, יח] "ויבוא גד אל דוד ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח". משל לאחד שהיה מכה לבנו, ולא היה יודע הבן למה הוא מכה אותו. לאחר שמכהו אמר לו, לך עשה דבר פלוני שצויתך היום כמה ימים ולא עשית ולא השגחת בו. כך כל אותן אלפים שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא שלא תבעו בנין ביהמ"ק. והלוא דברים ק"ו, ומה אם אלו שלא נבנה בימיהם ולא חרב בימיהם, כך נעשה להם ונעשו על שלא תבעו בנין ביהמ"ק, אנו, שחרב בימינו, ואין אנו מתאבלים ולא מבקשים, על אחת כמה וכמה.

וברש"י הושע [ג, ה] מביא: אמר רבי שמעון בן מנסיא, אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו את מלכות שמים ומלכות בית דוד ובנין ביהמ"ק, שנאמר [שם] "אחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם" וגו'. והנה יש בכלל בקשתנו לשוב לא"י כל שלשה הדברים, דכל הדר בא"י דומה כאילו יש לו אלוה [כתובות קי, ב], וגם

בנין ביהמ"ק יהיה כאשר נתקבץ שמה בעזה"י, כמבואר במגילה [יז, ב], ואח"כ יהיה ביאת המשיח שהוא מלכות בית דוד כאשר הארכתני בפנים, והראש והעיקר הוא שנשתדל תחילה לשוב לא"י, ואז נשיג בעזה"י שלשתן.

ובתוספתא דע"ז [פ"ה ה"ב] אמרו בפסוק "ונטעתים בארץ הזאת באמת" [ירמיה לב, מא], אינן עליה אין נטועים לפני באמת, לא בכל לבי ולא בכל נפשי, עכ"ל. והוא פלא, דהקב"ה אומר דכשאינן ישראל בארץ ישראל אינן דבקים בלבו ובנפשו, וממילא לא יפלא בעינינו מה שנעשה אתנו בזמן הזה ועל מיעוט השגחתו עלינו, כיון דאין אנו דבקים בכל לבו ובכל נפשו בהיותנו בארץ העמים. אכן כשנשתדל לשוב עליה אז תיכף נהיה דבקים בו בכל לבו ובכל נפשו, כמבואר בכוזרי [ח"ב סי' יד] (מובא בהגהות צבי חיות מו"ק (כה, ב) בטעם שהיתה השכינה שורה על יחזקאל אף דאמרו חז"ל [מו"ק שם] דאין השכינה שורה בחו"ל, דכיון דנתנבא בשביל א"י שורה השכינה אף בחו"ל.

וכן כתב בספר החיים לרבינו חיים אחי מהר"ל מפראג [ספר גאולה וישועה פ"א בסופו], אף דקיי"ל דמותי חו"ל אינן חיים לעתיד אלא בצער גלגול מחילות, מכל מקום מי שמשתדל לעלות לא"י ומת בחו"ל הרי הוא כאילו הוא בא"י, וינצל מצער זה ויחיה בקומה זקופה כאילו הוא בא"י. וכן כתב בספר בית אלקים לרבינו המב"ט [שער היסודות, פרק נה], ושניהם לדבר אחד נתכוונו. הרי דמי שענינו ולבו לעלות לא"י הרי נחשב כאילו הוא כבר בא"י. א"כ פשוט דאם נהיה נותנים דעתנו לשוב לארצנו הקדושה נהיה תיכף דבוק בו יתברך בכל לבו ובכל נפשו, ויהיה השגחתו עלינו בשלימות נפשו יתברך להשגיח עלינו בעין פקידה דלא נים ולא תיר להצילנו מאויבינו ולהצליח במעשה ידינו, ונעלה לציון ברינה, ובני ישראל יוצאים ביד רמה מגלות הגוף ומגלות הנפש, ויחדש כליותינו לכסוף ולחמוד לעבדו עבודה שלימה ותמה בקיום התורה והמצוות, ככתוב בתורתו הקדושה. והעיקר שהשי"ת ממתין עלינו, שאנו נהיה חושקים וכוספים מעצמינו תחילה לישב בארצנו, ולא לחכות עד שהוא יביאנו מעצמו עליה, על כן אמר לנו 'ונטעתים בארץ הזאת באמת', היינו שאנו מרצונינו נחשוק ונשתדל לזה באמת בכל מאמצי כוחנו, ואז הוא יגמור בעדנו לטובה.

וכן כתב בזוהר פרשת נח [עד, א] גבי בנין שלמה, אף שנבנה מעצמו, מכל מקום חיכה הקב"ה על מעשה ידינו תחילה ואח"כ גמר ה' את הבנין. וכן צריך להיות אצלנו לענין יישוב א"י, שאנו נשתדל בכל מאמצי כוחינו כאשר ידינו מגעת, ואז יגמור ה' מעשינו, ויהי נועם ה' עלינו לכוננה עלינו להצליח במעשה ידינו.

ומצאתי בדברי הימים [א' יג, ב] גבי דוד שנתיעץ עם ישראל, כתיב "ויאמר דוד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן ה' אלקינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשואים בכל ארצות ישראל", עיי"ש. ויש לדקדק, למה הקדים דוד את ישראל לה' ואמר 'אם עליכם טוב ומן ה'

אלקיננו, עיין סוף ידיים [פ"ד מ"ח] דאסור לעשות כן. אך נראה לי, דעיין ברש"י שם שכתב דאמר להם דוד כבר עסקתם בתקנתם מעתה תתעסקו בכבוד אלקים, הרי דטעם העצה היה לעשות דבר בכבוד אלקים להשיב את הארון לירושלים, על כן לא רצה דוד להתחיל בשם אלקים רק בשמם של ישראל דווקא, כדי לעוררם, יען שנוגע לכבוד שמים ראוי שההתעוררות לזה יבוא תחילה מהם ולא מלמעלה, ואח"כ יבוא להם עזר משמים. ועל כן הקדים 'אם עליכם טוב' דייקא 'עליכם' תחילה, אז יסכימו לכם גם מן ה' אלקיכם. וזה לימוד דלכל דבר ה' צריך שתחילת מעשה יבוא מן האדם, ואח"כ ישיג עזר מן השמים.

וכן כתב הגאון עיר וקדיש, הרב הדומה למלאך ה' צבאות, כקש"ת מו"ה אליהו, אבדק"ק גריידיטיץ³, וז"ל: וגם בשכל האנושי הוא לעשות לפדות האדמה התחלה מאתנו, ושוב יגמור ה'. ויש לראות גודל התכלית בזה, שהקליפה גובר גם בצדיקים היותר גדולים לבטל הטוב הזה, יען שכל כח הקליפה תלוי בגלות, ובביטול הגלות יבוטל הוא כמאמר הגמרא בסוכה, עכ"ל הקדוש. הא לך דברי קדוש ישראל הנ"ל, אשר הגאון בעל נפש חיה מתארהו בשם 'עיר וקדיש' וב'הרב הדומה למלאך ה' צבאות', אומר בפירוש שמה שיש צדיקים שמתנגדים לזה הוא מטעם שהקליפה גברה בהם לבטל מאתנו דבר הגדול הזה אשר הקב"ה מתאוה אליה בכל עת ובכל שעה, שנכסוף נכספנו לשוב לאחוזת אבותינו, כאשר אביא אי"ה בפנים מדברי חז"ל בזה באריכות בראיות מוכחות שהחיוב לכל איש ישראל להשתדל בזה לשוב לארצנו הקדושה, ובה נסבב בעזה"י לקרב הגאולה שלימה בב"א.

ברם צריך לי להודיע שדברי ערוכים אל אדם הישראלי אשר רוצה לידע האמת לאמיתו בדרך ויכוח ומשא ומתן של הלכה, כי גם ענין הקץ הוא דבר הלכה, כאשר דרשו חז"ל בשבת [קלה, ב] ובתנא דבי אליהו [זוטא, פרק טז]: דבר ה' זו הלכה, דבר ה' זו הקץ. הורו בזה כי גם במה שנוגע לקץ הוי כדבר הלכה שצריך ויכוח של חכמים בזה, כאשר גם הגה"צ רבי עקיבא יוסף מירושלים כתב כן בפירושו הנפלא בתנא דבי אליהו, ולא יגרע הלכה זו דקץ משאר הלכות התורה שיתווכחו חכמים בזה בהוכחות מתורתנו הקדושה מה לעשות בזה, ולמה יגרע הלכה זו דבנין הארץ משאר הלכות התורה, מה גם הלכה זו שנוגע לכבוד ה' ולכבוד אומה הקדושה ולכבוד ארצנו הקדושה, וזה בונה וזה סותר עד שיתבררו הדברים כשמלה, והשי"ת יתעלה בכך, כמבואר בתשובות מבי"ט [סי' קטו], ושם במבי"ט כתב דגם להסותר צריך להביא ראיות ולא לסתור בפטומי מילי בעלמא ובלי ראיות. וזה לשון רבינו מהריב"ל בתשובות מבי"ט הנ"ל: כל חכם הרוצה להשיג על פסק חכם חבירו שהאריך בכתב להטעים דבריו, אינו יכול להשיג על פסקו רק אם ג"כ מברר דבריו בטענות צודקות, אבל בפטומי מילי בעלמא לומר שאין הדין כפסקו אין שומעין לו, עכ"ל, עיי"ש בארוכה.

3. במכתב הנדפס בראש שו"ת נפש חיה, להגאון המובהק מו"ה חיים אלעזר וואקס, כאשר הבאתי לעיל [בהסכמות].

ועל כן, מי שהוא משוחד מעיקרא בדבר לא יראה האמת ולא יודה לדברינו, ולזה לא יועילו כל ראיות שבעולם, כי הינם מוכים בסנוורים, והנגיעה שבקרבם יעוור עיניהם ויכחישו אפילו דברים ברורים כשמש, כי מי לנו גדול ממרגלים אשר הפסוק העיד עליהם שאנשים כשרים היו, ואע"פ כן יען שהיה נגיעת הנשיאות טמון בקרבם - כמבואר בזהר [פרשת שלח, קנח, א] ובשל"ה [פרשת שלח, תורה אור, אות י] בארוכה, שהיו יראים שאם יבואו לא"י יאבדו נשיאותם - מאסו בארץ חמדה והתעו אחרים עמהם, עד שגרמו לנו גלות החל הזה כמבואר בחז"ל. ויהושע וכלב התחילו לזכור עמם ולהוכיח להם שמושה אמת ותורתו אמת, ואמרו [במדבר יג, ל] "עלה נעלה" והאריכו בטענות והוכחות שיצליחו, כאשר כתב רש"י ז"ל, ואע"פ כן לא הועילו בטענתם לנצחם, יען שהמרגלים היו משוחדים בהנגיעה שהיה טמון בלבם.

כמו כן הוא בזמנינו, אפילו רבנים ורבי'ס וחסידים, לזה יש רבנות טוב ולזה רעביסטע טובה ולזה עסק טוב או פאבריק טובה או משרה טובה ונכבדה עם סיפוק גדול, אשר מורא עולה על ראשם אם ילכו לא"י יתרופף מצבם. וכעין זה כתב בספר הברית [ח"א מאמר ט פרק טז] בהתמרמרו על אריכות הגלות כל כך זמן רב, עיי"ש. ואנשים כאלו המה משוחדים ע"י הנגיעה זו הטמון עמוק בלבם, עד שאינם יודעים בעצמם שהנגיעה דוברת מלבם, כאשר הבאתי כן בשם רבינו הקדוש איש אלקים רבי ישעיה מושקאט מפראגא בספרי שו"ת משנה שכיר [ח"ב] בהספד על הגאון רבי מאיר שפירא אבדק"ק לובלין, שלרוב פעמים אדם משטה עצמו וחושב שמעשיו הוא לשם שמים, ובאמת הוא מנוהל מהנגיעה שטמון עמוק עמוק בקרבו, והוא בעצמו אינו יודע, וסובר שדבריו הוא לשם שמים, והביא ראיה לזה ממעשה אברהם עם אליעזר.

ועיין דברי חיים על חנוכה, שכתב דאדם רואה רק מה שרוצה לראות, ועל כן מי שהוא משוחד מן איזה דבר, בטל ממנו כח ההכרעה לשפוט אמת, וזהו הטעם שאסרה התורה לשופט ליקח שוחד, עיי"ש בארוכה⁴. ולאנשים כאלו אפילו אם יביאו להם אלפי אלפים

4. עיין עוד בדברי חיים [בהשמטות לפ' ויקהל] שכתב בזה"ל: אך הערב רב, כל חסידים דעבדי, לגרמייהו עבדי, כנראה בעליל שהרבנים וחסידים והבעלי בתים שבדור המה בעוונותינו הרבים רובן מערב רב ורוצים לשרור על הציבור וכל מעשיהם רק לגרמייהו לקבל כבוד וממון, ולכן אין להתחבר עמהם, רק אם עובדים באמת שמוסרים נפשם לה' לא לקבל שום תועלת לעצמם, עכ"ד. והיא מבהיל כל רעיון. וגם רבינו איש אלקים החתם סופר [שו"ת ח"ו סי' נט] כתב כיוצא בזה, וזה לשונו: וידעת את אשר מרגלא בפומי תמיד, אין יעקב שלא

יפגענו לבן, ומעטי לבן שיפגעו בהם יעקב, ושמור זה כי הוא אמת, ובחון הדברים ותרם אמיתיים. ורצוני, כי ברית כרותה, כל תלמיד חכם וצדיק המכונה יעקב יש לו מצירים נגדו המכונים לבן, אמנם מועטים הם הרשעים האלו אשר ימצאו נגדם מי שהוא אחיהם ברמאות כיעקב נגד לבן. והוא יודע כי הרבה פעמים הפכתי בהם ומהם ומהמונם ואמרתי להישמר מהם ולעשות העקוב למישור ואמרתי לברוח מן הקטנה שבתרמיתם, ונכשלתי בגדול ממנו. ולא זה בלבד עמי הארץ והמוני עם, אלא לומדי תורה ואפילו רבנים, כל שאין דובר אמת בלבבו ולא היושר והצדק מרכבו,

ראיות מן התורה לא יועילו כלל להטות לבם אל האמת, וכאשר כבר אירע כן ליהושע וכלב עם המרגלים.

על כן, דברי בספר הנוכחי המה מכוונים רק לאדם הרוצה לידע האמת כאשר הוא, והמה יתנו אוזן קשבת למילי האמורים פה, ואיני אומר קבלו דעתי, ורק בדרך משא ומתן של הלכה באתי פה, ומי שירצה לסתור דברי יסתור, רק בראיות מוכחות מדברי חז"ל כאשר אני הבאתי, ואז אתוכח עמו בזה כאשר יד ה' עלי לטובה. אבל אם יבואו אלי בדברים בדויים גרידא בלי ראיות מחז"ל, אין שומעין להם, כמבואר במב"ט הנ"ל.

ובאמת תנועה זו דעלייה לעלות ולשוב לא"י לאו חדשה הוא, וכבר נתעוררו בה גדולי וצדיקי עולם לפני שנים קדמוניות כאשר הבאתי לעיל [בהסכמות], אך יען שהיה אז תקופת החירות לישראל והיו יושבים בארצות הגולה בשלום ובשלוה, לא היטו אוזן לדבריהם הנאמרים בשלהבת יה. ועיין רש"י קידושין [סט: ד"ה ואבינה], דבימי עזרא, אלו שישבו בשלוה בגולה לא הלכו עמו, רק העניינים והמדוכאים עלו עמו. ועיין סדר הדורות [ה"א ערך ה"א ש"פ] שהביא בשם רבינו הסמ"ע, שראה בספר מעשה נסים לרבינו אליעזר מגרמזיא בעל הרוקח, דעזרא שלח אגרות לכל ערי הגולה שיעלו אתו לא"י, ובא מכתב כזה גם למדינת אשכנז לעיר ווארמס שדרו שם ישראל, והשיבו, שבו אתם בירושלים הגדולה ואנחנו נדור פה בירושלים הקטן, כי היו חשובים מאד בעיני השרים והערלים והיו עשירים גדולים וישבו שם בשלום ובשלוה. והביא שם בשם הסמ"ע, שעל כן שכחים גזירות גדולות וקשים בארץ אשכנז ובקהל ווירמזיא יותר משאר הקהלות, כי בחורבן בית ראשון באו ונתיישבו שם ואחרי כלות שבעים שנה כתב עליהם עזרא שיבואו ג"כ לשם ולא עלו, עיי"ש. ובאמת אנו רואים מקורות ימי עמנו, שכל הצרות והגזירות יצאו מארץ אשכנז כמו שהוא בימינו, והכל בא מהחטא שלא רצו לעלות עם עזרא שקרא אותם לעלות אתו, מתוך שהיו יושבים בגולה בשלום ובשלוה, וכדברי רש"י הנ"ל. וכן היה תמיד, מתוך שלוות ישראל בארצות הגולה לא רצו לשמוע מעליית א"י.

אך כעת בימינו שמעצה העמוקה של גדול העצה ונורא עלילות מעילת כל העילות ומסיבת כל הסיבות סיבב שכל שמינינו הגוים יהיו רודפים אותנו בגזירות קשות שאי אפשר להישאר עוד פה ביניהם, עד שכל אחד מישראל היה מאושר ומוצלח אם היה יכול לשוב לארצנו הקדושה, ובעת כזאת באהבה ובחיבה ישמע לקול קריאת העלייה לעלות לא"י.

הרחק דרכך ממנו, הסר רגלך מנתיבו, עכ"ל הקדוש. והם כתבו כך בדורם שהיה באמת עוד דור דעה, מה נאמר בדורינו ואנן מה נענין בתרייהו. עיין בירושלמי גיטין [פ"ו ה"ח] שאמרו שם: כשם שבין קודש הקדשים לבין חולין, כך בין דורנו לדורו של רבי יוסי. אמר רבי ישמעאל

בן רבי יוסי, כשם שבין זהב לעפר, כך בין דורנו לדורו של אבא, עכ"ל. הרי דעד כמה הדורות נופלין ומרחיקין עצמם בין דור האב לדורו של הבן, א"כ בכמה היה לנו ליפול ולהתרחק מדורם של הקדושים הנ"ל לדורנו, אע"פ כן כתבו כך על אנשי דורו, על אחת כמה וכמה מה יש לומר על דורינו, ודו"ק.

ונראה דזה הפירוש במדרש שיר השירים בפסוק "משכני אחרוך נרוצה" [שה"ש א, ה], ואמרו על זה חז"ל במדרש [שה"ש רבה א, ד]: ממה שגרית בי שכני הרעים, אחרוך נרוצה. ר"ל שזה כמה שנים שחיינו בטובה ובחיבה עם שכנינו הגוים, ובפתאום נהפכו לנו לאויבים ולשכנים רעים אשר רודפים אותנו⁵, ואין זה רק שנתגרו עלי מאיזה צד, אבל כל זה נעשה ונסבב מעצה העמוקה מהשי"ת כדי שאחרוך נרוצה לעלות לא"י, שא"י הוא תיכף אחר השי"ת, כמבואר בספר הקדוש צרור המור, למרן חותנו זקינו של רבינו הבי"י [פרשת מטות], וכמו שהבאתי לעיל [ע"י לעיל בהסכמות במש"כ המחבר בתוך דברי בעמח"ס נפש חיה]. וזהו שאמר במדרש 'ממה שגרית בי שכני אני מבין שאחרוך נרוצה' ר"ל לא"י, שהוא אחרוך. והבן הדברים כי המה אמת לאמיתה של תורה. ובעת כזאת בוודאי ישמעו כולן לקול קריאתינו לעלות לא"י, וכמו שכתב רבינו הרא"ש בתשובה [כלל ד סי' י] בזה"ל: אמר לי לבי, עתה הגיעה העת לתקן מה שנתאויתי זה ימים רבים, כי בוודאי ישמעו לי בעת צרה כזאת, עכ"ל, עיי"ש בדבר הנוגע לעניינו, וכן אני אומר בנוגע לעניינו.

והנביא בחגי [א, ה-ז] צווח: "ועתה כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם, זרעתם הרבה והבא מעט, אכול ואין לשבעה, לבוש ואין לחום לו, והמשתכר משתכר אל צרור נקוב, כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם". וברש"י שם פירש 'שימו לבבכם על דרכיכם', על עסקיכם שאתם רואין שאין במעשה ידיכם ברכה, כמו שהוא אומר 'זרעתם הרבה והבא מעט'. 'המשתכר משתכר אל צרור נקוב', כל ריוח שאתם עושים הולך וכלה, כנותן מעותיו בקשר נקוב, עכ"ל. ועל כן צווח הנביא ליתן לב על זה, והכפיל דבריו בזה 'כה אמר ה' שימו לבבכם על דרכיכם', כמזהיר שלא לסגור את העינים מלראות שכל עמלנו הולך לטמיון ביד אויבינו.

ובמדרש תנחומא פרשת תצוה [סימן י] כתב בזה"ל: אתה מוצא כשגלו לבבל מה עזרא אומר להם, עלו לא"י, ולא היו מבקשים. אמר להם עזרא, זרעתם הרבה והבא מעט, אכול ולא לשבעה, לבוש ואין לחום, והמשתכר משתכר אל צרור הנקוב, עכ"ל. הרי דכל זה נאמר על הממאנים מלעלות אל א"י.

ובצפניה [א, יב-יג] נאמר: "ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם האומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע והיה חילם למשיסה ובתיהם לשממה ובנו בתים ולא ישבו ונטעו כרמים

5. הוספה מתוך יומן השואה לרבינו זצ"ל: מה דאירע לנו בזמנינו בשנים האחרונות, שהיינו חיים עם שכנינו הגויים בארצות אירופא שנים ארוכות, עשרות שנים וגם מאות, בשלום ובשלחה בהשקט ובבטח, ובאין דבר מפריד בינינו, ובפתע פתאום נהפכו לנו לאויבים צרים ומצירים ומעיקים לנו, עד שעם ה' נעשה בזוז ושבו, וממש נתקיימה בנו נבואת ישעיה 'והוא עם בזוי ושסוי, הפח

בחורים כלם, ובבתי כלאים החבאו, היו לבז ואין מציל, משסה ואין אומר השב" ועיין שם ברש"י. ממש כל זה קיים בזמנינו במלוא מובן המילה, רכושנו נטלו מאתנו, וגם לקינו בכמה מלקויות, וגרשו אותנו לארץ גזרה, וקצרה היריעה מלהכיל, לכתוב כל הנעשה אתנו בגלות החלהזה המר, מעשים אשר לא ייעשו עם שום בר-נש, נעשה עמנו, והגענו לעומק הגלות ועומק השפלות.

ולא ישתו את יינם", עיי"ש. וממש כל זה נתקיים בימינו האלה כמעט בכל מלוכות אירופא, והכל נעשה בשביל ההיסח הדעת שהסיוח מלעלות לארץ ישראל, כמבואר במדרש תנחומא הנ"ל. וכן התמרמר על זה הגאון יעב"ץ בהקדמת סידורו בסולם בית אל, על שהסחנו דעתינו מארץ ישראל לשוב ולדור בתוכה, ובהיותנו בשלוח בחוץ לארץ כמדומה לנו שכבר מצאנו א"י וירושלים אחרת, על כן באו עלינו כל הרעות בשבת ישראל בארץ שפניא [=ספרד] וארצות אחרות בשלוח, ושוב נתגרשו ממנה עד שלא נשאר שם שארית לישראל בארץ, שהוא צדיק ה', כי יצא מדעתם לגמרי ענין גלותם והתערבו בגוים, כל זאת באתנו כי ארץ צבי שכחנו לשוב אל ארץ מולדתנו, עיי"ש שהאריך בתוכחה בזה.

וזהו נמי הטעם שנעשה בימינו בעמנו בארצות האלו, כי קול דודי דופק לעורר אותנו לחמוד לשוב לארצנו, ואחרי כל זאת הנעשה אתנו בימים הקשים האלו, אין ספק שימצאו דברינו שדה פוריה לעורר בלבבות אחינו בני ישראל בגולה לחשוק ולכסוף לשוב לארץ חמדה של אבותינו, וישימו את לבבם על דרכיהם פה בגולה שאין בכל עסקיהם ברכה, שכל עמלם בא עשיו ונטל מידם, ולא די שגול ממונם ורכושם מידם, גול גם את גופם וחיים מהם, כידוע ממעשה הנעשה עמנו במדינות אירופא. ובעת כזה בוודאי ישמעו לי, וכדברי רבינו הרא"ש הנ"ל.

עוד זאת מצאתי בהון עשיר לרבינו בעל משנת חסידים, שכתב על המשנה דסוף סוטה [פ"ט מ"ט] "והגליל יחרב" בזה"ל: יחרב מבתיים, כדכתיב [ויקרא כו, לג] "ועריכם יהיו חרבה". וכאשר זכני השם לעלות לא"י פה צפת תוב"ב שהוא ארץ הגליל בשנת תע"ח, עיני ראו ולא זר איך בעוונותינו הרבים כן היה, כי כולו מלא בתים חרבות, אבל ת"ל שמחתי כי ראיתי בשני שנים שנתעכבתי שם שמדי יום ביום בונים אותם, ואומר אני שזהו סימן לביאת הגואל במהרה בימינו, שאם היה בא בהיותו חרב לא היה מקום לדור לגליות הנקבצות. וכן מצינו בביאה ראשונה שאמרו רז"ל [עי' מדרש תנחומא בשלח סימן א] שעייכב הקב"ה את ישראל במדבר ארבעים שנה, כדי שבמשך אותו זמן תחזור הארץ לאיתנה מאילנות ובניינים שהרסו ועקרו האמוריים ביציאת מצרים, כי סבורים היו שייכנסו לארץ מיד, כדי שימצאו אותם חרבה, ומשחזר הארץ לאיתנה הכניסם לארץ. וכה יהיה בעזר ה' יתברך בביאת משיחנו שיבוא בב"א, שיתגלה תחילה בארץ הזאת כדאיתא בזה"ל הקדוש.

ועמדת משתומם על מציאה הזאת, כי ראיתי בה כעין תשובה מן השמים על השאלה שהצגתי בראש דברינו, עד מתי קץ הפלאות שהשי"ת מעכב עלינו הגליות, עד בניינה של א"י, לדברי הקדוש הנ"ל שהיה בעל רוח הקודש והיה לו מדריגות גילוי אליהו כידוע. ופוק חזי מה שכותב עליו רבינו בדברי חיים [אה"ע סי' קא] וזה לשונו: וראוי משנת חסידים לסמוך עליו, ובפרט ידוע שדברי המשנת חסידים הוא מהאר"י ותלמידיו או מדברי גדולי המקובלים הראשונים בבירור בלא טעות, ולכן אל יזוז מדבריו, אשר ידוע שכל דבריו המה כסולת

ברורה, וממנו אין להסיר, עכ"ד. ודי לנו בעדותו של רבינו הקדוש מצאנו על גדולתו שכל דבריו הוא כסולת ברורה וממנו אין להסיר, והלוא הוא כתב בפירוש שכה יהיה בביאת משיחנו שיבוא בב"א, היינו שהקב"ה ימתין עם הגאולה עד בנין ארצנו בבתים ובאילנות, ובעת שרואין שא"י נבנית והולכת, יש להכיר בו סימן טוב הגאולה. כה הם דבריו של ראש המקובלים האחרונים, אשר כל דבריו ברוח הקודש נאמר כאמור, ומאן ספין ומאן יהיר בזמנינו לחלוק עליו. וכעת בימינו בשנים האחרונות שבאמת נבנתה חלק גדול מהארץ במדה גדולה ונעשה באמת לארץ פוריה, לפי דברי המקובל הקדוש הנ"ל יש להכיר בו סימן דגאולה.

ועל כן טובא יש להפליא על מה שיש קצת מן החרדים על דבר ה' מתנגדים לזה והדבר כמעט משוקץ ומתועב בעיניהם, ואין זה רק כדברי הקדוש רבי אליהו מגריידיטץ שהבאתי לעיל [בהסכמות] שהוא מצד הקליפה שגוברת עליהם לעכב בדבר, יען שהיא יודעת שבבנין הארץ יהיה סופה, או שהוא מצד איזה נגיעה שיש להם להישאר פה, על דרך שהיה למרגלים, וכאשר זכרתי למעלה. עכ"פ הראיתי לדעת לכל אחינו בני ישראל בגולה, שעתה הגיע ביותר העת להשתדל בכל מאמצי כוחנו לעזוב את ארץ העמים ולשוב לארצנו הקדושה ולעסוק בבניינה, וזוה נקרב את ביאת משיחנו בב"א.

וקראתי את שם הספר בשם 'אם הבנים שמחה', עפ"י הירושלמי ברכות סוף פרק היה קורא [פ"ב ה"ח] דמכנה את ארץ ישראל בשם אם דישראל, וארצות הגולה בשם אם חורגת, עיי"ש. וידוע מחז"ל דאמנו ציון בוכית ומייללת עלינו בהיותינו בגולה, וממתנת עלינו לשוב לחיקה. ומבשרי אחזה אלקי, כאשר בשנת תש"ב קודם הפסח יצאה הגזירה האיומה במדינת סלאוואקייא ע"י הרשעים הארורים לחטוף בתולות ישראל משנות ששה עשר ולמעלה ולהובילם לארץ גזירה אל מקום לא נודע, כאשר עד היום לא נודע מה נעשה עם אלפים נשמות טהורות מישראל שהובילו שמה, וה' ינקום נקמתנו מהם במהרה, והיתה אז בהלה גדולה במחנה ישראל.

ואדע מעשה מאחד שרצה להציל את בנותיו הצעירים שלא יפלו במצודה רעה הנ"ל, ניסה לעבור הגבול עם בנותיו, ואז היה בחוה"מ פסח, והבטיח לאשתו שישלח הודעה טלגרפית מעבר הגבול שהוא עם ילדיו הגיעו נכון למקום חפצם, והאם ישבה בביתה בעינים כלות וצופות על עת בוא הבשורה נעימה שעברו הגבול בשלום והגיעו למקום מובטח. אבל היה המעשה שתפסו את האב עם בנותיו עוד טרם עברו הגבול, והובילו אותם לעיר הסמוך לגבול ושמו אותם בבית הכלא, וישבו שם בבית האסורים כל החוה"מ וגם הימים האחרונים של פסח, והיו בסכנה גדולה לשלח אותם תיכף אל ארץ גזירה, כי כן היה החוק אצלם בתור עונש על הניסה, כי מי שעושה פליטה ונתפס, לשלחם אל ארץ גזירה עוד באופן אכזרי יותר משאר הנשלחים לשם. ובינתיים נודע הדבר לאשתו ולאם של הבנות, ונוכל לשער מהרגש המר שתפסה את אמם, ונהפך אצלה השמחה של המילוט לתוגה, והיו"ט נהפך לה לאבל

רח"ל על בעלה ועל בנותיה, וישבה ובוכית בכל היו"ט מאין הפוגות וממש העולם חשך בעדה, ואין לתאר במלים את מצבה העצובה משעה שנודעת לה מהמאורע לבעלה ולבנותיה, כי יודעת מה ממתנת עליהם.

וברם זכור אותו האיש לטוב, ה"ה הגאון הצדיק, האי עובד ה' במסירות נפש ממש במלוא מובן המלה, מה גם בעת הצוק הזה שהשליך נפשו מנגד בסכנת עצמו, ה"ה הגאון החסיד מו"ה שמואל דוד אונגאר שליט"א, אב"ד דק"ק נייטרא, שלא נח ולא שקט עד שפדה בממון רב את שלשה השבויים הנ"ל, ויצאו לחפשי ולחירות, והיו יכולים לחזור לביתם לשלום בלי שום מכשול. וזאת היה ביו"ט האחרון של פסח, והודיעו זאת תיכף בהודעה טלפונית להאשה קשת רוח שבעלה ובנותיה יצאו לחירות, וביום מחר שהוא אסרו חג ישובו לביתם לשלום בלי מכשול. אין מהצורך לספר מהפעולה שפעל על נפש האשה האומללה הזאת בשורה טובה הלזו שבעלה ובנותיה יצאו מבין שיני האריות בשלום, ומאותו רגע חיכתה בכליון עינים על עת שוב אב עם הבנות לביתה, ולמחר לא עצרה חיל להמתין עליהם בביתה, רק ישבה בפתח החצר, ובעינים צופות חיכתה על הרגע של בואם, וברגע שבאו וראתה אותם פרצה קול בכייתה בשפיכת כל הרגש לכבה עד להפליא, ולא יכלה להוציא איזה מילין של הודיה להקב"ה על גודל הנס שנעשה לה ולהם מרוב השתפכות רגשות לבבה. ומי שלא ראה את רגע הפגישה שפגשו וראו שנית אם עם הבנות אחר שובם משבי נוראה כזו, ואת הבכיות של האם בשעה שראתה שהבנות שבו לגבולם, ואת השמחה של האם הבנים שמחה בשעה הזאת, לא ראה מימיו רגש של שמחה. עד כאן מה שידעתי מהמאורע הנ"ל שאירע בימינו. כן אני מדמה ומתאר לפני מהשמחה של אמנו ארץ ישראל בשעה שנשוב כולנו אל חיקה אחרי שבי נוראה כזו שעבר עלינו בעתות הללו, ועל שמחה הנפלאה הלזו שתשמח אם עם הבנים, ר"ל ארץ ישראל עמנו, ואנו עמה. על כן קראתי את ספרי בשם 'אם הבנים שמחה', וה' יזכני לפעול עם ספרי להשיב הבנים לגבולם ולחיק אמם, ויקויים בנו בכ"א 'אם הבנים שמחה', ושנעלה לציון ברינה במהרה בימינו אמן, כן יאמר ה'.

סליק הקדמה שניה, ה' לסדר [שמות] "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל", ר"ח שבט, ביומא דהילולא דרבינו המהר"ם שיק ז"ל⁶, שנת גשת אל הקודש, פה עיר הבירה בודאפעסט.

הק' ישכר שלמה טייכטהאל

דעת וטעם, אבל "וידעת את ה'", היינו התלמיד חכם שנתרכה [פסחים כב:]: מ"את ה'" [דברים ו, יג], אם אומר דבר מה שמצינו בדברי חז"ל היפך דבריו, לא צריך להאמין לו באמונה גרידא, עד שנדע טעמו ונימוקו עמו אם יעמדו דבריו, עכ"ד. וכן הוא בעניינינו שאנו עסוקים בו, ודו"ק.

6. ואגב אזכיר דבר אחד משמא דרבינו ביומא הילולא דיליה, ששמעתי ממו"ח הגה"צ מו"ה יעקב יוסף גינז, אב"ד דק"ק בוסערמין, שהיה תלמיד מובהק שלו, ששמע מפי קדשו בפסוק 'וארשתוך לי באמונה וידעת את ה'" [הושע ב, כב], היינו שכל קשרותינו עם ה' הוא באמונה בלי

פתיחה

תורה וארץ ישראל בדיבור אחד נאמרו
 והם תרי ריעין דלא מתפרשין
 בתורה כתיב [דברים לג, ה] "תורה צוה לנו משה מורשה"
 בארץ ישראל כתיב [שמות ו, ח] "ונתתי אותה לכם מורשה"
 הרי דנתייהדו ונתכוונו שתיהן בלשון אחד, מורשה מורשה לגזירה שוה,
 להורות דעניינם שוין אצלינו, ואין מקבלין הפרדה.

תחילה אבאר בעזה"י ענין 'מורשה' הנאמר בתורה מהו כוונתה, אח"כ אבאר בסייעתא
 דשמיא ענין 'מורשה' הנאמר בארץ ישראל, ונראה בעליל איך שאלו שני המושגים קשורין
 ואגודין יחד ואין מקבלין הפרדה ביניהם.

ישעיה הנביא אמר [ישעיה נד, יז] "כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך
 למשפט תרשיעני, זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה'". ואדוננו הרמב"ם זי"ע רבינו
 האלוקי, הפילוסוף הגדול, באיגרתו המפורסמת הנקראת 'איגרת תימן', שכתב לבני עמנו
 יושבי תימן בעת שצר להם מאד מכח תוקף יד האויבים שגברה עליהם וצרות רבות ורעות
 השתרגו עלי צוואריהם וגזרו גזירות שמד עליהם לצאת מן הדת ח"ו, שלח להם רבינו משה
 איש אלקים דברים הנדברים באש שלהבת-יה, לחזק אמונתם ולהעמיד רגלם לבל תמעד
 ולסבול צרות השמדות התוכפות עליהם, ולשמוח במה שיסבלו וישאו מן הצרות ואבידת
 ממון והגלות והפסד כל עניינם, שכל זה לתפארת לנו לנגד בוראנו וכבוד גדול, וכל מה שיפול
 מאתנו בענין זה הוא חשוב לפניו יתברך כקרבן כליל על גבי מזבח, ויאמר לנו על זה [שמות
 לב, כט] "מלאו ידיכם היום לה' ולתת עליכם היום ברכה", ועוד האריך שם בנפלאות לחזק
 ידים רפות ולאמץ ברכיים כושלות. שם באיגרת הנ"ל הביא הרמב"ם פסוק דישעיה הנ"ל
 וביארו, ויען שהאריך מאד אעתיק רק תוכן דבריו הצריך לענייננו.

וכה המה דבריו ז"ל: דעו שזאת התורה שהיא בידינו היא תורת ה' האמיתית שניתנה
 לנו ע"י אדון כל הנביאים, שבתורה הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם, ואמיתת תורתנו
 אין בנוי לא על מופת ולא על אות רק על ראייה ושמועה ממשכת, שבעינינו ראינו את
 הופעת מלכנו בוראנו על הר סיני, ובאזינו שמענו ממנו איך שדיבר עם משה ואמר [שמות

כ. ב] "אנכי ה' אלקיך" וכל הדברות כולן, ומקרא מלא דיבר הכתוב [שם יט, ט] "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם", כי ראינו בעינינו את השי"ת על הר סיני כמו שמשנה ראה אותו שם, וגם שמענו דיבורו של הקב"ה כמו ששמע הוא, וזוה האמננו בו אמונה שלימה מקוימת עד עולם, וזה שנאמר "וגם בך יאמינו לעולם", ואנחנו בענין זה עם משה רבינו כמו שני עדים שהעידו שראו שום דבר, שכל אחד מהם יודע בוודאי שהוא אמת מה שיעיד חבירו, וכן הדבר בנו אנתנו עדת ישראל, ידענו אמיתת משה רבינו לפי שראינוהו במעמד הר סיני בשעת הדיבור, לא מפני המופת (שעל מופת יש להסתפק שמא אינה אמת, אבל על ראייה אין להסתפק, כמו שאמרו [ר"ה כה, ב] גדולה ראייה משמיעה), וזוה גדלו של המעמד ההוא. וראוי לכם אחינו שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול, ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו הודו והדרו, שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו והטענה המביאה לידי אמת. ודעו אחינו שהדבר הגדול הזה הוא כמו שאמרת, כי לא היה זולתנו שתשמע אומה אחת בכללה דיבור הקב"ה ושתראה כבודו עין בעין, ודבר זה היה כדי שתתחזק האמונה בקרבנו חיזוק שלא ישונה לעולם על ידי איזה משנה, ויגיענו אל האמת כדי להעמיד רגלינו לבל ימעדו בעת שיתגבר יד האנס ויגזור עלינו גזירת שמד וצרות, או אם יפתו אותנו להחליף דתינו הקדושה, או אומרים להם הראוני כמו מעמד הר סיני שהיה בו מחנה אלקים ומחנה ישראל זה לעומת זה, אז אשוב לעדכתכם. ופירש בזה מאמר קרא [שמות ו, כז] "כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו", כלומר שזה שנגלה עליהם בענין גלוי כזה היה כדי שתעמדו בכל נסיון שיפגע בכם באחרית הימים, שלא יזוו לבבכם ולא תחטאו¹.

ומני אז שקרבנו ה' לעבודתו במעמד הנבחר הזה ויחד אותנו לו לעם והגביה מעלתנו

אמרין מיגו בשני עדים, עיי"ש), ומדכיונו להגיד כאחת מוכח שהוא אמת. זהו בשני בני אדם, וכל שכן אם הם שלשה או ארבעה או עשרה או מאה או אלף, וכל שכן הרבה אלפים אנשים ואמרו כאחד ובשפה אחת, אז ברור כזוהר הרקיע בלי שמץ ספק כלל דהדבר אמת מה שאמרו, דאלמלא היה שקר ורק דנדברו ביניהם לומר כך וכך, לא ימלט שאחד מהן לא יכזב הדבר. ועתה הדור שעמדו במעמד הר סיני, שהיו ששים רבוא אנשים גדולים לבד הנשים וטף, מסרו לדור השני שכן ראו וכך שמעו מפי הקב"ה ומסרו לדור החדש כולן בשפה אחת וברורה ששמעו את התורה מפי הקב"ה, ואף אחד מהם לא כיזב את הדבר, מזה ראייה ברורה ונכונה על אמיתת הדבר שהוא ברור כשמש וברור לנו מציאתה בעולם. זהו דברי רבינו הרא"ה בהקדמתו לספר החינוך בקצרה.

1. ובאמת כדברים האלה בביאור ענין מעמד הנבחר כתב גם רבינו הסמ"ג בהקדמה לספרו [רמזים, הקדמה], מובא ג"כ בשל"ה בשער האותיות [אות א פסקא יז], וכן בהקדמה לרבינו החינוך. והוסיף עוד לבאר אמיתת תורתנו הקדושה, דנראה דהוסכם בכל העולם זה מקדם עד עתה דאם שני בני אדם אומרים על דבר אחד בשוה ובשפה אחת שהוא כן או לא כן, נקח זאת לאמת ברור בלי ספק. דהא אם שני עדים אומרים שזה הרג את זה הורגין על פיהם את מי שהעידו עליו, ואם היה רק לספק שאין עדות פיהם אמת לא היו שופכים דם האדם על פיהם, אלא על כרחך נקח הדבר לאמת בלי שום ספק כלל. והסברא הוא, כיון דאין דעות בני אדם שוות, אלמלא לא היתה האמת כן לא היו מכוונין עדותן כאחת (ותוס' בכתובות י"ט: ד"ה ואם] אמרו, דהיינו טעמא דלא

על כל העמים שעל פני האדמה, קנאונו העכו"ם כולם על דתינו קנאה גדולה, כמאמר חז"ל [שבת פט, א] "למה נקראת שמה 'הר סיני', שמשם ירדה שנאה לעולם עליו", ויחלצנו מלכיהם ואדוניהם בשבילה לעורר עלינו שטנה ואיבה, ואין לך זמן מאז שניתנה לנו תורה זו עד זמנינו זה, שכל מלך עכו"ם גובר או מכריח או מתגבר או אנס, שאין תחילת כוונתו ודתו לסתור תורתנו ולהפך דתינו באונס ובנצחון הרב, כמו עמלק וסירא וסנחריב ונבוכדנצר והמן וטיטוס ואדריינוס והרבה כיוצא בהן. וזהו הנוע האחד (ר"ל התנועה האחד) משני הנועים (ר"ל משני התנועות) שהתכוונו בו לנצח החפץ אלקי, אבל הנוע השני הם המחוודים משאר המושלים (ר"ל שבאו עלינו בשכל מחודד יותר משאר המושלים שבאו עלינו בתוקף יד) והחכמים מיתר הלשונות, כמו האדומים והפרסיים והיוונים, שאלו כמו כן שמו כוונתם לסתור דתינו ולהפך תורתנו, אבל רק בטענות שטוענים עליה ובקושיות שמחברים להקשות עליה, ומגמתם בכל זה להפך התורה ולמחות עקבותיה בחיבוריהם כמו שהתכוונו אלו האנסים במלחמותיהם.

נמצא שיש לנו שני מיני רודפים, אלה ברכב ובחרב ובחנית ואלו בשפתי זרה ובחלקלקות לשונם, ולא זה וזה יצליח בידם, שהקב"ה בישר אותנו על ידי ישעיה שכל אנס או נצחן שיתכוין לסתור תורתנו ולבטל דתינו בכלי זיין, ישבר הבורא כלי מלחמתו ולא יצליחו, וזה על דרך משל, כלומר שעצתו לא תשלם לעולם. וכמו כן, כל טוען שיתכוין לבטל מה שבידינו יצא מחוייב מן הדין בטענתו ויבטל אותה ולא תתקיים. וזהו שאמר "כל כלי יוצר עליו לא יוצלח וכל לשון תקים אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה'", כלומר ששתי אלו המינים לא יועילו להרוס יסודי הדת שהוטבעו במעבה נאמן, והבנין יעמוד על חזקתו, והאמת יהתל בהם וישחק, כלומר הקב"ה שהוא אמת יושב ומהתל ושוחק בהם על שהם מתכוונים בחלישת שכלם כוונה שאין לה תכלית. ועל זה הענין אמר דוד ע"ה ברוח קדשו, בראותו כוונתם לסתור דת האמת, ובראותו שהקב"ה יושב ומשחק בהם, "ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו, יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו" [תהלים ב, ג-ד]. ועדיין אנו בחונים ומנוסים בשתי הכתות האלו מיום מלכותינו וקצת ימי גלותינו. עכ"ד רבינו הרמב"ם מאיגרתו הקדושה הנ"ל הצריך לעניינו.

ובאיגרת תימן שנדפס בפראג ע"י רבי ישראל לאנדא, בן רבינו הנודע ביהודה ז"ל, מצאתי הג"ה אחת בגליון, מאוד יקרה היא מפנינים על דברי רבינו הרמב"ם הללו, וזה לשונו: אמר ישראל, בן לא"א הגאון המפורסם מו"ה יחזקאל סג"ל לאנדא נר"ו, בראותי דברי הנשר הגדול הכותב אמרתי לעשות תפוחי זהב במשכיות כסף, מה שאמר אדוני אבי הגאון נר"י בחיבורו דורש לציון, וזה לשונו באמצע הדרשה: באמת אני תמה איך ישלטו שכל האנושי שיש לו קץ וחלוש מאד, להשיג דבר עמוק שאין לו קץ², ואם אברהם אבינו השיג מעצמו,

2. ואני הכותב בעל המחבר ספר הנוכחי 'אם הבנים שמחה' אראה מקום על דברי הרמב"ם בתשובה

זה היה עזר אלקי, והוא התחיל לתת לב והקב"ה האיר שכלו חוץ לטבע האנושי. ודי שאנו מקובלים דור אחר דור משישים רבוא שראו בעיניהם וקיבלו התורה פה אל פה ושמעו מפי הגבורה 'אנכי ו'לא יהיה לך'. ודוד המלך ע"ה אמר לשלמה [דהי"א כה, ט] "דע את אלקי אביך", הזהיר שידע שהוא אלקי אביו, וכן הוא מאביו דור אחר דור. ואם באמת זכו כמה וכמה לעמוד על שרשי האמונה מדעתם, הנה תחילת הכל הוא האמונה, וזה העיקר באשר ידבקו בהבורא, אז בורא עולם בחסדו ברחמיו פתח להם צינורי השפעה בשכלם, שהשיגו למעלה משכל האנושי וראו במראות אלקים, קצתם במראה נבואה כמו הנביאים, וקצתם ברוח הקודש, וקצתם ברוח חכמה כמו התנאים והאמוראים קדושי עליונים, אבל השכל האנושי קצר מהשיג והקבלה היא העיקרית בזה.

ובזה אמרתי פירוש הכתוב [ישעיה נד, יז] "כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי, זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה'", והנשר הגדול הכותב הרמב"ם ז"ל אמר פירוש תחילת הפסוק נגד הקמים להילחם עם הדת קצת בחרב ובחנית, כמו נבוכדנצר שהקים צלם ואנס בזרוע את ישראל, וכן המון, וכיוצא כמה שמדים שנגזרו בכמה דורות, וקצת בוויכוח כמו הפילוסופים והיוונים. ואמנם כל אלה כלו, ואנחנו הדבקים בה' אלקינו ובתורתו ובמצותיו נשארנו קיימים באמונתנו. ואמר הרמב"ם שזה כוונת הנביא 'כל כלי יוצר, אלו שנלחמים בך להסירך מהתורה בכלי יוצר שהם כלי זין, ואע"פ כן 'עליך לא יצלח', שהקב"ה עזרנו על דבר כבוד שמו, כמו שעשה לחנניה מישאל ועזריה וחבריהם.

כמו בית ועלייה וכו', תוציא אותו זו המחשבה אל השגוען והתמהון, ושאינו יודע שיעור זה שניתן לו בשכל נשתלח עם תאוותו ונמשל כבהמות, עכ"ד הקדושים.

והנה כתיב [איוב כח, כא] "ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים היא נסתרה", וחז"ל בשבועות [ה]. אמרו דמקרא זה נאמר על התורה, דאפילו ממלאכים דהמה עוף השמים היא נסתרה, כל שכן דנעלמה מעיני כל חי. והבל רותח יוצק בפי ה'ביבל-קריטיקער' [= מבקרי התנ"ך] דמלאו לבם לעשות קריטיק [= ביקורת] על תורתנו הקדושה, עליהם שייך לשון המשנה הנ"ל, וכפירוש רבינו הרמב"ם ז"ל דנשתלחו עם תאוותם לצאת חוץ לגדר שכלם החלוש ולטפס ולעלות למעלה מהשגתם לבחון תורתנו הקדושה, שהוא למעלה לא רק מהשגת שכל האנושי אלא אפילו למעלה מן השכלים הנבדלים שהם המלאכים, ונמשלו כבהמות נדמו.

שנדפס באגרות הרמב"ם [איגרת אל רבי חסדאי הלוי הספרדי] שכתב ג"כ כן, וז"ל: ואני אומר שדעת האדם יש לה קץ, וכל זמן שהנפש בגוף אינה יכולה לידע מה למעלה מן הטבע, ולפי שהיא שורה בטבע אי אפשר לה לחזות ולראות למעלה, הילכך כשתיכנס הדעת להסתכל למעלה לא תוכל כי הדבר גבוה ממנה, אבל כל מה שבטבע יכולה היא לדעת ולהסתכל, עכ"ל שם בתשובה. ובפירושו על המשניות בחגיגה על המשנה [פ"ב מ"א] 'וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם', כתב וז"ל: כי השכל הוא כבוד השם, ומי שלא יחוס ולא יחמול על שכלו, היינו שאינו יודע שיעור זה הדבר שניתן לו, מפני שמבקש לדעת הדבר חוץ מדרכו ועל מה שאינו בטבעו, כי לא ידמה מה למעלה ומה למטה אלא אויל בצורת הנמצאים, וכשירצה האדם הערום מן החכמה לחשוב עוד שידע מה למעלה מן השמים ומתחת לארץ בדמיונו הנפסד שהוא מדמה אותו

'וכל לשון תקום אתך למשפט' דהיינו דרך ויכוח, 'תרשיעי' שגם הפילוסופים בחקירותיהם לא יועילו נגד תורתנו הקדושה. עד כאן דברי הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל.

ואמרת סיפא דקרא בא ליתן עצה איך לא יועילו ברוב חקירות וטענות מזויפות, אמר 'זאת נחלת עבדי ה'', כי אמונתנו ותורתנו האמיתית לא מצד השכל קיבלנום שיבוא אחד ויאמר שישב טענות המתקבלות על השכל להיפוך, אלא נחלה מאבותינו היא אמונתנו, דור אחר דור למפרע עד דור נותן תורה שראו מראות אלקים כולם יחד, ואמנם מה שזכו כמה אנשי השם לעמוד על זה במופת ומצד השכל ג"כ זה 'צדקתם מאתי', היה זה צדקה ממני, שמסייע הבא ליטהר ברוב חסדיו שנותן השפעה לחסידיו למעלה מן השכל. עכ"ד רבינו הנודע ביהודה בהג"ה הנ"ל, ודפח"ח.

המורם מדברי אדונינו ורבינו הנודע ביהודה הנ"ל, שאלמלי קיבלנו את התורה מכח עצמינו, רצוני לומר שאנו בחקירת שכלנו שחקרנו ודרשנו בה עד שהתאימה שכלינו עמה הסכמנו לקבלה, אז היה פתחון פה לבעל דין לחלוק ולבוא בטענות להפך שכלנו ולהסיר אותה מאתנו ח"ו, אבל כעת שהתורה אינה קנין ורכוש עצמינו רק שהיא ירושה לנו מאבותינו שראו את נותן התורה בעין מורגש ושמעו מפי הקב"ה באזניהם החושיית כאשר דיבר עמהם כדיבר איש אל רעהו והם יירשו לנו זה, שוב אין בכח לשום בעל דין לחלוק על זה, זה תוכן דברי רבינו.

ואני אסביר הדברים עם הנוהג שבעולם, שאחד שרכש לו שדה וכיוצא בו בדרך קנין שקנה לעצמו, כיון שהגיע לזה בדרך קנין מוכרח שיתקיימו בהקנין כל תנאי הקנין שיש בקנין, אז הקנין כתיקונה. ואם אחד יבוא ויערער ויאמר שהיה חסר בהקנין אחד מהתנאים שמבטלים הקנין, וגם יביא ראיה או עדים על זה, אז יבטל בזה את הקנין ויעשה כאילו לא היה מעולם. וכל זה בדבר שהוא בעצמו רכש אותו דבר על ידי קנין, אבל בדבר שנודע לכל שהוא לו על ידי ירושה שירש אותו מאבותיו, שוב אין מקום לשום אדם לערר עליו, כי אין הדבר קשור לשום תנאי שיוכל המערער לערער שחסר תנאי זה או זה, כי זאת ידוע לכל שזה היה אביו וזה בנו, וגם היה ידוע ומפורסם מאז שנחלה זו של אבותיו היא, שוב מה יש לערער על ירושתו. וזהו אמת ממונהג העולם והטבע. כן הוא ממש אצל תורתנו הקדושה, שלא אנו הקוננין אותה מראש בשכלנו שיוכל המערער לערער ולהראות שטעינו בשכלינו, רק היא ירושה לנו מאבותינו שנתאמת להם אמיתתה על ידי ראייה מפורסמת ע"י ששים רבוא שקיבלו אותה בריש גלי מפי הקב"ה בעצמו ובכבודו שנגלה עליהם, והם יירשו לנו אותה מדור דור עד דורינו, ואנו מורישים אותה לבנינו ובנינו לבניהם עד עולם, כדכתיב [דברים כט, כח] "לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת", והכל הוא בתורת ירושה, וכיון דהוא בדרך ירושה שוב אין בכח שום טוען לטעון עליה. זאת הוא תוכן כוונת רבינו הנודע ביהודה ז"ל בכוונת הפסוק "זאת נחלת עבדי ה'".

ועתה אחי ורעי, צאו וראו שכל דברי רבינו ז"ל הם כלולים בדברי רש"י בפסוק "זה אלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו" [שמות טו, ב], שכתב רש"י בזה"ל: לא אני תחילת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי מימי אבותי, עיי"ש. ר"ל מה שאני אומר 'זה אלי' לא תחשוב שאני מייחס אותו לי מכח קנין שלי שקניתי אותו לי מכח שכלי העצמי, אלא אלקי אבי מוחזק ומיורש לי הוא מימי אבותיי. והן ממש דברי רבינו הנודע ביהודה ז"ל.

הראיתי לדעת שכל קיום תורתנו בידינו הוא מכח שהיא ירושה מאבותינו, ואחרי הדברים האלה נבין היטב לשון 'מורשה' הנאמר בתורה [דברים לג, ה] "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", ר"ל שקהלת יעקב לא בא אליה מכח קנין של עצמה שהיא רעועה ביד הקונה, רק בתורת ירושה באתה אליה, וזהו תוקפה של התורה בידינו. וזהו הענין של תיבת 'מורשה' הנאמר בתורה, ולהורות בא על יסודותיה החזקים ועל נצחיותה בידינו, וכמו שהוא לשון רבינו הרמב"ם שהבאתי למעלה, שהוטבעה במעבה נאמן, ובנין זה אינו יכול שום מהרס להרוס, ותעמוד חזק על חזקתה לעד ולעולמי עולמים, וכל הפושט יד עליה יובטל ויאבד מן העולם כמוקדם או במאוחר, כמו שנאבדו כל מהרסי תורה, וממנה לא נבטל אפילו נקודה קטנה, וכן לא יובטל לעולם מן העולם ועד העולם. וזה מה שרציני לבאר בתיבת 'מורשה' הנאמר אצל תורה.

ועתה אני בא בעזה"י לבאר תיבת 'מורשה' הנאמר גבי ארץ ישראל. הנה בעת שהבורא ית"ש ויתעלה ברא את העולם והאדם עליה וממנו נפרדו גויי הארץ ונעשו לשבעים עמים, מסר השי"ת אותם לשרי מעלה, שכל עם יעמוד תחת שר שלו ותחת השפעתו מלמעלה, וכפי עמידת השר למעלה בשמים כן הוא עמידתו פה עלי ארץ, וביגדל השר למעלה יגדל העם פה למטה, ובנפול השר למעלה יפול העם למטה, כמאמר הכתוב [ישעיה כד, כא] "יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה". וכן חילק את הארץ בין שרי מעלה, ולכל שר יש חלק בארץ והעם הניתן בידו יושב עליה, כאשר גילו לנו רבותינו ז"ל חכמי אמת כל זאת, אשר דבריהם אמת ויציב, כאשר האריך בזה הרמב"ם בהקדמתו לזרעים בנפלאות, ובכל מקום שמזכיר דברי חז"ל כינה אותם בשם רבותינו חכמי אמת, כי הם ברוח קדשם כיוונו בדבריהם אל האמת הברור, עיי"ש.

אך ארץ אחת הניח ה' תחת ידו וממשלתו ולא מסרה לידי שום שר, באמרו זאת הארץ אני מניח לי ולממשלתי, ובעת שאמצא אדם עלי ארץ אשר יהיה כלבבי וכרצוני אשימנו כחותם על לבי ואשיבנו בארץ הזאת, ויעמוד ישר תחת השגחתי וממשלתי, בלי אמצעת איזה שר משרי מעלה כשאר עמי הארץ אשר מקבלים השפעת השי"ת באמצעת שר שלהם. והנה זה האדם היה אברהם אבינו ע"ה, כי היה האיש אשר היה כלבב וכרצון הבורא כל עולמים, במלוא מובן המלה. ומקרא מלא דיבר הכתוב [נחמיה ט, ז-ח] "אתה הוא האלקים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן

לפניך", ואותו מוצא השי"ת להגון וראוי להשיבו בארץ אשר בחר ובירר לחלקו, וכדרך שאמרו חז"ל במדרש תנחומא [פרשת ראה, סימן ח]: חביבה א"י שבחר בה הקב"ה. אתה מוצא כשברא העולם חילק הארצות לשרי האומות ובחר בא"י, מניין, שכן משה אמר [דברים לב, ח] "בהנחל עליון גוים" וגו', ובחר לחלקו ישראל שנאמר [שם פסוק ט] "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו". אמר הקב"ה, יבואו ישראל שבאו לחלקי וינחלו את הארץ שבאה לחלקי, עכ"ה.

אבל צריך לידע מהו הדבר שהכשיר לאבינו אברהם ע"ה להיות זוכה ליפול לחלקו של הקב"ה, הוא המסירת נפשו לה' אשר מסר עצמו לקדש שמו יתברך, וזה העילוי שלו שנתעלה על ידו מכל האדם אשר על פני האדמה שבחר בו השי"ת, כאשר הכתוב מכריז עליו [נחמיה ט, ז] "אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים", וכאומר שזכה לזה שבחרת בו יען שהקדיש את שמך ברבים באור כשדים, והוא היה הנסיון הראשון מעשרה נסיונות שעמד במ אברהם, כמבואר ברע"ב בפ"ה דאבות [משנה ג]. ומאז בחר בו השי"ת והגדילו על כל המון גוים, וזהו שאמר הכתוב "ושמת שמו אברהם", בה"א, שמרמו דשם אותו לאב המון גוים, וכמו שאמרו חז"ל [ברכות יג, א], זוכה לכל זה יען שמצא ית"ש לבבו נאמן לפניו, וזהו שהכשירו להיות זוכה להיות בחלקו של השי"ת וגם ליתן לו את הארץ אשר בחר השי"ת לחלקו. וכאשר ראיתי בסה"ק בית אלקים (לרבנא ומרנא המבי"ט, חבירו ומבית דינו של רבינו הבית יוסף) בשער היסודות [פרק לב, ד"ה יתדע] שכתב שאברהם אבינו זכה לארץ ישראל מעת שמסר עצמו למיתה על קידוש שמו יתברך באור כשדים, ואז נדר השי"ת לתת לזרעו את הארץ, כמו שאמר הכתוב [בראשית טו, ז] "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה". כי גם שדיבור זה נאמר לו במעמד בין הבתרים שהיה בן שבעים שנה, ובאור כשדים היה בן נ"ב שנים, הרי הודה והודיע לו כי מאז שהוציאו מאור כשדים היתה הכוונה לתת לו את הארץ, והרי הוא כאילו מאז נדר לו בזכות מה שמסר עצמו על קידוש שמו יתברך. עכ"ד הצריך לענייננו.

וראה אחי, שתיכף מראש שנדר השי"ת לתת לאברהם את הארץ, גילה לו דעתו יתברך שלא רק לו לבדו נותן את הארץ אלא גם לרשתה, היינו שיהיה הוא מוריש זאת גם לזרעו אחריו, וגם זרעו יוריש זאת לזרעו אחריו, כמו כל ירושה שהולך מדור לדור בלי הפסק. וכה זכינו אנחנו זרע אברהם יצחק ויעקב לארץ ישראל שהיא חלקו של הקב"ה, ע"י אברהם אבינו שנפל ג"כ לחלקו של הקב"ה, ומאז שבחר באברהם לחלקו נפלנו ג"כ לחלקו של הקב"ה, כאשר הכתוב אומר [דברים לט, ט] "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו". ויפה אמרו חז"ל [מדרש תנחומא ראה, סימן ח]: אמר הקב"ה לישראל, א"י הוא חלקי, כדכתיב [דברים יא, יב] "ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלוקיך בה". ואתם חלקי, כדכתיב 'כי חלק ה' עמו'. נאה לחלקי להיות יושב בחלקי. אבל כל זאת באתנו רק מחמת ירושת אבותינו, וכאשר חז"ל אמרו ארץ ישראל מורשת לנו מאבותינו, ועל זאת מיוסדת טענתנו על ארץ ישראל, כי

טענת ירושה יש לנו עליה, כמו שאמר הכתוב [בראשית טו, ז] "לתת לך את הארץ הזאת לרשתה", ולא טענה אחרת מחמת קנין או מחמת כיבוש, כי טענה מחמת קנין הוא רעועה ויש לערער אחריה כאשר כתבתי למעלה, וטענה מחמת כיבוש מלחמה ג"כ אינה טענה כי בא כיבוש אחר ומבטל כיבוש, עיין רמב"ם הלכות בית הבחירה [פ"ו הט"ז] וכסף משנה שם, (והבאים אחריהם פלפלו הרבה בזה, ואכ"מ לפלפל בזה), אבל לטענת ירושה יש יתרון, והוא המעולה לכל הטענות שאין להרהר אחריה, וכמו שכתבתי לעיל. והתורה הקדושה הוא השטר והראיה שלנו שמוכיח מתוכה שהבורא כל עולמים נתנה לאברהם אבינו, ובאופן ש'לרשתה', שירישו לנו את הארץ מדור לדור, וראיה זאת מהתורה קיימת לעד ומודעת לכל העמים.

ועיין בסה"ק נצח ישראל [פרק א] להחוקר אלוקי, רבינו מהר"ל מפראג, שכתב שהטבע הוא החזק שבכוחות ומתגבר על הכל ועושיית את שלה, ואינה מניחה לשום מונע למנוע אותה מפעולתה הטבעית. ואף אם אירע איזה מניעה שעומד לנגדה לעכב עליה מפעולתה הטבעית ובמירוץ מהלכה, הוא רק לשעה ולא לעולם, כי אח"כ תתגבר עצמה על המניעה הזאת ותנצח אותה ותסיר אותה מדרכה ותהלך את דרכה כבפעם הראשונה שהטביע בה הקב"ה הבורא עולם. וכן הוא ג"כ בשייכות שלנו לארץ ישראל, אנו יכולין להיות בטוחים שארץ ישראל תשוב אלינו בעזר הבורא, יען כי כן הטביע הבורא עולם בטבע העולם שיהיה לכל עם ועם ארץ נושבת לישב ולדור בה, וכולם יהיו נאספים ומקובצים בארצם, ולא שיהיו מפוזרים ומפורדים בעולם. וכן היה גם אצלנו, שהשי"ת בחר את ארץ ישראל לארץ נושבת שלנו, ומעת שגלינו מארצנו ונתפזרנו ונפרדנו בין העמים, מעמדנו זה הוא ענין שלא כדרך הטבע, א"כ מעמד הגלות הוא מניעה לפעולת הטבע שהטביע הקב"ה בעולמו שיהיה לכל עם ועם ארץ מיוחדת לישב עליה. על כן, הקב"ה המנהיג עולמו ונתן כח בהטבע שתפעול פעולתה בלי מפריע, יגלגל הדבר בכמה גלגולים ובכמה מיני סיבות עד שארצנו הקדושה תשוב אלינו ואנחנו אליה כבראשונה, ותוסר המניעה מניעת הגלות שמנעה אותנו מלישב בארצנו שנתן לנו הקב"ה מראש, וגם הוא מטבע העולם שבן יורש את אביו, א"כ מצד הטבע הוא שאנו נירש את ארצנו הקדושה, ועתה בהיותנו בגלות ואנו מנועים מלהחזיק בירושתינו הוא ג"כ דבר העומד נגד פעולת הטבע, על כן לא תעמוד לעד מצב זה, והשי"ת יסבב סיבות ויגלגל גלגולים ואופן בתוך אופן עד שיתגלגלו הדברים שנחזור לירושתינו ונשוב לארצנו הקדושה. אלה הדברים שדיבר הגאון הקדוש החוקר אלוקי, רבינו מהר"ל, בספרו נצח ישראל.

על כל פנים, כל טענותינו על ארץ ישראל הוא מפני שהיא לנו ירושה מאבינו הראשון עד עתה. ברם צריך להודיע, דכמו דמתנת א"י לאברהם אבינו היה ממנו יתברך נדר ונדבה לאברהם עבור שמסר עצמו על קידוש שמו יתברך וכמו שהבאתי לעיל, כמו כן ירושה זו

שאנו רוצים להחזיק בה מכח ירושתינו ג"כ קשור בתנאי זה, אם אנו אוהזים במעשה אבותינו לילך בדרכיהם כמו שהלכו הם, אזי אנו בניהם וראויים לירושה, אבל אם ח"ו אנו נוטים מדרכיהם אזי אין לנו חלק בירושה הזאת.

והוא מקרא מפורש בקרא [בראשית כא, ט] "ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק", ואמרו חז"ל [שמו"ר א, א] מובא ג"כ ברש"י [בראשית כא, יא] שיצא לתרבות רעה. "ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק" [שם פסוק ז]. הרי בפירוש יען שיצא ישמעאל לתרבות רעה אין לו חלק בירושת אביו. וגם הסכים דעתו של השי"ת לדברי שרה, וכמו שהעיד הפסוק [שם פסוקים יא-יב] "וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו, ויאמר אלקים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער כי כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע", ובמדרש אמרו על זה [ב"ר נג, יב]: אמר רבי יודן, 'יצחק' אין כתיב כאן אלא 'ביצחק' בי"ת, תרין, במי שהוא מודה בשני עולמות, כל מי שהוא מודה בשני עולמות יקרא לך זרע, וכל מי שאינו מודה בשני עולמות לא יקרא לך זרע. הרי בפירוש דמי שאינו מודה בשני עולמות אינו קרוי זרע אברהם והוא אינו ראוי לירושה הזאת.

ובאיגרת תימן לרבינו הרמב"ם [ד"ה ומה שזכרת] ראיתי שפירש מקרא זה כך. "כי ביצחק יקרא לך זרע", מלשון [בראשית מה, טז] "ויקרא בהם שמי ושם אבותי" שאמר יעקב, רצה לומר דוקא זרע כזה שאוחזין במעשה אבותיהם שיתוודע האב ויתפרסם חסידותו וצדקתו ע"י בנו ההולך בדרכיו, זהו קרוי בן. ואמר השי"ת לאברהם, דישמעאל לא יהיה חסיד ולא יהיה לו חן בשלימות האנושי כדי שתתפרסם ותתוודע בו שיהיה ראוי להקרא שמך עליו, אבל תתוודע חסידותך בזרעך החסיד, והוא זרע הבא מיצחק. וזהו פירוש 'יקרא', כמו שנאמר "ויקרא בהם שמי ושם אבותי", כלומר יתפרסם ויתוודע בהם. עכ"ד הק', ודפח"ח.

ואברהם אבינו עשה כצווי השי"ת, וכמו שאמר הכתוב [שם פסוק יד] "וישכם אברהם בבוקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה", ואמרו במדרש רבה פרשת שמות [א, א]: וכי תעלה על דעתך שאברהם שכתוב בו [בראשית יג, ב] "ואברהם כבד מאד במקנה וכסף וזהב" היה משלח אשתו ובנו מביתם ריקם בלא כסות ובלא מחיה, אלא ללמדך כיון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו וטרדו מביתו, עיי"ש. ובזה מובן סמיכות העקידה למעשה דשרה, שאמרה [שם כא, ז] "לא יירש עם בני עם יצחק", להוכיח שיצחק היה כדאי לירושה מפני שקידש ג"כ שמו יתברך כמו אברהם וכי הוא בן הגון לירושה. וזה הפשט ב"אחר הדברים האלה" [שם כב, א] הנאמר בעקידה, דקאי על מעשה דשרה. ודו"ק.

הרי כיון דיצא לתרבות רעה לא היה מחשיבו לבנו כלל ונטרד מירושת אביו, כמו כן אנו שרוצים לבוא לנחלת אבות ולהחזיק בארץ ישראל מכח ירושת אבותינו, מוכרח לנו

לאחוז במעשה אבותינו שנהיה ראויים שיקרא שמם עלינו והכל יכירו בנו שאנחנו זרע אברהם יצחק ויעקב ושיתפרסם חסידותם וצדקתם על ידינו, וכדברי רבינו הרמב"ם הנ"ל, אז בטח שנבוא למטרתינו, כי אז אנו המה אותו הזרע שהבטיח הקב"ה לאבותינו שיהיו יורשים את הארץ אחריהם ויעשה לנו נסים ונפלאות ומופתים שנבוא לנחלתינו, ואז עלינו נאמר הכתוב [דברים יב, כט] "כי יכרית ה' אלקיך את הגוים אשר אתה בא שמה וגו' וירשת וישבת בארצם", ואמרו במדרש על זה הפסוק [תנחומא ראה, סימן ח] יבואו ישראל שבאו לחלקי וינחלו את הארץ שבא לחלקי, לכך כתיב 'כי יכרית ה' אלקיך את הגוים', עכ"ד. ר"ל כשנהיה אוחזין במעשה אבותינו עד שנהיה כדאים להיות בחלקו של הקב"ה, אז נזכה לירושתינו, ואלו הגוים שיעמדו לפנינו לעכב עלינו יכרית ה' ולא יכלו לעכב על ידינו מלבוא לירושתינו.

ומצינו שכן התנה הקב"ה עם יהושע תיכף בתחילת כבישת הארץ, דכתיב [יהושע פרק א] ויהי אחרי מות משה ויאמר ה' אל יהושע ועתה קום עבור את הירדן אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נותן לבני ישראל, חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם, רק חזק ואמץ מאד לשמור ולעשות ככל התורה אשר צווך משה עבדי, אל תסור ממנו ימין ושמאל, למען תשכיל בכל אשר תלך, לא ימוש ספר התורה הזה מפידך והגית בו יומם ולילה ואז תשכיל, הלוא צויתך חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת כי עמך ה' אלקיך בכל אשר תלך, ויצו יהושע את שוטרי העם וגו' ואתם תעברו חמושים לפני אחיכם כל גבורי החיל" וגו'. הרי דהשי"ת צוה ליהושע שני דברים. א', על חיזוק ואימוץ המלחמה, לזרז ולחליץ גבורי חיל ללחום עם העמים יושבי הארץ ולכבוש את הארץ מידם, כאשר פתח בזה "חזק ואמץ כי אתה תנחיל" וגו', וכן סיים בזה כמו שאמר גם לבסוף "חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת כי ה' עמך". ב', גלגל באמצע הדברים חיזוק ואימוץ בתורה לשמור ולעשות ככל אשר צוה משה בתורה הקדושה.

ומצאתי בספר הקדוש בית אלקים לרבינו המבי"ט הנ"ל [שער היסודות פל"ב, ד"ה והנה בהיות] שעמד בזה וכתב דבאמת היה נצרך ליהושע לכבוש את הארץ בדרך מלחמה בדרך הטבע³, על כן היה הולך עליהם בחיל ובכח, אבל הורה לו הקב"ה כי עיקר הצלחתו בנצחון

ועיין בזרע אברהם על המדרש רבה [סוף שיר השירים] שכתב בפירושו המדרש [במדבר רבה כ, כב] בפסוק "וישלח יהושע בן נון מן השיטים שנים אנשים מרגלים" [יהושע ב, א], 'מן השיטים', שם קלקלו ישראל בזנות. וקשה למאי נפקא מינה רמזה התורה זה כאן, וכתב עפ"י דברי הרמב"ן [במדבר יג, ב] טעם לשלוח מרגלים, כדי שיראו מאיזה מקום יהיה נוח לכבוש את א"י, כמו שעושים המלכים כשרוצים

3. כאשר כתב הרמב"ן כמה פעמים בספרו על התורה דאין התורה סומכת על הנס, עיין פרשת במדבר [במדבר א, מה] ובפרשת שלח [שם יג, ב], וכן כתב הרבינו בחיי שם [ריש פרשת שלח], וכן איתא ברש"י שבת [דף כג ע"ב] עיי"ש, וכן איתא בירושלמי יומא [פ"א ה"ד] דלא לסמוך על הנס משום ד"לא תנסו את ה'" [דברים ו, טז], והכי אמרו בפרק תמיד נשחט [פסחים סד:]: דלא סמכינן אניסא, עיי"ש.

ובכיבוש הארץ היה תלוי בקיום לימוד התורה ומצוותיה, לא בחיל ולא בכח לבד. ולזה אמר "חזק ואמץ כי אתה תנחיל" וגו', כלומר ראוי שתתחזק ותתאמץ בחיל ובכח, אבל עיקר ההתחזקות וההתאמצות יהיה לשמור התורה וכו'. ולזה אמר גבי התורה "רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות" וגו', ובתחילה גבי ההתאמצות המלחמה לא אמר תיבת 'רק' כי אם 'חזק ואמץ' גרידא, דרצה לומר בזה, החזק והאומץ שאמרת לך מקודם יהיה מיעוט וטפל לגבי החזק והאומץ שאני מבקש ממך לגבי התורה, כמו שאמר 'רק' שהוא מיעוט, והחזק והאומץ שאני אומר לך עתה יהיה העיקר. וכמו שאמר גבי חיזוק התורה 'חזק ואמץ מאד' וגבי חיזוק המלחמה לא אמר 'מאד', כי בזכות התורה שעיקר קיומה בארץ, וכמו שאנו רואין כי מיד שיזכו ישראל לקבל התורה כולה ביום שמת משה שאז נשלם ספר התורה, וכמו שכתוב [דברים לא, כו] "לקוח את ספר התורה הזאת", וכו' ליכנס לארץ אחר שתמו ימי בכייתו ע"י יהושע. והיינו דכתיב [יהושע א, א-ב] "ויהי אחרי מות משה ויאמר ה' אל יהושע ועתה קום עבור" וגו', כי בזכות התורה שעיקר קיומה בארץ יירשו וינחלו את ארץ ישראל, וכמו שאמר 'כי אז תצליח את דרכיך' שאתה הולך בהן לכבוש אותה, 'ואז תשכיל' במה שתעשה בכיבושה. עכ"ד הקדושים.

ולפי נראה לומר עוד כוונה אמיתית בהך תיבת 'רק' שאמר גבי חיזוק ואימוץ של תורה, מה שלא אמר כן גבי חיזוק דמלחמה, מלבד דברי רבינו משה מבי"ט הנ"ל שהן כנים ואמיתיים שצריך חיזוק יתירה בקיום התורה ומצוותיה, עוד יש בה כוונה אחרת, דכבר הבאתי למעלה דלזכות לירושת א"י צריך שנהיה בנים גוונים לאבותינו ולילך בדרכיהם, כמו שמוכיח כן מעשה דשרה שאמרה על ישמעאל [בראשית כא, י] "כי לא יירש עם בני עם יצחק", יען שלא אחז כדרכו של אברהם אבינו ויצא לתרבות רעה. ועתה כשאנו רוצים לכבוש את הארץ ולהנחילה, תלוי ג"כ בזה אם נלך כדרכי התורה כאשר הלכו אבותינו, דאם ח"ו אנו נוטים דרכנו מדרכיהם ולא נשמור את התורה ומצוותיה, אז אין לנו חלק ונחלה בנחלת אבותינו כלל ולא תיעשה ידינו תושיה בכיבוש הארץ, כי אינה מגעת לנו. על כן, אחר שאמר חזק ואמץ למלחמה אמר עוד רק חזק ואמץ בתורה, וכאילו התנה תנאי בדבר ואמר, תדע כי רק באופן זה מהני לך החיזוק והאימוץ של המלחמה, אם גם תתחזק ותתאמץ לשמור התורה ומצוותיה, כי זה בלא זה לא יהיה מהני לך. ותיבת 'רק' הכא היא תנאי, כלומר שתצליח במעשה המלחמה הוא רק אם תתאמץ ג"כ בתורה לעשות ולשמור כל דברי התורה הזאת. וזה נכון ואמת בפירוש הדברים. הרי דתיכף בתחילת כבישת הארץ היתה תלוי בתנאי שמירת התורה ומצוותיה.

וכן מצינו בדוד המלך ע"ה שאמר לשלמה בנו [דהי"א כב, יא-ג] "עתה בני יהי ה' עמך

לכבוש מדינה שלוחים שלוחים שיראו מקום צריכים לזה כי היה בנס, וכעת שלא היה זכאי שנוח לכבוש, וא"כ אם היה הדור זכאי לא היו הוצרך לנס טבעי, עכ"ד.

והצלחת וגו', אך יתן לך ה' שכל ובינה ויצווך על ישראל ולשמור את תורת ה' אלקיך, אז תצליח אם תשמור לעשות את החוקים ואת המשפטים אשר צוה ה' את משה על ישראל, חזק ואמץ אל תירא ואל תחת", הרי דגם דוד המלך עשה את הקיום התורה ומצוותיה לראש תנאי להצלחת שלמה בנו.

וכן הוא במלכים [א' ב, ד] "למען יקים ה' את דברו אשר דיבר עלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם", ואמרו על זה במדרש [ילקוט שמעוני מלכים, רמז קע] שלשה דברים ניתנו על תנאי, א"י ובית המקדש ומלכות בית דוד.

וכן מצינו [דהי"ב כד, יח-כ] "ויעזבו את בית ה' אלקי אבותיהם וגו' ויהי הקצף על יהודה וירושלים באשמתם זאת, ורוח אלקים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמוד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלקים למה אתם עוברים את מצוות ה' ולא תצליחו כי עזבתם את ה' ויעזבו אתכם", הרי דהיה מכריז ואומר יען דעזבו את ה' עזב ה' גם אותם ונמסרו ביד האויב.

ויואב בהילחמו עם בני עמון וארם אמר [דהי"א יט, יג] "חזק ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלקינו וה' הטוב בעיניו יעשה", הרי שאמר 'בעד ערי אלקינו', שיהיה להערים תואר אלוקית ע"י שמירת התורה ומצוותיו, ואז ה' יעשה הטוב להם, וכן ניצחו את המלחמה.

ומקרא מלא דיבר הכתוב [שם כח, א-ח] "ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו' ויקם דוד המלך על הגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי וגו' ועתה לעיני כל ישראל קהל ה' ואזני אלקינו שמרו ודרשו כל מצוות ה' אלקיכם למען תירשו את הארץ הטובה והנחלתם לבניכם אחרים עד עולם" עכ"ד. הרי דמלכנו הנבחר לנו למלך עד עולם הודיע מראש לכל קהל ישראל דאי אפשר לנחול את הארץ הטובה בלתי שמור את מצוות אלקינו, ובפירוש אמר דכן יהיה גם לבניהם אחריהם עד עולם.

וכן עשה עזרא בעלותו בבית שני, דכתיב [עזרא ז, י] "כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט", הרי דקיום התורה ומצוותיה הוא תנאי ראשית בהצלחת ישראל לכבישת הארץ ולהתקיים בה, וכל זה הוא מפני שהוא מורשה לנו מראש רק בתנאי זה אם נהיה בניס הגונים וראוי שיקרא שמם של אבותינו עלינו, וכפירוש רבינו הרמב"ם בהך "כי ביצחק יקרא לך זרע" הנאמר אצל ירושת אבותינו.

ואחרי כל מה שהקדמתי לך תבין את תיבת 'מורשה' הנאמר אצל ארץ ישראל, להורות בא שזכיינו לארץ ישראל הוא ענין ירושה, ודווקא אם נהיה בניס הגונים וראויים לירושה, היינו אם נתאמץ שיגיעו מעשינו למעשה אבותינו, וכמאמר התנא דבי אליהו [רבה, פרק כג] חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותינו, אז נזכה לנחלת ירושתינו. אבל אם ח"ו

נתרשל בזה ונטה דרכינו מדרכי אבותינו, אז ניגע ח"ו לריק ולא יעלה בידינו לבוא בגבולה, וכמאמר זכריה הכהן "ולא תצליחו כי עזבתם את ה' ויעזוב אתכם".

ובזה יובן לנו דברי הירושלמי [ב"ב פ"ח ה"ב], כתיב [שמות ו, ח] "והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ונתתי אותה לכם מורשה", מתיב רבי יוחנן, אם מתנה למה ירושה, ואם ירושה למה מתנה? אלא מאחר שנתנה להן לשום מתנה חזר ונתנה להם לשום ירושה, עכ"ד. ולכאורה אינו מובן, מה נפקא מינה אם הוא ג"כ ירושה או מתנה גרידא. אבל בהנ"ל מובן מאד, דלא תימא דהוא מתנה לנו לחלוטין בכל אופן, על זה אמרו בירושלמי דאחר שנתנה לנו לשום מתנה לא הוי מתנה מוחלטת בכל אופן, רק דחזר ונתנה לנו לשום ירושה, דקשור נתינתה לנו בתנאי הירושה דנאמר לאברהם אבינו "כי לא יירש עם בני עם יצחק", דווקא באופן דנהיה אנו כדאים להירושה כיצחק. וע"פ זה דברי הירושלמי מאירים כספירים, ודו"ק.

וע"פ זה נבין היטב את ההשתוות של תורה וארץ ישראל דנכתב בשתיהן לשון 'מורשה', דבשתיהן אנו באים לה רק בשביל ירושה שירשנו אותם מאבותינו ולא מכח עצמינו, וכמו שהארכתי לעיל בביאור הדברים הדק היטב, וע"פ הנ"ל המה קשורים ואגודים יחד, ועל כן נתייחדו ונתכוונו שתיהן בלשון אחד ואי אפשר להפריד ביניהם.

וראיני בספר הקדוש בית אלקים למרן מבי"ט הנ"ל [שער היסודות פל"ב, ד"ה ואחר] שכתב גם עניינם שוה, ותשכיל זאת ממה שמצינו דדבר ירושת הארץ מעת שיצא מפי האל יתברך לתת אותה לנו עד ירושתה, היה תפ"ח שנים, כמו שיש מהתחלת קבלת התורה עד תשלומה תפ"ח שנים, שכשהיה אברהם בן נ"ב שנים שנשלמו שני אלפים ליצירה נחשב כהתחלת קבלת התורה, שאז השלים אברהם אבינו הכרת הבורא יתברך ונפלאותיו אשר עשה עמו שהצילו מאור כשדים, ואז נדר הקב"ה לתת לזרעו את הארץ, כמו שנאמר [בראשית טו, ז] "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה", הרי דעניינם שוין, על כן נתייחדו ונתכוונו גם כן בלשון אחד. והוא מה שנאמר בארץ ישראל "ונתתי אותה לכם מורשה", ובתורה כתיב "תורה צוה לנו משה מורשה", כאילו רומז ומורה לנו בהיותן נאמרות בדיבור אחד שהן מיוחדות כוונה וענין אחד, שבהיות מורשה לנו תורת משה תהיה לנו ג"כ מורשה ארץ ישראל, וכשנסור ממנה ימין ושמאל שלא תהיה לנו מורשה ג"כ לא תהיה לנו א"י מורשה, כמו שקרה לאבותינו ולנו בעוונותינו. וג"כ אין אנו משיגים אמיתת סודותיה כי אם בא"י, וכמו שאמרו [ב"ב קנח, ב] אוירא דא"י מחכים, וסיפרו ג"כ במעלת הלומד תורה בא"י, עכ"ד הקדושים. וע"פ זה תבין את אשר הצגתי בראש דברינו כי תורה וא"י בדיבור אחד נאמרו, והן תרי ריעין דלא מתפרשין.

והא לך לשון משה רבינו איש אלקים מהר"ם קורדאוואריא, באור נערב [ח"ג פ"ה], וז"ל:

נודע כי ארץ ישראל לה קורבה ויחס עם התורה כיחס החיות עם הלב, כי חיים אל העולם הוא התורה, כאומרו 'וחיי עולם נטע בתוכנו', ומשכן החיות והנשמה הוא בלב, ושם עיקר הוראותיה ומשם מתפשטת אל שאר הגוף, וכן ענין התורה עיקרה בארץ ישראל, עכ"ל. וזה מה שרצייתי לבאר בעזרת השם יתברך.

אחר כתבי דברים הנ"ל מצאתי בירושלמי דבבא בתרא [פ"ה סוף ה"ב], שמשלו ג"כ מושג ירושת הארץ למושג ירושת התורה במה שאצל שניהם נאמר מלת 'מורשה', בארץ ישראל - "נתתי לכם מורשה", בתורה - "מורשה קהלת יעקב". ומבאר הירושלמי, דכמו בתורה יפלו לאדם בתחילת לימודו כמה ספיקות וההתחלה קשה עליו, אבל אח"כ כל מה שלומד יותר ימצא יותר מבוקשו ויערב לו בסופו, כן הוא ג"כ בענין ארץ ישראל, ד'מורשה' לשון 'דיהא' הוא, פירוש כהה וספק, כי יהיה לנו כמה ספיקות ועיכובים בתחילתה וההתחלה יהיה קשה לנו מאד, אבל אחר שנתאמץ בה בכל מה דאפשר לנו יערב לנו בה בסופנו ונמצא בה כל מבוקשינו ממש, דומיא דתורה. עיין בירושלמי שם ותמצא שם דברינו אלה, ודו"ק.

ואחר כל אלה הדברים הנאמרים למעלה אשא דברתי אל בוני ארצנו הקדושה מדורינו זה, ה' עליהם יחיו וחפץ ה' יצליח בידם. זה ברור כשמש כי מעשיכם ופעולת ידכם רצויה לפני הקב"ה, בנייתם ערים ומשדה בור עשיתם שדה פוריה, וכל זאת באתה לכם במלאכה ועבודה רבה, וגם בכמה מקומות ממש במסירת נפש באה לכם לעשות מרקק מים שהיה טמון בתוכה כמה מיני חולאים, העליתם אותה לשדה מבחר ופוריה, וכי מעשיכם רצויה אל הקב"ה הוכחתו בפנים בכמה ראיות.

ואביא כאן רק ראייה אחת מוכרחת שאין עליה תשובה, מסנהדרין [קה, ב]: אמר רבי יוחנן, מפני מה זכה עמרי למלכות, מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל. תנא דבי אליהו, פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש, אמרתי להם רבותי מה נשתנה עמרי מכל המלכים שלא הושיבו בניהם אחריהם עד שבא עמרי והושיבו לו שלשה מלכים על כסאו. אמרו לי, לא שמענו. אמרתי להם, רבותי, על שהוסיף עיר גדולה בישראל. וכך חשב עמרי בדעתו, אמר כשם שירושלים הוא למלכי יהודה כך תהא שומרון למלכי ישראל. עד כאן בסנהדרין שם ובילקוט שמעוני [מלכים רמז רז].

וראייתי בספר אוצרות יוסף להגאון המובהק רבי יוסף ענגעל ז"ל, המיוסד על קבלה, שהביא בשם המקובלים דלכאורה קשה למה נתן לו הקב"ה שכר זה דווקא - מלכות עבור מעשה הנ"ל - ולא שכר אחר. וכתבו המקובלים, דידוע דארץ ישראל היא בספירת מלכות דלמעלה, ויען דהוא תיקון בחינת מלכות בהוספה, דהוסיף עיר אחד בא"י, על כן זכה למלכות דווקא, עכ"ד הקדושים. הרי אף דעמרי היה ממלכי הרשעים, ומקרא מלא דיבר הכתוב

[מלכים-א טז, יז-כז] "ויעלה עמרי וגו' ויקן את ההר שומרון וגו' ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה שומרון, ויעש עמרי הרע בעיני ה' וירע מכל אשר לפניו וילך בכל דרך ירבעם בן נבט ובחטאותיו אשר החטיא את ישראל", וגם כרך זה שהעמיד לא היתה כוונתו לשם שמים רק לכבודו, וכמו שהבאתי לעיל שאמר כשם שירושלים הוא למלכי יהודה כך תהא שומרון למלכי ישראל. ועל כרחק אף הנבנה בעבירות גדולות ורבות כזו קיים בזה מצות עשה דיישוב א"י, דאל"כ דליכא מצוה ליכא שכר. וגם כיון דקיבל שכר מלכות דווקא, על כרחק דתיקן בזה ספירת מלכות עליונה, ועל כן הגיע למלכות כל כך במדה גדולה, שזכה למלכות שלשה דורות כדלעיל, הרי דקיים את המצוה בכל תיקוניה אף למעלה בעליונים והרימה והקימה בבניינו דלמטה, אף דלא היתה כוונתו לזה כלל וגם היה בעבירה, והא ראייה מקבלת השכר שהגיע למלכות ע"ז, בבחינת מדה כנגד מדה.

א"כ יש לך ראייה ברורה שאין עליה תשובה, שאף אם בעל עבירה היותר גדול וכופר בכל התורה כולה רח"ל כעמרי שהיה מעובדי עבודה זרה, וכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה [ע"י חולין ה, א], אע"פ כן זכה ותיקן בבנין העיר בא"י לכל התיקונים שיש במצוה זו בעולמות עליונים. א"כ הא לך ראייה ברורה גם על הנעשה בזמנינו, שבוני הארץ המה בעוונותינו הרבים עוזבי התורה רח"ל, אבל בטח שאינם גרועים מעמרי שהכתוב העיד עליו שהרע בעיני ה' מכל אשר לפניו והלך בדרך של ירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל, ואע"פ כן בבניינו שבנה א"י קיים את המצוה כתיקונה, וגם היחוד נעשה למעלה על ידו. כמו כן נראה ברור דספירת המלכות למעלה בעולמות עליונים נתקנה ונתגדלה ע"י מעשה הבנין של אלו בוני הארץ דימנינו, יהיו מה שיהיו, אף הפושעים היותר גדולים, מכל מקום מעשיהם רצויים לפני הבורא כל עולמים, והתיקונים והייחודים נעשה על ידיהם, היינו ע"י הבניינים שבנו והוסיפו והפריחו את הארץ לארץ פוריה, אשר זה עיקר יישוב הארץ, וכמו שכתב רבינו המהרש"א בברכות [נה, א] דעיקר מצות יישוב הארץ הוא ע"י שדות וכרמים, עיי"ש.

וכן כתב רבינו החתם סופר [דרוש לשבת הגדול שנת תקנ"ח] דארץ סיחון ועוג לא היה נקרא ארץ נושבת אף דהיתה מיושבת, משום דלא היה נזרע לא מגוים ולא מישראל, על כן לא קראו ארץ נושבת, שהיתה שממה ולא זרעו בתוכו, וזה אמת, עכ"ד. הרי דעיקר יישוב הארץ הוא ע"י זריעה. ונראה לי ראייה ברורה לדברי רבינו, מקרא דוישלח [בראשית לו, כ] "אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ", ודרשו בשבת [פה, א] מובא ברש"י [בראשית שם], שהיו בקיאים ביישובה של הארץ, מלוא קנה זו לזיתים, מלוא קנה זו לגפנים, שהיו טועמים ויודעים איזה נטיעה ראויה לה, עכ"ל. הרי דזה הוי עיקר היישוב בארץ. ועיין תשובות הרשב"ש מרבינו בן התשב"ץ [סי' א-ג], וכן כתב החתם סופר מעצמו בחידושו לסוכה [לו. ד"ה דומה] דהחרישה והזריעה בא"י הוי כמו שמקיים מצות תפילין או סוכה או לולב, עיי"ש ודו"ק.

ולא עוד אלא נראה לי דאיש פשוט הזה שבונה את הארץ בלי שום כוונה לשמים רק

למטבתו, עושה בזה תיקון יותר גדול בעולמות עליונים ממה שעושה איזה צדיק, יהיה אפילו גדול שבצדיקים עם תיקון חצות שלו בבכיות ומקונן על השכינה והגלות, שבוודאי עושה בזה תיקון גדול, אבל עם כל תיקונו שעושה לא הגיע להתיקון שגורם איש הפשוט במעשה ידיו במה שנבנה בפועל אף בלי שום כוונה לשם שמים, כאשר הגמרא דסנהדרין הנ"ל מוכיח על זה. וכן כתב רבינו בהקדמת ספר ראשית חכמה [ד"ה ובוהר] דעיקר התיקון נעשה בעושה בפועל המצוה, עיי"ש. שוב מצאתי כן בישמח משה [פ' אמור] דמעשה המצוה בפועל אף בלי שום כוונה מועיל יותר ממצוה בלי פעולה ממשית אף בכוונה יתירה, עיי"ש. על כן דברי המה ברורים ואמיתיים, ולא יחלוק על זה אלא מי שחולק על האמת.

וגם על פי כללי ההלכה הוא כן, דידוע מהפוסקים דמצוה שיש בה מעשה אינה צריכה כוונה ומתקיימת המצוה אף בלי כוונה. ועיין רשב"א יבמות [קג: ד"ה של] דמעשה מצוה דאי אפשר למיהדר המעשה, אף מצוה הבא בעבירה לא מזיק בה, והמצוה היא מצוה אף אם ח"ו נעשה ע"י עבירה. והכא נמי כן, כיון דהיישוב נתרבה ונתגדלה על ידי מעשיהם, ואי אפשר למיהדר המעשה שנאמר כאילו אינו, דהא אנו נהנים ממעשה ידיהם, אף אם יהיה בעבירה ח"ו נתקיימה המצוה בכל תוקף ועוז בנגלה ובנסתר.

וע"פ זה ברור מה שאמרת, דמעשה בוני הארץ דזמנינו, אפילו ח"ו יהיה בעבירה ובבחינת אינם עושים רצונו של מקום בשאר מצוות התורה, מכל מקום מעשה הבנין שלהם רצויה לפני המקום ומקובלת לפני כסא כבודו באהבה ובחיבה יתירה. וזה אמת וברור. ובפנים הארכתני בעוד ראיות הרבה, וכאן די לי בראיה אחת מוכרחת. בגלל כן, כל בר ישראל אשר לבו נאמן לה' באמת ובתמים ואהבת ה' ועמו עומד למעלה אצלו מאהבת עצמו, יוקר ויעריך את מעשה הבנין שנגמר עד כעת על ידיכם בארצנו הקדושה.

אך תדעו אחי וריעי ותזכרו מתפילת משה רבינו שאמר והתחנן לפני הקב"ה [שמות לג, טז] "ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה". מהות עמנו לא נבנה על המושג לאומיות לחוד, על ה'נאציאנאליטאט' לחוד, כדרך שאר האומות על פני האדמה, כי גוי קדוש אנחנו והקדושה תלוי בתורה הקדושה שצונו השם, ורק ע"י התורה אנו נעשים לעם, ככתוב [דברים כז, ט] "היום הזה נהיית לעם". והחכם הערבי כינה אותנו בשם 'עם הספר', וחכמי שאר האומות קוראים אותנו בשם 'עם הרוח'. על כן טעות הוא ביד אלו המאמינים שדי לנו ח"ו במושג הלאומיות לבד, כי מושג זה אין במציאות לנו כלל, וגם כי מוריד עצמו בזה ממדרגה הגבוה שהגביהנו ה' על שאר האומות, כי גם לשאר העמים יש מושג הלאומיות, ורק ע"י מושג התורה אנו נפלאים מהם. ובמדרש איכה [איכה רבה ב, יג] אמרו: אם יאמר לך אדם שיש חכמה באומות העולם - תאמין, יש תורה באומות העולם אל תאמין.

ועיין תפארת ישראל למרן מהר"ל [פרק א], דהתורה מוציא אותנו מעולם הטבע ומגביה

אותנו למעלה מהטבע, ואם אנו מחזיקין את עצמינו לעם התורה ומתקנין את דרכינו ברוח התורה אז התורה מגביה אותנו למעלה מן הטבע, ומה שאין להשיג מצד הטבע משיגין אנו בזכות התורה. וגם בלי תורה אין לנו קיום החיים כלל, כמשל רבי עקיבא בדגים בברכות [סא, ב], ואין אנו אומה כלל. וזאת הפלאותינו משאר האומות, דהם אינם קשורים בדתם ויוכלו להיות לאום אף בלי דת, מה שאינו כן אצלינו. וזה שאמר משה "ונפלינו אני ועמך מכל האדם אשר על פני האדמה".

עוד זאת תדעו, דהנה כל טענתינו על ארץ ישראל הוא רק מכח דאנו טוענין דשל אבהתא הוא, דאבותינו ישבו בה מעולם, וכמו שאומרים בלשון אשכנז: "וויר האבען איין היסטארישעס רעכט אויף ארץ ישראל, זיא איזט דאס לאנד אונזערער פֿאטער", ושהוא ארץ אבותינו מפורש בתורה ובנביאים ובכתובים, וגם כל האומות העולם מודים זאת לנו, ומכח טענה זו אנו באים אל הממשלות גדולות המושלים בעולם לתת לנו ארץ ירושתנו בחזרה. וכיון דכל טענתנו בנוי על ירושת אבותינו, צריך שיהיו לנו כל התנאים שיש בירושה זו, והתנאי היתה בה [בראשית כא, י] "כי לא יירש עם בני עם יצחק", וכאשר כתבתי לעיל דמי שאינו הולך בדרך אבותינו אינו בכלל הירושה, ו"כי ביצחק יקרא לך זרע" [שם פסוק יב] בירושה זו.

והנה הרשב"א והמהרש"א בעין יעקב [שבת פח: - הרשב"א מובא בעין יוסף שם] הקשו, כיון דיש מודעה רבה לאורייתא קודם ימי מרדכי ואסתר, א"כ למה גלו ישראל ונחרב הבית קודם מרדכי ואסתר. ותירצו שנתן להם א"י בעבור שישמרו את התורה, שא"י הוא מורשה, ועל תנאי נתן האל לנו אותה שנשמור את תורתו, וכמו שאמר דוד [תהלים קה, מד] "ויתן להם ארצות גוים" בעבור שנשמור חוקיו ותורתו ינצורו, וכיון שלא קיימו אבותינו התנאי המתנה בטלה, עכ"ד.

ואני אוסיף עוד בזה, ירמיה הנביא אמר בקינתו [איכה ב, ט] "איבד ושיבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה", ולכאורה איזה שייכות יש לזה שקונן הנביא ומספר דטבעו לארץ שעריה ואיבד ושיבר בריחיה, למה שמספר עוד דמלכה ושריה גלו בגוים ואין תורה בארץ. אבל נראה פשוט, דהנביא מרמז דעיקר הבריחים של הארץ הוא התורה, דאם יש תורה בארץ אז יש לה בריחים המבריח את הארץ מקצה אל קצה ונותן לה שמירה מעולה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה, אבל אם אין תורה בארץ אז נשברו בריחיה ואין לה שמירה. וזה שאמר המקונן 'איבד ושיבר בריחיה', וע"י מה, ומפורש אח"כ שהיא ע"י ש'מלכה ושריה בגוים אין תורה', וכיון דאין תורה בארץ ע"י עצמו איבד ושיבר בריחיה. וזה אמת וברור. וזהו נמי כוננת המדרש בקרא זה, וז"ל: אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים - תאמין, יש תורה בגוים - אל תאמין, שנאמר "מלכה ושריה בגוים אין תורה", עכ"ל. היינו שבגוים אין

תורה, רק בישראל. הרי הנביא מדבר מתורתנו לחוד שנתן לנו הקב"ה ע"י משה רבינו בסיני, ורק תורה זו שקיבלנו מפי הקב"ה הוא בריחיה דארץ ישראל, ולא שארי תורות של העמים להבדיל.

עוד יש לומר עם מדרש ילקוט [פרשת שופטים, רמז תתקיט] בפסוק "נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך" [דברים יח, טו], ודרשו במדרש, כמוני יקים לך ולא לגוים. ומה אני מקיים "נביא לגוים נתתיך" [ירמיה א, ה] בנוהגים מנהג גוים, עכ"ד. הרי כשנוהגים במנהג גוים אז המה חשובים נביא של גוים ולא של ישראל. וזה שאמר הנביא בקינות: "מלכה ושריה בגוים אין תורה", היינו שעזבו את רוח התורה והנהיגו את הארץ ברוח ובחכמות העמים, היינו דכתיב "מלכה ושריה בגוים" על דרך הגוים, על כן איבד ושיבר בריחיה. ועל זה רמזו ג"כ חז"ל במדרש הנ"ל, דחכמה יש בגוים אבל תורה אין בגוים, ועיקר הבריחים של המדינה דארץ ישראל הוויין רק התורה שלנו. והדברים כנים ואמיתיים המה.

על כן מחוייבים אתם וכולנו לראות דיסוד הבנין ויסוד ההנהלה ויסוד כל החיים יהיה הכל ברוח תורתנו הקדושה, ורק אז נשכיל ונצליח, וכמאמר הכתוב ביהושע שהבאתי לעיל, ואז יש לנו טענה וחזקה על הירושה. ואם ח"ו אנו נוטין מדרך התורה נפלה כל הטענה ואין לנו שום זכות על זה, וכשנפל עוזר כשול עזור, וכאשר ראינו בעינינו כמה עיקולי ופשווי היה לכם ולכל ישראל בשנים האחרונים מעת שהתחילו לבנות את הארץ, כמה נפשות נפלו מישראל שם בארצנו הקדושה בלא חמס בכפיהם ואין אשם ואשמה בנפשותם ע"י קנאת הערביים, והכל היה מכח שהטענה על ירושתנו לא היתה בשלימות כשאינו לגמרי על רוח תורתנו הקדושה.

ואין אני חושדכם שח"ו בעמל רוחכם תעשו זאת, רק מפני שהבאתם עמכם בעלייתכם לארץ את רוח העמים שנקלטה בכם בהיותכם בארצות הגלות, וכמאמר הכתוב [תהלים קו, לה] "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם", ורק רוח העם זר מתנוצץ בקרבכם, וזאת הוא לכם למכשול ולפוקה. אך "לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע" אמר הפסוק [שם פא, יד-טו], תעזבו את רוח העמים שהבאתם עמכם ותראו לעשות הכל עפ"י עצת גדולי התורה שיהיה הכל נעשית ברוח התורה, כי תורתנו הקדושה עשירה בדעת לפתור כל שאלת החיים חיי המדינית באופן היותר טוב ומועיל בכל עידן ועידן, באופן שיפריח הארץ בכל פינה ופינה ובכל מדה ומדה, שלא יושבת ההילוך חיי מדינית בארץ אפילו על רגע, והכל ברוח התורה, וכדאמרו במדרש שיר השירים [רבה, פרשה א ד"ה בנות]: 'בנות ירושלים', רבנן אמרו אל תקרא 'בנות' אלא 'בנות ירושלים', זו סנהדרי גדולה שיושבין ומבינין אותן בכל שאלה ומשפט. היינו שכל הבנין נחתך על פיהן וכל שאלת החיים והמדינה נפתר ע"י פיהם. ואמרו בירושלמי דפאה [פ"א ה"א] בפסוק "כי לא דבר ריק הוא מכם" [דברים לב, מז], שאין בית דין נותנת נפשה על דבר שלא יתקיים בידם. נמצא שיש כח ביד גדולי התורה לפתור הכל ברוח התורה.

על כן אחי עמי כמוני וכמוכם אוותה נפשינו לראות בהצלחת הארץ הקדושה ובהרמת דגלה, על כן שמעו לי, אם אתם רוצים לראות סימן ברכה במעשה ידיכם אז כייפו עצמיכם להכמי גדולי הדור נושאי דגל התורה, ואל תקשו לבכם שאין אתם צריכים להם, כי אז לא תיעשה ידיכם תושיה, כי לא בכח ולא בחיל לבד תיבנה הארץ כי אם ברוחי אמר ה' צבאות. כי כשם שאנו צריכים לכם, כי גם בימי שלמה מצינו שבחר לכל מלאכה ומלאכה מביני דעת שקורין 'פאכלייט' [= אנשי מקצוע] לכל דבר ודבר, כך בזמנינו יודה כל אחד שבלא 'פאכלייט' אין לבנות הארץ, על כן קודם כל נבין שאנו צריכים לכם ולפעולתכם, אבל גם אתם תדעו שגם אתם צריכים לגדולי תורה שיהיה הכל נעשה ברוח התורה, ואז יהיה קיום לפעולתכם. וכעין זה אמרו בסנהדרין [מט, א]: אלמלא דוד שהיה יושב בתורה לא היה יואב בן צרויה מצליח במלחמה, ואלמלא יואב לוחם מלחמה לא היה יכול דוד להיות יושב ועוסק בתורה, עיי"ש. וזכות אבותינו הקדושים יעורר רצון העליון לגמור מעשה ידיכם בשלימות, ואין שטן ואין פגע רע, ולא יתייצב איש בפניכם, ויתפרדו כל פועלי אוון, ובכל אשר נפנה חפץ ה' יצליח בידינו, והארץ יתן פריה בברכה מרובה, ושפע שלמעלה יבוא לנו ממרום בשופי גדולה, וכפירוש רש"י בפסוק "וכימך דבאך" [דברים לג, כה] וז"ל: כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך, שכל הארצות יהיו דובאות כסף וזהב לארץ ישראל, שתהא מבורכת בפירות, וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם, הכסף והזהב כלה מהם שהן מוזיבות אותם לארצכם, עכ"ל. ולכל זאת נזכה רק אם הארץ נבנה ברוח התורה עפ"י עצת גדולי התורה. וכן היה בימי עזרא שההמון כייפו את ראשם לנושאי דגל התורה (עין מלבי"ם שם), וכך בנו את הארץ, וכך צריך להיות גם בזמנינו, ואז יחזור אליה כל הדרה הראשון שהיתה יפה נוף ומשוש כל הארץ, ויתגדל ויתקדש שם שמים על ידינו, וישתלשלו הדברים עד שתבוא הגאולה שלימה בביאת בן דוד משיח צדקנו במהרה בימינו אמן, כן יאמר ה' אמן ואמן.

ובזה נשלם פתיחת הספר, שבח לאל בורא עולם

כוננתי את ספרי על ארבעה פרקים

פרק ראשון

מדבר מענין חבלי משיח אשר יקרה אותנו באחרית הימים כייעוד יעקב אבינו ע"ה, ונקרא:
פרק הצרות וחבלי משיח

פרק שני

מדבר מגאולתן של ישראל, ונקרא:
פרק הפדות והגאולה.

פרק שלישי

מדבר ממצות עשה דיישוב בארץ ישראל, ונקרא:
פרק היישוב והבנין

פרק רביעי

מדבר מאחדות ושלום ישראל, ונקרא:
פרק האחדות והשלום

פרק ראשון

פרק הצרות וחבלי משיח

מאמר קול דודי דופק ...

ידוע דאמונת ביאת משיח צדקנו אצלינו, זרע אברהם יצחק ויעקב, תלמידי משה רבינו, עבדי אדונינו המלך דוד, הוא כלל מונח ויסוד מוסד, והיא תקוע בלבנו מגדלינו עד קטנינו עמוק עמוק, עד שאפילו כל הרוחות שבעולם וכל המהפכות וכל אנדרלמוסיות שבאים לעולם אינם יכולים לזוז אותה מלבינו אפילו זיז כל שהוא, ואף אם יתמהמה אנו מחכים לו בכל יום שיבוא בב"א, ואין אנו עושים לו זמן ולא סברות מן המקראות להוציא זמן ביאתו, כי הוא מן הדברים הנעלמים והחתומים, סתום וטמון מכל בן חי, וכמאמר רשב"י במדרש שהש"ר: אם יאמר לך אדם מתי בן דוד בא אל תאמין לו, כי ליבא לפומא לא גליא. וכאשר האריך בזה גם רבינו הרמב"ם בפירושו למשנה [פ"י דסנהדרין, היסוד השנים עשר] ובאיגרתו הנפלא והקדוש הנקראת 'איגרת תימן' [ד"ה אבל מה שזכרת] עיי"ש.

אך ניבאו לנו נביאינו וגם חכמינו ז"ל בש"ס ובמדרש ובספרי הקבלות מגודל הצרות והריגות ורדיפות שיהיה נעשה לעם בני ישראל באחרית הימים קודם ביאת המשיח, מזה לבד יש להכיר זמן התנוצצות אור של משיח, כאשר מבואר בספרותינו הקדושים דקישוי הגלות אין מתחיל רק אחר זמן צמיחת הגאולה (עיי' עבודת עבודה על עבו"ז, לרבינו הגאון רבי שלמה קלוגר מבראד [ט ע"א] בביאור מאמר שני אלפים ימות המשיח). וכן כתב רש"י בפסוק "כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך ה'" [ישעיה כו, ז], וז"ל: רואין אנו צרות מתחדשות וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה, לפי שאנו מובטחים ליגאל מתוך צוקה וצורה כיוולדה זו. 'מפניך', מפני גזירותיך, עכ"ל. וכל אלו הצרות והגזירות קשות ושמדות הבאים עלינו בעת הזאת, עלינו לישא באהבה ובחיבה ולסבול בכל מאמצי כוחנו, כי הם חשובים לנו כקרבת כליל ועולה, כאשר הבאתי לעיל בפתחה בשם רבינו הרמב"ם באיגרת תימן, ולא ח"ו ליפול בספק הספיקות ולומר כאשר ניבא הנביא האחרון על זמן דחבלי משיח כאשר יהיו הצרות משונות ורבות [מלאכי ב, יז; ג, יד-יח]: "אמרתם שוא עבוד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו, הוגעתם ה' בדבריכם באמרכם כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ או איה אלקי המשפט, אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו, ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו", ועיי' רש"י שם [ד"ה אז] שפירש 'אז נדברו' וגו', אני משיב על דבריכם אז בעשיית הרשעים רשעים והטובים הלכו קדורנית, מפני

שנדברו יראי ה' שלא לידבק במעשיהם הרעים, ואני לא נשכחו דבריכם מלפני, ואעפ"י שאיני ממחר להשיב גמול, כי הקשבתי ושמעתי וציויתי לכתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריהם מקוימים, 'ליום אשר אני עושה סגולה' אשר אצרתי והנחתי לשלם בו גמולו, שם אראה אתכם מה בין צדיק לרשע, עכ"ל הקדוש. הרי דמלאכי הנביא האחרון ניבא מה שיקרה אותנו באחרית הימים מהצרות שישתרגו עלי צווארנו בזמן החבלי משיח, עד שימצאו אנשים שיאמרו שוא עבוד אלקים ומה בצע כי נשמור תורתו וכל עושה רעה טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ ואיה אלקי משפט. והם הם הדברים ששמענו בזמנינו בימים המרים שהגיענו כעת. אך יראי ה' והדבקים בה' דיברו איש אל רעהו שלא לידבק במעשיהם הרעים, וחזקו ואמצו איש את רעהו, כדברו של ישעיה [ה, יז] "חיכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו", היינו, אף שמסתיר פניו מבית יעקב, אע"פ כן אחכה ואקוה לה', והקב"ה שומע ומקשיב דברים הללו שדיברו יראי ה' איש אל רעהו ביום צרה, וכותב דבריהם בספר זכרון, ואח"כ בבוא יום הגמול והישועה יראה הקב"ה את החילוק בין אלו שדבקו בו ובין אלו שסרו ממנו.

ונראה לומר דעל צדיקים הללו שנכתבו בספר לזכרון לפניו כיוון דניאל באמרו [דניאל יב, א] "בעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר", היינו אלו שדבקו בהקב"ה אף בעת ההסתר פנים ונכתבו בספר לזכרון, אלו ימלטו בעת הצרות של חבלי משיח. שוב מצאתי שאחד ממפרשי התנ"ך פירש כן, דדניאל כיוון בדבריו על הספר שניבא מלאכי הנ"ל, וכעת בעת סדרי הדברים לבית הדפוס אין בידי שום ספר, על כן איני יכול לציין המקום בתנ"ך [א.ה. ע"י אבן עזרא שפירש כן].

על כן, בוודאי יחזק עצמו כל איש הישראלי בעתות הקשות האלה ובל ימער קרסולו, כי בוא יבוא העת אשר יתגלה לעיני כל החילוק בין עובד אלקים ללא עבדו כנבואת הנביא, ויקיים בעצמו מה שאנו אומרים בתפילה 'ובכל זאת שמך לא שכחנו', כדאי לנו לישא כל עול הגליות בכל חומרותיה עלינו מפני גודל הגמול שיעשה לנו הקב"ה ליום אשר יעשה הסגולה לשלם גמול לכל אחד כפי פעלו אשר פעל עם הקב"ה.

אולם לכאורה יפלא הדבר מאד, למה יעשה ה' ככה להביא לנו משיחו באמצעות הצרות הגדולות, הכי קצרה ח"ו יד ה' מלהושיענו בלי צרות, הלוא היה יכול משיח צדקנו לבוא מתוך רוב טובה שהיה משפיע לנו. אך כבר גילה לנו רבינו האוה"ח הק' בפרשת בהר [ויקרא כה, כה] ברוח קדשו טעם הדבר בזה, משום דבאמת יש שתי בחינות בביאת משיחנו. בחינה הא' - בחינת רוממות וגדלות, והוא בחינת 'זכה' שאמרו חז"ל [סנהדרין צח, א]. ובחינה הב' - מתוך עניות ודחקות, וזהו שרמז הנביא [זכריה ט, ט] "הנה מלכך יבוא לך וגו' הוא עני ורוכב על חמור", היינו בבחינת עני שהוא רוכב על החמור, והוא בחינת 'לא זכה'. ואלמלי היינו עושים רצונו של מקום ושומרי מצוותיו אז היתה הגאולה מתוך עשירות וגדולה, אבל בעת

שנהיה בבחינת אין עושין רצונו של מקום יהיה מוכרח להיות הגאולה מתוך תוקף הצרות ודחקות ועניות רח"ל, מפני שאלו הצרות ישלימו הזכות שהיה לנו ע"י שמירת התורה והמצוה. עיי"ש וכעת אינו לפני. וכן כתב רש"י בסנהדרין [צו, ב]: אמר רב, כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים. ושמואל אמר, דיו לאבל שיעמוד באבלו. ופירש רש"י בלשון אחר [ד"ה דין]: דיו לישראל צער גלות, אפילו בלא תשובה נגאלין, עכ"ל¹.

ובספר נצח ישראל [ע"י פכ"ו, פל"ו] לרבינו מהר"ל מפראג, אמר בטעם הצרות דחבלי משיח, שהוא בחינת ההעדר קודם ההווה, ולפי גודל ההעדר יש להכיר את גודל ההווה שיעשה לנו השי"ת בעת הגאולה. וכן ראיתי להגאון יעב"ץ בסידור [מעמדות ליום שני, ד"ה לברך] שכתב בזה"ל: הגדולה וההצלחה עפ"י הרוב צומחת אחר היאוש מחמת הנפילה ברע עצום תחילה, כמו שהוא הענין בהווה והמציאות שאחד מארבע סיבותיו הוא ההעדר קודם, וכמו שאמרו חז"ל [תמורה לא, א] 'לכי גבל מסרח', ומזה בא ענין ירדתינו אנחנו האומה הנבחרת פלאים בגלות בטרם באנו אל המנוחה והנחלה, והאחרון הכביד מאד לפי ערך הטוב המוחלט המתמיד הצומח אחריו. ולזה אמר [מגילה טז, א] כשהן יורדין יורדין עד לעפר, ומשם עולין, שנאמר [ישעיה כו, ט] "ישפילה עד עפר", וכתב [תהלים מד, כו-כז] "כי שחה לעפר נפשינו קומה עזרתה לנו", עכ"ד. הרי לפי דבריהם הוא ענין טבעי שקודם הווייתנו הגדולה צריך שיהיה העדר גדולה, כמו שהוא בטבע בכל המציאות, וכמו שאמרו 'לכי גבל מסרח'.

ואני למדתי עוד טעם לזה, למה מסבב הקב"ה לנו צרות ורדיפות נוראות קודם ביאת משיחנו בב"א, מדברי המקובל אלוקי בעל שערי אורה (שהיה ממקובלי הגדולים מימי קדמון, אשר גם רבינו הבית יוסף מביאו כמה פעמים) מרבינו יוסף גיקטיליא, בספרו צפנת פענח על הגדה, בפסקא 'ברוך שומר הבטחתו לישראל', שכתב בזה"ל: ואמנם יש לנו לחקור חקירה גדולה ונכונה, והיא טעם הגלות אשר במצרים, הוא לסוד גדול, וזה כי מאחר שהשי"ת בחר בזרע אברהם, אילו לא יתנם בגלות אי אפשר להם לקבל התורה, כי אילו הרבה אותם והפרם והשפיעם בלי גלות והיו מתאחים בארץ ומצליח עליה והם מבלי תורה מקובלת מפי

1. ובדרשותי פירשתי בזה המדרש [פליאה, פר' בלק ע"י תו"ש במדבר כד אות קנט] בפסוק 'אוי מי יחיה משומו אל' [במדבר כד, כג], ואמרו במדרש 'משומו אל' משמואל, הדא הוא דכתיב [תהלים כה, יא] 'וסלחת לעוונני כי רב הוא', עכ"ד המדרש, והיא פלא. ונראה עם פלוגתא דרב ושמואל הנ"ל, דרב סובר דהגאולה תלוי בתשובה, ושמואל סובר דדיו לישראל בצער גלות והוא ישלים התשובה, וסובר המדרש דאין פלוגתא כלל בין רב ושמואל, דבלא גלות גם שמואל מודה

דצריך תשובה, ואם יש צער גלות גם רב יודה דכבר נסלה לישראל עוונם עם צער הגלות ונגאלין אף בלי תשובה. וזה שאמר המדרש 'אוי מי יחיה משומו אל' - משמואל' היינו אם יהיה הגאולה באופן שאמר שמואל ע"י צער גלות בלי תשובה דיהיה צרות רבות וגדולות, ועל זה אמרו מגדולי חכמינו ז"ל בש"ס [סנהדרין צח:]: ייתי ולא אחמיניה, הדא הוא דכתיב 'וסלחת לעוונני כי רב הוא', היינו באופן זה גם רב מודה דכבר נסלה עון ישראל, וגם אליבא דרב הוא. ודו"ק.

הגבורה, היאך היה מכריחם להוציאם למדבר ולאסור עליהם כמה דברים שהיו רגילים בהם, בין במאכלות בין בעריות בין בשאר דברים, ואילו יתעכב לאחד מהם היום לאכול בשר או לשתות יין או מצטערים לרוב אחר שאנו מורגלים בהם, כל שכן באיסור תרי"ג מצוות לדורי דורות, היש דבר קשה ליצרו של אדם יותר מזה. והנה הוצרך יתברך להגלותם במצרים וכו', ולא היו רשאים לצאת ממנה כי כולם תחת שעבוד הגלות היו עומדים וכו', וכששלח הקב"ה למשה רבינו ע"ה אמר לו לך אמור להם לישראל תרי"ג מצוות יש לכם לקבל, אם אתם מקבלים הנני גואל אתכם, ואם לאו היו בהיותכם. וכך היתה ההסכמה במצרים, כמה דאת אמר [שמות ג, יב] "בהוציאך את העם" וגו', והסוד כלו רמוז בפסוק "זה שמי לעולם" [שם פסוק טו]. וא"כ נמצאת גלות מצרים לקבל התורה סיבה לגמול הטוב והגדול הנשפע עלינו מאתו יתברך, עכ"ד הקדושים.

למידין אנו מדבריו, שסוד הגלות היה כדי שירצו לצאת למדבר לקבל את התורה, דאילו היו שרויין בטובה מיאנו היו לצאת למדבר שממה ולקבל את התורה ולאסור עליהם מה שהיו רגילים מקודם. וע"פ זה גם אנו נאמר בטעם הצרות שיהיו לנו קודם ביאת המשיח, דידוע דגאולה זו האחרונה יהיה נצחית ואין אחריה גלות ושעבוד, והקב"ה רוצה דאף נפש אחת ישראלית לא ילך לאיבוד בין העמים, כדכתיב [ישעיה כו, יב] "ואתם תלוקטו לאחד אחד", ולא ידח ממנו נדח' [ע"פ ש"ב יד, יד]. ועתה אם הגאולה היה מתוך טובה ושלוה והשקט בין העמים, היו נמצאים הרבה והרבה מאחינו בני ישראל שלא היו רוצים לצאת, כי מה חסר להם פה בגלות, המה עשירים וחשובים ושרים בין העמים, כמו הראטהשילד'ם והבאראנען מישראל שהשיגו גדולה וכבוד ונתרוממו לשרים וחורי ארץ, מה להם ולמשיח ולארץ ישראל, להם יש פה משיח וירושלים, ואינם צריכים למשיח יותר טוב ממה שיש להם פה, וכאשר עשו באמת כן עשירי ישראל שהיו יושבים בשלוה בבבל בימי עזרא, כאשר כתב רש"י בקידושין [ס: ד"ה ואבינה] דאפילו כשרים שהיו יושבים בשלוה ובעשירות בגלות לא עלו עמו, רק העניים והמדוכאים הלכו אתו, עיי"ש.

וכן הביא בסדר הדורות ה' אלפים ש"פ בהשמטה בשם ספר מעשה נסים סי' ט' [מובא בסדר הדורות ח"א ערך ה"א ש"פ] בזה"ל: ר' יוזפא שמש בבחרותו למד בשיבת הגאון מו"ה פינחס סג"ל כשהיה אב"ד בק"ק פולדא, והיה אז שנת ש"פ, ואמר בשם רבו הג"מ ולאק בעל מחבר סמ"ע, מה ששכיחין גזירות בק"ק ווירמשא יותר משאר קהלות ומדינות, כי בחורבן בית ראשון באו ונתיישבו בק"ק ווירמוז, ואחר כלות שבעים שנים גלות בבל חזרו הגולים לירושלים ולא"י, ואלו אשר היו בוירמיוז לא חזרו לא"י, וכתבו יושבי ירושלים לאנשי ק"ק ווירמיוז שיבואו גם המה לישב בא"י כדי שיהיו יכולין בשלוש רגלים לילך לירושלים שהוא רחוק מאד מהם. ולא השגיחו על זה, וכתבו תשובה 'שבו אתם בירושלים הגדולה ואנחנו נדור פה ירושלים הקטנה', כי באותו הפעם היו חשובים מאד בעיני השר והנכרים

והיו עשירים גדולים, ובענין זה נתחדש עליהם גזירות יותר משאר הקהלות ומדינות, עכ"ל. ונראה לי להוסיף, דאולי מטעם זה היתה תמיד ארץ אשכנז יתד תקועה לרעה לישראל, כי כל הצרות והגזירות יצאו תחילה משם, כאשר נודע מקורות ימי חיי ישראל מימי הביניים עד עתה בדורינו.

עכ"פ אנו רואים דמפני שהחזיקו עצמם לבטוחים במדינתם, על כן בא עליהם הצרות והגזירות והגלות. וכן הוא מהאי טעמא בכל ארצות הגולה, יען שהסיוח דעתם מלישב ולשוב לארץ ישראל. על כן, מעצה העמוקה של גדול העצה מסבב תמיד גלות ושעבוד קשה עליהם, כדי שירצו לשוב לא"י. וכן ראיתי ביעב"ץ [בהקדמת סולם בית אל] כתב ג"כ כן דעל היסח הדעת מא"י באים הגזירות הקשות תמיד על ישראל. וזה אמת וברור, והוא סוד הגלות, וכמו שכתב רבינו המקובל הנ"ל.

ועתה בוא ברוך ה' וראה כי דברינו מפורשים במדרש חז"ל בפסוק "והנה עלה זית" [בראשית ח, יא], יונה הוא סימן לישראל, כשם שלא מצאה היונה מנוח לכף רגלה כך ישראל לא יהיה להם מנוחה בגלות, שנאמר [דברים כח, טו] "ולא יהיה מנוח לכף רגלך". וכשם שהיונה שבה אל התיבה, כך ישראל עתידים לשוב לארצם מן הגלות מפני עול הגוים שנמשלו למים, שנאמר [ישעיה יז, יב] "הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון", עכ"ד המדרש במדרש אגדה בראשית [סימן ח]. הרי מפורש במדרש שהגלות ידחקם לארצם.

וכן נשנו הדברים במדרש איכה [רבה, פ"א ד"ה ומרוב עבודה] בפסוק "היא ישבה בגוים ולא מצאה מנוח" [איכה א, ג]. רבי שמעון בן לקיש אומר, הא אם מצאה מנוח לא היתה חוזרת. וכן הוא בב"ר [לג, ו], "ולא מצאה היונה מנוח" [בראשית ח, ט], יהודא בר נחמן בשם ר"ש אומר, אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת. ודכוותה "היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח", אילו מצאה מנוח לא היו חוזרים. ודכוותיה "ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח" [דברים כח, טו], הא אילו מצאו מנוח לא היו חוזרים, עכ"ל. וכתב על זה בספר תורה תמימה [איכה א, ג הערה סב] בזה"ל: והכי פירושו, היא ישבה בנפש חפיצה בגוים ולא היתה נותנת לב לשוב ולחזור לארץ ישראל, אלא שלא עלתה בידה לפי שלא מצאה מנוח. והנה הדרשה הזאת יקרה היא מאד בהשקפתה הבהירה, והד קולה ישמע בכל דור ודור עד היום הזה, עכ"ל.

עכ"פ נודע לנו מדברי חז"ל הנזכרים לעיל סוד הגלות וקישוי הגזירות שבאים עלינו תמיד מימים ימימה כדי לעורר אותנו משינת הגלות, והקול - קול דודינו זה הקב"ה - דופק על פתח לבנו לעורר בנו החשק והכסיפה לשוב לארצנו הקדושה, אשר כבר הסחנו דעתנו ממנה זה כמעט אלפיים שנה, והתפשרנו עם שלוה קטנה ומיעוטה לישב בגוים בכחישת כבוד ה' וכבוד אומנו וכבוד ארצנו הקדושה, ומכרנו את בכורו של ישראל עבור נזיד עדשים של ארץ העמים.

ועל זה בוכה השי"ת, כמבואר בחגיגה על גאונם של ישראל שניטל מהם וניתן לגוים (וכעת אין הגמ' לפני לציין על הדף ועל הלשון, כי אני כותב בלי ספרים [עי' חגיגה ה, א]). וראיתי לאחד מן הגדולים הקדמונים שפירש דבריהם ז"ל, דהקב"ה בוכה על מה שניטל כל גאון ויקר מִישראל, שנאבד מהם הרגש של גאון שיש לכל אומה ואומה שמתגאה על אומתו, וישראל אינו מרגיש שום יקר וכבוד על שהוא ישראל (ער האט פֿערלארען דען זעלבסט-בעוואוסטען שטאלץ פֿיר זיינע הייליגע נאטיאן), עד שמכר כל גאונו וגדולתו עבור נזיד עדשים שמושיטין לו בארצות הגלות. ועל כן מוכרח הקב"ה לבוא בקול דודי דופק, אלו הגזירות קשות שמתחדשים לנו בכל עת כדי לעורר בנו הרצון לשוב לארצנו ולכבודנו.

ובזה נראה לפרש מאמר הכתוב [ויקרא יד, לד] "כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזתה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם", וכבר עמדו חז"ל [הוריות י, א] על לשון 'ונתתי' דמשמע בשורה טובה. אבל בהנ"ל יובן, דהכוונה דהשי"ת מבשר לנו דבעת שכבר נטמעו בגוים כל כך עד שמחשבים ישיבתם בארצות הגולה לארץ אחוזתם והסיוח דעתם לשוב לא"י, אז יתן השי"ת נגע צרעת בבית ארץ אחוזתם, היינו בארץ הגולה דחשבוהו לארץ אחוזתה שלהם, יתן השי"ת כמה מיני נגע צרעת עד שיפקחו עיניהם וידעו כי מי לך פה ומה לך פה, ויתנו לכם לשוב אל אחוזת אבותינו. וכאשר אנו רואים בימינו, שאחר כל הצרות שהגיענו, כל אחד ואחד מישראל כוסף וחומד אל ארץ אבותינו, ומה מאד היה מאושר ומוצלח אם היו מניחים אותו לשוב אליה. וכל זה מעצה עמוקה של אלקינו ואלקי אבותינו שחושב עלינו מחשבות טובות שלא להיטמע בארצות הגוים, רק לשוב אל ארץ שנשבע לאבותינו לתת להם ולזרעם אחריהם.

ועיין תנא דבי אליהו [רבה, פ"ח] שאין בעלי בתים נעקרו מן העולם ויורדין לארץ (היינו שיורדין מנכסיהון וממצבם) אלא בשביל שאוכלין ושותין ומבעטין מתוך טובה ואינן עוסקין בדרך ארץ ודברי תורה (כי טוב תורה ודרך ארץ), ועליהם אמר הכתוב [משלי ה, כא-כב] "תחת שלשה רגזה הארץ וגו' ונבל כי ישבע לחם", עכ"ל. ונתקיים מאמר זה באחינו בני ישראל שבמדינות בעהמען מעהרן ואשכנז, שישבו בעשירות גדולה ובעטו כל כך עד שנשכח מאתם שהמה זרע ישראל, עד שהוכרח לשלוח אחד שיזכירם שהמה בני אברהם יצחק ויעקב.

והנה בפסוק "ושב ה' אלקיך את שבותך" [דברים ה, ג] פירש רש"י שגדול יום קיבוץ גליות, ובקושי, כאילו הוא עצמו צריך להיות אוהו בידיו ממש איש איש ממקומו, כענין שנאמר [ישעיה כו, יב] "ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל", עכ"ל. בביאור דברי רבינו נראה לי, עם מה שראיתי בספה"ק אוהב ישראל לרבינו מאפמטא זי"ע [ליקוטים לפסח, ד"ה בכל דור] בביאור מדרש תהלים [קו, ד] בפסוק "מארצות קיבצם" [תהלים קו, ג], שכתב המדרש ז"ל: כשם שהציפור נתונה ביד הצייד, כך היו ישראל משוקעים במצרים, שנאמר [שמות ג, ח]

"וארד להצילו". אמר רבי אבהו בר כהנא בשם רבותינו, כך היו ישראל נתונים בתוך מצרים כעובר שהוא נתון בתוך מעיה של בהמה, וכשם שהרועה נותן ידו בתוך מעיה ושומטה כך עשה הקב"ה, שנאמר [דברים ד, לד] "לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי". אמר רבי איבו בשם ריב"ז, כשם שהזהבי הזה פושט ידו ונוטל הזהב מהכור, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, שנאמר [שם פסוק כ] "ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים", עכ"ל המדרש.

ולהבין ענין ג' הדעות אלו וטעמם והחילוק שיש ביניהם (במשלם, שכל אחד המשיל משל אחרת), כי חז"ל דיברו כאן נגד שלש כתות שיש בישראל, צדיקים בניונים רשעים. ומי שממשיל את ישראל לציפור דיבר בצדיקים גמורים, והיינו כמו שהציפור ביד הצייד אין לו שום שייכות וחיבור עמו כלל, כי הוא בריה בפני עצמה רק שהיא כלוא בידו, וכשהצייד פותח ידו מיד בורח הציפור ולא ישוב אליו עוד, כמו כן היו הצדיקים בגלות מצרים, שלא היתה להם שום שייכות אל הקליפות, רק שלא היו יכולין לצאת משם, ובחסדי השי"ת ירד להצילם והוציאם מבלי שום קישוי. ומי שממשילם לעובר במעיי בהמה מדבר בבניונים, היינו כמו שעובר יש לו שייכות קצת עם הבהמה מצד שהוא אמו גם הוא נגרר אחריה, כמו כן היו הם במצרים, שהיתה להם שייכות קצת עם הקליפות, אבל לא כל כך ח"ו, כי אע"פ כן ניכר העובר שהוא בריה בפני עצמה. ומי שממשילם לזהב שבכור מדבר ברשעים, ולכך מדמה אותם לזהב שבכור המעורב עם הפסולת, שהזהב עם הפסולת הוא אחד ואינו ניכר בפני עצמו, כך היו הם במצרים שהיתה להם התחברות גדול עם הקליפות רח"ל, וגם הם הוציא הקב"ה. עכ"ד רבינו.

ונראה לי שעל מדרגה הג' מרמז לנו פסוק הנ"ל, שצריך להיות אוהז בידיו ממש איש איש ממקומו, כדכתיב [ישעיה כז, יב] "ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל", היינו לרשעים, דיהיו קשורים ואגודים ומחוברים בעומק הקליפות כל כך עד שהקב"ה יצטרך לאחוז בידם ולהוציאם מעומק שקועיהם בגלות בהתחברותם עם הגוים בכל דרכיהם, משא"כ בבניונים וכל שכן בצדיקים לא יצטרך השי"ת לשום קישוי, כי מיד שיפתחו שערי הגלות ירוצו הם מצד עצמם מבלי שיצטרך השי"ת לאחוז בידם ולהוציאם. וזה אמת וברור.

וממש נתקיים זאת בימינו, שהרבה מבני עמנו כבר נטמעו ונשקעו בין העמים, וחשבו עצמם ללא בני עמנו וללא בני אל חי, בא אותו רשע ועשה הגזירה של ה'ראססען-גיזעטין' [= חוקי הגזע], ובחיפוש אחר חיפוש אחר מקור האבות משלשה דורות מלפנים, עד שהמציא אותם לזרע אברהם יצחק יעקב, ונתקיים בם נבואת הנביא [הושע ב, א] "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי", היינו שהגיעו למקום ודרגא שחשבו כולם עליהם ל'לא עמי', יחשוב הקב"ה מחשבה טובה שיאמר להם 'בני אל חי', ועל אלו קאמר הנביא "ואתם תלוקטו לאחד אחד", וכדברי רבינו מאפמא שאפילו הרשעים גמורים יתבררו ויוציאם הקב"ה מעמקי הקליפות, "כי לא ידח ממנו נדח" כתיב [ע"י שמואל-ב יד, יד].

וכן ראיתי בספר מלבושי יו"ט להקדוש מזידיטשוב זצ"ל [בפירושי ההגדה], שהביא בשם הרבי ר' מענדעלע מרימאמנוב זי"ע שאמר שגם בן השני שבהגדה יהיה לו תיקון בגאולה אחרונה, והקדוש הנ"ל מרוב אהבתו לישראל לא רצה להזכירו בשם רשע, על כן אמר רק בן השני. פוק חזי עד כמה צריך להיות אהבת ישראל (וזה יהיה למוסר השכל לכמה וכמה שאוחזים קנה המדה בידם למדוד את אחרים לכנותם בשם 'רשע'), דאפילו לרשע גמור כבן השני שבהגדה לא היה רוצה קדוש ישראל הנ"ל לקרוא בשם 'רשע'. וכן מצאתי בבני יששכר בשבע נחמתות [הפטרות ואתחנן] שהביא בשם המקובלים כן, דבגאולה האחרונה יהיה תיקון אפילו להרשעים גמורים, וכולם ייגאלו.

אח"כ מצאתי כן בפירוש בפסיקתא רבתי [פיסקא קומי אורי], שהקב"ה אומר למושיח ובעוונותיהם של אלו עתיד לשונך וכו', אמר לפניו רבש"ע בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי (היינו לסבול כל אותן הצרות שאמר לו הקב"ה) שלא יאבד אחד מישראל. וכן הוא עוד בפיסקא גילי מאד, ושם אמר משיח דאפילו על אלו ששחקו עליו ולא האמינו בביאתו הוא מכפר עליהן ושלא יאבדו, עיי"ש. הרי מכל זה שעד כמה יקר בעיני משיח ובעיני הקב"ה אף נפש גרוע מישראל, ומשיח מקבל עליו לסבול כמה וכמה צרות, רק שלא יאבד אף נפש היותר גרוע מישראל, כי כולם המה זרע אברהם יצחק יעקב.

ובזוהר הקדוש ראיתי (וכעת אי אפשר לציין מקומו כי אני כותב בלי ספרים), דאפילו הפושעים שבישראל נאחזים בימין ונשרשים בקדושה, על כן אסור לזלזלם וכל שכן לקללם, ואדרבא מצוה לאהוב אותם ולקרבם.

עיין בספר ליקוטי בית אפרים להגאון רבי נפתלי סופר, אשר בסופו נדפס חידושים מרבו מרן חתם סופר, ושם ראיתי דבר נפלא, וזה לשון רבינו חתם סופר: בח"א אמרתי, הא דאמרינן בפרק במה מדליקין [שבת ל: ועיי"ש גם לא, א] דבית שמאי היה קפדן ובית הלל היה אוהב שלום ורודהף שלום ומקרב בריות לתורה, לא שב"ש היה קפדן שלא מן הדין ח"ו, אלא ב"ש היה מרחק אלו שהיה בהדין לרחק, רק ב"ה היה ענוותן יותר שלא מן הדין וקירב בריות שלא מן הדין, היינו שהיה בדין לרחק אותן והוא קירבן, והלכה כב"ה, עכ"ל. הרי דרבינו חתם סופר פסק בפירוש דהלכה כב"ה לקרב אפילו אותן שהיה מן הדין לרחק, צריך לקרבן כמו שעשה ב"ה.

וכן מצאתי בספר נתיב מצותיך לרבינו המקובל רבי אייזיקל מקאמארנא [בנתיב אמונה, שכל ששי אות יו"ד] אחר שהביא מספר החזיונות לרבינו חיים ויטאל ששאל לרבו האר"י ז"ל, איך אמר עליו שנפשו יש לה מעלה כל כך, והרי הקמן שבדורות הראשונים היה צדיק וחסיד שהוא אינו מגיע לעקבו. והשיב לו האר"י ז"ל, וז"ל: דע, כי גדלות הנפש אינו תלויה כפי

מעשה האדם הנראה לעינים, כי בוחן לבות וכליות השם יתברך, וכפי הזמן והדור ההוא מעשה קטן מאוד בדור הזה שקול בכמה מצוות בדורות הראשונים, כי בדורות האלו הקליפה והרע גוברת מאד ומאד עד אין קץ ועד אין שיעור, מה שאין כן בדורות הראשונים, ואילו הייתי אני חי באותן הדורות היה מעשה וחכמתי נפלאות ועולה מכמה צדיקים הראשונים תנאים ואמוראים. עד כאן בספר חזיונות הנ"ל. וכתב על זה הקדוש הנ"ל וזה לשונו: ומעתה בין תבין אחי, אם בימי מרן האר"י היה התגברות הקליפות כל כך, מה נאמר ומה נדבר בזמן הזה המור, בוודאי יש לנשק לכל מי שבשם ישראל יכונה, ולעורר עליו אהבה וזכות כי כל מה שעושה הכל הוא מחמת התגברות הרע ומחמת הצרות והיסורים, עד שנסתלק דעת כל אחד מהם. וכל הרשעים שבמדינה זאת, ובפרט במדינת אשכנז, נשבע אני בחיי עולם שכולם אנוסים כתינוק שנשבה לבין הנכרים, ובלי דעת ידברו, וכולם מוכנים ברגע אחת לשפוך דמם כמים על קדושת שם הגדול באהבה ובשמחה ובלב שמח במחולין וריקודין, עכ"ד הקדושים. וכן הוא האמת, שמוכן הוא לפי השגתו עד כמה שמושיג מן היהדות למסור נפשו עליה, ואילו השיג יותר היה עושה יותר. עכ"פ תראה אחי, שהקדוש איש אלקי הנ"ל אמר בפירוש שיש לנשק כל אותן אשר בשם ישראל יכונה וסובל עם הכלל עבור שגם הוא נקרא ישראל, ומצוה לעורר זכות עליהם ולקרבתם בכל מיני חיבה, עד שנשבע בחיי עולם שכל הרשעים שבשארל בזמנינו המה אנוסים על הכל כתינוק שנשבה לבין העכו"ם. דו"ק והעמק בדבריו, כי היה מפורסם לבעל רוח הקודש.

עכ"פ זה ברור ששום אחד מישראל אפילו היותר גרוע לא יהיה נדחה בעת הגאולה, וישבו כולם לגבולם, והשי"ת יקבלם באהבה וחיבה. וכבר היה כן בימי עזרא, דכתיב [עזרא ה, לה] "הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עולות לאלקי ישראל פרים שנים עשר". ועיין בהוריות [ו, א] ובתמורה [טו, ב] דרבי יהודה אומר דעל עבודת כוכבים הביאום שעשו בימי צדקיהו, ופריך בגמרא והא מזידין היו (עיי"ש בגמרא דדורו של צדקיהו שעבדו עבודה זרה היו עדיין בחיים והן ששבו מהגולה). ופירש רש"י [הוריות שם, ד"ה והא] דדורו של צדקיהו מזידין היו ובני קטלא נינהו ולא בני קרבן נינהו, והיכא מתכפרין בהנך קרבנות, ומתריץ הגמרא הוראת שעה היתה. ופירש רש"י [שם ד"ה הוראת] דאע"ג דהיו מזידין היו מתכפרין. ורבינו גרשון מאור הגולה פירש בתמורה [שם ד"ה הוראת] על תירוץ הש"ס דהוראת שעה היתה, וז"ל: לפני משורת הדין, עיי"ש². עכ"פ הינך רואה שהקב"ה אז אפילו לאלו הכופרים גמורים עובדי עבודה זרה, שאין לך דבר יותר חמור מזה כמבואר בשבועות [יג, א], אע"פ כן לא דחה

2. ונ"ל שהוא כהנהוג ביום שמחה למלך לחלק 'אמנעסטיען' [= חנינות] לעובדי עבירה. וכבר כתב השל"ה בספרו הקדוש, דכל המדות שנמצאים עתה במלך בשר ודם נשתלשלין מן הקדושה, עיי"ש. וכן גנבו הם מדה זו לחלק 'אמנעסטיען' ביום שמחתן, מן הקב"ה שעשה אז כן ביום שמחת הגאולה בימי עזרא, ליתן 'אמנעסטיא' לאלו שעבדו עבודה זרה במזיד, שיכפרו בקרבן כשוגג אף שהיו מזידין, כדי שלא ידחו משמחת הגאולה.

אותם משמחת הגאולה. בגלל כן ברור לי שגם עתה בעת שנזכה לגאולה בב"א, בוודאי לא יהיה נדחה שום נפש מיישראל אפילו מן הפושעים והמורדים היותר גדולים הנמצאים בזמנינו, מה גם בימינו כמעט אינם נמצאים שיהיו בבחינת יודעים את ריבונם ומכוונים למרוד בו ח"ו [ע' במדבר רבה יא, יח], רק המה כתינוק שנשבה בין העכו"ם אשר אינם יודעים ולא נתגדלו על רוח התורה, והמה אנוסים על הכל, וכדברי הקדוש איש אלקי מקאמאנא הנ"ל, אשר ודאי דמצוה לקרבם, וכדברי הרמב"ם בהל' ממרים [פ"ג ה"ג] שהבנים של הפורשים מציבור, כמו של הקראים דבניהם כבר נתגדלו שלא ברוח התורה, אינם בכלל ההרחקה, אדרבא מצוה לקרבם, עיי"ש.

על כן, דורנו זה ודאי דחביבים לגבי הקב"ה ויתקרבו בעת הגאולה בב"א, וכן אנן אינו רשאין לרחקם, אדרבא מחוייבים אנו לקרבם כעת אחר כל אלו הצרות שהגיענו מתוקף הגלות שעבר עלינו בשנים הללו, וגם רשעי ישראל לא פלטו מהגלות וגם סבלו בעד ששם ישראל נתכנה עליהם³, וכבר נתרכך לבבם והכירו כי שקר נחלו להם אבותם בה'רעפארעם' שהנהיגו להם אבותיהם מדורות שלפנינו, ומאד היו שבים אלינו בכל לבבם, רק שאבדו הדרך שכבר נתנכרו מאתנו, בוודאי מחוייבים אנו ליתן ידנו להם לקרבם בכל מיני קרבות ובאהבות של אחים, והם הם בכלל דברי הרמב"ם הנ"ל שהבאתי לעיל, שהבנים של הפורשים מדרכי התורה מצוה לקרבם, שהמה בכלל תינוק שנשבה לבין העכו"ם.

והלום ראיתי בסה"ק אזור אליהו לבעל שבט מוסר [סי' קנז] שהביא ילקוט שמעוני [תהלים רמז תרמג] וז"ל: 'גערות גוים' זה עמלק, 'אבדת רשע' זה עשו. יכול אף יעקב במשמע, 'רשעים' לא נאמר אלא 'רשע', עכ"ל. וכתב על זה, והנה מאמר זה תמוה באומרו 'יכול אף יעקב במשמע', אמנם נראה בשנקדים לדקדק שלא אמר 'אף ישראל במשמע', רק אמר 'יעקב במשמע', והם מי שאינו הגון כדאמרו הז"ל, דהיה משמע שגם רשעי ישראל ח"ו נאבדים בחטאם, כשם שנאבד עשו ברשעו גם המכונה בְּנוֹ יעקב שהוא רשע יהא נאבד כמוהו, לזה אמר 'יכול אף יעקב במשמע' שהוא רשע, ולא אמר 'ישראל'. לזה השיב, 'רשעים' לא נאמר אלא 'רשע', לרמז דוקא עשו וזרעו נאבדים, אמנם אם היה אומר 'רשעים' היה משמע כל מין רשע, בין ישראל בין מאומות העולם, אמנם 'רשע' מרמז על מין אחד שהוא עשו, אבל

3. הוספה מתוך יומן השואה לרבינו זצ"ל: והנה בזמנינו, שהוא זמן גזירות קשות ונוראות, אנו רואין דאפילו הגרועים שבישראל, והיותר גרועים שאין מחזיקים כלל בתורת ה' ומצוותיו, אף על פי כן, הם סובלים ונהרגים בתור ישראל, אף על פי שהוא בעצמו אינו מתכוון כלל ליהרג על קידוש שמו יתברך, אף על פי כן, הוא נהרג מכח השם "ישראל" שנושא עליו, ובעיניהם הוא שווה לישראל כשר, המוסר עצמו על קדושת שמו יתברך, כמו רבי עקיבא וחבריו. והנה, אף שזה הגרוע שבישראל אינו מוסר עצמו בשביל יחוד שמו יתברך, אבל מכח זה גרידא, דנהרג בגלל שם הקדוש "ישראל" שנושא עליו, גם-כן לזכות גדול ייחשב לו.

רשעי ישראל אינן נאבדים, וח"ו שיאבד אפילו פרסה מישראל כי אפשר להם בתיקון יסורים וכדומה, ואין רשע שבישראל שאינו מהרהר בתשובה, עכ"ל.

ואגב אומר דבר פלא שראיתי במהרי"ל [הל' עשי"ת ס"ז], שכתב דלימות המשיח אין מקבלין בתשובה, ודוגמת זה אין מקבלין גרים אז, דהמתגייר אז אין עושה מאהבת השי"ת רק לשמוח בשמחת ישראל, ומאחר דאנו מצפין לישועה בכל יום, מי שאינו שב ויבוא משיח במהרה בימינו שוב לא מצי שב וישאר בחטאו ח"ו, עכ"ל. והוא דבר המפליא, דלא יהני אז תשובה ח"ו. ובמדרש שה"ש מצינו להיפך, וזה לשון המדרש [שה"ש רבה פרשה ז, ד"ה אפך] על פסוק [זכריה ט, א] "משא דבר ה' בארץ חדרך", 'חדרך' זה מלך המשיח, שעתידי להדרוך כל באי עולם בתשובה לפני הקב"ה (עיין מתנות כהונה שם [ד"ה להדרוך] דהיא בחילוף ח' בה"א, כמשפט אחה"ע). וכן הוא בתנא דבי אליהו [רבא, פרק כב בסופו] וז"ל: אבי שבשמים, יהיה שמך מבורך לעולם ולעולמי עולמים, ותהא לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקום מושבותיהם על מה שאמרת שאתה מקבל את פושעי ישראל בתשובה, שאפילו הגדיל אדם עבירות זו למעלה מזו ועשה תשובה, הריני עמו ברחמים ואקבל את תשובתו. ואפילו עומד ומחרף ומגדף כלפי מעלה ויחזור ויעשה תשובה, אתה הקב"ה מוחל לו על כולם, שנאמר [ישעיה לה, ה-ו] "אז תפקחנה עיני עוורים ואזני חרשים תפתחנה, אז ידלג כאיל פיסח ותרון לשון אילם" וגו'. ואין עוור וחרש ופיסח ואילם אלא מי שהוא חסר דעת בדברי תורה וחסר מעשים טובים, שהרי נאמר [שם] "כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה", עכ"ל. ופירש המפרש, דר"ל דאם אילם וחרש כפשטיה, מה נתינת טעם הוא זה כי נבקעו וגו', אבל אם נדרש בדברי תורה אתי שפיר, לכך תפקחנה עיני העוורים, לפי שנבקעו במדבר מים, ר"ל כי מלאה הארץ דעה, עכ"ל. הרי דהקרא מדבר מימות המשיח דאז יהיה מלאה הארץ דעה, ואע"פ כן יהיה מועיל תשובה אפילו למחרף ומגדף כלפי מעלה ח"ו. וכן כתב רש"י שם בישעיה בפסוק זה 'אז תפקחנה עיני עוורים', וז"ל [ד"ה עיני]: אותם שהיו עד הנה עוורים מהכיר את מורא זו עליהם, 'ואזני חרשים' שלא היו שומעים לקול נביאים עד הנה, תיפקחנה ותיפתחנה כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי, עיי"ש בכל ה'קאפיטל' דמדבר מעת הגאולה, וכן היה בימי עזרא שנתקבלו בקרבן וכמו שהבאתי לעיל, א"כ דברי רבינו המהרי"ל הם פליאים לכאורה.

וליישב את דבריו נראה לי דכוונתו היתה רק לאיים על השומעים לעשות תשובה תיכף ומיד עוד טרם ביאת משיח צדקנו, כי בוודאי יותר במעלה הוא תשובה כזו כידוע מחז"ל [עי' סנהדרין צו, ב], אבל באמת גם רבינו המהרי"ל יודה לדברי רבותינו בעלי מדרש הנ"ל דמשיח יקבל בתשובה לכל אחד מישראל, עיין מלכים [ב' יד, כו-כו] "כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל, ולא דיבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש", ובתנחומא [במדבר, סימן כה, ד"ה אל]

אמרו על זה הפסוק 'לא דיבר ה' למחות את שם ישראל', אין הקב"ה מבקש שיפסול אחד מישראל, ראה מה כתיב [ישעיה נ, ג] "ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני", ואם על בן הנכר לא אמרתי לפסלו, על בניי על אחת כמה וכמה, עכ"ל.

וכדברים האלה יצאו מפי רבינו איש אלקים קדוש, מרנא רבי ישכר דוב מבעלזא זצוק"ל
 זי"ע, בשנת תרע"ד כשפרצה המלחמה שנקראת מלחמת העולם הראשון, והוא ברח ממשכן כבודו ונמלט לעיר ראצפערט אשר בארץ הגר, ובעת הזאת היתה עוד שבתי בק"ק בוסערמין אשר היא עיר קרובה לראצפערט, וכמעט כל משך התגוררותו של רבינו ז"ל שם הייתי סוכך באברתו והייתי מקורב אצלו ואצל בני ביתו, והייתי נכנס ויוצא בביתו (ובעיר בוסערמין השכנתי קצת מקרוביו, והרבה פעמים השתדלתי עבורם אצל הממשלה דשם), ומכל המדינה נהרו אליו לקבל פני קדשו, ופעם אחת היה אצלו קיבוץ גדול מחכמי המדינה, שהיתה עוד אז מדינה גדולה עם גדולי תורה גאוני דור, וזקני הדור גדולי המדינה קדושי עליונים היו יושבים לפניו, ובראשם היה האי סבא קדישא שלשלת היוחסין, מו"ה משה דוד טייטלבוים אבדק"ק מאדיאר-לאפוש בזיעבענברגען, נכד ותלמיד מובהק למרן בעל ייטב לב ז"ל (והוא הדפיס שו"ת השיב משה, לזקינו רבן של ישראל בעל ישמח משה, וכל ספרי זקינו בעל ייטב לב), והיה דברן ודרשן נפלא, וערך וטען לפני רבינו מבעלזא, היות שעם בני ישראל שרויין בצער כמעט בכל העולם והצרות תקופות ותכופות הרבה מאד, ואין תרופה למכות ישראל זולת אם יתעוררו כולם יחד כל הכלל ישראל לתשובה, והיה מן הראוי שתנועה זו על התעוררות התשובה יצא מיד צדיק הדור כמוותו שהכתירו אותו בדור הזה לצדיק הדור, ואם ההתעוררות לזה יצא ממנו, בוודאי יפעל על הדור להשיב את לבם לאבינו שבשמים, ובזה ישיגו את הישועה הממתנים עליה כל כך קשה כל כלל ישראל. כה טען לפניו כמעט שעה שלימה, והטעים את דבריו בטעמים מתוקים ונפלאים שרק עליו מוטל חוב זה. וכאשר השלים את דבריו, פתח רבינו פיו קדשו וענה לו רק תשובה קצרה וחדה בזה הלשון: **לאפושער רב, זענט איהר שאן פֿארטיג מיט אייערע טענות - אז משיח וועט קומען וועלין יודען תשובה טון, דער עיקר איז דאס יודען זאלין זיך ליב האבען איינער דעם אנדערן [= הרב דלאפוש, האם כבר גמרתם את טענותיכם? - כשהמשיח יבוא אזי יחזרו בני ישראל בתשובה. העיקר הוא שהיהודים יאהבו איש את רעהו!].** וצריך לאהוב אפילו לאיש היותר גרוע שבישראל כנפשו ולאחד הלבבות ולרחק כל דבר הגורם פירוד לבבות, ובזה תלוי ישועתן של ישראל בעת צרה, עכ"ד הקדושים אשר יצאו בהדרת קודש מעמקי לבבו, וכל מה שהבאתי למעלה ממדרש ומש"ס ומתנא דבי אליהו ומספר נתיב מצוותיך ומרבינו החתם סופר נכללים בדבריו הקצרים הנ"ל, אשר חותכין כל לב בר ישראל אשר מרגיש בצער הדור ויש לו הרגש אמיתי באהבת ישראל. ודע והבן כל זאת, ואל תהי חסיד שוטה ומבוהל לקטרג על ישראל ולעשות פירוד בין הדבקים, מה גם בעת שמדת הדין מתוחה על כלל ישראל ועת צרה ליעקב רח"ל.

והלום מצאתי בפירוש כן כדברי רבינו הקדוש מבעלזא, בספר הקדוש דברי אמת, לרבינו איש אלקים מלובלין זי"ע ועל כל ישראל [בפ' קרח] שכתב בזה הלשון: הנה יש שמתפללין רק על תשובה לדור, אבל לא זה הוא האמת, כי מעורר דין ח"ו. ודרך הנכון הוא להמשיך נסים ונפלאות לטובת ישראל וישבו מאהבת הנס, כמו בימי מרדכי ואסתר - קיימו מה שקיבלו כבר [שבת פה, א], וכן פירשנו על "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" [מיכה ז, טו], עכ"ד הצריך לענייננו. הרי דכתב דאם מתפללין על תשובה לדור עוד מעוררים דין ח"ו, רק לבקש על נסים, ואז ישבו כולם לעבודתו. וכן הוא האמת, כאשר אמרה אשה אחת גבירה ועשירה מעיר טרענטשין בעתות הצרה שהגיעו רח"ל, בזה"ל: "אָ ווען דער ליעבער גאָטט העטטע נור איין וואונדער געצייגט ווערדען, וויר זיך אונס אללע בעקעהרען צו איהם" [= באם הבורא האהוב היה מראה לנו רק מופת אחד, אזי היינו כולנו שבים וחוזרים אליו], ומדריגת עיר טרענטשין בדת יהודית ידוע לכל, ואע"פ כן אמרה כן. וכדברי רבינו מלובלין אינן צריכין חיזוק, רק הבאתי מעשה רב, וד"ל.

ועיין רש"י ישעיה [סג, ח] "ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע", ופירש רש"י וזה לשונו: 'אך עמי המה', אעפ"י שגלוי לפני שיבגדו בי, מכל מקום עמי הם, והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו, עכ"ל הקדוש. ועיין רש"י בפסוק "ויהי העם כמתאוננים" [במדבר יא, א], שכתב: אין העם אלא רשעים, וכשהם כשרים קרוים עמי, עיי"ש. הרי בפירוש, אעפ"י שרשעי ישראל הם בוגדים ח"ו, אע"פ כן לא פסקו מלהיות בנים למקום, וקראם בלשון 'עמי' כאילו הם כשרים, וממילא שמצוה לאהוב אותם ולקרנם ולהיות בחיבה עמדם, ועי"ז נשיג הישועה. וזה שסיים הפסוק [ישעיה שם] 'ויהי להם למושיע', היינו שאז נשיג הישועה אשר אנו מחכים לה בכליון עינים, וכדברי רבינו מבעלזא זצ"ל.

ועיין ילקוט שמעוני [הושע רמז תקטו]: אמר הקב"ה להושע, חטאו ישראל. אמר לפניו, רבש"ע, כל העולם שלך, העבירם באומה אחרת. אמר הקב"ה, מה אעשה לזקן זה וכו', אני שישאל הם בני, בני בחוני, בני אברהם יצחק יעקב, והם אחד משלשה קניינים שקניתי בעולמי - תורה שמים וארץ וישראל, ואתה אומר לי העבירם באומה אחרת, עכ"ל. הרי שתמיד ישראל הם קנין הקב"ה אפילו בשעה שחטאו, ואיך רשאי לזלזל בקנין של הקב"ה, ואדרבא חובה לנו ללמד זכות על ישראל אף בשעה שאינם הגונים, כמבואר במדרש תנחומא [פ' שופטים, סימן ד] בקרא [דברים טז, יח] "ושפטו את העם משפט צדק", שיהיו מטיין את העם לכף צדק. אמר רבי יהודה בר שלום, שיהיו מטיין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה. ממי אתה למד, מגדעון בן יואש, שבימיו היו ישראל בצרה והיה הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות ולא היה מוצא, שהיה הדור דל במצוות ובמעשים. כיון שנמצא זכות בגדעון שלמד עליהם זכות, מיד נגלה עליו המלאך, שנאמר [שופטים ו, יד] "ויבוא אליו מלאך ה' ויאמר לך בכוחך זה", בכוח זכות שלמדת על בני. הוי "ושפטו את העם משפט צדק", שיהיו

מלמדין זכות על הדור, עכ"ל המדרש. ויהיה מזה מוסר השכל לאלו המצפצפין ומלהגים ומדברים סרה על ישראל, אפילו יהיו מהיותר גרועים שבישראל אסור ללמד עליהם חובה ח"ו, כי המה זרע בחונים, בני אברהם יצחק יעקב, ומושרשים בקדושה, כאשר הבאתי לעיל מהזוהר. ושמור וזכור זה ואל תשכח, שלא תפול ברשת השטן המשיאך לקטרג על ישראל.

ועיין עוד בגודל הענין ללמד זכות על ישראל אף בשעה שאינן ראויין, במדרש שיר השירים [א, לט] רבי סימון פתח וכו',⁴ ובויקרא רבה [י, ג, ועי' תנחומא שופטים ד] מצינו בגדעון וכו', וברש"י שופטים [ו, יד ד"ה במוחק], ובפסחים [פז, א], ובמדרש הנעלם [פ' נח], ובאוה"ח הק' פ' חוקת [במדבר כ, א ד"ה ויבואו], וברש"י ורד"ק [מלכים א יט, טז], ובשבת [קז], ובתנא דבי אליהו [פט"ז], ורמב"ם [הל' דעות פ"ה], וברבש לפי [מערכת ת' אות יז, וכן מערכת כ' אות יח], ודו"ק בכל המקומות שצינתי ותראה עד היכן מגיע דבר זה ללמד זכות על ישראל בשעה שנתונים בצרה, והחוב לאהוב ממש באהבת נפש אף היותר גרוע שבישראל בדביקות נפלא, ובזכות זה יפעלו שירחם ה' עליהם ויחלצם מצרה. ועל זה כיוון רבינו מבעלזא שאמר: 'דער עיקר איז דאס מען זאלל זיך ליב האבען איינער דען אנדערן, אין דעם זכות וועט דער אייבערשטער העלפין' [= העיקר הוא שיאהבו איש את רעהו, ובזכות זה יעזור השי"ת].

ולכאורה דברי רבן של ישראל מבעלזא ז"ל שהשיב בפשיטות "אז משיח וועט קומען וועלן יודען תשובה טון" [= כשהמשיח יבוא אזי היהודים יחזרו בתשובה], דמשמע מדבריו דמשיח יבוא קודם תשובת ישראל, צריכין ביאור, דהלוא מרמב"ם הל' תשובה [פ"ז ה"ה] משמע דתלוי בתשובה של ישראל תחילה, שכתב שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה התורה שסופן של ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד נגאלין. אך לכאורה גוף דברי רבינו הרמב"ם קשין, הלוא בסנהדרין [צז, ב] ובירושלמי פ"ק דתענית [פ"א ה"א] גבי פלוגתא דרבי אליעזר ורבי יהושע אם ישראל נגאלין בלא תשובה, מבואר דר"א לבסוף הודה לר"י דאף בלא תשובה נגאלין. ונראה בכוונת הרמב"ם דבר אמת, דעיין ילקוט סוף תרי עשר [ילקוט שמעוני, מלאכי רמז תקצה] וז"ל: רבי יהודה אומר, אם אין ישראל עושים תשובה אין נגאלים, ואין עושים תשובה אלא מתוך צער ומלמול ומתוך שאין להם מחיה, ואין עושים תשובה עד שיבוא אליהו, שנאמר [מלאכי ג, כג] "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא", מה כתיב אחריו [שם פס' כד] "והשיב לב אבות על בנים", עכ"ל. הרי דתרתני צריך להיות, קודם כל תוקף הצרות ואח"כ ביאת אליהו והוא יעורר את לבבם לתשובה, ואילו בלתי הצרות שמקודם שכבר נתרככו הלבבות אף אליהו הנביא לא היה יכול לעוררם לתשובה. ועל יסוד

4. 'אל תראני שאני שחרחרתי', רבי סימון פתח (משלי ל) "אל תלשן עבד אל אדוניו" נקראו ישראל עבדים שנאמר "כי לי בני ישראל עבדים", ונקראו הנביאים עבדים שנאמר "כי אם גלה סודו אל עבדיו כך אמרה כנסת ישראל לנביאים: אל תראוני בשחרחרותי, אין לך שמח בבני יתור ממשח ועל ידי שאמר "שמעו נא המורים" נגזר עליו שלא יכנס לארץ. ועיי"ש בהמשך המאמר.

זה דברי הרמב"ם אמורים שאין נגאלין בלא תשובה, כדברי רבי יהודה בילקוט הנ"ל, אבל האמצעות לזה יהיה ע"י שתי סיבות, ע"י הצרות וע"י ביאת אליהו, ואז יעשו תשובה ומיד נגאלין. וזה היה הבטחת התורה שכתב הרמב"ם שסופן של ישראל לעשות תשובה ומיד הן נגאלין, היינו ע"י ביאת אליהו, ככתוב מפורש בילקוט, אבל אליהו יבוא אלינו אף טרם שיעשו ישראל תשובה, והוא יחזירן למוטב. וזה נמי כוונת רבינו מבעלזא הנ"ל שאמר 'אז משיח וועט קומען', היינו משיח, ומי שיתלזה עמו זה אליהו כידוע.

ועיין אוה"ח הק' בפסוק "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלקיך" [דברים ה, ל-לא], וכתב האור החיים הקדוש שהכתוב מדבר בהבטחת הגאולה, כי בצר לעם ישראל שהוא זמן הגלות והם חבלי משיח, ולא יהיה להם כל הצרות אלא באחרית הימים, ומבטיחם שיעורר ה' לבבם אז לשוב בתשובה, והוא אומר 'ושבת עד ה' אלקיך'. ונתן טעם להבטחה זו, 'כי אל רחום ה' אלקיך' ולא ירפך ויחזק לבך לשוב. ואולי שזה הוא טענת מיכאל לפני ה', שהביא בזוהר חדש [פרשת נח, מ, א] שהרי באו אחרית הימים ומצאו אותם כל הדברים ולמה לא יעורר ה' לבבם לשוב. ופירשתי המאמר במקום אחר, ועינינו לה' צופות, לפתוח אוצר רוח טהרה, לפקוח עינים עוורות ולהטות לבבות עם ה', להכיר נעימות עריבות ידידתו, עכ"ל הק'. הרי דהבטיחה התורה דאחר שיבואו על ישראל כל אותן הצרות יעורר לבבם לעשות תשובה ואח"כ יהיה הגאולה. ונראה לי דאותו ההתעוררות יהיה ע"י אליהו הנביא, כמבואר במדרש ילקוט הנ"ל.

אך עדיין יש לשאול, הלוא אנו בדורנו זה שמצאנו באמת כל הדברים האלה במדה גדושה מאד, וגם אנו באחרית הימים בסוף אלף הששי, ואע"פ כן עוד אין אנו רואים איזה רוח טהרה שיערה ה' עלינו ממרום, וגם לא ביאת אליהו שיעורר לבבנו לתשובה, אעפ"י שכבר אנו מוכנים לזה מתוך תוקף הצרות שעברה עלינו בימים הללו, וכבר נתרכך כל לבב איש מבני ישראל. אך התירוץ לזה מצינו בתורתנו הקדושה בפרשת נצבים [דברים ל, ה-ו] "והביאך ה' אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה וגו', ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיידך", עיין אוה"ח [שם פסוק ג] שכתב כי אחר שמל לבו לאהבה את ה' בכל לבו ובכל נפשו אין לך תשובה גדולה מזו. הרי שתלה הכתוב בביאתנו לארץ תחילה ולאחוז בירושת אבותינו, ואז ימול ה' את לבבינו ויערה עלינו רוח טהרה ממרום להטות לבבינו אליו. וא"כ כל זמן שאנו בארץ נכריה מעוכב הוא האי רוח טהרה שיבוא אלינו. על כן נכון וחוב קדוש לכולנו להתאמץ לבוא לארצנו הקדושה, היינו ע"י הסיבות שסובב לנו עילת כל העילות וסיבות כל הסיבות ע"י שלוחיו להביאנו אל ארצנו הקדושה. וזה שאמר 'והביאך' וגו', היינו ע"י שלוחיו וסיבות שסיבב לנו, ואז יקיים הקב"ה הבטחתו לשלוח עלינו ממרום רוח טהרה ולמול את לבבינו ולשוב אליו בכל לבבנו ובכל נפשינו, אבל כל זמן שאנו באויר ארץ העמים אין מבוא לבוא לידי הבטחה זו, כי טומאת

ארץ העמים מסוכך עלינו, וכמו דקיי"ל במו"ק [כה, א] שאין השכינה שורה בחו"ל, כמו כן אין יכול רוח הטהרה ממרום לבוא עלינו. וזה אמת וברור.

ונראה לי דזה נמי כוונת הרמב"ם בהל' תשובה הנ"ל שכתב דאין ישראל נגאלין בלא תשובה וכבר הבטיחה התורה שסופן של ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין, דהרמב"ם לשיטתו בפ"ק דסנהדרין [פירוש המשניות פ"א מ"ג] דקודם ביאת המשיח יכון ה' את לבות ישראל ויתן בהם רוח טהרה ויסמכו זקנים עיי"ש, וזה בחינת מילת הלב שאין לך תשובה גדולה מזו, וכדברי האוה"ח הנ"ל, וזה יהיה בא"י וכדברי הרמב"ם בסנהדרין, וכמו שכתב החתם סופר בדרשותיו [דרוש לז"ך אלול תק"פ, ד"ה וני"ל] דמשמע מדברי הרמב"ם אלו דאף קודם ביאת המשיח יתקבצו ישראל בא"י בלי בית המקדש, וממילא יבוא אח"כ משיח כיון דכבר עשו תשובה, אבל לכל זה יזכו דוקא אם יתקבצו תחילה ישראל בא"י. ואתי שפיר דברי הרמב"ם. עכ"פ משמע מדברי כולן דחוב קדוש לכולנו לשוב לארצנו, ואז נשיג בעזר השם כל הבטחות גדולות שניבאו עלינו נביאינו הקדושים. ודו"ק.

ועתה בוא ברוך ה' ותראה כי מה שכתבתי שהרוח טהרה יערה ה' עלינו דווקא בשובנו ובהיותנו בארץ ישראל ולא בהיות אנחנו יושבים בארץ העמים, מפורש בדברי הנביא ביחזקאל [לו, כד-כה] דאמר "ולקחתי אתכם מן הגוים וקיבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם וגו', ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם, והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר, ואת רוחי אתן בקרבכם, ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים", עכ"ל. הרי מקרא מפורש דרק אחרי בואנו לארץ אבותינו נזכה לזה שימול ה' את לבנו לאהבה אותו ולעבדו בכל לבנו ובכל נפשנו.

ועיין בדרשות רבינו החתם סופר לפרשת פרה [שנת תקס"ב], שכתב דכל הפרשה זו דיחזקאל מדברת מקודם הגאולה שלימה רק אנו עוד בתוך הגולה, אע"פ כן ירחם ה' עלינו אחר תוקף הצרות שיעברו עלינו להביאנו לארצנו, ואז יערה ה' עלינו שם רוח טהרה וליתן לנו לב חדש לשמור חוקיו ומשפטיו. ואעתיק את לשון רבינו שם בפסוק האמור שם ביחזקאל בנבואה הזאת [יחזקאל לו, לה-לו] "ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו, וידעו הגוים וגו' כי אני ה' בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני ה' דיברתי ועשיתי", וכתב רבינו בזה"ל: שהיתה גן עדן שהוא התענוג היותר גדול, ומכל מקום אין אדם זוכה לזה אלא ע"י יסורים תחילה (כדאמרו בברכות [ה, א] דא"י נקנה ע"י יסורין דווקא תחילה), הכי נמי אחר שסבלנו צרות יושיענו ה', ואם תהיה כזאת בשעת גאולה שלימה אין חידוש כל כך, אבל ואני בתוך הגולה ומכל מקום ירומם ה' קרן עמו, וזהו השגחה נפלאה מאת ה' הטוב. וזהו 'הארץ הנשמה היתה כגן עדן', אחר שסבלו

יסורים הושעים ה', והיתה זה בשעה שהערים בצורות ישבו, כי בעת הגאולה השלימה כתוב בזכריה [ב, ה] "פרזות תשב ירושלים", אמנם עתה בהיותם עוד בגלות בין העמים הם בבחינת בצורות ומכל מקום היתה כגן עדן, מזה יבינו וידעו כי ה' יתברך הוא המושיע לעמו מכל צרותם, הוא המסיר יגונם ואנחותם, ונפשות עגומים ישמח לטובה אמן, עכ"ל הק'. הרי דמושה ספרא רבא אומר כן דנבואה זו מדברת מעוד קודם הגאולה יביא אותנו לא"י בהשגחתו הנפלאה ע"י שלוחיו וסיבותיו דיסבב לנו אחר צרות שיעברו עלינו, ונעשה מא"י גן עדן, ובהיותנו שמה יזרוק עלינו רוח טהרה לעבדו בלבב שלם. הרי שכיוונתי אל האמת בדברים שכתבתי לעיל, דשבתנו פה באויר ארץ העמים מעכב עלינו לקבל הרוח טהרה ממרום.

והלום ראיתי באור החיים הקדוש פרשת צו [ויקרא ו, ב], שכתב ג"כ ממש כדברי רבינו החתם סופר, דאחר תוקף הצרות שיעברו עלינו יביא אותנו לארץ הקדושה. וזה לשונו שם בפסוק "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא וגו' אל מקום טהור" [שם פסוק ד], להיות שבגדים הראשונים הם לעשות משפט בעושי רעתנו, ועכשיו בא להיטיב להוציאנו מגלות ולהיטיב אותנו, לזה ילבש בגדי בחינת הטהרה, כי לא יעכב קיבוץ גלויות עד כלות עושי רשעה, אלא תיכף ומיד יקבץ נפוצותיו, יוציא אותנו ממוחנה האנשים הרשעים אל מקום טהור, היא ארץ ישראל הטהורה, כי ארץ העמים היא טמאה היא ועפרה ואפילו אוירה, ואין לך מקום שיקרא טהור זולת ארץ הקדושה, עכ"ל הק'. ומדיוכרח להקב"ה למהר להוציא אותנו מידי הרשעים הללו טרם יעשה כלה בעושי רשעה, מוכח דמיירי מעוד קודם הגאולה שלימה, דבביאת הגואל בב"א לא ירעו ולא ישחיתו כידוע. עכ"פ שני נביאים כרבותינו האוה"ח והחתם סופר מתנבאים בסגנון אחד, דאחר תוקף צרות יביאנו ה' בהשגחתו הנפלאה לא"י, ופשוט וברור דעל דורינו זה נאמרה נבואה הזאת, וזה אמת וברור.

ואגב אומר עוד מה שראיתי שם באור החיים הקדוש שמדבר שם מיסורי הגלות שיארע לנו בגלות הזאת, כתב בזה"ל: ואומרו [ויקרא ו, ג] "והרים את הדשן", כנגד מה שהרעו בבחינת היסורין העינויים אשר צררו אותנו, ואם באת לראות הוא יותר מגלות מצרים, כי גלות מצרים היו משעבדים אותם ומאכילים אותם ומלבישים אותם. צא ולמד ממה שאמרו ז"ל [ע"י במכילתא שם, ובילקוט שמעוני, בהעלותך רמז תשיט] בפסוק [במדבר יא, ה] "זכרנו את" וגו' חינום היו אוכלים הכל, והן גלות ישמעאלים אשרי מי שלא ראם משעבדים וממורים חיי ישראל, ולא די שלא יתנו שכר אלא עוד שואלים ממנו מדוד והבא. ועוד, אדם נגזל ממה שיש לו, והם תובעים ממנו מה שאין לו, וכוס זה ישקוהו עד שימות, עכ"ל הק'. ממש כל זה נעשה עמנו בימינו עוד במדה גדולה מזו.

אבל פלא לי על רבינו, שמדבריו נראה שהוא רק השערת עצמו להגדיל גלותנו עתה על גלות מצרים מכח השערה הנ"ל, ואיך לא העלה על שפתו הקדוש שהוא ירושלמי מפורש

בסוכה בפרק לולב וערבה [פ"ד ה"ג]: קשה שעבודן של גליות משעבוד מצרים, דמשעבוד מצרים ראה משה את המרכבה בבחינת לבניה, כדכתיב [שמות כד, י] "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר", ויחזקאל ראה המרכבה כמראה אבן ספיר [יחזקאל א, כו], ואבן קשה מלבינה, עיי"ש. הרי דכבר הרגישו בקשיות הגליות יותר מגלות מצרים רבותינו בעלי הש"ס, עיי"ש דקאמר הירושלמי דהקב"ה מרשים לפניו יתברך במרכבה כל צער ויסורים של גלות אף מן הקטנה שבקטנות, אף השפלות שעושים לנו בפרוטרוט נרשם לפניו ויתבע עלבון ישראל מהם, וכן הוא במדרש רבה [פ' אחרי], ואין דבר נעלם ממנו יתברך ממה שעושים לנו. ודו"ק⁵.

ונחזור לראשונות למה שכתבתי למעלה שכל המכות שלקינו הוא רק לעורר אותנו לשוב לארצנו הקדושה, ושמעתי בזה דבר נאה משמא דרבינו איש אלקים הגאון הקדוש רבי בונם מפשיסחא, בפסוק "משכני אחרוך נרוצה" [שה"ש א, ד], דביארו כך, דהנה בקניית בהמה יש שני מיני משיכה, האחת קורא אותה והיא הולכת אחריו, והשני הכישה במקל ורצתה לפניו [עי' קידושין כב, ב]. בכל אחת מאלו שני המינים הוא קונה אותה במשיכה. רק החילוק באלו שני מינים הוא, דבמין הא' דהמשיכה הוא בדרך קריאה הבעל בית הולך לפניו והבהמה אחריו, ובמין הב' דהמשיכה הוא בהכשת מקל אז הבהמה הולכת לפניו והבעל בית הוא מאחריה. ואיזה המשיכה עדיף לבהמה, ודאי המשיכה בדרך קריאה, דאין לבהמה שום כאב, משא"כ המשיכה דהוא דרך הכאה כואב לה וסובלת יסורי דהכאה. כן אנחנו לפני הקב"ה בענין קריאתנו לשוב לא"י, דאם נשמע לקול הקורא אותנו בשם הקב"ה לשוב לא"י, אז נהיה בבחינת משיכה דקורא אותה והולכת אחריו, ולא נסבול שום צער ושום הכאות רק נלך מרצוננו הטוב בלי איזה הכרח מבחוץ, והשי"ת ילך לפנינו ואנו אחריו. משא"כ אם לא נשום לבנו לשוב לארצנו מעצמינו רק נמתין עד שיבוא המקל ויכה אותנו, אז יהיה המשיכה בבחינת הכישה במקל ורצתה לפניו, ונסבול כאבים ויסורים של המקל מאויבינו עד שהם יכריחו אותנו לרוץ לפניו יתברך לא"י. וזה שאנו אומרים לפני השי"ת 'משכני אחרוך נרוצה', היינו שיקנה אותנו בקנין משיכה כזו שאחרוך נרוצה, בבחינת קורא לה והיא הולכת אחריו, שתתן בלבנו להימשך אחרוך לשוב לארצנו הקדושה ע"י קול קריאתך לחוד, שאתה קורא אותנו ע"י צדיקי הדור שקוראים אותנו בשמך לשוב לאחוזת אבותינו, ולא תקנה אותנו במשיכת המקל שלא יהיה ברצוננו לשוב רק המקל יכריחנו לשוב, דאז צריך ריצה לפניו שאנחנו נהיה לפניך ואתה אחרינו, עכ"ד. ודפח"ח.

5. הוספה מתוך יומן השואה לרבינו זצ"ל: ומצבנו כעת גרוע מהדלים והעניים שבדור העבר בשנים כתיקונן, שישבו ליד שולחנם ואכלו מפתם שקבלו מנדיבי העם, לא כן אנו במעמדנו הנוכחי, נשארנו ערומים מכל, ללא קורת גג ואפילו גוויתנו לא נשארה לנו, כי משעובדים אנו בכמה מיני עבודות פרך ומשפילות, ונגרע חלקנו מן העם בהיותם במצרים, כי אזי דאגו לפחות להאכילם - שיוכלו לעבוד - ולמושב מיוחד, בו גרו רק ישראל.

ואחזק את דברי רבינו עם דברי המדרש תהלים [פרק יז] דכל הכאות באים על ישראל על ידי שאין מבקשים את ארץ ישראל, אבל אחר ההכאות כבר המה רצים לא". כאשר מעשים דומיניו מוכיחים, דכולם היו רצים לא"י אם היו יכולים, אם היו מניחים אותם לילך אף אלו דהתנגדו מעולם לתנועה דעלייה, אך הליכה כזו הוא בבחינת הכישה במקל והיא רצתה לפניו. אבל אם היו צייתי לקול הקריאה של הצדיקים אשר התעוררו לזה, היו נמשכין אחריהם בבחינת 'משכני אחריך נרצה', ולא היו צריכין לכל אלו ההכאות שלקינו בעתות האחרונים הללו.

ובנה נראה לבאר המדרש בפתיחתא דאיכה [איכה רבה, פתיחתא יא]: אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה [שמות טו, יז] "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך", ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים [איכה א, כב] "תבוא כל רעתם לפניך", ע"כ. הכוונה, דאילו זכיתם היתה העלייה לארץ ישראל בדרך משכנו ואחריך נרצה, היינו בבחינת קורא לה והולכת אחרינו, והיינו 'תביאמו' כמו מי שמוליך ומביא לאחר, שהוא הולך בראש והאחר נמשך אחרינו, ועכשיו שלא זכיתם שלא רצייתם להימשך אחר הקול הקריאה של צדיקים, מוכרח היה להיות בדרך השני בבחינת הכישה במקל ורצתה לפניו, כמו כן כאן היה מוכרח להיות ע"י הכאה וצרות רבות ורעות. וזהו שתצעק 'תבוא כל רעתם לפניך', היינו ע"י הרעות שהשיגוך, אתה רצת לפניו יתברך, ותבוא כל רעתם לפניך, היינו שהרעות הביאך להיות בבחינת 'לפניך', כמו רצתה לפניו, וכמו שאנו רואים בזמנינו שהכל רצים לא"י ע"י ההכאות שהשיגם. והענין נכון מאד ואמת.

והכפות תמרים [קונטרס יום תרועה, ר"ה ל. ד"ה ומגלן] בפסוק "ציון דורש אין לה" [ירמיה ל, יז], כתב דפירוש דהאי קרא הוא דישראל היו מתרעמים על צרותיהם, על כן שלח ה' דברו ואמר מה אתם מתרעמים, הן לא קצרה ידי מלהושיע, אבל מה אעשה דעוונותיכם גרמו דציון דורש אין לה והיא צועקת לפי שאין אתם זוכרין אותה, א"כ איפוא איך אזכור אתכם לגאלכם, עכ"ל. הרי דאם אנו זוכרין את ציון לדרוש בשלומה, אז יפסקו הצרות.

והנה איתא בתיקוני זוהר חדש הנספח לזוהר חדש [תיקונים, ח"ב פו, ב] על פסוק [ישעיה ס, כב] "אני ה' בעתה אחישנה", והא אוקמוה, אם זכו - אחישנה, ואם לא זכו - בעתה בעת ה'. צריך למינדע מאי עת ה', והא אית עת ואית עת, ובגין דא אמר קהלת [ג, ד] "עת לבכות ועת לשחוק". ורזא דמלה, מיד דייתי עת דבכיה, עת דדחקו לישראל, מיד יהא לון פורקנא, הדא הוא דכתיב [ירמיה ל, ז] "עת צרה היא ליעקב וממנה יושע". ופריך בזוהר דהא סגי אין הו עתין דעאקו, מאן יכול למנדע ההוא עת בנייהו, אלא עת דבכיה איהו, ורזא דמלה "בבכי יבואו" [שם לא, ח], בבכי דדלות, דכך סליק חושבן 'בבכי' כחושבן 'דל'. וכיון דחזא משה האי דוחקא דדלות לישראל, איתמר ביה [שמות ב, ו] "והנה נער בוכה", מיד מה כתיב בתר בכיה [שם] "ותחמול עליו" בפורקנא, עכ"ל. הרי דהזוהר ביאר לנו מתי יהיה העת ד'בעית'ה, היינו כמו שאמר קהלת 'עת לבכות', היינו בעת שיהיה עת דבכיה אז עת דפורקנא.

על כן בלתי ספק שאנו הגיענו לעת הזאת, דיש לשמוע קולות דבכיה בימינו בכל פינה ופינה של בתי ישראל, כי בבית ישראל יש לראות שערוריה גדולה רח"ל, ואין צריך לדבר מה שנעשה עם אחינו בני ישראל בפולין ובמדינת סלאוואקייא ושאר מדינות אירופא, כי הוא מפורסם לכל מן החורבן שעשו שם מן הריגות והרציחות וכמה מיני אכזריות מן עולל ויונק עד שיבה, וחורבן הקהילות, קהילות גדולות שהיו מלאים עם תלמידי חכמים וסופרים עם פרחי ילדים שהיו פורחים בתורה וביראת שמים, כי כלה גרש נתגרשו לארץ גזירה בעירום ובחוסר כל, ולבי לבי על חלליהם ומעי מעי על חלליהם, והכי צריך לעת דבכיה יותר מזה.

וגם לפי מה שאמר הזוהר דהבכיה מרמזת על הדחקות והדלות, ג"כ נתקיים בימינו, דממון של ישראל הלכה לטמיון, ואוי לעינים שכך רואות איך שמשכו הבוזים ממון של ישראל בחוצות במדינת סלאוואקייא שלקחו את כל אשר לישראל, מלבושים וכלי בית וכל המטלטלין שיש לאדם בבית נטלו מהם, והביאו גזירה שכל נכרי אשר רואה איזה חפץ אצל ישראל מותר לו לומר תנה אותה לי והיהודי מחוייב ליתן לו, וכה נשאר היהודים בעירום ובחוסר כל, ונתקיים ממש בנו [תהלים יב, ו] "משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'", אבל עוד לא זכינו לזה, וכה עשו הני עכברי רשיעי עם המטלטלין שלנו, מה גם עם הנכסים שאינם מטלטלין, כמו עם הבתים והשדות, כולם לקחו מאתנו בעודנו שם שרויין ביניהם, ואח"כ גזלו מאתנו גם את החיים, שגירשו אותנו, ולא לילך כאשר תאוה נפשנו רק לארץ גזירה, ושם המתגרשים גוועים ברעב. כל זאת מה שחשבתי פה הוא כטיפה מן הים מן האכזריות שעשו לנו בלא אשם בכפינו, רק מה שאנו זרע אברהם יצחק יעקב, ונשבר כל מטה לנו ולאחינו בני ישראל כל יושבי מלוכות אירופא, והכי יש לך דחקות ודלות גדול מזה, ממש נתקיים בנו מאמר הנביא בצפניה [ג, יב] "והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'", וגם מאמר הכתוב בשמואל [ב, כב, כח] "ואת עם עני תושיע", וכמו שכתוב בזוהר [רע"א מהימנא בהעלותך, קנ"ג, א] מענין גלות בתראה, דיהיה עניות רח"ל, כדכתיב [צפניה שם] 'והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'", לקיים "ואת עם עני תושיע", והעשירים שיהיו לא ירצו למיעבד טיבו ושיאמרו דמחמת כובד המס שעליהם לא עבדין טיבו, והוא שקר, ויטמרו כספם וממונם בתוך ביתם, עיי"ש בזוהר שכתב דאלו שהן רחמנים מארי חינא וחסדא לא יצטרכו לצירוף קשה (של חבלי משיח) לאדכאה לון במים פושרין כבינונים, כל שכן בחמי חמין דבהון מתדכאין רשעים גמורים, ועליהו איתמר [במדבר לא, כג] "כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש", עכ"ל. וכן הוא באמת, דיש כעת כמה וכמה עשירים שהיו יכולין להחיות נפש האומללין מאחיהם ואינם עושים כלום, ולבסוף נאבד ממונם והלך לטמיון ביד עשו הרשע, כמו שראינו כזאת בסלאוואקייא, ואצלם נתקיים דברי הזוהר 'כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש', שבאו באש הגלות.

ובואו ונחזיק טובה לאחינו בני ישראל ממדינת אמעריקא, כי לולי תמיכת ה'זאנט' [ארגון

הגויינט] שלהם בעוד שהיו יכולין לשלוח לכאן תמיכתם קודם שפרצה המלחמה היינו גוועים ברעב, כאשר באמת מעת שפסקה תמיכתם ע"י המלחמה כמה מאחינו בני ישראל סובלים חרפת רעב, וגם כעת כמה וכמה מתו ברעב במדינת פולין, אבל הם מוכנים לשלוח תמיכתם גם כעת ואין עיכוב מצידם. יזכור ה' זאת להם לטובה, ובזכות זה יינצלו מכל צרה וצוקה, ועליהם אמר [ישעיה נד, יד] "בצדקה תכוונני", וגדולה צדקה שמקרבת את הגאולה [ב"ב י, א]. ועיין בתפילה למשה לרבינו בעל השיב משה [תהלים קו] שמביא מדרש [ילקוט שמעוני, ישעיה רמז תקז]: לעתיד לבוא באים כל שרי מעלה ויאמרו וכי משא פנים יש לפניך, הללו מגלי עריות ושופכי דמים והללו וכו', מה נשתנו אלו מאלו. אמר הקב"ה למיכאל, אמור להם תשובה. נשתתק מיכאל, הדא הוא דכתיב [דניאל יב, א] "בעת ההיא יעמוד מיכאל", אין עמידה אלא שתיקה, שנאמר וכו'. אמר הקב"ה למיכאל, נשתתקת, אני מחזיר להם תשובה, בזכות הצדקה שהיו ישראל עושים אלו עם אלו, הדא הוא דכתיב [ישעיהו סג, א] "אני מדבר בצדקה ורב להושיע", עכ"ל המדרש. בטוח אני שעל אחינו בני ישראל יושבי מדינת אמעריקא כיוון השי"ת בתשובתו "אני ה' המדבר בצדקה", ובזכות זה יוושעו ויזכו לראות בישועתן של ישראל ויינצלו מן חומר חבלי משיח, ככתוב בזוהר שהבאתי, דאלו שהן בעלי חינא וחסדא ובעלי רחמים לרחם על עניים ואביונים סגי להו בהגעלה קל לחוד, כמו דבר שבא בצונן סגי במים צוננין לחוד, כמו כן לאנשי אמעריקא שעושין צדקות גדולות אין לשער, יצאו מן צירוף חבלי משיח בצירוף קל לחוד, כדברי הזוהר הנ"ל.

ואם תאמר, הלא אחינו בני ישראל שבארצות הברית ובענגלאנד יושבים במנוחה ובהשקט ובכבוד כמקדם ואף צירוף קל לא בא עליהם, והצירוף של חבלי משיח צריך שיבוא לכלל כל ישראל כולה קודם ישועת הגאולה, ככתוב בדניאל [יב, ז] "יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים", עיי"ש בזוהר דהבאתי, והצרות שבא עלינו לא הגיע להם כלל, ואיך יהיו בכלל הצירוף ואף צירוף קל אין להם. אשיב לך, דבאמת צרותינו זו שאנו בה הגיע גם אליהם, ואם לא במדה שאנו בה עכ"פ בבחינת מה הגיע גם אליהם, וכאשר אבאר בעזה"י.

ואקדים את דברי רבינו מהר"ל מפראג ז"ל בספר גבורות ה' [פרק מז בתחילתו] שהביא מדרש [ילקוט שמעוני, בשלח רמז רמא] על "ויושע ה' ביום ההוא" [שמות יד, ל], דעווא של מצרים קיטרג על ישראל כי ארבע מאות שנה נגזר גלות ועדיין לא שלמו, והשיב השי"ת שמיכאל השר ישיב תשובה על זה ולא ידע להשיב, ואמר השי"ת אני אשיב, כי לא אמרתי 'בארץ מצרים' אלא "בארץ לא להם" [בראשית טו, ג], וחשבינן מלידת יצחק, ע"כ המדרש. וצריך להבין, למה מלאך מיכאל לא היה יכול להשיב תשובה זו, הלוא נרמז בקרא בהדיא. וביאר הגאון אלוקי הנ"ל, כי באמת בחינת הגלות והגרות של אברהם אבינו לא יבחן לשום מלאך, כי אברהם אבינו היה עשיר גדול ונכבד ורם בעיני כל, וכמו שאמרו לו [שם כג, ז] "נשיא אלקים אתה בתוכנו", ובמדרש אמרו [ב"ר מב, ה] שרצו לקבלו עליהם למלך ולאלוה והוא

לא רצה לקבל, כי אמר שלא חסר העולם מלכו ולא אלוקותו, הרי דהיה אברהם גדול ונכבד מאד, ואיך שייך לקרותו גר, ואיך שייך לומר עליו שהוא בגלות. ועל כן באמת לא היה נבחן בעיני האדם גלותו וגרותו, ואפילו מלאכים לא בחנו בחינת גלותו וגרותו, רק השי"ת בעצמו היה מרגיש בו בחינת הגרות והגלות דק מן הדקה, ועל כן לא היה השר מיכאל יכול להשיב רק השי"ת בכבודו ובעצמו. אלו דברי רבינו מהר"ל ז"ל, ודפח"ח. והגאון מהרי"ם פאדווה אבדק"ק בריסק, בספר נחלי מים, פירש בזה מה שנאמר בהגדה ברוך השם שהקב"ה חישוב את הקץ לעשות, היינו שהוא בעצמו ולבדו היה יכול לעשות את חשבון הקץ ולא אחר, עכ"ד.

עכ"פ אנו רואין שהרבה בחינות יש בבחינת הגלות. וכמו כן אני אומר על אחינו בני ישראל יושבי ארצות הברית ושאר מדינות, שאם שצרותינו אלו שבאו עלינו לא הגיע להם ממש, אבל בבחינת מה ובמדה קלה הגיע גם להם, והם משותפים בצרותינו והם בוכים ומבכים עמנו, כי כבודם נלקה עמנו בין שכיניהם הגוים, כי הגע בעצמך בעת ששכיניהם הגוים קוראים בעתונות או שומעים את הראדיא מכל אלו השפלות שנעשה אתנו פה, הכי אין כבוד עצמם נשפל ג"כ בעיני שכיניהם שם, באומרם ראו מה שעושים עם אחיהם שם ושם, ועי"ז גם המה נשפלים ונבזים בערך מה בעיניהם, וגם הם משתתפים בפועל עמנו בתמיכתם לנו, רק כל זה הוא במדה קלה בערך שנעשה לנו, עכ"פ לצירוף קל שפיר יחשב ולגלות דקה יחשב להם, נמצא דגם המה בצירוף דחבלי משיח, ויצאו ידי חובתם ככתוב לעיל, והקב"ה יודע לחשב את הקץ לעשות גם בשבילם. עכ"פ דא ודאי שכבר הגיענו לעת הגאולה לדברי הזוהר הנ"ל, ועלינו לעשות רק התעוררות תחילה וה' יגמור בעדנו לטובה.

תחילה יולדת נקיבה, אשה מזרעת תחילה יולדת זכר. א"כ ממילא אם אנו רוצים שהקב"ה יעשה לנו גאולה בבחינת זכר, מוכרח שיבוא ההתחלה מאתנו, שנהיה בבחינת אשה מזרעת תחילה, ואז ילדה זכר. משא"כ אם הקב"ה יעשה ההתחלה, א"כ יהיה בבחינת איש מזרע תחילה, ויהיה הגאולה בבחינת נקיבה, שלא יהיה נצחית. והיינו טעמא דגאולות הראשונות דלא היו נצחיות, מפני שהיו מבלי ההתעוררות של ישראל תחילה, רק מההתעוררות של הקב"ה בעצמו. ועל כן, עתה שהקב"ה שוחר טובתינו, שלא נהיה חוזרין ומשתעבדין עוד והגאולה תהיה נצחית, ממתין על התעוררותינו מתחילה, כדי שנהיה בבחינת 'אשה כי תזרע וילדה זכר'. עכדה"ק שכתב כמה פעמים בספרו הנ"ל, ודפח"ח.

ואחר שנדע זאת מפי בעל רוח הקודש כרבינו

6. ובספר הק' זכרון זאת, לרבינו איש אלקים מלובלין ז"ל ראיתי, שכתב בכיאר הוויכוח שיש בין כנסת ישראל לקודשא בריך הוא [עי' איכה רבה פרשה ה, ד"ה השיבנו]. כנסת ישראל אומרת 'השיבנו', וקודשא בריך הוא אומר 'שובו אלי'. וכביכול עומד בדעתו וממתין על התחלתנו תחילה. ואמר הקדוש, שהקב"ה מכויין בזה לטובתינו. דהנה ידוע דגאולות הראשונות נמשלות לנקיבה, דמה נקיבה שיש לה צער חבלי לידה, וכשנולד הוולד נגאלה מצרתה, אבל שוב נופלת בצער זו פעם שנית, כך היו גאולות הראשונות, אף דנגאלו חזרו ונשתעבדו. אבל גאולה העתידה דומה לזכר, דאינו נופל בצער חבלי לידה בשום פעם. כך מבואר במדרש.

והנה אמרו חז"ל [ברכות ס.] בפסוק 'אשה כי תזרע וילדה זכר' [ויקרא יב, ב], איש מזרע

והעיקר שנתעורר לשוב לארצנו הקדושה, אשר רק בעבור זה באו עלינו כל אלה שהגיענו כאשר הארכת לי לעיל, ואז יתקיים בנו מאמר הכתוב [שמות יד, ח] "ובני ישראל יוצאים ביד רמה", אמן כן יאמר ה'.

סליק פרק ראשון, וה' ישמור אותנו כאישון, ונזכה לבנות ציון וירושלים שנקרא ראשון, ב' לסדר [בשלה] "ובני ישראל יוצאים ביד רמה", שנת גש"ת אל הקודש לפ"ק, פה עיר הבירה בודאפעסט יצ"ו.

מלובלין, שוב אין לנו להתמהמה עוד בזה, ורק לעשות ההתחלה מאתנו לשוב לארצנו הקדושה, וה' יגמור עלינו לטובה בדבר ישועה ורחמים, אמן כן יהי רצון.

פרק שני

מדבר מגאולתן של ישראל

פרק 'הפדות והגאולה' בב"א –

– א –

במלכים [ב' יד, כו-כז] כתיב "כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל, ולא דיבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש". ובמדרש תנחומא אמרו על פסוק זה "ולא דיבר ה'" וגו', וכי מה טיבו של ירבעם הכא, והרי עובד עבודה זרה היה, אלא מפני שלא קיבל לשון הרע על עמוס. באותה שעה היה דור עובד עבודה זרה וראש הדור עובד עבודה זרה, אע"פ כן הארץ אשר אמרתי לאברהם יצחק יעקב ולזרעך אתננה, תנו אותה בידו של זה שלא קיבל לשון הרע. אמרו, מה שלא מסר ביד יהושע בן נון וביד דוד מלך ישראל מסרוהו בידו, שנאמר "ויושיעם ביד ירבעם בן יואש", עכ"ל המדרש. הרי כשעולה ברצון העליון ית' להושיע את ישראל בשעה שהשעה דחוקה להם מאד, מושיע אותם אפילו ביד רשע היותר גדול כעובד עבודה זרה, רק כשמוצא בו מדה טובה אנושית של אהבה ואחדות, שיסוד לזה הוא שלא לקבל לשון הרע. ומה שלא מסרו להצדיקים היותר גדולים כיהושע בן נון ולדוד המלך, מסרו בידו אף שלא היה זכאי וכדאי לעצמו, וגם הדור לא היו זכאים וכדאים, כאמור במדרש הנ"ל. והטעם לזה נראה לי הוא ככתוב בספורנו פרשת וישלח בפסוק "פרה ורבה" [בראשית לה, יא], וז"ל: ולא תדאוג שיכלה זרעך ביד גוים גם כשיהיה הזרע בלתי הגון, וזה בהיותי אל שדי בלתי צריך לנושא מוכן, אעשה מה שאמרתי על כל פנים גם בלתי נושא מוכן, עכ"ל. היינו שאינו צריך לשום סיבה, על כן יעשה מה שאמר, אף שלא יהיה לו יתברך שום סיבה לזה מצד הגונתם של ישראל.

וראיתי בספר משפטי יעקב על סוגיות הש"ס, לגאון אחד מליטא¹ בהקדמה, שפירש מאמר הנביא [ישעיה נד, י] "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש", יען כי חסד ה' אינו תלוי בשום סיבה אחרת אשר בהעבר הסיבה יבוטל המסובב, כמו הרים וגבעות שתלויים ביסוד הארץ, אשר אם ינתק הארץ ממקומה יפלו ההרים וגבעות, כמו שנשמע ממעשה הטבע שכמה הרים נטבעו בתחתית הארץ ע"י העתקת הארץ ממקומה,

1. בעל-בית סוחר קמח, תלמיד הגאון מרנא עולם נהנה מיגיע כפו, מה שלא נמצא כזה במדינות אלו, וזכות תורתו יעמוד לו בצוק העת נתכבדתי על ידו בספר נפלא זה, והוא גאון הזה.

וזה מפני שההרים וגבעות תלויים בסיבה אחרת ובבטל הסיבה יבוטל המסובב. אבל חסד ה' הוא סיבה אשר בלתי תלויה בסיבה אחרת, על כן לעולם לא תמוש. וזה שאמר הכתוב "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לעולם לא ימושו", עכ"ד ודפח"ח. והוא מתאים עם דברי הספורנו הנ"ל.

וכן כתב רבינו המהר"ל בנצח ישראל [פרקים יא, לא], שכל הבטחות וייעודי ישראל שהבטיח אותנו הקב"ה ע"י נביאיו, אינם תלויים ואינם קשורים בשום תנאי ובשום ענין, ואף אם אנו ח"ו אינן עושים רצונו יקיים אותם בנו. והאריך בזה נפלאות.

וכתב רבינו הרמב"ם באיגרת תימן [ד"ה וכבר הבטיח] וזה לשונו: וכמו כן בשרנו והאמיץ אותנו יתברך שמו שנמנע אצלו למאוס אותנו בכללינו, ואעפ"י שנכעיסהו ונעבור על מצוותיו, שכן כתוב [ירמיה לא, לו] "כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאום ה'", עכ"ל הק'.

ורבינו בנועם אלימלך [פרשת דברים, ד"ה עוד בפסוק] כתב ג"כ כדברי הרמב"ם, וז"ל: כי הכללות ישראל הם צדיקים, כמו שנאמר [ישעיה ס, כא] "ועמך כולם צדיקים", וא"כ אף שהפרטים חוטאים לפעמים, אבל הכללות הם תמיד קיימים בקדושתם, ואין שטן ואין פגע רע בהם חלילה, ותמיד צורתם חקוקה למעלה, עכ"ל. ונראה דמה דמדמה הנביא כללות ישראל למדידת שמים מלמעלה, מרמז על דברי רבינו נועם אלימלך דכתב דכללות ישראל הוא שלם בלי פגם וחקוק צורתם למעלה, על כן אמר דכמו דאי אפשר למדוד שמים מלמעלה כן אי אפשר למדוד את ערך ישראל דעומדים בכסא הכבוד מלמעלה, וכן אי אפשר לחקור אותם מלמטה, דהם הם מוסדי הארץ למטה אף בשעה דח"ו אינם עושים רצונו של מקום, וכיון שכן אנו יכולים להיות בטוחים דהשי"ת יאמת דברו בכל אופן במה שהבטיחנו בתורה ובנביאים ובכתובים שיגאלנו מגלות החל והמר האחרון הזה, וכמו שאנו מברכין בראש השנה בקידוש ובתפילה 'ודברך אמת וקיים לעד', וכתב הב"י [או"ח תקפב, ח] בחד פירוש דקאי על הבטחת הגאולה, שהשי"ת יאמת דברו בזה לגאול אותנו בקרוב בב"א.

- ב -

אך אופן הגאולה איך שיהיה, אם בנס נגלה ומפורסם או בנס מלובש בטבע, זאת תלוי במעשינו ובהתנהגותינו. אם ננהג עצמינו בדרכי התורה לקיים מצוותיו בכל הכתוב בתורה הקדושה, אז נזכה לגאולה דבריש גלי, בנס נגלה ומפורסמת למעלה מן הטבע. אבל אם ח"ו נהיה בבחינת אין עושין רצונו של מקום, אזי יהיה הגאולה ע"י נס המלובש בטבע, ויהיה נעשה ע"י השתלשלות הטבע. ודבר זה מפורש בש"ס סנהדרין [צח, א]: אמר ר' אלכסנדר, רבי יהושע בן לוי רמי, כתיב [דניאל ז, יג] "וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה", וכתב [זכריה ט, ט] "עני ורוכב על החמור", זכו - עם ענני שמיא, לא זכו - עני ורוכב על החמור, עכ"ל

הגמ'. ר"ל אם נהיה בבחינת 'זכו', אזי יבוא הגאולה בבחינת ענני שמיא שהוא נס מפורסם. לא זכו, אזי יהיה בטבע. וזהו 'עני ורוכב על החמור', על חומריות הטבע, ובבחינת עניות ולא בגדלות, ככתוב באוה"ח הק' בפרשת בהר [ויקרא כה, כז]. וכן כתב עוד בפרשת בלק [במדבר כה, יז], דמה שכתוב בזוהר דיהיה בנס מפורסם, זה דוקא אם נהיה בבחינת 'זכו', אבל בלא זכו אזי יבוא לנו בטבע (וכעת אינו לפני להעתיק לשונו הק')².

ובהגדה מראה יחזקאל ראיתי לבנו הגאון בעל שו"ת שערי צדק, שכתב בזה"ל: בגאולה העתידה העיקר דיהיה בנסים נגלים, כמו שנאמר [מיכה ז, טו] "כימי צאתך וגו', אבל יש אומרים שיהיה עפ"י התנהגות הטבעיות (עיי"ש דהביא זה בשם הקדמונים), ויש לומר דתליא אם זכו או לא זכו. והנה מה שבא בדרך הטבע אינו בפעם אחת, רק מזמן לזמן מתהפך, פושט צורה ולובש צורה. למשל, גדולי פירות באילן שנוטעין צריך זמן והתהפכות עד שנעשה פרי, אבל במטה אהרן היה הכל ברגע אחד. והיינו 'זכו אחישנה', היינו בנסים נגלים שבא מהר. אבל 'לא זכו', ג"כ יהיה הגאולה אבל בדרך הטבע, ולזה צריך זמן להתהפכות. והיינו 'לא זכו בעיתה', דיצטרך לעת השתלשלות הטבע, עכ"ד.

וממילא ע"פ זה תבין דמה שאמרו חז"ל במדרש שוה"ט [פרק יח]: כתוב אחד אומר [שמואל-ב כב, נא] 'מגדיל', וכתוב אחד אומר [תהלים יח, נא] 'מגדול', אמר רבי יודן, לפי שאין הגאולה של אומה זו באה בבת אחת אלא קימעא קימעא, ומהו 'מגדיל', שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל. לפי שהן עכשיו שרויין בצרות גדולות, ואם תבוא הגאולה בבת אחת אינן יכולין לסבול ישועה גדולה שהיא באה מתוך צרות גדולות, לכך היא באה קימעא קימעא ומתגדלת והולכת. ולכן היא משולה הגאולה כשחר, שנאמר [ישעיה נח, ח] "אז יבקע כשחר אורך". ולמה נמשלה כשחר, שאין לך אפילה גדולה מאותה שעה הסמוכה לבוקר, ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה כל הבריות נלכדין. אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחילה, ואח"כ גלגל חמה עולה ומאיר ואין בריה נלכדת, שנאמר [משלי ד, יח] "ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום", עכ"ד. הוא מדבר מהגאולה שיהיה בדרך הטבע, אז צריך שיהיה קימעא קימעא כדי שלא יזיק להם, דומיא דהארט השמש עלי ארץ דבא בהדרגת

זכות ישראל שרמז במאמר 'אראנו ולא עתה', אמר 'דרך כוכב' שזרח הגואל מן השמים, גם רמז לכוכב היוצא באמצע השמים לנס מופלא כאמור בספר הזוהר (שם), וכנגד גאולת בעתה שרמז במאמר 'אשורנו ולא קרוב' אמר 'זקם שבט מישראל' פירוש שיקום שבט אחד מישראל כדרך הקמים בעולם דרך טבע, על דרך אומרו (דניאל ג) 'ושפל אנשים יקים עלה', שיבא עני ורוכב על חמור ויקום וימלוך ויעשה מה שנאמר בסמוך.

2. וז"ל שם: וכפל הענין ושינוי הלשון, יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל (סנהדרין צח, א) שאמרו שאם תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל יהיה הדבר מופלא במעלה ויתגלה הגואל ישראל מן השמים במופת ואות כאמור בספר הזוהר (ח"א ק"ט. וח"ג ריב ב), מה שאין כן כשתהיה הגאולה מצד הקץ ואין ישראל ראויים לה תהיה באופן אחר ועליה נאמר שהגואל יבא עני ורוכב על חמור, והוא מה שאמר כאן כנגד גאולת אחישנה שהיא באמצעות

הטבע, אבל כשיהיה עפ"י נס תהיה בפעם אחת שלא בהדרגת הטבע. ויען שהצרות באו ע"י עוונותיהן, שאלמלי היו בבחינת 'זכו' שעושיין רצונו של מקום, לא היו בצרות גדולות, והיו יכולין לסבול האור גדול של הגאולה, והיה יכול להיות בבת אחת. אבל בעת שיהיו בבחינת 'לא זכו', אזי מוכרח להיות החבלי משיח והצרות הגדולות, כמבואר באור החיים הק' פרשת בהר [ויקרא כה, כו-כו] וברש"י סנהדרין [צח. ד"ה עס, וד"ה וכתוב], אזי אינן יכולין לסבול אור גדול הבא בבת אחת, על כן מוכרח לבוא הישועה והגאולה קימעה קימעה, בבחינת הטבע שבא קימעה קימעה. וזה אמת וברור.

וכן אמרו בירושלמי דיומא [פ"ג ה"ב] ובירושלמי דברכות [פ"א ה"א], ז"ל הירושלמי שם: רבי חייא רובה ורבי שמעון בן חלפתא היו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתה, וראו איילת השחר שבקע אורה. אמר רבי חייא רובה לרבי שמעון בן חלפתא, בר רבי, כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קימעה קימעה כל מה שהיא מהלכת היא הולכת ומאיר, מאי טעמא, "כי אשב בחושך ה' אור לי" [מיכה ז, ח]. כך, בתחילה "מרדכי יושב בשער המלך" [אסתר ב, כא], ואח"כ "ויקח המן את הלבוש" וגו' [שם פס' יא], ואח"כ "וישב מרדכי" [שם ו, יב]³, ואח"כ "ומרדכי יצא מלפני המלך" [שם ח, טו], ואח"כ "ליהודים היתה אורה" [שם פס' טז], ע"כ.

וכן היא במדרש רבה שיר השירים, על קרא [שה"ש ו, י] "מי זאת הנשקפה כמו שחר" וגו', כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת, בתחילה היא באה קימעה קימעה וכו', עיין שם. וכן נמצא בזהר פרשת וישלח [ח"א, קע, א] בקרא [בראשית לב, כז] "שלחני כי עלה השחר", רבי יהודה פתח ואמר, "מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות", האי קרא אוקמוה ואיתמר, אבל 'מי זאת הנשקפה' אלין אינון ישראל בזמנא דקודשא בריך הוא יוקים לון ויפיק לון מגלותא, כדין יפתח לון פתחא דנהורא דקיק זעיר, ולבתר פתחא אחרינא דאיהו רב מיניה, עד דקודשא בריך הוא יפתח לון תרעין עלאין פתיחן לארבע רוחי עלמא וכו'. לבר נש דאיתיהב בחשוכא ודיוריה הוה בחשוכא תדיר, כד יבעון לאנהרא ליה בעיין לאתפתחא ליה נהורא זעירתא כעינא דמחטא, ולבתר רב מיניה וכו'. כך אינון ישראל, כמה דאת אמר [דברים ז, כב] "מעט מעט אגרשנו" וכו'. אבל ישראל, נהורא דילהון זעיר זעיר, עד דיתתקפון וינהיר להון קודשא בריך הוא לעלמין, וכולהו שאלו ואמרו 'מי זאת הנשקפה כמו שחר', איהו קדרותא דצפרא, ודא איהו נהורא דקיק. ולבתר 'יפה כלבנה', בגין דסיהרא נהורא דיליה נהיר יתיר משחר. ולבתר 'ברה כחמה', בגין דנהורא תקיף ונהיר יתיר מסיהרא. ולבתר 'איומה כנדגלות', תקיפה בנהורא תקיף כדקא יאות. תא חזי, בעוד דאתחשך יממא ואתכסיא נהורא ואתי צפרא, יתנהר בקדמיתא זעיר זעיר, עד דיתרבי נהורא כדקא יאות, דהא כיון דקודשא בריך הוא יתער לאנהרא לה לכנסת ישראל, יתנהר בקדמיתא כמו שחר

3. תוקן על פי סדר המקראות.

דאיהי אוכמא, ולבתר יפה כלבנה, ולבתר ברה כחמה, ולבתר איומא כנדגלות, עכ"ל הזוהר הקדוש⁴.

בפייט לשבת שני אחר הפסח, אמר: "קץ השלישי לדניאל נעטר, וקץ הרביעי מכל עין נסתר". וכן הוא בספרי זוטא, מובא בילקוט פרשת נשא [סי' תשיז]. הרי דיהיה קץ שלישי ורביעי, וקץ שלישי יהיה באופן הזה שאנו עסוקין בו ברשיון המלכים, וזה יהיה הכנה לקץ הרביעי הנעלם מעין כל. וכן הוא בזוהר [רעיא מהימנא פרשת פנחס, רנב, א]: ארבע גאולות עתידין למהוי, לקביל ארבע כוסות דפסח, עכ"ל. וכן הוא בזוהר ויקהל [רטו, ב] עיי"ש, ובמדרש תנחומא פרשת דברים [סימן ב]. ללמדך שבשעה שמגלה הקב"ה שכינתו על ישראל אינו נגלה בפעם אחת, שאם יגלה להם טובתו כאחת ימותו כולם, שאין יכולין לעמוד בטובה, על כן מתגלה להם קימעה קימעה.

ובזוהר הק' פרשת בשלח [נה, ב] אמרו: וכד תתהדר כנסת ישראל לאתרה, כדין יתוב מלכא קדישא לאתרה לציון, עיי"ש. הרי דתחילה צריך דתתהדר כנסת ישראל לאתרה, אז אח"כ יתוב גם מלכא קדישא לציון⁵.

והכלי פז ובעל שתי ידות ורבינו בחיי כתבו על פסוק [ישעיה מד, כז] "ועצת מלאכיו ישלים", שלא יהא הוא יתברך המתחיל, כי אם ישראל בשובה אל הארץ, אז הוא יתברך ישלים. וזה שאמר הכתוב 'ועצת מלאכיו', הם הם סיבות הטבעיים שהם מלאכיו, כמו שכתב המנורת המאור [דרוש לשבועות, כלל ד ח"ה א], אז הוא ישלים פעולתם. כן הוא דעת שלשה בעלי מקובלים הנ"ל, ודו"ק.

הרי דביארו לנו חכמינו האמיתיים במקומות הנ"ל, שלא כמו רבים מבני עמנו מדמים ועולה על לבם שמישיח יבוא לישראל פתאום כנהר שוטף מאפילה לאור גדול בפעם אחת, כי אם עלייתם תהיה מעט מעט ממדרגה למדרגה אשר למעלה הימנה, ואחר שירגלו לאותה מדרגה יעלו למדרגה עוד למעלה ממנה, עד שיעלו ויבואו למדרגה היותר גבוה

מעט, אז יפתח להם הקב"ה פתח של אור דק וקטן מאד מצד המלטה, ולאחר זה יפתח להם פתח אחר שהוא גדול ממנו עד שהקב"ה יפתח להם שערים עליונים פתוחים לארבע רוחות העולם מצד השכינה, וכן כל מה שהקב"ה עושה לישראל ולצדיקים שבהם בפרטות, כן הוא כל ישועתם שבאות מעט מעט ולא בפעם אחת. [ע"פ פי' מתוק מדבש].

5. תרגום הזוהר: וכשתשוב כנסת ישראל למקומה אזי ישוב המלך הקדוש למקומו.

4. תרגום הזוהר: "ויאמר שלחני כי עלה השחר, ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני", רבי יהודה פתח ואמר לפרש מש"כ "מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות", - פסוק זה כבר ביארוהו חז"ל ונאמר פירושו במדרשים, אבל עתה נפרש באופן זה: מי זאת הנשקפה נאמר על ישראל, בזמן שהקב"ה יקים אותם ויוציאם מן הגלות, ר"ל שבתחילה תהיה להם קצת התקוממות שלא יהיו נדשים עוד תחת רגלי האויבים, ואח"כ תצמח הגאולה מעט

ע"י שכבר הורגלו במדריגות העולות סולם בית אל מעט מעט. כי העלייה כמו רגע מקצה האחרון אל קצה העליון, מלבד שהיא רחוקה מהמציאות, אף גם זאת הן עם בני ישראל לא יכלו לסבול רוב טובה, כמו שלא יוכל הנרפא ממחלתו הקשה והמסוכנת לקבל תיכף ריבוי המאכלים ותענוגות בני אדם לרוב חולשתו. וכמו למאן דגני בבית אפל, אם פתאום יראוהו אור גדול לא יוכל ליהנות מזו אורו. וכמו שאמרו זאת המשל בירושלמי ובוזהר הנ"ל. כמו כן הוא אצל גאולתן של ישראל, שתבוא אלינו רק במדריגה ולא בבת אחת. והטעם לזה נראה לי כמו שאמרו במדרש רבה שמות [טו, ד]: אמר הקב"ה, אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם, אלא למי אני מסתכל, לאבותיהם הקדושים, עכ"ל.

וכן כתב הגאון רבינו מוויילנא בספרו אבן שלמה [פי"א אות ט], שהגאולה לא יהיה ע"י תשובה, רק בזכות אבות, כמו שאנו אומרים בתפילת שמו"ע 'וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם', וכיון דמצד מעשינו לא נהיה כדאים לזה לא תהיה בנס נגלה רק בנס המלוכש בטבע, על כן לא תוכל להיות בבת אחת רק מעט מעט, וכמו שכתבתי לעיל.

ונראה לי דמשום זה כינו בנביאים את משיח צדקינו בשם 'צמח', כדכתיב [יכריה ג, ח] "הנני מביא את עבדי צמח", [שם ו, יב] "איש צמח שמו ומתחתיו יצמח", [ירמיה כג, ה] "הקיימותי לדוד צמח צדיק", וכן אנו אומרים בתפילתנו 'את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח', והוא על דרך שכתב הגאון בספר עזרת כהנים [בפ"ג דמדות] בשם השלטי גבורים, דעל כן נקרא זרובבל 'צמח' (בפסוק), כי מעלתו תהיה כמו צמח האדמה שמגדל מעט מעט, כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד, עכ"ל. ועל כן משיח נקרא ג"כ 'צמח', שכן יעלה מעלתו ומעלת ישראל מעט מעט עד שישגדל מאד כמו צמח האדמה, ממילא מוכח מכל זה דישועתינו דלעתיד תצמיח בדרך הטבע, רצוני לומר בנס המלוכש בטבע, ועל כן יצטרך לזה עת השתלשלות הטבע שבא במעט מעט ולא בבת אחת. וכן מוכח ג"כ ממה שהבאתי לעיל בפרק ראשון מרבינו המהר"ל ומרבינו היעב"ץ בטעם הצרות דחבלי משיח, שהוא בבחינת העדר קודם הווייה. והיעב"ץ הביא סימוכין לזה מש"ס תמורה [לא, א] דאמרו גבי ביצה דכי קא מסרח קא גביל, הרי דדימו הוויית גאולתינו להוויית דביצה דבא בטבע, כמו כן גאולתינו יבוא בטבע הווייה דכל מציאות. ודו"ק, כי כל מה שהקדמתי עד כה המה הקדמות אמיתיים, נובעים ממקור מעיין טהור של רבותינו בעלי הש"ס וזוהר וירושלמי ומדרש וגדולי חכמינו כמהר"ל ויעב"ץ שהיו בעלי רוח הקודש.

- ג -

ואחר שביארתי בעזה"י שגאולתנו שאנו מצפים עליה כל כך תהיה לאט לאט ממדריגה למדריגה, נבין מה שהביא רבינו החתם סופר בדרשותיו שנדפסו מקרוב [דרוש לז"ך אלול תק"פ]

שנראה מדברי הרמב"ם בסנהדרין [פירוש המשניות פ"א מ"ג] שיתקבצו ישראל תחילה יחדיו לארץ ישראל קודם ביאת משיח, ואף בלי בני ביהמ"ק, עיי"ש. וכן מצאתי בספר שבילי אמונה לנכד רבינו הרא"ש [נתיב עשירי, פרק א] שכתב בשם המדרש⁶ שקודם הגאולה יתנבאו הרבה מישראל לדור בארץ ישראל ולהתיישב שם מארבע פינות העולם, וכאשר יתיישבו שם הרבה וירבו להתפלל בהר הקודש ישמע הבורא יתברך ויקרב קץ הגאולה, עיי"ש. והגאון הצדיק רבינו רבי הלל מקאלאמיא בתשובת בית הלל [סימן לא] הביאו, ועי"ז התלהב לבו שם מאד במכתב אל הגאון ר' זלמן שפיצער מוויען, שידבר עם הבאראן ראטהשילד שייכנס עצמו בזה ולתמוך זאת בכספו ובוזבו, כי לדבר כזאת צריך לעשירי עם בני ישראל (כאשר הובא מעשה כזו במדרש רבה תולדות [ב"ר סד, י], שבימי רבי יהושע בן חנניא נתן המלך רשות לעלות לא"י ולבנות ביהמ"ק, הושיב רבי יהושע בן חנניא שני עשירים גדולים מישראל שיתנו הוצאות ע"ז, עיי"ש). והגה"צ שם כתב כי מי הוא מישראל עם ה' אשר לא יתאוה להיות לו חלק במצוה זו.

ורב גדול אחד עוררני מרש"י תהלים ריש סי' ע', שכתב בפסוקים "כי אלקים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה וישבו שם וירשוה זורע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה, למנצח לדוד להזכיר" [תהלים סט, לו-לו; שם ע, א], וזה לשון רש"י [שם ד"ה לדוד]: 'לדוד להזכיר, לשון תפילה הוא וכו'. ובמדרש תהלים ראיתי, משל למלך שכעס על צאנו וסתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרועה, אחר זמן החזיר את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרועה. אמר הרועה, הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר. כך למעלה מן הענין נאמר "אלקים יושיע ציון וגו' ואוהבי שמו ישכנו בה", הרי הדיר בנוי והצאן כנוס והרועה לא נזכר, לכך נאמר 'לדוד להזכיר, עכ"ל. היינו שדוד התפלל שגם הוא יחזור לישראל למקומו. הרי מפורש ברש"י כאן דתחילה יחזרו ישראל לארץ ישראל ויבנו אותה עוד טרם ביאת בן דוד, עד שדוד יבקש מהש"ת אחר שישאל כבר חזרו גם הוא רוצה לחזור להם. והוא ראייה נפלאה לדברי רבינו הרמב"ם הנ"ל.

ונראה לי הטעם עפ"י דברי החתם סופר בעצמו [דרוש למגילת רות, ד"ה והנה בכל] שכתב דתכלית רעתינו הוא הפיזור וגליות, כי אפילו היה נחרב בית המקדש והיינו נשארים בא"י לא היה רע כל כך, כמ"ש הרמב"ם בהל' תענית [פ"ה ה"ב] בהריגת גדליה בן אחיקם נכבה גחלת ישראל ונתפזרו בעוונותינו הרבים בגליות, עיי"ש. והנה כבר הבאתי [לעיל אות ב] בשם חכמינו ז"ל בזהור ובמדרש וירושלמי, דהגאולה יהיה קימעא קימעא ולא בבת אחת, על כן יצטרך להיות קיבוץ ישראל בארץ ישראל קודם הגאולה אמיתית, כדי לצאת תחילה מתכלית הרעה שהוא פיזור וגליות לרע אמצעי שהוא רק חורבן ביהמ"ק, אבל ישראל המה במקומם,

6. עי' מדרש תנחומא [פרשת נח סימן יא], [תהלים קמז, ב] שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו עה"פ "בונה ירושלים ה' נחתי ישראל יכנס" כל הגלויות.

ואח"כ כשנהיה מקובצים בארץ ישראל יש תקוה לאחריתנו, וכמו שכתב החתם סופר שם, דהיינו שאחריתם יהיה שלום ביניהם והוא תקוה ואחרית טוב להם, וע"י השלום שיהיה ביניהם ישובו בנים לגבולם ויבנה בית המקדש, ולא יהיה שנאה ביניהם כבזמן החורבן בית שני, עיי"ש שהאריך בנועם אמירותיו.

ונראה לי להוסיף על דבריו הקדושים ולבאר איך יגרום הקיבוץ דיהיה נעשה תחילה בא"י אף בלי בנין בית המקדש למעט פיזור הגלויות, אף דאי אפשר בתחילה לקבץ את כל האומה בכללה בארץ ישראל עד שנזכה שארץ יתפשט עורה לאסוף עליה את כל בניה, כמו שאמרו ז"ל [כתובות קיב, א] דא"י דומה לצבי כידוע, ועל כרחך ישארו עוד ישראל בארצות הגוים עד עת בוא דברו לקבץ בתוכה כלל כל ישראל, וכמו שכתב הרמב"ן [פירוש שה"ש ה, ג] על דברי ישעיה שאמר [ישעיה נו, ח] "נאום ה' אלקים אקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו", פירוש שמתחילה יקבץ רבים מנדחי ישראל ולא כולם, ואחר מלחמות גוג אמר 'עוד אקבץ עליו לנקבציו', שיתקבצו שנית על הנקבצים הקבוצים מכבר.

נראה לי דבזה שיהיה נעשה קיבוץ ישראל בתוככי ירושלים, וא"י יהיה נעשה עיי"ז מרכז כללי לישראל בכלל, עד שאפילו אלו שנשארו בגולה יהיה עיניהם ולבם שם ויהיו אגודים וקשורים בכל נימי נשמותיהם למרכז הכללי שנתייסד בא"י, עד שזה יהיה מאחד ומאגד אותם יחד אף בגולה, ולא יהיה פיזורם נחשב לפיזור כלל, כי כולנו אגודים ומאוחדים יחד למרכז אשר בארץ ישראל. משא"כ עתה היא שזה פזורה ישראל וכשה אובד בין העמים, ואין לאחד שום שותפות עם חבירו ישראל, והמה כאברים המדולדלים בכל מקומות מושבותיהם מבלי איגוד ואיחוד עם הפרט, וכל שכן עם הכלל, על כן היא פיזור באמת ובתכלית הרע רחמנא ליצולן, כי כולנו ממש בפיזורינו הפקר כדגי הים, כמו שראינו בשנים הקשים האחרונות שכל פחות וגרוע כפר ידו בנו ועשה עמנו כל מה שלבו חפץ מהשפלות והרציחות מבלי גבול, ומבלי שום קבלת אחריות על מעשיו שעשה עמנו, כי אין לבן בליעל הזה למי שיתן דין וחשבון על מעשיו שעשה עמנו. משא"כ אם נייסד בעזר השם מרכז כללי בא"י ויתרומם קרנינו בכבוד נגד כל עמי הארץ ונחשבנו לאומה יקרה וחשובה בכלל, וכדאיתא במדרש שיר השירים [רבה, פרשה ד, ד"ה תשור] בפסוק "הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד ועוז" [תהלים צו, ז], כשתהיו מביאין אותן לא תביאו דרך בזיון אלא בכבוד ועוז עיי"ש, אז אף הפרט שנשארו בגולה לא יהיה הפקר מבלי אחריות, כי כל הרוצה לעשות איזה דבר חמס בנו יהיה יודע שיהיה מי שיבקש ממנו דין וחשבון על מעשיו ויקבל אחריות על פעולותיו האוון, על כן יהיה בשב ואל תעשה ולא יעשה דבר שאינו הגון עמנו. נמצא דע"י הקיבוץ דיהיה נעשה בארץ נצא מתכלית הרע אף בגולה, וזה אמת וברור, וגם יגרום קיבוץ לבבות כל ישראל אף בגולה, ויהיה שלום בינינו, ונשיג האחרית והתקוה טובה לבוא על ידה לגאולה שלימה בב"א.

- ד -

ועוד נראה לומר, דאם יסכים רצון העליון ע"י שלוחיו דלמטה לעשות קיבוץ ישראל בא"י, וכמו שכתב האברבנאל בספר משמייע ישועה [מבשר טוב השלישי, נבואה ט] וז"ל: וע"י הגוים עצמם יהיה הנס הזה, עכ"ל. וכן כתב מהריב"ח [בהקדמה לעין יעקב], שהשי"ת יתן בלב המלכים להכיר האמת עיי"ש, אף קודם בנין ביהמ"ק יוכל הארץ לאסוף בתוכה את כל בניה אם ירצו לעלות עליה, ושלא ישאר אף פרסה בארצות הגולה. ואקדים את דברי רבינו הרמ"ע מפאנו [תשובה סימן עג] על השאלה מה שאמרו בגמרא [תמיד כט, א] דדיברו חכמים בלשון הבאי, וקשה דאמר מר [ע"ז יט, ב] אפילו שיחתן צריכא לימוד, ומהו הלימוד בלשון הבאי. תשובה, לא חכמים בלבד אמרו, אלא דיברה תורה בלשון הבאי [דברים א, כח] "ערים גדולות ובצורות בשמים". דיברו נביאים בלשון הבאי [מלכים-א א, מ] "ותיבקע הארץ בקולם" בשעה שנמשח שלמה, וכבר פירשו מרא דאגדתא כי 'ערים גדולות ובצורות בשמים' הוא כמשמעו שהן בצורות במרום, שאין שבעים שרים של מעלה נכנסים באוירא של א"י [עשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו, מאמר חיקור הדין ב, ג], אף אנו נאמר 'ותיבקע הארץ בקולם' כי א"י פעמים שהיא מתקפלת, כטעם "הארץ אשר אתה שוכב עליה" [בראשית כח, ג], פעמים מתרחבת, כטעם "ורחבה ונסבה למעלה" [יחזקאל מא, ז], כי על כן נקראת 'ארץ הצבי', אז במלכות שלמה בקעה ורחבה כל האפשר בחוק מציאתה של אותה שעה, כיון שהיה עתיד לישוב על כסא ה', וכן הוא בדברי חז"ל, עיי"ש שביאר כל מקום שאמרו 'דיברו חכמים בלשון הבאי' שאין בדבריהם דבר בטל ויש בהן ענין לשבח. הנה ברכו את ה' ראשי תיבות הבאי, שאין בהם דבר בטל, אלא ודאי שיחתן - והיינו הבאי שלהן - צריכה לימוד בלי ספק, עכ"ד הקדושים.

ויש לי להוסיף על דבריו הקדושים, דכתיב [מלכים-א ד, א-ב] "ויהי בימי שלמה ישראל כחול הים", על כן היה נחוץ אז דיתרחב א"י ויבקע לאורכה ולרוחבה, הרי דיען דנתקבצו ישראל לרוב נתרלב הארץ ונבקעה לאורכה ולרוחבה אף טרם בנין בית המקדש, דזאת היה בשעת משיחת שלמה שעוד לא נבנה הבית המקדש, כי תמיד הוא ממדת א"י, פעמים מתקפלת ופעמים מתרחבת, והכל לפי הצורך של ישראל עליה בכל עת ובכל זמן.

ועייין בהגהות רבי יוסף שאול במשניות אבות [פ"ה מ"ה] במשנה ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים, דהכונה הא דאמרו על ארץ ישראל 'ארץ צבי כתוב בה' [גיטין נו, א], הכוונה כמו שאדם עושה לתינוק בגד ומכפיל אותו ועושה לו קמט, כאשר יגדל יתרחב הבגד, כמו כן הארץ, שאם אין ישראל עליה הוא מקמיט, וזה סימן שארץ ישראל שייך לישראל. וזה גם בישיבתה היתה ג"כ לפי הערך אנשים שדרו בה, וכשהיו באין לרגל היתה מתרחבת יותר, ולא היה צר לאדם שילין בה, וזה היה נס גדול, עכ"ד.

ובאמת דברי הגאונים הללו מפורשים במדרש רבה [סוף פרשת ראה] בפסוק "כי ירחיב

ה' אלקיך" [דברים יב, כ], אפשר שהקב"ה מרחיב את ארץ ישראל. אמר רבי יצחק, המגילה הזאת אין אדם יודע כמה אורכה וכמה רוחבה וכשהיא נפתחת היא מודעת כמה היא, כך ארץ ישראל כל רובה הרים וגבעות, שנאמר [שם יא, יא-יב] "והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה" וגו', וכשישרה אותה הקב"ה מניין, שנאמר [ישעיה מ, ד] "כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה", אותה שעה מודעת מה היא, עכ"ל. הרי דכל דבריהם של רבותינו הגאונים הנ"ל כלולים בדברי המדרש דכשורים ישראל עליה מודעת כמה היא גדולה בלי גבול ומדה, והכל לפי היישוב שישראל יושבים עליה היא מתפשטת ומתרחבת בכל עת ובכל זמן, וא"כ קטנותה של ארצנו בעת הזאת לא יהיה עיכוב על קיבוצינו הכללי בתוכה ברצות ה', כי אז תיפתח כמגילה ותתפשט לאורכה ולרוחבה כפי הצורך לשיבתנו, ולא תהיה צר לכל העולים עליה, וכדברי רבותינו חכמי אמת הנ"ל. ועיין תשב"ץ [ח"ג סימן רא בסופו] דגם בזמנו נראה נס זה בבואם שם בחג השבועות כל סביבותיהם ולא צר להם, עיי"ש ובחתם סופר [יו"ד סי' רלה, ד"ה ובמ"ש], ודו"ק.

- ה -

נחזור לראשונות, למה שהוכחתי דכשהגאולה נעשה בבחינת 'לא זכו' אז יהיה נעשה בדרך הטבע, וכל הבא בדרך הטבע אינו בבת אחת רק תלוי בעת ובזמן, ומתהפך מעת לעת מענין לענין עד שבא לגומרה של דבר. וכפירוש הגאון רבי מענדעלע ז"ל מדעש מה שאמרו ז"ל [סנהדרין צח, א] לא זכו בעיתה, היינו בעיתה הקבוע לכל פועל טבעי עד שיוגמר הפעולה בשלימות. עכשיו נזכרתי דיש ראייה לדבריו מדברי רש"י בגמרא שהבאתי לעיל [סנהדרין שם] דרבי יהושע בן לוי רמי, כתיב 'בעיתה' וכתיב 'אחישנה', זכו - אחישנה, לא זכו - בעיתה. אמר רבי אלכסנדר, רבי יהושע בן לוי רמי, כתיב "וארו עם ענני שמיא" וכתיב "עני ורוכב על חמור", זכו - עם ענני שמיא, לא זכו - עני ורוכב על חמור. ורש"י שם פירש 'עם ענני שמיא' במהירות, לא זכו רוכב על החמור, כעני הבא על חמורו בעצלות, עיי"ש. והיינו כנ"ל, דאם זכו יהיה עפ"י נס נגלה ובמהירות בבת אחת, וזהו דיבוא עם ענני שמיא, שמורה על כח שמים, וממילא דיהיה במהירות בפעם אחת. לא זכו, אז יבוא ע"י חומריות הטבע, וזהו רוכב על החמור, וממילא דיבוא בעצלות, כי קשור בהשתלשלות העת שתיהפך מענין לענין עד שיוגמר. וכמו שהיה באמת בימי עזרא, וכמו שאמרו חז"ל [ברכות ד, א] מלמד שראוי היה להיעשות להם נס אלא שגרם החטא, ר"ל בימי עזרא יען שגרם החטא שלא היו בבחינת 'זכו', מוכרח היה להיות מלובש בטבע ברשיון המלכות, על כן לא בא הישועה בבת אחת רק מזמן לזמן קימעה קימעה, מתחילה עלו, ואחר י"ח שנים שהיו שם בנו המקדש, ואח"כ בנה נחמיה חומת העיר, הרי דהיה לאט לאט, והכל הי' מחמת דהיה בבחינת הטבע, שלא היו ראויים שיהיה נעשה בנס נגלה, דאז היה הכל בבת אחת וכמו שכתבתי. וכמו כן בגאולה האחרונה שבעוונותינו הרבים אנו בבחינת 'לא זכו', כאשר הבאתי ממדרש [שמות רבה טו, ג]

שאמר הקב"ה שאם אסתכל במעשיהם לא יהיו נגאלים לעולם, על כן מוכרח להיות בדרך הטבע, ועל כן יבוא לאט לאט וכאשר הבאתי למעלה.

ומזה תשובה גלויה לכל צעקותיו של אדונינו ורבינו הגאון הקדוש בעל מנחת אלעזר ז"ל ממונקאטש, על ענין התעסקות של יישוב ובנין הארץ, שגם אנכי הייתי מבני היכלא דיליה, וידעתי שכל טעמו היה מפני שהכל יהיה נעשה בנסים ובנפלאות, וכל העושה דבר בזה הוא כופר בגאולה שיהיה בדרך נס, כאשר כל ספריו מלאים מזה, ועל כן צעק ככרוכיא על זה. אבל כבודו במקומו מונח, הוא במדריגתו הגדולה שפט שכל העולם הוא בבחינת 'זכו' כמוהו, אבל באמת הדור האחרון הוא בעוונותינו הרבים בבחינת 'לא זכו', ואז יבוא הגאולה בנס מלובש בטבע. וכמו שהבאתי בשם האור החיים הקדוש בפרשת בלק [במדבר כד, יז] שכתב בפירושו כן דאם לא זכו יהיה בטבע, וכל מה שהבאתי בזה מרביתנו חז"ל במדרש ובזוהר ובירושלמי מוכיחים כן דיבוא קימעא קימעא, ככל דבר הבא בטבע בוא יבוא קימעא קימעא, וכאשר ביארתי הדברים לעיל בארוכה. על כן בוודאי החיוב עלינו להתעניין בזה בכל מאמצי כוחנו כאשר אבאר בארוכה בעזה"י להלן, ואז יגמור ה' בעדנו לטובה ונוכה לגאולה שלימה בב"א.

וכעת נראה להוסיף, שאילו היה רבינו בעל מנחת אלעזר בחיים אתנו וראה את כל אשר הגיע לנו מהגזירות הנוראות ומהריגות שעשו בנו רח"ל, גם הוא היה מודה שנעזוב את ארצות הגלות ונלך לא"י שנתנו לנו מלכי ארץ ולא נמתין עד קריאת המשיח. כי עיין בזית רענן לרבינו בעל מגן אברהם בילקוט יתרו [רמז רצב], על מה שאמר רבי נתן בפסוק "לאוהבי ולשומרי מצוותי" [שמות כ, ו], אלו שהן יושבים בא"י ונותנים נפשם על כל המצוות, וכתב רבינו מגן אברהם על זה וז"ל: אלו שהן יושבים בא"י, שבא"י היו גזירות קשות והיו יכולין לברוח לחו"ל, ואפילו הכי מסרו נפשם על ישיבת א"י, משא"כ היושב בחו"ל במקום הגזירות קשות מתחייב בנפשו דלא אזיל למדינה אחרת, עכ"ל רבינו בעל זית רענן. ומעתה, אחר כל אלו הגזירות הקשות הנעשה לנו פה בארצות הגולה, ויש לנו מקום לנוס לא"י, שנתנו לנו מלכי ארץ רשות ליכנס לשם, הֲכִי יֵשׁ הוּי אַמִּינָא לומר דרבינו הנ"ל לא היה מסכים לזה, והוא לא צוה רק לשעתו שהיה מנוחה פה ויכלו להמתין עד שיקרא לנו הנביא משיח ה'. וזה ברור ואמת.

ועיין רמב"ן פרשת ראה בפסוק "לשכנו תדרשו" [דברים יב, ה], מביא ספרי, יכול תמתין עד שיאמר לך נביא, תלמוד לומר "לשכנו תדרשו ובאת שמה", דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך נביא, וכן אתה מוצא בדוד, עכ"ל הזהב. הרי דהזהיר לבל נמתין עד שיאמר נביא אלינו עלו, רק אנחנו נעלה ונדרוש כאשר לאל ידינו, ואח"כ יזכנו וישלח לנו נביא, ונתחייבנו להשתדל בכל עוז ותעצומות עד מקום שידינו מגעת, כל שכן בעת צר כזה. ועיין באהבת

יהונתן [הפטרת עקב, עה"פ כי הרבתיך] שכתב דבאחרית הימים יבואו גזירות על ישראל, וע"י כן יתנדבו לבם לילך לארץ ישראל, עיי"ש. וזה לשון הכוזרי בחתימת ספרו [מאמר ה, אות כז]: אך האדם נאשם כאשר איננו מביא אל המעשה הטוב, ולא די במחשבה לחוד לכסוף אל ארץ הקדושה, וכאשר יהיה המעשה והכוונה שלימה יהיה עליהם הגמול וכו', ובהערת בני אדם והתעוררות אל אהבת המקום הקדוש ינחנו הענין המיוחד שכר גדול וגמול רב, כנאמר [תהלים קב, יד-טו] "אתה תקום תרחם ציון כי עת להננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", ר"ל כי ירושלים אמנם תיבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה, עכ"ד החוקר אלקי הקדמון.

עוד כתב שם במאמר השני [אות כג] אחר שהביא מאמרי חז"ל בשבח הדר בא"י, כתב בזה"ל: אם כן אתה מקצר חובת בוראך שאין אתה משים מגמתך אל המקום הזה. אתה אומר 'רחם על ציון כי היא בית חיינו' ותאמין כי השכינה שבה אליה, והיה מן הדין שתכספה הנפשות היקרות לחזור בה, וכבר היו אבותיכם הראשונים בוחרים לדור בה יותר ממה שהיו אזרחים במקומותם, הגם שלא היה בעת ההיא נראית השכינה בה אבל היתה מלאה זימה, ועכ"ז לא היה להם תאוה כי אם לעמוד בה, עכ"ל. הרי דאיש אלוקי הזה אומר בפירוש, דאף אם יהיה ח"ו א"י מלאה בזימה מוטב לדור בה מלדור זולתה, וזה יהיה מוסר השכל לאלו המתחסדים בזמננו ומוציאים דיבה על ישיבת הארץ מטעם דאין די כשר להם. וד"ל.

- 1 -

מצאתי בספר ישן נושן על סדר מועד, המיוסד על דרך פרד"ם באגדת חז"ל⁷ בברכות פרק קמא, שכתב בטעם שגאולתינו לא יהיה בשלימות הכל מיד רק קימעה קימעה, כי גאולה שלימה אין לנו עד שיהיה תיקון שלם בכל עולמות, וזה אין אנו יכולין עכשיו רק סמיכא מעט לאתחלתא דגאולה, שיפתח לנו שערי התפילה ולבטל מחיצה של ברזל, ויהיה מתחיל הגאולה קימעה, ואז נשוב בתשובה שלימה מאהבה, וע"י כן כל תפילתינו ותשובתינו משנים קדמוניות יבוא לחשבון גדול לעשות מהם תיקון גדול בכל יום יותר, ואז יהיה גאולה שלימה, עד שיהיה מקוים בנו "ואולך אתכם קוממיות" [ויקרא כו, יג], עכ"ל. הרי דכתב דע"י התחלת הגאולה של קימעה יבוטל מחיצה של ברזל המפסקת בינינו לאבינו שבשמים, ובוה יפתחו לנו שערי תפילה ונוכל לשוב בתשובה שלימה לפניו יתברך, ויצטרפו לנו אז כל תפילתינו שהתפללנו בגלות ויהיה נעשה תיקון השלם, ואז יהיה הגאולה שלימה. אבל לכל זה צריך לנו הגאולה של קימעה תחילה, כדי לבטל חומת ברזל מעלינו שלא יהיה מפסק בינינו לאבינו שבשמים.

7. והואיל דחסר דף הראשון אינני יודע ממי מספרו שהיה אדם גדול ומקובל, מגאוני וקדושי לקדושים הוא, ואינני יכול לכנותו, אבל ניכר קדמאי.

- 2 -

והנה ראיתי בספר הברית [ה"א, מאמר י פ"ג] שהתמרמר מאד על אריכת הגלות כל כך זמן רב ועוד לא נראה אות לטובה, והאריך שם בנפלאות כי כל אשמתינו הוא שאין תפילתינו בצדק לכוון לפדות קודשא בריך הוא ושכינתיה מהגלות, וגם מעשינו במצוות אינה באמונה לכוון לתקן קומת השכינה ולמהר את הקץ. וכתב שם כי לא נקוה לאיש ולא ניחל לבני אדם גדולים שהמה בזכותם ותפילתם יביאו לנו הגואל, כי הרואה ללבב הוא יודע מי גדול, לא הנראה לעינים.

וכתב עוד שם: גם כי ביאת המשיח רגיל על לשוננו תמיד, אך משפה ולחויץ לא בלב שלם, כי חפץ לגמור הבנין שהוא בונה, וכן לגמור המושא ומתן שיש לו על ארבע וחמש שנים אשר קשר בכתב מן השררה או מן המלכות, וכדומה מן התועליות שיש לו פה בחוץ לארץ. וזה טעם אריכות הגלות. והעיקר שכל איש יהודי אפילו אינו בעל תורה, במצוות אשר עושה יכוין רק למיפרק קודשא בריך הוא ושכינתיה מגלותא, ואז נזכה להגאולה, אבל זולת זה לא. עכ"ד בקצרה. והוא האריך שם בהתמרמרות גדולה וביראת שמים עזה בהתלהבות גדולה, ומי יתן שנשמעו מליו אל עם בני ישראל, שכל אחד ואחד יעשה מצוות ויכוין למיפרק קודשא בריך הוא ושכינתיה מגלותא, שהרי בעל ספר הברית גזר ואומר כן שאין לנו לסמוך על יחידים הגדולים והמפורסמים, כי אין לידע אם באמת המה גדולים, כי האדם יראה לעינים, רק כי כל אחד יעשה וילחום בעד השכינה במצוות ובמעשים טובים, אז יבוא משיח, ולא זולת ח"ו. כן יוצא מדבריו הנאמרים שם, והלואי שנזכה לראות שיהיה כן בישראל, כי אז נהיה כולנו זכאים ובמדרגת בעלי תשובה גמורה, ובבחינת 'זכו' ו'אחישנה' שאמרו חז"ל, אם כל אחד ואחד מיישראל יעשה מצוות ויכוין למיפרק השכינתא מגלותא, וכי צריך לבחינת 'זכו' יותר מזה, ונחשבנו בטח לכולו זכאי שאמרו חז"ל [סנהדרין צה, ב], ויצטרך לזה להיות 'אחישנה'.

אבל לדאבון לבי מוכרח אני לומר על הפסק שפסק בעל ספר הברית דאם לא נעשה כן לא יבוא משיח, ח"ו מלומר כן, ולא ניחא ליה למאריה יתברך מלומר כן, דהלהן תשבטנה והלהן תענגנה עד שיהיה כן שכל אחד מיישראל יעשה כזאת, דא"כ תנעול דלת להמחכין על ביאת המשיח ואין תקוה לגאולתינו ח"ו, וכל ספרי גדולינו מלאים דאפילו אם לא יעשו ישראל תשובה הם נגאלים, עיין רבינו בחיי בפרשת בהר [ויקרא כה, מז], וכן היא בירושלמי פ"ק דתענית [ה"א], וכן הוא ברש"י סנהדרין [צז: ד"ה דיו, וד"ה לא בכסף], וכן כתב הגר"א בספר אבן שלמה [פ"א אות ט], וכן שאר גדולי חכמינו, וכמו שהבאתי דבריהם בראש פרק זה.

ומצאתי שכבר ישב על מדוכה זו של אריכת הגלות, הגאון רבן של ישראל, מרן המב"ט (חבירו של הב"י) בספרו בית אלקים [שער התפילה פי"ז], והתפלא מאד בהיות תפילה בציבור

נשמעת תמיד, צריך לבאר ענין תפילת ביאת הגואל שאנו מתפללין אותה מזמן החורבן שלש פעמים בכל יום ואין אנחנו נענים, ובהיות שתפילה זו נאמרת בכל יום שלש פעמים מפי כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם, ואי אפשר שלא תהא נאמרת בכוונה בקהל אחד מן הקהילות ומפי צדיקים וישרים. וכן אמרו [תענית ל, ב] כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה, כמה וכמה צדיקים וחסידים התאבלו ולא זכו לראות עדיין בנחמתה.

וכתב ביישוב הדבר, שענין קבלת תפילה זו שהיא כוללת לכל ישראל אינה תלויה בכוונת קהל מן הקהילות בתפילה, אלא שהיה צריך כוונת רוב כל ישראל בה, כיון שהיא כוללת לכולם. ואף בכוונם בה צריכים לעשות תשובה שלימה כדי שייענו, וכמו שנאמר [תהלים צה, ז] "היום אם בקולו תשמעו", ומבלי זה אין תפילתם מקובלת גם כי תהיה בכוונה ביום מן הימים מן רוב ישראל, כי הוא כמו גזר דין שיש עמו שבועה דלא מיקרע אפילו לציבור עד אשר יבוא עיתה, כדכתיב [ישעיה ס, כב] "בעיתה אחישנה", זכו - אחישנה, לא זכו - בעיתה [עי' סנהדרין צה, א].

ונראה כי על ענין נפלא כזה שהוא גאולתן של ישראל, גאולה נצחית שאין אחריה גלות, צריך להרבות בתפילה דורות ראשונים ואחרונים, ומועילה תפילת הראשונים לתפילת האחרונים, ויותר נקל הוא לאחרונים הקרובים יותר לזמן הגאולה שתתקבל תפילתם מהראשונים, משני טעמים. הטעם הראשון, כי הרחוקים מן זמן הגאולה הם צריכים הפצר והעתר יותר שתקובל תפילתם לדבר רחוק אלף שנים מהזמן, מאותם שהם רחוקים רק חמש מאות שנה, ואותם שאינם רחוקים מהזמן הגאולה אלא כמאה שנים הוא יותר נקל להם שתקובל תפילתם בהיות תפילתם שוה, וכן הקרוב קרוב קרובה תפילתם להיות נשמעת. דמיון העומד רחוק מן המדינה, שלא תקפוץ לו הדרך כל כך מהרה כמו העומד קרוב מן המדינה. טעם ב', כי להיות הענין גדול הערך צריך ריבוי התפילות דור אחר דור כדי שתקובל תפילת הגאולה, ובהיות נשלמות תפילות הצריכות וידועות לו יתברך אז בדור ההוא תקובל תפילתם גם כי בזמנים הקודמים לא היתה מקובלת, ובעת שנשלם סכום התפילות הצריכות תקובל התפילה לא בשביל תפילה זו לבד, כי אם בהצטרף אותה עם התפילות הקודמות, באופן שכל התפילות הקודמות הן מועילות גם כן. וכשתתקבל תפילה זו לדור האחרון כשתצטרף עם הקודמות, הרי הוא כאילו נתקבלה תפילת הראשונים, כיון שהיתה סעד לקבלת תפילה זו. והאריך עוד בזה שם וכתב דעל שני טעמים אלו רמז ישעיה הנביא באומרו [ישעיה נה, ו] "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב", לרמוז על שני הטעמים שכתבתי בדורות האחרונים, כי 'בהמצאו מורה על טעם השני, כי לפי ריבוי התפילות שמימי עולם ושנים קדמוניות יהיה נמצא אלינו. 'קראוהו בהיותו קרוב', כפי הטעם הראשון, שקרובה היא שתתקבל תפילת האחרונים מן הראשונים.

עוד כתב לתרץ קושיא הנ"ל מדוע לא נתקבל תפילת הגאולה שבכל דור ודור, וכתב

בזה"ל: ומלבד כל זה נשמעת תפילת כל ישראל בכל דור ודור בענין הגאולה, שגואלם הוא יתברך ונותנם לחסד בעיני כל שוביהם למעלה ולכבוד, ומתקיימים בהם קצת הבטחות הגאולה, וכמו שאמרו [זבחים יט, א] על הונא בר נתן שנתקיים בו "והיו מלכים אומניך" [ישעיה מט, כג], ואין לך דור מן הדורות שאין בא עליו איזה צרה והוא יתברך מושיע אותם וגואלם מיד חזק מהם ואף בלי צרה, להעמיד אותם ולקיימם בין כל האומות, הוא מצד תפילתם על הגאולה, כי הוא יתברך רואה ומשגיח בעניינם, וטרם יקראו עונה אותם, וטרם מכה ציץ רפואה יפרח, ואם כן הרי הוא כעין גאולה בכל דור ודור, וכמו שכתוב [ויקרא כו, מד] "ואף גם זאת" וגו', עכ"ד הקדושים.

הרי דגם רבינו נדחק בתירוץ קושיא הגדולה של ספר הברית הנ"ל, מדוע הוא הארכת הגלות ולא נתקבלה עוד תפילת הדורות על הגאולה שבוודאי נתפללה מכמה וכמה צדיקים בכונה שלימה. והנה מה שכתב רבינו בסוף דבריו דאם לא הועילה לגאולה שלימה מן הגלות הועילה עכ"פ על קצת גאולה לגאול אותנו מן הצרות המזדמנים בכל דור והשי"ת גואל אותנו תמיד מהם, על זה יש לעורר מדברי רש"י [מגילה יז: ד"ה אתחלתא] דכתב דעל הגאולה מן הצרות שבכל דור ודור נתייסדה ברכה בפני עצמה, דהיינו ברכת 'גואל ישראל' באה על זאת, ואינה תפילה על הגאולה מן הגלות, כי תפילה על הגלות המה הברכות 'ולירושלים עירך' וכו', 'את צמת דוד' וכו'. א"כ לדברי רש"י אין תירוץ זה האחרון מספיק. אולם בהקדמה לסמ"ג [לאוין, הקדמה כללית, ד"ה ולמיזם] משמע דאינו סובר בזה כרש"י, ורק דגם ברכת 'גואל ישראל' על הגאולה מן הגלות נתייסדה, עיי"ש. ולפי דבריו יש מקום לדברי רבינו.

והנה אנו רואין בדברי רבינו, דעיקר תירוצו בקושיא זו הוא, דלענין גדול כזה שנוגע לכללות ישראל לא סגי בכוונת קהל מן הקהילות בתפילה, אלא שצריך לזה כוונת רוב כל ישראל, כיון דהיא כוללת לכולם, גם אפילו יהיה כוונת רוב כל ישראל לא סגי עוד בזה כי צריך עוד לזה תשובה שלימה כדי שייענו, כי הוא גזר דין שיש עמו שבועה דלא מהני אפילו לציבור עד אשר יבוא עיתה, כמאמר חז"ל לא זכו - בעיתה. עוד כתב דלענין גאולה נצחית שאין אחריה גלות צריך ריבוי תפילה מדורות ראשונים ואחרונים, ובצירוף כל התפילות מכל הדורות נזכה לגאולה שלימה, ועי"ז יהיה נקל לדורות האחרונים מן הראשונים משני טעמים הנ"ל. זה תוכן דבריו.

וארשה לי לעורר קצת על דברי רבינו ז"ל. תחילה, מה שאומר דלא סגי בזה התפילה והתשובה מן קהל מן הקהילות רק צריך לזה רוב כל ישראל, יש לעורר מדברי זוהר חדש בפרשת בראשית דאפילו כנופיא חדא אם יתפללו בכונה שלמה ובתשובה יוכלו לעורר הגאולה. גם מה שאמר שצריך לזה ריבוי תפילות, סכום ידוע לו יתברך, וכשיכלה הסכום יהיה הגאולה. הנה אם כי אנחנו לא נדע כמה יהיה סכום זה של ריבוי התפילות, כי אפשר היא מכלל 'ליבא לפומא לא גליא', אך אולי יש ללמוד זאת ממושה רבינו שהיה כללות

ישראל, שנתאמן מאד לבוא לארץ ישראל, ואלמלי היה בא לא היה גלות והיה תיקון השלם [דב"ר פ' יא; ילקו"ש ח"א תתק"ט] ונצחית כנודע⁸, והרבה בתפילות על זה, עד שאמרו חז"ל [דברים רבה פ' יא ילקו"ש ח"א רמז תתק"ט] רצה להתפלל תקט"ו תפילות, וכשהגיע להתפילה האחרונה שהתפלל תקי"ד תפילות ורצה להתפלל עוד תפילה אחת להשלים הסך של תקט"ו תפילות, אמר לו השי"ת [דברים ג, כו] "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה", היינו שעיכב עליו להתפלל עוד תפילה זו להשלים הסך, דאז כביכול היה מוכרח לענות אותו. הרי שלך לפניך, שמספר תקט"ו תפילות די לרצות פני אבינו שבשמים ליכנס לארצנו הקדושה ולקיום הנצחית בתוכה, כי אם היה בא משה לארץ לא היה נחרב הבית כידוע, הרי דדי ליה רק סך תקט"ו תפילות, ואולי גם לנו די בכמו סך זה. ואם כנים דברי, הרי תפילות כל הדורות כבר עלו למעלה מסך תקט"ו תפילות.

גם מה שאמר יען שהוא גזר דין שיש עמה שבועה צריך להמתין עד 'בעיתה', הנה אנו שעומדים כעת בשנת תש"ג לאלף השישי, בוודאי כבר הגענו לזמן של 'בעיתה', לא מיבעיא לדעת רבינו האר"י ז"ל התחיל הזמן של 'בעיתה' משנת של"ה כמבואר בזהר ח"י, ולדעת האוה"ח הק' [ויקרא ו, ב ד"ה על] משנת ת"ק, ועיין חתם סופר [ח"ו סימן סא בסופו], ובדרשות חתם סופר [דרוש לפסח תק"ס, ד"ה ידוע], דגם הוא כתב דמשנת ת"ק מתחיל זמן של משיח. אבל לכל הדעות, לנו שכבר עבר עלינו שני שלישי מאלף השישי בוודאי כבר הוא 'בעיתה'.

ועיין מהרש"א תענית [ח"א טו. ד"ה ועל] שביאר מה שאמר דוד [תהלים קב, יב] "ימי כצל נטווי", שהם צללי ערב, ורצה לומר שעת זמן הגאולה הגיע, כמו שנאמר [זכריה יד, ז] "והיה לעת ערב יהיה אור", דהיינו כשיהיו בתכלית השפלות, כמו שנאמר [דברים לב, לו] "כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב", עיי"ש. והמהרש"א כתב כן בזמנו שהיה בשליש ראשון של אלף השישי, היה מוכרח לפרש דה'ערב' הכוונה על השפלות. אבל אנו שחיין בשני שלישי של אלף השישי, הפירוש 'ערב' הוא כפשוטו, שהוא כבר ערב ממש. עיין פייט שחרית של יום שני דראש השנה, דאמר דאחר שני שלישי היום יהיה מה שנאמר בפסוק "והיה לעת ערב יהיה אור", וממש על זמנינו הוא מתאים, דאנו עומדין כבר בשני שלישי היום. ועיין מו"ק [יט: בתוס' ד"ה שאסור] ובריטב"א [ד"ה והא] דמשמעות 'ערב' הוא מבעוד יום⁹ ולא לילה, ומה גם שגם שפלות לא חסר בזמנינו די והותר כידוע לכל, א"כ כבר כלו כל הקיצין של 'בעיתה', ובן דוד עדיין לא בא, ועל כרחך שיש בזה איזה דבר המונע ומעכב עלינו, וכדברי ספר הברית הנ"ל, וצריך לחקור ולהבחין מהו זה הדבר המעכב עלינו.

8. עי' אור החיים במדבר כ, ח, דברים ג, ח; וביאר הגר"א לשה"ש ד, ו, ובפרשת דרכים [דרך הקודש דרוש השמיני] הביא זאת בשם המדרש. 9. ועיין מה שכתבתי בזה להלכה ולמעשה בספרי משנה שכיר [ח"ב ס"י], והוא עורנה בבית הדפוס ועצור תחת יד המדפיס נ"י בטירנא, ה' יזכני להוציאה מתח"י.

ואחר היגיעה האיר ה' את עיני למצוא פשר דבר זה על האריכות הגלות אף דכבר הגיע זמנה של 'בעיתה', דהנה הושע הנביא אומר [הושע ג, ה] "ואחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים", ואמרו חז"ל על פסוק זה, לא גלו ישראל אלא משום שמאסו בני ישראל בשלשה דברים, במלכות שמים ובמלכות דוד ובבית המקדש. אמר רבי שמעון בן מנסיא, אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן, כמו שנאמר "ואחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה'" זו מלכות שמים, "ואת דוד מלכם" כמשמעו, "ופחדו אל ה' ואל טובו" זה ביהמ"ק, כמה דאת אמר [דברים ג, כה] "ההר הטוב הזה", עכ"ד. כן הוא באגדת מדרש שמואל [פי"ג סימן ד], ורש"י שם [הושע ג, ה ד"ה ישובו] מביאו. וכן אמרו בילקוט [שמואל רמז קן]: לא גלו ישראל אלא על שמאסו בארץ ישראל, שנאמר [תהלים קו, כד] "וימאסו בארץ חמדה". ונראה לי דהילקוט מתאים עם דברי המדרש שמואל ורש"י דכל שלשה דברים הנ"ל כלולים בארץ ישראל, דאי אפשר להגיע לשלשה דברים הנ"ל אלא בא"י, דכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה כידוע [כתובות ק, ב], ומלכות בית דוד הוא בא"י, ובית המקדש הוא ודאי רק בא"י, ועפ"י זה לא יזכו להיגאל עד שיבקשו את ארץ ישראל, ואז ישיגו את כל שלשה דברים הנ"ל.

ועיין בשוחר טוב [פרק יז] דהמגיפה בימי דוד היה רק על שלא ביקשו בית המקדש. וכבר הבאתיו לעיל בהקדמה. ועשה המדרש ק"ו, מה בימי דוד שעוד לא היה להם בית המקדש נענשו על שלא ביקשו על זה, אנו שכבר היה לנו ונחרב, על אחת כמה וכמה שנענשים על שאין אנו מבקשים על זאת, לפיכך תיקנו להתפלל על בניית ירושלים שלשה פעמים בכל יום, עיי"ש.

ועתה כמה גם ניצבה קושיית גדולי עולם הנ"ל, הלוא אנו מתפללים על זה כמה וכמה שנים מזמן החורבן עד עתה, א"כ כבר נתקיים בנו המקרא של "וביקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם" ואת ביהמ"ק, דבתפילתינו נכללו כל שלשה דברים הנ"ל, ומדוע אנחנו עדיין לא נענים, ועדיין לא באנו אל הנחלה ואל המנוחה, ועדיין אין אנו רואין איזה סימן טוב. ורבי שמעון בן מנסיא אומר, אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן. הלוא אנו עושין כן מזה כמה שלשה פעמים בכל יום ועדיין לא הראו לנו איזה סימן טוב של הטבה, והיא פליאה נשגבה לכאורה.

אך התירוץ על זה הוא כך בעזה"י, ואקדים ש"ס דנדה [ע, ב]: מה יעשה האדם ויחכם, ירבה ביישיבה. אמרו, הרבה עשו כן ולא הועיל להם. אלא, יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר [משלי ב, ז] "כי ה' יתן חכמה מפיו", מאי קמ"ל, דהא בלא הא לא סגי. מה יעשה אדם ויתעשר, ירבה בסחורה. אמרו לו, הרבה עשו כן ולא הועילו. אלא, יבקש רחמים ממי שהעושר שלו, שנאמר [חגי ב, ח] "לי הכסף והזהב", מאי קמ"ל, דהא בלא הא לא סגי. מה

יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים, אמר להם ישא אשה הוגנת לו. אמרו, הרבה עשו כן ולא הועילו. אלא, יבקש רחמים ממי שהבנים שלו, שנאמר [תהלים קכו, ג] "הנה נחלת ה' בנים", מאי קמ"ל, דהא בלא הא לא סגי. עכ"ל הגמ'. הרי דבשלשה דברים חלוקים שחיי העיקרים של האדם תלוי בהם הודיעונו חז"ל דהא בלא הא לא מהני. היינו דתפילה בלא עסק ועסק בלא תפילה לא מהני, ומזה אתה דן לכל ענייני האדם ולכל עניינים שבעולם לא סגי בהא בלא הא, היינו שיתפלל על דבר להשיגו ולא יתעסק בו כלל, רק יסתפק עצמו בתפילה לחוד, לא ישיגנו לעולם.

ומנה שאמרתיו דהואיל דחז"ל משמיענו זאת בשלשה דברים הנ"ל שהם עיקר באדם אתה דן מזה לכל העניינים, למדתי זאת ממון הבית יוסף [או"ח סי' שמג, ד"ה כתב] בשם המזרחי, דהתורה גילתה בשלשה מקומות דאסור להאכיל לקטן דבר איסור, מזה אתה דן לכל התורה כולה. וממילא גם בדברי חז"ל כן דגילו לנו בשלשה דברים העיקרים בחיים דתפילה בלא התעסקות והתעסקות בלא תפילה לא מהני, ממילא הוי כן בכל העניינים הצריכים לנו בחיים.

ובלמדי גמרא הנ"ל מה יעשה האדם שיהיו לו בנים זכרים ישא אשה, נזכרתי מהמעשה שסיפר לי זקן אחד מחסידי הרבי ר' אליעזר'ל מקאמאראנא ז"ל, שלהרב הקדוש הזה היה משמש בחור זקן שלא נשא אשה ולא היה שלם בדעתו, אך היה ירא שמים, והיה נקרא בשמו פרץ גבאי. שאלו אותו, פרץ, למה אין אתה נושא אשה. השיב, למה לי אשה, מה חסר לי אצל הרבי. אמרו לו, הלוא לאדם צריך בנים. ענה על זה, בנים? אתן פתקא אל הרבי ויהיו לי בנים (איך וועל געבין א קוויטל צום רבי, וועל איך האבין קינדער). וכשהגידו דברי פרץ אל הרבי צחק ואמר: "א פנים ווער עס פֿערלאזט זיך אין גאנצען אופֿין רבי'ן האט א פנים וויא פרץ" [= מי שמסתמך עצמו לגמרי על רבו, יש לו פנים כמו פרץ]. והן הן דברי הגמרא הנ"ל מה יעשה האדם שיהיו לו בנים ישא אשה, וקמ"ל דהא בלא הא לא סגי, דתפילה בלא נשיאת אשה לא סגי, ולא כפרץ גבאי שסמך עצמו על התפילה לחוד שיתפלל בעדו הרבי והוא לא ישא אשה. עכ"פ נלמד מן הש"ס הנ"ל, דמי שסומך עצמו לגמרי על התפילה לחוד ואינו מתעסק כלל בדבר, יש לו פנים כמו פרץ גבאי הנ"ל.

והנה ראיתי באיזה ספר לגדול מן הגדולים¹⁰, שביאר הכתוב שאמר דוד [תהלים כו, ד] "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתני בבית ה' כל ימי חיי", שעמדו כל המפרשים על כפל הלשון 'שאלתי' ו'אותה אבקש', מהו שאלה ומהו בקשה, הלוא אחת היא. וכתב לבאר עפ"י הגמרא דנדה הנ"ל דהא בלא הא לא מהני, ואם אדם מתפלל על איזה דבר לא סגי

¹⁰. וכעת אי אפשר לי לציין על הספר, והמקום שאני כותב כעת בלי ספרים, מחמת גלותי שברחתי מחדר הורתי מחמת המציק.

בתפילה לחוד, אפילו יהיה בכוונה היותר גדולה, עד שיתעסק ג"כ בה בפועל ויעשה את שלו, אז יועיל התפילה לשמים להשיג חפצו. ונקח דמיון, אחד יבקש מהשי"ת שיהיה תלמיד חכם ולא ישב כלל בבית המדרש ללמוד רק יטייל בחוצות ובשווקים, אדם כזה אפילו יתפלל כל היום בבכיות לא ישיג שאלתו לעולם, מפני שהוא מצידו לא עשה לזה הדבר כלום. אבל אם הוא יעשה את שלו, היינו שילך לבית המדרש ויתאמץ בכל כוחו ללמוד, וגם יתפלל להשי"ת לפתוח לו שערי החכמה, אז ימלא ה' משאלתו בטח.

והנה החילוק בין שאלה ובקשה הוא כך. שאלה הוא תפילה ששואל מהשי"ת משאלות לבבו מה שמתאוה בלבו. בקשה הוא בפועל ובמעשה, הוא מבקש ומחפש אחר דבר שחפץ להשיג שקורין בלשון אשכנז 'זוכען', וויא איינער זוכט נאך איינער זאכע [= כמי שמחפש דבר מסויים], כמו שנאמר [שה"ש ג, ב] "אקומה נא ואסובבה בעיר ובשווקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי", שהוא הולך בחוצות ומבקש בפועל למצוא את שאהבה נפשו, וכמו "בקש שלום ורדפהו" [תהלים לד, טו], שהוא רודף אחר השלום בפועל ובמעשה, אבער ווען ער ווירד ניכט זוכען ווירד ער ניכט פֿינדען [= כאשר לא יחפש אזי לא ימצא].

וזה שאמר דוד "אחת שאלתי מאת ה', ואותה אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי", היינו שדוד אמר שזאת אשר אני שואל מאת ה', שבתי בבית ה' כל ימי חיי, גם אותה אבקש בפועל ובמעשה. ר"ל שאני עושה גם מצדי בכל מה שבכוחי לעשות להשיג חפצי זאת, להיות יושב בבית ה', היינו שאני הולך לבית המדרש ללמוד ולישב שם לעסוק בתורה, רק שאלתי הוא ג"כ מהשי"ת שיעזורני לזה ואזכה שיהיה שבתי בבית ה' כל ימי חיי, שלא יטרידני שום מניעה מזה. איך זוכע אונד ארבייטע אויף דעם, דאס איך זאלל קאנען זיצען אין בית המדרש כל ימי חיי [= אני מחפש ומשתדל על כך, שאוכל לישב בבית המדרש במשך כל ימי חיי], דאס לא אבקש גם בפועל שאוכל לישב בבית ה', אז לשוא שאלתי מאת ה' על זה. וזהו המשמעות של כפילת הלשון הנ"ל. עד כאן דברי הגדול הנ"ל.

ועפ"י זה יובן ג"כ דברי הכתוב הנ"ל "ואחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה' ואת דוד מלכם", היינו לא בתפילה לחוד, רק ביקשו, ר"ל בפועל ידם יבקשו אחר זאת. ויתורגם בלשון אשכנז: 'זיא ווערדען זוכען בפועל דיא וועגע וויא צוריק צו קאממען נאך ארץ ישראל' [= יחפשו בפועל את הדרך חזרה לארץ ישראל], היינו שיעשו פעולות לזה ולא יסמכו על התפילה לחוד, כי הא בלא הא לא מהני, רק לבד התפילה עוד יבקשו בפועל ובמעשה לזה, אז יהיו מראין להם סימן לטובה. וזה שאמר רבי שמעון בן מנסיא דאין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו, דייקא 'ויבקשו', ולא אמר שישאלו, כי שאלה מורה על תפילה, ובתפילה לחוד לא סגי, רק יבקשו בפועל ובמעשים, שיעשו גם פעולות לזה לחזור לארצנו ולמלכות שמים ולמלכות בית דוד, ויבקשו את שלשתן בפועל, ויעשו מצידם כל מה שביכולתם לעשות, וגם יתפללו על זה, אז חפץ ה' יצליח בידם. אבל אם לא יעשו דבר

במעשה בזה, רק יסמכו על התפילות לחוד, לעולם לא ישיגו חפצם. ועפ"י זה מתורץ קושיא הגדולה הנ"ל, דכיון דלא התעסקו בזה כלל לשוב לארצנו הקדושה, על כן לא היה להועיל בתפילתנו לחוד שהתפללנו עד כה, ועל כן עוד לא היינו רואין איזה סימן לטובה. אבל אם אנו נעשין את שלנו גם בפעולות ובמעשים, אז יבוא לנו עזר מן השמים ע"י התפילות שאנו מתפללים ג"כ לשוב לארצנו הקדושה, ונשיג חפץ לבבנו לבוא לנחלת אבותינו בב"א.

וכן הביא רש"י בפרשת במדבר [ג, טז], דאמר לו הקב"ה למשה, עשה אתה שלך ואני אעשה שלי, עיי"ש גבי מנין הלויים. והוא כלל גדול לכל העניינים, דתחילה נעשה אנו שלנו, ואז יעשה הקב"ה את שלו.

וזה לשון החבר בספר הכוזרי [מאמר ב, אות כד]: העוון הזה (ר"ל קאי על מה שאמר לעיל מזה שאין רבים נכספין לשוב בפועל לארץ ישראל) מנעונו מהשלמת מה שיעדנו בו האלוקים בבית שני, כי כבר היה הענין האלוקי מזומן לחול כאשר בתחילה (ר"ל כמו שאמרו חז"ל [יומא ט, ב] שראוי היה גאולה שנית להיות גאולה נצחית רק גרם החטא, וביאר המהרש"א [שם, ח"א, ד"ה כחומה] דזה היה החטא דלא שבו כולם, עיי"ש ממש כדברי האלוקי בכוזרי הזה) אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפיצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם בבבל, כי הענין האלוקי אינו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו, אם מעט מעט ואם הרבה הרבה, ואם היינו מזדמנים לקראת אלקי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפיצה, היינו פוגעים ממנו כאשר היה לאבותינו במצרים, ואין דיבורנו 'המחזיר שכינתו לציון' ו'השתחוה להר קדשו' וכיוצא בו אלא כצפוף הזריר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה, עכ"ל הזהב. וכן הוא עד היום, אנו אומרים בפינו ובלשונו, ולבנו אין עמנו להתעורר כוסף נפשינו בפעולת ארץ נושבת, להרבות שמה החזרת עם בני ישראל ולחזק היישוב, ודין גרמא לכל הצרות שהגיענו.

- ה -

ויש להביא ראיה ברורה לדברינו דלעיל, מדברי חז"ל בפרק גיד הנשה [חולין צא, ב] וברש"י פרשת ויצא [בראשית כה, יז], דאמר הקב"ה גבי יעקב, צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, ונעקר הר המוריה ובא עד בית אל, וזה שאמר הכתוב [שם פסוק יא] "ויפגע במקום". וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עיכבו שם, איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו (בתמיה). איהו עד חרן אזיל, כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, יהב דעתיה למהדר, וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. עכ"ד חז"ל שם.

וראיתי בספר הקדוש בית אלקים, למרן המבי"ט (חבירו ומבית דינו של רבינו הבית יוסף) [שער התפילה פי"ח, ד"ה תפילת יעקב], שחשב כל מיני תפילות שימצא בתורה שהתפללו

כל הצדיקים וצדקניות, וביאר אותם, ובהגיעו לתפילת יעקב כתב בזה"ל: תפילת יעקב, כדכתיב "ויפגע במקום", ואין פגיעה אלא תפילה, מכאן למדו שתיקן יעקב אבינו תפילת ערבית. ותפילת ערבית הוא רשות, כיון שלא היתה כוונתו להתפלל, אלא אח"כ נתן אל לבו ואמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי, חזר שם והתפלל. ולכך אמרו שהוא רשות. וענין כוונת תפילת יעקב אבינו בזה המקום הוא תפילה על גלותינו זה האחרון, כי גלות מצרים וגאולתן היה מצד אברהם אבינו, וגלות בבל וגאולתן - מצד יצחק, וגלות זה וגאולתו - מצד יעקב. וכמו שכתבתי באיגרת 'גאולת עולם' שחיברתי בענין הקץ החתום (צר לי שלא זכיתי לספרו זה). וזה שאמר יעקב, אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי, והמקום הזה הוא בית אל, והוא ירושלים. וכמו שהם התפללו על בנין ירושלים ובית המקדש ונתקבלה תפילתם בבית ראשון ובבית שני, רצה הוא להתפלל על בנין ירושלים וביהמ"ק העתיד, ולזה היתה תפילתו זאת קרובה לכיאת השמש שהוא רמז לגלות הארוך הזה, עכ"ד הקדושים.

הרי דכל מעשה יעקב אבינו במקום הזה רמז על בנין ארצנו הקדושה ובנין ביהמ"ק, ויעקב אבינו התפלל על זה בסוף היום, שהוא רמז על סוף אריכת הגלות שכבר הגיע זמנו של 'בעיתה', ואע"פ כן אם איהו לא היה יהב דעתו ולבו על זה מעצמו לחזור לא היו עושין התעוררות על זה מן השמים, רק אחר שהוא עשה מעצמו ונתעורר מעצמו לחזור וגם עשה פעולה בזה שחזר מחרן עד בית אל, והיינו חוץ מהתעוררות הרצון לחזור המתינו בשמים גם על פעולתו בזה לעשות מעשה בפועל, וזה שאמרו 'וחזר עד בית אל' דייקא, אחר שגם חזר מחרן עד בית אל, אז בא גם הסייעתא דשמיא שקפצה לו הארץ ולא מקודם, אף שכבר יהב דעתיה בחרן לחזור, ואע"פ כן לא קפצה לו הארץ אז תיכף בחרן, רק שהמתינו גם על פעולתו שפעל וחזר עד בית אל, רק אז בא הסייעתא דשמיא וקפצה לו הארץ. הרי נראה בעליל דבשמים לא סגי ברצון טוב לחוד, רק ממתנין גם על פעולת ידינו בצירוף רצונו הטוב.

ובל זה מרמז על זמנינו זה שאנו עומדים בסוף הגלות כדברי מרן הנ"ל, שלא די ברצונו לחוד לחזור לארץ אבותינו ונצפה על התעוררות דשמיא לחוד, רק אנו צריכים למיהב דעתינו למיהדר לארצנו, וגם צריכים להתחיל בחזרה בפועל ובמעשה כמו שעשה יעקב אבינו, אז יבוא הסייעתא דשמיא ויקפוץ לנו הארץ לקראתנו, היינו שאז חפץ ה' יצליח בדינו. אבל אם רק נחכה על נסים ונפלאות לחוד ואנו מצידנו לא נעשה בזה דבר, אז לשוא הוחילתנו, כי מן השמים ממתנין שאנו נעשה ההתחלה בזה, כמו שהיה אצל יעקב אבינו ע"ה. וזאת אשר הראה לנו יעקב אבינו בתפילתו ובחזרתו אל מקום המקדש, כדי שממנו נלמד וכן נעשה, כי כל עניינו היה מרמז על עניינינו בסוף הגלות כנ"ל: וזה אמת וברור.

עוד נראה לומר בטעמא דמילתא דלא קפצה לו הארץ בחרן רק עד שובו לבית אל,

דעיין במדרש תהלים [שוה"ט פר' פה] בפסוק "למנצח לבני קרח מזמור רצית ה' ארצך" [תהלים פה, א-ב], אמרו בני קרח להקב"ה, עד מתי אתה אומר [ירמיה ג, ד] "שובו בנים שובבים" והן אומרים לך שוב אתה תחילה שנאמר [תהלים ז, יג] "שובה ה' עד מתי", ואתה אומר לא כי אלא ישראל תחילה, לא אתה תשוב לעצמך ולא אנו נשוב לעצמינו אלא שניהם כאחת, עכ"ל. הרי דבני קרח עשו השוואה בינינו למקום, דשניהם כאחת ישובו זה לזה, ובאופן זה יהיה ריצוי הארץ, כמו שהתחיל המדרש בפסוק "רצית ה' ארצך", דלא זה תחילה ולא זה תחילה אלא שניהם כאחת.

וראיני בספר הקדוש (עבודת) תפארת הגרשוני [פר' וזאת הברכה], לחבירו של רבינו הש"ך, שכתב דעכ"ז מוכרח לנו לעשות ההתחלה בזה, דאילו אם יעשה הקב"ה אנו אין יודעין לכוון הרגע להתחיל עם הקב"ה בשוה, משא"כ אם נעשה אנו תחילה אז יכוון הקב"ה הרגע ויתחיל עמנו יחד בפעם אחת. והנה בית אל היה באמצע בין חרן להר המוריה, ובאותו רגע שהתחיל יעקב בחרן לחזור התחיל ג"כ ההר המוריה לצאת נגדו שהוא השכינה, והלכו שוה בשוה צעד בעד צעד כדי שלא להקדים אחד לחבירו, מפני שכך היתה ההשוואה של בני קרח שילכו שניהם כאחת, ומה שעשה יעקב אז היה סימן למה שיהיה נעשה כעת עמנו באחרית הימים, וכמו שהבאתי בשם רבינו המבי"ט, על כן לא היה יכול להיעשות הקפיצה של הר המוריה רק באופן הנ"ל, וכשפגעו עצמן יעקב עם השכינה שהיה בהר המוריה, היה ממש באמצע הדרך שהיא בית אל, נמצא דאז נעשה ההשבה זה לזה ממש שניהם כאחת. כן נראה לי בביאור זה, והוא נפלא בעיני הפלא ופלא, וברוך ה' שהאיר עיני בענין נפלא כזה. עכ"פ זו ג"כ ראייה שלנו לעשות ההשבה לארצנו תחילה, דאז יבוא ה' לקראתנו ונשובה זה לזה כאחת, משא"כ אם ח"ו לא נעשה דבר רק נצפה לנס משמים, זה אי אפשר להיות כפי ההשוואה של בני קרח.

ועיין אהבת יהונתן [הפטרת בלק, ד"ה והיה] שכתב דזה גופה שאנו חוזרים לארץ ישראל, זה גופה לתשובה תיחשב, וזה עיקר התשובה. וכה לשונו שם: כאשר יעברו עליהם כמה וכמה צרות ואפילו הכי לא יעזבו את ה' ואת נחלתם ארץ הקדושה תוב"ב, וזהו יהיה עיקר תשובתם, כי התשובה צריך להיות באותו מקום ובאותו מעשה, ועיקר חטאם בזמן הבית הוא היה ירידתם למצרים, כמו שאמר הכתוב [ישעיה לא, א] "הוי היורדים מצרים", ונשתרבב מזאת חטאים גדולים, ולכך תהיה תשובתם לעתיד שלא ינטשו את נחלתם, עכ"ל. והנה כעת בזמנינו אחר שנתנו לבם אפילו היותר גרועים לשוב לנחלתינו ומוסרים נפשם על זאת ואינם רוצים בארץ אחרת, בוודאי לתשובה יחשב בעיני הקב"ה. ומה שאין מקיימין את מצוות התורה, היא מפני שלא נתגדלו ולא נתחנכו בזה, והמה בזה כתינוק שנשבה בין העכו"ם, וכדברי רבינו הרמב"ם בהלכות ממרים [פ"ג ה"ג], אבל גוף העלייה ודאי לתשובה יחשב ומקיימין בזה מצות עשה דתשובה וזה עיקר התשובה.

וּכְדַבְרֵי רבינו יהונתן הנ"ל, עיין מדרש תלפיות [ערך גלות, עניני גלות אדום קכה, א] שמביא זוהר חדש [כג, ב] שמיכאל שר הגדול אפטרופא של ישראל אומר, רבש"ע אימתי יפקון ישראל מגלותא דאדום, שהרי כתבת כאשר יסבלון צרות רבות יגאלו מן הגלות. אמר הקב"ה, יבוא ס"מ אפטרופא דאדום לידון עמך. אתא וטען ס"מ, אתה אמרת שיהיו ישראל בגלות עד שיעשו תשובה, ועתה הם רשעים וכו'. אמר ליה הקב"ה למיכאל, היה לך לראות תחילת הפסוק [דברים ד, ל] "ושבת עד ה' אלקיך", ואח"כ [שם פסוק לא] "כי אל רחום" וכו'. אמר ליה מיכאל, מרי דעלמא, וכי בחינם נקראת 'אל רחום', שתרחם אעפ"י שאינם ראויים. אמר ליה הקב"ה, כבר נשבעתי שלא אפדם עד שישובו לפני אפילו כחודה של מחט אני אפתח להם פתח גדול. עכ"ה. הרי דלהקב"ה סגי להגאולה אף בתשובה כל שהוא כחודה של מחט, ולדברי הגאון רבינו יהונתן שעיקר התשובה היא החזרה וההשבה לארץ ישראל, נמצא דבזה מקיימין כל הני שנטו מדרכי התורה והמצוות בעוונותינו הרבים את התשובה שמצפה השי"ת לתשובה כחודה של מחט, שעכ"פ יחשב חזרתם לארץ לתשובה כחודה של מחט, ואח"כ יפתח הקב"ה את לבם בפתח גדול ויטה את לבם אליו לאהבה אותו ולעובדו בכל לבב. וזה ברור ואמת בעזה"י, ובוודאי שיקויים בהם עי"ז מצוה גוררת מצוה, שהשם יתברך יעיר את לבם לעבודתו וליראתו, וכמו שאביא להלן אי"ה מדברי הרמב"ם ואהבת יהונתן ואוה"ח הקדוש.

עכ"פ כיון דהם עושין מצוה בזה ומעשיהן רצויה קמיה קודשא ב"ה, וכמו שהוכחתי בפתיחת הספר וכן אוכיח עוד בפרק הבא בעזה"י, בוודאי דמחוייב כל בר ישראל לעזורם ולסייעם ולהשתתף עמם בפעולה זו, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, ולא יצמח עי"ז שום רע ח"ו, רק אדרבא יתגדל ויתקדש שמיה רבה עי"ז, וזה אמת וברור.

עכ"פ הוכחתי מיעקב אבינו ומההשוואה של בני קרח ומש"ס דנדה, שהכל תלוי במה שנעשה תחילה בפועל ידיו מצידנו, ואז נוכל לחשוב גם על הסייעתא משמיא שיגמור בעדנו לטובה, וכדברי הזוהר בפרשת נח [עד, א] (שהבאתי בהקדמה שניה) דגם בבנין שלמה היה כן, שהוא התחיל במלאכה תחילה ואז סייעו לו משמים שנגמר מאליו, והמתינו מן השמים על מעשי ידיו תחילה. והיינו נמי טעמא דמילתא דגאולתינו דלעתיד נקרא 'צמח', וכמו שהבאתי למעלה, לרמוז דכמו דאי אפשר לאדם דיצפה דיצמח תבואה בשדהו טרם שיעשה הוא תחילה מידי בזה, היינו לחרוש ולזרוע ולהכין את השדה שיצמח תבואה בשדה, דאם לא יזרע, אפילו יתפלל כל היום וכל הלילה לא ישיג חפצו ולא יעלה כלום בידו, רק אחר שיעשה את שלו שיחרוש ויזרע אז יוכל להתפלל להשי"ת שיראה ברכה במעשי ידיו, כמו כן הוא בהגאולה, אחר שנהב דעתנו לחזור לארצנו וגם נעשה ההתחלה בזה בפועל ידיו, אז יגמור הקב"ה בעדנו לטובה. וזה אמת וברור, וברוך ה' שהאיר עיני בזה.

- ט -

ועתה בזמנינו שנעשה התעוררות לשוב לארץ אבותינו, וגם חזרו בפועל ועושין מעשה בבנין הארץ, בוודאי נקיים בזה נבואת הושע [ג, ה] "ואחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם", היינו ביקשו ממש, וכמו שביארתי לעיל [אות ז] משמעות תיבת 'ביקשו' בפועל ומעשה ידיהם. וא"ת הא בפסוק נאמר "וביקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם", והלאו בעוונותינו הרבים אלו הבונים אין זכר להם לבקש את מלכות שמים ואת דוד המלך, וגם התנהגותם מורה על זה.

על זה אשיב לך ע"פ מה שמבואר במדרש שיר השירים [רבה א, ו]: "אל תראוני שאני שחרחרתי שזפתני השמש" [שה"ש א, ו], אמרה כנסת ישראל לנביאים, אל תראוני בשחרחרתי ולהגיד דלטורי על ישראל, שזפתני האומות, היינו שאין שחרורתי בפנימיותי. אלא רק שזפתני השמש היינו האומות, שנתגדלתי בין האומות וקלטה חיצוניותי את סוגיהם, אבל בפנימיותי אני לבנה ונקיה, היינו שאין חידוש באלפי השנים שנתגדלתי בין הגוים שלמדתי ממעשיהם הרעים, כדכתיב [תהלים קו, לה] "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם", אבל הנפש הישראלית זרע אברהם יצחק יעקב המה טהורים בפנימיותם ומשתוקקים לחזור למקורם, רק אינם יודעים הדרך לשוב אל הטהרה מפני שהרגילו בגידול הגוים, ואינו דומה לעת שהיו בארצם וראו וידעו את דרכי התורה ע"י הסנהדרין יושבי כסאות למשפט התורה והיראה ומאסו בה ובתורת ה' ולא שמעו לקול נביאיהם, על כן התחייבו לילך בגלות, אבל עתה דור של גליות שנתערבו בהם ונולדו בגוים ולא ראו ולא שמעו ואין חזון למו בכבוד ה', אין ראייה ממה שאין הולכין בדרך התורה דמשום מיאוס הוא, רק דנשחרו ממעשי הגוים.

וכבר הבאתי בשם רבינו המקובל מקאמארנא, דנשבע בחיי עולם דהמה כתינוק שנשבה בין העכו"ם, דאנוסין על הכל ושוגגין על הכל. ובאמת גם הרמב"ם בהלכות ממרים [פ"ג ה"ג] כתב כן על אלו שכבר נתגדלו במנהג הגוים, שמצוה לקרבהם כי המה כתינוק שנשבה בין העכו"ם, אבל המה זרע אברהם יצחק יעקב ומצוה לאהוב אותם, על כן אלו בוודאי אינם נמאסין בעיני הקב"ה.

ועיין מדרש ילקוט איכה [ילקוט שמעוני רמז תתלח, ד"ה זכר] שאמר בפסוק "בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה" [יחזקאל לו, ז], אמר הקב"ה, הלואי יהוון בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה, עכ"ל. היינו נמי על פי כוונה זו, שכעת ששהו כל כך זמן רב בין הגוים, המה כלא יודעין מחומר האיסור ואנוסין על הכל, ואינו דומה למעשה החוטאים בזמן הבית, וזהו לחוד שמחבבין את הארץ ואינם רוצים בארץ אחרת רק בארץ אבותינו ומוסרין נפשם עליה, כידוע דכמה וכמה מתו עבור הארץ, כמו ששמענו בזמן הפרעות של הערביים, וכמה מן בני ישראל שעמדו לנגדם ומתו על ידיהם, אמרו קודם יציאת נשמתם

בזה"ל: אין דבר טוב למות בעד ארצינו. ועיין חתם סופר בתשובה [ז"ד סימן שלג] שהביא הגמרא דסנהדרין [מז, א] דישראל שנהרג ע"י עכו"ם אפילו היה רשע וגרוע נקרא קדוש, וכל שכן אלו שהערו נפש למות בעד ארצנו¹¹, הכי יש ספק שבן עוה"ב המה, והכי לא עדות ברורה הוא דאע"ג דאיהו לא חזי אבל נפשו נפש הישראלי שבקרבו חזי ומשתוקק לחזור למקורה.

וכבר אמרו [כתובות קי, ב] כל הדר בא"י דומה שיש לו אלוה, היינו אפילו אינו יודע ומבין לבקש בפיו את אלקיו, אבל נפשו בקרבו מרגיש הצורך לזה. ועל זה רמזו בתיבת 'דומה' שאמרו, היינו אף שלפי הנהגתו אינו כן. ועל כן, כיון שמבקשים את ארץ ישראל הוי בכלל ג"כ 'וביקשו את ה' אלקיהם' וגם 'דוד מלכם', כי זה יביא את זה, לכונן מלכות בית דוד ולבנות ביהמ"ק אחר ההזדככות ברוב ימים, ויקויים בנו נבואת הנביא [זכריה ג, ט] "ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד". וגם כבר כתב האלשיך [דברים יא] והר"ן בדרשותיו [דרוש א], דבצירוף כל כלל ישראל, זה עושה מצוה זאת וזה מצוה אחרת, נתכללו כולם יחד בכל המצוות. והלא יש בכלל ישראל באמת אנשים בעלי השגות שיועדו ומבינים בפירוש לבקש שלשתן, ובין כללות ישראל אם יצטרפו כולם יחד יקויים היטב נבואת הנביא בזאת [הושע ג, ה] "ואחר ישובו ישראל וביקשו את ה' אלקיהם" וגו'. ואם גם יעשו כולם בפועל יחד פעולות לזה, וכמו שבארתי לעיל, אז יבוא הסיוע מן השמים כמו שהיה אצל יעקב אבינו, ונראה סימן לטובה עד שנוכה לגאולה שלימה בב"א. וזהו מה שרציתי לבאר בזה, כי עיקר הכל הוא שכולנו יחד נשתוקק לחזור לארצנו, וגם נעשה לזה פעולות מצידנו כל מה שבכוחנו, אז יגמור ה' בעדנו ויביאנו ויטענו בהר נחלתינו.

ועיין רמב"ם בפירוש המשניות [סנהדרין פ"א מ"ג] שכתב דהקב"ה ייעד שישבו שופטינו כבראשונה ויועצונו כבתחילה, ואח"כ 'יקרא לך עיר הצדק' [ע"פ ישעיה א, טו], וזה יהיה בלי ספק כשיכין הבורא יתברך לבנות בני אדם ותרבה זכותם ותשוקתם לשם יתברך ולתורה ותגדל תומתם לפני בוא המשיח, כמו שיתבאר זה בפסוקים הרבה במקרא, עכ"ל הק'. הרי דכתב רבינו הרמב"ם דהקב"ה יכין את לבות בני אדם עוד קודם ביאת המשיח, שיהיו כוספים וחומדים לעשות רצונו ולקיים תורתו, וזה יהיה אחר שיתקבצו לארצו, וכמו שהבאתי לעיל [אות ג] בשם החתם סופר שכתב דמשמע מרמב"ם בפ"א דסנהדרין דעוד קודם ביאת בן דוד יהיה קיבוץ ישראל בא"י, ואחר שיהיו בארצם יתן ה' בלבם רוח טהרה לטהר לבבם מטומאת

11. עיין ספרי זוטא פרשת בהעלותך [פרק י, סימן לג]: רבי שמעון אומר, בוא וראה חיבתו של ארץ ישראל כמה היא חביבה, שכל מי שהולך למלחמה הרי הוא רץ והולך, כשהוא מגיע למלחמה הרי רגליו משתברות. אבל ישראל אינו כן, אלא כשהיו קרובין לא"י היו רגליהם נושאות אותם ואמרו אלו לאלו אילו אנו נכנסין לא"י ומתים מיד אין אנו כדאי, שאנו נכנסין אל המקום אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, עכ"ל. וממש כן עשו אלו הקדושים שנהרגו במלחמת הערביים, כדברי רבי שמעון הנ"ל.

אור העמים, שיכספו וישתוקקו לידבק בו יתברך ולעשות רצונו ולקיים כל מה שכתב בתורה, והוא על דרך שהבאתי למעלה [פרק ראשון, ד"ה אך עדיין יש לשאול] בשם האוה"ח הק' דענין מילת הלב שייעדה התורה תהיה אחר שישבו בארצם הק'. ואחר כל זה אין להתחכם כלל בזה, רק אנו נעשה את שלנו לשוב ולחזור לארצנו ולהשתתף עם כלל ישראל החוזרים להתיישב בארץ אחוזתנו, יהיו מי שיהיו, וכמו שעשו בעליית הגולה בימי עזרא, והשי"ת יעשה את שלו שיכין את לבנו לאהבו ולעבדו ולעשות רצונו בלבב שלם.

ורבינו החתם סופר [בדרשותיו לימי הספירה] כתב בביאור פסוק "תעיתי כשה אובד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי" [תהלים קיט, קעו], עפ"י מה דקיי"ל בב"ק [קיה, א] דבגונב שה מעדר והחזירה לא יצא ידי מצות עשה דהשבה עד דיודיע לבעלים, אף שלא היה לבעלים ידיעה מהגניבה לא סגי בהשבה עד דמודיע אותו שהחזיר את השה. ומפרש רב חסדא הטעם, משום דנקוטי ליה נגרי ברייתא. ופירש רש"י [שם ד"ה הואיל], משום דהרגילה לצאת מהעדר, והבעלים לא ידעו מזה ולא יזהר לשומרה יותר משה אחר שלא יצאה מעולם מהעדר. וכן קיי"ל בשו"ע חו"מ [שנה, ב] להלכה. ומפורש בירושלמי [ב"ק פ"י ה"ב] דאם יש בעדרו תיש זקן ההולך לפני הצאן, או פנדורא וכדומה, באופן שהטלה הנגנב מכיר עדרו, אז מועיל השבה כל שהוא, דאע"ג דכבר נקיט ליה נגרי ברייתא, מכל מקום בקל חוזר לקדמותו להרגיל עם עדרו ע"י סימנים הללו, עיי"ש. והכא נמי, אעפ"י שחטאו ישראל ע"י שאור שבעיסה ושיעבוד מלכיות ונקטו להו נגרי ברייתא לצאת חוץ מדרכי התורה ותעו כשה אובד, מכל מקום חלילה לומר שהחזרה קשה לנו, כי מצוותיך לא שכחתי, וברמז קל שנרמז לנו עדיין אנו זוכרים וחוזרים לימי נעורתנו מתרפקת על דודה ית"ש, עכ"ד, ודפח"ח ודברי אלקים חיים הנה. והיינו כדברינו הנ"ל, שבקל ישובו אל ה' ותורתו בהכנת לבבם לטובה, וכדברי רבינו הרמב"ם הנ"ל, אמן כן יאמר ה', אחר שנשוב כולנו לארצנו הקדושה.

עיינן ברכות פרק קמא [י, א] גבי ישעיה הנביא, דאמר לחזקיהו המלך [מלכים-ב, כ, א] "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה", 'כי מת אתה' בעולם הזה, 'ולא תחיה' לעולם הבא. אמר ליה, מאי כולי האי. אמר ליה, משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה, משום דחזאי ברוח הקודש דנפקי מנאי בנין דלא מעלי. אמר ליה, בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למיעבד, ומאי דניחא קמיה קודשא בריך הוא ליעבד, עיי"ש. והכא נמי כן בנידון דידן, כיון דכל ישראל מיפקד במצוה זו לעלות לא"י ולבנות את ארצנו הקדושה, יאמר כל אחד לעצמו מה דאני מפקיד מקודשא בריך הוא אנא עביד, ומה דניחא ליה לקודשא בריך הוא ליעבד. וכמו דלא נפטר חזקיהו ממצות עשה דפריה ורביה בטעם דחזא דנפקי ממנו בנין דלא מעלי, כמו כן אין שום בר ישראל יכול לפטור עצמו ממצות עשה דבנין הארץ מכח הטענה משום דירא מבנין דלא מעלי ח"ו, דהוא עושה ציווי הבורא בזה, ובענין השני יאמר בהדי כבשי דרחמנא למה לי, ובאמת מצוה גוררת מצוה, ויעמוד לו זכות מצות יישוב

הארץ דגדולה מכל מצוות התורה כמבואר בספרי [פרשת ראה כח], דיזכה גם לבנין מעלי, דהשי"ת יכין את לבות בני עמנו.

עיין תנא דבי אליהו [רבה, פ"ה] שהביא ג"כ מעשה זו דישעיה עם חזקיהו, וסיים בזה"ל: לכן ישא אדם אשה כדי שיהיו לו בנים, וילמוד מחזקיהו, אעפ"י שידע בדעתו ברוח הקודש שלא יהיו לו בנים הגונים ולפיכך נתן דיחויים לפני המקום, אפילו הכי היה נענש אם לא היה נושא אשה, עכ"ל. וכמו כן גבי בנין הארץ הוא ג"כ כן, הוא יעשה את חיובו לפני המקום ושום דיחויים וטעמים אינם יכולין לפטרו מחיוב זה, ואם מתרשל בזה לא יפטור מעונשו ח"ו, כמעשה החזקיהו.

וכן כתב הגאון הצדיק הקנאי היותר גדול, מו"ה עקיבא יוסף ז"ל, בעל לב העברי, חתן הגאון הצדיק רבינו הלל מקאלאמייא, בספרו תוספות בן יחיאל על התנא דבי אליהו (ספר נפלא מאד) וזה לשונו על התנא דבי אליהו [רבה, פכ"ז] שכתב, ברוך המקום ברוך הוא וברוך שמו שאין לפניו משוא פנים, בשביל אותה בכייה של חנים שבכו ישראל נקבע להם בכייה לדורות, וכתב הנ"ל בזה"ל: אמנם אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה', אם גם כל החכמות וסברות שלהם נגד ארץ ישראל הכל כעצת המרגלים הם בטל ומבוטל, כי אנו אין לנו כי אם לעשות רצון בוראנו כמצוותיו לבד, אחרי כי בחר ה' בציון טובה הארץ מאד הן בגשמיות הן ברוחניות, ושומר מצוה לא ידע דבר רע אחרי נכנס לשם כאשר צונו ה' אלקיננו. אני פי מלך מלכי המלכים הקב"ה אשמור, וכח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, כלומר מסר לעמו הכח לתת להם נחלת גוים והם צריכים להשתדל עליו, כי גדולים מעשיהם של צדיקים - כפירוש רש"י כתובות [ה. ד"ה הכי] - יותר ממעשה שמים וארץ, כי כאשר נעשה מן בורא עולם אין זה תפארתם כמו עם מעשי ידינו כוננה עלינו. וכל סדר גאולה הכתוב ביחזקאל [פרקים לד-לו] יוכיח לך כן לברך את מעשי ידיך. עכ"ד.

ועיין בספר אהבת יונתן [הפטרות פ' בלק] בפסוק "והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה'" [מייכה ה, ו], והאריך בביאור פסוק זה, ותוכן דבריו הוא דישעיה הבטיח לנו בנבואתו [ישעיה סו, כ-כא] "והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלים אמר ה' וגו' וגם מהם אקח לכהנים ללויים אמר ה'", ופירש האברבנאל דזה קאי על היהודים האנוסים במדינת ספרד ופורטוגאל, ואף כי נטמעו בין הגוים, גם מהם יקח הקב"ה לעתיד לכהנים וללויים ויכניסם תחת כנפי השכינה. ואף שאלו היהודים אין להם התעוררות מלמטה כלל, כי כבר נטמעו וגם נתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם, אעפ"י כן יעוררם הקב"ה מלמעלה ליתן יראתו בלבם לאהבה וליראה אותו.

והנה ההפרש בין טל ומטר הוא, שאין טיפה של גשמים יורדת מלמעלה שאין כנגדה עולה מלמטה, כמו שאמר הכתוב [בראשית ב, ו] "ואד יעלה מן הארץ", וא"כ צריך התעוררות

התהום בתחילה, משא"כ הטל הבא מאת ה' בלתי התעוררות מלמטה. וא"כ לעתיד יהיה דוגמת הטל, דיתן ה' רוח טהרה בלבם בלי התעוררות מלמטה תחילה. וזה שאמר הנביא 'והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים', ר"ל אלו היהודים שנטמעו בקרב עמים רבים ואין להם התעוררות לשוב לה' מצד עצמם, יהיו כטל הבא מאת ה' בלתי שום התעוררות מלמטה כלל, עכ"ד. וזה ממש כדברי רבינו הרמב"ם הנ"ל, שה' יכון את לבות בני אדם אף קודם ביאת המשיח אחר שיתקבצו לא"י, שיהיו כוספים וחומדים לעשות רצונו יתברך. וד"ל.

- * -

עייין בגבורות ה' לרבינו מהר"ל [פ"ל, ד"ה והנה] בענין השתי פקודות שהיו בגאולת מצרים, שאמר [שמות ג, טז] "פקוד פקדתי", וכן לעתיד שג"כ נגאלים בצדי"ק כפולה, כדכתיב [זכריה ו, יב] "איש צמח מתחתיו יצמח"¹², יש כאן שתי צמיחות, וכל זה להעלות הגאולה, שאי אפשר שתבוא הגאולה שהיא מעלה עליונה בפעם אחת. וביאר בזה המדרש [שה"ש רבה, פרשה ב, ד"ה דומה] "דומה דודי לצבי" [שה"ש ב, ט], מה צבי זה נגלה וחוזר ונתכסה, כך גואל ראשון נגלה וחוזר ונתכסה. והוא נגד שתי הפקודות שאמר 'פקוד פקדתי', שלא היה בבת אחת, וכן לעתיד לא יהיה בבת אחת, מטעם דדבר גדול אינו יכול להיות בבת אחת רק לאט לאט, עיי"ש. וב"ה כיוונתי לזה מעצמי, שלענין גדול מוכרח להכין את העולם לאט לאט, ואי אפשר להביאה לעילא ולעילא פתאום ובפעם אחת מבלי להכינה לאט לאט מקודם. ולמדתי זאת מדברי רבינו הרמב"ם באיגרת תימן [ד"ה אבל מה שאומר] שביאר ענין מה שנאמר במתן תורה [דברים ג, ב] "הופיע מהר פארן", וז"ל: וביאור הדבר שהוא מספר מעמד הר סיני ואומר כשנגלה על הר סיני לא נגלה מן השמים על הר סיני כרדת אבני אלגביש (ר"ל שבא ישר מן השמים על הר סיני כמו שנופלים אבני אלגביש ישר ממעלה למטה), אלא נגלה מעט מעט לאט מראשי ההרים מראש הר לראש הר, עד שירד על הר סיני. ואמר [שם] "ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קודש מימינו אש דת למו", והדבר מובן למי שירצה, כלומר לישראל, והבן, איך דייק שפארן שהוא יותר רחוק נאמר בו 'הופיע'¹³, ושעיר שהוא יותר קרוב אמר 'וזרח', וסיני שעליו היתה הכוונה ובו שכן הכבוד, כמו שנאמר [שמות כד, טז] "וישכון כבוד ה' על הר סיני", אמר בו 'מסיני בא'. וכענין זה סיפרה דבורה כשסיפרה מעמד הר סיני, שהכבוד נגלה לאט לאט מהר להר, שכן כתוב [שופטים ה, ג] "ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו" וגו', עכ"ל. שוב

12. וכמבואר בפרקי דר"א [פרק מח] דאיתיות הכפולות באו על הגאולות, וצ"ץ בא על גאולה העתידה, ויוצא מקרא "איש צמח מתחתיו יצמח".
13. ובדברי הרמב"ם ז"ל שכתב דתיבת 'הופיע' בא על מקום רחוק, פירשתי מה שאנו אומרים בשבת בקדושה 'ממקומך מלכנו תופיע', היינו אף שאנו ע"י מעשינו רחוקים ממך, מכל מקום תופיע עלינו ברחמים. ודו"ק.

מצאתי שגם רש"י ב'זאת הברכה' כתב כן¹⁴, שהופעתו יתברך על הר סיני היתה לאט לאט ולא נגלה פתאום, רק הכינם קודם לאט לאט, עיי"ש.

עכ"פ נלמד מכאן, שאיזה ענין גדול מגודל המעלה לא יוכל לבוא פתאום מבלי שיכינו את העולם לזה מקודם לאט לאט, א"כ כל שכן ענין גדול כזה כגאולתינו האחרון אשר כל בריאת העולם תלוי בו, כדרשת חז"ל [ויקרא רבה כ, ב] 'שמח' לא נאמר אלא 'ישמח', לעתיד לבוא. שבוודאי לא תבוא בפעם אחת אלא בהכנה דרבה לאט לאט מקודם. כה אמרת מעצמי. ואחר שמצאתי את דברי רבינו החוקר אלוקי הנ"ל שכתב ג"כ כן שאי אפשר לגאולה שהיא במעלה העליונה לבוא בפעם אחת, נהניתי מאד שזכיתי לכוון בזה אליו.

ונראה לי שדברים אלו מפורשים בנביא במלאכי [ג, א] שאמר "הנני שולח מלאכי ופינה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות", עכ"ל. היינו אחר שכבר הכינו ופינו הדרך לפני ה', היינו בהכנות מוקדמות לאט לאט להכין את העולם על הגאולה השלימה, היינו בבנין וביישוב הארץ ובהשיג רשיון מן המלכיות על זה, לבוא לארצנו ולשכללה ולכוננה עליון, ויתנו לנו חירות להיות ברשות עצמינו בארצנו, אז אחר שכבר היה לנו בזה הכנה להגאולה כי הכינו בזה את העולם לאט לאט, אז יגלה האדון המשיח ויבוא האדון אשר אנו מבקשים ומלאך הברית אשר אנו חפצים. ומה שאמר 'פתאום' יבוא אל היכלו האדון, אף שהיתה הכנה לזה מקודם, ואיך שייך על זה לאמר 'פתאום', יפה ביאר זאת רבינו הרמב"ם באיגרת תימן [ד"ה אבל איכות], שכתב וז"ל: ודע שלא תדע עמידתו (של משיח) קודם היותה עד שיאמר עליו שהוא בן פלוני וממשפחה פלונית, אבל יעמוד איש שלא נודע קודם הראותו, והאותות והמופתים שיראו על ידו הן הן הראיות על אמיתות יחושו, שכן אמר הקב"ה כשסיפר לנו ענין זה [זכריה ו, יב] "הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח", ואמר ישעיה כמו כן כשיראה מבלי שיוודע לו אב ואם ומשפחה, עכ"ל רבינו הרמב"ם. הרי דתיבת 'פתאום' קאי על משיח עצמו, שיתגלה פתאום מבלי שנודע לנו מקודם ממנו דבר. וכן מבואר בחתם סופר [ה"ו סימן צח], וחידוש שלא הביא מאיגרת תימן, ודו"ק. אבל ודאי שיהיה הכנה מצידנו על ביאתו, ואדרבא אמר הנביא "הנני שולח מלאכי ופינה הדרך לפני", משמע שיכינו את הדרך לפני בוא משיח ה', והיינו היא ההכנה מה שנעשה בזמנינו שמכינים את הארץ להיותה ראויה לקבל בניה בתוכה, וכמו שהבאתי בהקדמה שניה בשם רבינו הקדוש בעל משנת חסידים, דבבונים את הארץ זה סימן דגאולה כדי להכין אותה שתוכל לקבל בתוכה את העולים מן הגלות, והן הנה הבונים את הארץ, והמלכים שנתנו הרשות לזה, המה המלאכים שאמר הנביא "הנני שולח מלאכי ופינה את הדרך לפני". ועיין מנורת המאור [בחג השבועות, נר ג כלל ד; פ"ה א]

14. עי' רש"י האזינו דברים לב, יא; עה"פ "כנשר יעיר קינו" וגו'.

שכתב בזה"ל: כי כל הפועל שום דבר אפילו כפי טבעו נקרא מלאך, כדכתיב [תהלים קד, ד] "עושה מלאכיו רוחות", עכ"ל. על כן אלו המכונים ובונים את הארץ המה שלוחי ה'.

עיינן גבורות ה' [פל"א] לרבינו מהר"ל, שכתב בזה הלשון: אין דבר במקרה, כמו שאמרנו בכמה מקומות שאין לומר כי היה דבר אחד במקרה מן הגאולה, כל שכן סדר השתלשלות, רק הכל על פי ה', עכ"ל. א"כ עפ"י זה כל אלו שנעשה הכנה גאולה על ידיהם המה מלאכי ה', ועליהם נאמר "הנני שולח מלאכי ופינה הדרך לפני", ואז כאשר נעשה הכנה הראוי ובקבוצת רוב ישראל בארץ ישראל, וכדברי רבינו הרמב"ם ורש"י בתהלים שהבאתי לעיל דקודם ביאת בן דוד יהיה קיבוץ ישראל בארץ ישראל, אז יתגלה פתאום האדון המשיח אשר אנו מבקשים, הרי לך שכל זה נרמז בדברי הנביא הנ"ל. ודו"ק.

- יא -

רבינו מהר"ל בספריו הנפלאים, כשרוצה להדגיש על רעיון מופלא ולעורר את האדם לשים מבטו ולבו על זה, כותב בזה הלשון: 'אין ספק שדברים גדולים אינם באים במקרה רק באים בהשגחה מרצון העליון יתברך', כן כופל ושונה הרבה פעמים, ונדוע למי שבקי בספריו הקדושים [עיי' גבורות ה' פכ"ב]. לזאת נתתי אל לבי לתור ולחקור על דבר הנפלא במינו, כי מי שמביט על קורות ימי חיינו בימי גלותינו רואה שתמיד לא מצאנו מנוח לכף רגלינו, אף אם ישבנו במקום אחד בהשקט ובשלוה לא ארכה לנו הזמן, כי מיד גברה השנאה והקנאה משכנינו הגוים עלינו, וגדל כל כך עד שלקחו ממונינו וכל רכושנו וכל אשר לנו והכריחו אותנו לעזוב את הארץ בעירום ובחוסר כל, וכה הלכנו מגוי אל גוי ומדחי אל דחי, ותמיד היה אתנו כן בכל משך ימי גלותנו, וכמו שנעשה באמת אתנו כן גם היום ובזמן הזה כמעט בכל מלוכות אירופא באמצעות אכזריות גדולה אשר ילאה הפה לספר והעט לכתבה, וכמו שאמר רשב"ג בשבת [יג, ב] אם באנו לכתוב הצרות אין אנו מספיקין, ומה שנעשה אתנו היום אין זה דבר חדש, רק המעשה הוא חוזר חלילה (כמו שאומרים בלשון אשכנז: איינע וויעדערהאָלונג דער געשיכטע), ואעפ"י כן לא עלה על דעתנו בימי קדם בעת שהיה מוכרח לנו לעזוב איזה מקום חנייתנו לרכוש לנו מקום קיבוץ ויישוב חדש בארצנו הקדושה, עד זה מקרוב בעשיריות השנים האחרונים שהתעוררה התנועה לקנות שדות ואדמה ונחלאות בארץ ישראל ולהפריא אותם, ולבנות בתים ופרדסאות וחלקי אדמה אשר אלפיים שנה היו פנוי וריק מכל פרי ולא היו מוצלחות לכלום, כי היו רקקי מים ושיט ונישא במ הרבה מיני חולאים, נעשה היום ראוי ליישוב להתיישב שם בכל תנאי החיים, ומאז שהתחילה התנועה למרות כל העיכובים והמניעות שהיו להמתחילים מכל צד ופינה, נעשה היום ארץ ישראל לארץ פוריה וארץ סוחרת ולתל תלפיות אשר אלפים ורבבות מכל פינות העולם פונים אליה, ונעשה ליפה נוף משוש כל הארץ. ולמה לא חשבו לעשות כן בשנות הקודמים, ולמה לא עלה על

דעת קדמונינו בכמה וכמה גירושים שהיו בימי קדם והיו ביניהם גדולי ארץ כמו האברבנאל וכדומה, איך לא נפל בלבם ובדעתם עצה זו ולעשות כן לקנות את ארץ ישראל ולעשות ממנה יישוב חדש.

וראה זה במכתב השר דן יצחק אברבנאל אל הגאון הנשיא מפיסה (שנדפס מכת"י שהיה מונח ב'בריטיש מוזעאום' ונדפס מחדש) איך שקובל לפניו על גורל עם ישראל המר, וזה לשונו: שר וגדול, אף לזאת פקח עיניך וראה, כי למן היום חרבה עירנו ושמום מקדשינו ויגל יהודה מעל אדמתו לא שלוונו ולא שקטנו ולא נחנו להתגולל עלינו תמיד כל ילכו במועצותיהם אדום וישמעאלים והגרים, ואם יום או יומיים נעמוד בשובה ונחת, קול פחדים באזנינו ושמועות יבהלנו ממזרח וממערב ומצפון ומים אשר אכלו שארית ישראל ועורם מעליהם הפשיטו, עכ"ל באמצע האיגרת שם. והוא עודנה היה עומד שם בפורטוגאל במצבו המלכות, ולמה לא טיכס עצה עם השר הגדול הזה לעשות פעלים לקנות את ארץ ישראל ולבנותה מחדש כדי שיתקבצו שמה אנשי הגולה הנדחים והנרדפים ממקום למקום, ולא דיברו כלל מכמו דוגמא זו. הכי היו חסרים להם האמצעים החומריים לזה? הלוא היו עומדים עוד ברום המעלה והעושר. וכן מזמן האברבנאל עד זמנינו לא יעץ זה שום איש, והוא באמת פליאה נשגבה. וכעת אחר זמן ארוך מימי גלותינו נתעוררה הרעיון אצל כל בני הגולה, ורוח חיים נפח בקרבם בשאיפה חדשה לבנות את הארץ מחדש ולהכינה שתהיה מוכשרת לקבל בניה בתוכה בכניית בתים ובקנין שדות ובעבודת האדמה ובגנות ואילנות להיות ראוי לישב בתוכה, הכי זה מקרה בעלמא ח"ו?

אמת שלפני זה שלש מאות שנה התחיל השר דון יוסף הנשיא שהיה יושב בחצר המלך שולטאן, לעסוק בזה לבנות את ארץ ישראל ולעשות ממנה יישוב וקבוץ ישראל ברשות השולטאן, ושלח פועלים וכל עושי מלאכה, וגם הוא בעצמו הלך כפעם בפעם לראות בעושי המלאכה, אבל לא עלתה בידו, כי עלה קנאת הערביים השכנים עד למעלה עד שהפריעו המלאכה ונתבטל הדבר¹⁵. אבל בימינו דפעולת בנין הארץ מתגדלת והולכת מיום ליום וכן ירבה וכן יפרוץ, למרות קנאת הערביים, וכל המניעות והעיכובים שעשו בזה לא יכלו להשבית את עושי מלאכה ממלאכתם, ובכל יום נתוסף ונתגדל הארץ בבנין בתים ובאילנות ובשדות ובכרמים ובפרדסאות, ודאי לאו דבר פשוט הוא, וודאי לאו מקרה ממקרי הטבע הוא.

אבל האיר ה' עיני ומצאתי להגאון המקובל בעל משנת חסידים בספרו הון עשיר, בסוף פ"ט דסוטה, על המשנה 'והגליל יחרב מבתים' [משנה ט"ו], וז"ל: וכאשר זיכני ה' לעלות לארץ

15. אודות השר דון יוסף הנשיא הנ"ל, מה קשה נגד המלכות בשקר ובעלילה וכל חכמי הדור שהיה לו עם נאמן ביתו שהגביהו משפל מצבו ונעשה בביתו לשר וגדול ולבסוף מסרו במסירה חרימו אותו, עיין בתשובת אליהו ן' חיים [שור"ת מים עמוקים, סימן נה].

ישראל פה צפת תוב"ב, עיני ראו ולא זר אך בעוונותינו הרבים כן היה, כי כולו מלא בתים חרבות. אבל ת"ל שמחתי כי ראיתי בשני שנים שנתעכבתי שם, שמדי יום ביום בונים אותם, ואומר אני שזהו סימן טוב לביאת הגואל במהרה בימינו, שאם היה בא בהיותו חרב לא היה מקום לדור לגליות הנקבצות. וכן מצינו בביאה ראשונה, שאמרו רז"ל שעכב הקב"ה את ישראל במדבר ארבעים שנה, כדי שבמשך אותו זמן תחזור הארץ לאיתנה מאילנות ובניינים שהרסו ועקרו האמוריים ביציאת מצרים, כי סבורים היו שייכנסו לארץ תיכף ומיד כדי שימצאו אותה חרבה (והיא במדרש רבה פרשת בשלח [כ, טז], ובמכילתא שם [פתיחתא], וברש"י תהלים [מ, ו]), ומשחזר הארץ לאיתנה הכניסם לארץ, וכה יהיה בעזה"י בביאת משיחנו שיבוא במהרה בימינו, עכ"ד הק'. הרי לך שקודם ביאת המשיח יצטרך שיבנה הארץ בבתים ובאילנות, כי זולת זה יתעכב ביאת ישראל לארץ ישראל ויתעכב הגאולה ח"ו, ואם הארץ נבנה זה סימן טוב לקירבת הגאולה. ופוק חזי מאן קאמר זאת, אחד מבעלי קבלה האחרונים, היותר גדול והיותר קדוש ונורא, אשר היה לו גילוי אליהו זכור לטוב, ואשר כל דבריו ברוח הקודש נאמרו. ופוק חזי מאן גברא רבה קמסהיד עליו, ה"ה רבינו איש אלקים מצאנו בדברי חיים, כאשר הבאתיו בהקדמה שניה עיי"ש, ומאן ספין בדורנו לחלוק עליו. א"כ בזה נמצא פשר לפליאה הנ"ל, דכעת דאנו עומדים בסוף הגלות כאשר הארכתני לעיל וקרוב לגאולה, העיר ה' בלבבות בני אדם הישראלים ליתן לבם לבנין הארץ ולעשות אותה ליישוב, כדי להכין המקום לבני העלייה שיוכלו להתקבץ שמה בשעת הגאולה. עכ"פ בניית הארץ היא סימן טוב לגאולה ואתחלתא דגאולה, לדברי רבינו בעל משנת חסידים.

וכעת נזכרתי להביא ראיה ברורה לדברי רבינו בעל משנת חסידים ז"ל דגאולתינו העתיד תלוי בבנין הארץ, ממדרש חז"ל שהביא בתשובת מהר"ל"ח [ברייתא קונטרס הסמיכה, ב ממהדורות קרן רא"ם] כי בשני מקומות נתחלפו האותיות מ"ם פתוחה עם מ"ם סתומה, כי בתיבת "למרבה המשרה" (האמור בישעיה [ט, ו]) כתיב מ"ם סתומה באמצע התיבה, ובפסוק "חומות ירושלים אשר הם פרוצים" (האמור בנחמיה [ב, יג]) כתיב מ"ם פתוחה בסוף התיבה, ואמרו חז"ל שבא לרמז שכל זמן שחומות ירושלים המה פרוצים כמו מ"ם פתוחה, 'המשרה' הוא סתומה וניטלה מישראל בעוונותינו, עכ"ד המדרש. הרי דשרותן של ישראל תלוי בבנין ערינו וארצנו הקדושה. וד"ל¹⁶.

16. הוספה מתוך יומן השואה לרבינו זצ"ל: המסכת מתחילה באות "מ" משקין בית השלחין ומסתיימת גם-כן באות "מ" מעל כל פנים מתחילה במ"ם פתוחה ומסתיימת במ"ם סתומה, והגמרא מתחילה באות "ה" ["השתא"] ומסתיימת באות "נו"ן" "ייראה אל אלקים בציון" שהן [מהיום] תיבת "הן". ותחילה, מה ענין מ"ם הפתוחה ומ"ם

הסתומה שהגמרא מתחילה ומסיימת בהם. ונקדים ביאור המדרש לשני הפסוקים, א) דברי הנביא ישעיה. "למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו, להכין ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם, קנאת ה' צבאות תעשה זאת" הפסוק בעצמו מוקשה הכנה כמבואר במדרש, ב) בנחמיה מובא הפסוק "ואהי שובר בחומות ירושלים אשר הם פרוצים",

והלום נזכרתי, שדברי בעל מקובל הנ"ל הוא גמרא מפורשת בסנהדרין [צח, א], וזה לשון הש"ס שם: ואמר רבי אבא, אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר [יחזקאל לו, ח] "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופרייכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא", ופירש רש"י [ד"ה מגולה מזה]: כשתתן ארץ ישראל פרייה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר, עכ"ל. והן ממש דברי רבינו הקדוש הנ"ל שקודם הקץ יבנה הארץ והאדמה תתן פריה בעין יפה, וזה אות וסימן על קירבת הגאולה.

ונזכרתי עוד שהוא ג"כ גמרא ערוכה במגילה [יז, ב]: ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים, דכתיב [שם] "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופרייכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא", ופירש רש"י [ד"ה ופרייכם]: אלמא קיבוץ גלויות בעת ברכת השנים הוא, עכ"ל. רצו לומר בזה, דעל כן תיקנו לנו אנשי כנסת הגדולה ברכת 'תקע בשופר גדול להירותינו ושא נס לקבץ גלויותינו' אחר ברכת השנים שהוא 'ברך עלינו וכו' ואת כל מיני תבואתה לטובה', מפני שכך יהיה לעתיד בעת ביאת הגואל בב"א, דההרים והאילנות דהיו מונחים שמם בכל משך ימי הגלות, וכשיהיה הגאולה קרוב לבוא אז יתנו פריים, וזה יהיה סימן דקרבה העת דקץ לבוא. הרי דאנשי כנסת הגדולה שהיו מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים, שהם תיקנו השמו"ע ברכות על הסדר כדאמרו שם במגילה, הסכימו לרעיון זה דקודם קיבוץ גלויות יפרו את השדות ואת הארץ כדי שיהיו ראויים ליישוב ואח"כ יהיה קיבוץ גלויות, ממש כדברי רבינו בעל משנת חסידים. ובימינו שנעשה באמת כן ע"י הרבה מאחינו בני ישראל שהקדימו לעלות לארץ ובנו ערים ונחלאות וכפרים וגנות ופרדסאים, וחלקים גדולים מהארץ שהיו רקקי טיט בעלמא ועלולים לכמה מיני חולאים רח"ל עשו אותם לאדמה יבשה ולשדה פוריה ומבורכה, ממש בסכנה ובמסירת נפש עבור בנין הארץ שיהיה ראוי להתיישב בה, הכי יש אפילו צל ספק בזה שמעשה ה' כי נורא הוא ויש בזה סימן ואות על כי קרובה ישועתנו לבוא, ובלתי ספק דאתחלתא דגאולה היא, ונתקיים בנו בזה מאמר רבי שמעון בן מנסיא שהבאתי לעיל דאין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו את שלשתן וכו', וכאשר ביארתי לעיל דבריו שישתדלו בפועל לחזור אחריהן ולא בתפילה לחור.

סתומה, להורות, שבעת שיסתמו חומות ירושלים אז יתרבה המשרה לישראל ולשלום אין קץ, עד-כאן דברי המדרש, (מובא בספר תולדות אדם להגאון ר' זלמינא מוילנא), הרי דמ"ם פתוחה מורה על עת הגלות ומ"ם סתומה מורה על עת הגאולה, אולם, צריך להבין, דהפסוק אומר, על כסא דוד ועל ממלכתו להכין ולסעדה במשפט ובצדקה, קנאת ה' צבאות תעשה זאת, אם תהיה במשפט ובצדקה, למה יצטרך שקנאת ה' צבאות תעשה זאת, הלא זאת תהיה במשפט ובצדקה?

וכאן בשני הפסוקים הללו יש חילוף אותיות, כי בתיבת למרבה כתיב מ"ם סתומה, שהיה שם לכתוב מ"ם פתוחה כדרך [שכותבים] באמצע התיבה, ובתיבת המ [בנחמיה] כתוב מ"ם פתוחה, שהיה לכתוב שם מ"ם סתומה, כיון שהיא בסוף תיבה?

ואמרו חז"ל במדרש על-זה, שבא לרמז דכל זמן שחומות ירושלים המה פרוצים כמו מ"ם פתוחה, שררתן של ישראל סתומה היא ונטולה מהם, ועל-כן כתובה תיבת למרבה המשרה במ"ם

וכאשר חלק מאחינו בני ישראל חזרו ממש לארצנו בעמל גדולה ובהשתדלות גדולה למרות כל העיכובים שעמדו נגדם על אם דרכם, חפץ ה' הצליח בידם ונתן ברכה במעשה ידיהם, עד שעלה בידם להפריא ולהבריא את הארץ, מה שלא היה כן מימי החורבן עד עתה, וזהו בעצמו הסימן טוב לנו כי קרבה הישועה לבוא, וכדברי רבינו איש אלקים בעל משנת חסידים הנ"ל. וזה אמת וברור, ולא יחלוק על זה אלא מי שהוכה בסימת עינים ורוצה לעקב את המישור בשאט נפש.

- יב -

וידעתי בני ידעתי כי יוקשה לך קושיא גדולה על דברינו. אם כן הוא שהבנין שנעשה בימינו בארץ הקדושה הוא סימן ואות על הקץ שקרבה לבוא ואתחלתא דגאולה, ואיך יתכן שרוב בני הארץ המה לדאבונינו מחללי שבתות ועוברי עבירה רח"ל, וכמעט אשר כגויי הארץ המה בעוונותינו הרבים, ואיך יתכן שהבורא כל עולמים יעשה אתחלתא דגאולה ואות וסימן על ידיהם, הלוא קיי"ל [שבת לב, א] מגלגלין זכות ע"י זכאי.

אהובי בני, קושייתך עצומה לכאורה, אבל הסכת ושמע לדברי. דע בני כי מי יעמוד על מפעלות תמים דעים, והנה זה אלקי עולם בורא הכל ומאתו כל אשר נעשה בארץ, ועמקן מחשבותיו, מסבב סיבות וגלגולים וקושר נימא בנימא עד שיתקיימו גזירותיו למטה בעולם התחתון, הוא יודע ומבין למה בחר דוקא באלו לעשות אתחלתא דגאולה ואות וסימן לטובה על ידיהם. ולרווחא דמילתא, בוא ואראך דוגמא גמרא מפורשת בחולין [סג, א] גבי עופות טמאים, דקאמר הגמרא: 'רחם' זו שרקרק. אמר רבי יוחנן, למה נקרא שמו 'רחם', כיון שבא רחם באו רחמים לעולם, (ופירש רש"י [ד"ה רחמים]: 'רחמים', מטר). אמר רב ביבי בר אבבי, והוא דיתבי אמדי ועביד שרקרק (ופירש רש"י [ד"ה ועביד]: כשהוא מצפצף נשמע כאומר 'שרקרק'), וגמירי דאי יתיב אארעא ושריק אתי משיחא, שנאמר [זכריה י, ח] "אשרקה להם ואקבצם", עיי"ש. ושם פירש רש"י: 'אשרקה להם' כדרך השורקים לסימן ואות לבוא אליו הטועה בדרך, 'ואקבצם' לעת קץ לעתיד, עכ"ד. ולפום ריהטא עמדתי משתומם כשעה חדא על דברי חז"ל בזה, דעפ"י דבריהם הבטיח הנביא דלעת קץ העתיד יתן לנו האות וסימן דגאולה ע"י עוף טמא, וכן אמר הגמרא בפירוש 'גמירי דאי יתיב אארעא אתי משיחא', וכאומר דבא להם בקבלה דעוף זה יבשר לנו הבשורה דגאולה, וכפירוש רש"י שם בחולין דסימן בשורה הוא עיי"ש, הרי דבשורת הגאולה דלעתיד יהיה ע"י עופות טמאים. ומה תאמר בני על זאת, ותקשה ג"כ ככה קושיא לאלוקינו, למה יעשה כזאת לבשר לנו את הבשורה היותר גדולה שאנו מצפין אליה בכליון עינים ובכל אוות נפשינו ע"י עופות טמאים דוקא, הלוא יותר היה מן הראוי לעשות זאת ע"י עופות טהורים, לגלגל זכות כזאת ע"י זכאי וטהור ולא ע"י טמא. רק האמת הוא כאשר כבר אמר איוב [יא, ז] "החקר אלוקי תמצא", מי יחקור פעולותיו ומי יעמוד על דרכיו, אלקים הבין דרכו למה דוקא עושה שליחותו בבריה זו, ובהדי

כבשי דרחמנא למה לך. עכ"פ הראיתך לדעת בני דוגמא לנידון שלפנינו, אשר מזה תבין שאין לאדם להקשות קושיות כמו אלה על מעשה אלקינו, כי גבהו דרכיו מדרכינו ולא מחשבותינו מחשבותינו, והעיקר כי האמת עד לעצמו כי המה שלוחי דרחמנא, ושתוק ואל תקשה קושיא לאלקינו. ודי לחכימא ברמיזא.

ואם תרצה אראך ביותר מבואר דבוני הארץ האלה אשר הם בעיניך כרשעי ישראל ח"ו, כי הם הם המבשרי דגאולה, ועליהם רומז הש"ס דחולין הנ"ל למבשרי הגאולה. דרבניו הקדוש בספר הקדוש נועם אלימלך [נד, ג] מכנה את רשעי ישראל בשם עופות טמאים, וכתב עפ"י הקבלה דהמה העופות טמאים הנוכר בתורה¹⁷. ועפ"י זה הענין מבואר בהדיא, דחכמי הש"ס גילו לנו דסימן דגאולה יבוא לנו ע"י עופות טמאים, ורשעי ישראל המה העופות טמאים עפ"י הקבלה, א"כ הרי לך בני דכך באה בקבלה, וכמו שאמרו בש"ס 'גמירי', ועל הקבלה אין להקשות מידי, וכמו דאמרו בש"ס הרבה פעמים 'אם קבלה נקבל', ואין להקשות מידי. והבן כי זה בירורא דמלתא, ואקוה בני שינוח דעתך בזה, וד"ל¹⁸.

- י -

אך בני, חוץ ממה שכתבתי למעלה להניח דעתך בתמיהתך הגדולה דאיך יתכן שהקב"ה יתחיל הגאולה ע"י עוברי רצונו וע"י אנשים דאין ניכר בם שום לחלוחית של יהדות ח"ו, העיר ה' את לבי לתת טעם לשבח בזה אף לדעתנו הקצרה. ואקדים לך גמרא דסנהדרין [צו, ב] על פסוק "אם יתמהמה חכה לו" [הבוק ב, ג], שמא תאמר אנו מחכין והוא אינו מחכה, תלמוד לומר [ישעיה ל, יח] "לכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם", (ופירש רש"י: 'יחכה ה'', הוא עצמו מחכה ומתאוה שיבוא משיח). וכי מאחר שאנו מחכין והוא מחכה, מי מעכב, מדת הדין מעכבת, עכ"ל הש"ס הנצרך לענייננו. הרי לך שהשי"ת מחכה ואנו מחכים על הגאולה, ורק מדת הדין עומדת ומעכבת. והנה מבואר בספרי המקובלים, שבעת שהשי"ת רוצה לעשות איזה דבר גדול בעולם שנוגע לעליונים בשמי שמים ולתחתונים בארץ, אז השי"ת מעטף דבר זה בכמה מיני עיטופים, ואפילו באמצעים שאינם נאים ועוד הן כעורים, כדי שלא ירגישו בזה הדינים והמקטרגים, ואלמלי היה נעשה בפומבי תיכף היה עולה המקטרג לקטרג ומדת הדין היה מעכב בדבר.

17. עיין בכור שור בב"ק [צב:]: ותורת חיים בפרק חלק, דג"כ כתבו כן עפ"י הקבלה, ויען שאני כותב כעת בלי ספרים במחיצתי כי אני בגלות פה עיר הבירה וטמון בירכתי הבית במקום מוצנע, אי אפשר לי לציין המקומות בספרים הנ"ל.

18. ואגב אומר על מה דקפיד הגמרא דווקא דאי יתיב אארעא אתי משיחא, דמרמז על מה שאמר במדרש רבה שמות [א, ט] בפסוק 'ועלה

מן הארץ" [שמות א, י], שבזמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים, ראה מה כתיב 'ועלה מן הארץ'. אמר דוד [תהלים מד, כו] "כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו", אותה שעה [שם פסוק כז] "קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך", עכ"ד המדרש. ועל זה מרמז הש"ס 'והוא דיתבי אארעא', היינו דקרן ישראל נגדע ונשפל עד לארעא, אז אתי משיחא. כן נראה לי.

וזה לשון הש"ך על התורה בפרשת וישב [בראשית לה, יא]: שמעתי בשם הר' יעקב ארי"ז ז"ל שקיבל מרבתי, למה היחס והשררה והמלכות של ישראל יהיה על זה הדרך, שהרואה יראה שח"ו יהיה צד ממזרות. עיי"ש שחשב כל השתלשלות של משיח שהיה על דרך מכווער ופריצות. אלא שעשה הקב"ה כן כדי להביא מלך המשיח בהיסח הדעת, כדי שלא יקטרג המקטרג, כמו שאמר בזה, ולזה רמזו ז"ל [סנהדרין צו, א] נחש מציאה משיח באין בהיסח הדעת של מקטרג, ועשה הקב"ה כן כדי שיסח השטן דעתו ויאמר השררה והמשיח לא יבואו אלא מהיחס והקדושה ולא יבוא על זה הדרך, עיי"ש שהאריך בזה.

ועיין ג"כ בסה"ק מגיד מישרים [פ' ויגש] דהמלאך גילה לרבינו הבית יוסף הטעם דאיצטריך דוד ומלכא משיחא דייתו מרות המואביה, משום דע"י כך אית להו תוקפא לאתקפא על ההוא סטרא, עכ"ל. וכן כתב בסה"ק נועם אלימלך בפרשת וישב [ד"ה וישבו לאכיל], דכל דבר שאדם רוצה לשבר כוחו צריך לשבר בדוגמא מיניה וביה, עיי"ש. והן הן ממש כדברי המגיד מישרים הנ"ל.

ועיין עוד בנועם אלימלך פרשת קרח [ד"ה וידבר] בביאור דברי המדרש [רבה, מא, א] בפסוק "מצאתי דוד עבדי" [תהלים פט, כא], היכן מצאו, בסדום. וכתב דנראה שהוא על דרך דאיתא בספרי המקובלים הטעם דלמה יצא אברהם מתרח, וכן כמה צדיקים הקדושים יצאו מאבות הטומאה. ופירשו, מחמת שהמקטרגים החיצונים בראותם הנשמה העליונה וגבוהה אינם מניחים לה לצאת לעולם ועושים כל התחבולות לעכבה. מה עושה הקב"ה, נותן אותה בגוף טמא ואז מניחין אותה, ועי"ז באה הנשמה בעולם, כי גם הם בראותם שיורדת למקום טמא סוברים שבוודאי אי אפשר שתעלה במעלות קדושים ומניחים לה לצאת, עכ"ד הקדושים. וכן הוא באלשיך על רות ובאגרת שמואל על רות, דאי אפשר לדבר גדול בקדושה להשתלשל אלא ע"י עבירה, עיין בדבריהם¹⁹.

נכתב בשביל דוד, השגיח הכתוב על כבודו של דוד בכל סדר היחוס, וכמו שכתב רש"י שם בפסוק "בני יצחק עשו וישראל" [שם פס' לד], וז"ל: מפני כבודו של דוד אמר 'ישראל' ולא 'יעקב'. ועתה אחר זה יגדל התימה של רש"י למה כתב הקרא 'ותמר כלתו' וכו' האיך מזכיר גנות זקנתו של דוד, והיא תימה גדולה, ובטח דתמיהת רבינו בתמיהתו דלא הוה ליה להזכיר תיבת 'כלתו' רק יכתוב סתם 'ותמר ילדה לו את פרץ ואת זרח'. דאם שלא לכתוב כלל מלידת פרץ וזרח ליהודה, זה אי אפשר, כיון דהם עיקר יחוסו של דוד שבא מהם. אלא ודאי דכוונתו היה שלא היה להכותב

19. ודע דבמה שהבאתי בפנים בשם גדולי המקובלים דאורו של משיח יען דגבה מאד לא היה יכול להשתלשל למטה רק ע"י מעטיפים מכווערים כדי להתגנב מפני המקטרגים, יתיישב מאד תמיהת רבינו רש"י בדברי הימים [א' ב, ד] בפסוק "ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח", וז"ל: תמיה אני האיך מזכיר גנות זקנתו של דוד, עכ"ל הק'. ונראה לתרץ תמיהת רש"י ז"ל, דבתחילת הספר [שם א, א] כתב רבינו ז"ל דעזרא כתב ספר היחס הזה ע"י חגי זכריה ומלאכי והכל בשביל יחס דוד המלך, ולפיכך יחס מאדם עד אברהם ומאברהם עד דוד, ובשביל שכל הייחוס

וכן עיין בספר גבורות ה' לרבינו מהר"ל מפראג [פ"ה, ד"ה ותיבאהו] ואעתיק את לשונו הקדוש²⁰, וזה לשון רבינו ז"ל: ועוד יש לך להבין, כי מלכות ישראל הקדושה שיש לה מדרגה אלוקית פנימית, היא צומחת מתוך מלכות בלתי קדושה, שכך ראוי למלכות שיש לה מעלה אלוקית, מעלה פנימית. והכל רמזו במה שאמר [יחזקאל כה, יח] "ואוציא אש מתוכך", כי יציאת הקדושה הנמשלת באש לדקות האש, תצא מתוך דבר חול ושורף את הכל. וכן תמצא שהפרי כאשר הוא בלתי נשלם הוא בתוך הקליפה, עד שהפרי גדול ועומד על שלימותו, ואז כאשר הפרי גדול נפסדה הקליפה מכח גידול הפרי, שכל דבר שיש לו מדרגה פנימית הוא יוצא מתוך דבר שהוא חיצון לו. ולכך היה גדל משה רבינו ע"ה בבית פרעה, להיות יוצאת המדרגה אלוקית שהיה למשה מתוך דבר החמרי, דאל"כ לא היה אל הנבדל מדרגה פנימית. והבן הדבר כי הוא עמוק מאד, והוא ידוע למי שיודע בענין דברים הנבדלים היוצאים ומתעלים מתוך דברים החמריים, וכן משיח יושב במדינת אדום. עד כאן דבריו האלוקיים. הרי כל דברי רבותינו גדולי עולם הנ"ל עולים בקנה אחד, שכל דבר גדול צריך לצאת מדברי חול, ואז עולה ונתעלה למעלה ולמעלה, והכל הוא להתגב מן המקטרגים שיבוא להם בהיסח הדעת.

והנה כבר הבאתי למעלה [אות י] דגאולתנו העתידה יהיה קימעה קימעה, ותחילה נקבץ עליה ולעשות ממנה יישוב ויהיה זאת ברשיון המלכות, כמבואר ברמב"ן בשיר השירים [ה, ג] וברד"ק תהלים [קמו, ג], וכן היא בירושלמי [מע"ש פ"ה ה"ב], מובא בתוס' יו"ט [שם מ"ב] ובשל"ה [בית דוד קמא, סימן רסו], כאשר אבוא בזה באריכות אי"ה בפרק הבא (ועיין צרור המור לחמיו זקינו של מרן הבית יוסף בסוף פרשת וישלח [ד"ה ולכן] שכתב ג"כ כן), ועתה נראה, כבר הבאתי מש"ס דסנהדרין [צו, ב] דהקב"ה רוצה ואנו רוצים רק המדת הדין מעכב, מזה

כך לעילא לעילא עד גבהי מרומים, מוכרח היה להעליטו במכסה לא יפה, נמצא דזה שבחו באמת הגמור ואין כאן גנות כלל וכלל לא. ומיושב היטב תמיהת רבינו רש"י, והדברים כנים ואמיתיים. ודו"ק.

20. כי דבריו הקדושים מפיצים אור על הנעשה בזמנינו בארץ ישראל, אם שנעשה ע"י פועלים בעלי החומר במדה גדולה מאד ובגשמיות רבה, אעפ"י כן יהיו מביאים למדרגות אלוקית גדול, וח"ו לרחקם ולמונעם במפעלם, כי אדרבה לקרב אליהם בכל מה דאפשר ולהיות בסיעתם, כי זה רצון אלוקי להיעשות דוקא כן, ותכליתו ויסודתו בהררי קודש להשתלשל מאלו הפועלים ענין נורא ונשגב מאד, אשר הוא תכלית עתידותינו הגדולה והרמת קרן של האומה הקדושה, אשר עליה ניבאו כל נביאינו הקדושים.

להזכיר תיבת 'כלתו', דבתיבת 'כלתו' הוא גנות לזקנתו של דוד. וזה ברור ככוונתו של רבינו רש"י. ונראה דבמה שהבאתי בשם המקובלים דהיה מוכרח להעטיף לידת משיח במעטה מכוערה, כמו מעשה לוט ותמר ואינג, א"כ עיקר ביאת אור של אדונינו דוד לעולם הזה היה ע"י שהיתה תמר כלתו של יהודה. לולי זה לא היה בכוחה להוליד את פרץ ואת זרע, וגם היה מעוכב ביאת דוד לעולם הזה. וכיון דעיקר בסדר היחס הזה להודיעני איך היתה ביאתו לעולם, והך סיפור כלתו הוא העיקר בסיפור ביאת דוד לעולם הזה, על כן לא היה הכותב חושש על הגנות שיש בתיבה זו, כיון דהוא הוא העיקר בסיפור היחס של ביאת אדונינו אלינו.

ועוד יותר יש לומר דלא הוי גנות כלל, דמתוך גנותו בא לידי שבחו, דיען דאורו גדול כל

אנו רואין שהשטן עומד ואורב עלינו תמיד לעכב את הגאולה, ובשעה שבונין את הארץ להקים השכינה מעפרה הוא הריסה וירידה להסטרא אחרא כידוע. והנה אם ההתחלה של הבנין היה נעשה תיכף מאנשים חרדים ויראי ה' והיה נגלה לעיני כל כי יבנה שם עיר ה' - ונקח לדמיון, אם היו הראשונים בהתנועה של הבנין לבנות ולהפריא את הארץ כמו רבינו מבעלזא ומשינאווא ומגור וממונקאטש ומשאר צדיקי הדור, הכי היה אפשר להתגנב ממדת הדין ומצד הסטרא אחרא דבאנו לעשות להם קץ ותכלה ולשבר כוחם עד לעולם ועד, והלוא בוודאי היו מדת הדין וכל הסטרא אחרא יודעים ומבינים מה שרוצים לעשות צדיקים אלו בתנועה זו של בנין הארץ, ותיכף היה עולה מדת הדין לקטרג והיה מעכב על ידיהם.

וכמו שהיה באמת בימי רבי יהושע בן חנניא, כמבואר במדרש רבה תולדות [ב"ר סד, י] דבימי נתן המלך רשות לעלות לא"י ולבנות ירושלים ובית המקדש, ורבי יהושע בן חנניא בירר שני עשירים ליתן המעות על זה, והתחילו במלאכה, ולבסוף נתבטל ע"י קנאת הגוים, עיי"ש. ובוודאי יען שרבי יהושע בן חנניא היה עומד בראש והסטרא אחרא הכירו בו את מתנגדם הגדול, על כן קטרגו ועיכבו בדבר. ואפשר דזה היה ג"כ הגרם בימי דון יוסף הנשיא שהזכרתי לעיל [אות יא] דהיה צדיק מפורסם וגדול הדור בתורה ובצדקות, על כן קטרגו עליו הסטרא אחרא וכת דיליה עד שביטלו את הדבר.

וכן עתה בזמנינו, אלמלי היה ההתחלה יוצא מכת של צדיקים, אז לא היה יכול להיות בהיסח הדעת של המקטרג, ועי"ז היה בטל כל הדבר ולא היו יכולין להתחיל כלל אפילו לדבר מאיזה תנועה של בנין הארץ, כי תיכף היה כמו נפל בל חזו שמש. והבורא כל עולמים שהיה רוצה באמת שיהיה אתחלתא דגאולה, והתנאי הראשון לגאולה הוא לבנות את הארץ וכמו שכתבתי למעלה, ושיעשו עכ"פ ההתחלה בזה, ואח"כ כשכבר נעשה ההתחלה יהיה מתנוצצת והולכת, ושוב לא יהיה מדת הדין יכול לעכב עלינו, וכמו שכתב הבעל עקידה שעיקר בכל דבר הוא ההתחלה ואם נעשה ההתחלה שוב אין יכולין לעכב, עיין בפסוק "ושבת עד ה' אלקיך" [דברים ל, ב]. ועל כן, מעצה העמוקה של גדול העצה, יעץ והעלה איש אחד שיבוא עם 'פראיעקט' הזה לקנות את הארץ הקדושה ולבנותה, איש אשר לא ידע מהיהדות בין ימינו ושמאלו, וכל העוזרים שלו היו אנשים כערכו וכמותו, וכשראה המדת הדין והסטרא אחרא כל התנועה הזאת ממי יוצאה ומי המסייעים ומי המה הבונים, לא היתה לו חרדה כלל מפניהם, בחושבו כי המה מכת דיליה ומה יוכלו לעשות בארץ ולנו המה ולא לצרינו, כן היו חושבים המדת הדין והסטרא אחרא, על כן לא עיכבו הדבר - והוא על דרך שכתב לעיל רבינו הנועם אלימלך - וההתחלה נעשה ושוב אין בכוחם לבטל, והפקודה יהיה מתגדלת והולכת, וכל זה נעשה מעצה עמוקה של השי"ת. וכמו שאורו של משיח מעיקרא נשתלשל בכמו זה בעיטופים מכוערים ומיניה וביה, כמו כן עתה בעיקבתא של משיח דבא זמנו של משיח לבוא רק דצריך לזה הכנות של בנין הארץ, וכמו שכתבתי לעיל, היה מוכרח ג"כ

לעשות כן להתגנב מפני הסטרא אחרא, ומיניה וביה לשבור כוחם מכח של עצמם, על כן נבחרו לזה אנשים כמו אלה, והכל היא ממפעלות תמים דעים. וגם זה אמת וברור²¹.

ודע דכל מה שכתבתי על בוני הארץ וכיניתי אותם בשם 'רשעים' ח"ו, כל זה כתבתי לפי דעת הקנאים שמכנים אותם כן, וכתבתי אפילו לשיטתם אין הצדק אתם, שרחקו את מעשה הבנין מפאת שבוני הארץ אינם נראים בעיניהם, כי המה שלוחי דרחמנא ויסודתם בהררי קודש, וכמו שהוכחתי בכל מה שכתבתי עד כה, אבל לי לעצמי אינה נראה כן ואין דעתי מסכמת אתם, שבעיני המה אינם רשעים, רק זרע אמת, זרע אברהם יצחק יעקב, זרע בחונים, ורק המה כתינוק שנשבה בין העכו"ם, וכמו שהבאתי לעיל, ומצוה לאהוב אותם ולקרבתם, כמו שכתב רבינו הרמב"ם [הל' מטרים פ"ג ה"ג]. ופוק חזי שרבינו הרבי מענדעלע מרימאנוב לא רצה לכנות את בן השני שבהגדה בשם 'רשע' ואמר רק 'בן השני', וכמו

כורש בונה אותה שהוא מכת דידהו בוודאי לא יהיה בזה איזה קדושה, ועל כן שתקו ולא קיטרגו ולא עיכבוהו מלבנות, ואחר שכבר נבנה העיר ובית המקדש שוב לא היו יכולין לעכב.

ונראה לי עוד, דהיינו טעמא של עזרא שלא התחיל להחזיר את העולים למוטב תיכף בתחילת העלייה, רק אחר עשרים שנה שכבר היה הכל נבנה ומתוקן על מקומו עמד וטיהר אותם והפריש אותן מנשים נכריות, כמבואר בנחמיה [יג], ולמה לא עשה כן תיכף בתחילת עלייה. והכל מטעם הנ"ל, כדי להעלים מפני המקטרגים, דאילו עשה כן תיכף היה נראה בעליל להמקטרגים דרוצים להתקדש בארץ, והיו עולין ומקטרגין והיו מעכבין את כל הבנין, משא"כ עתה שעלו אנשים בעלי עבירות ועוד החזיקו במעשיהם, לא היו הסטרא אחרא וכת דיליה מתייראין מפניהם, מפני שאמרו אלו הן מכת דיליה לא היו מעכבין בדבר, ואחר שכבר היה נבנה עמד עזרא להפריש אותן ממעשיהם הרעים.

וזה המכוון במדרש הנ"ל, אמר הקב"ה גזר טב אנא, היינו במה שגזרתי שיבנה ע"י כורש בזה גזירה טובה נתתי לכם כדי למנוע הקטרוג, ואתון אמרין 'ומעי המו עליו', גם אני אמרתי 'מעמי מעי אוחילה', היינו שגם לי היה כואב לעשות הבנין ע"י גוי, אבל מה אעשה שלא יכולתי לעשות באופן אחר ע"י צדיק מפני הקטרוג. עכ"פ ממדרש זה הוא ראייה ברורה למה שנעשה בזמנינו, ואלקים אמת יודע האמת איך לסבב הדברים. ודו"ק.

21. ובדברים שכתבתי בפנים יתיישב תמיהת כנסת ישראל המובא במדרש שיר השירים [ה, ד] בפסוק "דודי שלח ידו מן החור" [שה"ש ה, ד] (ופירש במתנות כהונה: 'שלח ידו מן החור', לעשות לי נסים ע"י כורש), אמר רבי אבא בר כהנא, וכי מה טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים. אלא, כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע כל נסים שעשית לי ע"י כורש לא היה מוטב לעשותן לי ע"י דניאל וע"י אדם צדיק, אעפ"י כן [שם] 'ומעי המו עליו'. אמר רבי עזריה, אמר הקב"ה גזר טב אנא, אתון אמרין 'ומעי המו עליו', גם אני אמרתי [ירמיה ד, יט] 'מעמי מעי אוחילה', עכ"ל המדרש.

ולכאורה באמת היא פלא, למה סיבב הקב"ה כן לבנות ירושלים ובית המקדש ע"י גוי ולא ע"י אדם צדיק, כפליאת הכנסת ישראל. אך לפי מה שהבאתי בפנים, דבעת שיש קטרוג והקב"ה רוצה בעמיו לעשות להם טובה וישועה, מוכרח לו כביכול להסתיר הדבר לפני המקטרגים כדי שלא יקטרגו, ולהסיח דעתם מזאת הטובה, על כן אז בדור של עזרא שלא היו ראויים לנס, כמבואר בברכות פרק קמא [ד]. שראוי היה בימי עזרא לעשות להם נס אלא שגרם החטא, על כן מוכרח היה להעלים הדבר מפני המקטרגים, ואילו היו הבונים אנשים צדיקים היה הדבר גלוי לעיני המקטרגים מה שרוצים לעשות בבנין הזה, על כן סיבב הקב"ה שיבנה ע"י גוי, וממילא היה בזה היסח הדעת אל המקטרגים, מפני שאמרו אם

שכתבתי לעיל, וזה יהיה למוסר השכל לכמה וכמה שבנקל עושים את אדם הישראלי לרשע ולקרנותו רשע, וח"ו לעשות כן, כי כולם המה זרע אהובים למקום ב"ה, וה' יערה עליהם רוח טהרה ממרום לטהר לבבם ויקרבם לעבודתו יתברך בזכות מצות היישוב שמוסרים נפשם עליה, אמן כן יהי רצון.

לעיל הבאתי דברי הש"ס דסנהדרין [צו, ב] דהשי"ת מחכה ואנו מחכין, רק מדת הדין מעכב את הגאולה, עיין זית רענן לרבינו בעל מגן אברהם על הילקוט [סוף פ' נשא] שכתב בפירושו התורת כהנים [מדרש י"ג מדות, פ"ב פיסקא ה] בפסוק "אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחת"י [תהלים צה, יא], כשיישוב אפי יבואון אל מנוחתי, עכ"ל התורת כהנים. ופירש בזה דהקב"ה מתחרט על השבועה, כדאיתא פרק קמא דחגיגה [י, א], ואמר כל זמן שהאף עומד לנגדי - היינו המקטרג - אי אפשר להם לבוא אל המנוחה, אבל כשיישוב האף יבואון אל המנוחה. א"כ שמע מינה שנתן רשות למקטרג עד שיבוטל המבטל, עכ"ל. ועל כן, יען שיש רשות להם לקטרג מוכרח להעלים מהם, וכמו שכתבתי.

- יד -

ועוד נראה ראיה לדברינו הנ"ל דמהקב"ה נסבב הדבר בכונה מיוחדת למנוע לעשות הבנין ע"י צדיקים תיכף מתחילה כדי למנוע הקטרוג עוד, ממדרש שיר השירים [ה, ה]: אמר ריש לקיש, מקודש הבית שלא עלה עזרא באותה שעה, שאילו עלה עזרא באותה שעה היה לשטן לקטרג ולומר מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק כהן גדול, ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כהן גדול, אבל עזרא ע"י שהיה אדם צדיק לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו. אמר רבי סימון, קשה הוא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להיעקר ממקומה, עכ"ל המדרש. ופירש במתנות כהונה: 'מקודש הבית', כלומר אשרי וטובה וקדושה היתה זאת אל הבית שלא עלה עזרא, לא היה ראוי שישמש יהושע כהן גדול באותה שעה כמו עזרא. 'קשה היא' וכו', שאעפ"י שהיה עזרא יותר ראוי לכהונה גדולה מיהושע, היתה נסבה מה' שלא יעלה עזרא, כדי שלא יעקור יהושע כהן גדול ממקומו, עכ"ל. ולכאורה קשה להבין במה דאמר ריש לקיש מקודש הבית שלא עלה עזרא, וכפירוש המתנות כהונה דאשרי וטובה וקדושה היתה לבית במה שלא עלה עזרא, דמה טובה וקדושה היה לבית בשביל זה, הלוא אדרבא אם היה משמש בה אדם גדול וצדיק יותר מיהושע בן יהוצדק היתה לה קדושה עודפת. ועוד יותר קשה במה שאמר המדרש דאילו עלה עזרא היה השטן מקטרג לשום משרת העבודה ביד אדם צדיק וגדול מיהושע, הלוא לא זו הדרך של השטן להדר אחר שלימות העבודה טפי, אדרבא, מדתו הוא לקלקל ולהשחית את עבודת השם.

אבל נראה דהכוונה בזה, דאלמלי עלה עזרא באותה שעה היה השטן יכול לעשות איזה קטב מרירה ולעורר מחלוקת ופירוד לבבות הגורם סילוק השכינה מישראל ומבית ה', דהיה

מעמיד אנשים שיאמרו דהכהונה גדולה שייך לעזרא מפני שהוא צדיק יותר ואין ראוי לכהונה גדולה כמותו, ואחרים היו אומרים שהכהונה גדולה שייך ליהושע ע"י שהוא כהן גדול בן כהן גדול, והיה נעשה בזה חילוקי דעות ופירוד לבבות, וביני לביני היתה השכינה מסתלקת מהבית. על כן מנע הקב"ה עליית עזרא, כדי שלא ליתן פתחון פה להשטן לקטרג, ושפיר אמר המדרש מקודש הבית שלא עלה עזרא באותה שעה, וכפירוש המתנות כהונה דאשרי וטובה וקדושה היתה בזה אל הבית. והבן הדברים כי המה אמת לפענ"ד. עכ"פ מזה תבין דהרבה פעמים מעכב הקב"ה עליית הצדיקים, כדי למנוע הקטרוג. על כן גם בנידון שלפנינו בהבנין שנעשה בזמנו י"ל כן, שמנע הקב"ה מתחילה עליית הצדיקים כדי למנוע הקטרוג מעלינו, וכמו שכתבתי בפנים, והשי"ת יאיר עינינו לראות את האמת. ודו"ק.

ראיתי לנכון להביא לזה את דברי הגאון הצדיק המקובל מו"ה עקיבא יוסף שלעזינגער זצ"ל, מספרו על התנא דבי אליהו [פ"ו] על מה שאמר בתנא דבי אליהו שם: אמר הקב"ה, יעקב לא עשיתי לו נסים מעולם וכל ימיו היה ישר לפני, שנאמר [בראשית כה, כז] "ויעקב איש תם", וכשהקב"ה זוכרו טופח שתי ידיו זו על גב זו, שנאמר [דברים לג, כח] "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב", עכ"ל. ופירש הנ"ל, ויעקב לא עשיתי לו נסים, כי אם היה רועה צאן ביגיע כפו והיה תם מן העבירה, ובכן "ויבוא יעקב שלם ויקן את חלקת השדה" [בראשית לג, יח-ט], ובזה הדרך בחר הקב"ה בישראל, ככתוב [תהלים קלה, ד] "כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו", וכמו שנאמר "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ" וגו', וזכור זאת עד "כי פדה ה' את יעקב" [ירמיה לא, י], 'את יעקב' ר"ל לעשות כיעקב על דרך הטבע, ולא לסמוך על נסים, כיעקב שלא סמך על נס²². ועל דא נקרא יעקב איש תם (זעיר אנפין), כי נסים הם בחינת מוחין דגדלות (חכמה בינה ודעת), משא"כ בדרך הטבע הוא זעיר אנפין בשכל אנושי אשר אין עליו קטרוג כל כך בדרך הטבע, כי אז אם בדרך הטבע למה נגרע מכל עם ולשון, וכאשר אומרים בשם הרב האר"י ז"ל בפייט [לסעודה שלישית] 'דבי מלכא בגילופין', כי בו מלובש 'הטבע' - גימטריא 'אלהים' - כי יד אלקים בטבע מלובש בו ואין בעל הנס מכיר בנים, וע"י כן 'לית דינין דתקיפין', אין למדת הדין מקום לקטרג כמו שקיטרג בקריעת ים סוף הללו עובדי עבודה זרה וכו', אחרי כי בדרך המלך נעלה ברשות המלכות וביגיע כפם, ובזה יסכר פיהם של כל המקטרגים, כי לא נלך בגדולות ובנפלאות (ר"ל בנסים) כי אם כמו "במסילה נעלה וגו' ונתתי מכרם, רק אין דבר ברגלי אעבורה" [במדבר כ, יט], אם הרשות נתונה ממלכי ארץ, ואיזהו פתחון פה יש על זה לקטרג עליו לא מלמעלה ולא מלמטה, על כן בזה הדרך וישכון ישראל שכינה עולמית בטח בדד עין יעקב, כמו שמפורש כאן מפי אליהו אשר עליו ניבאו הנביאים כי הוא יורה לנו את הדרך נלך בה קודם ביאת המשיח

22. ועיין רמב"ן וישלח [בראשית לב, ד] כי שמעשי יעקב היה סימן לבניו על עת שיבוא יעקב יעקב עשה הכל בטבע ולא סמך על נס, וידוע שעירה, עיי"ש.

"הנה אנכי שולח לכם את אליה" וגו' [מלאכי ג, ג], על כן בדרכי הגאולה הוא הנבחר והמיועד למורה דרך למבקשי ה' לאמיתו. על כן, בסעודה שלישית (בשבת) שהוא כנגד יעקב, להינצל מחבלי משיח עפ"י דרכו שעשה הכל בטבע ולא סמך על נסים, אנו אומרים בפיט דבי מלכא בגילופין, כי הקב"ה מלובש בו בטבע. 'קריבו לי חזו חילי דלית דינין דתקיפין' (ר"ל קריבו לי כל עמא ישראל, חזו חילי, חזו כוחי בדרכי אשר אני הולך בדרך הטבע דלית בזה דינים ומקטרגים), דעל מעשה נסים יש מקטרגים, אבל אם בדרך הטבע אין מקום לקטרג, כי למה נגרע מן כל אומה ולשון, אטו הם יותר טובים ממנו, על כן 'לבר נטלין ולא עאלין הני כלבין דחציפין' אשר מקטרגים על ישראל כי יסתם פיהם, עכ"ד. הרי לך כי מדת יעקב היה שלא לסמוך על נסים רק לעשות הכל בטבע, כדי שלא ליתן מקום למדת הדין לקטרג, ועל אופן זה הורה לנו יעקב אבינו לעשות בעת שישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש, היינו לעשות תחילה יישוב בארץ, ועי"ז יתקרב הגאולה, כי לא יוכל אז מדת הדין לעכב עלינו, ועל הקב"ה לעשות כחפצנו ולזכות אל הגאולה. וזה אמת וברור.

- ט -

בתנא דבי אליהו [פ"א]: "לשמור את דרך" [בראשית ג, כד] זו דרך ארץ, "עין החיים" [שם] מלמד שדרך ארץ קדמה לעין החיים, ואין 'עין החיים' אלא תורה, שנאמר [משלי ג, יח] "עין חיים היא למחזיקים בה". וכתב הרב הגה"צ הנ"ל בפירושו וזה לשונו: מלמד שדרך ארץ קדמה לתורה, וצריך ביאור איזהו דרך ארץ מכוון בזה. ולפי המבואר בילקוט [בלק רמז תשסה] "כי נגרשו מן הארץ" זה א"י, אפשר לומר דקמ"ל לאפוקי מן דעת מרגלים אשר מאסו הארץ ואמרו תורה מוקדם לא"י, על כן ביקשו שלא ליכנס לא"י כי אם להיות נשאר במדבר ללמוד תורה מפי משה רבינו ע"ה, שלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, על כן בא לומר לנו כי דרך ארץ - זה הדרך המביא לארץ - הוא מוקדם לתורה, כמו שכתוב בספרי [פרשת ראה כח] מלמד ששייבת א"י מכריע את כל התורה, עכ"ד.

עוד כתב שם כי הסיבה אשר נכשלו המרגלים כאשר לא רצו ליכנס לא"י, כי יראו מן החטא שבה שהוא חמור ביותר מן חוץ לארץ, וחטאו בזה, כי בזה נדמו כמו אומות העולם שלא רצו לקבל ע"י כן את עול התורה, אך ישראל אמרו 'נעשה ונשמע' כי אמונתם רבה בו, והבא ליטהר מסייעין אותו, עכ"ל. הרי דאין לירא שמא ח"ו נחטוא בשיבתנו בה, כי הבא ליטהר מסייעין אותו מן השמים.

- טז -

ואחר שביררתי לך מדברי חז"ל מכמה מקומות שגאולתינו העתידה יבוא לנו קימעא קימעא ולא בפעם אחת, וגם בנסים מלובשים בטבע העולם, ולא בנס נגלה ומפורסם רק

בהשתלשלות דברים טבעיים, יובן לנו מה דמבואר בירושלמי [מע"ש פ"ה ה"ב]: אמר רב אחא, זאת אומרת שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד. ועיין שם בפני משה [ד"ה דכתיב] דכתב דהטובות על ישראל אינם באים אלא במדרגה, דמתחילה יבנה בית המקדש, ואח"כ יצמח ויעלה מלכות בית דוד ותהיה ישועה גמורה במהרה בימינו אמון, עכ"ד. והתוס' יו"ט [שם פ"ה מ"ב] מביא ירושלמי הלז, וז"ל התוס' יו"ט: ותנאי היה בדבר וכו', שהתקנה היתה שלא להעלות כדי שלא לעטר שוקי ירושלים הנתונה ביד האויבים, ואף אם יתבטל זה הטעם שייבנה בית המקדש ולא יהיה בית דין שבאותו הדור רשאים לבטל כי אולי לא יהיו גדולים מזה הבית דין, כי בנין ביהמ"ק קודם למלכות בית דוד, כדאיתא בירושלמי שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד, ונמצא שעד מלכות בית דוד יהיה לאויבים קצת ממשלה עלינו, וכמו שהיה בתחילת בית שני, ובשלוט האויבים והיו בירושלים לא נתבטל הטעם לגמרי, עכ"ל. הרי דיהיה נבנה ברשיון המלכות. וכן הביא ירושלמי זו רבינו השל"ה בבית דוד [סימן רסו].

וגם רבינו הרמב"ן בשיר השירים [ה, ג] בפסוק "האלף לך שלמה" כתב כן, וז"ל: ראשית הגאולה העתידה תהיה עפ"י רשיון המלכות, ויהיה קצת קיבוץ גליות, ואח"כ יוסיף השי"ת שנית ידו, כדכתיב [דברים ל, ג] "ושב את שבותך" ואח"כ [שם] "ושב וקיבצך מכל העמים", עכ"ד.

וכן כתב הרד"ק בתהלים [קמו, ג] וז"ל: כי לה' לבדו התשועה והוא יסובבנה על ידי בני אדם, כמו שסיבב גלות בבל ע"י כורש, וכן לעתיד יסבב גאולת ישראל ע"י מלכי הגוים שיעורר את רוחם לשלחם, עכ"ל.

וכן כתב ברבינו בחיי פרשת שמיני [ויקרא יא, ד-ז]: למה נקראת אומה זו אדום 'חזיר', שעתיד להחזיר עטרה ליושנה. והענין כי שני המקדשים נבנו ע"י ישראל, מקדש ראשון בנה שלמה, בית שני זרובבל ברשות כורש, אבל הבית השלישי עתידה אומה זו לבנותה. וזהו שאמרו עתיד להחזיר עטרה ליושנה לפי שהחריבו וכו', ולעתיד ישוב עם שאר כל הכוחות לעזור לישראל כי ירבה השלום, עכ"ל.

ואני מצאתי עוד בפסיקתא [פסקא קומי אורי] וז"ל: תנו רבנן, בשעה שמלך המשיח נגלה בא אליהו ועומד על גג של בית המקדש והיה משמיע להם לישראל ואומר להם, ענוים הגיע זמן גאולתכם. וכתב שם בביאור לרבינו ר' זלמן מרגליות, וז"ל: 'עומד על גג בית המקדש', בירושלמי דמעשר שני [פ"ה ה"ב] הובא בתוס' יו"ט שם, דבנין ביהמ"ק יהיה ארבעים שנה קודם לביאת המשיח, לפי זה אתי שפיר 'עומד על גג בית המקדש' בפשיטות, עכ"ל. והיינו דיהיה נבנה תחילה ברשיון המלכות.

והלום מצאתי להגאון רבי שלמה קלוגר, בסידור יעב"ץ, [יריעות שלמה, רנו] בתפילת מוסף

לשלוש רגלים - 'בנה ביתך כבתחילה וכוונן מקדשך על מכונו והראנו בבנינו ושמחנו בתיקונו'. וכתב כי לכאורה היא כפל לשון, ובפרט מ"ש 'בנה ביתך כבתחילה', הרי לא יהיה כבתחילה רק יהיה של אש. אך נראה דכאן מרמז מה שכתב התוס' יו"ט במס' מעשר שני [פרק ה], דתחילה יהיה נבנה ביהמ"ק ע"י מלכות, ואח"כ יהיה בנין שלו ית' באש. ולכך מדויק זה הנוסח התפילה, דאנו מבקשים 'בנה ביתך כבתחילה' ע"י אדם, ואח"כ 'וכונן מקדשך על מכונו' שיהיה ע"י הקב"ה, עכ"ד.

ובאמת גם בתלמודינו הבבלי אמרו במגילה [יז, ב] בסדר הברכות מאנשי כנסת הגדולה, וכיון דנבנית ירושלים בא דוד, שנאמר [הושע ג, ה] "ואחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם", עיי"ש. וממילא דעד ביאת משיחנו בב"א יהיה נעשה כל זה ברשות והסכמות המלכות. וכן כתב האברבנאל בספר משמיע ישועה [מבשר טוב השלישי, נבואה ט] דע"י הגוים עצמם יהיה הנס הזה, עכ"ל. וכן כתב מהריב"ח (אביו של מהרלב"ח) בהקדמה לעין יעקב [ד"ה והיתה], שהשי"ת יתן בלב המלכים להכיר האמת, עיי"ש.

ונראה דיש סמך לכל דברי חז"ל הנ"ל מדברי הנביא בישעיה [מה, כה - מה, א] שאמר, "מפר אותות בדים וקוסמים יהולל, משיב חכמים אחור ודעתם ישכל, מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים, האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם, האומר לכורש רועי וכל חפצי ישרים, ולאמר לירושלים תיבנה והיכל תווסד, כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו" וגו' (ורש"י פירש: 'למשיחו', כל שם גדולה קרויה משיחות). וראיתי לרבינו הרמב"ם באיגרת תימן [ד"ה אבל מה] שכתב דנבואה זו של 'מפר אותות בדים משיב חכמים אחור ודעתם ישכל מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם' מדברת מימות המשיח מהרה יתגלה, לפי שחשבו העכו"ם שאומה זו לא יהיה לה לעולם ממשלה ולא יגאלו מן השעבוד שהם בו, וכל החכמים כולם פה אחד בעצה זאת, יפר הקב"ה מחשבותם וסברתם הנכחשת, ואז יגלה המשיח, שכן אמר ישעיה בביאור ענין זה: 'מפר אותות בדים וקוסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם ישכל מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם' עכ"ל. הרי דרבינו הרמב"ם כתב דנבואה זו על גאולה דעתיד נאמר.

ועתה נדרוש סמוכין, דכיון דהנביא הסמיך נבואה זו לנבואה דכורש 'האומר לכורש רועי (ופירש רש"י: 'רועי', מלך שלי) וכל חפצי ישרים ולאמר לירושלים תיבנה והיכל תיווסד כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו', משמע דגם נבואת ישעיה על גאולתינו יהיה באופן זה, דתחילה יבנה ירושלים ע"י רשיון המלכות דיתנו רשות לשוב לא"י ולבנותה ויבנו ביהמ"ק, ואח"כ ישתלשל משיבה זו גאולה אמיתית, כמו שאמרו חז"ל [ברכות ד, א] דבאמת ראוי היה גם מכורש להשתלשל גאולה אמיתית ושלימה רק גרם החטא, אבל משיבה זו של

עתה ודאי ישתלשל גאולה שלימה, אבל בתחילתה תהיה על אופן דהיה בימי כורש, והיינו דסמכה הנביא להדדי. עיין רש"י עזרא [א, ב] על הפסוק "כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלקי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים", פירש רש"י, צוה עלי על ידי ישעיה הנביא, כמו שנאמר בספר ישעיה [מד, כח - מה, א] "האומר לכורש רועי ולאמר לירושלים תיבנה, כה אמר למשיחו כורש אשר החזקתי בימינו", וכבר נאמר נבואה זו ע"י ישעיה, עכ"ל. - הרי דזה מדבר מבית שני, ולמה הוצרך להסמך למה שניבא ישעיה תחילה מבנין ירושלים דלעתיד, אלא על כרחך להורות על מה שאמרו רבותינו חז"ל דגם בנין ירושלים דלעתיד ובית המקדש שבה יהיה בתחילה על אופן של כורש, דיבנה ברשות וברשיון המלכות, 'ועצת מלאכיו ישרים' קאי על המלכים שנתנו רשות לזה, וכמו שכתבתי לעיל דהמה מלאכיו בזה.

ובאמת ראיתי ג"כ בספר האמונות והדעות [מאמר ח] לרבינו סעדיה גאון כן, דתחילה יהיה נבנה ברשות מלכי אדום, וזה יהיה הכנה לבית המקדש של מעלה והאמיתית, עיי"ש. וגם האברבנאל בפסוק "בונה ירושלים ה'" [תהלים קמז, ב] כתב שיוכל להיות כי הגאולה תהיה אשר יעלה ברצון המלכים אשר יוחזר ארץ הקדושה לישראל ומי שיחפוץ לעלות יעלה, כמו שהיתה בגלות בבל, ואח"כ כאשר נבנה ירושלים ועיה"ק אז יעלו כולם יחד, עכ"ל. וכן כתב המלבי"ם במיכה [ד, ח] וקיצור דבריו שהגליות יתחילו להתקבץ ויהיה להם קצת ממשלה והנהגה, ואח"כ יהיה להם מלכות קבוע שהיא מלכות בית דוד, ואח"כ ימלוך המלך המשיח בממלכה קבועה, ומלכות בית דוד תתגלה במדריגה, בתחילה לא יהיה רק שופט, ויתעלה לאט לאט עד שיהיה לה' המלוכה, עכ"ל.

ואני מצאתי עוד בפסיקתא [שוש אשיש]: כנסת ישראל בשעה שעלתה מבבל במוצאי שביעית היתה טעונה חסד בפני כל מלכויות. ופירש רבי אפרים זלמן מרגליות, וז"ל: שבעת פקודת בבל היו מפוזרים בעולם והיו כפופים למלכי האומות ונשאו חסד בעיניהם. ונראה דדריש ליה מסיפא דקרא [ישעיה סא, יא] "כי כארץ וגו' כן ה' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים", כלומר שישא חן בעיניהם. וכן הוא אומר בצפניה [ג, כ] "כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם", עיי"ש. הרי דגם בעתיד יהיה תלוי בחן וחסד של אומות העולם, וע"כ דיהיה תחילתה באופן של כורש. ולפלא שכל אלו הגדולים הנ"ל לא הרגישו שכל זה מרומוז בנבואה דישעיה הנ"ל כאשר כתבתי, ואולי שמקום הניחו לי להתגדר בעזה"י.

- יי -

כתב הרמב"ם באיגרת תימן [ד"ה אבל] וזה לשונו: מה שזכרת מדבר הקיצים, תחילת מה שיש לך לדעת שהקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם, כמו שביאר דניאל [יב, ט] ואמר "כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ", והאריך שם וכתב ק"ו, מה

הקץ של מצרים שנודע זמנו ארבע מאות שנה ככתוב בקרא והתבאר, לא ידעוהו עד שהיה, דאחר שיצאו ידעו דנחשב משנולד יצחק, כל שכן הקץ הזה הארוך שפחדו הנביאים וחרדו מרב אריכותו, עד שאמר הנביא על דרך התימה [תהלים פה, ו] "הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור דור", ואמר ישעיה [כה, כב] כשסיפר אריכות הגלות הזה - "ואוספו אספה אסיר על בור וסוגרו על מסגר ומרוב ימים יפקדו", וביאר לנו דניאל עומק ידיעות הקץ והיותו סתום ונעלם, ולפיכך מנעוני חכמים מלחשוב הקיצים לביאת המשיח, לפי שיכשלו בהם ההמון, ושמא יטעו בראותם שבאו הקיצים ולא באו. וכן אמרו חכמים ז"ל [סנהדרין צו, ב] תיפח רוחם של מחשבי קיצים, לפי שהם תקלה לעם, לפיכך התפללו עליהם חכמים שתיפח דעתם וישחת חשבונם, עכ"ד הקדושים.

ונראה לי, שכמו שהקץ סתום ונעלם ואין חזון, כמו כן אופן הווייתו ואיכות הגאולה איך יתחיל ואיך יוגמר ואיך השתלשל הוא סתום ונעלם, וכמו שכתב הר"ן בדרשותיו [סוף דרוש יא] וזה לשונו: והנה אנו רואים בגאולה זו של מצרים, שבאותו עת עצמו שהיתה הגאולה ובה היו רואים עצמם נגאלים, ועם כל זה היו רואים פעלים ומעשים שהם סיבת גאולתם, ואעפ"י כן היו נלאים לעמוד על סיבתם עד שגילה ה' יתברך עניינם, כל שכן אנחנו שראוי שנהיה סכלים יותר בגאולה העתידה, מפני זה כתב הרמב"ם ז"ל [הל' מלכים פ"ב ה"ב] שלא ידעו הדברים ההם איך יהיו עד שיהיו, עכ"ל הק'. עכ"פ אין לנו ידיעה ברורה באופן הוויית הגאולה עד שיהיה. וכן כתב הרמב"ם בעצמו שם באיגרת תימן [ד"ה אבל איכות] וז"ל: אבל איכות עמידתו, דע שלא תדע עמידתו קודם היותה, עכ"ל. א"כ אין לנו לדחות שום ענין שיש לומר שהוא התנוצצות הגאולה, דשמא רצון העליון הוא כך שיהיה נעשה דוקא באופן זה, מה גם שחז"ל חכמי אמת הגידו שיהיה נעשה באופן זה שאמרנו, היינו ברשיון המלכות, ואפשר שהוא מפורש כן בנבואת ישעיה וכמו שאמרתי.

ומרבינו ישמח משה ראיתי בספריו [פרשת שמות] שכתב בביאור הפסוק [צפניה ג, כ] "בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'", דהכוונה דבאמת כתוב מפורש אופן הגאולה וזמן הגאולה, רק עינינו המה סגורים ואין אנו יודעין פירוש הדברים, אבל אחר שישוּב ה' את שבותינו אז נדע הפירוש במה שכתוב, ויהיה נגלה לעינינו שאמר ה' זמן הגאולה ואופן הווייתה, וזה שאמר הכתוב 'בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה''. ואולי אח"כ נבין נבואת ישעיה הנ"ל, שבאמת היתה כוונתו להדמות גאולה העתידה למעשה דכורש. עכ"פ כמו שלא נוכל לומר בבירור שכן הוא, כך לא נוכל לדחותה ולומר לא כן הוא, רק צריך לקבל כל המדות והאמצעות ועת הנכונה הבא לידינו בענין זה, כי אולי רצון הבורא לעשות דוקא באופן הזה. וכל הרוצה באמת יודה לי בזה, ודו"ק.

- יה -

בתחילת החורף הזה, ביום ד' וישב בשנת תש"ג בימי גלותי השליכו אותי הסיבות לק"ק

בוסערמין, מקום מושבי מלפנים, וביקרתי שם את כבוד תלמידי²³ חביבי מאז, המופלג בתורה, הגביר המפורסם, ותיק וחסיד, מו"ה אביש ראטמאן נ"י, אבן יקר בקהילתו, אחד מיוחד שבאדוקי החסידים של הרב הגאון הגדול, שר התורה, בוצינא קדישא, אור עולם, שר בית הזוהר, רוחו פי שנים בנגלה ובנסתר, כק"ש מרן רבי אהרן ישעיה פיש זצוק"ל, אבדק"ק האדעס, שהיה מגדולי תלמידים של רבינו מקאמארנא ז"ל שהיה מסמיך אותו לרבי, וזכיתי להכיר אותו ולהשתעשע ולהתבסס מאור תורתו בימי חורפי בהיות שבתי בק"ק בוסערמין, והיה רגיל לבוא בכל שנה ושנה על שבת אחת לעיר הנ"ל לשכון כבוד בין חסידיו ואנשי מעריציו, ואי אפשר לי לתאר את צדקתו ותומתו עוד יותר מגדולת תורתו, וחכמת אדם תאיר פניו, והיה חכם עתיק, מבין ויודע להבחין בין דבר לדבר בין אמת לשקר, ממש אדם גדול בענקים, והדפסתי ממנו בספרי שו"ת משנה שכיר [ח"א סי' פו] תשובה שהשיב לי בפלפול ההלכה שהיה לי עמו, בענין אי מותר לשמוט האימום מהסנדל בשבת, עיי"ש.

ההוא ר' אביש הנ"ל הגיד לי שיחה אחת ששמע מפיו קדשו, בענין התנועה הציונית שהתעוררה אז בימיו מן החדש לילך ולבנות את ארץ ישראל, שרבים מגדולי הדור רגמו אותם באבנים, והוא אמר בזה הלשון: "הנח להם, באשר אין אנו יודעים האמת איך יהיה השתלשלות הגאולה, כי במקום אחד בזהר איתא שקודם יבנה ירושלים וקבוץ גלויות, ובמקום אחר בזהר אמרו שיהיה הגאולה בלי סיוע מאתנו, על כן לא נדע איך הוא רצון הבורא כל עולמים. ואם אנו רואין שרבים מתאווין לבנותה, אפילו יהיה על ידי מי שיהיה, אפילו ע"י הגרועים שבישראל, מאן מפיס ומאן יהיר להפריע אותם מעבודתם, אולי הוא רצון השי"ת לבנות על ידי אנשים כאלו דווקא, ובהדי כבשי רחמנא למה לך. עילות כל העילות וסיבת כל הסיבות יודע איך לסבב הדברים, והנח להם", עכ"ד הקדושים. ודע לך ממני יצאו הדברים, מאדם שהיה ממש יחיד במינו בדורו במדינה זו, נגלה ונסתר וחכמה עליונה היו מיוחדים אצלו, והן הן ממש הדברים שכתבתי לעיל באות הקדום.

והלום שמעתי מפי מגיד אמת ששמע מפה קדוש, איש אלקים, הגאון הגדול בנגלה ובנסתר, האדמו"ר מוויזניצא, מרנא ורבנא, כ"ק מרן רבי ישראל - שהיה דר בגראסווארדיין - זצוק"ל, שאמר שלא רצה להשתתף ולאסור הציוניסטען, מפני שלדעתו הוא סיבה מן השמים שיבנה הארץ על ידיהם, מפני שהבריונים החריבו ארצנו ואת בית מקדשינו, על כן הם יבנו ארצנו כעת, ובוה יתקנו את אשר קלקלו, עכ"ד הקדושים. ועיין לעיל ברבינו בחיי שהבאתי שכתב כעין זה. ועתה ראה והתבונן, איך שתרי גברי רברבא כאלו הביטו בעין חודרת במעשה ידיהם של אלו הבונים, והכירו בם רצון העליון.

23. מנוער בימי חורפי, בהיותי סמוך על ז"ל, אב"ד דשם, בא אלי בכל יום ללמוד שיעור שולחן חותני הגאון הצדיק מו"ה יעקב יוסף גינז קבוע גמרא תוספות.

- יט -

כתיב בדניאל [יב, ד] "ואתה דניאל סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ ישוטטו רבים ותרבה הדעת", עכ"ל הקרא. עיין מלבי"ם שם שפירש דווקא עד עת קץ יהיו הדברים סתומים, אבל בעת קץ יוסר הספק, וכל שיתקרב הזמן יהיה הספק יותר מועט, כי זאת ידענו שהגאולה מוכרחת לבוא קודם אלף השביעי, וא"כ בזמן הקודם (שהוא זמן העבר והמשיח לא בא, ידענו בוודאי שלא היה זמן המיועד) היה הוודאי מועט והספק (שהוא זמן העתיד עד אלף השביעי) היה מרובה, אבל כל שיתקרב הזמן לאלף השביעי יהיה הוודאי מרובה יותר והספק יתמעט יותר, וע"י כן תרבה הדעת, עכ"ד. מבואר מדבריו דבעת קץ יוסר הספק ויתרבה הדעת לידע כי הזמן של הגאולה בא. ואם כי כתב כן סתם כאילו אמר זאת מעצמו, אבל מצאתי בדבריו ממש בכסא המלך [ג, ב] בתיקוני זוהר [תיקון כא, אות ד] וזה לשונו: והגם דמליבא לפומא לא גליא, הנה כשיהיה זמנו קרוב יתגלה לעליונים ותחתונים, ואפילו רובא דעלמא יודעין הקץ, וכמ"ש בזוהר פרשת וירא [קיה, א] ובהוא זמנא אתגלייא וכו', עכ"ל. ועפ"י זה, הגאון המלבי"ם כיוון לאמת בפירושו הנ"ל.

- כ -

ומקום אתי להציג פה סיפור נפלא ששמעתי מעמיתי איש בריתי, ה"ה הגאון המובהק בהוראה, כקש"ת מו"ה ישראל וועלץ שליט"א, דומ"ץ דקהל יראים דפה עיר הבריה, דבעת שהדפיס המלבי"ם את ספרו על דניאל ויצא לאור, גדולי דורו תפסו עליו במה שחישב את הקץ לעשות בסוף ספרו שם, וכתבו לו איגרת תוכחה, הלוא חכמינו ז"ל אמרו [סנהדרין צו, ב] תיפח רוחן של מחשבי קיצין, ואיך מלאו לבו לעשות נגד דבריהם ז"ל ולפרסם זאת בעולם. ויען כי רבו כמו רבו מכתבים כאלה מכל צד, הדפיס 'קול קורא', בהתנצלו שם יען כי רבים השואלים אינו יכול להשיב לכל אחד במיוחד, רק יתן תשובתו אליהם ב'קול קורא' (וה'קול קורא' הזאת מונח משומר במוזעאום דק"ק פראג), וכה תשובתו: אספר לכם מורי ורבותי מעשה שאירע בגליל בוקארעסט השייך לדגל הרבנות שלי, שאחד עשיר שהיה סוחר עורות והנהיג מסחר גדול בזה, והיה לו בן יחיד שנעשה בר מצוה, ואמר בבר מצוה שלו פשט'ל טוב וחרף, וכדי לעשות לבן אהוב שלו נייחא נפש עבור טוב לימודו ועבור הפשט'ל טוב שאמר בפני רבים והנאהו בזה מאד, אמר לבנו: "תדע בני שאחשוב כעת לעשות נסיעה גדולה וקשה לרגלי מסחרי לשוק לייפציג, אקח אותך אתי עמי בנסיעה זו כדי להנאותך בזה, כמו שהנאתני בפשט'ל שאמרת". והבן הזה שמח מאד על דברי אביו האלה, ואמו והמשרתים עשו הכנות לנסיעה גדולה כזו, אשר בימים ההם היתה קשה מאד וארוכה, ערך שלשה-ארבעה שבועות, והדרך היה מסוכן על הרים וגבעות כמובן. וכשהגיע הזמן ליסע, הבעל והבן לקחו פרידה מאשתו ומאמו בדמעות ובברכות שבוודאי לא יארע להם שום אסון על הדרך, והשי"ת יעזרם לבוא בחזרה בלי מכשול וכלי צרה. והאב והבן ישבו על העגלה והתחילו ליסע בדרך הארוכה הזו, וכשנסעו דרך שתי שעות שאל הבן את אביו: "אבא, כמה

שעות יש עוד להגיע ללייפציג?". והאב כששמע שאלה זו מבנו נתמלא בחרי אף והביט עליו במר פנים מאד, ונשאר בשתיקה ולא השיב מאומה, וגם הבן שתק ולא שאל עוד כזאת מאביו. ואחר שלשה או ארבעה שבועות של הנסיעה שאל האב את הבעל-עגלה: "משה, אמור כמה ישהה עוד הדרך עד לייפציג?". השיב לו הבעל-עגלה: "בעוד שעה וחצי נבוא העירה אי"ה". והבן בשמעו את שאלת האב לבעל העגלה, נשתומם, ופתח פיו ואמר לאביו: "אבא, איני מבין את הדבר. מדוע כששאלתיך שאלה כזו 'כמה ישהה עוד הדרך ללייפציג' הרגזת עלי והבטת עלי בפנים של קצף, וכעת אני שומע שאתה בעצמך שאלת שאלה הזאת". השיב לו אביו בפנים של צחוק: "בני, לא מחכמה שאלת לא אז ולא עתה. אז היינו עומדים בתחילת הנסיעה ולא נסענו עוד רק שעות אחדים, והיה לך לידע מהכנות שעשו על הדרך ומהבכיות שבכינו בשעת הפרידה מאמך, שלא על נסיעה של דרך שתי שעות נעשה כזאת, אלא ודאי שהיא נסיעה ארוכה וקשה, על כן מה לשאול אחר שתי שעות כמה הדרך ללייפציג, ועל כן שפיר קצפתי עליך על שאלתך. אבל כעת שאנו עומדים כבר תחת לייפציג, הגיע העת לדרוש ולחקור כמה ישהה עוד הדרך ללייפציג". עד כאן המעשה.

רבות! כזה ממש אירע לנו בדרך הארוכה של הגלות המר הזה זה אלפיים שנה, דוודאי בתחילת הגלות אסרו חז"ל לחשוב קיצים, דמגודל הבכיות ומגודל ההכנות של גלות היה להכיר שאין זה על יום או יומיים, הלוא יעקב אבינו כשראה החורבן והגלות היה נרעש ופחד על זה, כמבואר במדרש [ע"י זוהר בראשית כג, וע"י רמב"ן בראשית נו, א], על כן לא היה מקום לחשוב קיצים, ואדרבא כי היו רואין אז שכל כך יהיה מאריך ומי יסבול כח לסבול כל זאת, והלוא רשב"י כשראה אריכת הגלות בכה ואמר 'וי דגלותא יתמושך מי יסבול דא', כמבואר בזוהר [זוהר חדש איכה, נ, ב], אבל כעת שאנו עומדים כבר תחת לייפציג, שפיר מותר וראוי לשאול שאלות כזה כמה ישהה עוד הדרך ללייפציג. עכ"ד תשובתו ב'קול קורא' הנ"ל, ודפח"ח. - ונראה לי דהיינו טעמא דזוהר הנ"ל שהבאתי, כשיהיה הזמן קרוב יתגלה אפילו לרובא דעלמא, משום דכבר אנו עומדים תחת לייפציג, ואז שרי לידע כמה ישהה עוד הדרך ללייפציג. ודי לחכימא.

- כא -

במדרש [איכה רבה א, מא] בפסוק "פרש רשת לרגלי" [איכה א, יג], אמר רבי אבא בר כהנא, אם ראית ספסלים מלאים בבליים בארץ ישראל, צפה לרגליו של משיח. מאי טעמא, דכתיב 'פרש רשת לרגלי', עכ"ל המדרש. וראיתי בתורה תמימה [שם אות קמז] שכתב וז"ל: דרש 'פרש' כמו 'פרס' (בחילוף אותיות זסשר"ץ), ובבליים היינו פרסיים (ולאו דוקא הני, אלא מפני שהיה פרס ובבל ידועות למקום גלותינו), ו'לרגלי' רמז למשיח, על שם הכתוב [ישעיה נב, ז] "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר". ואם ראית ספסלים מלאים בבליים בארץ ישראל, ר"ל אם תראה ריבוי בני הגולה עולים מבבל לא"י, סימן הוא שהקב"ה חישב את

הקץ. ונתן סימן ורמז לדבר, 'פרש רשת לרגלי'. ויתכן עוד דרומז למה שאמרו בכתובות [ק], [ב] כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, שנאמר [שה"ש ב, ז] "השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה" - לעלות לא"י - "עד שתחפץ", כלומר עד שיעלה רצון מהקב"ה. וא"כ כשנעשה התעוררות כללית לעלות, אות היא כי הגיעה השעה הרצויה מהקב"ה. וזהו 'אם ראית ספסלים מלאים בבליים מונחים בארץ ישראל', כלומר ריבוי העולים, 'צפה לרגליו של משיח', ר"ל אות הוא כי כבר עומדות רגלי מבשר בשערי ירושלים. ויתכן לומר עוד כי דריש 'רשת' מלשון ירושה, ר"ל שהירושה תבוא לרגלי המשיח, עכ"ל.

וכעת בימינו שזה שנים האחרונים רבים מאחינו בני ישראל שנהרו לארץ ישראל מכל פינות הגולה לאלפים ורבבות, ודאי אות וסימן הוא לאתחלתא דגאולה. וכן המלחמות שנעשה בימינו משנת תרע"ד שפרצה מלחמות העולם לא שבתה עד כה, דתמיד היתה בוערה, פעם כה ופעם כה, ומה גם כעת דחזרה והלהבה בעולם עוד במדה גדולה ויתירה מאז. וכבר אמר במגילה [יז, ב]: מלחמה - אתחלתא דגאולה. ובמדרש רבה פרשת לך לך [ב"ר מב, ד] אמרו, אם ראית שהמלכות מתגרות זו בזו, צפה לרגליו של משיח. מנלן, מאברהם, שהיתה מלחמה בין המלכים ולאברהם נעשה גאולה, עיי"ש (וכעת אין המדרש לפני).

ועיין בספר ברית מנוחה [הדרך השניה] מהמקובל הגדול והנורא שהיה מאה שנים לפני האר"י ז"ל, והוא העיד עליו שכל קבלתו הוא רוח הקודש (בדף כ"א מרפי הספר), שכתב דבזמן הגאולה כתיב [ישעיה יט, ב] "וסכסכתי מצרים במצרים עיר בעיר ממלכה בממלכה", ואח"כ יהיה שלום ושלוה ומנוחה והשקט, אשר לא נחשבו דורות ראשונים לדורו של משיח, לא דור המדבר ולא דורו של שלמה המלך ע"ה וכו', ומלחמה גדולה יעור בשמים אין תכלית למלחמה ההוא, וכנגד אותה מלחמה תהיה למטה עליונים ותחתונים אלו עם אלו, כדי שיוודעו אלה הדברים לישראל מהקמת שלושת המאורות המעותדים לקבץ את ישראל מארץ אויביהם, ומלאכי משחיתים נסים לקראתם ונוטלים כוחות המשחית ומתפשט ממשלתו ומתאמצים להגביר הגלות, ויהיה בלבול גדול, ורבים יחשבו להנצל עצמם ע"י שיצאו מן הדת רח"ל, וצריך להחזיק עצמו בתומתו. וכן היה במצרים, שם עמדו ישראל בצרה צרורה מפני כוחות המשחית והחבלה שירדו להשחית את ישראל ולאבד זכרם, ושם נתאמצו ישראל ועמדו קיימים באמונה והחזיקו בתומת אבותם, ועל כן נקרא המקום הזה 'איתם' [שמות יג, כ], וכתוב [שם יד, ב] "בין מגדול ובין הים", ונקרא 'מגדול' כי שם נתגברו ישראל בגבורה, ושם ראו כל גדולתם אשר יבוא אליהם, וראו עוד כי גדולתו מגיע למקום שנקרא ים החכמה, הדא הוא דכתיב "בין מגדול ובין הים", עכ"ד בקצרה.

ונראה דעל זה ומה שנעשה בימינו מרמז נבואת חגי [ב, ו-ז] "כי כה אמר ה' צבאות עוד

אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה, והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומילאתי את הבית הזה כבוד אמר ה' צבאות", עכ"ל. הכל כאשר כתב המקובל הנ"ל דיהיה בזמן הגאולה, והכל ממש נעשה בזמנינו, על כן סימן גדולה היא שאנו קרובים לגאולה. הרי תראה שכל זאת נעשה בימינו, מהמלחמה שנעשה בימינו ומהבלבול שנעשה בעולם ומרבים הנוהרים לארץ ישראל, מכל זה יש לראות שאנו כבר עומדים תחת לייפציג, והשי"ת ימהר לנו ישועתנו ופדות נפשינו בב"א.

סיימתי פרק זה בכ"א אותיות, וסימנא מילתא לטבא 'א"ך טוב לישראל' בב"א, היום ד' משפטים, פה עיר הבירה, בשנת גש"ת אל הקודש, בב"א.

פרק שלישי

הנקרא פרק היישוב והבנין

טרם עסקי בעזה"י במוצות עשה דיישוב ובנין הארץ, אקדים לפרק ההוא פתיחה

– א –

זה לשון הגאון בעל עזרת כהנים על מסכת מדות [בהקדמה]: נישא נא לבבינו ונשים עצה ונחקורה, אולי כל המאורעות הקשות הפוגעין בנו מרעין בישין, פגעים בישין וכיוצא בהן, הן הן הדופקים כפטיש על דלתי שערי לבבינו ומקיצין ומעוררין אותנו משינת ההתרשלות, והן הנה חלף ניב שפתי הנביאים בזמן המוקדם זה שנים קדמוניות, וכמאמר חז"ל בספרים הקדושים דשליחות התוכחה אשר היתה בפי הנביאים בימי קדם עת הנבואה פרצה בישראל נמסרה כהיום בידי יסורים וחלאים רעים, כמדומה הוא בזהר הקדוש¹, ואעיד עדים על בירור ואמיתת דברינו בזה בעליל אמיין בדברי חזונו הקדושים, הלוא ראו נא איך כמו אלה עוררו ג"כ נביאינו הקדושים את לב אבותינו בימי התחלת בנין בית שני ואמרו להם בשם ה' בעת היותם דוממים ובטלים ממלאכת הבנין בעצת השוטנים מצרי יהודה וירושלים אשר בכח ואדרע וחיל בטילו הימו [ע"פ עזרא ד, כג], ויעוררו אותם הנביאים בשם ה' ואמרו להם [הגי א, ד-יא] "העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב, שימו לבבכם על דרכיכם, זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה וגו', יען מה נאום ה' צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו, על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יכולה, ואקרא חורב על הארץ", יעיין שם ברש"י, ואחר התעוררם לבנות המקדש אמר להם הנביא [שם ב, טו-יט] "ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מטרם שום אבן על אבן בהיכל ה', מהיותם בא אל ערימות עשרים וגו' מן היום הזה אברך" וגו', כאומר ראו נא החילוק וההפרש בין המוקדם ובין ההווה ותראו כי בזכות בנותכם את הבית יהפכו היסורים והצער לברכה. ובאמת אז לא בגופניות לבד נתברכו אלא גם בנפשיות, כי נתגדלו אז גם במדריות גבוהות להפוך כל מרע לטוב כידוע. והגם כי בתחילת ביאתם לארץ ישראל היו במדריות קטנה, כי עיקר החרש והמסגר נשארו בבבל. ...

האיך היה הקב"ה פורע מן האמורים, ואילולא הצפרדע האיך היה פורע מן המצריים, הדא הוא דכתיב [שמות ז, כז] "הנה אנכי נוגף" וגו', מהו "הנה אנכי נוגף", אמר הקב"ה הרניני דוחק עליך את המכות, כמה דתימא [שם כא, לה] "וכי יגוף שור את איש", עכ"ל. הרי בביאור דכל פגעין ומרעין בישין המה חלף ניב שפתיים של הנביאים.

1. ואני הכותב מחבר ספר נוכחי, מצאתי בביאור כן במדרש רבה וארא [שמו"ר י, א-ב], וז"ל המדרש שם: אמר להם הקב"ה לנביאים, מה אתם סבורים אם אין אתם הולכים בשליחותי, וכי אין לי שליח, ויתרון ארץ בכל היא [ע"פ קהלת ה, ח], אני עושה שליחותי אפילו ע"י נחש אפילו ע"י עקרב ואפילו ע"י צפרדע. תדע לך שכן, שאילולא הצרעה

ואני המחבר אוסיף עוד על דברי הגאון 'עזרת כהנים' כי לא לבד שהיו הבאים במדרגה קטנה כאשר כתב הגאון ז"ל, רק שהיו במדריגה פחותה מאד וגרועים ביותר, כאשר כתב הרד"ק ריש מלאכי [א, א] וזה לשונו: כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים במעשים שאינם טובים, שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה, וכן מלאכי הוכיחם בזה כמו שאמר [מלאכי ב, יא] "ובעל בת אל נכר", וכן בחילול שבתות לא היו נזהרים ובדברים אחרים, כמו שכתוב בספר עזרא [פרקים ט-י], עכ"ל. ומקרא מלא דיבר הכתוב בעזרא [ט, א] "נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוויים מעמי הארצות כתועבותיהם לכנעני" וגו', ופירש במצודת דוד, רצה לומר עודם עושים כתועבותיהם של הכנענים, עיי"ש. עיין קידושין [ע, א]: "אלה העולים מתל מלח וגו' ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם (כאמור בעזרא [ב, נט]), 'תל מלח' אלו בני אדם שדומים מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח. פירש רש"י, 'מעשה סדום' שהיו מגלי עריות, דכתיב [בראשית יג, יג] "רעים וחמאים", רעים בגופם וחמאים בממונם, עכ"ל. הרי מזה יש לראות דעד כמה היו גרועים.

ועיין ספורנו שיר השירים [ו, יא] בפסוק "אל גינת אגוז ירדתי", שהקב"ה התרעם אל חגי זכריה ומלאכי שנשואו בבבל ולא עלו לארץ ישראל, שהקב"ה אמר להם יען שאנשי מעשה נשואו בבבל ולא עלו רק הגרועים אין יכול להשרות שכינתו בתוכם, וביקש מהם להשתדל אצל אנשי מעשה שיעלו ג"כ לא"י ואז ישרה שכינתו שם, עיי"ש בספורנו. ועיין בספר העיקרים למהר"י אלבו [מאמר ג פכ"ב] שכתב: לא עלו עמו (ר"ל עם עזרא) אלא מתי מספר, והגדולים שבישראל והחכמים והמיוחסים כולם נשואו בבבל, עכ"ל. ולשון רש"י כתובות [כה, ב] רובן נשואו בבבל, עיי"ש (והיינו רוב בכמות ורוב באיכות). אכן אח"כ אחר איזה שנים אדרבה נהפך הדבר ורק מציון שאלו תורה, כל זה קדושת המקדש סבב. עיין בספר פרקי היכלות [בתי מדרשות פרק כט-לא] מגודל מדרגתם.

עוד מצינו בדברי חז"ל [עי' סוטה לה.-, ב], דאנשי בית שמש נענשו עונש גדול על התרשלותם מלחזור אחר הארון שהיה שבוי בידי פלשתים שבעה חדשים, וכדאיתא ביפה תואר הקצר במדרש רבה במדבר (פ' ה') שכתב שהיה עונשם על שלא היו מחזירים על הארון להשיבו, לפי שהם היו קרובים יותר לפלשתים מכל ערי ישראל. ואמרו שם במדרש [במד"ר נד, ד] וז"ל: אמר הקב"ה, אילו תרנגולתו של אחד מהם אבדה היה מחזר עליה כמה פתחים להביאה, וארוני וכו' אני אשגיח עליו, ע"כ. וכל זה היה רק על בקשת הארון לבד ומבלי הלוחות, וכמו שיבואר לקמן, מכל שכן על בית המקדש כולו עם הלוחות וכל כלי הקודש על אחת כמה וכמה מחוייב לדרשו, עיי"ש שהאריך בזה בנפלאות, דאיך החיוב מכל ישראל להשתדל לבוא לא"י כדי לזכות לבנות בית המקדש. וכתב דכבר נרמז בששת ימי בראשית דזה עיקר בקשת ישראל וציפייתם, וכמאמר חז"ל בב"ר [יג, ב] על מה שאמר הכתוב

[בראשית ה, ב] "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ", ר"ל כל תפילתן של ישראל אינה אלא בית המקדש, מתי יתבני בית מקדשא.

עוד אמרו חז"ל בבראשית רבה [נו, י], שהקב"ה בעצמו מאז ימי אברהם וודאי גם קודם לזה היה מתפלל על בנין בית המקדש, ובעיקר הבנין ודאי על כל ישראל בצירוף כאחד הוטל המושא, ואדרבה יד כולם שווה בזה ואינו כשר עפ"י יחיד, ואך מלאכת רבים היא והכל חייבים בה, וכדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה [פ"א הי"ב] שכתב: והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמם ובממונם אנשים ונשים, עיי"ש. וכדמצינו בדוד המלך שגבה הכסף מכל שבטי ישראל לקנות מקום המקדש, והיתה הקפדה בזה שתהא יסוד הבנין דווקא מכל ישראל ביחד, ועיקר היא הקרקע, דכיון דקרקע הוא של כולם כל הבנין נגרר אחריו, עיי"ש שהארץ מאד בזה, והוכרח ממדרש שאנחנו בעצמינו נבנה הבית המקדש דלעתיד. וכתב דהיתה לו בזה הצעת דברים לפני כבוד קדושת הגאון הרב הקדוש בוצינא קדישא חסידא פרישא אדמו"ר שליט"א, ואמר לו בפירוש בפיו הקדוש שאנחנו בעצמינו נבנה בית המקדש, ואחר כך בעת התיקון הגמור - היינו בביאת המשיח - יבנה מאליו מהשמים בנין יחזקאל, עיי"ש דכן שמע מפי האדמו"ר מהר"י מראדזין זצוק"ל. עכ"ל הגאון בעל עזרת כהנים שהדפיס ספרו בשנת תרל"ב.

- ב -

הנה מה שהביא בשם האדמו"ר מראדזין ז"ל דתחילה נבנה אנחנו בית המקדש עוד קודם ביאת המשיח, בפנים אאריך בזה אי"ה [להלן מאמר מקדש השם] ואביא דגם בספר אספקלריא המאירה על הזוהר בפרשת שופטים כתב כן. אבל פלא על כל הני גדולים, איך לא זכרו שבפירוש מבואר כן בתיקוני זוהר [תיקון כא, ס, ב] דתחילה נבנה ע"י אדם, היינו על ידינו, ואח"כ כשיהיה גמור התיקון יבוא מן השמים וינוח על בנין שנעשה על ידינו. וכן כתב בספר האמונות והדעות לרבינו סעדיה גאון [מאמר ח] דתחילה נבנה בית המקדש ברשיון המלכות, וזה יהיה הכנה לבנין שיבוא מן השמים, עיי"ש. וכן הוא בפסיקתא, עיי"ש בביאור הגאון רבי זלמן מרגליות. וכן הוא בירושלמי, וכמו שהבאתי כבר לעיל בפ"ב [אות טז].

וכפי קט שכלי אסביר הדברים למה יצטרך להיות כך שנבנה אנחנו תחילה בית המקדש ואח"כ יורד מלמעלה הבית המקדש דלעליון על בית המקדש דלמטה, עם דברי רבינו השל"ה בדרוש לפרשת תצוה [תורה אור, אות יא], שכתב בזה"ל: ומתחילה אקדים הקדמה אחת והיא זאת, ידוע דביקות הקב"ה בנו ואנחנו בו, ואנחנו הגורמים הדביקות הגדול שיהיה לו עמנו מכח התעוררות מלמטה, אז מתעורר השפע הרב מלמעלה. ובה מתורץ מה שכתב רש"י בפרשת משפטים בפסוק "ולהביאך אל המקום אשר הכינותי" [שמות כג, כ], וז"ל: כבר מקומו ניכר כנגדו, וזה אחד מן המקומות שאומרים שבית המקדש שלמעלה מכוון נגד בית המקדש שלמטה. וקשה, מי נתלה במו, הלוא הקטן נתלה בגדול, והיה לו לומר ביהמ"ק שלמטה

מכוון נגד שלמעלה. עוד קשה רישא לסיפא, שאמר 'כבר מקומו ניכר', נמצא המקדש שלמעלה קדם, ואח"כ אמר 'מכוון נגד שלמטה', משמע כאילו היה שלמטה קודם ח"ו. אלא הענין הוא שמקדש שלמעלה כבר הוא קדמון, והשי"ת צוה לעשות מקדש שלמטה בסודותיו למקדש שלמעלה, שמכח עבודת המקדש שלמטה מוכן לקבל ההשפעה מהמקדש שלמעלה, וזה ההשפעה אינה יורדת מלמעלה עד שתעלה מלמטה התעוררות מהכנה שלמטה, ולענין ירדת השפעה זו מכוון של מעלה נגד של מטה, כי צריך לעלות מתחילה התעוררות מלמטה, דהיינו כשלמטה כסא והכנה שתשרה עליו ההשפעה מהמקדש שלמעלה. ועל זה רמזו רז"ל [עירובין סג, א] אעפ"י שהאש יורד מלמעלה צריך להביא מן ההדיוט, כי בהבאת אש מלמטה מעורר האש הרוחני למעלה, עכ"ד הקדושים הצריך לעניינו.

הרי דאם אנו רוצים לזכות להשפע דלמעלה, צריך לזה שיבוא התעוררות מצידנו פה למטה תחילה, ולתכלית זאת צוה לנו השי"ת לבנות בית מקדשא למטה. ועפ"י זה אתי שפיר, דוודאי קודם גמר התיקון של ביאת המשיח לא זכינו ע"י בית המקדש שבנינו פה למטה רק להשפעת של הבית המקדש שלמעלה, דע"י התעוררותנו פה למטה נמשך לנו השפעה רוחני מבית המקדש שלמעלה. אבל כשנזכה לתיקון הגמור, נזכה שגוף הבית המקדש שלמעלה ירד למטה וינוח על בית המקדש שלמטה, ולא רק השפעתה לבד כמו שהיתה בב' הביתות של תחילה, רק היא בעצמה יבוא למטה, והוא דינח הבורא כל עולמים עליונים ויעשה משכנו בתחתונים, דעל זה היה תכלית הבריאה, אבל לזכות לזה צריך שיבוא ההתעוררות תחילה מלמטה, ככתוב בספר רבינו השל"ה דכך הוא דביקות הבורא אלינו, דההתעוררות יבוא מצידנו תחילה, ועל כן יצטרך שנבנה אנחנו תחילה בית המקדש, ואח"כ ינח הקב"ה בית המקדש שלמעלה על בית המקדש דלמטה. כן נראה לי הפעוט בהסבר הדברים, ועפ"י דברי רבינו השל"ה הדברים כנים ואמיתיים. ודו"ק.

- ג -

ובנה יובן ג"כ מה שהבאתי לעיל [אות א] בשם המדרש דהקב"ה מתפלל על בנין בית המקדש, דלכאורה מה מקום מצידו יתברך להתפלל על זה, הא בו תלוי הדבר להורידו למטה, ומתי שירצה יוכל להורידו. אבל בהג"ל דהכל תלוי בהתעוררותנו דלמטה, שפיר מתפלל השי"ת דמתי יבוא אליו התעוררותנו דלמטה, היינו שיבנה תחילה בית המקדש דלמטה, כדי שיוכל להוריד אח"כ את בית המקדש דלמעלה עליה. ואתי שפיר בהבנת הדברים בס"ד.

וידוע דקודם בנין בית המקדש צריך שיתקבצו ישראל שם תחילה, וכמו שהבאתי לעיל בשם ש"ס ורמב"ם, על כן ודאי דעונש של ההתרשלות שהבאתי לעיל בשם העזרת הכהנים שהקב"ה קוצף על זה, הוא ודאי על ההתרשלות של הקיבוץ, שמתרשלין לעשות קיבוץ

ישראל שם בארץ ישראל, וכל קיבוץ שיתקבץ שם חשוב מאד בעיני השי"ת ואינו רשאי לקטן אותה, כמאמר הנביא בזכריה [ד, י] "מי בז ליום קטנות (עיין אבן עזרא: שמבזה לישועת קטנות, שמחזיק זאת לדבר קטן) ושמחו וראו" וגו', [שם ה, יג] והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה וישראל כן אושיע אתכם והייתם ברכה אל תיראו ותחזקנה ידיכם", עיין במצודת דוד: אל תיראו מדברי המקטינים כבוד הבית והפקידה, ותחזקנה ידיכם לאחוז בבנין ולהשלימה, אלה הדברים תעשו, יעו"ש. ואחר שיהיה שם קיבוץ ויבנו את הארץ - יהיה הבנין על ידי מי שהוא - יתברכו בגופניות וברוחניות, וכדברי העזרת הכהנים הנ"ל כי ה' ישגיח עליה בעין פקידה.

והנביא אומר כן בפירוש בזכריה [ג, ט] "על אבן אחת שבעה עינים", ר"ל שמורה יהיה מאת המקום ב"ה על בנין ההוא. "הנני מפתח פיתוחה נאום ה' צבאות", המקום בעצמו יחקוק צורות על האבנים לייפותם, רצה לומר ה' יתן כח ועזר על המלאכה. "ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד", ר"ל בפעם אחת אסיר את עון הארץ, כי אחדש בקרבם רוח נכון, ולא יחטיאו ולא ימצאו עוד עון, עיי"ש במפרשים. וכוונת הנביא בזה בולט לומר שלא לקטרג על הבנין משום דבוני הארץ המה לא טובים ומלאים עון וע"י כן לא ירצו להשתתף עמם, על זה אומר הנביא שה' הבטיח שְׁיִמוּשׁ את עון הארץ ביום אחד, ר"ל שפתאום ביום אחד (כמו שאומרים בלשון אשכנז: אין איינעם מאַרגען מען ווירד אויף וואכען פֿאַם שלאפֿפע [= בבוקר בהיר אחד יקיצו מהשינה]) ימצאו את לבבם שנהפך לטובה, ולא ימצאו עוד עון, ורוח חדש בקרב לבבם לעשות רצונו של מקום. ואל תתמה איך אפשר שדור כזה אשר מלא חטאים ועוונות ייטיבו מעשיהם, משום שזה יהיה בכוחו של הקב"ה שיחדש כליותם לעשות רצונו יתברך, ועל זאת באה הבטחה הנ"ל של 'ומשתי את עון הארץ ביום אחד'. וגדולה מזו כתב הרשב"ם סוף פרשת ואתחנן [דברים ז, ט-י], שאפשר שיעברו תשעה מאה דורות שיכעיסו את המקום ב"ה, ודור האלף יהיה תמים, עיי"ש.

ואחר שכן הבטיח הנביא בשם השי"ת, אין לנו להתחכם ולומר כי בוני הארץ אינם נראים לי ואינו רוצה להשתתף עמהם כי המה עוברים על רצונו של מקום. תדע כי זה הוא מסימת עינים של הס"ם רח"ל, לעכב עלינו מלעשות הבנין בהסכם כולנו, או להיות בכלל מרובים עושים את המצוה, כי אינו דומה מועטים עושים את המצוה למרובים עושים את המצוה, כי לנו לעשות את שלנו, שלא להתרשל בזה ולהשתתף עם כל הבונים אותה, והשי"ת יעשה את שלו, לקיים 'ומשתי את עון הארץ ביום אחד'. וזה אמת וברור לאמיתה של תורה, וכל המתרשל בזה יפול בעונש הגדול שהבאתי לעיל בשם העזרת כהנים. ודין גרמא על כל הצרות שהגיענו כעת, על שהסחנו דעתנו מארץ ישראל שעני ה' אלקינו בה מעולם עד עולם, וגם עוד זרקנו בוז וקלון על הבונים אותה, וכל זמן שלא נשוב מדעתנו זה ח"ו עוד יתגברו עלינו הצרות ח"ו. ואלו הצרות ופגעים בישין שאירעו לנו, המה חלף ניב שפתים של הנביאים

שיבואו להוכיח על פנינו, והם הם המדברים אלינו ומוכיחים לנו ומעוררים את לבנו שנקום משינת עצלתנו ושניתן לבנינו לשוב לארצנו הקדושה, וכמו שהבאתי לעיל בשם המדרש שהצרות ומכות המה שלוחי ה' תחת הנביאים, וכמו שכתב ג"כ העזרת כהנים כן בשם הזוהר הקדוש.

וכן מצינו במדרש תנחומא [בהר, סימן ג] בענין אלימלך עם בניו, על הפסוק "וישבו שם כעשר שנים" [רות א, ד], כל עשר שנים הללו היה הקב"ה מתרה בהם, שמא יחזרו בתשובה וישובו לארץ ישראל, כיון שלא עשו תשובה התחיל לפשוט ידו במקניהם ובגמליהם, כיון דלא הרגישו לעשות תשובה מיד וימותו וכו', עיי"ש. הרי דכל ההתראה שהתרה בהם הקב"ה לא היתה ע"י נביאים, דלא מצינו שנשלח להם לשם נביאים, רק הפגעים ומרעין דאירעו בהם, הן הן תחת הנביאים והם היו המעוררין אותם לעשות תשובה, ומה היה להיות אצלם התשובה, רק לשוב לא"י כמפורש במדרש, וכיון דלא עשו תשובה זו וגם לא הרגישו לעשות תשובה זו, בא העונש של אבידת הונם ואח"כ המיתה רח"ל.

וכן אמרו עוד במדרש גבי יעקב אבינו ע"ה, שלא הרגיש כמה פעמים באיזה חטא הוא לוקה, שהוא מפני שלא נדרו לשוב לארץ אבותיו. וידוע [ע"י מדרש תנחומא לך לך סימן ט, ורמב"ן ריש פ' לך לך] שכל מאורעות של יעקב אבינו הוא סימן לבניו על אחרית הימים, על כן עלינו כיוונו חז"ל בדבריהם הנ"ל שאיננו מרגישים באיזה חטא אנחנו לוקים כל כך הרבה פעמים, ושהוא מפני שאין אנחנו מזדרזים עצמינו לשוב לארץ אבותינו.

- ד -

כתב הרמב"ן בפרשת כי תבוא [דברים כח, מב], על מה דכתיב בתוכחות [שם פסוק לח] "זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף" וגו', וזה לשונו: כי כל אלה התוכחות הוא רק בהיותם בארץ, כי כן יאמר [שם פסוק סג] "וניסחתם מעל האדמה", שהוא הגלות וכו', אבל אחר היותנו בגלות בארצות אויבנו לא נתקלקלו מעשינו ולא אלפינו ועשתרות צאנינו ולא כרמינו וזיתינו ואשר נורע בשדה, אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ היא או בטוב מהם, שרחמיו עלינו, כי ישיבתנו בגלות הוא בהבטחה שאמר לנו [ויקרא כו, מד] "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיהם", וכבר פירשתי בסדר בחקותי סוד הברית הזאת, וכי הוא על זמן גלותנו היום ביד החיה הרביעית, ואח"כ יבטיח על הגאולה ממנו, עכ"ל. הרי דהקב"ה הבטיח לנו וכת עמנו ברית מיוחדת על זמן היותנו בגלות, שנשב בשלום ובפרנסה מרווחת בארצות הגוים כשאר יושבי הארץ, ואולי עוד בטובה מהם. וכהיום שגזלו מאתנו כל זכות החיים, ונטלו מאתנו כל מעמד ומצב פרנסתינו, ושברו לנו כל מטה לחם, נראה בעליל שהקב"ה נטל מאתנו הבטחת הגלות הנ"ל, וכאילו אמר לנו בפירוש: בני, מעתה אין אני רוצה שתתעכבו עוד בארצות

הגלות, על כן המשכתי ידי מכם מלהבטיח עוד ישיבתכם בגולה, רק תקומו ותלכו אל חיק אמכם ותשובו אל ארץ אבותיכם.

עייין בספר תועליות הרלב"ג (לבן בתו של הרמב"ן, והשל"ה הק' מביאו הרבה פעמים בספרו ושיבחו מאד) בפרשת לך לך, בפסוק "ויהי רעב בארץ וירד מצרימה כי כבד הרעב" [בראשית יב, י], שכתב בזה"ל: ראוי להתחרץ על בקשת ההכרח לאדם להעמדת גופו והמזונות וממה שידימה להם, הלוא תראה שאברהם שכבר הבטיחו ה' יתעלה בהצלחת קניינו התעורר מפני הרעב שהיה בארץ כנען ללכת לארץ מצרים, ולא נמנע מההליכה שם מפני שצוהו השם יתברך שישב בארץ כנען, כי אין מצות השם יתברך כי אם להיטיב לאדם, לא שיחיה בצער, ידע אברהם שרצון השי"ת היה שיסור משם לבקשת הטרף. ועוד, שהכוונה היתה בהליכת אברהם לארץ כנען כדי שיהיה מוכן אל שידבק בו השפע אלוקי, וזה לא יתכן עם הרעב וחסרון מזונות, ולזה היה יותר טוב לו לילך משם אל המקום אשר ימצא שם מזונות עד שיכלה הרעב, עכ"ד. הרי אף שצוה השם לאברהם לילך לארץ כנען, עם כל זה מתנאי החיים הקשים שנעשה אז בארץ, ובמצרים היתה רווחה, דן מזה שזה רצון השם שיעזוב אז את הארץ וילך למצרים, כאשר היתה באמת כן רצון הבורא, כמבואר במדרש [ב"ר מ, ו] שאמר לו הקב"ה במצות לך לך, צא וכבוש הדרך לפני בניך, וזה סימן לבניו על העתיד. עכ"פ הקב"ה לא אמר לו בפירוש לירד למצרים, רק מהסיבות שנסבב לו הבין כוונת הבורא.

כן עתה בימינו שנסתבב הדבר הדוחק הגלות בארצות הגולה והגירושים שנתגרשו מהם עד שאי אפשר להישאר עוד פה, ולעומת זה נפתחו לנו השערים לשוב לארצנו ארץ ירושתינו. ומזקנים נתבונן, היינו מוקננו אברהם, ובדרך ק"ו, מה אצלו שבא לו הציווי מהשם לילך לארץ ישראל וגם כבר היה שם, אעפ"י כן מכח תנאי החיים הקשים שנתהווה אז בארץ שפט בנפשו שרצון הבורא הוא לעזוב את הארץ ולילך למצרים כי שם ימצא מחייתו, וכן עשה והלך מא"י לחו"ל, על אחת כמה וכמה לנו שאנו בחו"ל ותנאי החיים נעשים לנו פה קשים מבלי נשוא ופתחו לנו השערים לילך לא"י, על אחת כמה וכמה שדי לנו ברמז זה לידע שרצון הבורא הוא שנעזוב את ארצות הגולה ונלך ונשוב לא"י, ונעשה בזה כמו שעשה אבינו הזקן אברהם ע"ה, ורק בשינוי למעליותא. הוא דן מתנאי החיים הקשים לילך מארץ ישראל לחוץ לארץ, וגם עשה כן, ואנן נלך מחו"ל לא"י, אשר בוודאי שיהיה חביב מעשינו זה לאבינו שבשמים. וזה אמת וברור לאמיתתה של תורה, בלי שום צל ספק ח"ו.

- ה -

ומצאתי בהקדמת ספר ערך דל [על ערכין] להגאון החסיד מו"ה מרדכי אליעזר וועבער זצ"ל, שהיה אבדק"ק אדא, מגדולי חסידי צאנז, ורבינו ז"ל כינה אותו מרוב חביבותיה בשם 'רב אדא בר אהבה', ועלה לארץ בשנת תרל"ד, שם ביאר מאמר חז"ל [ברכות ה; שמו"ר א, א] [

שלוש מתנות טובות באים ע"י יסורים, תורה ארץ ישראל ועולם הבא. ובגמרא ובמדרש מביא על כל אחד ואחד פסוק מיוחד. והקשה הרי"ף בעין יעקב, למה לן שלשה פסוקים מיוחדים לכל אחד, דהא יש למילף כולן מפסוק אחד. ותירץ הרב הנ"ל וז"ל: ונלע"ד דיש סימנים לכל הג' מיני יסורין, שמהם יוכל האדם להבין ולהכיר את אצבע אלקים לאן מטהו ללכת, ולאיזה מהשלשה המנויין מרמזין לו להתעורר. אשר מן השמים מעוררין אותו לארץ הקדושה, אז היסורין באים בענין מקום מושבו ודומה לו, שאי אפשר לו להתקיים במדינה אשר הוא יושב בה.

ויש להסתייע לזה מדברי הרמב"ן על התורה, שפירש על הפסוק שהביא בש"ס [שם] להורות כי א"י בא על ידי יסורין, שנאמר [דברים ה, ה] "כי כאשר ייסר איש את בנו כן ה' אלקיך מייסרדך", וכתוב בתריה [שם פסוק ז] "כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה", ופירש הרמב"ן בפרשת עקב [שם פסוק ה] וזה לשונו הקדוש: 'כי כאשר ייסר איש את בנו כן ה' אלקיך מייסרדך', בתחילה בעינוי המדבר ונסיון המן שתעכב לפניך טובת הארץ ופירותיה, על כן אמר אח"כ 'כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה', עכ"ל הרמב"ן. מלמדנו רבינו בזה, שיש להכיר ממהות ותוכן היסורין מורים לו באצבע לעלות לארץ הקודש. וכן אינך. ולכן מביא הש"ס אלו שלשה פסוקים מיוחדים, להבינו סימני היסורין להכיר על ידם רצון הבורא. וזה אמרם [תענית יא, א] 'קורות ביתו מעידין בו', דהיינו הקורות והמקרים והיסורין מעידין בו ומתריין בו ומראין לו הדרך אשר ילך, ואל אשר יחפצו מן השמים יטנו ללכת. עכ"ל הגאון החסיד ז"ל, והם דפח"ח ודברי אלקים חיים אמת.

ומעתה אחרי הדברים האלה, הכי צריך לנו עתה בזמננו להוראה יותרת מן השמים אחר כל מה שנעשה לנו בעתות הללו בארצות גלותינו, שרצון מלכנו מלך מלכי המלכים הקב"ה הוא שנשוב לארץ הקדושה, ועל כן עשה לנו כל זאת שלא יהיה יכולת להתקיים עוד בין העמים, ומשך מאתנו הבטחת הגלות הנ"ל, מפני שזה רצונו יתברך שלא נשב עוד פה בגלות, רק נקומה ונעודד לחזור ולשכון כבוד בארצינו.

- 1 -

ובהיות כן, בין תבין את אשר כתב רבינו באהבת יונתן בהפטרות ואתחנן [פסוק ט] על הפסוק "השבעתי אתכם" [שה"ש ב, ז], דכנסת ישראל צווחה באלה ובשבועה שלא ילכו לא"י אף שהאומות יסכימו, כי הקץ סתום, עיי"ש. ועל דברי אהבת יונתן אלו בנו וסמכו כל המתנגדים את דברי התנגדותם לרעיון הנשגב והקדוש הזה של בנין הארץ. ועל פי הדברים הקודמים שערכתי לפניך תבין דברי האהבת יונתן צדקו כשלא יש אות מן השמים שרצונו יתברך הוא שנעזוב את ארצות הגלות, והיינו כששלוחה ומנוחה שוררת בעולם הישראלי, והבטחת הגלות שכתב רבינו הרמב"ן הנ"ל עודנה מתקיימת אצלם ויכלו לישב פה במנוחה

ובפרנסה, כמו שהיה בימיו בשנות הקדם, אז באמת צדקו דבריו שלא לשוב אפילו אם האומות יתנו לנו רשות, מטעם שכתב שם. אבל לא כן בזמנינו שנתקיים בנו דברי הנביא [מיכה ה, ז] "והיה שארית יעקב בגוים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל", ולעומת זה המלכיות נתנו לנו רשות לשוב לארצנו הקדושה, הכי יש עוד ספק שזהו רצון השי"ת שנשוב לארץ ישראל, ובטוח אני שאלמלי רבינו בעל אהבת יונתן ז"ל היה חי עמנו עתה בגלות וראה את מעמדנו היום בגלות המר שעבר עלינו, שגם הוא בעצמו היה אומר לנו אחינו בני ישראל הגיע השעה שנעלה לציון ולארץ אבותינו שזאת הוא רצון השם, שלא במקרה נעשה לנו מה שנעשה עמנו פה בגלות, רק אצבע אלקים הוא המורה לנו לעלות מן הגולה לירושת אבותינו.

וכן מה שכתב רבינו החתם סופר בהפטרות שופטים [ד"ה מה נאוו] דכמה פעמים היה אפשר להיות גאולה שאינה שלימה או כמו גאולת בית שני וכדומה, אבל אין חפץ בזה, וטוב לישראל לסבול אורך הגלות כדי שתהיה בסוף גאולה שלימה, עכ"ד. ג"כ מדבר בשעה שאין אות על זה משמים ויש לנו מבוא לישב בגלות ולעסוק בתורה ומצוות מתוך פרנסה ומנוחה, כמו שאנו רואין מספרי רבינו החתם סופר שכתב דמהאי טעמא לא עלו גדולי חכמי ישראל לא"י משום דכל העולם כולו כדאי להם, היינו שיש להם מנוחה פה לישב על התורה ועבודה, ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי, ויש להם פה קדושת א"י. עיין חתם סופר גיטין [מא. ד"ה חוץ], ובליקוטי חבר בן חיים [ח"ד ד' כז].

וכן מה שכתב רבינו הקדוש משינאווע ז"ל בסוף ספרו דברי יחזקאל [ילקוט], וכעת אין ספרו בידו להעתיק דבריו, ג"כ מדבר משעתו שהיה לישראל פה בגלות מנוחה, אבל לא כן עתה בזמנינו שניטל מאתנו כל חיותנו ממש, גם רבינו החתם סופר ואהבת יונתן ורבינו משינאווע יודו שזו הוראה מן השמים שנעזוב את ארצות הגלות ונקומה ונלכה אל ארץ אשר ה' אלקינו דורש אותה ושזה רצונו כעת.

עיין ירושלמי ברכות סוף פרק היה קורא [פ"ב ה"ח], דרב כהנא שאל לרבי יוחנן מאן דאימיה מבסרא ליה (ר"ל מבזה אותו) ואיתת אבוח מייקרא ליה, להן ייזל, אמר ליה ייזל להן דמוקרא ליה, עכ"ד. (מובא ברש"י בב"ק [ק"ז: ד"ה ואי], ובסולם בית אל לרבינו יעב"ץ [ג, ג]). והפירוש בזה, דשאל מי שאמו מבזה אותו ואשת אביו שהוא אם חורגתו מכבדת אותו להיכן ילך, השיב לו דילך אל אמו חורגתו דמכבדת אותו. ולרב כהנא היה יותר נוח חוץ לארץ מבארץ ישראל, כמבואר שם בירושלמי, על כן הסכים לו רבי יוחנן דילך לחו"ל, וזה ג"כ היה הטעם של רבותינו אהבת יונתן והחתם סופר ודברי יחזקאל, אבל כעת בזמנינו דאיתת אבוח - היינו חו"ל - לא מייקרא לן, אדרבא מבסרא לן ונתנה למשיסה יעקב ועול ברזל על צווארנו, כולי עלמא מודים דילך לאמו, היינו לא"י. כה אמרתי וחילקתי מעצמי בין

הזמנים של רבותינו אהבת יונתן והחתם סופר שהיה אז מנוחה לישראל בגולה, ובין זמננו שתכפו עלינו הצרות והגזירות.

ועתה נתעוררתי לראות כי כן כתב רבינו באהבת יונתן בעצמו בפרשת עקב [הפטרה פסוק יט] וז"ל: או יאמר דלעתיד כשיגיע עת דודים יגזור מלכות גזירות על ישראל ויתנדבו לבם לילך ולדור בארץ ישראל, ובעת ההיא נהיתה עת צרה ליעקב, וישמע ה' את צעקתם וירחם עליהם וישלח לפניהם משיחו הולך תמים וישוב את שבות ציון כבתחילה, עכ"ד.

ולכאורה היא סתירה גלויה למה שכתב בפרשת ואתחנן דאפילו אם יתנו האומות רשות לילך לא"י לא ילכו, וכאן כתב דמחמת הגזירות יתנדבו לילך ולדור, ועל כרחך דעתות גזירות שאני. ומה שכתב דה' ירחם עליהם וישלח לפניהם משיחו, אין המשמעות דישלח לפניהם משיח דוקא תיכף ובלא זה לא ילכו, דהא מחמת הגזירות לא יוכלו להישאר פה, רק דמחמת הגזירות יתנדבו לבם לילך לא"י, ואם יזכו ודאי דיבוא תיכף משיח צדקנו, ואם ח"ו לא יזכו תיכף לזה עכ"פ יתנדבו לילך לא"י בכל אופן עד עת שנוכה לביאת משיח צדקנו, ויהיה בעלייתם לארץ ישראל ההכנה לביאת בן דוד בב"א, וכמו שהארכתי לעיל.

עכ"פ אמר רבינו בפירוש דכשיהיה עת דודים יגזרו גזירות על ישראל כדי שיתנדבו לבם לילך ולדור בא"י, א"כ ממילא עתה שבאו עלינו כל אלו גזירות רעות צריך להתבונן ולהכיר בזה שהגיע העת דודים שאמר רבינו הנ"ל, וכל אדם הישראלי יתנדב לבו לילך ולדור בארץ ישראל ושלא להישאר עוד בגלות אף אם יתמצו האומות, ובזכות זה נוכח שה' ירחם עלינו וישלח לנו תיכף משיחו הולך תמים וישוב את שבותינו כבתחילה, אמון כן יהי רצון. וזה מה שרציתי לבאר, שעתה בזמנינו החיוב על כל בר ישראל להתנדב לבו לעזוב את ארץ העמים ולילך ולדור לארץ ישראל. וכן כתב רבינו החתם סופר בעצמו, וכמו שאביא דבריו להלן.

סליק דברי הפתיחה

- 2 -

ועתה אחל בעזה"י לדון אם גם בזמן הגלות יש חיוב ומצוה לעסוק בבנין וביישוב הארץ. ידוע מדברי הרמב"ן בספר המצוות [שכחת העשין, מצוה ד] שהוא מצות עשה מן התורה גם בזמן הזה לירש את הארץ ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות, ויוצא מן הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם" [במדבר לג, נג-נד], עיי"ש שהאריך והוכיח שהוא מצות עשה לדורות, א"כ לדעת הרמב"ן הוא מצות עשה מן התורה ואחד מתרי"ג מצוות. והמגילת אסתר שם רוצה לומר דדעת הרמב"ם דלא מנה מצוה זו בין התרי"ג מצוות, דסובר דמצוה זו לא הוי לדורות רק בזמן שביהמ"ק קיים וכל זמן שלא גלו מארצם, אבל אחר שגלו מעל אדמתם אין מצוה

זו נוהגת לדורות עד עת בוא המשיח. והביא סמוכין לזה מדברי תוס' כתובות [ק: ד"ה הוא] דכתבו בשם רבינו חיים דכתב דבזמן הזה לא הוי מצוה, עכ"ד המגילת אסתר. אמנם כל הבאים אחרי התוס' דחו את דברי רבינו חיים מהלכה, עיין של"ה בשער האותיות [קדושת המקום, אות תנב] שכתב דהם דברי יחיד וגם לא מסתבר טעמיה, על כן אין להשגיח בדבריו. וגם המהרי"ט [יו"ד ח"ב סימן כט] האריך והוכיח להלכה כהרמב"ן הנ"ל, וכן כל גדולי הפוסקים הבאים אחרי המגילת אסתר הנ"ל דחו דבריו שאין להם שורש וקיום, והדברים עתיקים אין לי צורך להאריך בהם.

ובשנת תרנ"ח נדפס בוויילנא קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל, מגדול אחד מדווינסק (דינאבורג)², חיבור נפלא הפלא ופלא, וכל הספר מיוסד לבחון ולבקר את דברי המגילת אסתר אם יש להם קיום בהסבר דעת הרמב"ם על מה שלא מנה מצוה זו בתרי"ג מצוות משום דלדידה לא הוי מצוה לדורות, וסתר כל דבריו מרישא לסיפא בדברים צודקין והוכחות אמיתיים מש"ס ורמב"ם גופא, ולדידה גם להרמב"ם הוא מצוה מן התורה גם בזמן הזה והוי מצוה לדורות, ומה שלא מנאה במנין התרי"ג הוא מפני שאינו מתאים להי"ד כללים שהניח הרמב"ם ליסוד איזו מצוה מן מצוות התורה שיבוא לכלל מספר התרי"ג, וישנם כמה מצוות התורה שהן מהתורה ואפילו הכי לא באו לכלל מספר, מפני שאין בהם תנאים של הי"ד שרשים שהניח הרמב"ם בזה, והוי גם מצות היישוב כחד מהם. עיי"ש שירד לעומקה של הלכה זו, ונדפס בהסכמת גדולי דורו וכולם שיבחו דבריו ושקולעים למטרת האמת, ואין לי להאריך בזה שכבר האריכו בזה רבים וגדולים אשר לפני וכולם דחו את דברי בעל מגילת אסתר הנ"ל.

ואני אוסיף עליהם רק שני הערות. הערה אחת, מצאתי בספר קונטרס ישיבת ארץ הנ"ל שקדמני בזה, ובהערה השני הוא חדש ממש אשר גם בעל הקונטרס הנ"ל לא קדמני, אם שהרחיב והעמיק הדיבור בזה טובא. והוא, דעיין ברמב"ן בסוף ספר המצוות גבי מצוה ד'אל תצר את מואב', ובבני עמון 'אל תצורם', ובשעיר 'אל תתגר במ מלחמה' [דברים ב, ט-טז], שכתב הרמב"ם שמצוה זו היא לשעה ולא לדורות, והקשה הרמב"ן שהרי כתיב "אל תצר את מואב וגו' כי לא אתן לך מארצו ירושה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה", וכתב [שם פסוק ה] "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר", והדבר ידוע שלא תיקרא 'ירושה' אלא דבר הניתן לדורות, כמו שאמר בארצנו [שם פסוק ב] "כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו". וכן הרב עצמו [בשורש השלישי] הביא מלשון "מורשה קהלת יעקב" [דברים לג, ד] שהוא לדורות, ולשון חכמים [ע"י ב"ב קכט, ב] 'ירושה אין לה הפסק', וכן אמרו [ע"י מגילה י, א] 'מנוחה זו שילה ונחלה זו ירושלים' לפי שהוא בית עולמים, ודרשו לענין מעשר [ר"ה יב, ב] הקישו הכתוב לנחלה,

2. הרב יונה דוב בלומברג זצ"ל

מה נחלה אין לה הפסק אף מעשר אין לה הפסק. ומאחר שהוא יתעלה ביאר טעם המניעה שמנענו ממלחמות אלו האומות מפני שנתן להם הארץ ירושה, א"כ המניעה ג"כ לדורות הוא, שלא נחול נחלתן, ואת אשר הוריש ה' אותם יירשו לעולם, עיי"ש ברמב"ן שהאריך עוד בזה.

והמגילת אסתר שם תירץ את דברי הרמב"ם, וכתב בזה"ל: שהנכון כדברי הרב שכתב בהדיא שהם מצוות שעה, ומה שאמר הרמב"ן שהרי נאמר בהם לשון 'ירושה' דמשמע לעולם, נראה לי שבתחילה נתנה להם הקב"ה לדורות עולם, אמנם אחרי התנהגותם עם ישראל דרך אכזריות התיר ארצם וגופם, וכתב עליהם [דברים כג, ז] "לא תדרוש שלומם", דבזה התיר להם מה שאסר בתחילה, עיי"ש. עכ"פ גם הוא מודה להרמב"ן דלשון 'ירושה' מורה על לדורות עולם ושאיין לה הפסק בזמן מן הזמנים, ורק דשאני גבי אומות הנ"ל דהתורה התירה אח"כ מה שאסרה בתחילה. וכיון שכן תמה אני על הגאון בעל מגילת אסתר איך כתב דמצוות ירושת הארץ "וישבת בה" [שם כו, א] לא הוי רק בימי משה ויהושע ודוד כל זמן שלא גלו מארצם, אבל אחר שגלו מארצתם אין מצוה זו נוהגת לדורות עד עת בוא משיח, א"כ הוי בה הפסק, ולשון 'ירושה' מורה על שאין לה הפסק כמו שאמרו חז"ל הנ"ל, ולא מצינו בתורה שום רמז רמיזא בשום מקום שיתיר ויפסיק אח"כ את החיוב של "והורשתם וישבתם בה" [במדבר לג, נג] שאמר בתחילה לעשותן מצוה של שעה, כמו גבי מצוה ד'אל תצר' ו'אל תתגר' של אומות הנ"ל. וגם כי הרמב"ם עצמו כתב גבי 'מורשה קהלת יעקב' שהוא לדורות מפני שנאמר בהם לשון 'מורשה', והלוא גם גבי הארץ כתיב [שמות ו, ח] "ואני נתתי אותה לכם מורשה", א"כ מוכח להדיא דלדעת הרמב"ם דסובר ד'מורשה' באה על לדורות, א"כ גם גבי הארץ דכתיב ג"כ 'מורשה' נמי לדורות הוא.

ואפשר לפרש בזה דברי הירושלמי בבא בתרא [פ"ח סוף ה"ב] על פסוק "והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ונתתי אותה לכם מורשה" [שמות שם], ומקשה אם מתנה למה ירושה ואם ירושה למה מתנה, אלא מאחר שנתנה להם לשום מתנה חזר ונתנה להם לשום ירושה, עכ"ד. ובהנ"ל מבואר היטב כוונת חז"ל, דאילו נשאר רק במתנה לבד לא היה משמע שיהיה לדורות בלי הפסק, דהיה אפשר רק לזמן, כמו ואחריך לפלוני, אבל כשחזר ונתנה לשום ירושה משמע שיהיה לדורות בלי הפסק. עכ"פ לפי הנ"ל יוקשה מאד על המגילת אסתר וצע"ג מאד עליו שהוא כסותר דברי עצמו, וצ"ע. והוא הערה חדשה מה שלא העירו בזה שום אחד מהגדולים שפלפלו בדבריו, ודו"ק.

- ה -

שנית אני מתמה על הגאון בעל מגילת אסתר שחושב בדעת רבינו הרמב"ם דס"ל דעתה בזמן הגלות אין מצוה כלל לעסוק בהתיישבות הארץ, ולא רק דאין מצוה בזה אלא עוד יש

איסור בזה, וכמו שכתב שם בדבריו. תמה תמה אקרא עליו ועל דבריו, האיך אפשר לומר כן בדעת רבינו הרמב"ם, צא ולמד ממה שכתב הרמב"ם בספר המצוות במצוות עשה דקידוש החדוש [מצוה קנ], אחר שכתב דאין חשבוננו בארצות הגולה כלום רק אנו סומכין על חשבון דא"י וחשבוננו הוא רק גילוי מילתא בעלמא, כתב בזה"ל: ואני מוסיף לך ביאור, אילו הנחנו דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מא"י - חלילה לאל מעשות זאת, כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל - ולא יהיה שם ב"ד ולא יהיה בחו"ל ב"ד שנסמך בארץ, הנה חשבוננו זה לא יועילנו כלום בשום פנים, לפי שאין לנו לחשב חדשים ולעבר השנים בחוצה לארץ אלא בתנאים הנזכרים כמו שביארנו, כי מציון תצא תורה, עכ"ל הקדוש. והעתקתי כל לשונו בזה, כי ממנו נקח השגה שלימה להשיג בדעתו איך הוא סובר וחושב לעיקר גדול עסק היישוב בארץ הקדושה, כי מלשון רבינו יש ללמוד איך קשור חיי האומה הקדושה בכללה ליישוב הארץ, עד שאם היה האפשרות שייעדרו ח"ו ישראל מארץ ישראל יהיה נמחה האומה בכללה. וכן כתב בשמו המפרש [הל' קידוש החדש פ"ה הי"ג] וזה לשונו: ונאמר שאם יאבדו ח"ו ישראל מארץ ישראל, יתברך השם על זה שהבטיחנו בתורה שלא תכלה האומה זו כלל, עכ"ל. הרי דגם הוא הבין בדעת רבינו שאם לא ישבו ישראל בא"י הרי הוא כליית האומה ח"ו, והם דברים המבהיל כל רעיון האדם. והטעם היא לדעתי כי ארץ ישראל הוא לב האומה, כמבואר בספר הקדוש אור נערב לרבינו איש אלקים מקורדאוואריא [ח"ג פ"ה] וכמו שהבאתי לעיל [פתיחה ד"ה ועפ"י זה נבין], וכבר כתב החכם צבי בתשובה [סימן עד] דבלא לב אי אפשר לשום בריה לחיות, וממילא דבלא יהיו ישראל בארץ ישראל הוי כניטל הלב דבטל כל החיות.

ועוד יש להסביר הדבר עם דברי חז"ל במדרש תנחומא פרשת ראה [סימן ח] דאמר הקב"ה ישראל הם חלקי, דכתיב [דברים לב, ט] "כי חלק ה' עמו", וארץ ישראל היא חלקי, דכתיב [שם יא, יב] "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד", יבוא חלקי וישרה בחלקי. היינו דכל התקשרותם של ישראל עם הקב"ה הוא דוקא ע"י ארץ ישראל הנפל לחלקו של הקב"ה. ומה גם לפי דברי הצרור המור, לחמיו זקינו של רבינו הבית יוסף בפרשת מטות דארץ ישראל בא תיכף אחר השי"ת בעצמו, ועל כן אמרה התורה גבי כלב [במדבר יד, כד] "וימלא אחרי", אחרי ממש, עיי"ש. על כן כל קשר של ישראל עם הקב"ה הוא דוקא ארץ ישראל, ועל כן אמרו ז"ל [כתובות קי, ב] כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, והבן הדברים כי המה מיוסדים על אדני האמת, על כן שפיר מובן למה ארץ ישראל היא לב האומה הישראלית אשר שמה היא מקור חיותם. ועפ"י זה תבין היטב את דברי מאור עיינו הרמב"ם שכתב שכל נימי חיי עם הישראלי קשור בארץ ישראל עד שאם יעדרו ח"ו ישראל מארץ ישראל הרי היא ח"ו כמחיית האומה בכללה, מפני שהוא ככריה בלא לב דבטל כל החיות. וממילא יש לדון דביוחזק היישוב בארץ ישראל יוחזק לבן של ישראל ויסגי ויפרא לעילא ולעילא.

ועתה אחרי שרבינו הרמב"ם מגדיל כל כך ענין היישוב בארץ ישראל עד שעושהו לנשמה של האומה הישראלית, וכמו שכתב שאם ח"ו יעדרו משם בני ישראל הוי כנמחה מכל וכל, איך יש לצייר כלל בדעת האדם בר שכל שלדידיה אין חיוב בזמן הזה לעסוק בהתיישבות הארץ ולא עוד אלא שיש עוד איסור בדבר. חי נפשי שאני הרגשתי בזה מעצמי זה כמה זמן מעת עסקי בזה, ועתה אחרי בואי לכאן עיר הבירה הזמין ה' לידי ספר נפלא הפלא ופלא מגדול אחד מדינאבורג [דוינסק], מו"ה יונה דוב בלומבערג³, שעשה וחבר ספרו עוד בשנת תר"ן, שם העמיק והרחיב הדיבור להסיר השגת בעל מגילת אסתר מעל הרמב"ן, וכל גאוני מדינתו הפליאו את דבריו שקולעין את מטרת האמת, שם ראיתי שקדמני בזה וכתב שם [טו] בזה"ל: מפני שכל מיתרי חיי האומה קשורים ואחוזים בהארץ הזאת דוקא, כמו שכתב רבינו במצות קידוש החודש [ספה"מ עשין, מצוה קנג] וז"ל שם: ואני אוסיף לך ביאור, אילו הנחנו דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מא"י - חלילה לאל מעשות זאת, כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה הישראלית מכל וכל - ולא יהיה שם בי"ד וכו', הנה חשבוננו זה לא יועילנו כלום וכו'. המעיין בדבריו יראה כי המלים ממלות 'חלילה' עד 'מכל וכל' הם אינם שייכים כלל לעצם הענין שמדבר ממנו, והיה די בכתבו 'אילו הנחנו דרך משל שבני א"י יעדרו מא"י ולא יהיה שם בית דין, הנה חשבוננו זה לא יועילנו כלום'. והמלות הנ"ל המה רק מאמר מוסגר בדברי רבינו, רק מפני שהוציא מתחת עטו הקדוש המלים 'יעדרו מארץ ישראל', נסוג כמעט אחור מדבריו מפני יראת ה' החופפת על צדיקו של עולם זה, והשתער ממורא ומפחד ה', כמו מי שמזכיר לתכלית דבריו איזה ענין נורא או מלה נוראה ותוך כדי דיבור יסוג אחור מדבריו ויאמר ח"ו שכך יהיה, כן הוא ממש כאן לכל מי שיעיין היטב. הלוא שער תאחוז כל איש הוגה דעה ישרה האריך התחלחל והודעו הרמב"ם ז"ל למלים נוראים כאלה בעיניו 'יעדרו בני ארץ ישראל מא"י', עד שישב וכתב וסגר בדיבורו מאמר מיוחד 'חלילה וכו' שלא ימחה אותות האומה' וכו', ונשער נא בנפשינו האריך הרמב"ם אחזתו שער, ואנחנו לא נודעו כלל ולא איכפת לן כלל אם יהיו ישראל בא"י או להיפך ח"ו, ודי לחכימא. הרי דמשל ההעדר של ישראל מא"י בכל העתים הוא בציור דעת קדשו של רבינו ז"ל כמו מחיית האומה הישראלית מכל וכל ח"ו, וא"כ כל יסוד קיום האומה אך בה תלוי ואין מבלעדה לצייר כלל תקומת האומה הישראלית בכל העתים והזמנים.

והגאון הנ"ל פירש בזה המדרש רות [רבה ב, יא], פסוק אחד אומר [שמואל-א יב, כב] "כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול", וכתוב אחד אומר [תהלים צד, יד] "כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב", כאן בחו"ל וכאן בא"י, בחו"ל הוא עושה בשביל שמו, ובארץ ישראל הוא עושה בשביל עמו ונחלתו, ע"כ המדרש. והוא כדברי הרמב"ם הנ"ל, דבא"י הוא עושה בעבור עמו ונחלתו שלא ימחה ח"ו האומה ע"י שיעזוב את ישראל שם בארץ ישראל, כי

3. ראה לעיל פרק ז.

יען עיקר יחס מעמד הלאום והעם הישראלי הוא בהווייתם בא"י, די לו להקב"ה לעשות בא"י בגלל אומתו זו לבדה, משא"כ בחו"ל שאין תלוי קיום העם בם הוא עושה רק בעבור שמו הגדול, ודפח"ה.

ועיי"ש דבזה תירץ דעת הרמב"ם שלא מנה מצות עשה דיישוב א"י בתרי"ג מצוות אף גם לדידיה הוי מן התורה, והוא עפ"י הכלל שהשריש בשורש הרביעי מספר המצוות שלא למנות ציוויים הכוללים כל התורה כולה, א"כ כיון דיישוב א"י הוא מצוה יקרה כל כך שהיא כלולה מכל המצוות וכוללת כל התורה, וכל קביעת המועדים וראשי חדשים וכל מצוותיה תלויין בה, וכמו שכתב הרמב"ם [שם מצוה קנ"ג] על זה כי מציון תצא תורה (עיי' באוה"ח הק' בפרשת נצבים [דברים ל, כ] שכתב ג"כ דישבת הארץ הוא מצוה דכוללת כל התורה כולה, עיי"ש), וכן כל חיות האומה תלוי בה, א"כ הוא מצוה כוללת ולא פרטית, על כן אינה באה בחשבון המצוות, שבאה לחשוב רק מצוות פרטיים. והוא דומה למה שכתב הרמב"ם במצוה ח' על מצות 'תמים תהיה', בטעם הרמב"ם מדוע לא חשבה במנין המצוות, משום דהיא מצוה כוללת ולא פרטית, כמו כן הוא במצות עשה דיישוב א"י לדעת הרמב"ם שהגדילה כל כך וכנ"ל, על כן הוא מצוה כוללת דאינו בא בחשבון המצוות, עכ"ד הנוגע לענייננו. והאריך שם נפלאות בדברים אמיתיים, ומצוה לכל בר ישראל לעבור על ספרו בדיוק, ויאיר עיניו ושכלו במצוה גדולה הזו, ולבבו יבין שלא לזלזל מהיום והלאה במצות ישוב א"י, ואז יעמוד לנו זכות דא"י לחלצנו ממצר, וכמו שהבאתי בהקדמה ראשונה בשם רבינו התניא ז"ל. עכ"פ זכיתי לכוון לדעת הגדול בראיה נפלאה הנ"ל מרבינו הרמב"ם הנ"ל בקידוש החודש, ואכפול הדברים שאך נוכל לצייר כלל ולומר כדברי המגילת אסתר הנ"ל בדעת הרמב"ם שאין להתעסק עתה ביישוב הארץ ובבנינה, כיון דכל חיי האומה תלוי בה. אתמהא!

- ט -

ועתה אוסיף עוד לחזק דברים הנ"ל מדברי רבינו החתם סופר [או"ח סימן ר"ג] שהביא ג"כ דברי הרמב"ם במצות קידוש החודש הנ"ל, וביאר דבריו דאם דהלל וחבריו קידשו כל החדשים והשנים עד ביאת הגואל, מכל מקום זה לא יועיל אלא א"כ יושב שום ישראל בא"י, ולדידיה הוקדשו המה עפ"י חשבונות של הסמוכים האחרונים הלל וחבריו, ומשם קדושה יוצא לכל ישראל, אבל אי ח"ו היתה בטילה ישיבת א"י בזמן הזה בטל גם הקידוש ההוא ורוב מצוות בטלה חלילה, על כן עלינו לקיים הספקת ישיבתם בכל מאמצי כוחינו, עכ"ל.

והגאון בעל שדי חמד [מערכת א"י, אסיפת דינים סעיף ד] הביא דברי חתם סופר אלו, וכתב בזה"ל: עיי' חתם סופר שכתב שיש עלינו חוב להחזיק ישיבת א"י לא בשביל לסייעם למצות ישיבת א"י אלא בשביל עצמינו לקיים את דברי התורה, כי לולי ישיבת ישראל שם תפוג תורה ח"ו, כמו שמתבאר מדברי הרמב"ם סוף פ"ה מהלכות קידוש החודש.

וכדבריו כתב ג"כ מרן החיד"א בספר יוסף אומץ [סימן יט, ד"ה ועוד] וז"ל: ועוד אמרת דכתב הרמב"ם סוף פ"ה מקידוש החודש דמה שאנו חושבים ראשי חדשים ומועדים בחו"ל אנו סומכים על חשבון בני א"י וקביעתם וכו', והוסיף בספר המצוות [עשין קנן] שאם יעדרו ח"ו בני ישראל מא"י חשבוננו לא יועיל כלום, וא"כ חיובא רמיא על כל בני חו"ל להשתדל שיהיו ישראל בארץ ישראל, דאי לאו ח"ו יהיו בני גולה [בל"י] ראשי חדשים ומועדים שב מידיעתם, עכ"ל.

הרי דכתבו כל אלו גדולי עולם דאי לאו ישיבת ישראל בא"י בכל עת וזמן היה בזה בטלת התורה ח"ו, א"כ צדקו בזה דברי הגאון דליטא הנ"ל דמצוה זו של ישוב א"י הוי מצוה כוללת ולא פרטית. וכבר הבאתי לעיל דגם רבינו אור החיים חשב מצות עשה דיישוב א"י למצוה כוללת כל התורה כולה, ואילו ראה זאת הגאון הנ"ל היה שמח מאד למצוא בו תנא דמסייע לו. ועפ"י שורש הרביעי מ"ד שרשים שהשריש הרמב"ם, מצוה כוללת אינה בא בחשבון המצוות אף שהיא מן התורה, א"כ עפ"י זה גם הרמב"ם סובר דיישוב א"י אף בזמן הזה הוי מצוה מן התורה, וגם מן הסברא הוא כן, כיון דלדעת הרמב"ם רוב מצוות התורה תלויים בה כנ"ל. על כן ודאי דהחיוב מן התורה להחזיק ביישובה של הארץ כדי שנוכל לקיים שאר מצוות התורה, וזה ברור ואמת בדעת הרמב"ם בלי שום ספק כלל.

ועפ"י זה, משלשה פנים אנו מחוייבים לחזק היישוב בארץ ישראל לדעת הרמב"ם. א', בשביל קיום האומה הישראלית, כי מבלעדה אין לצייר כלל תקומת האומה, וכמו שדייק הרמב"ם בספר המצוות במה שכתב 'אילו הנחנו בדרך משל שבני א"י יעדרו מא"י - חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל - ולא יהיה שם בית דין וכו', אין לו שייכות כלל אל הענין, דשם הוא רק מאמר מוסגר לחוד, והוא רק משום שלא מצא רבינו עוז בנפשו הטהורה להוציא מתחת עטו הקדוש דברי רעיון כזה שבני ישראל יעדרו מא"י, חזר ואמר חלילה וכו', מפני שדעתו הוא דההעדר ישראל מא"י הוא בגדר מחיית האומה מכל וכל ח"ו בכל העתים ובכל הזמנים, ובוודאי שגבה דעת רבינו מדעתנו לידע מאין מקור לזה שחיי האומה הישראלית תלוי ביישיבת ישראל בא"י דווקא, וא"כ ממילא כל מה שיתחזק היישוב בארץ ישראל יתחזק קיום האומה בכללה בכל מקומות מושבותיהם, וגם מסברת האנושי היא כן, וכמו שהארכתי לעיל בפרקים הקודמים. ב', מפאת קיום התורה, וכמו שכתבו רבותינו הגדולים החתם סופר והשדי חמד והחיד"א ביוסף אומץ, וכנ"ל. ובחתם סופר [יו"ד סימן רלד] הביא ג"כ דברי הרמב"ם הנ"ל, וביאר בהתלהבות יתירה שאז ח"ו בטלה כל התורה כולה ואין כאן אומה ישראלית, עיי"ש. ג', מטעם מצות עשה דיישוב עצמה, דג"כ לרמב"ם הוי דאורייתא, ומה דלא מנאה בחשבון המצוות משום דהוא מצוה כוללת וכנ"ל.

שוב עיינתי בחתם סופר [שם] וראיתי שכתב ג"כ כהגאון דליטא הנ"ל, וז"ל: וגם הרמב"ם

דלא מנה למצות עשה ישיבת א"י כמו שחשב הרמב"ן במנין המצוות, מכל מקום מודה ביתר שאת בקדושתה בזמן הזה, ומפני כן כתב במצות עשה קנ"ג גבי קידוש החודש דאם יאבדו בני ישראל מא"י וכו' לא יועיל חשבוננו כלום וכו', עיי"ש שכתב דמהאי טעמא קיי"ל דמקדימים יושבי א"י, משום דשיבתה מצוה מפני קדושה שבה, וראוי להקדים עושה מצוה, עיי"ש. הרי דכתב ג"כ דגם להרמב"ם יש מצוה ביישוב א"י בכל הזמנים, מפני שקדושת א"י הוא מימות עולם עד סוף כל העולם, לא נשתנה ולא ישתנה, ולא תליא כלל בקיום המצוות אלא הארץ עצמה קדושה, עכ"ד רבינו החתם סופר. נמצא דאדרבה לרמב"ם חיוב היישוב עוד בכפילא יתירה מלדעת הרמב"ן, דלדידה הוי החיוב רק מפנים אחת מטעם מצוה ממצוות התורה, ולרמב"ם הוי משלשה פנים הנ"ל.

- י -

והנה בא לידי העתק מתשובות מנחת אלעזר [סי' יב סי' יב], וראיתי שם שהשיג על האבני נזר [שו"ת, יו"ד סימן תנד] שהחזיק במצות עשה דיישוב א"י, עיי"ש באריכות (וספר זה אינו תחת ידי, וחיפשתיו פה עיר הבירה ולא השגתיה), והגאון הקדוש דמונקאטש זצ"ל הביא מהרמב"ם דלא מנה זה למצוה, וכמו שכתב המגילת אסתר בטעמו משום דאינו נוהג לדורות, ועיי"ש שהשיג על האבני נזר שהשיג על המגילת אסתר והוא קיימו, וכן מסיק דלדעת הרמב"ם אין בזמן הזה שום מצוה להחזיק בהתיישובות הארץ ואין הוא מצוה לדורות רק לשעה, עיי"ש.

וכמה דבריו פליאים ואין להם מקום כלל במחילה מכבוד גאונו, וכמו שהבאתי גם מרבתינו החתם סופר והשדי חמד והחיד"א, שכמה מן החיוב אליבא דרמב"ם להתאמן להחזיק ביישוב הארץ מפני שבה תלוי קיום כל התורה והאומה. וגם הלוא כל הבאים אחר המגילת אסתר דחו דבריו, עיין גם בשו"ת בית יהודה לחכם ספרדי מרנא ר' יהודה עאייש [ח"ב סי' קנד] (שהיה בזמן היד מלאכי ורבינו בעל אוה"ח הק'), ונדפס שם בספרו כמה תשובות מהם שהחליף אתם) שכתב דהלכה כהרמב"ן, ודחה את דברי המגילת אסתר. וכן הגאון רבי יוסף שאול ביוסף דעת [סי' שעב] השיג על המגילת אסתר והוכיח מכמה מקומות כהרמב"ן, וכה סיים בלשונו שם: ועל כן ברור כהרמב"ן, וה' יזכנו לקיים מצוה הלז, עכ"ד. וכן הגאון בפאת השולחן [הל' ארץ ישראל ס"ג] לתלמיד הגר"א מסיק להלכה כהרמב"ן. וגם גאוניס' קדמאי, כמהרי"ט [יו"ד סימן כח] והמבי"ט [ח"ג סימן קלא] הלכו בשיטה זו ודחו שיטת התוס' בכתובות [ק: ד"ה הוא], ואין מהצורך להביא דבריהם כי מבוארים הם בפאת השולחן [שם, בית ישראל ס"ק יד]. וגם מה שהביא המגילת אסתר מרב יהודא בכתובות [שם] כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, השיגו עליו גדולי עולם, גם היעב"ץ בסידור [בית יעקב יג, ג], דזה היה רק הסלקא דעתיה דש"ס, אבל למסקנא מסיק הגמרא דבכלי שרת הוא דכתיב. וכן כתב בספר קונטרס ישוב א"י הנ"ל להגאון מדינאבורג [מענה יג אות א].

כללו של דבר, אין מקום כלל לדברי הגאון הקדוש בעל מנחת אלעזר בהשגתו על אבני נזר, ושהחזיק בדעה יחידית שנדחית כמעט מכל גאוני דור ודור הבאים אחרי המגילת אסתר, ומכל פלפולו שם בתשובה זו הרגיש הגאון דליטא הנ"ל ודחה אותם בטוב טעם ודעת, ואין כאן מקום להאריך בפלפולים כי לא לפלפולא קאתינא הכא.

גם מה שהביא מתשב"ץ קטן [סימן תקנט] שכתב בענין מצוה ללכת לא"י ובלבד שיהא פרוש מכאן ולהבא ויזהר מכל עון ויקיים כל מצוות הנוהגת בה שאם יחטא יענש יותר וכו', ואינו דומה המורד במלכות בפלטין למורד לחוץ לפלטין, והיינו "ארץ אוכלת יושביה" וכו' [במדבר יג, לב], ואותם שהולכים לשם ורוצים לנהוג בה קלות ראש ובפחזותם להתקוטט שם, קורא אני עליהם "ותבואו ותטמאו את ארצי" [ירמיה ב, ז] ו"מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי" [ישעיה א, יב], עכ"ל התשב"ץ. ומכח דברים אלו קרא בחיל שלא ליתן יד אל בוני הארץ דזמן הזה בכל שום וחניכא דאית להו, דצד השוה שבהן שאין בהם רוח חיים של תורתנו הקדושה והאמונה הקדושה בביאת גואל צדק בב"א. גם הביא שם דברי האהבת יונתן הידועים [הפטרות ואתחנן פסוק ט], ומסיק שם דאין להשתתף עמהם כלל בשום ענין של בנין הארץ, זה תוכן דבריו.

תמהני עליו ז"ל בזה, הלוא רבינו השל"ה בשער האותיות [אות ק' - קדושת המקום, סימן תנב] הביא דברי הרבינו חיים שבתוס' כתובות [ק, ב] שכתב דעכשיו אין מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשים דאין אנו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם, וכתב עליו בזה דדברי הר"ח הם דברי יחיד⁴, וגם לא מסתבר טעמיה, דעל זה נאמר [הושע יד, ה] "צדיקים ילכו במ פושעים יכשלו במ", דוודאי מי שדר בארץ ישראל ואינו מקיים מה שמחוייב לקיים אז הוא פושע, אבל המקדש עצמו ומקיים כפי מה אשר מחוייב אז אשריו. ומ"ש דאין אנו יכולין ליזהר בהן, זה הדבר אין מובן אצלי, דלמה אין יכולין ליזהר ומי הוא המונע, על כן אין להשגיח בדבריו, עכ"ל. ודברי רבינו השל"ה סובבים ושייכים גם על דברי רבינו התשב"ץ הנ"ל. וגם כבר הבאתי לעיל בפתיחת הספר דברי הגאון הקדוש רבי ישע'לע קוטנער בישועות מלכו [יו"ד סימן סו] שכתב על דברי התשב"ץ הללו בשם המהר"ם מרוטענבורג בזה"ל: ומה שחשש מהר"ם מרוטענבורג הוא מחמת חשש דרכים וחסרון פרנסה, גם מפני המחלוקת שהיה אז, כידוע שבזמן המהר"ם מרוטענבורג היה משה תיקי שנתעורר עוד הפעם המחלוקת אודות הספר מורה נבוכים. וא"כ בזמן הזה שנשתנה בעזה"י לטובה הן בסכנת הדרכים והן מצד טבעית, ודאי הוא מצוה גדולה, עכ"ל.

4. ועיין במהרי"ט [ח"ב סימן כח] שכתב על תלמיד טועה, ודחאו מהלכה, וכן כל הבאים אחריו דברי התוס' הללו דלאו מדברי תוס' הם רק מאיזה כתבו כן.

- יא -

ועוד אני תמה על הגה"ק בעל מנחת אלעזר ז"ל, שלדידיה פשיטא כל כך, יען שבני הארץ דזמנינו אינם מתנהגים בעוונותינו הרבים בדרכי התורה אין להשתתף עמהם כלל בשום ענין של בנין הארץ, והיינו דסברתו היא דמוטב שנעזוב את הארץ בידם לבד ולעשות בה כחפצם וכרוחם, ממה שנשתתף עמהם בפועל ידינו ורוחנו. ג"כ זאת לא אוכל להבין, אמאי לא? בשלמא אי היה מקום אם אנו נמשוך ידינו מהבנין גם הם ימשכו ידם ממנה, אזי היה מקום לומר כדבריו דמוטב להיות ב'שב ואל תעשה' מלבנות ח"ו בעבירה⁵. אבל כעת דהם לא ימשכו ידיהם מהבנין אף זולתנו, וכמו שהיה באמת כן שהם עסקו בהבנין מזה שנים אף בלי השתתפות היראים, א"כ מנא לן זה דעדיף לסלק ידינו מהם לגמרי ושלא לערב כוחנו ורוחנו בפעולת ידם שיהיה עכ"פ קצת רוח התורה ורוח קדושה במעשה הבנין כפי שכוחנו מונעת להשפיע עליהם, ואולי ע"י ההשתתפות של היראים יעלה בידם בעזרת השם לפעול שיהיה לגמרי עפ"י רוח התורה, אבל כשיעמדו היראים לגמרי מבחוץ והכל נעזב בידם לחוד, א"כ יהיה ברור נגד רוח התורה, וכמו שהמעשה רב מוכיח על זה, דע"י שהחרדים נסוגו לאחור מהתנועה של הבנין מאז שהתעוררה התנועה של הציונות, והם עשו את שלהם אף זולתנו, באמת יש לקונן שרוח של אי התורה בעוונותינו הרבים שוררת שם. ועתה מה תיקנו בזה החרדים במה שמשכו ידם ממפעל הקדוש הזה, הכי לא היה עדיף אז להשתתף עם הבונים - יהיה מי שיהיה - כדי ליתן גם כוחם ורוחם הקדוש במפעל הזאת, ואז היה לתואר הארץ תואר אחר לגמרי, תואר של קדושה ורוח טהרה, כי כבר ידוע שאור קטן אחד דוחה חושך של חדר גדול. על כן איני מבין כלל סברתו של הגה"ק הנ"ל.

- יב -

ואחי הקורא, אל תחשוב שכל מה שאמרתי לדחות סברתו של בעל מנחת אלעזר מלבי אני אומר כן, לא כן בני, רק תדע כי היא סברתו של רבינו החתם סופר [ב"ב ס, ב] ותלמידו רבינו המהר"ם שיק (כאשר הובא במהר"ם שיק או"ח סימן ע) בביאור דברי חז"ל בב"ב סוף פרק חזקת הבתים [שם], מיום שחרב ביהמ"ק וכו' ומיום שפשטה מלכות שגזרת עלינו גזירות קשות וכו' דין הוא שנגזור עלינו שלא לישא אשה ולהוליד בנים ונמצא שזרעו של אברהם אבינו כלה מאליו, אלא הנח להם לישראל, עיי"ש. ולשון 'ונמצא שזרעו של אברהם

5. אם כי לפע"ד לאו ברור כל כך לומר כן, כי מוכח מש"ס דסנהדרין דהבאתי לעיל בפתיחה דניחא ליה להקב"ה הבנין דארץ הק' אף אם הוא בעבירה ח"ו, וא"כ יש לדון אם היה לפנינו ענין דאפשר לקיים מצות עשה דיישוב רק בעבירה ח"ו ואם לא העבירה לא היה נבנה, אולי היה נדון לומר דמוטב לבנותה, וידחה בעידנא. ודו"ק.

אבינו כלה מאליו' תמוה מאד, הנראה כאילו זה היה חפצם ומאוויים של חז"ל של אותו דור דזרעו של אברהם אבינו יכלה ח"ו. וביאר רבינו החתם סופר עפ"י המדרש בפרשת שמות [שמו"ר א, יג], כשגזר פרעה גזירת "כל הבן היולד היאורה תשליכוהו" [שמות א, כב], עמד עמרם וגירש את אשתו, עמדו כל הצדיקים וגירשו את נשותיהם, אמרה לו מרים גזירתך קשה משל פרעה. ואמר מרן ז"ל בביאור המדרש, דהנה הקב"ה כרת ברית עם אבותינו לקיים זרעם אחריהם ולתת להם נחלת ארץ ישראל, והנה אם ישראל יגזרו על עצמן שלא להוליד בנים ודור הולך ואין דור אחר בא, ויש לחוש שה"ו יכלה זרעו של אברהם אבינו, יהיה מוכרח השי"ת תיכף להושיע את ישראל ולהשיב בנים לגבולם, כיון דלא יהיה דור אחר אחריהם ויכלה זרעו של אברהם אבינו, לא יהיה להשי"ת במי לקיים בריתו שכרת עם האבות, ועפ"י זה היה תיכף הישועה. אלא שכל זה אם כל הקהל יעשו כן, אבל אם רק הצדיקים והכשרים יעשו כן והרשעים ישאו להם נשים, א"כ שוב אין הקב"ה מוכרח לעשות תיכף הישועה, כיון שגם הרשעים המה זרע אברהם, וא"כ יהיה מזה הפועל יוצא דרך הצדיקים יכלו ויתמו וזרע הרשעים ישארו ויעמדו ואז יהיה הרע בכפליים, דהישועה לא בא וגם כי הצדיקים יכלו וישארו רק הרשעים. וזה כוונת הגמרא 'דין הוא שנגזור על עצמינו שלא לישא נשים וא"כ זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו ויהיה הקב"ה מוכרח להושיע לנו תיכף אלא הנח להם לישראל' וכו', משום דהרשעים והקלים לא ישמעו לנו וישאר זרע ישראל מהם והצדיקים יהיו חסרים בעולם, וזה היה ג"כ כוונת עמרם כשגירש את אשתו כדי שכולם יגרושו נשותיהם, וא"כ יכלה זרעו של אברהם אבינו, וממילא יהיה הגאולה תיכף. אמנם רק הצדיקים גירשו ושאר דלת העם קיימו נשותיהם, לזה אמרה מרים 'גזירתך קשה משל פרעה', כיון דרק הצדיקים עשו כן, ויכלה ח"ו זרע צדיקים, ורשעים יתרבו, א"כ הרע בכפליים, ולכך צעקה 'גזירתך קשה משל פרעה', עכ"ד רבינו החתם סופר, ודפח"ח.

ומזה למד תלמידו המהר"ם שיק לכל ענין וענין בחיי היהדות, אם הצדיקים ימשכו ידיהם מדבר מן הדברים שיש בהן צורך להכלל, והקלים לא ימשכו ידיהם ממנה, אז תהיה הרע בכפליים, וכדברי מורינו רבינו החתם סופר ז"ל שהדבר יהיה לגמרי ברוח הקלים ח"ו, ועל כן מוטב שהכשרים לא ימשכו ידיהם מזה עי"ש, ועיין לעיל בסוף ההסכמות מה שהבאתי מחתם סופר בחידושי לנדה כיוצא בזה.

וכמו כן הוא בנדון בנין ארצנו הקדושה, דמאז שהתעוררה תנועה הזאת, היראים והחרדים סילקו עצמם מזה והתנגדו לזה, והקלי הרעת לקחו הדבר בידם והתאמצו יותר ויותר להשיג מטרתם במעשה הבנין, וחפץ ה' הצליח בידם, טרחו ועמלו עד שעשו חיל, וכיון דהיראים עמדו והתייצבו להלאה מכל הפעולה, א"כ מה חידוש הוא שהבנין נעשה ברוח חפשית, ובטוח הדבר שאלמלי היו כולנו משותפים במפעל הזאת, תיכף מתחילה היתה שוררת שם רוח התורה ורוח היראה במדה גדולה, וממילא עתה כשכבר יש יישוב נאה והוא

הפועל יוצא ממועשי הקלי הדעת, הם הם אדוני הארץ כי הוא פרי מעלליהם, ונתאמתו דברי רבינו החתם סופר הנ"ל.

עכ"פ אנו רואין דשיטת רבינו החתם סופר ושיטת תלמידו רבינו המהר"ם שיק ז"ל אינו כשיטת הגה"ק בעל מנחת אלעזר הנ"ל, והלכה בכל מקום כהחתם סופר ומהר"ם שיק דאסור להיראים והחרדים לסלק ידם ממועשה הבנין, רק אדרבא החוב קדוש מוטל עליהם ליתן ידם למפעל קדוש זה מכאן ולהבא, ולאחד הכוחות כולם, ולילך עם הראשונים יחד בשלובי זרוע בפעולה הנשגבה הלזו להגדילה יותר ויותר, וכמו שאמרו במדרש שוח"ט [סימן יח]: כתוב אחד אומר [תהלים יח, נא] 'מגדיל', וכתוב אחד אומר [שמואל-ב כב, נא] 'מגדול', לפי שאין הגאולה של אומה זו באה בבת אחת אלא קימעא קימעא, ומה 'מגדיל', שהוא מתגדלת והולכת לפני ישראל. וכשיראו אלו הקלי הדעת שהחרדים אינם מרחקים אותם ורוצים להשתתף עמהם, אז גם המה יתקרבו אליהם וישנו את דעתם מרעה לטובה, כי סוף כל סוף גם המה זרע אברהם יצחק יעקב ונשרשים בקדושה. עיין בהקדמה לספר התניא לרבינו בעל שו"ע התניא, שכתב דאפילו היותר גרועים שבישראל נאחזים ונשרשים באותיות התורה והתורה מקשרתם להשי"ת עיי"ש, ונפשם מתגעגעת לשוב למקורם וכמו שכתבתי למעלה [פרק שני, אות ט], ואז נלך לבטח דרכנו בגומרה של בנין ויתקדש שם שמים על ידינו.

עיינ נוצר חסד לרבינו איש אלקים מקאמאראנא בפירושו לאבות, במאמר [פ"א מ"ז] הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע, ואמר דאין התנא אומר 'הרחק מרשע' כמו שאומר בשכן רע רק 'אל תתחבר', היינו שח"ו לרחק עצמו מרשע רק אדרבא מצוה לקרב עצמו אליו, כי בזה שאתה מקרבו תפעול עליו להמשיכו לטוב, רק אל תתחבר אליו ר"ל בפנימיות לבך, אבל ודאי אל תרחיקו ממך וכן אתה לא תרחק ממנו, עיי"ש. וכן הוא בנדון שלפנינו.

ואגב אעלה את אשר שח לי אתמול ביום ב' אמור שנת תש"ג פה עיר הבירה, בהיותי לבקר את הגאון הגדול בוצינא קדישא כקש"ת מו"ה דוד מייזלס אבדק"ק אוהעל, בעל המחבר ספר שו"ת בנין דוד, שהוא פה בבית החולים ווארוש-מאיאר, ה' ירפאהו ויחלימהו במהרה ויהיה בריא אולם לעבודתו הקדושה עד ביאת משיחנו בב"א. והנה בשבת הוה"מ פסח העבר נתכבדתי לדרוש בבית הכנסת של הש"ס חברה היראים דפה, והיה קיבוץ רב, והכנסתי בתוך הדרשה ענין בניית ארצנו שהוא חוב של כולנו מעתה אחר כל מה שעברה עלינו, ואין לנו חיכוך אחרת רק ארצנו שתהיה נבנית על תילה מכולנו, ודיברתי מהענין בהתלהבות גדולה, ורבים היו מתרעמים עלי, והגיע גם לאזניו של הגאון הנ"ל, והוא אמר שבאמת האט זיך הערויס געשטעללט דאס מיר האבען נישט רעכט געהאט מיט דעם וואס מיר האבין זיך צוריק געהאלטען פֿאַן תנועת בנין הארץ [= באמת הסתבר שלא צדקנו בכך שנמנענו מהשתתפות בתנועת בנין הארץ], עכ"ד הגאון גדול הדור הנ"ל. ואמר עוד שהרבה

והרבה מאחינו בני ישראל היו ניצולים אם היינו כולנו עוסקין בבנין ארצנו מאז, ולא היו לנו חילוקי דעות בזה, וגנח מלכו שגם מבניו נלכדו בסלאוואקייא בפח יוקשם.

– יג –

עוד אני אומר, שכעת אחר המהומה ומבוכה שאחינו בני ישראל נפלו בתוכה, שפור התפוררה הארץ תחת רגלינו, ומיליונים מאחינו בני ישראל פה במלוכות אירופא, מהם שנשפך דמם כמים רח"ל, ומהם שנשארו כתורן בראש הספינה בלא מכסה ובלא צל מעל ראשיהם ולא קרקע תחת כף רגלם, והם כאניה בודדה בתוך גלי הים הצרות ואינם יודעים אנה יסבו בלכתם ולאן פניהם מועדות, פשוט וברור שאין הלכה כהני קדושי עליונים שהיו נגד היישוב, רק הלכה כהגדולים שהיו בעד היישוב והבנין. וכאשר אומר ואקדים דברי רבינו הקדושת לוי [ליקוטים, תיק"ו] ענין נפלא בהא דאמרו חז"ל הרבה פעמים בש"ס על איבעיא דלא איפשטא - תיק"ו, שהוא ר"ת ת'שבי יתריך ק'ושיות ו'בעיות. ובהשקפה הראשונה יש להקשות, הא זה יהיה אחר ביאת הגואל בב"א, ולמה יתריך אליהו הקושיות והאיבעיות, הא יעמוד משה רבינו ע"ה שנתן לנו התורה והמצוות, ולמה לא יתריך הוא כל הקושיות שיש לנו בתורה הקדושה. אך פשר דבר בזה, דהנה כתב בסדר הדורות [ערך רבינו יעקב] בהפלוגתא דרש"י ור"ת בענין התפילין, דרש"י ז"ל היה משה רבינו בסייעתו, והר"ת לא השגיח על זה ואמר לו שכבר נתן לנו התורה ובידינו להורות כפי הוראת שכלנו בהתורה הקדושה.

ונראה להבין זאת ונבאר זאת בקיצור, דהיינו לגבי פלוגתתם דב"ש וב"ה אמרינן [ערוכה יג, ב] 'אלו דברי אלקים חיים', דהנה יש בחינה שאדם לומד הפשט בתורה הקדושה כפי הבחינה שלו, אם הוא מעולם החסד אז הכל טהור ומותר וכשר כפי הוראת שכלו בתורה הקדושה, וכן להיפך כשהוא ממדת הגבורה אז הוא להיפך. והנה ב"ה מדתם היה מדת החסד ולכך ב"ה לקולא, וב"ש שהיה ממדת הגבורה לכך ב"ש לחומרא. אבל באמת כל אחד לפי מדרגתו דברי אלקים חיים, וזהו 'אלו דברי אלקים חיים', (אמר הכותב, עיין רש"י כתובות נו. בזה). והנה חז"ל שהיו אחר הדור ב"ש וב"ה וראו שהעולם צריך להתנהג בחסד וקבעו הלכה כב"ה בכל מקום לקולא כב"ה, והנה מי יכול להבחין זאת באיזה מדה צריך זה העולם להתנהג שיופסק הלכה כמותו, מי שהוא בחיים והוא בזה העולם הוא יודע באיזה מדה צריך זה העולם להתנהג, אבל מי שאינו חי אינו יודע כלל באיזה מדה צריך זה העולם להתנהג בה. והנה אליהו הוא חי וקיים ולא טעם טעם מיתה והוא תמיד בזה העולם, ולכך הוא יפשוט הקושיות ואיבעיות, כי הוא יודע באיזה מדה צריך העולם להתנהג בה, ובזה יובן מה שאמר ר"ת למשה רבינו ע"ה שכבר נתן לנו התורה ובידינו להורות, עכ"ל רבינו בעל קדושת לוי. וכוונתו היתה, יען משה רבינו אינו בזה העולם אינו יכול להכריע כעת ההלכה כפי צריכת העולם בעת הזאת. והדברים ראויים לאיש אלוקי כמותו.

והאיר ה' עיני למצוא חבר לרבינו בזה אחד מגדולי הפוסקים אשר בכל יומא שמעתיה

מבדרין בכל בי מדרשא, ה"ה רבינו הגדול מרן משה מבי"ט, חבירו ומבית דינו של רבינו הבית יוסף בספרו בית אלקים [שער היסודות, פרק ס] כתב ממש כדברי רבינו הקדושת לוי בטעם דתשבי יתרין קושיות ובעיות ולא משה רבינו, וממש שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. ואעתיק אות באות את לשונו כי דברי אלקים חיים הנה, וז"ל: אליהו ז"ל ימצא בפרסום בזמן ההוא (ר"ל בזמן התחיה) אשר הוא תשבי יתרין קושיות והיות, והוא ישיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם בכל הדברים, ובפרט בקבלת התורה ובכל העניינים שהיו נסתרים בעולם הזה, הכל יתגלה על יד אליהו הנביא, כי שאר הנביאים והשופטים והחכמים אשר היו בדורות העוברים וגם האבות והשבטים וממשה רבינו עד ימי התחיה כשיחיו לא ידעו מענייני העולם הזה ממה שקרה אחרי מותם, כי היו בגן עדן התחתון והעליון מובדלים מענייני העולם הזה הגשמי. אבל אליהו ז"ל אשר היה מימות משה רבינו עד ימי יהורם ידע כל מה שהיה בימיו, ואחר הסתלקותו בגוף ונפש נודרך גופו כאחד מן הגרמים השמימיים או יותר, והכינו האל יתברך להימצא בעת צרת ישראל להצילם על ידו ובזכותו בכל הדורות אשר הם צריכים לו, ומתגלה ג"כ לחכמי ישראל לגלות להם סודות התורה כפי הכנת כל דור ודור, מלבד מה שמקובל אצלנו היותו מצוי במצות ברית מילה אשר קינא עליה ואנחנו מוכינים בפועל כסא לכבודו, ולא לבד בדברים אלו, אלא גם בענייני העולם הנסתרים ומכוסים מבני אדם, באמרם 'הא מונח עד שיבוא אליהו', הוא משיג כל דברי העולם הזה ואין נסתר מחכמתו, וזה מפני אריכות ימיו בנבואה, ונתדמה למשה רבינו בכמה דברים שאמרו ז"ל, והשגות אלו לא ניתנו אפילו למשה רבינו ע"ה, כיון הנפרד נפשו מגופו אינו יכול להשיג ענייני עולם הזה, ואפילו המלאכים אינם משיגים בענייני עולם הזה אלא כמה שהם שלוחים מאתו יתברך לעשות בעולם, ואין מלאך אחד עושה שתי שליחות, אבל אליהו ז"ל קיימו האל יתברך בגוף זך ונפש דקה, ובחר בו האל יתברך משאר נביאים שידע בו איזה הכנה טובה יותר מאחרים להשגות אלו, ובהיות הדבר כן הוא מוכן לדעת כל הדברים העליונים המתחדשים בעולם העליון מצד דקות נפשו וידיעת כל הדברים ההווים בעולם הזה מצד זכות גופו כי עם היותו דק וזך יש בו מעט מן הכמות והאיכות הגשמי בלתי נרגש בעניינים ובתנועות שהוא מעופף בעולם, ובזמן התחיה גם כי הוא חי על הדרך שביארנו יהיה לו כעין תחיה שיתגשם ויתעבה מעט זכות גופו להיותו נראה לכל בני הגאולה והתחיה, ולהיותו מתמיד ויושב עמהם ומתנהג בהנהגותם, כמו שיתנהגו האבות והנביאים ומשה רבינו ע"ה בראשם בזמן ההוא, ובידיעת כל דברי העולם הזה הנסתרים ישיג יותר מכולם לסיבת אריכות ימיו בעולם הזה עד הסתלקותו ועלותו בסערה השמימה, ומאז עד זמן הגאולה והתחיה הוא משוטט בעולם הזה בין הצדיקים והחסידים והצלת ישראל מצרותיהם על ידו כמו שזכר, כי בזה הוא משיג בכל דור ודור לדעת כל ענייני העולם השפל, לברר וללכך כל הדברים שנסתפקו בהם חכמי הדורות ושאר הדברים הנסתרים ממנו, ובה תיגמר לימוד התורה בכירור על ידו בלי שום ספק. כי אפילו משה רבינו שניתנה התורה על ידו אינו יכול לברר ספיקות התורה אף כי הם ברורות אצלו, לסיבת שנפרדה נשמתו מגופו ועתה החייהו האל

יתברך ודיבורו יהיה כמדבר מן השמים, והכתוב אמר [דברים ל. יב] "לא בשמים היא", ואין משגיחין בבת קול. ומה שנקבל מאליהו הוא כדמות זה, שהוא היה לעולם קיים בגוף ונפש כנוכח, ולו נאה בירור ספיקות התורה וסודותיה, עכ"ד בזה. הרי שלך לפניך שהם דברים שדיבר רבינו בעל קדושת לוי ז"ל, שיען שאליהו לא נפסק חיותו מזה העולם ויודע עניינינו תמיד בכל דור ודור יכול לקבוע ההלכה לפי ענין הדור בכל עת המצטרך, משא"כ צדיק שכבר נסתלק מזה העולם ואינו יודע מצב הדור אינו יכול להכריע ההלכה כפי אותו הדור. ומזה יש להכיר גדולת שכלו של רבינו בעל קדושת לוי, שזכה לכוון למרנא המבי"ט שהיה בזמן הבית יוסף, ומאד היה שמח אילו היה ראה ספרו הנ"ל למצוא חבר כמותו.

המורם מדברי רבותינו הנ"ל, שצדיק אחד שפסק איזה פסק ואח"כ עלה לשמים ונשתנו העניינים וסדר העולם, ולפי מעמד הדור כאשר הוא עתה יוקשה מאד לאחוז בשיטת ההלכה של צדיק ההוא שהחמיר בעודו בחיים חיותו, ואילו אם נאחוז בשיטת שאר הצדיקים יצמח מזה טובה אל הדור אז כפי דעת שני גדולי עולם הנ"ל, יען שהצדיק אשר החמיר אינו עוד בעולם הזה והוא אינו יודע כעת עניינים הנצרכים אל העולם כי נפרד מאתנו אז אין הלכה כמותו, א"כ לפי זה בזמנינו שנעשה השערוריה הגדולה בישראל ואין מקום עוד להישאר בגולה, פשיטא דאין לחוש לדברי הגדולים שהיו נגד היישוב, ורק ההלכה כאלו הגדולים שהיו בעד היישוב כי השעה צריכה לכך, ואולי אם היו בחיים אתנו והיו רואין מצבנו עתה גם הם בעצמם היו מסכימים לכך. ודו"ק.

- יד -

חנה כבר כתבתי בפרק הקודם, שכל טעמיה דמרון הגה"ק בעל מנחת אלעזר שהיה מתנגד לכל תנועת הבנין היא כאשר אנו רואין בכל ספריו הקדושים, משום דדעתיה דהגאולה השלישית יהיה בנס ולא בטבע, וכל מי שמצפה על ענין טבעי בזה הוא כופר בביאת משיח ח"ו, וכל ספריו מלאים בזה. ומלבד מה שהבאתי בפרק הקודם מחז"ל בש"ס ומדרש ומדברי האוה"ח הקדוש ומשאר קדושים דזה תלוי בשתי בחינות הגאולה, אם נהיה בכלל 'זכה' או ח"ו בבחינת 'לא זכה', דאם נהיה בבחינת 'לא זכה' או מוכרח שיבוא בנס מלובש בטבע.

עוד אוסיף ממה שמצינו שהיתה שנאה כבושה לבני ארץ ישראל על בני בבל על מה שלא עלו כולם עם עזרא לא"י, דאלמלי עלו כולם היתה גאולה נצחית, ושנאה זו היתה נמשכת והולכת מזמן הבנין עד אחר החורבן, עיין תוס' מנחות [ק. ד"ה ששונאין] ותוס' יו"ט שם [פי"א מ"ז] דתלמידי חכמים דא"י היו שונאין את בני בבל, על כן היו קוראין בשם גנאי אותן בבליים והיו אומרים עליהם הבבליים אוכלין אותם חיים, וזה היה בזמן שבית המקדש היה קיים. ואחר החורבן מצינו לריש לקיש ביזמא [ט. ב] דאמר ליה ריש לקיש לרבה בר בר חנה אלקא סנינא לכו (ופירש רש"י 'סנינא לכו' לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא ומנעו

שכינה מלבוא מלשוב לשרות בבית שני), דכתיב [שה"ש ה, ט] "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז", אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו [וגם היתה גאולה שלימה], עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו, הכוונה שנחרב הבנין.

ועיין בהקדמת סידור יעב"ץ [סולם בית אל יד, ג] מה שפירש ברבי חייא בפרק הפועלים [ב"מ פה, ב] דאדמי ליה כדובא דנורא, דהוא המקטרג נגד הבבליים מבני ישראל שלא עלו ברשיון כורש מלך פרס, שאלמלי עלו כחומה באותה פקודה לא היה רקב שולט בהם והיתה גאולה שלימה, ולכן היה מקום לקטרג, לפי שהבבליים היו סיבה להאריך זמן הגלות, עיי"ש. הרי דגם בזמן רבי חייא שהיה אחר החורבן קיטרג המקטרג על זה שלא עלו כולם בזמן רשיון דכורש. עיין ג"כ במדרש שיר השירים [רבה ה, יא] בפסוק "אם חומה היא" [שה"ש ה, ט], אילו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב ביהמ"ק פעם שנית. רבי זעירא נפק לשוקא למיזבן מקומא (עיין מתנות כהונה שפירש 'מקומא' לקנות מלאכת דבר מה. 'במלאכת רעהו' [שמות כב, ז] תרגם יונתן מקמתא דחבריה), אמר ליה לית את אזיל מהכא בבליי די חרבון אבהתיה (ופירש במתנות כהונה, דאמר לו המוכר אין אתה הולך מכאן אתה בבלי שהחריבו אבותיך ביהמ"ק), אמר רבי זעירא לית אבהתי כאבהתון דהדין (ר"ל רבי זעירא היה מתמה, וכי אין אבותי כאבותיו של זה, דלא היה מבין למה אבותיו היו גורמין יותר החורבן מאבותיו של זה), על לבי וועדא (ר"ל נכנס לבית המדרש) ושמע קליה דרבי שילה יתיב ודריש, 'אם חומה היא' - אילו ישראל עלו חומה מן הגולה לא חרב ביהמ"ק פעם שנית, אמר (רבי זעירא לעצמו) יפה לימדני עם הארץ, עכ"ל המדרש.

עיין תשובות חוות יאיר [סימן קנב] דרבי זירא קרא לבבלאי בבלאי טפשיאי מכח חביבותא דארץ ישראל, נמי על כוונה זו נאמרה, עיי"ש. הרי דהשנאה עבור שלא עלו כולם בימי עזרא היתה נמשכת והולכת מדור דור, ולא היו יכולין למחול להם על שלא עלו כולם בימי רשיון דכורש, עד שאפילו עם הארץ פשוט לא רצה למכור דבר לבן בבליי ואמר לו שאבותיו חרבו עירנו ושמונו בית מקדשינו. ועיין מהרש"א [ח"א יומא ט: ד"ה כחומה] על מאמר חז"ל [ברכות ד, א] ראוי היה בימי עזרא לעשות להם נס אלא שהחטא גרם, היינו החטא שלא עלו כולם, עיי"ש.

והשתא לשיטת הגה"ק הנ"ל דגאולה העתידה תבוא דווקא ע"י נס נגלה ולא ברשיון המלכים, מה היה חטאם של דורו של עזרא, ומה מקום יש לשנוא אותם כל כך בשנאה כבושה ארוכה כל כך, הלוא בני בבל לא רצו בגאולה כזו ע"י כורש, רק בגאולה של הקב"ה בעצמו ובנס נגלה ומפורסם. אלא על כרחך שבהדי כבשי דרחמנא למה לך, דילמא היה רצון הקב"ה שתבוא דווקא באופן זה. וא"כ מזה אתה דן גם למה שלפנינו, באופן שאם המלכים

נותנים רשיון על ביאתנו לארצנו זהו רצון הבורא, ומזה ישתלשל מה שהיה מוכן להשתלשל בימי כורש אלמלי היה ביאת כולם, ורק עלינו לראות שתהיה ביאת כולם בעזה"י, ואז נשיג חפץ נפשינו להיות גאולה שלימה בעזה"י. וזה ראייה שאין עליה תשובה.

וזה היה נמי טעמו דרבי יהושע בן חנניא, כמובא במדרש רבה תולדות [ב"ר סד, י] שהבאתי לעיל בפ"ב, דבימיו נתן המלך רשות לעלות לא"י ולבנות ביהמ"ק, וקיבלה רבי יהושע בן חנניא אף דידע דיותר מגאולה שלישיית לא יהיה, ועל כרחק דמזה ישתלשל הגאולה השלימה.

ועיין כתובות [קיא, א] שאחד מן השבועות שהשביע הקב"ה את כנסת ישראל שלא ירחקו את הקץ, ופירש רש"י 'שלא ירחקו את הקץ' בעוונם. לישנא אחרינא, 'שלא ירחקו גרסינן, לשון דחוק, שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי'.⁶ ועיין פייט לשחרית דיום א' דפסח דאמר "רחוק דחוק השבעתי אתכם", נראה דהפייטן נקט שני הגירסות לאמת, דעל שניהם נשבעו. והפייטן בעצמו שם [באות ל'] מפורש שלא לדחוק את הקץ, ר"ל שלא לצאת קודם זמנם כבני אפרים, ולא כפירוש רש"י הנ"ל. עכ"פ מבואר מהפייט דגם הגירסא 'שלא ירחקו את הקץ' ג"כ אמת.

ומה שפירש רש"י 'שלא ירחקו בעוונם' קשה לכאורה, דאם כוונתו על סתם עוונות למה על זה שבועה חדשה, הלוא כבר נשבעו ועומדים על זה מהר סיני שלא לחטוא, וגם כתיב [דברים יב, ד] "לא תעשון כן לה' אלקיכם", ופירש רש"י: וכי תעלה על דעתך שישאל נותצין את המזבחות, אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עוונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב, עכ"ל. וידוע מהירושלמי פ"ק דיומא [פ"א מ"א] כל יום שלא נבנה כאילו נחרב בימיו, א"כ כבר נשבענו על זה שלא להרחיק את הקץ בעוונתנו מקרא זה ד'לא תעשו', א"כ דברי רש"י הנ"ל צריכין ביאור. ונראה בכוונת רש"י, דלא על סתם עון קאי אלא על עון דנוגע בקץ עצמו, וכמו שכתב המהרש"א ביומא [ט, ב] בפירוש חז"ל [ברכות ד, א] ראוי היה לעשות נס בימי עזרא אלא דגרם החטא, היינו ראוי היה להיות גאולה דעזרא גאולה נצחית, אלא דגרם החטא היינו החטא שלא עלו כולם, וכן הבאתי לעיל [פ"ב אות ז] בשם הכוזרי שאמר כן, ועי"ז נתרחק הקץ האמיתי, ועל זה בא השבועה הנ"ל שלא ירחקו את הקץ בעוונם, שאם ימצא להם שעת הכושר לעלות ע"י רשיון המלכים יקבלו רשיון זה ויעלו כולם כדי שישתלשל מזה גאולה נצחית, ולא יעשו כמו שעשו בימי עזרא שרחקו את הקץ בעוונם שלא עלו כולם, ומכל שכן אם לא ירצו כלל לקבל את הפקודה ח"ו שירחקו בזה את הקץ. וזה אמת בביאור דברי רש"י הנ"ל, ודו"ק.

6. עיין בחתם סופר [ח"ו סימן פו] שפירש עלינו. וכן מצאתי בישמח משה החדשים על שיר כוונת רש"י במ"ש 'ותר מדאי', היינו כמו יוסף דילי ריינא וכדומה, אבל להתפלל בכל יום חובה נתכוונו.

- ט -

ובזה נראה לי לפרש מה שמצינו בדברי הימים [א' כט, יז] אצל דוד המלך ע"ה, באמרו לפני השי"ת (בעת שאסף נדבות לבנין הבית המקדש) "ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך", ופירש רש"י [ד"ה הנמצאו פה] וז"ל: הנמצאים כאן הכתובים למעלה [דהיי"א כח, א] "ויקהל דוד את כל שרי ישראל" וגו', אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה, ועל כן רבש"ע נתמעטה הנדבה, שאילו היו שאר כל ישראל כאן אז התרבה הנדבה, עכ"ל. וזה לגנאי לעשירי עמנו שתמיד המה ממשיכין ידיהם מלהתנדב אף לדבר היותר גדול כבנין ביהמ"ק, וכן היא עד היום הזה, ועל זה היה מתרעם דוד על שעשירי ישראל ישבו בבתם ולא באו להתנדב, א"כ ממילא לא כל ישראל נטלו חלק בו, על כן לא היה לביהמ"ק קיום ולא היה ככסף שאין רקב שולט בו, ודו"ק.

וכן מצאתי בתוספתא דע"ז [פ"ה ה"ב] כמה גדול כח של העלייה בזמן שהוא מכלל כל ישראל, וזה לשון התוספתא שם: ואומר [יהושע ב, כד] "כי נתן בידי את יושבי הארץ" וגו', וכי עלתה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום, אלא כל זמן שהם עליה כולה נכבשת, אינם עליה כולה אינה נכבשת, עכ"ל.

- ט -

הנה באלו בעלי התנועה שהתנועעו בראשונה לעלות לארצנו הקדושה ולהתיישב בה, ואחוזות מרעיהם שעומדים בעוונותינו הרבים ברגל חלושה מאד בדת תורתנו הקדושה וכמעט ניתקו כל קשר עמה, ואעפ"י כן אנו רואין שלא רצו לבחור איזה אדמה מחלקי האדמה ולעשות ממנה ישוב להתיישב בה, ורק בחרו בארץ אבותינו בארץ הקדושה ומוסרין נפשם עליה, כאשר מעשה רב מוכיח על זה, דכמה וכמה מן קלי הדעת הערו נפשם למות בעדה, ואין מספר להקרבות שהקריבו נפשם על מזבח האדמה הקדושה, וזכרה להם אלוה לטובה על זאת. והיא פלא לכאורה, כיון דאין מחזיקים בתורת אלקינו, מה להם לארץ ישראל שהיא מקודשת רק ע"י קדושת התורה, דעיקר התורה היא רק בא"י, וכמו שהבאתי לעיל [בפתיחה] בשם האיש האלוקי מהר"ם קורדאוואריא, וגם משה רבינו נתאוה ליכנס בה רק בשביל קדושת התורה, כידוע מחז"ל [ע"י סוטה יד, א], וכן אברהם אבינו נתאוה אליה [ע"י מדרש תנחומא פרשת ראה סימן ח] רק כדי להתחכם בחכמת התורה, דאין תורה כתורת א"י כמאמר חז"ל [ב"ר טז, יד], וכיון דאלו בעלי התנועה אינם מחזיקים בעוונותינו הרבים בתורת ה' מה להם לא"י. והוא פלא לכאורה.

אך פשר דבר זה למדתי מדברי המלאך האלוקי במגיד מישרים [פ' שלה], שביאר שם המלאך לרבינו הבית יוסף כל ענין שילוח מרגלים שהיה בימי משה, וזה לשון המגיד מישרים שם: אור ליום שבת כ"ג לסיון, ה' עמך גבור חיל וכו'. והנה בפרשתא דא איכא למידק, אמאי

איכתיב [במדבר יג, ב] "שלח לך אנשים", דמייחזי כתפקידתא דקודשא ב"ה הוא ולא אתערותא דישראל, ואילו במשנה תורה כתיב [דברים א, כב] "ותקרבון אלי כולכם" וגו'. ותו, אמאי הוה צריך לאללא ארעא כגוונא דסידר להו משה רבינו ע"ה [במדבר יג, כ] "השמנה היא אם רזה" וגו', דמשמע דאי לא הוות שמנה ולא טובה לא הוה סלקין לה. ותו, דהוה מייחזי דעייל משה רבינו ע"ה טעותא בלבהון דלא ליהמנו לקודשא ב"ה דאבטח להו [שמות ג, יז] "אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה", ואיהו אמר להו 'השמנה היא אם רזה'.

אבל ברירו דמילתא כמא דאימא, ובהכי יתייבון כמה ספיקי דאקשו המפרשים. הלא לך למינדע דישראל משום דנסיאו כמה נסיוני קמיה דקודשא ב"ה אתחייבו דלא למיעל בארעא, אלא דברוב רחמיו וחסדיו הכניס בלבם דיבקשו לשלוח אנשים לרגל את הארץ, ואי הוה זכאין בההוא שליחותא כדקא יאות הוה מעייל להו לארעא בההוא זכות, ולבתר הכי הוה מיתפרע מינייהו חובייהו קדמאי זעיר זעיר. וכדי למירמוז דהקב"ה איהו דעייל בלבייהו למתבע האי שאלתא, משום הכי לא כתב קרא הכא דקרבו אליו כולם כדכתב במשנה תורה, ופקיד דישלח כל נשיא בהם, כלומר כל רברבי חכימאי די בהון, ויהושע יוכיח כי הוה רבא באורייתא, ודוגמת כן הוה כולהו, ואמר להם משה דיחזון השמנה היא וגו', ומשום דידוע דוודאי היא שמנה וטובה ויש בה עץ, ורמז רמזי להו דיספרון בשבט דא", כי היכי דיכספון ישראל למיעל בה, וע"י כן יזכון למיעל בה⁷, עכ"ל הצריך לענייננו, ועוד האריך שם.

הרי לפי דברי המלאך הקדוש הנ"ל שכל דבריו הוא דברי אלקים חיים, יען שישראל שבאותו דור מפני עונותיהם לא היו כדאים ליכנס לארץ, והשי"ת אעפ"י כן היה רוצה להביאם שמה כדי לקיים השבועה שנשבע לאבותינו לתת לזרעם את ארץ נחלתם, הכניס בלבם שישאלו ממושה שאלה זו על שילוח מרגלים, ומשה רבינו הסכימה דעתו לדעת הקב"ה ושלח וסידר להם סדר על מה לרגל - השמנה היא אם רזה, ויען שידע שבאמת טובה ושמנה היא עורר דעתם שבבואם בחזרה יספרו בשבט ארץ ישראל ומגודל השמנות שיש בארץ, ועי"ז יעוררו חשק וחמדה בלבבות בני ישראל, ובזכות החשק והכסיפה יהיו ישראל ראויין ליכנס

7. תרגום: בפרשת שלח נראה כי הוא מצווי הבורא ית' ובפר' דברים נראה שישראל הם שביקשו לשלוח, וע"ק מדוע היה צריך לראות "השמנה אם רזה" וגו', וכי בלא"ה לא היו עולים לאר"י ועוד וכי לא נראה שמרע"ה הביא הטעות בליבם כאשר הבוי"ת אמר "אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה", ומרע"ה אומר להם 'השמנה היא אם רזה'.

8. תרגום: דע כי בשל הנסיונות שניסו אבותינו את הבורא נגזר עליהם שלא להכנס

בה. זה תוכן דברי רבינו המגיד שם בביאור ענין המרגלים, ויש ללמוד מזה דבזכות הכוסף והחמדה אל הארץ לבד כדאים ישראל לירש אותה.

עוד כתב שם המגיד מישורים, דמשום זה בחר רק בגדולי תורה ולא בנשיאים דחנוכה המזבחה, משום חשש דימעלון בשליחותהון. ואעפ"י כן לא הועיל משה בזה, ואף דהיו הגדולים יותר בתורה מעלו בשליחותהון, וכמבואר בזוהר הק' [פרשת שלח, קנח, א] ובשל"ה [פרשת שלח, תורה אור אות י] משום נגיעת עצמם, דהיו יראים ואמרו, במדבר ראויין הן להיות נשיא וכשייכנסו לארץ יעשו נשיאים אחרים, עיי"ש. וזה יהיה למוסר השכל, דאף הגדול ביותר בתורה ובצדקות לא יאמין לעצמו כשמתנגד לתנועת בנין הארץ שרק לשם שמים מתכוין, כי ודאי אינו יותר גדול בתורה ובצדקות מהנשיאים ששלח משה, ואעפ"י כן מעלו בשליחותם מנגיעת עצמם, ודו"ק. והפוך בזה ותראה כי האמת כן, וד"ל.

עכ"פ אנו רואין כי השי"ת הכניס בלבן של ישראל לשלוח אנשים לא"י לטובתן של ישראל, כדי לעורר בהם הכוסף והחשק לארץ הטובה, ובזכות זה יהיו המה כדאים ליכנס ולירש אותה. ועפ"י תבין גם את הנדון שלפנינו, כי אין ספק שרק הקב"ה שחושב תמיד עלינו מחשבות טובות וכדי שלא ידח ממנו נדח הכניס החשק הזאת בלבבות אחינו בני ישראל, אשר מכח ההתערבות בגוים באריכות הגלות החל לחדו למדו מעשיהם שיחשקו ויכספו דווקא לארץ אבותינו וימסרו נפשם על זה, ומשום זה בעצמו כדאים המה לירש אותה ולהתיישב בה, ובטח שמצוה גוררת מצוה, שברבות הימים אחר שתתיישב בה הרבה מישראל יטהר הקב"ה את לבבם ויחזרו לעבודתו יתברך, וכאשר הבאתי לעיל מרבני האוה"ח הק' ומרבני החתם סופר זי"ע ועכ"י. וזה ברור דהך מילתא בעוזה"י.

- י -

הנה הרמב"ם בהלכות תשובה [פ"ז ה"ה] כתב דאין נגאלין ישראל אלא בתשובה, וכבר הבטיחה התורה שסופן של ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין, עכ"ד. נראה ביאור דברי רמב"ם אלו עם מה שראיתי בספר מנחת יהודה [ה"א עמ' 213] מחכם ספרדי, מהרב יהודה אלקלעי, תלמיד הקדוש בעל פלא יועץ ז"ל⁹, שהביא מהרמב"ם [פירוש המשניות, מכות פ"ג מט"ז] שכתב שבעשיית מצוה אחת כתיקונה יזכה לעולם הבא. וכן דעת הרא"ש. והר"ן בדרשותיו [בתחילת הרוש הששי] הביא דעת הרמב"ם בזה, והוסיף דצריך שיהיה מצוה זו מצוה של ערך גדול, שיהיה שקול כנגד כמה מצוות. והוסיף הרב הנ"ל דכן הוא ג"כ לענין תשובה, דבעשות מצוה אחת בשלימות יהיה בעל תשובה גמורה. וכן הביא בשם מורו בעל

עץ, אלא שבזה רמז להם שיספרו בשבח דא"י, 9. שנדפס בשנת תר"ג זה מאה שנה, כדי שיכספו ישראל לבוא בה, וע"י כן יזכו להכנס ובהשגחה מן השמים בא לידי כי הוא יקר המציאות, וכל הספר מדבר מגאולתן של ישראל. לארץ.

פלא יועץ, שאמר כן בשם המקובל אלקי מרן רבי שלום שרעבי. ואם כך אמרו בתשובת היחיד, כל שכן בתשובת הרבים ודאי שבקבלת מצוה אחת נקראים בעלי תשובה גמורה. ועפ"י זה כתב הרב הנ"ל דבעשות הרבים מצוה אחת בשלימות נקראים בעלי תשובה, ויזכו לגאולה על ידה. וכן אמרו בפרק קמא דקידושין [לט, ב], כל העושה מצוה אחת, מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ. ואם ביחיד הוא כן, כל שכן ברבים עושין את המצוה, דיודע דאינו דומה מועטין העושין לרבים העושין, כמפורש ברש"י בפרשת בחקותי [ויקרא כו, ח].

והביא שם דברי רש"י בהושע [ג, ה] בפסוק "אחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים", ופירש רש"י: 'אחר' ימי הגולה, 'ישובו ישראל', תנא משום רשב"י, בשלשה דברים מאסו בני ישראל, במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש. אמר רבי שמעון בן מנסיא, אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן. 'אחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה' אלקיהם' - זו מלכות שמים, 'ואת דוד מלכם' - כמשמעו, 'ופחדו אל ה' ואל טובו' - זה ביהמ"ק, כמה דאת אמר [דברים ג, כה] "ההר הטוב הזה והלבנון", עכ"ל רש"י. וכתב הרב הנ"ל, אחר דאמר דאפילו סימן טוב לא יראו ישראל עד שיבקשו שלשתן, ודאי חיוב גדול הוא לשום לב אליהם. 'אחר ישובו בני ישראל וביקשו את אלקיהם' זה מלכות שמים, ואיתא בזהר הקדוש ריש פרשת תצא [רעיא מהימנא, רעו, א] אין הקב"ה נקרא מלך אלא בארץ ישראל, ר"ל התשובה הראשונה שיעשו ישראל באחרית הימים היא שיבקשו מלכות שמים, דהיינו לשוב לארץ ישראל כדי שיקרא הקב"ה 'מלך'. וזהו אומרו 'וביקשו את ה' אלקיהם', כי הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה [כתובות קי, ב].

ושמעתי מפי קדוש הרב הגדול מעוז ומגדל, הר"ר יהודה ביבאס נר"י, שזהו הנאמר במלאכי [ג, ז] "שובו אלי ואשובה אליכם", ר"ל שישבו ישראל להסתופף בצילו בארץ ישראל, ואח"כ ישרה שכינתו בינינו. וכן איתא בזהר פרשת שמות [יו, א]: אמר רבי חייא, לית שלטנו לאומין עלייהו דישאל אלא יומא חדא דהוא יומו של הקב"ה, והוא אלף שנים, הדא הוא דכתיב [איכה א, יג] "נתנני שוממה כל היום דוה", יומא חדא ולא יתיר. אמר רבי יוסי, אי יתיר ישתעבדון לא על פום גזרת מלכא הוא אלא דלא בעין למהדר לקבליה¹⁰, עכ"ל הזהר. ומלת 'לקבליה' נראה דרומז שישבו לארץ ישראל, כדברי מהר"י ביבאס נר"י, שלא אמר 'למהדר בתובתא' כדרכם ז"ל בזהר, אלא 'לקבליה', היינו שישבו לארץ ישראל ששם הקב"ה תמיד אפילו בחורבנו וילכו לנגדו. אלו דברי הרב חכם ספרדי הנ"ל.

10. תרגום הזהר: אר"י, אין שליטה לאומות על ישראל אלא יום אחד בלבד, שהוא יומו של הקב"ה והוא אלף שנים, וזה מה שנאמר "נתנני שוממה כל היום דוה" שפירושו: יום אחד לבד הוא השממון והגלות ולא יותר. אמר רבי יוסי אם ישתעבדו ישראל יותר מאלף שנה, אין זה על פי גזרת מלך העליון ב"ה, אלא לפי שאינם רוצים לחזור בתשובה אליו. [עפ"י פי' מתוך מדבש]

והנה ידוע מהספרי [פרשת ראה] הגדולה מצות ישיבת הארץ ושקולה נגד כל התורה כולה, והשתא דכעת הכל עולין לא"י ובאה מצוה זו אליהם בנייעה ובמסירת נפש ממש כידוע לכל, וכיון דבמצוה אחת מגדולת הערך נקרא בעלי תשובה וזוכין על ידה לגאולה, שפיר נתקיימו דברי הרמב"ם דאין ישראל נגאלין אלא בתשובה וכבר הבטיחה התורה שסופן של ישראל לעשות תשובה ומיד הן נגאלין, היינו דזה גופא שמשותקקין לחזור לארץ ישראל שהוא מצוה מגדולת הערך, זה גופא היא תשובתן, וכמו שהבאתי מספר מנחת יהודא הנ"ל ומהקדוש מהר"י ביבאס דבזה מקיימין הקרא ד'שובו אלי', וכמו שמוכח בהזוהר הנ"ל, ומשום זה יזכו לגאולה שלימה בעזר השם. וגוף ההשתוקקות שיש להם לזה, זהו מהבטחת השי"ת שהבטיח שיעורר לבם לעשות תשובה בסוף גלותן, וכמו שכתבתי לעיל מזה דהקב"ה יכניס בלבם חשק וחמדה וכוסף לכסוף לשוב לארץ ישראל, וזה גופא יהיה תשובתן, וכמו שאמר הנביא בהושע [ג, ה] "אחר ישובו בני ישראל וביקשו את ה' אלקיהם" - זו מלכות שמים, לשוב לארץ ישראל כדי שיהיה הקב"ה נקרא 'מלך', וכמו שכתבתי לעיל, ושפיר נתקיימו דברי רבינו הרמב"ם הנ"ל. ודו"ק.

- יה -

ובמה שכתבתי דבקיום מצוה אחת יוכלו לזכות להגאולה, נראה לי ביאור מדרש פלא בפסוק "מנחה היא שלוחה לאדוני" [בראשית לב, יט], ואמרו במדרש (עיין ילקוט הראובני) נשר שלח לו. והיא פלא, ונראה דהנה אמרו לרבקה [בראשית כה, כג] "ורב יעבוד צעיר", הרי דתיכף מתחילת יצירתם נקבע עשו להיות עבד יעקב, ורק יצחק בברכתו אמר לו [שם כו, ט] "והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צואריך", אך לא ידענו ביאור ענין 'תריד' כמה היא, דהנה יש לנו תרי"ג מצוות לקיים. ויש לומר בשני אופנים, אם דווקא כשיקיים יעקב כל התרי"ג מצוות ולא יחסר לו אפילו אחת מהן אז לא נקרא 'כאשר תריד', משא"כ אם יחסר לו מצוה אחת שוב חשוב 'כאשר תריד' ופטור עשו מעולו של יעקב, ואדרבא אז ישתעבד הוא עמו. זה אופן אחד. ואופן הב' הוא, דכל זמן שיקיים יעקב אפילו רק מצוה אחת מתרי"ג מצוות, ואף ששאר המצוות לא יקיים, לא הוי עוד בזה בכלל 'כאשר תריד', רק עד שלא יהיה לו אפילו מצוה אחת אז הוי בכלל 'אשר תריד'. והנה לכאורה ממה ששלח יעקב לעשו "עם לבן גרתי" [שם לב, ה], ודרשו חז"ל [מדרש שכל טוב, ג] דתרי"ג מצוות שמרתי, לכאורה משמע מזה כאופן הא' דצריך לקיים כל התרי"ג המצוות. אך יעקב דאג בשביל בניו ושלח לו נשר, להודיעו שלא יקח ראיה ממנו שצריך לקיים כל התרי"ג מצוות כדי שלא להיות בכלל 'כאשר תריד', זה אינו, דמנשר מוכח דכל זמן שיש לנו אפילו רק מצוה אחת אין אנו בכלל 'כאשר תריד'. והוא, דאמרו בחולין [סא, ב] בסוגיא דנשר, דעוף הבא לפנינו בסימן אחד טהור, מנא לן מנשר, דנשר דכתב לן רחמנא למה, אלא להורות דדווקא כנשר שאין לו אפילו סימן אחד טהור הוא טמא, אבל אם יש אפילו רק סימן אחד טהור הוא טהור, עיי"ש בכל הסוגיא. א"כ מוכח מנשר דאפילו בסימן אחד הוא טהור, א"כ די לנו ג"כ אפילו מצוה אחת

לחוד שלא נהיה בכלל 'כאשר תריד'. ומה שאני נזהרתי לקיים כל התרי"ג מצוות, למצוה מן המובחר עשיתי כן, אבל לענין 'כאשר תריד' די אפילו רק מצוה אחת גרידא שלא תשעבד בנו. ודו"ק.

– יט –

הנה עוד כתב שם בספר מנחת יהודא הנ"ל, דהך "וביקשו את ה' אלקיהם" שאמר הנביא, אין משמע בקשה בתפילה לבד, אלא דבר הגדול הזה צריך בקשה מאת מלכי ארץ, והקב"ה יתן בלבבם שיקראו לנו דרור לשוב אל אחוזתינו ואל נחלת אבותינו, ואין מראין סימן טוב לישראל עד שיבקשו ויפתחו פתח כחודה של מחט והקב"ה יפתח כפתחו של אולם, וכן הבטיחה התורה [דברים ד, כט] "וביקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת". וכן כתב הרב יפה תואר בבראשית רבה [פ' צח, אגדה יד] דאין ביאת משיח לקבץ הגלויות, דלזה אין אורך לו, כי "ה' מזרה ישראל יקבצנו" [ירמיה לא, ט], כאומרו [ישעיה יא, יב] "ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל", וכן "והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה'" וגו' [שם סו, כ], וה' יעשה הדברים בדרך ארץ, עכ"ל. ולפי טבע הזמן, הדרך ארץ הוא לבקש חנינה מאת מלכי ארץ. וכן רמז יעקב אבינו בשובו מגלותו [בראשית לג, יח] "ויחן את פני העיר", אמרו חז"ל בבראשית רבה [עט, ז] "ויחן את פני העיר", חנן את הפנים שבעיר, התחיל משלח להם דורונות. וכן כתב הרד"ק בתהלים [קמו, ג] "בבן אדם שאין לו תשועה", כי לה' לבדו התשועה והוא יסובבנה ע"י אדם, כמו שסיבב תשועת גלות בבל ע"י כורש, וכן לעתיד יסבב גאולת ישראל ע"י מלכי הגוים שיעיר את רוחם לשלחם וכו'. וכן איתא במדרש שיר השירים [רבה, פרשה ד] בפסוק "אתי מלבנון כלה" [שה"ש ד, ח], הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד ועוז, כשתהיו מביאין אותן לא תביאו דרך בזיון אלא בכבוד ועוז. וכן כתב האברבנאל במשמיע ישועה [מבשר טוב השלישי, נבואה ט] וז"ל: ולפי שציון תתפלא על שיבת בניה לתוכה, לכן אמר הנביא הנה הדבר הזה יהיה בכח גבורתי ועל ידי הגוים עצמם יהיה הנס הזה, והוא אומרו [ישעיה מט, כב] "הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי", עכ"ל. וזה אומרו [שם פסוק כג] "והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך", ר"ל כמו שבגאולת מצרים צוה ה' את משה [במדבר יא, יב] "שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק", כך בגאולה אחרונה יהיו מלכים אומניך, ר"ל כמו שבגאולת מצרים יחנו ויסעו על פי ה' ביד משה, כך בגאולה אחרונה יסעו על פי ה' ביד מלכי ארץ. וזהו אומרו 'והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך', ר"ל כי כל השררות כולם כאחד יסכימו לדבר זה שמן היושר הוא להחזיר העטרה לבעליה, כדאיתא בויקרא רבה סוף פרשת שמיני [יג, ה בסופו].

וזה שאמר הכתוב [יחזקאל כ, לה] "והבאתי אתכם אל מדבר העמים", 'מדבר' הוא לשון דיבור, כדאיתא בשמות רבה [ב, ד] אין 'מדבר' אלא דיבור, שנאמר [שה"ש ד, ג] "ומדברך נאוה", ר"ל אביא אתכם אל דיבור העמים, שיהיו נידונים ומדברים ביניהם על אורך גלותינו. כאשר שמעתי אומרים שהכהן הגדול במדינת הונגארן, הנקרא בלשונם פרימאס ירום הודו,

פיו פתח בחכמה לפני מלך ושרים ואמר: לא שמענו ולא ראינו שיהיה חבוש בבית האסורים שמונה עשר מאות שנה, כאשר היהודים האומללים האלה דוויים וסחופים תחת יד מלך ושרים, ואעפ"י כן הם מתנהגים כהוגן וכשורה. דפח"ח¹¹. וזהו אומרו 'ושרותיהם מניקותך', ר"ל כי כל השרות יסכימו ויניקו אותנו בדבש וחלב תחת לשונם, כמו שנאמר [ישעיה ס, טז] 'וינקת חלב גוים ושרד מלכים תינקי', [שם מט, כג] "אפיים ארץ ישתחו לך", ר"ל כי הקב"ה יעשה הדברים בדרך ארץ וכבוד ובדרך חכמת הפוליטיק. "ועפר רגליך ילחכו" [שם], ר"ל כי גם מהגוים ילזו אל ה' ביום ההוא ויבואו לארץ ישראל לדור ולסחור באהבה ואחוזה וריעות, "וידעת כי אני ה' אשר לא יבושו קווי" [שם], עכ"ל החכם הנ"ל שם בספרו [אות יט].

אהובי הקורא, ראה והתבונן במחשבתך בהדברים שהבאתי לך באות הקודם לזה מחכם ספרדי הנ"ל, שהיה אדם גדול וצדיק ותלמיד של אדם גדול וצדיק, הלוא הוא מרן בעל פלא יועץ, שנתקבל ספרו בכל תפוצות העולם, ואשר הביא בשם היפה תואר שהיה מן החכמים הגדולים הראשונים ומשאר גדולי עולם, שהחזרת ארצנו תהיה בדרך ארץ ובדרך הטבע וע"י חכמת הפוליטיק ע"י שתהיה נעשה 'פראבלעם' בין העמים, והוא כתב זאת בעת שעוד לא היה שום זכר בעולם ושום שאלה בעולם בבתי המחוקקים שלהם איך לפתור את ה'יודען פראבלעם' [= 'הבעיה היהודית'], כי לא היה אז בימיו 'פראבלעם' כזה כלל. וכעת שהגענו לתקופה כזאת שבאמת שאלת היהודים נוקבת ויורדת בכל בתי העמים, הכי אתה יכול לעבור על זאת מבלי משים לב על זה?! ועל כרחך מי שיש לו מוח בקדקדו מוכרח להודות שעתה הוא העת והתקופה שעליו ניבאו נביאינו, שהגיע עת פקודתנו ע"י הסיבות שסיבב לנו העילות כל העילות וסיבת כל הסיבות.

- 3 -

ומאד צדק המחבר החכם הנ"ל בפתחת ספרו הנ"ל, שכתב בענין המאורעות של הגאולה שלא להרחיק שום מאורע בזה ולומר שאינו הוא, יען שענין של הגאולה הוא נסתמה מאד, כמאמר של הקב"ה [קהלת רבה יב, י] 'ליבא לפומא לא גליא', וכן הז"ל שיש בהם מדעת

חסד אחד סיפר בשבח עם ישראל, שלמרות אורך גלותינו אנו מתנהגים כהוגן וכשורה, אבל בזמנינו הוא שאלה פתוחה כשאר שאלות היומיים בבית המחוקקים שלהם, ונותנים לבם לפתור אותה באופן שיהיה טוב לנו כל הימים, והכל הוא מעצה העמוקה של הבורא כל עולמים. עכ"פ מזה אנו רואים שהחכם ספרדי הנ"ל כיוון אל האמת בדבריו וכמעט נבואה נזרקה בו, ומזה אתה דן לכל שאר דבריו שכתב שהמה אמיתיים ודברי אלקים חיים.

11. אמר הכותב: עתה בזמננו אנו רואים עד כמה נתאמתו דברי הרב החכם ספרדי הנ"ל בביאורו בפסוק 'והבאתי אתכם אל מדבר העמים' שהוא לשון דיבור, שהעמים יהיו נידונים ומדברים ביניהם אודותינו, איך לעשות סוף וקץ לשיעבודינו בהחזיר עטרה ליושנה ולתת לנו ארצנו הקדושה, שעתה הוא באמת שאלה בכל בית מחוקקים שלהם, ומתאמצים לפתורה, עד שבזמן החכם הנ"ל שהוא לפני מאה שנה קודם לא היתה שאלה בין שאלות החיים בבית המחוקקים, רק כהן של

קונם לא פירשו לנו דבר ברור כי אם ברמז ובמשל, כמו ש'הרמב"ם סוף הלכות מלכים [פ"ב ה"ב]. על כן כל שעת הכושר לזה מחוייבים גדולי ורועי ישראל לקבלו באהבה ולעשות פעלים להביאו לידי גמר, ולהם המצוה הזאת לרחם על פליטתינו, ובחכמתם יקבצו פזורינו מארבע כנפות הארץ להיות בעצה אחת, והם ישוּבו ויבקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם, וכל אשר יעשו ה' יצליח בידם, ומה שיעשה על ידם הוא יהיה עשוי. ומטעם זה 'ליבא לפומא לא גליא', לפי שהדבר מסור ביד אדירי ישראל ורועי ישראל שהם יעשו לפי ראות עיניהם.

והביא דמיון אל זה, ממה שפירשו חז"ל [ר"ה כ"ה, א] גבי קביעת המועדים [ויקרא כג, ד] "אשר תקראו אותם במועדם", 'אתם' אפילו שוגגין ואפילו מזידין. והסביר האבן עזרא בהקדמתו לתורה דבר זה, כי לא פורש בתורה קביעות החדשים, אף שנוכל לבוא לידי איסור כרת ע"י קביעות החודש שלא כהוגן, כמו אכילת חמץ בפסח ויום הכיפורים, ולא בכל מקום ולא בכל זמן באו מבוארים כל משפטיו כלליו ופרטיו, ולעומת זאת כמה מצוות שהם לאדם פרטי שנתבארו בהרחבה, אלא ודאי וברור ואמת שהדבר מסור לבית דין אפילו שוגגין ומזידין, ועל כן סתם לנו זאת התורה, עכ"ד האבן עזרא. כך העיקר הגדול הזה של הגאולה לא פירש מה יעשה ג"כ, מפני כי הדבר מסור לגדולי ישראל שהם יעשו לפי ראות עיניהם לפי המקום ולפי הזמן. ולכן כתיב גבי הגאולה והצומות [זכריה ח, יט] "יהיה לבית יהודה למועדים טובים", להודיע שהגאולה מסורה לבית דין כקביעת המועדים, עכ"ד בהקדמת ספרו שם.

וממילא מזה תבין את אשר לפניך, ואל תבהל ברוחך לדון ולפסוק שאין לנו לעשות דבר בענין הגאולה רק נהיה בשב ואל תעשה ולהמתין עד שיבוא משיח והוא ישא אותנו על כנפי נשרים לארצנו ולנחלתנו, כאשר רבים מבני עמנו ואפילו רבנים וגדולי תורה חושבים ומתארים לעצמם כן ענין גאולתנו, וכאשר רב גדול אחד דרש ברבים כן שאין לעשות דבר בזה אפילו בנין ויישוב הארץ רק להמתין עד ביאת המשיח שיפרח לנו ע"י עב וישא אותנו בעבים לארץ ישראל, וגרם לו זאת יען שלא ירד לעומקה של הלכה זו שהוא אחד מן ההלכות העמוקות והעמומות, וכמו שהבאתי בהקדמה שניה מש"ס ותנא דבי אליהו, ומי שלא העמיק בה אין לו שום השגה בזה.

ואביא לך לדברי תנא דמסייע לי, הלוא הוא הצדיק המקובל החכם ספרדי הג"ל [שם אות לד] מה שכתב בזה, וזה לשונו: ולא תעלה בדעתך שהקץ והגאולה וביאת משיחנו אחד הוא ויבוא הכל בבת אחת וביום אחד, כי באמת שני דברים המה (עיין בתחילת הספר בהסכמת הגאון קדוש עליון חכם ספרדי אבדק"ק ראשון לציון, שכתב ג"כ כן) ויש לכל אחד עת וגבול וזמן לכל חפץ, וכמו שאנו אומרים בסליחה 'קרב לנו קץ הגאולה', כי ראשיתה היא דבר מועט שאינו מורגש, כדאיתא בירושלמי דברכות [פ"א ה"א]: רבי חייא ורבי שמעון בן חלפתא היו מהלכין בקריצתא (שם מקום) וראו איילת השחר שבקע אורה, אמר רבי

חייה לרבי שמעון כך יהיה גאולתן של ישראל, בתחילה קימעה קימעה, כל מה שהיא הולכת היא רבה, מאי טעמא, "כי אשב בחושך ה' אור לי" [מיכה ז, ח]. וכן אמרו במגילה פ"ב [ז, ב] וכיון דנקבצו גליות נעשה דין ברשעים¹², וכיון דנעשה דין ברשעים כלו המינים¹³, וכיון שכלו המינים מתרוממת קרן הצדיקים. והיכן מתרוממת קרנה, בירושלים, שנאמר [תהלים קכב, ו] "שאלו שלום ירושלים". וכיון שנבנית ירושלים בא דוד, וכיון שבא דוד באת תפילה, וכיון שבאת תפילה באה עבודה, וכיון שבא עבודה בא הודאה. האריך בעל המאמר ואמר בכל החלוקות וכיון וכו', להודיע שיש עת זמן מוגבל לכל חפץ, וביאת משיחנו הוא הייעוד האחרון והמופלא שבכולם קודם תחיית המתים, כנכתב לעיל שביהמ"ק עתיד להיבנות קודם מלכות בית דוד, כמבואר בירושלמי דמעשר שני [פ"ה ה"ב]. ולכן נקרא מלכות בית דוד 'שמש', כדכתיב [תהלים פט, לז] "וכסאו כשמש נגדי", כי הגאולה היא כמו השחר עולה וכל מה שהיא הולכת היא רבה, ומלכות בית דוד יהיה מאוחר אליה כצאת השמש בגבורתו.

והאומר שראשית הגאולה תהיה ע"י משיח בן דוד כמו שמקווים דלת עמי הארץ, הוא כמו שאומר שקודם אור הבוקר יזרח השמש, שהם דברים בטלים ומבוטלים, והרעה הגדולה הנמשכת מן הרעה הנפסדת הזאת הוא מורגש לכל, והנסיון יוכיח. והדבר הזה מצוה לאומרו בפני עמי הארץ, וברוך המקדש שמו ברבים. ולפי דעתי המסתיר את הדבר הזה הוא מחלל שם שמים בסתר, כי בעוונותינו הרבים כמה קלי הדעת פערו פיהם לבלי חוק שהיו עיניהם נשואות לשנת ת"ר, ויחפאו דברים אשר לא כן על ה' ועל משיחו, והייעוד הנפלא הזה שנתאו אליו אבותינו הקדושים והבטיחו עליו כל הנביאים שב לחוכא ואטלולא בעיני ההמון, אוי לאזנים שכך שומעות, והדבר הרע הזה ח"ו נעשתה מעיני העדה לשגגה. שאם אפילו באה האזהרה מפני הגבורה שאין לדבר בייעוד הגאולה משוב עד רע, אבל כתיב [תהלים קט, קב] "עת לעשות לה' הפרו תורתך", ואם הקב"ה חס על כבודם של צדיקים יותר מכבודו, ק"ו לצדיקים שחייבים לחוס על כבוד קונם יותר מכבודם מבלי להביט אל הריקים ואל הפוחזים המקדימים פיהם לאזנם. לה' אלקינו הרחמים והסליחות, כי מרוב שיחי וכעסי דיברתי עד הנה. ואם יבוא איש אשר קינא לשם האל ויסכר פי דוברי שקר אפילו בדברי הבאי, ברוך הוא לה', וכל ישראל מצווים על קידוש השם, אבל מקובלים אנו ומורגל בפי כל ישראל שמשיח בן יוסף קודם למשיח בן דוד והגאולה קודם גם אליו שהיא ההצלה

12. היינו רשעי הגוים שהרשיעו לישראל, וזה ראייה לדברי האוה"ה הק' בפרשת צו [ויקרא ו, ב ד"ה עוד ירצה] שהבאתי לעיל [פרק ראשון, ד"ה והלום ראיתי] שהקב"ה לא ימתין עם הקיבוץ של ישראל לא"י עד שיעניש את הרשעים שהרעו לישראל בגלות, כי עוד קודם שיענישם יקח את ישראל מידם לארץ ישראל, עיי"ש, והיא גמרא מפורשת פה.

13. ר"ל שיראו הכל השגחת השי"ת, וע"י כן יטו כולם לבכס להשי"ת ויאמינו בו ויתוקנו כל המינים שבישראל, וכמו שהבאתי לעיל בשם גדולי רבותינו ז"ל שעתה בגאולה הבאה בב"א ישיגו תיקון אפילו הכופרים שבישראל, וכמו שהארכתי לעיל.

מהגזירות והרעות המתרגשות לבוא לישראל, ואופן הגאולה הזאת ומהותה ליבא לפומא לא גליא, והרבה פתחים למקום ואין מעצור לה' להושיע, ולא בחרב ובחנית יושיע ה' רק ע"י שלוחיו הנאמנים, וכמו שביארתי לעיל [באות יט] שעלינו לבקש חסד וחנינה מאת מלכי ארץ (והן הן הדברים שהבאתי לעיל בשמו באות יט), ועפ"י הדברים האלה תשכיל, כי הן דברים אשר לא יערכנה זהב וזכוכית וכל חפצים לא ישוו בה, וכל שכן בהצטרף עדות האדירים הנזכר הרד"ק ומהר"י אברבנאל ומרן מהר"ש יפה בעל יפה מראה הנ"ל, ועפ"י שלשה עדים נאמנים האלה יקים הדבר הזה, כי לא נעלם מאתם מאמרי חז"ל, אך הם ידעו שראשית הגאולה תהיה דבר מועט כמו עלות השחר, וזאת תולה בנו להשיגו ע"י שלוחי השי"ת, עכ"ד. ועוד האריך בענין זה בנפלאות, ואין אני יכול להעתיק כל דבר כי צריך לזה ספר בפני עצמו.

הרי לך תנא דמסייע לי לכל מה שכתבתי לעיל, ודלא כרב הנ"ל שדרש שאין לנו לעשות דבר רק להמתין על ביאת המשיח שיבוא פורח באויר על רכב וסוסי אש והוא ישא אותנו לא"י. וראה אחי כי החכם המקובל הנ"ל כתב על דעה כזו כי הוא דעה נפסדה וחילול השם, וכל השותק ומסתיר דבריו ואינו מודיע לרבים שאינו כן הוא מחלל לשם שמים בסתר, ומצוה לפרסם ברבים שאנו מחוייבים לעשות את שלנו בכל מאמצי כוחנו ולבקש ממלכי חסד שיתנו לנו חנינה בזה, והשי"ת יגמור בעדנו לטובה, וחפץ ה' יצליח בידינו. ודו"ק כי הדברים כנים ואמיתיים בעזה"י.

– כא –

ואביא ראייה גם מרבינו הרמב"ם שאין לנו לסמוך על נסים גרידא רק לעשות הכל מה שבידינו לעשות בטבע ואח"כ יבוא לנו הסיוע מן השמים, ממה שכתב באגרותיו לחכמי מרשילא [תחילת האיגרת ע"ג כא] אודות החכמות החוזים בכוכבים מה דעתו בזה, ואחר שכתב דאין ממש בספרים אלו שמדברים מזה ואין בהם חכמה כלל אלא טיפשות, ואין בלימוד בספרים הללו אלא איבוד זמן לחוד בלי שום תועלת כלל, כתב בזה"ל: וזאת היא שאבדה מלכותינו והחריבה בית מקדשינו והאריכה גלותינו והגיעתנו עד הלום, שאבותינו חטאו ואינם לפי שמצאו ספרים רבים באלה הדברים של דברי החוזים בכוכבים וטעו ונהו אחריה ודימו שהם חכמות מפוארות ויש בהן תועלת גדולה, ולא נתעסקו בלמידת המלחמה ולא בכיבוש ארצות, אלא דימו שאותן יועילו להם, ולפיכך קראו אותם הנביאים סכלים ואוילים, ודאי סכלים ואוילים היו, ואחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה הלכו, עכ"ל הקדוש.

הרי שאדונינו הרמב"ם האשים את אבותינו על החורבן ארצנו ומקדשינו על שלא נתעסקו בלמידת המלחמה וכיבוש ארצות רק בילו ימיהם בתוהו ובוהו וסמכו על זה, ולמה לא האשים אותם על שלא נתעסקו בתורה ובעבודה כדבעי למיהוי, ועל כרחק דזה לחוד לא מהני. וכדברי הרמב"ן בכמה מקומות בפירושו על התורה [ע"י בדבריו ריש פרשת נח ופרשת וישלח],

דאין לסמוך על נסים, ורק צריך לעשות הכל מה שבטבע לעשות, ואז יבוא הסיוע מן השמים. וכן כתב הרשב"א בתשובה [ח"א סימן תיג]. וכפירוש המדרש בפרשת פקודי [תנחומא סימן ח] על הפסוק "אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו" [תהלים קטו, א], דאין הכוונה דאדם לא יעשה כלל רק יסמוך על השי"ת שהוא לבדו יבנה, רק הכוונה דבעת שהאדם עושה ועמל לא יסמוך על מעשי ידיו לחדו, דאז שוא עמלו בוניו בו, רק יסמוך על הסיוע מן השמים שיסייע לו. וזה מדוייק בפסוק 'שוא עמלו בוניו בו', היינו שיש מי שעמל ובונה רק לא יסמוך על עמלו לבדו רק ישים מבטחו על ה'.

ובאמת מבואר בירושלמי בפ"ק דיומא [ה"א] דבבית שני היו עוסקים בתורה ובמצוות, ולא בשביל שהיה חסר להם זכות התורה והמצוות נחרב הארץ והבית, ועל כרחך כדברי הרמב"ם דסמכו על תוהו ובוהו ולא עסקו בדברים הטבעיים דהיה נצרך לקיום הארץ, כמו למידת מלחמה וכבישת ארצות, זאת גרם אבידת הארץ וחורבן ביהמ"ק.

וגם כתב רבינו הרמב"ם דזה ג"כ אריכת גלותינו והגענתו עד הלום, ובלי ספק דאין כוונתו דעתה בגלות היה לנו ללמוד ללחום מלחמה ולכבוש ארצות, דזה אין ביכולתנו כעת מחמת חלישותינו מכח פיזורנו בין האומות, וזאת היה שייך בהיותנו יחד בארצנו, וגם אנו מושבעים על זה שלא נעלה בחומה, וברור דכוונתו בזה הוא דיש לנו להשתמש באמצעות הטבעיית שיבוא לידינו, כמו לבקש את המלכים שיטו חסד עלינו להשבית את הגלות מעלינו ולכבוש את הארץ בקניית כסף¹⁴, וכיוצא בזה מן השתדלות הטבעיים, ולא לסמוך על נסים גרידא, ואז יבוא לנו העזר מן השמים ויביאנו לארצנו וישים קץ לגלותינו. אבל בלא שנעשה דבר מה בזה, אז עלינו יסובבים דברי רבינו הרמב"ם שכתב ד'זאת האריכה גלותינו והגיעתנו עד הלום', היינו שנוכל להאשים רק אותנו ועצמינו על אריכות הגלות ועל מה שהגענו עד הלום, שאנו עתה הפקר כדגי הים, וכל מאן דהוא עושה עמנו כל מה שלבו חפץ, ודמנו נשפכה במים בעוונותינו הרבים. וה' יתן בלבנו להכיר את האמת ויעורר את לב כל ישראל לשוב ולחמוד לחיק אמנו ולעשות פעלים לזה, ויפקח את עיני העוורים אשר הם"מ רח"ל מסמא את עיניהם בטענות בדיות אשר אין להם שורש ועיקר, ואדרבא מבואר בחז"ל היפך דבריהם. וד"ל.

- כב -

כתב הגאון המקובל איש אלקים מו"ה דוד לידא, ב'עיר מקלט' [מצוה שלד, לח, א] בפסוק "והארץ לא תמכר לצמיתות" [ויקרא כה, כג], וז"ל: מוהרמ"ש כתב שבגאולת הארץ תלוי

14. וכמו שהאריך הגאון הצדיק מו"ה צבי קאלישער ז"ל בספרו דרישת ציון, ועוד גאונים האריכו, והביאו ראיה מירושלמי [מו"ק פ"ב ה"ד] דקניית קרקע מידם הוי כמו כבישה, וזה מצוה עלינו לפדות הארץ מידם, וכמו שכתב ג"כ הריב"ש [סי' קא] וכמו שהבאתי לעיל בהסכמה. ועיינן בזה באריכות בקונטרס ישיבת ארץ ישראל מענה ט, להגאון הגדול מו"ה יונה דוב בלומבערג מק"ק דווינסק, שנרפס בוילנא שנת תרנ"ח.

גאולתינו ובישיעבודה תלוי שיעבודנו, עכ"ל. וגם הרמב"ן בספר המצוות [מצות ל"ת, רכז] הביא ירושלמי דמאי [פ"ה ה"ח], דעלינו החיוב שלא נצמית ארצנו ביד הגוים, וסיים דבריו בזה"ל: והנראה מדבריהם אלו שהיא מניעה שלא נצמית הארץ ביד הגוים ולא נעזבנה להם, והענין הוא כאשר נצטוונו בגופותנו הנמכרים לגוים שנוציא אותם מידם, ופירש הכתוב הטעם [ויקרא כה, נה] "כי לי בני ישראל עבדים", וכן הוזהרנו בנחלת הארץ ולא נניח אותם בידם, ונתן בה הטעם כטעם הנזכר בגופות, לפי שהארץ שלו יתעלה ולא יחפוץ להושיב בה אחרים זולתנו ואלינו תחזור, עכ"ל הק' של הרמב"ן¹⁵. ובדברי הרמב"ן הללו יובנו היטב דברי העיר מקלט הנ"ל, שכתב דגאולתינו תלוי בגאולת הארץ ובישיעבודה תלוי שיעבודנו, דלכאורה צריך להבין למה תלוי זה בזה, אבל בהנ"ל יובן מאד, דכבר כתב הרמב"ן דהשי"ת הקפיד שלא נצמית הארץ ביד הגוים כמו שנצטוונו בגופים של ישראל שנוציא אותם מידם, והשתא שאין אנו חשים להוציא את הארץ מידם בא העונש מדה כנגד מדה שגם גופנו משועבד בידם, אבל באם נשתדל להוציא את הארץ מידם, בזכות זה נזכה שגם גופנו תצא לחירות מידם. והוא טעם אמת וברור בעזה"י.

— כג —

והלום מצאתי עוד ראייה מש"ס, דביישוב ארץ ישראל - רצוני לומר בפדיית הארץ מידם ובעסק בניינה וביישובה - תליא גאולתינו העתידה בעזה"י, מש"ס תענית פ"ב [טו, א], דתנן התם סדר תעניות כיצד וכו' עמדו בתפילה וכו' ואומר עשרים וארבעה ברכות, י"ח שבכל יום, ומוסיף עליהן עוד שש ואלו הן וכו' ואומר חותמיהן, על הראשונה הוא אומר מי שענה לאברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם ברוך אתה גואל ישראל, על השניה הוא אומר מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם ברוך אתה זוכר הנשכחות, על השלישית הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל הוא יענה אתכם ברוך אתה ה' שומע תרועה, על הרביעית הוא אומר מי שענה לשמואל במצפה הוא יענה אתכם ברוך אתה ה' שומע צעקה, על החמישית הוא אומר מי שענה לאליהו בהר הכרמל הוא יענה אתכם ברוך אתה ה' שומע תפילה, על השישית הוא אומר מי שענה את יונה ממעי הדגה הוא יענה אתכם ברוך אתה ה' העונה בעת צרה, על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלים הוא יענה אתכם ברוך אתה ה' המרחם על הארץ¹⁶. ובדף יז. בדברי המשנה 'על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד ואת שלמה בנו', קפריך הש"ס מכדי יונה בתר דוד ושלמה

15. ובדרישת ציון ביאר דעיקר הכיבוש כעת הוא בקנין כסף, כתוס' קידושין [כו. ד"ה אמר] עיי"ש.
16. ובפירוש ברכה זו 'ברוך אתה ה' המרחם על הארץ' פירש רש"י [שם ד"ה ושלמה] ותוס' [שם טז: ד"ה ברוך] ומהרש"א שם שהם התפללו על ישוב ארץ ישראל, כמו שמבואר במזמור 'תפילה לעני' [תהלים קב] שנתייחד זה המזמור על תפילת בני הגלות ומתפללין לקרב הגאולה, ועיי"ש במהרש"א שהאריך לבאר את כל ה'קאפיטל' של 'תפילה לעני' שמדברת מצרות הגלות ומהגאולה.

הוה, מאי טעמא מקדים ליה ברישא, ומשני הש"ס משום דבעי למיחתם 'מרחם על הארץ', תנא משום סומכוס אמרו 'ברוך משפיל הרמים', עכ"ל הש"ס. ורש"י פירש דלסומכוס במקום 'ברוך מרחם על הארץ' היו אומרים 'ברוך משפיל הרמים', עיי"ש.

והנה במהרש"א שם עמד על פירכת הש"ס דמה טעמא הקדים יונה לדוד ושלמה, דמפני מה לא פריך הש"ס גם מאליהו דגם כן בתר דוד ושלמה הוה. דבשלמא למ"ד דאליהו זה פינחס ניחא, מיהו בכמה מדרשים מוכח דלאו כהן הוה, כמו שכתבו תוס' בפרק המקבל [ב"מ קיד: ד"ה מהו], א"כ קשה מאי טעמא לא פריך הש"ס מאליהו. וכתב ליישב, דגבי אליהו ניחא ליה, דרמזו רמיז דאליהו יבוא קודם משיח בן דוד, עכ"ד. הרי דכל תפילות דסדר תענית נתקנה ונסדרה על דרך ביאת משיח צדקנו בב"א. ובהכי ניחא לי להבין תירוץ הש"ס על הפירכא מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוה מאי טעמא מקדים ליה ברישא, ומשני משום דבעי למיחתם 'ברוך מרחם על הארץ'. ולכאורה קשה, מאי טעמא עשה התנא דמתניתין לעיקר גדול כל כך למיחתם ב'מרחם על הארץ' עד דבשביל זה שינה מסדר הזמן להקדים את המאוחר ולאחר את המוקדם. אבל בהנ"ל דרמזו בזה מענין ביאת המשיח ניחא הכל, דבכוונה מיוחדת חתמו ב'ברוך מרחם על הארץ', דמיירי מיישוב ארץ ישראל דדוד ושלמה התפללו עליה, כמו שהבאתי בשם רש"י ותוס' ומהרש"א, ולא לבד התפללו עליה אלא גם עסקו בבנינה וביישובה. ומה דנקט הש"ס תפילתם, כדי להורות על מה שהבאתי לעיל [פרק שני, אות ז] בשם הש"ס דנדה [ע, ב] דהא בלא הא - העסק בלא תפילה - לא מהני, והם עסקו גם התפללו על ישוב הארץ, ועל כן חתמו דווקא בברכה זו, להורות דהכל הולך אחר החיתום, וזהו העיקר בביאת משיח צדקנו, לעסוק ביישוב א"י כמו דוד ושלמה, ובה יקרבו ביאת המשיח, וכדברי המקובל אלקי בעל משנת חסידים שהבאתי לעיל בפ"ב [אות יא] דהשי"ת ממתין בביאת המשיח עד שיבנה הארץ תחילה, ועל כן היתה קפידא אצל חכמי הש"ס לחתום ב'מרחם על הארץ', להורות דאם אנו מרחמין על הארץ ונבנה אותה ונעסוק בכל כוחנו ביישובה וגם נתפלל על זה כמו דוד ושלמה דעשו שתיהן, אז נקרב בזה ביאת משיחנו בב"א, דבזה אנו מראין להשי"ת שאנו מצפין ומתאווין וחומדין אל ארצנו הקדושה, אז בזה נקרב זמן ביאת מועד לגאול אותנו מגלות החל והמר הזה. וכמו שכתב רבינו המהרש"א שם בביאור הכתובים בקאפיטל 'תפילה לעני' הנ"ל [תהלים קב, יד-טו] "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", וזה לשונו: 'כי בא מועד', שאמר דניאל 'עד עת מועד', כי כבר רצו עבדיך בגלות המר גם אבניה ואת עפרה הוסיפו לחננה, לא כדור המדבר שמאסו בה שעל כן נגזר עליהם הגלות ממנה, אבל עתה שנתייסרו בגלות כבר שבו לחמוד את ארצה, וממילא כדאים המה שתרחם עליהם, עכ"ד הקדושים. ונראה לי להוסיף ביאור על דברי רבינו המהרש"א, דלמה נקט בקרא דווקא אבניה ועפרה, הוה ליה למימר 'כי רצו עבדיך את ארצה'. אבל ברור דלהורות בא דייקא על אבניה ועפרה שהמה חלקי הבנין לבנות עמהם בית וחומה, ולהורות שבני הגלות חומדין

ומתאווין לבנות את הארץ, ובזה המה מרוצין לפניו יתברך שמו ויתעלה לנצח. והדברים ברורים ומאירים כשמש, ובשביל זה יזכו לקרב את עת מועד שאמר דניאל בב"א.

ועפ"י זה נראה לומר, דמה שהביא הגמרא הברייתא דסומכוס דלדידיה היו חותמים 'ברוך משפיל הרמים', דרש"י פירש דהוא חולק על הת"ק דאמר דהיו חותמין 'ברוך מרחם על הארץ', ולולי פירוש רש"י היה נראה לי דסומכוס אינו פליג על הת"ק ורק להוסיף בא על המשנה, ולדידיה בתרווייהו היו חותמין 'ברוך מרחם על הארץ ומשפיל הרמים'¹⁷, וכוונתו היתה בהוספה זו ג"כ לרמזו על גאולתינו בב"א, דאם נהיה מרחמין על הארץ לכללה ולשכלה ולבנותה, אז זכות ישוב ארץ ישראל יועיל לנו להשפיל רמים כל העומד לנגדנו, אף אם יהיה כגובה ארזים גבהו וחסון כאלונים, יהיה נשפל ונגדע נגדנו, כי ה' אתנו. וכאשר כתב רבינו יעב"ץ [בסולם בית אל, אות ב], וז"ל: וכל חפצי שמים הנעשים בלב שלם מצליחים, כמו שאמר הכתוב בחזקיהו [דהי"ב לא, כא] "ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלקים בכל לבבו עשה והצליח", כן יהיה גם אצלנו. ועל זאת כיוון סומכוס בהוספה שלו, שהשי"ת ישפיל הרמים שירצו לעכב עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו, אמן כן יאמר ה' בב"א. הרי בפירוש דבזכות ישוב ארץ ישראל אנו מקרבין את הגאולה.

- נד -

וכן כתב עוד המהרש"א בברכות [ו, ב] על מה שאמר הש"ס שם גבי מצות שמחת חתן וכלה, רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר [ירמיה לג, יא] "כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה'", כתב שם המהרש"א [ח"א ד"ה עובר] שהוא קיומו ויישובו של ארץ ישראל, והיינו שאם מקיימים ומיישבים ארץ ישראל, אז אמר ה' שאשיב את שבות הארץ כבראשונה. ודו"ק.

- נה -

וגם זכות אבות אינו עומד לנו רק כשאנו מחבבים את הארץ, כמו שאוכיח בעזה"י. ואקדים את המדרש בפרשת בחוקותי [ויק"ר לו, ה] וז"ל: ולמה הוא מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהם, אמר ריש לקיש, משל למלך שהיו לו שלשה בנים ושפחה אחת מגדלתן, כל זמן שהיה המלך שואל בשלום בניו היה אומר שאלו בשלום המגדלתן. כך, כל זמן שהקב"ה מזכיר אבות מזכיר הארץ עמהם, הדא הוא דכתיב [ויקרא כו, נב] "וזכרתי את בריתי יעקב וגו' והארץ אזכור", עכ"ד המדרש.

ונראה לי ביאור מדרש זה עם דברי הרמב"ן בפרשת שלח, בתפילת משה על ישראל

¹⁷ כדמצינו בשאר דוכתי בש"ס כן, שאמרו הילכך נימרי תרווייהו, עיין מגילה [כא:]: ובברכות

[נט], ודו"ק.

בעוון מרגלים, שאמר [במדבר יד, יז-כ] "ועתה יגדל נא כח אדני וגו' סלח נא לעוון העם הזה כגודל חסדך וגו' ויאמר ה' סלחתי כדבריך" וכתב הרמב"ן וזה לשונו: ולא הזכיר 'נוצר חסד לאלפים', כי לא בזכות אבות התפלל משה עכשיו, ולא הזכיר בתפילה הזאת 'לאברהם ליצחק וליעקב' כלל, והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשנה, והם מורדים באבותם ולא היו חפצים במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאד, והאיך יאמר "אשר נשבעת להם בך וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם" [שמות לב, יג] והם אומרים אי אפשרנו במתנה זו, עכ"ל הקדוש. וגם כבר הבאתי לעיל מדרש תנחומא פ' ראה [סימן ח] על מה שאמר ירמיה הנביא [ירמיה ג, יט] "ואתן לך ארץ חמדה", ארץ שחמדוה אבות העולם, אברהם נתאוה לה יצחק נתאוה לה ויעקב נתאוה לה, וכמו שהביא שם הוכחות מפסוקים על זה.

ועתה י"ל דזה כוונת הפסוק והמדרש, דהתורה גילתה דדווקא אז יזכור לנו השי"ת זכות אבות, אם אנו נאחזו במדתם לחמוד ולחבב את הארץ כמו הם שחבבו וחמדו ונתאוו את הארץ, כמו כן נעשה אנו, אז יזכור לנו השי"ת את זכותם, וזה שאמר הכתוב 'וזכרת את בריתי יעקב וגו', אבל רק בתנאי 'והארץ אזכור' איך הוא חיבתכם להארץ. וזה ג"כ מה שאמר המדרש, כל זמן שהקב"ה מזכיר אבות מזכיר הארץ עמהם. ודו"ק כי הוא ברור ואמת, ולפי מדת החיבה שיהיה לנו אל ארצנו הקדושה, כמדה זו יגדל זכות האבות עלינו. וד"ל.

- נ -

ובספר אוצרות יוסף, להגאון רבן של ישראל מרן רבי יוסף ענגיל זצ"ל¹⁸, ובמאמר דוד [אות ד] הביא מדרש הנ"ל וביאר, דנדוע בחכמה כי יחוד מלכות עם תפארת נחשב לייחוד המלכות עם הג' מדות חסד גבורה תפארת, כי התפארת כולל שלשתן כנדוע, וזאת אתה רואה בדברי המדרש, כי כל זמן שהקב"ה מזכיר שלושת אבות מזכיר הארץ עמהם, וכבר ידעת כי ארץ הוא בחינת מלכות, וא"כ תבין כי ענין הזכרת ארץ ישראל עם האבות הוא סוד יחוד המלכות עם חסד גבורה תפארת, דהם ג' אבהן אברהם יצחק יעקב. וזה הטעם הכתוב [תהלים נ, א] "אל אלקים ה' דיבר ויקרא ארץ" וגו', כי השמות אל אלקים ה' הם כסדרן חסד גבורה תפארת, ואלו הג' מתייחדים עם הארץ כאמור.

והנה תראה דבר מפליא, כי כמו שאמרו במדרש הנ"ל דכל מקום שהקב"ה מזכיר האבות מזכיר הארץ עמהם, כן תמצא בצוואת רבי אליעזר הגדול [בתחילתו] אמר בזה הלשון: ותפילת ערבית שים ראשונה לכל התפילות, כי יעקב אבינו תיקן אותה, והכתוב עשאו ראשונה לכל האבות, שנאמר [בראשית כח, יג] "והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלקי אברהם אביך ואלקי

18. שהוא אחד מספרי הקבלה שחיבר, ועד רעיון על גודל חכמתו בחכמת האמת, וכמו שהיה כעת לא נדפס ממנו על חכמת הנסתר רק ספר עילוי וגאון עולם בנגלה כמו כן היה בחכמת זה לבד, והשאר עודם בכת"י, והוא מבהיל כל הנסתר.

יצחק הארץ" עכ"ל. והנה תיבת 'הארץ' שהביא כאן רבי אליעזר הגדול אין לה שום ביאור. ולשוון הפסוק בפרשת ויצא הוא כך [שם] "והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך", ועל כן נכתבה שם בפסוק תיבת 'הארץ' אחר האבות. אבל לענין שהיה רבי אליעזר עסוק בה לא נצרכה כלל, ולמה הביא תיבה זה לכאן. ועל כרחק דע והבן, כי כמו שאמרו חז"ל בכל מקום שזכרו האבות נזכרה הארץ עמהם, וזה לסוד יחוד המלכות עם ג' האבהן, ועל כן גם כאן אחרי הזכרות האבות - דהרי 'והנה ה' נצב עליו' הרי יעקב, 'אלקי אברהם אביך' הרי אברהם, ו'אלקי יצחק' הרי יצחק - נאמר אחרי זה במקרא תיכף 'הארץ' וגו', והיתה כוונת הפסוק להסמיק הזכרת הארץ להאבות. והנה ככה כיוון גם התנא רבי אליעזר הגדול דלא רצה להפריד הייחוד אפילו בדיבור בעלמא, על כן הואיל והוצרך רבי אליעזר לאתויי הקרא ד"והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק", לכן הזכיר ג"כ תיבת 'הארץ' בתרייהו, כדי שלא להפריד בדיבורו הייחוד הקדוש הנרמז במקרא, וכמובן למשכיל. עכ"ד הגאון עולם רבן של כל בני הגולה הנ"ל, ודפח"ח וראויים אליו.

הרי מזה תראה ותבין מגודל ההתקשרות שיש להאבות עם הארץ, עד שאפילו בדיבור גרידא אין להפריד ביניהם, ושעל זה הקפידה התורה וגם התנא הגדול רבי אליעזר. על כן תדע מזה, שמה שכתבתי לעיל בביאור המדרש עפ"י דברי הרמב"ן הנ"ל דאין אנו יכולין להזכיר זכות אבות זולת אם אנו נהיה מחבבין את הארץ ג"כ כמו שהם היו מחבבין ומחמדין את הארץ, דזה אמת גם עפ"י חכמת הנסתר, דכיון דהארץ והאבות המה אגודין זה בזה ועל ידי שניהם יחד נעשה הייחוד השלם, על כן איך אנו יכולין לעורר זכות אבות עלינו בשאין חיבת הארץ תמה בלבנו, כיון דהאבות עם הארץ המה כתרי ריעין דלא מתפרשין, על כן עלינו לחבב ארצנו בכל מאמצי כוחנו במחשבה ובדיבור ובמעשה, אז ממילא יתעורר עלינו זכות אבותינו, כיון דהם מושגים האגודין זה בזה. ודו"ק.

ועפ"י זה תבין ג"כ דהגאולה תלוי רק בהחיבה שאנו מחבבין ארצנו הקדושה, ולפי החיבה שאנו מביאים נגדה ככה תתקרב הגאולה לנו. כי עיין בספר אבן שלמה [פי"א אות ט] לרבינו הגאון מווילנא ז"ל, שכתב דגאולה העתידה אינה תלויה בתשובתנו רק תהיה בזכות אבות, כמו שאנו אומרים שלש פעמים בכל יום 'וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם', הרי דתלוי בזכות אבות, וזכות אבות תלוי כפי המדה שאנו מחבבין את הארץ, א"כ יפה אמרתי דהכל תלוי בחיבת הארץ. והשי"ת ישים בלבנו למסור לבנו ונפשינו על קדושת ארצנו ולבנותה על תילה למען כבוד שמו יתברך ויתעלה, ונוכה לגאולה שלימה בב"א.

- כז -

במדרש רבה פרשת מסעי [במדב"ר כג, ז] איתא: אמר הקב"ה, חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל, למה, שאני תרתי אותה. להודיעך שאין חביבות כא"י. אמר לו הקב"ה למשה,

הן הארץ חביבה עלי, שנאמר [דברים יא, יב] "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד", וישראל חביבין עלי, שנאמר [שם ז, ח] "כי מאהבת ה' אתכם". אמר הקב"ה, אני אכניס ישראל שהן חביבים עלי לארץ ישראל שחביבה עלי, שנאמר [במדבר לד, ב] "כי אתם באים אל ארץ כנען", עכ"ל. והנה כבר האריך המהר"ל בספריו [עיי' נצח ישראל פי"א, ועיי' דרוש לשבה"ג ד"ה ומפני] שאהבת ה' אל ישראל אינו קשור בשום דבר, ובין עושים רצונו או לא עושים ח"ו לעולם לא סר אהבתו מהם. וכן כתב בפירושו גם רבינו הרמב"ם באיגרת תימן [ד"ה וכבר הבטיח], וגם רבינו בעל נועם אלימלך בפרשת דברים [ד"ה עוד בפסוק]. א"כ עפ"י זה תמיד רוצה השי"ת שבניו החביבים יכנסו לארץ משום דתמיד המה חביבים עליו, ורק אם המה טובים אז יכניסם בנס נגלה, ואם ח"ו אינם כדאים אזי יהיה הכניסה עפ"י אמצעים טבעיים, וכמו שהארכתי לעיל בפ"ב. וזה ברור.

- כה -

עוד שם במדרש [במדבר כג, יא] בפסוק "זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה" [במדבר לד, ב], מהו 'לכם', לכם היא ראויה. משל למלך שהיו לו עבדים ושפחות והיה משיא לעבדיו שפחות מן אוסיא אחרת ולשפחותיו עבדים מן אוסיא אחרת, עמד המלך וחשב בדעתו, אמר, העבדים שלי והשפחות שלי, מוטב שאשיא עבדי לשפחותי, שלי לשלי. כך כביכול אמר הקב"ה, הארץ שלי שנאמר [ויקרא כה, כז] "כי לי הארץ", וישראל שלי הם שנאמר [שם פסוק נה] "כי לי בני ישראל עבדים", מוטב שאנחיל ארצי לעבדי, שלי לשלי, לכן נאמר זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, עכ"ד המדרש.

ויש להקשות, מה צורך היה לחז"ל במשל הנ"ל, הוי להו למימר בסתם, בארץ ישראל כתיב 'לי' ובישראל כתיב 'לי' וכו'. גם קשה, למה הביא המדרש פסוק "כי לי בני ישראל עבדים", הוי להו להביא הפסוק הנאמר במתן תורה [שמות יט, ו] "ואתם תהיו לי" וגו', למה הזכירו כאן הפסוק הנאמר בישראל בעת שהמה בבחינת עבדים. ויש לפרש דקשה היה למדרש למה כתיב 'אשר תפול לכם בנחלה' דייחס הכתוב הנחלה להארץ דהיא מעצמה תפול לכם, 'זאת הארץ אשר תנחלו' הוי ליה למימר, דהנחלה בא מצד ישראל ולא מצד הארץ. ועל זה הביא משל הנ"ל לתרץ את הכל, דנחזי אגן במלך שיש לו בנים ודאי דלא יעלה על דעתו כלל להשיא בניו לעבדים ושפחות דעלמא רק ישיא אותם בדומה לו, אבל עבדיו ושפחותיו לא יקפיד מלהשיאם לעבדים ושפחות דעלמא. אבל התיישב אח"כ דגם בעבדיו ושפחותיו מוטב להשיאן שלו בשלו ולא מדעלמא, דעכ"פ מוטב לעשות כן, דעל זה יורה לשון 'מוטב', היינו אף דגם זאת טוב אבל זאת מוטב קצת יותר. וכבר ידענו ממאמר חז"ל [ב"ב י, א] דבזמן שעושין רצונו של מקום אנו בנים למקום ובזמן שח"ו אין עושין רצונו הוויין עבדים, ועפ"י זה אתי שפיר הכל, דוודאי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ונוהגין כשורה וכראוי והוויין בנים למקום, אז לא היה שום הוי אמינא דלא להם יהיה הארץ, דאז

השידוך הוא ענבי גפן בענבי גפן. אבל כשח"ו אין עושין רצונו של מקום והוויין בבחינת עבדים, אז היו יכולין לחשוב כיון דישאלים הוויין רק עבדים אולי ישיא הקב"ה את הארץ לעבדים דעלמא המה אומות העולם, על זה הביא המדרש משל הנ"ל, הגם אפילו בעת שישראל הוויין רק בבחינת עבדים, היינו שאין עושין רצונו של מקום, מוטב להשיא את הארץ שלי בשלי.

ועפ"י זה אתי שפיר במשל שהביאו לרמזו הגם בעת שיהיו ישראל בבחינת עבדים, היינו דאין עושין רצונו ח"ו, דאפילו בעת הזאת רוצה השי"ת בהשידוך של ישראל עם ארץ ישראל. ועל כן דייק המדרש והביא הפסוק 'כי לי בני ישראל עבדים', לרמזו על זה על עת שהמה בבחינת עבדים, ולא הפסוק של מתן תורה, דאז מיירי כעת ששומעין בקולו, כמו שנאמר שם [שמות יט, ה] "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי". ואתי נמי שפיר מה שנאמר 'אשר תפול לכם בנחלה' ולא כתיב 'אשר תנחלו', משום דאז הוי משמע 'תנחלו' מצד עצמיכם הייתם ראוי לכך, ושייך ייחוס הנחלה לישראל דהיו ראויים לזה, והיה מיירי דווקא בזמן שעושים רצונו יתברך. על כן כתבה התורה 'אשר תפול לכם', היינו שהארץ תפול לכם מצד רצון הארץ ולא מצד כשרות מעשיכם, רק מצד יחס הארץ דאמרה מוטב ליפול לכם מלעבדים אחרים, וכמשל הנ"ל. ואתי שפיר הכל בפירוש דברי מדרש הנ"ל, והדברים מתוקים בס"ד.

עכ"פ מבואר בחז"ל ובתורה, שלעולם הוא רצון הבורא שישראל ישכנו בה בארצנו הקדושה, אפילו בעת שח"ו המה בבחינת אין עושין רצונו של מקום ואינם ראויין מצד עצמם לכך. שוב מצאתי בפירוש כן במדרש איכה [רבה ג, ז] בפסוק "זכור תזכור" [איכה ג, כ], שאמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי אעפ"י שמקניטין אותי, הדא הוא דכתיב [ירמיה ט, א] "מי יתנני במדבר מלון אורחים", אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי כמו שהיו במדבר שהיו מלינין עלי. ודו"ק.

- כש -

עוד אמרו שם [איכ"ר] וז"ל: "בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה" [יחזקאל לו, יז], אמר הקב"ה, הלואי היו בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה, עכ"ל. וזה המדרש היא פלא מאד, איך יצפה הקב"ה על זה שיהיו בניו עמו בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה, הלוא אין הארץ סובל אותם בשעה שמטמאין אותה, כאשר הכתוב אומר [ויקרא יח, כח] "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה", והיא פלא גדול. ובתחילה חשבתי אולי אין הלכה כמדרש זה בעבור פליאתה הגדולה, אבל אח"כ מצאתי בספר הקדמון כפתור ופרח [פ"י, ד"ה איכה רבתין] שמביא את דברי המדרש הזה, הרי לך שאחד מרבנותינו בעלי התוספות הביאו והסכים לדברי המדרש הנ"ל, וידוע דהבעל כפתור ופרח היה אחד מבעלי תוס', ועיין

תשובות רבינו בצלאל אשכנזי בעל שיטה מקובצת [מט, סימן א] שכינה אותו בשם 'חכם וחסיד', עיי"ש.

והאיר ה' עיני להסיר פליאה הנ"ל ולהבין כוונת חכמי אמת רבותינו בעלי מדרש הנ"ל¹⁹, ולא יוקשה לנו כלל על המדרש הנ"ל. ואקדים את דברי רבינו האור החיים הקדוש פרשת אחרי [ויקרא יח, כד] שהעלה ענין נפלא מאד, ובאמת לא כל אדם יוכל להעלות דבר כזה, רק אדם קדוש כמוהו אשר העיד על עצמו בהקדמת ספרו פרי תואר שלא חידש דבר בתורה עד שתחילה קשר עצמו ונפשו בקודשא בריך הוא נותן התורה, עיי"ש ויפול עליך פחד מפני גדול קדושתו ז"ל. ההוא אמר שם בפירושו על התורה שלא כל החטאים גורמין להקיא הארץ את ישראל, אלא חטא אחד לבדו דווקא גורם בעשות את החטא הזה להקיא אותם מארץ ישראל, ויען שהתורה הקדושה סתמה ולא גילתה איזהו אותה החטא, אסר לן לעשות כל החטאים. ואין לומר דיובטל אותה החטא ברובא, זה אינו, כיון דיש אחד ביניהם הוי קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואסור מן התורה, כדן כל קבוע שהוא מן התורה²⁰. ואין לומר דהא פירש מן הקבועות מותר מטעם דכל דפריש מרובא פריש, זה אינו, דכאן דיש לפנינו תרי"ג מצוות והוא לוקח אחד מהם ועובר עליו הוי כלקח מן הקבועות דדן קבוע עליו, על כן אסר לן לעשות אף אחד ממעשי הגוים ויכול לגרום את ההקיא מטעם דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. אלה דבריו ז"ל והם דברים אלוקיים וראויים אליו, ודו"ק.

והנה בדין לקח מן הקבועות שהוא כקבוע, מבואר בפוסקים דדווקא בלקח אותו אדם בן דעת שיוודע מהענין ומכיר את הספק אשר יש בקבוע הזה, או נמשך עליו הקבועות אף שפירש ממקום הראשון. אבל בלקחו משם אדם שוטה שאין בו דעת, או פשוט בכל הפוסקים דדין פריש יש לו ובטיל ברובא ומותר. ועפ"י ההקדמה זו יאירו לנו דברי חז"ל במדרש הנ"ל כאור הבהיר, בלי שום קושיא ופליאה על דבריהם, דוודאי בעת שישבו ישראל על אדמתן והיה לנו סנהדרין גדולה וקטנה ובכל עיר ועיר היו יושבין בי"ד, כמבואר בסנהדרין

חז"ל, הלוא זה אדם גדול אדונינו הרמב"ם אשר מלאה כל העולם תהלתו, כאשר היינו רואין זה לפני שנים, שהיה שמונה מאות שנה ליום מולדתו, שכל חכמי האומות היו חוגגים את יום מולדתו לאות ההכרה על גדול חכמתו, ואדם גדול המעלה הזה מדבר ביראת הכבוד כזה מדברי חז"ל ומעיד על גדול אמיתתן ושאיין לספק בהם כלל וכלל לא, וזכור ואל תשכח ואל ילזו מעיניך.

²⁰ אמר המחבר: מכאן יהיה ראייה לשיטת הב"ח ביו"ד [ק"י, ו] דקבוע שאינו ניכר הוא מן התורה.

¹⁹ כאשר רגיל רבינו הרמב"ם באגרותיו על לשונו, בכל עת שמזכיר את דברי חז"ל כינה אותם בלשון הזה "חכמי אמת רבותינו ז"ל", רצה לומר בזה שהם הם חכמי אמת ושכל דבריהם המה מאה אחוזים אמת, וכאשר האריך בזה בהקדמה לזרעים, מפני שכל דבריהם נאמרים בכח אלוקית שאין בו טעות כלל, ולא בכח אנושי אשר יפול בו טעות, ובזה יש יתרון לחכמינו ז"ל משאר חכמי העולם, עיי"ש וילהב לבך עד כמה להאמין בדברי חז"ל.

ופוק חזי מי הוא המעיד על אמיתת דברי

[נו, ב] שהיו מורין ומלמדין את ישראל, וכל בני ישראל נתגדלו ברוח התורה והיו יודעין את דיני התורה ואת משפטיה, ואז אם אחד עבר על מצות השם ידע ומכיר את הלאו שיש בזה העשייה, הו' עליו דין דלקח מן הקבוע. אבל אחר שהלכו בגולה ונתפורו בין העמים שאין לנו מורה ולא נביא, ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, ולרוב אחינו בני ישראל בעוונותינו הרבים אין בגלות הכרה אמיתית בערך מצוות התורה, ומה גם באלו שנתגדלו ונתחנכו בבתי חכמי העמים שיצא מהם כל זיק ולחלוחית התורה, ויש מדינות ומחוזות ששכחו לגמרו כל דרכי התורה בעוונותינו הרבים, ופשוט דלאנשים כאלו דין תינוק שנשבה בין העכו"ם יש עליהם, ככתוב ברמב"ם הלכות ממרים [פ"ג ה"ג], וכאשר האריך בזה ולימד עליהם זכות המקובל אלוקי מרנא רבי אייזקל מקאמארנא שהבאתי לעיל [בפ"א], הנה אנשים כאלו נחשבו כשוטה וכטיפש שאין להם דעת, שלגבי לקח מן הקבוע הו' דין פריש עליהו, כמו כן לענין שלפנינו באנשים כאלו דין פריש עליהו, וכל דפריש מרובא פריש, על כן שפיר בטיל מצוה זאת בשאר מצוות דתרי"ג מצוות התורה, ואין כאן דין הקיא שיקיא אותם הארץ, וכחידושו של רבינו האוה"ח הק', דלולי דין קבוע היה בכל עבירה זו דגורם ההקיא בתרי"ג מצוות שהן הרוב לגבי מצוה זו דגורם ההקיא, והשתא לגבי אנשים הללו דבטל דין קבוע מטעם שכתבתי אין כאן דין הקיא כלל. על כן שפיר אמרו חז"ל במדרש בשמו של הקב"ה שהוא יתברך מתאוה שיהיו בניו בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה ח"ו, מפני שהמדרש מדבר מעת הגלות שנתפורו בניו של הקב"ה בגלות בין הגוים, שבטל מהם הכרת התורה ומצוותיה, וכדאמרו בחגיגה בפ"ק [ה, ב], כיון דגלו ישראל ממקומם איז לך ביטול תורה גדול מזה, ובאופן זה אף אם יהיו בארץ ישראל ויעשו ח"ו כמעשה הגוים לא שייך דין הקיא עליהם, מפני שאין לקחתן בדעת והו' עליהו דין פריש שבטיל ברובא, א"כ ממילא אין כאן דין הקיא שיקיא אותם הארץ, ואעפ"י שמטמאין אותה ח"ו הארץ מחבבה אותה, יען שעושים זאת מבלי הכרה ודעת, והארץ מחכה עד שיתרבה להם הדעת להכיר את ערך תורתנו הקדושה ע"י שה' ישפיע עליהם רוח טהרה ממרום ויסיר מהם את לב האבן, וכמו שהארכתי לעיל [בפ"א] דאחר שיתקבצו ישראל בארץ ישראל יעורר ה' את לבות בני ישראל לעובדו בלבב שלם, ורוח טהרה יערה עליהם ממרום, ואז יהיה מילת הלב שהבטיחנו בתורה [דברים ל, ו] "ומל ה' את לבבך וגו', ואז גם מהם ימלא הארץ דעה ויקיימו את התורה ומצוותיה בעזה". ואתי שפיר דברי המדרש הנ"ל ולא קשה מידי, ודו"ק כי היא ענין אמת לדעת, וב"ה שהעיר עיני בזה.

ואל תשיבני א"כ למה הקיא הארץ את הגוים שג"כ אין להם דעת והכרה, א"כ גם אצלם הו' לן למימר דהו' כפריש דבטיל ברובא, על זה אשיב לך כמה תשובות. חדא, דכבר ידוע מהפוסקים האחרונים [ע"י שדי חמד ח"ב עמ' 11] דלגבי גוים לא שייך דין ביטול ברוב, א"כ גם מרובא פריש לא שייך אצלם. ב', דגבי גוים אזהרתן זו מיתתם [סנהדרין נה, ב], א"כ גם בזה לא הקיל עליהם. ג', עיין ילקוט סוף קדושים [רמז תרכו] בפסוק "הארץ אשר אני מביא אתכם

שמה לשבת בה" [ויקרא כ, כב], איני מביא אתכם שמה אלא על מנת לירש ולשבת בה, לא ככנעניים שהיו שומרי המקום, וכן כתיב [שם פסוק כד] "ואני אתננה לכם לרשת אותה", עתיד אני שאתננה לכם ירושת עולם. שמא תאמרו אין לך שתתן לנו אלא של אחרים היא, והלוא שלכם היא, אינה אלא חלקו של שם, ואתם בנים של שם, והן אינם אלא בני חס, מזה טיבן בתוכה, אלא שהן שומרים אותה עד שתבואו, עכ"ד המדרש. ועתה כיון דאין הארץ שלהם, כמעט סיבה הארץ מקיא אותם. ואתי שפיר ולא קשה מידי, ודו"ק.

וידיד נפשי, הרב הגאון מו"ה ישראל וועליץ נ"י, דיינא רבה דפה דקהל קהל יראים, אמר דיש ראיה למדרש הנ"ל מקרא [ויקרא טז, טז] "השוכן אתם בתוך טומאותם", הרי בפירוש דהשי"ת רוצה לשכון אתם אף בשעה שח"ו מטמאין את הארץ, עכ"ד. אבל אכתי צריכין אנו למודעי הנ"ל להחילוק שחילקתי בין אם מטמאין אותה מדעת או שלא מדעת, דאל"כ יוקשה על הקרא גופא איך ישכון אתם בתוך טומאתה, הלוא הארץ יקיא אותם, ועל כרחך כמו שחילקתי. ואפשר דעל חילוק זה כיוון המקובל בעל חסד לאברהם שהבאתי בפתיחת ספרי, דאפילו ברואין ח"ו שאינן מתנהגים כשורה אסור לזלזל בהם, דכיון דאין הארץ מקיא אותן מכלל שהן צדיקים, והיינו כמו שכתבתי, דכיון דמה שעושין שלא מדעת עושין, כמעט לא נחשב להם לעוון, דהם אנוסים על הכל כיון דלא נתגדלו על רוח התורה, וכמו שכתב הקדוש מקאמארא ז"ל.

ועוד יש לומר עם דברי הרמב"ם בהלכות תשובה [פ"ג ה"ב] דאין הקב"ה שוקל הזכויות לפי דעתינו רק לפי אל דעות ה', והוא יתברך יודע לשקול זכות אחת המכריע הרבה רעות. ועתה אלו העוסקים ביישובה של הארץ הקדושה שישקולה נגד כל התורה כולה, כמו שמבואר בספרי בפרשת ראה [פ' כח], ויוכל להיות שזכות זה מכריע הרבה עבירות, ומה גם שבא להם זאת הרבה פעמים ממש במסירת נפש. ואינו דומה לעת שהיו יושבין על אדמתן והרעו לעשות כמעשה הגוים, אז קיטרג עליהם חטא זה עד שהקיא אותם, אבל כעת שהארץ בידי טמאים והם מוסרים נפשם עליה לפדותה מידם ולבנותה, זכות גדול נחשב להם עד שמכריע את החטאים שעושין עליה, מה גם שהוא בלא דעת וכמו שכתבתי, והארץ מחבבת אותן ומחכה עליהם ואומרת מוטב שאשיא עצמי להם ממה שאשיא לעבדים ולשפחות דעלמא, וכמו שהבאתי לעיל בשם המדרש, וזה אמת לדעתי.

ואך למותר להודיע, שכל מה שכתבתי פה הוא רק לעורר זכות עליהם ולא ח"ו כמסכים על ידיהם, ורק גיליתי דעתי שלא לרחקם מטעם הנ"ל, אבל הנני מצפה על השעה שרוח טהרה יבוא בלבותם לאהבה את ה' בכל לבבם ובכל נפשם, אמון כן יהי רצון.

כבר הוכחתי בפתיחת הספר שבנין הארץ מאד רצוי והגון לפניו יתברך, אפילו יהיה ע"י

מי שיהיה, והעיקר הוא רק שיהיה נבנה והולך כדי שיהיה ראוי להתיישב בה. וכעת נראה לי להוסיף עוד ראייה לזה ממדרש רבה ויצא [ב"ר עא, ג]: אמר רבי יוסי בר חנינא, ארבע מדות בשמות, יש ששמותיהם נאים ומעשיהם נאים, יש ששמותיהם כעורים ומעשיהם כעורים, יש ששמותיהם כעורים ומעשיהם נאים, ויש ששמותיהם נאים ומעשיהם כעורים וכו'. שמותיהם כעורים ומעשיהם נאים, אלו בני הגולה [עזרא ב, נא] "בני בקבוק בני חקופא בני הרחור", וזכו ועלו ובנו בית המקדש. ונשנו דברי המדרש הללו בפרשת שלח [במדב"ר טו, י], וזה לשונם שם: שמותיהם כעורים ומעשיהם נאים, אלו עולי הגולה [עזרא ב, נג] "בני ברקוס בני סיסרא בני תמח" (ובמדרש שם איתא 'בני ברק', וזה טעות סופר, כי בפסוק כתיב 'בני ברקוס'), ובעזרא כתיב [שם פסוק נט] "ואלה העולים מתל מלח תל תרשא כרוב אדן", ואמר עוד [שם] "ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם", ופירש רש"י, לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם, עכ"ל.

הרי דרבותינו בעלי המדרש אמרו על עולי הגולה בימי עזרא ששמותיהם כעורים ומעשיהם נאים, שמותיהם כעורים דהיו שמות של גוים, כמו שידענו מסיסרא שהוא שם של גוי, וילמוד סתום מן המפורש דגם שאר השמות היו שמות של גוים ועל כן היו כעורים. והנה כמה מהם היו בשפל המצב כל כך עד שלא יכלו להגיד כלל אם מזרע ישראל המה כמפורש בכתוב הנ"ל, עוד יש להכיר את דל מצבם הרוחני משמות הגוים הנזכרים בפסוק, ואסביר הדברים מן החיים שלנו שאנו חיים בגלות.

ואקדים את דברי הרא"ש בגיטין [פרק רביעי, סימן ז] דכתב דכבר נהוג בגלות, דמלבד שם הקודש שמקבל בר ישראל במחנה העברים עוד יש לו שם של גוים שמשמש בו בשעה שעומד בקישור עמהם, כגון במשא ומתן עמהם וכדומה בעת שעומד בשייכות עמהם, עיי"ש. אך כשהוא בינו ובין ישראל משתמש רק בשם הקודש, ומכל שכן בשייכות לדבר שבקדושה, כמו בעליית התורה בבית הכנסת ובשמחת תורה בהקפות וכדומה בסעודת מצוה ולכל דבר שבקדושה, קורין אותו רק בשם הקודש, ושם של גוי לא יזכר ולא יפקד שם, ואדרבא עוד לחרפה יהיה לו אם יכנו אותו שם בחבורת ישראל - ומכל שכן אם יהיה בחבורת צדיק ומה גם אצל צדיק הדור - בשם של גוי, ויהיה לו זה לכלימה היותר גדולה.

ונקח דמיון, אם צדיק רבן של ישראל כמו הצדיק מבעלזא או משאר צדיקי הדור יעשו אסיפה לצורך ענין הנוגע לכלל ישראל, אשר יתנהל עפ"י צדיק הדור הזה בעצמו, וכל אחד מן הנאספים צריך להתקרב אל הצדיק כדי להגיד שמו אליו כדי שידע מי ומי ההולכים ומשתתפים אתו, יהיה הדרך כשיתקרבו אחד אחד וישאלו על שמו, כל אחד יאמר אני שמעון בן משה, אני יעקב בן לוי, וכדומה וכדומה. והיה אם אחד יאמר על השאלה מה שמך, יאמר: 'הערר ראבבינער, איך בין פראנץ היינריך אדאלף' [= 'אדוני הרבי, אני פרנץ

היינריך אדולף] וכדומה מן שמות הגוים, יהיה לצחוק ולחוכא ואטלולא בין הנאספים, כי נגד צדיק הדור הייסט ער ניכט 'פראנץ', ניכט 'היינריך', אויך ניכט 'אדאלף', נור [= אינו נקרא 'פרנץ', לא 'היינריך', וגם לא 'אדולף', כי אם] משה שמעון, אברהם וכדומה מן שמות ישראל. כן הוא הדרך אצל ישראלים שנתגדלו במקומות החרדים והיראים, המה יודעים שבינו ובין ישראל אין לקרוא רק בשם הקודש, ומכל שכן נגד צדיק מפורסם, לחרפה יהיה לו להזכיר עצמו בשם של גוי. אבל אם יבוא אחד שנתגדל במקומות שכבר שכחו את היהדות רח"ל ונתגדלו לגמרי ברוח העמים, כמו בבעהמין מעהרין וכדומה מן המקומות שכבר נשכח שם חינוך היהודי, איש כזה אינו יודע משם הקודש כלל, ורק שם הגוי לבד ידוע לו בכל דרכי החיים שלו, אם איש כזה יבוא בתוך הבאים לפני צדיק הדור הזה אשר ידרוש אחר כל שם שנאספו שמה, וכשיגיע התור אליו להגיד שמו לפני הרבי מבעלזא וישאלו הרבי או איפוא שמך, ישיבהו לפי תומו: רבי, שמי הוא 'פראנץ' או 'אדאלף' וכדומה. ואם כי העומדים סביבו יצחקו ממנו וגם הרבי בעצמו יעביר צחוק קלה על שפתיו, אבל איש התם הזה לא יבין ולא ידע מה מקום לצחוק הזה, הלוא רק שמו הגיד לפני הרבי, ומה לצחוק על זה! ומה און פעלתי בזה!?

עכ"פ אנו רואין דהגדת שם של גוי לפני צדיק הדור בשעה שדורש וחוקר על שמו, אם כי היא בתום לבבו, עם כל זה הוא עדות על שפל מצבו הרוחני וכי הוא גרוע מאד. כן היה ממש בעולי הגולה בזמן בית שני, דכתיב [עזרא ב, א-ב] "ואלה בני המדינה העולים משבי הגולה וגו' אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן" וגו', הם הם היו הצדיקי הדור אשר כולם נאספו תחת דגלם לעלות לארץ ישראל, והם הם אשר שאלו לכל אחד אחר שמו כדי לרשום שמם עלי גליון לידע שמות העולים עמהם, ובטח כל אחד אמר את שם הקודש שקיבל ולא שם הגוים, כי לא לכבוד יהיה לו להשתמש בשם של גוי לפני צדיקים כאלו, אבל היו ביניהם ג"כ אנשים כאלו שעמדו כל כך בשפל המצב ברוחניות עד שלא הבינו כלל שאין מן הכבוד להשתמש בשם של גוי לפני צדיק, על כן כששאלו אותו מה שמך, השיב: ברקום, סיסרא, תמח וכדומה, ולא היה בוש כלל לפניהם של הצדיקים בשם זה, כי כל כך נטמעו והתבוללו בין הגוים עד שלא ידעו ולא מושג כלל היה להם מחיי היהדות. ועל כן סיים הכתוב על זה "ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מזרע ישראל המה", וכאשר רש"י כתב שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם. ונראה פשוט דהכתוב רוצה לרמוז לנו זאת את כל מה שכתבתי איך לא התבוששו מלבוא בשמות הגוים לפני צדיקי הדור, על זה תירץ הכתוב כי כל כך התבוללו בין הגוים כי לא ידעו אם מזרע ישראל המה, ולא הבינו כלל שיהיה זה שלא מן הכבוד. וזה אמת וברור בביאור הכתוב בעזה"י.

עכ"פ שפיר כתבתי דזאת לבד - היינו הגדת שם הגוים לפני צדיקים הנ"ל - תעיד על

שפלות דור ההוא של העולים בבית שני, ואעפ"י כן על אנשים כאלו העידו חכמינו ז"ל במדרש דאם ששמותיהם כעורים אבל מעשיהם היו נאים לפני הבורא כל עולמים.

ועתה יתפלא מאד כל עין הרואה את דברי חז"ל הנ"ל, איך אפשר לומר על אנשים כאלו שמעשיהם נאים, הלוא ידוע שעולי הגולה בימי עזרא היו מעשיהם רעים וחטאים מאד. עיין רד"ק [יש מלאכי] שכתב בזה"ל: כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים במעשים שאינם טובים, שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה, וכן מלאכי הוכיחם בזה כמו שאמר [מלאכי ב, יא] "ובעל בת אל נכר", וכן בחילול שבתות לא היו נזהרים ובדברים אחרים, כמו שכתוב בספר עזרא, עכ"ל. ומקרא מלא דיבר הכתוב בעזרא [ט, א] "נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוויים מעמי הארצות כתועבותיהם לכנעני" וגו' (ופירש במצודת דוד, רצה לומר, עודם עושים כתועבותיהם של הכנענים), [שם פסוק ב] "ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה" (ופירש במצודת דוד, מהם למדו יתר העם), ובנחמיה [ט, לה] כתיב "ולא שבו ממעלליהם הרעים", ובעזרא [ט, יא] כתיב "הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות בתועבותיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטומאתם", ובנחמיה [יג, יז-יח] כתיב "ואריבה את חורי יהודה ואומרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עושים ומחללים את יום השבת, הלוא כה עשו אבותיכם ויבא אלקינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת". ועיין עוד בקידושין [ע, א] דדרשו חז"ל על הקרא שהבאתי לעיל [נחמיה ז, סא] "ואלה העולים מתל מלח", שהיו מעשיהם דומים למעשה סדום שנהפכה לתל מלח, שהיו רעים וחטאים לה' בגזל ובעריות (עיי"ש בפירושו רש"י). ועיין עוד בספורנו שיר השירים [ו, יא] בפסוק "אל גינת אגוז ירדתי", שהקב"ה התרעם על הצדיקים ואנשי מעשה שנשארו בבבל, למה לא עלו עם העולים לארץ ישראל, כי אין לו שם למי שישרה שכנתו בתוכם, עיי"ש. ואחרי כל זאת, איך אפשר לומר על עולים כאלו שהיו מעשיהם נאים רק שמותיהם לבד היו כעורים, עד שחז"ל נקטו אותם לדוגמא דיש ששמותיהם כעורים ומעשיהם נאים אלו עולי הגולה, ואיך אפשר לומר על דור של העלייה שהיה דור רע כזה מלאים במעשה תעתועים שמעשיהם נאים, ואיה איפוא נאותם?! והיא פליאה עצומה מאד, הפלא ופלא!

ועל כרחק מוכרח לן לומר הזאת היתה נאותם, במעשה העלייה גופא ובמעשה הבנין שבנו את הארץ ואח"כ בית המקדש, בזה היתה יופיפתם ונאותם והיתה רצויה מאד לפניו יתברך, אף שמלבד זאת היו עוברים כמעט על כל התורה כולה רח"ל, מכל מקום בזה היו מעשיהם רצויים ונאים לפניו יתברך, ומשום זה לחוד היו כדאים להיקרא נאים ולנקוט אותם לדוגמא ולומר עליהם 'יש ששמותיהם כעורים ומעשיהם נאים', ואולי מפני מה שאמרו בספרי [פרשת ראה פ' כח] דגדולה מצות ישיבת ארץ ישראל ששקולה כנגד כל התורה כולה, ואחר שהם עסקו בזה, היה מכריע זכות זה כל כך עד שיש לומר עליהם שמעשיהם נאים,

וכמו שכתבתי לעיל. עכ"פ אנו רואים שמעשה הבנין של הארץ הקדושה כמה חביב אל הקב"ה, יהיה ממי שיהיה, אפילו מן היותר גרועים ח"ו מישראל, עד שהיו נקראים עי"ז לחוד מעשיהם נאים. וזה ראיה שאין עליה תשובה.

ועיין רש"י שיר השירים [ו, ד] בפסוק "יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלים", דפירש דזה קאי על בוני ירושלים ומקדש בימי עזרא, הרי דהקב"ה בעצמו כינה את עולי הגולה בשם זה יפה ונאוה, א"כ צדקו חז"ל דכתבו על עולי הגולה דמעשיהם נאים, בשביל מעשה העלייה והבנין לבד כדאים לזה להיקרא נאים. וגם מצינו בעזרא [פרק י] דעשרים שנה אחר הבנין לקח עצמו להרחיקם מהנשים זרות, וצעק ומרט שערותיו וקילל ועשה מה שעשה עד שעלה בידו לטהרם ולנקם מעבירות החמורות שבידם, אבל בתחילה בשעת העלייה לא עשה דבר מזה רק אסף וקיבץ את כל מי שבא, יהיה מי שיהיה, ולא שאל על מעשיו, אם כי ידע היטב את מעשיהם הרעים אעפ"י כן לא הרחיקם וקיבלם בשתי ידיים, משום דידע דמעשה הבנין והיישוב צריך לאנשים רבים, וכל מה שישתתפו בזה רבים יותר יושלם ביותר. ואולי ידע ברוח הקודש שמעשיהם נאים ורצויים לפני השי"ת, על כן לא שאל על מעשה איש הבא לסייעו בזה.²¹

ועתה מאן ספין ומאן יהיר בזמנינו לכנות את העולים דזמנינו בשם כעורים וח"ו בשם רשעים, ולגנות את מעשיהם שעלה בידם לבנות ולהפריח את הארץ ממש במסירת נפש, ולדבר עליהם בוז וקלון, אשר קיימו בזה אף בלתי ידיעתם מצות עשה הגדולה ד"ירשת וישבת בה" [דברים כו, א], בכל התיקונים שיש בזה בנגלה ובנסתר, וכמו שהוכחתי בפתיחת

כלומר שזה היודע אותי זה יולד שם, אבל עבור מי שאינו יודע אותי אין המקומות חשובין לפני לכולם. אבל "ולציון יאמר איש ואיש", הן הצדיק והן הרשע, עבור שניהם המקום חשוב לפני, שכולם נולדו בה. והנה מזה הוי סימן שעתיד הקב"ה לחדשה שנית כבראשונה, אם ראינו גם בהיותנו עתה בגלות וא"י חרבה, אך בכל זאת אין הרשעים שבא"י ורשעים שבחו"ל שוין, מזה מוכח דעדיין יש קדושה בארץ ולא נפקע קדושתה ממנה, ומזה מוכח דעתידה להתחדש כבראשונה, וזה מוכח ממה שלציון יאמר איש ואיש יולד בה, הן צדיק והן רשע, מכולם ניכר כבודו יתברך, וניכר שרשעים אלו נולדו בא"י, כי אינם דומים לרשעי חו"ל, וזה סימן שהוא יכוננה עליון אח"כ מחדש ולא פקעה קדושתה לגמרי, עכ"ד הקדושים. וזה ראיה למה שכתבתי שאין לזלזל בהם ח"ו, כי כבודו יתברך יתקלס גם מהם, ומעשיהם רצויין לפניו יתברך, ויתעלו בשלימות העליון, אמן כן יהי רצון.

21. אמרו בגמרא דע"ז [כו.]: תא חזי, מה בין גנביי בבל ללסטים דארץ ישראל. עיין פירוש רש"י. והגאון רבינו שלמה קלוגר ז"ל בספרו עבודת עבודה שם הביא לשם הכתוב [תהלים פז, ה] "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון", ותוכן דבריו שחילוק יש בין חוץ לארץ לארץ ישראל, שבא"י אף מהרשעים שישנן שם גם מהם תמשוך טובה והנאה לכבודו יתברך. ובזה יתפרש פסוק הנ"ל, שהמשורר אמר ההפרש והחילוק שיש בין א"י לחו"ל, ואמר [שם פסוק ג] "נכבדות מדובר בך עיר האלקים סלה", דהנה בחו"ל לא נחשב לו יתברך רק אלו המכירים אותו יתברך, אבל אלו שאין מכירין אותו והם רשעים אין בהם לו כבוד והנאה. וזה שאמר בוא וראה החילוק בין א"י לחו"ל, הנה "אזכיר רהב ובבל" רק "ליודעי" [שם פסוק ד], אלו שמכירים אותי ויודעים אותי, עבורם אזכיר מקומם, "הנה פלשת וצור עם כוש" אינם חשובין בעיני רק מכה ש"זה יולד שם",

ספרי זה (עיין לעיל בהסכמות מה שהבאתי בשם מהר"מ חגיז וחסד לאברהם בעונש המדברים על יושבי א"י), ובפה מלא אני אומר שמעשיהם נאים לפני הקב"ה ושכרם גדול מאד, והלוואי שיהא חלקי בזה עמהם, ורק צריך לבקש מהם שמהיום והלאה ילכו בדרך ה' בדרכי התורה והיראה והכל יהיה נעשה ברוח התורה ועפ"י ציווי גדולי הדור וחכמי התורה, וזאת נשיג בעזה"י אם נהיה מקרבים אותם באהבה ובחיבה ובכבוד אליהם, ודברי חכמים בנחת ישמעו ולא ברעש ולא בקול צעקה עליהם, אז המה יכיפו עצמם אל רוח התורה והיראה ויעלה בידינו לטהרם, כמו שעלה ביד עזרא לקרב אותם אל התורה ואל הקדושה אחר שראו שקירבם ולא רחקם מעליו. וזה אמת וברור לכל הרוצה לראות את האמת.

ועיין רש"י שיר השירים [ז, יד] בפסוק "הדודאים נתנו ריח", וכתב בזה"ל: 'הדודאים נתנו ריח', דודאי התאנים הטובות והרעות, כענין שנאמר [ירמיה כד, א-ב] "הראני ה' והנה שני דודאי תאנים הדוד האחד תאנים טובות והדוד אחד תאנים רעות מאד", אלו פושעי ישראל, עכשיו שניהם נתנו ריח, כולם מבקשים פניך, עכ"ל. וכל זה מרמז על מעשה העלייה והבנין של בית שני, וכן שייך זה על מעשה העלייה והבנין של זמנינו. ודו"ק.

עוד ראיה לדברינו, ממה שהבאתי לעיל [באות יד] שהיתה שנהא כבושה לבני א"י לבני הגולה על שלא עלו בימי עזרא. והשתא מה מקום לשנאה זו, דלמא משום דרוב העולים לא היו אינשי דבני מעלי רק אנשים גרועים וחוטאים גדולים, כמבואר בקידושין [ע, א] שהבאתי לעיל, על כן לא היו רוצים להשתתף עמהם. ועל כרחק דלא יפו עשו בזה, משום דהם בגרמתן דלא עלו גרמו שלא נעשה גאולה שלימה, ואלמלי היו עולים היו מופיעין קדושה וטהרה בכל עם בני ישראל, דגם הגרועים היו נעשים טובים והיה הכל בשלימות. וכמו כן שייך כל זה בזמנינו, שאלמלי ישתתפו כולם בזה יהיה קדושת הארץ בשלימות, וכמו שהבאתי לעיל בשם החתם סופר ומהר"ם שיק, וכן כתב רבינו הקדוש מגור שליט"א, וכמו שאביא אי"ה להלן. ודו"ק.

- לא -

הנביא אמר [ישעיהו מ, ט] "הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים וגו' אמרי לערי יהודה הנה אלקיכם", עכ"ל הפסוק. והך 'אמרי לערי יהודה הנה אלקיכם' אינו מובן כלל, והרי זה מקרא קצר, דמשמע כאילו היה רוצה לומר איזה ענין שיעשה אלקיכם לערי יהודה. וגם תיבת 'הנה' מורה על דבר חדש שנתחדש, כידוע מכללי התיבות, ולבסוף הפסיק הפסוק ולא אמר מידי.

ונראה בזה דבר נכון ואמת בכיבור פסוק זה בעזה"י, ואקדים דברי רבינו האוה"ח הידועים בפסוק "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום" [דברים ה, ד], שביאר עם דברי הרמב"ם בפ"ו מהלכות יסודי התורה [ה"ג] גבי שבעה שמות שאינם נמחקים, דפסק כל

הנטפל לה' מלפניו מותר למחקו, מלאחריו כגון 'ד' של 'אלקיך' 'כס' של 'אלקיים' אינם נמחקים, והרי הם כשאר אותיות של השם שהשם מקדשם, עכ"ד הרמב"ם. וזה מה שנתכוין לומר להם במאמר "הדבקים בה", פירוש, לפי ששם זה המיוחד שם הוי"ה ב"ה אין אות נדבכת ונסמכת לו מלאחריו אלא מלפניו, כגון לה' או בה', ואותיות אלו אין בהם קדושה ומותר למוחקם, וא"כ תהיה דביקות ישראל בה' בדרך זה שאין השם מקדשם, לזה גמר אומר 'אלקיים', פירוש דביקות זה שאתם דבקים בה' אינה כדביקות כאותיות שלפניו אלא כאותיות שלאחריו שהם 'כס' של 'אלקיים', שהם קדושים כשאר אותיות של השם. וכתב עוד שם, דעל כן נקט הקרא ג"כ "בה" ולא 'אלקיים' לחוד, כדי להורות דדביקות ישראל הוא בשם המיוחד עצמו, עיי"ש כי דבריו נפלאים ואמיתיים ודברי אלקים חיים. המורם מדברי רבינו הקדוש בעל אוה"ח, דשם 'אלקיים' מורה על דביקות ישראל בשם הקדוש, שנטפל לקדושת השם ומקודש בשם עצמו.

והנה ראיתי דבר נפלא בספר הקדוש צרור המור, לחמיו זקינו של רבינו הבית יוסף, מרנא רבי אברהם סבע שהיה ממגורשי ספרד, [בפרשת מטות] שכתב דקדושת ארץ ישראל הוא תיכף אחרי הקב"ה בעצמו, והיינו דקודם הוא הקב"ה ואחריו תיכף בא ארץ ישראל. וזה שאמר הכתוב גבי כלב בן יפונה [דברים א, לו] יען אשר מילא אחרי, היינו אחרי ממש, שארץ ישראל הוא אחר השי"ת, עיי"ש. נמצא דארץ ישראל הוא נטפל מאחוריו של השם, א"כ נתקדש כמו אותיות השם בעצמו, וכמו 'כס' מ'אלקיים'.

ועפ"י זה מובן שפיר כוונת דברי הנביא במאמרו שאמר "אמרי לערי יהודה הנה אלקיים", היינו דזאת יאמרו ויודיעו לערי יהודה דהם ממש השם של 'אלקיים', דכמו דאותיות הנטפלים לאחורי השם המה כאותיות השם בעצמו ונתקדשו בקדושת השם, כמו כן הוא בערי יהודה דנטפלים אל השם מאחוריו, א"כ הן המה 'אלקיים' ממש. וזאת החידוש השמייענו הנביא במאמרו הנ"ל, ועל זה החידוש מורה תיבת 'הנה' שהשתמש בו כאן, ואין כאן מקרא קצר כלל, דזה גופא בא להשמייענו דערי יהודה המה 'אלקיים'. והפירוש הוא ב"ה נפלא ואמת, וברוך השם שהאיר עיני בזה. ודו"ק.

ומה שאמר הנביא 'ערי יהודה' ולא 'ארץ ישראל' סתם, נראה ברור דעיקר חביבות ארץ ישראל הוא כדי שישכנו עליה ישראל וישבו בה, כדאמרו במדרש תנחומא בפרשת ראה [סימן ח], חביבה א"י שבחר בה הקב"ה, אתה מוצא כשברא הקב"ה את העולם חילק הארצות לשרי האומות ובחר בא"י ובחר לחלקו ישראל, שנאמר [דברים לב, ט] "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", אמר הקב"ה, יבואו ישראל שכאו לחלקי וינחלו את הארץ שבאה לחלקי. ועיי"ש במדרש [סימן ז] דמזה הטעם עיכב הקב"ה את ישראל במדבר ארבעים שנה, מפני האומות, כששמעו שישראל יכנסו לא"י חרבו ושממו את הכל, והקב"ה רצה שיבואו ישראל

לארץ כשהיא בבניינה ועל מכונה בבתים ושדות ואילנות וגנות, ואחר שחזרו והתקינו את הכל אמר הקב"ה למשה שיכניסם, עיי"ש. הרי דכל חביבות א"י להקב"ה הוא בשראוי לשיבה לישראל, אבל לא כשהוא שממה מבלי יכולת לישב בה. נמצא כשהוא שממה בלי בנין אינה ראויה להיות נטפל להקב"ה, ואז באינה ראויה להיות נטפל אין השם מקדש, וכמו שפסק הטורי זהב [יו"ד רעו, ז] כשכתב אותיות דאין להם משמעות להשם אין השם מקדשם, עיי"ש. כמו כן בא"י כשהוא שממה מבלי יושב אינו ראוי להיות נטפל להקב"ה, וא"כ לא נתקדש בקדושת 'אלקים', על כן אמר הנביא 'אמרי לערי יהודה', דייקא 'לערי יהודה', היינו ערים בנויים שהם ראויים לשיבה, וכמו שמצינו גבי בני גד ובני ראובן שאמרו [במדבר לב, טז] "נבנה ערים לטפנו", הרי דשם 'ערים' מורה כשהם ראויין לשיבה, ואז המה ראויים להיות נטפל להקב"ה, ואז באמת השם מקדשם בקדושת השם. ועל כן אמר הנביא "אמרי לערי יהודה הנה אלקים", כשהם ערים בנויים ראויים לשיבה אז המה בקדושת אלקים. ודו"ק.

ובדברינו הנ"ל יובנו ג"כ דברי המדרש רבה בפרשת קדושים [ויק"ר כה, ג] רבי יהודה ב"ר סימון פתח, "אחרי ה' אלקים תלכו" [דברים יג, ה], וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה וכו', אלא מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב [בראשית ב, ה] "ויטע ה' אלקים גן בעדן", אף אתם כשנכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב [ויקרא יט, כג] "כי תבואו אל הארץ ונטעתם", עכ"ד המדרש. ואם כי דברי המדרש מובנים גם בפשיטות דהכונה ב"אחרי ה' תלכו" להידמות אליו יתברך במעשים, דכמו שהוא התעסק תחילה בנטיעה ובמטע כמו כן בבואנו לארץ יהיה תחילת מעשינו להתעסק בנטיעת הארץ, אבל עם דברינו שלמעלה יש להעמיס עוד כוונה נאותה בדבריהם ז"ל, ובפסוק "אחרי ה' תלכו", דדרשו חז"ל פסוק זה על ביאת הארץ ונטיעתה, כי למדו זאת מהפסוק גופא, כי כבר הבאתי מהמקובל צרור המור שארץ ישראל הוא תיכף אחר השי"ת בעצמו, א"כ זהו המכוון בפסוק הנ"ל "אחרי ה' אלקים תלכו", היינו שילכו לארץ ישראל שהוא אחרי ה' ויבנו אותה שיהיה ראוי להתקדש בקדושת 'אלקים', וזה יהיה ע"י שתכף בבואכם לשם תתעסקו במטע תחילה, לבנותה ולשכללה שתהיה ראוי ליישוב להושיב את בני ישראל בתוכה, ואז תהיה ראויה להיות נטפל לקדושת השם ולהיות בבחינת 'אלקים'. והדברים מתוקים כדבש ומאירים כאור הבהיר בס"ד.

היוצא מדברינו הנ"ל, שבשעה שאיש הישראלי בא לארצנו הקדושה ועובד את אדמת הקודש במטע אילנות וצמחות ובבנין בתים וכדומה מן הדברים הנחוצים ליישוב הארץ, נתקדש הארץ על ידו בקדושת השם הקדוש ואפילו לא נתכוין לזה כלל, וכדפסק הש"ך [יו"ד רעו, יב] דכל שם אפילו נכתב שלא ככוונה אסור למחוק עיי"ש, וכן נקטו להלכה כל גדולי האחרונים בתשובותיהם, כמו כן הוא ברור בקדושת ארץ ישראל דג"כ נטפל לאחורי השי"ת ונתקדש בקדושת השם וכנ"ל, וכל זה נעשה ממילא אפילו בלי שום כוונה, וכל הבונה אותה

מקיים בזה הפסוק "אחרי ה' אלקיכם תלכו ובו תדבקון" כמשמעה וכמדרשה הנ"ל. וכל זה ברור ואמת לאמיתה של תורה בעזה"י.

ונראה דכל זה מרומז בתהלים [קב, יד-טז] בפסוק "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו, ויראו גוים את שם ה' וכל מלכי הארץ את כבודך", והמהרש"א בתענית [ח"א טו, א] ביאר פסוק זה, דע"י דחומדין ומתאווין את אבניה ועפרה מקרבין את מועד הגאולה, והכוונה דבנין אותה ומיישבין אותה. ועל זה מסיים הקרא "ויראו גוים את שם ה'", היינו דע"י הבנין נתקדש הארץ בקדושת השם בשם ה', וכל מלכי הארץ יראו את כבוד ה' עליה, והכל הוא בשביל דנתקדשה הארץ בקדושת השם, אכ"ר.

- לב -

וכדי ליתן איזה השגה מגודל החיוב והמצוה שיש לנו בעבודת האדמה של ארצנו הקדושה שהוא עולה על הכל כמעט, אעתיק פה לשון רבינו איש אלקים מרן החתם סופר דשמעתותיו ופסקיו מבדרין בכל יומא בבי מדרשא בכל תפוצות הארץ, וזה לשונו בחידושי לסוכה [לו, א] על הגמרא אמר מר אתרוג כושי פסול, והתניא כושי כשר דומה לכושי פסול, אמר אביי כי תנן נמי מתניתין דומה לכושי תנן, רבא אמר לא קשיא הא לן והא להו. עיי"ש פירוש רש"י. וכתב החתם סופר בזה"ל: דומה לכושי תנן, שמעתי ממ"ו הפלא"ה זצ"ל, בהא דפליגי רשב"י ורבי ישמעאל בברכות²² [לה, ב], ומסקי הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, אמר הוא ז"ל דהכוונה שעשו כרשב"י ולא רשב"י ממש (ר"ל זיא האבען נור נאכגעמאכט רשב"י, אבער זיא ווארען ניכט בייא דיא בחינה פאן רשב"י ממש), דודאי מי שכוונתו לשם ה' הבוחן מחשבותיו ויודע עשתונותיו בוודאי יעלה בידו, אלא הם עשו כרשב"י-נדמו לו, ולא בעצם תוכניותם, על כן לא עלתה בידם. ואמר היינו דאמרו הכא 'אתרוג הכושי', היינו הצדיק המשונה במעשיו ככושי המשונה בעורו הוא כשר, אך 'דומה לכושי' שרוצה לדמות עצמו לרשב"י, זה פסול כי לא עלתה בידו. עד כאן דברי הרב ודפח"ח, מכאן ואילך תוספת דברי תלמידו הפעוט כמוני.

נלע"ד רבי ישמעאל נמי לא אמר מקרא 'ואספת דגנך' אלא בארץ ישראל ורוב ישראל שרויין, שהעבודה בקרקע גופא מצוה משום יישוב א"י ולהוציא פירותיה הקדושים, ועל זה צוותה התורה 'ואספת דגנך', ובועז זורה גורן השעורים הלילה משום מצוה, וכאילו תאמר

22. רשב"י ס"ל דאם אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה תורה מה תהא עליה, אלא ילמוד תורה ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. רבי ישמעאל ס"ל הנהג בהם מנהג דרך ארץ, כדכתיב [דברים יא, יד] 'ואספת את דגנך' וגו', דבשעת חרישה יחרוש, וכן באינך, ובשעה שהוא פונה ממלאכתו ילמוד תורה. ואמרו שם דהרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, ואלו שעשו כרבי ישמעאל עלתה בידם.

לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכא נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, ואפשר אפילו שאר אומניות שיש בהם יישוב העולם הכל בכלל מצוה. אבל כשאנו מפוזרים בעוונותינו הרבים בין אומות העולם וכל שמרבה העולם יישוב מוסיף בעבודת ה' חורבן (עיין בתשובותיו חלק יו"ד [סי' קלח], ושל"ה [מסכת סוכה, דרך חיים תוכחת מוסר בסופו]) בזה מודה רבי ישמעאל לרשב"י (דלא יעסוק ביישוב העולם רק בתורה), ועל זה אנו סומכין על רבי נהוראי בסוף קידושין [פב, א] מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה, היינו בחוץ לארץ וכנ"ל. והיינו דמחדש רבא באתרוג הכושי, אפילו אינו נדמה, אלא כושי ממש שהוא צדיק גמור, דהיינו רשב"י וחבריו האמיתיים, מכל מקום הא לן והא להו, היינו לבני בבל שהוא בחוץ לארץ כשר לעשות כרשב"י שלא לעסוק ביישוב הארץ רק ללמוד תורה, ולבני ארץ ישראל פסול, דבעי יישוב א"י על ידי ישראל, עכ"ד הקדושים.

והדברים מבדיל כל רעיון עד כמה הוקיר רבינו מלאכת יישוב הארץ, עד דקפסיק ותני דבא"י אסור לעשות כרבי נהוראי וכרשב"י וחבריו ללמוד רק תורה ולנטוש את הארץ, רק החיוב לעשות כרבי ישמעאל לעסוק ביישוב הארץ, מפני שזה גופא מצוה. והמשיל לזה, כאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכי נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, וכן בשאר אומניות שיש בהם יישוב העולם הכל בכלל מצוה זו, שכה פסק ראש הפוסקים מגדולי פוסקים האחרונים כרבינו החתם סופר שנתקבלו פסקיו כמשה מפי הגבורה, ומאן ספין ומאן יהיר ומאן רקיע לזלזל בדבר שרבינו החתם סופר הגביה ערכו כל כך למעלה ראש, עד שהשוה עבודת האדמה בא"י למצות עשה דתפילין שאדם הישראלי מניח בכל יום, ובלא מצות עשה דתפילין אינו בר ישראל כלל, והוא מן היורדין ואינם עולים כמבואר בר"ה [יז, א]. על כן, בושה וכלימה יכסה פניהם של אלו המזלזלים במצות עשה דיישוב הארץ בטעמים בדויים ודחויים, ודבריהם בטלים ומבוטלים נגד דברי רבינו החתם סופר ז"ל, ולית צריך לאשגח בהן כלל וכלל לא. ודו"ק.

– לג –

מדרש רבה פרשת קדושים [ויק"ר כה, ג-ה], רבי יהודה ב"ר סימון פתח, "אחרי ה' אלקיכם תלכו ובו תדבקון" [דברים יג, ה], וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה וכו', אלא מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב [בראשית ב, ה] "ויטע אלקים גן בעדן", אף אתם כשונכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב [ויקרא יט, כג] "כי תבואו אל הארץ ונטעתם". "מי שת בטוחות חכמה" [איוב לה, לז], מהו 'בטוחות', בטויא, (פירש במתנות כהונה: 'בטויא', מין עוף). "או מי נתן לשכוי בינה" [שם], הדא תרנגולתא. אמר רבי לוי, בערביא קורין לתרנגולתא 'שכוי', הדא תרנגולתא כד אפרוחיה דקיקין היא מכנשא להון ויהבת להון תחת אנפיא ומשחנא להון ומעדרא קדמיהון וכד אינון רבייה חד מינהון בעי למקרב לוותיה והיא נקרא ליה בגו רישיה ואמר ליה זיל

עדור בקילתך (ופירש במתנות כהונה: כשאפרוחים דקים וקטנים היא מאספת אותם ונותנת אותם תחת כנפיה ומחממת אותם והיא עודרת ומנקרת לפנייהם באשפה, וכשהן גדולים אחד מהם שרוצה לקרב אליה והיא מנקרת בחרטומה בתוך ראשו ואומרת לו לך ועדור באשפך). כך כשהיו ישראל במדבר ארבעים שנה היה המן יורד והבאר עולה להן והשליח מצוי להן וענני כבוד מקיפות אותן ועמוד הענן מסיע לפנייהם, כיון שנכנסו לארץ ישראל אמר להם משה כל אחד ואחד מכם יטעון מכושיה ויפוק וינצוב לי נציבין (ופירש במתנות כהונה: 'טעון מכושיה', ישא על כתיפו מרה חצובה שחופרין בו לנטוע נטיעות, 'ויפוק וינציב' יצא ויציב ויטע לו נטיעות), הדא הוא דכתיב 'כי תבואו אל הארץ ונטעתם', עכ"ל המדרש. הרי דמשה רבינו צוה לישראל בעת שיבואו לארץ יהיה תחילת מעשייהם להתעסק במטעות וכל אחד ואחד ישא על כתיפו מרא חצובה לחפור ולנטוע.

עייין רש"י פרשת עקב בפסוק "על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו ה' הוא נחלתו" [דברים י, ט], ופירש רש"י לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנוין לחרוש ולזרוע, ופירש בשפתי חכמים דכוונת רש"י לא מצד העבודת האדמה מבוזה היא למשרתי עליון, אך כיון דאין להם פנאי לעסוק בזה, עיי"ש.

ובתנחומא שם בקדושים [סימן ח] איתא: "כי תבואו אל הארץ ונטעתם" [ויקרא יט, כג], אמר להם הקב"ה לישראל, אעפ"י שתמצאו אותה מלאה כל טוב לא תאמרו נשב ולא ניטע, אלא הוו זהירין בנטיעות, שנאמר [שם] "ונטעתם כל עץ מאכל", כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם נטעו לבניכם. שלא יאמר אדם, אני זקן, כמה שנים אני חי, מה אני עומד ומתייגע לאחרים וכו'. לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות, אלא כשם שמצא עוד יוסיף ויטע אפילו יהיה זקן. אמר הקב"ה לישראל, למדו ממני כביכול לנטיעה אני צריך, שנאמר [בראשית ב, ח] "ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם", עכ"ל.

ובמדרש רבה בראשית [סד, ג] אמרו בפסוק "אל תרד מצרימה שכון בארץ" [בראשית כו, ב], עשה שכונה בארץ ישראל, הוי נוטע הוי זורע הוי נציב (ופירש במתנות כהונה: נציב אילנות בהרכבה, או עקרן במקום זה ושתלן במקום אחר).

וכן איתא בתנחומא פרשת ראה [סימן יא] על פסוק שאמר דוד [תהלים לו, ג] "בטח בה" ועשה טוב שכן ארץ וראה - [לכאוי צ"ל: ורעה אמונה], 'שכון ארץ' - עשה שכונה של ארץ, הוי זורע הוי נוטע, 'וראה אמונה' - ראה אמונתן של אבות. עוד דרשו ברבא [שם] ובתנחומא [שם], 'שכון ארץ' - שכון השכינה בארץ. ופירשו המפרשים, היינו שאם תהיה הזריעה והנטיעה בדרך האמונה וברוח התורה, אז ממילא תשרה השכינה בארץ.

וזה נמי כוונת המדרש רבה שם [ויק"ר כה, א-ב] בפסוק הזה "כי תבואו אל הארץ ונטעתם

כל עץ מאכל" [יקרא יט, כג], הדא הוא דכתיב [משלי ג, יח] "עץ חיים היא למחזיקים בה". רב הונא בשם רבי בנימין בן לוי אמר, משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא, אמר לו אבא מתיירא אני בדרך מהלסטים, ובים מפני אפורטין. מה עשה אביו, נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע ונתנה לבנו, ואמר לו יהא המקל הזה בידך ואי אתה מתיירא משום בריה. אף כך אמר הקב"ה למושה, אמור לישראל, בני, עסקו בתורה ואין אתם מתייראין משום אומה. אילו נאמר 'עץ חיים היא לעמלים בה' לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא "למחזיקים בה". אילו נאמר 'אשר לא ילמד' לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא "אשר לא יקים את דברי התורה הזאת" [דברים כז, כז]. לכך נאמר "עץ חיים היא למחזיקים בה", שאילו נאמר 'ארור אשר לא ילמד' לא היתה תקומה, אלא 'אשר לא יקים'. "כי בצל החכמה בצל הכסף" [קהלת ז, יב], ר' הונא ור' ירמיה אמרו בשם ר' חייא בר אבא, עתיד הקב"ה לעשות צל וחופות לבעלי המצוות (היינו לבעלי כסף שמחזיקים את התורה במעותיהם) אצל בני תורה בגן עדן. ואית ליה ג' קריין, "כי בצל החכמה בצל הכסף" [שם], "אשרי אנוש יעשה זאת" [ישעיה נז, ב], "עץ חיים היא למחזיקים בה" [משלי ג, יח]. שמעון אחי עזריה אמר משמו, והלוא שמעון היה גדול מעזריה (ולמה אמר משמו של עזריה). אלא, ע"י שעזריה היה עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון, לפיכך נקרא הלכה על שמו. ודכוותה "ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך" [דברים לג, יח], והלוא יששכר גדול היה מזבולון. אלא, ע"י שהיה זבולון מפרש מיישוב ועוסק בפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר, נותן לו שכר בעמלו, לפיכך נקרא הפסוק על שמו, שנאמר "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך". אמר רבי תנחומא, כל מי שיוצא לדרך ואינו מכוון לבו למלחמה, סוף הוא נופל במלחמה, אבל שבטו של זבולון בין מתכוין בין שאינו מתכוין יוצאין למלחמה ונוצחין, הדא הוא דכתיב [דהיי"א יב, לד] "ומזבולון יוצא צבא עורכי מלחמה ולעדור בלא לב ולב", מהו 'בלא לב ולב', אלא בין מתכוין בין שאינו מתכוין הם יוצאים ומנצחין, עכ"ל המדרש.

ולכאורה יש סתירה בדרשות הללו בפסוק זה של 'כי תבואו אל הארץ', דתחילה דרשו דמשה אמר לישראל דמשנכנסין לא"י יהיו עוסקין בנטיעות ובחפירת קרקע ובמטע אילנות, ואח"כ דרשו שיהיו עוסקין בתורה. ועל כרחק צריך לומר דכוונתם היתה דבאמת תרווייהו צריך להיות בארץ, צריך להיות בני ישיבה שיהיו עוסקים בתורה וגם עובדי אדמה, ויחזקו אלו את אלו, ועל כן דרשו ואמרו אילו היה אומר 'עץ חיים היא לעמלים בה' או 'ארור אשר לא ילמד' וכו', אלא אמר 'למחזיקים בה' או 'אשר לא יקים', היינו חלק מהם שילמדו וחלק מהם שיתעסקו בנטיעה ובמלאכת אדמה, והכל יהיה נעשה ברוח התורה, ואז יצליחו במלאכתם ובמלחמותיהם כזבולון וכיששכר.

ודומה לזה אמרו בסנהדרין [מט, א], אלמלא היה דוד יושב בישיבה לא היה יואב בן צרויה מנצח במלחמה, ואלמלא לא היה יואב בן צרויה עושה מלחמה לא היה יכול דוד

להיות יושב בישיבה. וכן כאן, אלמלא לא יהיו בני יושבי ישיבה לא יהיו אלו מצליחים בעבודת האדמה, ואלמלא עובדי האדמה לא היו יכולין לישוב בישיבה, רק אלו ישלימו את אלו ואז יצליחו כולן במלאכתם.

וכן מצינו בדוד שאמר חציים ילכו במלחמה וחציים ישבו על הכלים [עי' שמואל-א ל, כד], ומפורש במדרש דבישר להם לישראל דלא יהיו כולם בעלי תריסין (היינו תלמידי חכמים), אלא חציים ישבו על התורה ועל העבודה, וחציים יהיו עמא דבר (עיין אהבת יונתן הפטרת תרומה [פסוק כז]).

והא לך לשון הרמב"ם בהקדמתו לזרעים, וז"ל: והסיבה השנית למציאות מי שאין בו חכמה, מפני שאנשי החכמה הם מועטים מאד, וזה הדבר נתחייב בדרך החכמה האלוקית. ואין לומר מדוע היה כך, כמו שאין לשאול למה היו הגלגלים תשעה וכוכבי לכת שבעה והיסודות ארבע, ועל כן נבראו ההמון לעשות חברה לחכמים שלא ישארו שוממים. ואולי תחשוב שזאת התועלת קטנה אבל היא צריכה וראוי יותר, שהרי הקב"ה העמיד הרשעים בארץ ישראל כדי לעשות להם חברה ולהסיר שממות נפשות החסידים. וזה הענין פירשו חכמים ואמרו [שבת ל, ב] מה זה "כל האדם" [קהלת יב, ג], כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, פירוש להסיר עצבונו ושממון יחידתו, עכ"ל הקדוש הצריך לעניננו.

הרי לך דברי אדונינו הרמב"ם דלא לו אנשי החכמה המעטים מוכרח החברה של ההמון הרבים העוסקים ביישוב הארץ, ואי אפשר לאלו בלא אלו, ועל כן תיכף מתחילה צריך לתקן את יישוב הארץ באופן זה לדאוג שיהיה האפשרות לאלו המוכשרים להצליח בלימוד התורה להיותם יושבים באוהל תורה ולחנכם ולגדלם לתלמידי חכמים בעלי תריסין, ולההמון בעסק יישוב הארץ, אבל גם זה יהיה ברוח התורה, ואז יפריחו ויצליחו במעשה ידיהם.

וכן הי' בימי עזרא, עיין מלבי"ם עזרא [ז, ז] בפסוק "הוא עזרא עלה מבבל והוא סופר מהיר בתורת משה אשר נתן ה' אלקי ישראל ויתן לו המלך כיד ה' אלקיו עליו כל בקשתו", וכתב המלבי"ם כי שמעון הצדיק שהיה משיירי כנסת הגדולה אמר [אבות פ"א מ"ב] 'על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים', ובימי הכנסת הגדולה נתבצרו שלשה עמודים אלה ע"י שלשה אנשים מסויימים, ע"י זרובבל ויהושע כהן גדול נבנה המקדש ונתבצרה עמוד העבודה, ואחריו יצא עזרא לכונן עמוד התורה, ואחריו נחמיה שבנה חומות העיר ועסק במדיניות לבצר עמוד גמילות חסדים. וזהו שאמר הכתוב שהוא עלה, מצד שהוא סופר מהיר בתורת ה' ועלה לכונן עמוד התורה, וזאת ביקש מן המלך ונתן לו, ומצד זה היתה יד אלקים טובה עליו בהשגחתו הפרטית שלא תשתכח תורה מישראל, עיי"ש. וכמו כן עלינו לעשות להעמיד אנשים מסויימים לכונן עמוד התורה ועבודה (כי

בעוונותינו הרבים עדיין לא זכינו לבנין ביהמ"ק, ויה"ר שזוכה לזה בב"א), ולהעמיד בשלובי זרוע אנשים על התעסקות של יישוב הארץ, ואז תהיה ארצנו ארץ חפץ, וחפץ ה' יצליח בידינו שיהיה בנין עדי עד וישתלשל מזה גאולה שלימה ולביאת בן דוד בב"א.

עיינן סוכה [פ"ה מ"ד] דתנן התם: ואמרו, אבותינו שהיו במקום הזה אחזריהם אל ההיכל ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש, ואנו ליה עינינו. רבי יהודה אומר, היו שונין ואומרים אנו ליה וליה עינינו, עכ"ל המשנה. והיא פלא, מזה להן לגנות את אבותיהם. אך ראיתי בהון עשיר [שם] שפירש להוציא מלב הרואין בשמחה זו שלא יהיו אומרין אחרית שמחה תוגה, והא ראייה כי בית ראשון נחרב וזה אומרת אבותינו וכו' ובשביל זה נחרב, אבל אנו ליה עינינו ובוזה יהיה קיום למעשה ידנו, עכ"ל המקובל בהון עשיר הנ"ל, עיי"ש.

וכן אנו, אם נתקן את מעשינו באופן הנ"ל, אז אין להתיירא שאחרית שמחה יהיה ח"ו תוגה, כי אנו ליה עינינו לעשות הכל ברוח התורה, ואז ממילא "ויהי נועם יי אלקינו עלינו ומעשה ידנו כוננה עלינו ומעשה ידנו כוננהו" [תהלים ז, יז], וכפירוש המקובל איש אלוקי מהר"מ גבאי בסוף ספרו עבודת הקודש בפסוק הזה, שאם אנחנו נתחיל במעשה ידנו אף שאנחנו לא נוכל לעשות בשלימות, אבל יחול על מעשה ידנו נעימות האלוקי והוא ישלים את מעשינו שיהיה בשלימות גמור, וממילא יהיה לה קיום ואחרית טובה.

מה שעוררתי לעיל על רבותינו בעלי המדרש שדרשו על פסוק "כי תבואו אל הארץ" שני דרשות חלוקות, תחילה שיהיו עוסקין במטע הארץ ובחפירת קרקע ואח"כ שיהיו עוסקין בתורה, וביארתי לעיל ששניהם אמת ובאופן שאמרת, כעת ראיתי לרבינו האור החיים הקדוש שם בפסוק הנ"ל [ויקרא יט, כג] שכתב בזה"ל: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל", שלש מצוות נאמרו כאן. א', ביאת הארץ, על דרך אומרו [כתובות קי, ב] הכל מעלין לא"י. ב', לנטוע כל עץ מאכל לשבח הארץ. ג', לנהוג שני ערלה. עוד ירמוז באומרו "וכי תבואו אל הארץ" (ר"ל בה"א הידוע), שלא תהיה הכוונה לתיאבון המורגשות, אלא תהיה כוונת הביאה אל הארץ הידוע לחיוב ולחשק הארץ הקדושה אשר בחר ה' בה, הר ה' שמה. ואמר כי אין כוונת דיבור זה להחליט המניעה מהשתדל ביישוב הארץ אלא ונטעתם וגו', הא למדת שמה שהתנה במאמר 'אל הארץ' הוא בחינת תכלית המחשבה שתהיה למעלת הארץ במושכלות, לא להנאת הגוף²³. ואולי ירמוז באומרו 'עץ מאכל' על בני תורה שגם הם נקראו 'נטעים', כמו שאמר רבי יוסי [שבת קיח, ב] חמש בעילות בעלתי וחמש נטיעות נטעתי.

23. כוונתו בזה מבואר, דבאמת עיקר המצוה הוא בהשתדלות ישוב הארץ בנטיעות ובבנין, ועל זה בא הלשון 'ונטעתם' שאמר הכתוב בלשון מוחלט, היינו מכל מקום שזה עיקר המצוה, רק צריך לראות שלא יכוין להנאת הגוף לבד רק

למעלת הארץ הקדושה במושכלות, וממילא מי שאינו בר השגה זו בוודאי לא יעזוב מלעסוק במצות ישוב הארץ אף בדרך פשטות לחוד, כשאר מצוות התורה שאדם הפשוט עושה בפשטות והתיקונים נעשים מאליהם כידוע.

ונקראים ג"כ 'עץ', וכמו שדרשו בזהר [פרשת בלק, רב, א] בפסוק "לא תשחית את עצה" [דברים כ, ט], שמדבר באדם בן תורה, ויצו ה' שתהא עיקר הכנסת הארץ לנטוע בה עץ מאכל שהם בני תורה, כי אורא דא"י מתכים ומטהר הנפש, עיי"ש שהאריך בזה. הרי שרבינו בעל האור החיים הקדוש דרש מעצמו פסוק זה על שני עניינים הנ"ל, א' על עסק הנטיעה, ב' על לימוד התורה. וחיידוש שלא נסתייע לזה מרבתינו בעלי המדרש שגם הם דרשו מקרא זה על שני דברים הנ"ל, ובאמת תרווייהו איתנייהו, וכמו שביארתי לעיל שצריך להעמיד אנשים על זה ועל זה. ועיין ג"כ לרבינו החתם סופר באו"ח [סי' ג] שערור ג"כ להחזיק ישיבה בא"י, ודו"ק.

– לד –

בא לידי קונטרס 'אוסף מכתבים' לרבינו מגור שליט"א, ומצאתי כתוב בו בזה"ל: וכן הוא באמת דעתי, אשר מצות ישוב ארץ ישראל שנצטוינו בתורתנו הקדושה איננה דבר תלוי בזמן מן הזמנים, רק בהיכולת והאפשרות, ולכן גם עתה צריכים להשתמש בהאפשרות של עכשיו ולעבוד בכל עוז, כי בריבוי העולים החרדים לארץ ישראל תתגדל השפעתם שמה, וזה יגרום שמירת קדושת הארץ, עכ"ד. וכן הכפיל עוד הדברים שם וכתב בזה"ל: ועיי"ז תגדל השפעת היהדות החרדית ויישוב ארצנו הקדושה יווסד ברוח התורה הקדושה הכתובה והמסורה, עכ"ל הקדוש. הא לך דעת רבינו איש אלקים מגור שליט"א שמצות בנין ויישוב ארצנו הקדושה איננו קשור בשום זמן רק בהאפשרות והיכולת לבד²⁴, והחיוב לכל בר ישראל להשתמש בכל האפשרות שיזדמן לו בכל עת ובכל שעה בכל כח ועוז. וגם דעתו כי בריבוי העולים החרדים לא"י תתגדל השפעתם שמה ויתגדל היהדות והיישוב יווסד ברוח התורה הכתובה והמסורה וזה יגרום קדושת הארץ.

מהר"ם [סימן קצט] דאין חילוק בין זמן הזה לזמן הבית, דהשתא נמי איכא מצוה. ועיין בסה"ק אזור אליהו [סי' קצד להקדוש בעל שבט מוסר, דאפילו בחורבנה איכא מצוה זו דישיבת א"י. וכן כתב בסה"ק אספקלריא המאירה בפרשת ויצא [כא, ג, מובא בניצוצי אורות בזהר פרשת ויצא [ח"א קנג, א], מכאן משמע דאפילו בחורבנה אסור לצאת מא"י לחו"ל שהרי בזמן יעקב לא היה מקדש, עיי"ש. וכבר כתבתי לעיל דגם להרמב"ם הוא מן התורה הישיבה בארץ, ומה דלא חשבה בתרי"ג משום דהיא כוללת כל התורה, על כן לא בא במספר מנין המצוות. וכעת מצאתי לרבינו האוה"ח הקדוש בסוף פרשת נצבים [דברים ל, כ] שכתב בזה"ל: כי ישיבת הארץ היא מצוה כוללת כל התורה, עיי"ש. ודו"ק.

24. ובטח כוונתו היתה בזה לשלול דעת המגילת אסתר שהבאתי לעיל שתלה מצוה זו בזמן ביאת המשיח ולא בזמן הגלות. וכן מצאתי ביוסף דעת לרבינו הגאון רבי יוסף שאול [סימן שעב] שהשיג ג"כ על המגילת אסתר בזה והוכיח מכמה מקומות כהרמב"ן דמצוה זו אינו תלוי בזמן רק בהאפשרות, וכה סיים דבריו: וע"כ ברור כהרמב"ן, וה' יזכנו לקיים המצוה הלז, עכ"ל. וכן דעת החרדים בפ"א ממצוות עשה התלויות בא"י [פרק נו, אות טו] שכתב בזה"ל: מצות עשה מן התורה לדור בא"י, שנאמר [דברים כו, א] "וירשת וישבת בה", ואמרו חז"ל [ספרי פרשת ראה] שמצוה זו שקולה כנגד כל מצוות התורה, והוא מתרי"ג מצוות לרמב"ן ולרשב"ץ, עכ"ל. וכן פסק המהר"ם שיק [יו"ד סימן רכה], וכן כתב במהרש"ם [ח"א סימן תי] והביא בשם תשובות

נראה לי ראייה ברורה לדברי רבינו שליט"א דבמקום דנתרבו אנשים יראי ה' הם משפיעים על הסביבה מבלי משים שום פעולה לזה, כי השפעתם בא ממילא ומעצמה על אחרים, מדברי רבינו הרמב"ן בפרשת לך לך [בראשית יב, ח] שהקשה למה גבי אברהם ויצחק מצינו שבכל מקום שהלכו המה קראו בחוצות בשם ה', כדכתיב [שם כא, לג] "ויקרא שם בשם ה'", וגבי יעקב לא מצינו שעשה כן. ותירץ דאברהם ויצחק היו אנשים מעטים וכת קטנה ולא היתה ניכרת להסביבה עבודתם שעבדו השי"ת, על כן היה נחוץ להם לקרוא בקול גדול, משא"כ גבי יעקב דהיו לו י"ב בנים נשואים ולהם בנים, כבר היו כחה גדולה ורוב עם, לא היה צורך לו לקרוא בחוצות, כי כבר היו ניכרים במעשיהם לדור להמשיך את לב רבים לאבינו שבשמים, עכ"ד. הא לך בפירוש דברי רבינו מגור דבריבי החרדים בא ההשפעה על אחרים מעצמה בדברי רבינו הרמב"ן, וחידוש שלא זכר להביא סיוע לדבריו מרמב"ן הנ"ל. עכ"פ צדק מאד בזה הרבי מגור דהעיקר לראות שרבים מהחרדים יעלו לא"י, ואז יתגדל הקדושה בארץ בעזר השי"ת.

– לה –

בימי הקיץ דשנת תש"ג, שהייתי איזה שבועות בעיר בעקעשטשאבא עם בני ביתי שם מצאתי את ידיד נפשי מנוער, הרב הגאון מו"ה נתן צבי בריסק שליט"א, אבדק"ק נאדיסאלאנטא (חתן הגאון בעל בית נפתלי, שהיה בנו של הגאון בעל קול אריה ז"ל), והראה לי בסה"ק 'אך פרי תבואה' לרבינו הקדוש מליסקא זצ"ל [בפרשת ויחי], דכתב בשם הנחל קדומים דארץ ישראל הוא עולה במספר 'תת-לב', והיינו אם כל ישראל יתנו לב לדור בא"י יבוא משיח צדקנו, עכ"ל. ואביא ראייה לדברי רבותינו הקדושים הללו שכתבו דבנתנת הלב לשוב לא"י תלוי גאולתנו, ממה שהבאתי לעיל [פרק שני, אות ח] מהגמרא דפרק גיד הנשה ומרש"י על התורה, דאמרו חז"ל איהו לא יחב דעתיה למיהדר, מן השמים יעכבוהו, בתמיה. וכבר כתבו חז"ל [ב"ר פר' סח] דמאורע דיעקב הנ"ל הוא סימן לגאולתנו האחרון הזה אשר אנו מצפין עליה בכל יום, ומעת שיהב דעתיה למיהדר וגם הדר אירע לו נס, וכמו כן גם לנו רק בנתנת הלב לדור בא"י וגם למיהדר לא"י תלוי גאולתנו, ואז יארע לנו נסים כמו אצל יעקב אבינו ע"ה.

ובזה יבואר פסוק ביחזקאל [ז, ב-ג] "ואתה בן אדם כה אמר ה' לאדמת ישראל קץ בא הקץ על ארבע כנפות הארץ, עתה הקץ עליך", עכ"ל. והפשט בזה הפסוק מבואר מעצמו עפ"י הנ"ל, כשישתדלו ישראל לעשות קץ לאדמת ישראל לפדות אותה מידי טמאים, וכמו שהבאתי לעיל [בהסכמות] משו"ת הריב"ש [סי' קא] ובשם הרמב"ן בפסוק "גאולה תתנו לארץ" [ויקרא כה, כד], היינו שיתנו לב לשוב עליה ולפדות אותה, אז יבוא הקץ לישראל על ארבע כנפות הארץ, וממילא עתה לפי זה 'הקץ עליך' היינו שהוא בידך ובכל עת שתתן לבך לזה אז תשיג אותה, וגם מן השמים יסייעו בידך, אך העיקר תלוי בנתנת הלב מישראל לזה. והדבר מבואר כחומר.

עוד אמר לי ידיד נפשי הרב הנ"ל בשם אביו הגאון הצדיק מו"ה יהושע, שהיה אבדק"ק טיסאדאדא זצ"ל²⁵, שהיה תלמיד מרן הקדוש מליסקא, ששמע מפי קדשו ששלח מעות לא"י לקנות בעדו נחלת שדה, שאמר שכל אחד מישראל צריך ומחוייב להשתדל שארצנו הקדושה יתיישב עם זרע ישראל וגם יהיה בנוי בבתים ונורע בשדות וכרמים, עכ"ד. ולי הפעוט נראה להוסיף לזה מדברי רש"י בישעיה [נט, כ] בפסוק "ובא לציון גואל", שכתב בזה"ל: כל זמן שציון הרבה עדיין לא בא הגואל, עכ"ל. על כן החיוב לנו לבנות את ארצנו כדי לקרב בזה את גאולתינו, וכמו שהבאתי לעיל בשם הקדוש המקובל בעל הון עשיר דבבנין הארץ תלוי גאולתינו, וכעת אנו רואין שהוא גם רש"י מפורש.

- לו -

הנה בירושלמי סוף פרק היה קורא [פ"ב ה"ח] מכנה את ארץ ישראל בשם 'אם' של ישראל'. וכן הוא בירושלמי סוף כתובות ומו"ק [פ"ג ה"א]: הניח חיק אמו (א"י) וחייב חיק נכריה (חו"ל). וארצות הגולה בשם 'איתת אבוה', שקורין 'שטיעף מאמע' [= אם חורגת]. ונראה לי לתת טעם לזה, עפ"י מה שראיתי בספר אוצרות יוסף [מאמר לבנה, אות ו] להגאון רבן של כל בני הגולה מרן רבי יוסף ענגיל ז"ל בשם המקובלים, דארץ ישראל היא בחינת מלכות, ומלכות היא בחינת אם לישראל, וכאשר ביארו המקובלים [ע"י זוהר ח"א, כו, ב] הפסוק "ובפשעיתכם שולחה אמכם" [ישעיה נ, א] דקאי על השכינה, כאשר אמרו חז"ל במגילה [כט, א] בוא וראה כמה חביבים ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמדם, וכבר ידוע כי שכינה מורה על מלכות, ומלכות הוא אם לישראל, על כן אמר הכתוב 'ובפשעיתכם שולחה אמכם', עכ"ד המקובלים. ועפ"י זה מבואר היטב הטעם למה מכנה הירושלמי את א"י לאם של ישראל. כך נראה לי, והוא אמיתי בטעם דירושלמי.

ועפ"י דברי הירושלמי הלז ביארתי המדרש בפסוק "בניך ובנותיך נתונים לעם אחר" [דברים כה, לב], אל תקרא 'לעם אחר' אלא 'לאם אחר' [ע"י יבמות סג, ב], היינו דבניך ובנותיך יהיו נתונים בארצות הגולה שהוא לנו אם אחר (שקורין 'שטיעף מאמע') יהיו מסורות לה בלב ונפש וברוח זר שבקרבה, עד שנהפכו לגמרי לאם אחר והסיחו דעתם לגמרי מארץ שהיא אמם האמיתית, ועיניך רואות וכלות אליהם כל היום לראות בגדולתם אשר בשבילם מסרת אותם בידי אם אחר, היינו שנתת להם חינוך של אם זר וגדלת אותם ברוח האם אחר, וכל מגמתם היתה רק להיות ולעבוד את ארצות הגולה, וכמאמר שלמה בשיר השירים [א, ו] "שמוני נוטרה את הכרמים", ואמרו במדרש [ילקוט שמעוני שה"ש רמז תתקפב] לכבוד האומות, 'וכרמי שלי' - זה הקב"ה - 'לא נטרתי'. אבל הסוף מזה מה היה, 'ואין לאל ידך' [דברים

25. ואני בילדותי הכרתי אותו צדיק, והיה מפורסם בעולם לצדיק נפלא בעל מעשים טובים, ורבים נהרו אליו לדרוש את אלקים בבקשות.

שם], שלא ישאר מכל טרחך שטרחת בעד ה'שטיעף מוטטער' - היינו בעד ארצות הגולה - לא ישאר לך מזה כלום, כי את הכל יקחו ממך ותישאר בעירום ובחוסר כל, כאשר בעוונותינו הרבים ראינו כל זה בעיינו את כל הנעשה עמנו בארצות אירופא, על כן תדע בר ישראל שמהיום והלאה לא תבקש לך מנוח רק אצל אמך האמיתית שהיא ארץ ישראל, ולא ינחמנו כעת אחר תוקף כל הצרות שעברו עלינו ואחר כל אותו הצער שציער אותנו ה'שטיעף מאמע' שלנו שהיא ארצות הגולה, רק אמנו האמיתית שהיא ארץ ישראל היא תנחמנו, וכמאמר הנביא [ישעיה סו, יג] "כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנחמו", היינו שרק אצל אמנו האמיתית, נור ביא אונזער ריכטיגע מאמע (שהיא א"י) ווערדען וויר טראסט פינדען. וזה שאמר הנביא: 'ובירושלים' שהוא כללות א"י (כנוכר בהקדמה ראשונה בשם הזהר) 'תנחמנו', ולא נתן עוד אומן לאמנו החורגת שהיא ארצות הגולה להישאר עוד בה, וכמה ממון שקעו בה אבותינו ואבות אבותינו גם בניהם אחריהם, ובנו לנו היכלות וארמונות וכמה מיני פלטרונות וטרקלונות, כי כל אחד חשב ואמר זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אוויתיה, והסיח דעתו לגמרי מאמו האמיתית שהיא א"י.

עיינ רבינו השל"ה [סוף מסכת סוכה] וחתם סופר יו"ד [סי' קלח] שהתמרמרו מאד על אלו ששקעו דעתם לגמרי בחוץ לארץ ע"י שבונים להם בתים ומגדלות, וכל כספם וזהבם משקיעים בנכסי חוץ לארץ להגדיל ולהרחיב את גבול אם החורגת, ולא זכרו להציב את גבול אלמנה, גבול אמנו הצדקת הבוכית ומייללת עלינו, ולא עלתה על דעתם כלל להתעסק גם עמה באיזה עסק לטובתה, כי כל ישעם וכל חפצם לא היה כי אם שיהיה להם פרנסה בכבוד, ושיזכה לבנות לו בית גדול וחצר מאבני גזית למען יעמוד ימים רבים ויירשנה בניו ובני בניו אשר יוולדו בארץ נכריה, ויראה זרע ויארץ ימים בגלות. וכה אבדנו מאות ואלפים שנים בגלות, וכל כוחנו וכל דמנו נתננו לאמנו החורגת, ועכשיו זכינו לקבל ממנה ההכרת תודה על כל טרחינו שטרחנו בעדה, לקחה מקל ולקחה אותנו הכאות אכזריות בלי רחמנות ובלי חומל ופצעה אותנו בכל גופנו, מכף רגל ועד ראש אין בנו מתום, וגם גירשה אותנו כלה גרש יגרש, ונטלה ממונינו מידינו, והוכרחנו לצאת מביתה בעירום ובחוסר כל, וכמה וכמה מאחינו בני ישראל מתו במיתות משונות על ידה לאלפים ולרבבות. זאת מפעלות של אמנו החורגת. ועתה היש ליתן לה אומן על להבא שנחזור אליה שנית, מאין לנו הבטחה אם לאחר איזה עשיריות שנים לא תעשה עמנו עוד כזאת וכזאת, וכאשר באמת אנו רואין בקורות ימי חיינו שמעשים כזאת עשו עמנו בכל חלופות שנים, ועד כעת לא למדנו מהעבר ממה שעברה עלינו בכל תקופות השנים שלא ליתן אומן עוד אל ארצות הגולה.

גלל כן אחי ואחיותי! לא כן! ולא כן! לא נשוב עוד אל אמנו החורגת, רק נקומה ונעלה אל אמנו האמיתית ולהקריב אליה כל כוחותינו מעתה ועד עולם, לבנות חומותיה ולתקן חורבותיה, וחזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו, וה' הטוב יעשה עמנו אות לטובה ויראו שונאינו ויבושו.

- לו -

במדרש אמרו (מובא בקול יעקב) [ע"י ילקו"ש כי תשא, רמז שצא]: מיום שחרב בית המקדש נגזר על התלמידי חכמים שילמדו מתוך צער מתוך דוחק ומתוך טירוף הדעת, כדי שיתפללו על ביאת המשיח, עכ"ל. ביאור מדרש זה נראה לי עם מה ששמעתי מפי גיסי הרב הגאון בנש"ק מו"ה משה קליין שליט"א, רב בפועל צדק בק"ק גראסווארדיין יע"א, שבעת שנסע הגאון רבי מאיר שפירא אבדק"ק לובלין ז"ל בארץ הגר לישא וליתן עם גדולי ומנהיגי הדור בענין ישוב ובנין הארץ, שהיו מתנגדים לזה כידוע, ואחר כל טענותיו והוכחותיו לא עלה בידו לפעול על לבם שיסכימו לזה, והיה בשבת אצל רבי ומנהיג הדור במדינה, וראה אצלו שהיה מנהגו לאכול שני פעמים דגים בסעודה השלישית, קודם הדלקת נרות ואחר ההדלקה, והיו קורין אותן אכילות של קודם הדלקה 'פינסטערע פֿיש' [= דגים חשוכים] ושל אחר הדלקה 'ליכטיגע פֿיש' [= דגים מוארים]. אמר לו הרב מלובלין: עכשיו נודע לי למה אתם מתנגדים על העלייה ובנין הארץ, שכל זמן שאתם אוכלים 'ליכטיגע פֿיש' אין נחוץ לכם ארץ ישראל, אבל בעוונותינו הרבים רוב כלל ישראל אין אוכלין רק 'פינסטערע פֿיש' ואי אתם יודעין בצערן של ישראל, עכ"ד, ודפח"ח.

וממילא עתה אחר מה שאירע לנו פה במלוכות האירופא שכולנו אכלנו 'פינסטערע פֿיש', בוודאי שכולנו צריכים להסכים לזה, ומה שעוד נמצא במדינה זו בארץ הגר אנשים פרטיים ובייחוד אצל הרב'ים שמתנגדים לזה, הוא רק משום שלא טעמו עוד טעם שטעמו רוב כלל ישראל, ה' יצילם מזה, וד"ל. וזה המכוון במדרש הנ"ל כדי שיתפללו על ביאת המשיח, ודו"ק.

- לה -

באגרא דפרקא להגאון קדוש ישראל מרנא צבי אלימלך זצ"ל [אית קת] כתב: שמעת ב שם צדיק אחד, שביותר יש מעלה בשיבת ארץ ישראל כשיוצא מא"י לפי שעה ואח"כ חוזר לשוב לשבת בארץ, טועם האדם בה קדושה יתירה בפעם שנית מבראשונה. והיא לדעתי נלמד מאברהם אבינו, שכל עיקר מדריגתו ועיליו היה בפעם השניה, שנאמר [בראשית יג, א] "ויעל אברם ממצרים", עכ"ל הק'.

ואני מוסיף על דברי רבינו, עיין בחרדים [עמ' קצו] שהביא מדרש [ב"ר לט, ח] שהקב"ה אמר לאברהם אבינו פעם ראשונה שילך לא"י ויראנה ויחזור, ואחר שחזר לא נתן לו רשות לחזור ללכת לא"י עד חמש שנים, ואותן חמש שנים היה משתוקק לחזור ללכת, והוא אמר זה הפסוק [תהלים נה, ז-ח] "מי יתן לי אבר כיונה ועופה אעופה ואשכונה הנה ארחיק נדוד אלין במדבר", מוטב ללון במדבריות של א"י ולא ללון בפלטריות של חוצה לארץ. וקודם בואו אל הארץ לא היה משתוקק, אבל אחר שבא שמה פעם ראשונה וראה במראה הנבואה יקר

תפארת קדושת הארץ אז נכסוף נכסף, וממנו נלמוד לדורות אנחנו יוצאי חלציו להיות נכספים כמוהו, עכ"ל. והיא ראייה מפורשת לקבלת הצדיק הנ"ל, שבפעם שניה מרגישין קדושה יתירה מבפעם ראשונה.

ולפי דברי הקדושים היה אפשר ליתן טעם לפסק הרמב"ם בהלכות בית הבחירה [פ"ו הלכה טז] לענין קדושת א"י לגבי שביעית ומעשרות, דבחורבן בית ראשון בטלה הקדושה ונפטרה מן התורה ממעשרות ושביעית, אבל קדושת עזרא לא בטלה, וגם אפילו היום שנלקח הארץ מידינו, הארץ בקדושתה וחייב בשביעית ומעשרות מן התורה, עיי"ש. ולהנ"ל אתי שפיר, דבעלייה השניה נתפס הקדושה בה בגבורה יותרת מבפעם הראשונה, עד דשוב לא חלף והלך ממנה לעולם, אף דהקדושה לא היתה בשלימות כל כך כבראשונה, דהא היה חסר בה חמשה דברים כידוע [עי' יומא כא, ב], זה היה מפני שלא היה קיבוץ כל ישראל בתוכה כידוע, אבל מה שנתפס בה נתפס בגבורה יותר גדולה מבראשונה.

ונראה ליתן טעם פשוט לקבלת צדיק הנ"ל, דלמה טועמין בה טעם לשבח יותר בפעם שניה מפעם ראשונה, דנקח דמיון באחד שהיה גמול עלי אמו תמיד, המגדלתו ומטפלת עמו, ולא היה זו מלישב בחיק אמו אף רגע, זה אינו יכול להוקיר את ערך גמולה עמו. אבל אם נלקח מאתה באיזה סיבה ובא ליד אם חורגת על איזה זמן, ויהיה טועם שם אצלה טעם של אם חורגת, ויראה וירגיש את הגמול שגמלתו ואת התמיכת יד כהה שלה, שהכל היה ממנה באי רצון, ורק מדוחק ולפנים ולא מרצון לבה, ומה גם אם הרגיש את המקל רצועה שלה אשר בא לו ממנה בהשתפכות הנפש של שנאה עליו, אז בשוב בחזרה אל חיק אמו יהיה יודע ומבין להוקיר ולהעריך מהו גמול עלי אמו, ובפה מלא יאמר מה שאמר דוד המלך ע"ה [תהלים קלא, ב] "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי", ומרגיש שנפש אמו קשור בנפשו, ויותר ערב לו הלחם צר שמושיט לו אמו מזבחי ריב שנתנה לו האם החורגת. ועתה שכבר הבאתי שחול"ל הוא בחינת אם חורגת וא"י אם אמיתית, בנקל להבין מדוע טועמין טעם לשבח יותר בשוב שנית לא"י משלא הלך ממנה לעולם.

ועיין בירושלמי סנהדרין [פ"ב ה"ד] דדרש על פסוק הנ"ל שאמר דוד "אם לא שויתי" וגו', כדין ינוקא דנחית ממעי אמיה כן הוות נפשי עלי. ורצה לומר כן מרגישין בארץ ישראל דנחית ממעי אמיה, דא"י הוא אמו ונחית ממעיה, עיי"ש. וכמונו היום שטעמנו הטעם של אמו החורגת בארצות הגולה במדה היותר גדולה די והותר, על ידי כוס התרעלה ששמה לפנינו בימינו אלה בכל מלוכות אירופא, ומיצינו ושתינו את שמריה, אין ספק שכל יליד ישראל יעור משנתו ויתחזק בו השאיפה והגעגועין אחרי אמו הנכונה והאמיתית שהיא ארצנו הקדושה, ולא ירצה להישאר עוד פה בגולה אפילו אם יתנו לו כל חללי דעלמא, ויתאמץ בכל עוז בכל נפשו ולבבו ובממונו לשוב ולחזור אל חיק אמו בעת היותר מוקדם שימצא לו, ויאמר לעצמו

כמו שאמר אברהם אבינו בעת השתוקקותו לשוב לארץ ישראל, וכמו שהזכרתי למעלה ממדרש רבה בראשית, מוטב ללון במדבריות של א"י ולא ללון בפלטרויות של חוץ לארץ.

ועיין מדרש משלי [ילקוט שמעוני, רמז תקנ"ג] בפסוק "טוב פת חרבה ושלוחה בה" [משלי יז, א], אמר רבי יוחנן, זו ארץ ישראל, שאפילו אוכל אדם בכל יום פת חרבה ומלח ודר בא"י מובטח לו שהוא בן עולם הבא. "מבית מלא זבחי ריב" [שם], זה חו"ל שהיא מלאה חמסים וגזילות, עיי"ש.

- לט -

והנה כעת בשעה שאני כותב דברים הללו, שעודנו אנו עומדים בתוך קישוי הגלות ואנו מסובבים בפחדים ובהלכות מכל צד, יש לשמוע בתוך מחנה העברים מכל פינה ועברים קולות ורצונות לשוב לארץ אחוזתנו ולבנות את חומת העיר ולהרים ארצנו הקדושה מערמות עפרה, אך יש להתירא שאחר שישקטו הגזירות בעזה"י וישבו ארצות הגולה לאיתנם הראשון, וכמבואר במסכת דרך ארץ [זוטא, פרק השלום ה"א]: גזירה הולכת וגזירה באה ומתחדשת על שונאי ישראל, ישראל לעולם עומדין, לא עוזבין ולא מיעזבין, לא כלין ולא מיכלין, שנאמר [מלאכי ג, ו] "כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם", ועבדא גזירה דבטלי ויהיה עת מנוחה והשקט לישראל, אז שוב יסתפקו במצבם הראשון להישאר עוד פה בגולה, ומה גם אם ימצא להם פה איזה עסק טובה ופרנסה טובה שוב יחמו ע"י אמתלאות שונות להתקשר עצמם שנית עם אמם החורגת ולבגוד עוד להלאה באמם האמיתית שהיא ארץ ישראל, ובאופן שישטו את עצמם שאמם החורגת תיטיב להם עתה מאז, ויפלו שוב בחסרונם הישנה להסיח דעתם מארץ ישראל.

וכאשר שמעתי מידיד נפשי, הרב הגאון הצדיק מו"ה ישראל דוד מרגליות שלעזינגער שליט"א, שהיה אב"ד דקהל יראים בסאלנאק וכעת רב בבית המדרש החסידיים 'לינת הצדק' בעיר הבירה בודאפעסט, בביאור המסורה המובא בבעל הטורים פרשת וארא [שמות ט, לג] "ויחדלו הקולות - ויחדלו לבנות את העיר", ר"ל כל זמן שנשמעו הקולות והזעקות וזעקות של הגזירות הקשות רח"ל, כל אחד מתלהב לבו לבנות את העיר הקדושה, אבל כאשר יחדלו הקולות וישקטו הגזירות אז שוב יחדלו לבנות את העיר וילך וישבו אל מקומו הראשון ויתאבה עצמו עם מצבו בגולה כמקדם, עכ"ד, ודפח"ח.

על זה אני אומר שצריך להזהיר ולהזכיר את אחינו בני ישראל מדור הזה שעברה עליהם תקופה הקשה הלזה, מה דתנן במתניתין דסנהדרין [פ"ז מ"ד]: הבא על הבהמה, והאשה המביאה את הבהמה, שניהם בסקילה. אם אדם חטא בהמה מה חטאת, אלא לפי שבאת לאדם תקלה על ידה, לפיכך אמר הכתוב תיסקל. דבר אחר, שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנסקל פלוני על ידה, עכ"ל המשנה. וכן קיי"ל בש"ס [סנהדרין מה, ב] וברמב"ם

[הל' סנהדרין פט"ו ה"ט] שהסייף שנהרגו בו הנהרגין אסור בהנאה, אף דנעבד בו מצוה של 'ובערת הרע מקרבך', מכל מקום כיון שנהרג בו אדם אסור בהנאה, מכל שכן היכא דההריגה היה בעבירה בוודאי דאסור בהנאה, הרי דאמרה התורה דבר שבא לאדם תקלה על ידה תיסקל ואסור בהנאה, או בשעה שעוברת בשוק לא יאמרו זו היא שנסקל פלוני על ידה. ועתה במדינות הללו שבא לכלל ישראל תקלות גדולות כאלו שנעשה בימינו על ידה, אסור לנו ליהנות ממנה עוד. וגם איך נעבור בארצות הללו עוד ונאמר במקום פלוני ובמקום פלוני נהרגו ונשרפו ונסקלו ונשללו ונחטפו פלוני ופלוני, כי אין משפחה בישראל שלא נלקט להם אחד מבני המשפחה בפח יקשם, אב או אח או בן ובת, למאות ולאלפים ולרבבות, כידוע ומפורסם היא בעולם. ועתה איך אפשר עוד להביט על מקומות הללו, ומי הוא האדם שיש בו רק קצת הרגש כך שיוכל להתרועע עוד עם מקומות כאלו אשר שפכו עלינו בוז וקלון ועשו לנו תקלות גדולות במדה גדולה כזו אשר לא נשמע עוד בכל קורות ימי חיינו שעברו עלינו עד עתה. זאת וכזאת צריך לעורר ולהזכיר את הנשואים מפליטת הגולה במדינות אלו. וגם כי ידוע דבמקום שנהרג או ניזק אדם נשאר שם רושם ושורה עליו רוח רעה האורב עוד לנפש אדם, עיין בילקוט שמעוני בפרשת מסעי [רמזו תשפח] בפסוק "כי הדם הוא יחניף את הארץ" [במדבר לה, ג], רבי יאשיה אומר לשון נוטריקון, יחון אף על הארץ, עיי"ש. הרי בפירוש דבמקום שנשפך דם יחון אף על הארץ רח"ל. והיינו טעמא דמתניתין הנ"ל דדבר שבא לאדם תקלה על ידה אמר הכתוב תיסקל ותיאסר בהנאה. וכמה אלפים ורבבות וריכי רבבות רוחות רעות כאלו נשארו במדינות הללו שניזקו ונתקלו בה אחינו בני ישראל בימים הללו, ולדעת המדרש הנ"ל כל המדינות הללו מלאים מחרון אף מחמת הדמים שנשפכו בהם לאלפים ולרבבות, ועתה איך נישאר עוד פה. וזה היה הטעם של אבותינו בימי גלות שפאניא [= ספרד] שלא רצו לחזור אליה עוד אף אחר ששקטה המדינה מהגזירות.

על כן אל יעוור האדם את עינו ואל יפתה את לבו באיזה עסק פרנסה טובה שימציא לעצמו פה, כי לא יראה סימן ברכה בה, כי רוח רעה שורה עליה ושמור לו לרעתו לבסוף ח"ו. וכן אמרתי מכבר על אלו אנשים יחידים שנשארו במקום שהיה גירוש לישראל ונתגרשו משם כמעט כל כלל ישראל, רק אנשים פרטיים נשארו שמה ע"י ריצוי כסף ו'פראטעקטיאן' [= פרוטקציה] ומשתמשים בה'קוניאקטור' שנעשה שם לאסוף ממון והון רב, או אלו המשתמשים בה'קריעגס-קוניאקטור' לרכוש ממון רב, ושוכחים את התכלית שכיוון עליה הבורא כל עולמים במכות הללו ששלח עלינו הקב"ה לעורר את לב בניו ישראל לעזוב את ארצות הגולה ולהמוד ולכסוף לשוב לאחוזות אבותינו, וכאשר הוכחתי לעיל ממדרשי חז"ל שזה הוא התכלית מכל הצרות שבאו עלינו בעתים הללו, והמה שוכחים מכל זה והשמן לבם מלהבין זאת, והמה משוקעים באסיפת הממון ע"י העסקים הגדולים שמזדמן להם בעת 'קוניאקטור' הגדולה הזאת שנעשה בימים אי סדרים הללו, אמרתי עליהם שלא יעלה בידם כלום כי אם רעות רוח בעלמא.

והבאתי ממדרש רבה פרשת בא [שמו"ר יג, ז] גבי מכת הארבה, שאמר המדרש מהו "לא נשאר ארבה אחד" [שמות י, יט], אמר רבי יוחנן כיון שבא ארבה שמחו המצרים, אמרו נקבון ונמלא מהם חביות. אמר הקב"ה, רשעים, במכה שהבאתי עליכם בה אתם שמחים, מיד "ויהפוך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה" [שם], מהו 'לא נשאר ארבה אחד', אפילו מה שהיו בקדירות ובחביות מלוחות פרחו והלכו להם, עכ"ל. כמו כן הוא באנשים האלו השמחים בה'קוניאקטור' שנעשה ע"י הצרות שאירעו בזמנינו לאסוף ממון, גם אליהם אומר הקב"ה במכה שאני מביא עליכם אתם שמחים בה, חייכם שלא ישאר מאומה בידכם כי את כולם ישא הרוח. וכן הוא בה'קוניאקטור' שיהיה אחר השקטת המלחמה אין לנו לבקש ממנה כלום, כי אם זאת יהיה התכלית מהצרות שהגיענו, רק לעזוב את הגולה ונקומה ונעלה לערי ציון ולישב בה, ואז נשכיל ונצליח ונשיג השקט ומנוחה לעולם ועד, וזה רצון השם, וכאשר הארכתני בהוכחות לעיל.

ואל ידמה האדם בנפשו ולומר יען כי במלכות אירופא פה אחר שישקוט המלחמה וישובו המדינות למירוץ הטבעי ישארו פה רק מעט מזעיר מאחינו בני ישראל, כי בעוונותינו הרבים רבת ההמון מאחינו בני ישראל נאבדו ונשמדו בתוך שערוריית המלחמה, ולאילו המעט שיישארו יהיה להם פה עסק טוב בין הגוים, ולא יירא מהקנאה שיעלה עליהם מהגוים, כי הקנאה רק רוב עם בני ישראל עושה, אבל המעט שיישארו זעיר שם וזעיר שם לא יעשו קנאה בין שכניהם הגוים. אין אני חושד שום בר ישראל שיאמר או יחשוב כן, כי תחילה אני אומר מי שם אותו ליורש שיורש את רב ההמון מישראל שנהרגו על קידוש השם, וגם מי הוא האיש בר לבב שירצה לבנות עצמו על הדמים שנשפכו בישראל ויעשה מזה איזה תועלת לעצמו, וגם מה יחשוב שכל פועל היוצא מאלו הדמים שנשפכו בישראל היה רק בשביל זה שהוא יבנה ביתו על הדמים הללו וירומם קרנו עליהם. לא כן! ולא כן! תכלית הדמים שנשפכו בישראל היה כמבואר במדרש שוחר טוב [סימן יז] אשר הבאתיו לעיל איזה פעמים, כדי שיבקש ישראל לילך לארץ ישראל, וכמו שאמרו שם גבי אלו שנפלו במגיפה בימי דוד כדי שיבקשו בנין בית המקדש, ותיכף אחר המגיפה הלך דוד אל ארוונה וקנה המקום לבנות בית המקדש, נמצא דבזה תיקן את נפש אלו שנפלו אז, מפני שהם גרמו למהר בקניית מקום המקדש, כמו כן בימינו אם נקומה ונעלה לציון, נתקן בזה את נפשות בני ישראל שנהרגו על קידוש השם, מפני שהם בנפשותם גרמו לנו לשוב לאחוזת אבותינו.

ואם נזכה לקיבוץ גדול בא"י ויכון ה' את לבנו לאהוב את השי"ת ולעבדו בלבב שלם, וכאשר הבאתי למעלה מרבינו הרמב"ם שעוד קודם ביאת המשיח יהיה קיבוץ גדול בא"י וה' יכונן את לבם ברוח טהרה לשוב אליו יתברך באמת ובלבב שלם, אז נזכה תיכף לתחיית המתים לאלו שנאבדו ונהרגו ומתו ע"י הגלות והם יקומו בראשונה, כמבואר בריטב"א [סוף תענית], וכן הביא בעיקרי הד"ט בשם תשובת הרדב"ז [ח"ג סימן תרמד], וחידוש שלא ראה שגם

הריטב"א שם כתב כן. נמצא דבזה שנעזוב את ארצות הגלות פה ונשוב לארץ ישראל, חוץ ממה שכתבתי שנתקן בזה נפשות אחינו בני ישראל שנהרגו ונפלו פה בגלות ע"י שבגרמתם אנו שבים לאחוזת אבותינו, עוד נקרב בזה את תחייתם, א"כ ממילא לא היה לריק קדושתם שקידשו את השם במיתתם שמתו בתוך הגולה.

וגם נודע מהאר"י הקדוש בטעם עשרה הרוגי מלכות, שהיה כדי להחליש כח הקליפות ע"י קדושת השם שקידשו במיתתם, כמו כן באלו קדושים של ימינו, שידוע שתגבורת הקליפות מעכבות עלינו לשוב לארצנו הקדושה, וע"י קדושת השם שקידשו אלפים ורבבות מישראל במיתתם נחלשו הקליפות ונפתחה השער ליכנס לארצנו הקדושה, ועל זאת ניבא הנביא [נחום ג, יג] "פתוח נפתחו שערי ארצך", וכל זאת נשיג רק אם נבין ונדע את תכלית הייסורין שבאו עלינו, וכמו שהבאתי לעיל בשם הגאון בעל ערך דל, שמהייסורין יש להכיר מהו רצון הבורא, שאם המצב בחוץ לארץ נעשה קשה לדור בתוכה אז נדע שרצון הבורא היא שנעזוב את הגולה ונשוב לארץ אבותינו, ובזה נתקן את נפשינו ונפש אחינו בני ישראל שנאבדו בעוונותינו הרבים בשעורויית הגלות, ובזה באנו לתכלית הנרצה מהבורא כל עולמים. אבל אם לא נעשה כן ח"ו רק נפתה לבנו מהיצה"ר עוד להישאר פה בגולה, אז לא די כי חטאנו בזה נגד רצון הבורא, עוד אשמים אנחנו על הדמים שנשפכו בישראל לריק וללא הועיל. על כן אחי ורעי, נלבב את הדברים שכתבתי פה, ואז יתקלם עילאה על ידינו לעילא ולתתא, אמן כן יהי רצון.

והלום ראיתי בעתונים היומים שהביאו בשם החכם האדון הגדול החסיד ראאזעוועלמט, הנשיא של ארצות הברית שבאמעריקא, שאמר שאין די באם יחזרו העתות הטובים גרידא שלפני המלחמה, רק הבריות מצפים שהעתיד שלאחר המלחמה הנוראה הזו יביא לנו דבר מערך הגדול שבערכין, עכ"ד. ומה נאמר אנן בני ישראל אחר אלו הקרבנות שהבאנו, הכי נתפיים בעתות שעברו בלחוד, וד"ל.

כתיב בפרשת וילך [דברים לא, יז-יח] "וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרת פני מהם והיה לאכול ומצאאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלוא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה", עכ"ד הקרא. והקשו כל המפרשים, כיון דישראל התוודו על עוונם דעל כי אין אלקי בקרבם מצאום כל זאת, למה יחרה אף ה' ויכפול עוד ההסתרה עליהם, כדכתיב "אנכי הסתר אסתיר" וגו'.

וראיני בספר יד יוסף [רעה, א], להחכם רבי יוסף צרפתי ז"ל שהיה חי בשנת שע"ז, שאמר דבר טוב ונאה בזה, דהנה מצינו גם בפרעה שעשה תשובה ואמר [שמות ט, כז] "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים", אבל לא ארכה לו התשובה רק כל זמן שהמכה היתה לוקה בו, וכשהיתה לו הרווחה חזר ונעשה הפרעה הישן עד שהוכרח להלקותו שנית עוד ועוד, כן הוא

גם אצלנו, אם התשובה הוא רק ביום ההוא דווקא בעוד שהצרה שוהה עלינו וכשיעבור הצרה שוב יחזור למדתו הישנה, אז לא הוי התשובה תשובה, ואדרבא יוסיף חרון אף ה' ח"ו. וזה שאמר הכתוב 'ואמר ביום ההוא', דייקא ביום ההוא כל זמן שהוא בצרה יתוודה ויאמר על כי אין אלקי בקרבי מצאנו הרעות האלה, אבל כשיעבור הצרה לא יכיר זאת ויהיה שב על קיאו, על כן 'ואנכי הסתר אסתיר פני' וכו', עכ"ד, ודפח"ח. וכמו כן, אם כשיעבור הצרה מאתנו נשכח כל זאת שעברו עלינו ואת אשר נדרנו ונדבנו לשוב לארץ מולדתנו ונתפיים שוב להישאר פה, אז יעשן חרון אף ה' עלינו בהסתרה כפולה כנ"ל. ועיין מה שכתבתי בסוף פרק שלישי בהשמטה בזה. וה' יתן בלבנו שנשוב אליו באמת ובלבב טהור ולעבדו בלבב שלם בארץ ישראל בב"א.

- מ -

במדרש ילקוט איכה [רמז תקצח] אמרו: אמר רבי שמלאי, מאי דכתיב [משלי א, כב] "עד מתי פתאים תאהבו פתי", אמר הקב"ה, בנוהג שבעולם אדם אוכל צחנה (דבר מאוס) שנים או שלשה ימים ונפשו קניטה עליו (נפשו נגעל בה), ואתם הרי כמה שנים אתם עובדים אלילים שכתוב בה [ישעיה ל, כב] "צא תאמר לו" - צואה תאמר לו, ואין נפשכם קניטה, עכ"ל. הנה נראה ברור בעזה"י דמה שאמר המדרש שאומר הקב"ה לישראל דכמה שנים אתם עובדים אלילים ואין נפשכם קניטה, לאו עובדי אלילים ממש קאמר, רק הכוונה הוא כמו שמבואר בפרשת ואתחנן [דברים ד, כז-כח] "והפיץ ה' אתכם בעמים ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם", ופירש רש"י שם, 'ועבדתם שם אלהים', כתרוממו²⁶. והתרגום מפרש ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא, עיי"ש. ועפ"י זה ברור דגם כאן הוא הכוונה דהקב"ה מוכיח לישראל וזורק על פניהם, דהרי כמה שנים אתם בין העמים ונעשים עבדים להם ואין נפשכם תגעל בזה, והלוא חיים כזה להיות שרוי ביניהם ולהשתעבד להם היה מן הראוי להיות אצלכם כצואה נמאסת וצא תאמר לו, ואתה תשוב ותחמוד ללכת אל בית אביך לארץ אבותיך ולחיות חיי יחידית בין עצמך ובין בני עמך, חיי משפחית עם אחיך בני אמך בחיק אמכם, זאת ממתין הקב"ה מאתנו ועל זאת הוא מתאונן עלינו, על שפלות הרוח שבקרבתנו, שאין אומה הישראלית ממאסת חיים כזאת שהורגל מאז בגלות בין העמים, וכלפי שהיה מן הראוי להיות בעיניו כצואה נמאסת עוד הוא ערב עליו כצפחית בדבש.

ונוכרתי מהסיפור ששמעתי, שאחד כפרי בא לאחד מצדיקי הדור שיתפלל עליו שיהיה לו פרנסה, ומסר לו פתקא, והרבי בירכו שיהיה לו ברכה והצלחה. ענה על זה הכפרי: 'ניין רבי! א ברכה ברויך איך ניכט, נור הצלחה אליין' [לא רבי! איני זקוק לברכה, כי אם להצלחה גופא].

26. עיין בשפתי חכמים שם דפירש, משום העמים משום הכי ח"ו יעבדו עבודת אלילים, דקשה היה לרש"י, משום שהפיץ ה' אותם בין ותירץ כתרוממו.

והרבי לא הבין דבריו ושאלו: למה אין אתה רוצה בברכה? השיב לו הכפרי: 'רבי, איך האבע איין ווירטסהויז. פֿאַן זאלכע לייט וואס מאכין א ברכה האבע איך קיין פרנסה, נור זאלכע לייט וואס מאכין קיין ברכה געבען מיר פרנסה' [= רבי, יש לי בית עסק. מאותם אנשים שמברכים אין לי פרנסה, רק אנשים כאלה שאינם מברכים מביאים לי את הפרנסה]. הרי דכל כך הוחלט בנפשו של הכפרי הנ"ל דכל צינורות השפע לפרנסתו מסורות דוקא לשכיניו הגוים, ותכונת דרכו והילוכו זו רחקו לגמרי מקשר האחים של בני עמו. וכמו שהוא אצל הכפרי בפרטיות בעוונותינו הרבים כן הוא במתאים עם כל האומה בכללה, כי כל כך הורגלה בכל ימי משך גלותה לינק מדד אשה זרה עד שחושבת שאי אפשר להיות בענין אחר. ועל זאת מתאונן השי"ת באומרו להאומה הישראלית שכמה שנים אתה הורגלת בכך ואין נפשך קניטה בה, והוא יתברך מבקש מאיתנו עד שמכריח אותנו ע"י דברים המתרגשים בעולם, שאם אין אנחנו מואסים בם הם מואסים בנו, עד שתסור מאיתנו תכונת דרכינו והליכותינו בארצות הגולה שהורגלנו מכמה שנים להיות בקשר עם הגוים, ותלמדנו להיות בקשר ואגודת אחים עם בני בריתנו מבלי קנאה ושנאה ותחרות בארצנו ובאחוות נחלתנו, אמון כן יאמר ה'.

- מא -

עוד אחי שים נגד פניך ותכיר את קורות ימי חייו במשך ימי גלותינו, כי תמיד היה כך, אחר תקופות קשות באו תקופות קלות וחירות, אבל לא המשיכו ימי החירות רק איזה שנים עשיריות, ואז חוזר חלילה התחילו שוב ימי הקשות, כן היה גורל עם בני ישראל תמיד במסע הגלות. על כן אל תיתן אומן ואל יבטח ליבך אל הפנים שוחקות שיראוך כעת אחר עבור ימי הקשים האלה, כי לא לעולם הוא חוסן לך, רק תשים מגמתך וליבך לשוב לבית אמך שם אצלה, ובכנפיה תמצא לך מנוח נצחי וקיים בעזה"י. ואילו היו עושין כן אבותינו מדור שלפנינו ושלפני פנינו בעת שגאוני הדורות בשנת תרכ"ד עוררו על זה, לא היינו אנחנו בניהם באים לתוקף הצרות האלו שהגיענו בתקופה הקשה הזו. אבל הם ביטלו את עצמם לגמרי, כוונתי, שביטלו את אישיותם מלהשתדל אצל מלכי האומות להרשות להם להיות חיי לאומית בפני עצמם בארץ אבותינו, רק הסתפקו עצמם להיות בארצות הגלויות בנזיד עדשים שהשיגו שמה באיזה עסק ופרנסה טובה למען ישבו שמה על סיר הבשר, ובזה וכיוצא בזה כבר נשלמה רצונם ומאוויים, ושוב אין להם עסק עם ארץ ישראל ועם האומה הקדושה בכללה, כה היה שיטת אבותינו בגלות מדור דור, ועל כן אנו בניהם הגענו למה שהגענו.

וזוה המכוון בקינת ירמיה הנביא [איכה ה, ז] "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עוונותיהם סבלנו", הכוונה דבזה חטאו, במה שביטלו את עצמם מלבקש ולהשתדל להיות חיים בפני עצמם בארצם הקדושה כדרך כל עם ועם, ועשו את עצמם כאילו אינם בעולם כלל, כאילו אינם אומה בפני עצמה המגיע לה לדור בארצה, רק הסתפקו עצמם להיות סרח העודף בין

העמים, ומה הפועל יוצא מזה, שאנחנו עוונותיהם סבלנו, שאנחנו סובלים כעת עבור זה, והגענו למה שהגענו.

על כן אחי וריעי! נראה נא שגם אנחנו בעצמינו לא נפול עוד באותו חטא של דורות שלפנינו, ושגם בנינו אחרינו לא יבכו אחרינו ולא יקוננו עלינו אותה קינה הנ"ל, "אבותינו חטאו 'ואינם' ואנחנו עוונותיהם סבלנו", על כן מעתה אין לנו עצה אחרת רק להשתדל בכל כוחינו רק לשוב לארצנו הקדושה כולנו יחד, ואז נשיג ברכה שלימה מה', אנחנו ובנינו ובני בנינו עד סוף כל הדורות, וישתלשל מזה ביאת בן דוד בב"א.

- מג -

ובזה אני מפרש המסורה ד' פעמים 'הלוך': 'הלוך ונסוע' [בראשית יב, ט], 'הלוך וחסור' [שם ח, ה], 'הלוך ושוב' [שם פסוק ג], 'הלוך וגדל' [שם כו, ג]. היינו אם נהיה מסתפקים עצמינו עוד להלאה להיות עוד 'הלוך ונסוע' בגלות כמקדם, אז יהיה הפועל יוצא מזה שנהיה 'הלוך וחסור', כי הגלות מחסרת בנו תמיד כידוע לכל, ולדאבוננו ראינו בעינינו שעד כמה היתה מחסרת בנו גלות הקשה והתקופה שאירע לנו בימינו בעוונותינו הרבים, משא"כ אם נהיה 'הלוך ושוב' לארצנו הקדושה אז נהיה 'הלוך וגדול', שאומתינו הקדושה תהיה מגדלת והולכת בכמות ובאיכות ברוחניות ובגשמיות, ויתקדש שם שמים על ידינו, כי גידול האומה הוא ג"כ גידול שמו הקדוש יתברך ויתעלה, כמבואר בתורה ובנביאים ובכתובים בכמה מקראות אין מספר. וזה אמת וברור בס"ד.

- מג -

ודע עוד אחי מה שכתוב בתורה [דברים כה, יז-יט] "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים, והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח", עכ"ל הכתוב. ונראה לפרש לפי ענייננו ולפי גלותינו הקשה שאירע בימינו, דאיתא במדרש רבה [ויק"ר יג, ה] דתיבת 'מצרים' אינו מורה דווקא על גלות מצרים לחוד, רק כל צרה וצרה שאירע לנו במשך גלותינו נתכנה בשם 'מצרים', מלשון 'מצר-ים', עיי"ש.

וראינו עתה בימינו, כשאדם הישראלי בא באיזה צרה רח"ל ורצה לעשות איזה צעדים להועיל לעצמו כדי לצאת מהצרה שהגיעו, בא איזה עמלק וסגר עליו את הדרך ולא הניחו לעשות דבר. ועיין מהרש"א תענית [ח"א, טו, א] שפירש המקראות שאמר דוד [תהלים קב, ז-ט] "דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות כל היום חרפוני אויבי", שדוד המלך מספר התלאות שיגיעו לישראל בגלות, שיש עופות שנקראים 'כוס' ו'קאת', ומעונתם הוא במדבר וחורבות,

מקום שלא נמצאו שם אדם, וכשיש להם איזה צרה הם צועקים לעזרה אבל אין שומע להם. כמו כן אנו בגלות כשעושינו לנו איזה חמס ועוולה אנו צועקים על עזרה אבל אין שומע לנו, וכשאנו הולכים לשרי המשפט לקבול לפניהם על השוד שעשו לנו, לא די שאין נותנים לנו עזר, עוד מחרפים אותנו ומענישים אותנו. וזה שאמר הכתוב "דמיתי לקאת מדבר", לקאת שהוא במדבר, ולכוס שהוא בחורבות בלי שומע, ועוד כי חרפוני אויבי על זה, עיי"ש. וכן באמת ראינו בעינינו בזמן הצרה שהיה לנו עתה. וזה שאמר לנו הכתוב "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים", הכוונה בעת שבאת בצרה ורצית לצאת מהצרה בא איזה עמלק וקרך בדרך ועיכב עליך את הדרך ולא הניחך לעשות דבר, וע"י כן נשאת בצרה. וגם זכור את כל האכזריות שעשה לך ויזנב בך כל הנחשלים אחרך, לא חמל באכזריותו שעשה לנו על החלושים ועל החולים, ואתה היית עיף ויגע מתוקף הצרות שהביאו עליך, ולא היה ירא מאלקים כלל מלעשות לך רעות וצרות בלי שיעור וערך. אבל תדע מה שאני מצווך לזכור כל זאת הוא רק כדי שבעת שהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך מסביב, היינו שלכל דבר יש לו סוף וגם לאלו הצרות שבאו לך מאויביך יהיה להם סוף, אז תזכור ליתן כוחך וחילך רק 'בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לירשתה', היינו שלא יעלה בלבך להישאר עוד פה בגלות, רק תתאמן לשוב לירושלם אבותיך, ובוה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים. משא"כ אם תישאר עוד פה, אז לא די שלא תמחה את עמלק מתחת השמים, רק עוד יתחזק על ידך במה שתתן חילך לו.

וזה שאמר הכתוב "והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך מסביב", אז תתן מגמת לבך וכוהך בארץ וכו', היינו שכל ענין הזכירה מה שאני מצווך לזכור כל מה שעשה לך הוא רק למאס אותו ואת ארצו, ואתה תלך לך לארצך אל הארץ אשר אנכי נותן לך לנחלה ולירשתה לירושלם אבותיך. ועל זה מסיים הכתוב "לא תשכח", היינו שאנכי ידעתי את מדתך החלושה שאתה שוכח מהר את כל התלאות שעשו לך בימים הקשים, ובקל אתה מתרצה ומתפייס עמהם באיזה חיבה קטנה וקרה שמראים לך, כדי שתוכל להחזיק בפרנסתך הרזה והמעטה והמצומצמת שהייתה לך קודם הגזירות שבאו עליך, ומה גם אם יושיטו לך איזה פרנסה טובה רחבה ושמנה בוודאי תשכח כל הדברים שעשו לך ותשלים אתם להשים מושבך עוד להלאה ביניהם ותסיח שוב דעתך מנחלתך וירושלם. על כן מזהיר הכתוב ואמר "לא תשכח!" מה שעשו לך ולא תתפייס עמהם לעולם, רק תשוב להחזיק בירושלם אבותיך, כי זה רצון השי"ת, ומשום כך באו עליך כל אלו הצרות כדי לעוררך על זה, וכמו שכתבתי לעיל. ודו"ק.

- מד -

שוב מצאתי בדרשות החתם סופר [דרוש לז' אב בתחילתו ח"ב שו, א] בהספד לרבינו רבי ישעיה ברלין ז"ל, שפירש בפסוק "ידבר עמים תחתנו ולאומים תחת רגלינו, יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב" [תהלים מז, ד-ה], כי ידוע כי כל התורה היא בבחירה (ר"ל לקיים אותה

בבחירתנו הטוב) ולא בהכרח, וכתב הרמב"ן בפרשת מסעי על פסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה" [במדבר לג, נג] שהוא מצות עשה מפורשת לישב בארץ הקדושה. והנה כשאין לנו חנינה על פני כל הארץ רק בארץ הזאת, א"כ לא נקיים מצות עשה זו כי אם בהכרח, ולא יוכר בחירתנו אותה ברצון לשם ה'. אך כשיש לנו טוב ארצות הגוים ולא נבחר לשבת כי אם בה, אז נקיים מצות עשה הנ"ל ברצון נפשינו. וכבר ידוע כי הקב"ה תומך גורלנו ומניח ידו על החלק הטוב לומר את זה תבחרו לכם (כמפורש ברש"י פרשת נצבים בפסוק "ובחרת בחיים" [דברים ל, יט] שיהיה בבחינת בחירה לנו ולא על צד ההכרח), וזה שאמר הכתוב "ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו" באופן שנוכל לשבת בארצות הגוים כרצוננו, ואח"כ אעפ"י כן יבחר לנו את נחלתנו (היינו שנשתדל לשוב לארצנו) ובזה יוכר שהיא בבחירה ולא בהכרח, עכ"ד הקדושים. והיא ראייה לדברינו הנ"ל.

על כן אחי וריעי, אדרבא עתה שישאל נושע בה' והאומות העולם חזרו לנו החירות לשבת בכל מקום, אדרבה עתה ביותר החיוב לנו לבחור לנו את נחלתנו, וכדברי רבינו החתם סופר ז"ל, ובזה נראה לכל את גאון יעקב. ודו"ק.

- מה -

ובמדרש אמרו חז"ל [עי' ילקו"ש האיני, רמז תתקמב] בפסוק "ישראל לא ידע עמי לא התבונן" [ישעיה א, ג], "ישראל לא ידע' לשעבר, 'עמי לא התבונן' לעתיד לבוא. והכוונה פשוטה לדעתי, היינו דהנביא מוכיח לישראל דשוכח מהרה את הצרות שעברו עליו, וכלפי שהיה ללמוד ולהתבונן מהעבר על העתיד ללמוד מהימים ושנים הקשות שעברו עליהם, שתקפו עליהם גזירות קשות והפשיטו עורם מעליהם, ונתקיים בהם "וזרעתם לריק זרעכם" [ויקרא כו, טז], ורמסו וחמסו אותם בלי חמל, את העבר הזה היה להם לידע כדי להתבונן מזה על העתיד שלא ליתן אומן להם עוד על להבא, זאת המה שוכחים מהר ועושים עצמם כאילו אינם יודעים, וממילא התולדה מזה שאינם מתבוננים על לעתיד. וזה שצעק הנביא 'ישראל לא ידע' - לשעבר, 'עמי לא התבונן' - לעתיד לבוא, שהדבר הזה יוכל לחזור ולבוא ח"ו, כמו שמעשים דקורות ימי חיינו מוכיחים על זה, ודו"ק. ויתורגם בלשון אשכנז: ניכט דיא טרויריגע געשעהעניססע זינד דיא הויפט טראגיק דעס יידישען פֿאַלקעס, נור דאס, דאסס זיא דאפֿאַן קיינע בעלעהרונג אבציהען וואָללען, דארין ליעגט דיא גראססע דעס טראגיקס [=] המאורעות האיומים אינם הטרגדיה הגדולה של העם היהודי, אלא בכך שאינו מפיך מהם שום לקח - בזה טמון גודל הטרגדיה].

- מו -

נוסח הספרדי בתפילת מוסף דראש השנה: "ויהי החודש הזה סוף וקץ לכל צרותינו, תחילה וראש לפדיון נפשינו". ויש בזה כפילות הרבה. א', 'סוף וקץ לכל צרותינו תחילה

וראש לפדיון נפשינו' הוא ענין אחד, דכיון דנעשה סוף להצרות ממילא הוא תחילה וראש לפדיון הנפש, או דאם נפדה נפשו ממילא יש סוף להצרות, א"כ חד מהני תרי לשונות אך למותר הוא. ב', מהו הלשון 'סוף וקץ', הלוא עניינם אחד לכאורה. ג', מהו הלשון 'תחילה וראש', הלוא ג"כ משמעות אחת להם, וא"כ יש כפילות הרבה בלשון נוסח תפילה זו, ובוודאי דלא על חנם תיקנו לשון זה, ובטח איזה כוונה נאותה טמונה בהם.

והאיר ה' עיני להבין ולהשכיל עומק לשון תפילה זו עם מה דקמון, מה דאירע לנו בזמנינו בשנים האחרונים, דהיינו חיים וקיימים עם שכנינו הגוים בארצות אירופא שנים ארוכים שנים עשיריות וגם מאות בשלום ובשלוה בהשקט ובבטח ובאין דבר מפריד בינינו, ובפתע פתאום נהפכו לנו לאויבים צרים ומצירים ומעיקים לנו עד שנעשה עם ה' לשסוי ולבוז, ממש נתקיים בנו נבואת ישעיה [מב, כב] "והוא עם בזו ושסוי הפח בחורים כולם, ובבתי כלאים החבאו, היו לבו ואין מציל, משיסה ואין אומר השב", עיי"ש ברש"י. ממש כל זה קויים בנו בזמנינו במלוא מובן המלה, רכושנו נטלו מאתנו וגם לקינו בכמה מיני מלקיות אכזריות ונתגרשנו לארץ גזירה, וקצרה היריעה להכיל לכתוב את כל הנעשה אתנו בגלות החל והמר הזה, מעשים אשר לא יעשה עשו עמנו, והגענו לעומק השפלות והגלות. ויש להפליא מאד, דלמה באה כזאת עלינו ולמה ניגרע משאר עם ולשון שישנם בעולם, דלכל אחד ואחד מן האומות יש לה זכות חיית האדם לחיות חיי נעימים עלי התבל, ומאתנו גזלו כל זכות חיית האדם, ונתנו נפשינו עוד גרוע מחיות הארץ, כידוע ומפורסם לכל.

ועוד זאת היא נפלאת בעינינו, הלוא ידענו מרוב אחינו בני ישראל שבארצות אירופא בעוונותינו הרבים התדמו והתבוללו עצמם בתוך הגוים שבשכיניהם בכל מכל כל ברוח ובשפה ובנימוס, ועזבו והפרו ברית אבות, וא"כ מן השכל היה להם להיות באחוזה ובריעות ובאהבה עמהם, כי דמיון מוליד אהבה, ואנו רואין ההיפך, כי ביום מר היו רודפין אותנו עד חרמה, מבלי משים שום חילוק בין ישראל אדוק בדרכי אבותינו הקדושים ובין ישראל פרוץ ומתבולל, הכל חד בעיני האויבים, והמה יודעין ממאמר חז"ל [סנהדרין מה, ב] ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא. והוא פלא לכאורה.

עוד יש להפליא על קורות ימי חיינו בגלותינו הארוך הזה, שבכל משך איזה שנים עשיריות או מאות חוזר חלילה מעשיות כאלו של זמנינו זה, אחינו בני ישראל יושבים בגלות איזה שנים עשיריות בהשקט ובמנוחה בין העמים, ושוב פרצו הפרעות עליהם ונתנו למבוזה ולמשיסה לשלול ולשדוד אותם ולהריגה, כה היה בשפאניען, היה להם הרבה שנים של מנוחה ואח"כ בא הביזה והגירוש, וכמה פעמים היה לנו כן באשכנז ובאסטרייך הישנה, וכה נעשה עמנו כעת כמעט בכל הארצות אירופא, ולמה לא הגענו לידי מדה זו של אחד משאר עמי הארץ לישוב בטח עלי הארמה בהשקט ובמנוחה שנים רבים וארוכים מבלי הפסק שנות רעות ביניהם כלל וכלל.

ואולי אחי תרצה לומר כי הכל היא גזירה מן השמים והכל נכלל בכלל הגלות שנגזרה עלינו עד ביאת משיחנו בב"א, ואין אנו חייבים בדבר, תדע אחי שאין אני מודה לך בזה, כי עיין ברמב"ן בפרשת תבוא [דברים כה, מב] שכתב היפך דבריך, ואדרבא כי בא הפסוק "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם" וגו' [ויקרא כו, מד] על הבטחת הגלות, להבטיח אותנו שכל זמן שנהיה בגלות יהיה לנו מנוחה והשקט ופרנסה מרווחת, ונהיה נהנים כל הזכותים של שאר עמי הארץ, ואולי עוד יותר מהם, עיי"ש. ועל כן אין מוכרח מן השמים להיות כן, ואדרבא יש ללמוד מדברי הרמב"ן הנ"ל שאנו בעצמינו האשמים בדבר הזה. על כן צריך לידע ולהבין איך? ומה?

אבל הסכת ושמע לדברי ותבין פשר דבר, כי תדע דכמו דאדם פרטי עומד משני חלקים - מגוף ונשמה, ולכל אחד מחלקים אלו דרוש להרוותו במזון ומחיה, הגוף במזון גשמי והנשמה במזון רוחני, ובכלל המזון רוחני הוא הסדר הנכון בעניינים החיים על הארץ בהשכל וברעת ובמדה ומשקל, כי אם יוסיף יותר מכפי המדה הנצרך לגוף יושחת הגוף ויכלה חייו, ורוח האדם ושכלו מכלכל דבריו במשפט לטובת הגוף והנפש, וכה צריך שיהיו חיים משותפים בין הגוף והנשמה, ושלא להעביר המדה מן האחת אל השניה רק להשתמש בחיי שניהם בשוה, ורק אז ישכיל ויצליח לחיות חיים ארוכים ונעימים. משא"כ אם יאבד את קו המשוה של שניהם וכי ירע לצד אחד יותר מלחבירו, כמו למשל אם יטה את חייו לחיי גופנים לבד, ולא ישתמש בשכלו שהוא הרוחני שבו לכלכל את חיי הגופנים עפ"י השכל המגבלת את הגופניות שלא להשתמש בו יותר מהצורך, מפני שהנוק לגוף כרוך בחיי הגופנים בלתי מגבלת, אז אדם כזה נדון להאבדן והכליה, יען ששמע לקול הגוף האומר הב הב, ולא שמע גם לקול השכל האומר לא כן ולא כן. וכמו שהוא כן באדם פרטי, כמו כן הוא ג"כ אצל אומה בכללה, דצריך לקיום האומה ג"כ שני חלקים הנ"ל, חיים גופניים וחיים רוחניים. חיים גופניים של האומה היא הגשמיות, והוא ענין הכלכלי והמסחר ומעשי חורש והכל הנצרך לחיי האומה. וחיים הרוחניים הוא הרוח של האומה, והוא הנשמה של האומה, וכמו שאנו רואים שכל מדינה ומדינה נותנת ערך גדול להפריח הרוח של האומה בכל מקצועות החיים, ובכל נקודה ונקודה של החיים יהיה מבטת ומביע רוח השכלי שבה, וכפי הגברת רוח השכלי של המדינה כן יגבר ג"כ כח החומרי שבה. כמו שאנו רואים מעשים דכל יום בזמנינו, דמדינה שעומדת במדה גבוה ברוח החכמה שקורין 'טעכניק' [= טכנולוגיה], עומדת ג"כ במדריגה גבוה בגבורה גשמיית. נמצא עפ"י זה דרוח החכמה שבמדינה הוא הנפש החיים של המדינה, וכנשמה לגוף, ואם האומה לא תתן שום ערך ושווי להרוות את הרוח שבה ורק תתן כל כוחה בהגופניות וגשמיות לבד להרבות הון ועושר, ומבלי תת עין גם להגביר את רוח השכל והחכמה, אזי חסר לה הנשמה ונפש החיים של האומה, וממילא עפ"י זה אין לה שום זכות חיים וקיום בעולם, ונדונה לאבדון ולכליה, ובמוקדם או באיחור תאבד גם את הגשמיות שאליה מסרה כל כוחה ותאבד שמה וזכרה מן העולם, וכאשר מעשה רב של קורות ימי העולם יוכיחו על זה.

והנה כבר הבאתי לעיל, דבעת שנעשה קשה לנו המצב בגלות והשי"ת לקח מאתנו הבטחת הגלות הנ"ל, זה סימן שהשי"ת רוצה שנעזוב את ארצות הגולה ושנשתדל לשוב לארצנו, וההתחלה נעשה אנחנו וה' יגמור בעדנו לטובה. וכמו באדם פרטי כשאין לו מנוחה אי אפשר לו להשיג שלימות נפשו, כמו כן הוא באומה בכללה, כשאין לה מקום לדור לישב במנוחה אי אפשר לה לעסוק בשלימות הנפשיות שבה, ובהדיא אמרו חז"ל בפ"ק דחגיגה [ה, ב] כיון דגלו ישראל ממקומם אין לה ביטול תורה גדול מזה.

ועכשיו נבוא לביאור נוסח תפילה הנ"ל, דשפיר יש כוונות חלוקות בלשונות הנ"ל. ואקדים תחילה דחילוק יש בין מלת 'סוף' ובין מלת 'קץ', ד'סוף' מורה על סוף דבר ההתחיל מוזמן ידוע והגיע עד סופו ואל הגמר של אותו דבר, כמו למשל הצרות של זמנינו התחילו בשנה ידוע ונגמרו ג"כ בשנה ידוע, אז זאת השנה שנגמרו בו הצרות הוא סוף של הצרות שהתחילו מלפנים, אבל אינו מן הנמנע על השנות אותו דבר בימן מן הזמנים אח"כ פעם שנית כמו שהיה מלפנים, ושיהיה חוזר חלילה שיחזרו אלו הצרות שנית בשנים הבאים. אבל לשון 'קץ' מורה שיהיה לזה הדבר קץ לעולמי עד, שלא יבוא ולא ישונה עוד לעולם, כמו דכתיב בסוף דניאל [יב, ג] "לקץ הימין", והרבה דומה לו במקרא. וכן 'תחילה' ו'ראש' ג"כ שני מושגים חלוקים המה, כי 'תחילה' הוא לשון התחלה, ו'ראש' הוא לשון עיקר וקרן, ומורה על מה שהוא עושה לעיקר בפעולתו שפועל בשיש לפעולתו שני תכליתים, לאיזה תכלית עושה לעיקר בפעולתו, ועל זה בא לשון 'ראש' להורות שהוא עיקר, כמו הראש שהוא עיקר בגוף.

ועפ"י זה יבואר היטב לשון נוסח תפילה הנ"ל, רק אקדים הקדמה קטנה עוד, דידוע דבעת שיד האויבים תקיפה עלינו ונמטלים כל זכות החיים מידינו, אנו מושבתים מכל מלאכה ואין אנו יכולים לעשות שום דבר ולעסוק בשום פעולה, ומה גם פעולה שנוגע להכלל, ובעת שבטלו הגזירות ותנועות החפשי הוחזר לנו אנו מתחילין מחדש לעסוק בפעולות ובמלאכה כחפץ לבבנו.

ועפ"י זה יבואר היטב כל נוסח התפילה הנ"ל, דאנו מתפללין להשי"ת דיהיה החודש הזה סוף וקץ לכל צרותינו, היינו שלא די לנו בהסוף לחוד דהגיענו לזמן שיהיה סוף להצרות שבאו עלינו, דיכול להיות שכעת יהיה להם סוף אבל לאחר זמן יחזרו ויבואו עלינו ויהיו חוזר חלילה, על כן אנו מבקשים שיהיו להצרות גם 'קץ' לעולמי עד, שלא יחזרו עלינו עוד לעולם, ועל זה אנו מסיימים 'תחילה וראש לפדיון נפשינו', והכוונה שבקשתך שאתה מבקש שיהיה קץ להצרות ולא יבואו עוד לעולם, תלוי בכך ובעצמך, כמה שתעשה לעיקר בעבודתך שתתחיל לעבוד מחר אחר שעברו הצרות. אם תעשה עוד עיקר מהגופניות והגשמיות, אז אין לך ערבות שלא יחזרו חלילה אלו הצרות, וקרוב לוודאי שאחר עבור איזה שנים יחזרו ויבואו

עליך צרות הללו, וכמו שמורין כן קורות ימי עולם, מפני שיחסר לך הנפש של האומה שלך ועדיין לא תעבוד רק עבור הגופניות שבך, וגוף בלא נפש אין לה זכות הקיום, ונידון ממילא לאבדון ח"ו. אבל אם תעשה לראש ולעיקר מפדיון נפשך, היינו שכל עבודתך יהיה לטובת פדיון נפשך ונפש האומה שהוא בנין ארצנו הקדושה, שרק על ידה יהיה נפדה נפש אומתנו הקדושה, ואז כאשר תהיה אומתנו יושבת בא"י ותיבנה ותכונן על רוח טהרת וקדושת ארץ ישראל ברוח התורה, אז תהיה לבך נכון ובטוח שיהיה קץ לצרותינו עד עולם. וזה שמסיים 'תחילה וראש לפדיון נפשינו', שיהיה תחילת עבודתנו אחר שעברו הצרות מעלינו והשגנו מנוחה מאויבינו, יהיה תחילת מעשינו לפדיון נפשינו, ומזה נעשה ראש ועיקר מעבודתנו, לא כמו שעשינו עד עתה שהסתפקנו עצמינו בהרוחת הארציות והגשמיים לבד, ועל זה לחוד מסרנו כל כוחנו והפקרנו בשבילה תורתנו ומסורתנו וקדושת עמנו וארצנו הקדושה, שהסחנו דעתנו ממנה לגמרי בשביל החיים הקטועים והשפלות שהשגנו בארצות הגולה, ממילא היה כרוך אחר זה האבדון והכליה ח"ו. אבל אם נעשה לעיקר העבודה בשביל פדיון נפשינו, וראש וראשון לזה הוא ההתאמצות לשוב לארצנו הקדושה, מפני שארץ ישראל הוא הלב של האומה, וכמו שהבאתי לעיל [בפתיחה] בשם המקובל אלוקי מהר"מ קורדאווארי והרמב"ם בספר המצוות, ובלא לב אין שום בריה יכולה לחיות, ואז כאשר נשיג את ה'לב' של האומה הישראלית נשיג את הנפש של אומתנו הקדושה, והיא תתן לנו קיום וחיים של נצחית שתהא קץ לצרותינו לעולמי עד. כן נראה לי בביאור תפילה זו, והיא אמת וברור, אמן כן יאמר ה'.

והעיקר לזה ההתאמצות של כתות החרדים והיראים שבעמנו, שיתאמצו לשוב לארצנו הקדושה ולא ימתנו על קול קריאת הנביא, וכאשר הבאתי לעיל [פרק ב, אות ה] בשם הרמב"ן ז"ל, ויראו שיהיה שם קיבוץ גדול מהחרדים על דבר ה', אז נגביר ונגביה את קדושת הארץ ונבטיח קיום התורה והמצוות בארץ, וכאשר הבאתי לעיל [פרק ג, אות לד] מרבינו איש אלקים מגור שליט"א, ובזה נשיג את פדיון נפשינו ולהשיג סוף וקץ לכל צרותינו, ויבינו את דברת העת שמדברת אלינו שהגיע עת דודים לשוב אל מעוננו ואחוזת נחלתנו ואין לנו עוד פה מה לבקש, כאשר רבינו מהר"ל בספריו כותב כמה פעמים דתמיד בעת שהשי"ת רוצה לגלות דעתו בעולם הוא מגלה דעתו ע"י מעשים שנעשים בעולם, וזהו אמירתו וגילוי דעתו שנדע שרצונו בכך. ועיין בחתם סופר בדרשותיו לשבועות בשם הרד"ק, בענין שנאמר אצל אליהו [מלכים-א יז, ד] "ואת העורבים צויתי לכלכלך", לא שצוה בפירוש להעורבים על כך, רק במה שנתן בדעתם להביא לו לחם, היא היא ציוויו, עיי"ש.

וביפה תואר בבראשית רבה [י, ז] כתב על מה שאמרו חז"ל במדרש [שם] ללמדך שבכל דבר הקב"ה עושה שליחותו, פעמים ע"י צפרדע פעמים ע"י יתוש, ומביא הרבה מעשיות על זה, וכתב הנ"ל בזה"ל: אעפ"י שאין ענינם כציווי ממש אלא שהוא יתברך יעורר הבעל חי באיזה סיבה לעשות הדבר ההוא, אעפ"י שנראה בחירי או טבעי, מכל מקום שייך לשון

שליחות, משום שהוא יתברך המעורר החידוש ההוא בעצמו, ואפילו הטבע, שלולי חפצו בו יתברך לא יפעול, עכ"ל. כמו כן, מכל הנעשה בזמנינו יש להכיר שהם שלוחי השי"ת להביאנו אל הר נחלתנו.

– מז –

הנביא ביחזקאל [טו, ו] אומר לנו: "ואעבור עלייך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי". נראה דהנביא ברוח קדשו העביר עין מבטו על ימי גלותנו, ומה גם על מה שקרה לנו בימינו במלוכות אירופא, שעמלנו בזיעת אפנו ונתנו כל דמי כוחנו על כל מקצועות החיים בהשכלה ובכלכלה ובמסחר, ויד ישראל וכוחו ומוחו היה בסיועת הפריחה להפריח את החיים פה באירופא על ראש הגבעה, ולבסוף נתקיים בנו "וזרעתם לריק זרעכם" [ויקרא כו, טז], כי אחרים אוכלים את עמל יגיעתנו, ואנחנו מתבוססים עלי ארץ בלי מכסה מזרם כל פורעניות המתרגשות ובאות עלינו בעוונותינו הרבים, על זה קורא הנביא אלינו בחיל 'ואעבור עלייך ואראך מתבוססת בדמיך', בדמיך שנתת אל ארצות הגולה, ו'דמים' תרתי משמע, ממון ודמים ממש, ממונד ודמי כוחך, ועם כל זה אתה מתבוססת עלי ארץ, ואת עירום ועריה, ואומר לך שמהיום והלאה תראה שבדמיך חיי! ובדמיך חיי! היינו שתשוב לארצך ונחלתך ולה תתן שני מיני דמים הנ"ל ואז אתה חי ולא אחר, שאם תבלה כוחך ויגיעך בארצנו הקדושה, אם בנית בית בא"י אתה תשב בו לאורך ימים ובניך אחרך ישבו בו, ואם נטעת כרם בא"י אתה תחנכו ואתה תאכל ממנו ולא זרים, וכן בכל עבודת מלאכה שתעבוד בארצך אתה ובניך תאכלו מהם ולא תיגעו לריק, על כן אני מזהירך ואומר לך בדמיך חיי אתה! בדמיך חיי אתה! והבן כי זה אמת.

והאיר ה' עיני למצוא תנא גדול וקדוש לסייע לי לרעיון זה שמצאתי בפסוק הנ"ל, הלא הוא לא פחות כרבינו החתם סופר בדרשותיו [דרוש לז' אב בתחילתו] בהספד על רבינו רבי ישעיה מברלין ז"ל, שפירש בקרא הנאמר בדברים [א, ו-ח] "ה' אלקינו דיבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזוה פנו וסעו לכם ובואו הר האמורי, ראה נתתי לפניכם את הארץ, בואו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם ולזרעם אחריהם". ואחר שהקשה כמה דקדוקים בקראי הללו, כתב בזה הלשון: דמה שזכו ישראל לנחול כל העולם ולהכניע עמים תחתם היה ביום מתן תורה, שהרי נתמוטטו מוסדי ארץ, ולולי מעמד הנבחר היה העולם חוזר לתוהו ובוהו, על כן כל העולם קיים בשביל ישראל. ולא תאמר דווקא ע"י קיום התורה והמצוות, זה אינו, דהרי אמרו [הגדה של פסח] 'אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו התורה דינו', הרי כי המעמד הנבחר לבדו כדאי הוא לקיים את העולם. היות כן, הברירה ביד ישראל לברור לעצמם חלק יפה בעולם לקבוע מקום דירתם שם, ואומות העולם יקבלום על כרחך מדינא הנ"ל. אך מה לנו לזון עמים אחרים משלנו ואנחנו חסרים כל, רעבים גם צמאים, כי כל העולם בשביל עם ה' והם אין להם חלק בעולם הזה ולא נחלה בו, ולא יצויר

קנות שלימות מעלתם הראוי לתקן גם עולמות העליונים כי אם בארץ הקדושה, על כן כשישראל מתעצלים קנות שלימותם האמיתיות סופם שתתהפך הקערה על פיה וגורמים פורעניות לכל העולם.

ונבוא לביאור פסוקים הנ"ל, כי הקב"ה אמר להם 'רב לכם שבת בהר הזה, פירוש די לכם זכות וכבוד רק בשיבת ההר הזה אפילו בלא קבלת וקיום התורה, וא"כ מעתה 'פנו וסעו לכם' בשביל עצמיכם ומתי תעשו לביתכם, 'ובואו אל הר האמורי' כי שם הוא קנין שלמות האמיתי. ואמר 'ראה נתתי לפניכם את הארץ', פירוש העולם בכללו נתתי לכם ע"י שבת בהר הזה, אמנם איעצכם 'בואו ורשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם', למה תיגעו לאחריהם להאכיל יגיעכם לאומות העולם, על כן ובחרת בחיים 'בואו ורשו את הארץ', עיי"ש. הרי לפי דבריו הקדושים שהקב"ה אומר אלינו שלמה ניגע לריק לתת לאחריהם כוחנו ומבקש מאתנו להתאמץ לבוא ולירש את ארץ אבותינו, והוא ממש דברינו הנ"ל. והדבר תלוי בידינו, והשי"ת יסייע לנו לגמור לטובה.

- מה -

נלמוד מיעקב אבינו, דבעודו היה אחוז מיראת עשו השתדל מתחילה להציל ממונו שלא יפול בידי עשו, כדכתיב [בראשית לב, כד] "ויעבר את אשר לו", ופירש רש"י בשם המדרש [רבה עו, ט] בהמה ומטלטלין, עשה עצמו כגשר, נוטל מכאן ומניח כאן, עכ"ל. והיא פלא, דאיך היה אפשר לו בשתי ידיו להעביר עשירות גדולה כזו שהיתה אז ליעקב. עיין בשל"ה פרשת ויצא [תורה אור, אות לו] שהביא מדרש [ב"ר עג, יא] דהמתנה ששלח לעשו היה עומד מששים ריבוא עדרים, והיה נצרך לזה ששים ריבוא כלבים, כלב אחד לעדר אחד, ובוודאי שנשאר לו יותר מזה, ואיך היה אפשר לו להעביר כל זה בשתי ידיו ע"י שנתן רגלו אחת בצד זה ורגלו האחר בצד שני ועשה עצמו כגשר. וגם למה היה נצרך לזה, הלוא היה לו כמה מעברות להעביר עליהם רכושו, עיין רשב"ם שם [ד"ה מעבר].

אך נראה דרמזו בזה מוסר השכל לנו זרע יעקב איך שממונו נלמוד וכן נעשה, וכבר הבאתי לעיל מגדולי קדמונים שכל המאורעות של האבות נרמז לבניהם אחריהם. כי נתבונן נא במעשה דיעקב שעמד במלחמה עם עשו אחיו, ובראש עוד לא נודע מאן נצח מי יצא מן המלחמה מנוצח, על כן קודם כל נתן לבו לדאוג בשביל ממונו שרכש ביגיע כפו שלא יפול בידי עשו, ובאמת עלה בידו להעביר ממונו מפני עשו ולהציל מידו. והמדרש גילה לנו הסיבה והטעם שעלה לו להציל ממונו ממונו, רק זה דיעקב תמיד עשה עצמו כגשר, דלגשר יש שני רגלים, רגל אחד משפת נהר זה ורגל השני משפת השני, וכן יעקב אבינו תמיד עמד ברגל אחד בשפת עבר הנהר שהיה ארץ ישראל וברגלו השני עמד בצד שעמד עשו אחיו, וזאת גרם לו שהעביר כל רכושו לארץ ישראל והצילם שלא יפלו בידי עשו, ומעולם לא

עמד יעקב אבינו על הצד שעמד בו עשו בשני רגליו, רק בחד כרעא היה עומד בעבר השני שהוא א"י, ובכרעא השני היה עומד באויר ארץ טמאה, על כן עלה בידו ליטול מכאן ולהניח כאן. אבל אם היה עומד תמיד בשני רגליו בארצו של עשו, אז לא היה עולה בידו להציל את ממונו ורכושו שלא יפלו בידי עשו. וזאת מודיענו המדרש ורש"י במה שכתבו עשה עצמו כגשר, ר"ל כל ימיו היה כגשר אשר ברגלו האחת עמד בארץ ישראל וראשו ולבו היה שם להעביר ממונו לשם, וגם עלה בידו, כי זאת היה לו לגשר להעביר עליו ממונו לא"י. כן אנחנו בניו, אלמלא לא היינו עומדים בראשו ובלבנו פה בארצות הגולה בשני רגליו עד ששכחנו לגמרי מארצנו הקדושה, אז לא היה ממונו נופל בידי עשו. אוי נא לנו על ממון של ישראל שבארצות אירופא שנפל ביד עשו, ועד כמה היינו יכולין לפדות ולבנות אדמותינו הקדושה בממון זה, וכל זה גרמה לנו יען שעמדנו בשני רגליו בארצות הגולה והבטחנו מאד על ישיבתנו בגלות והסחנו דעתנו מארצנו ונחלתינו, ולא עשינו כמו שעשה יעקב אבינו שלא עמד בגולה רק ברגל אחת וברגלו השני עמד בארץ הקדושה והיה עינו ולבו שם, על כן לא שלטו זרים בממונו, אבל אנחנו לא עשינו כן, על כן הגענו למה שהגענו, וזאת היתה בעוכרנו.

ונראה דזה המכוון במדרש איכה [פתיחתא יא]: אילו זכיתם הייתם קוראין "לא יחמוד איש את ארצך" [שמות לד, כד], ועכשיו שלא זכינו אנו קוראין "ידו פרש צר על כל מחמדיה" [איכה א, י]. הכוונה, דאילו זכינו להיות במחשבותינו תמיד בארץ ישראל ולא להשתקע פה בארצות הגלות, אז היינו קוראין "לא יחמוד איש את ארצך", כי אז היה נחשב גם ישיבתנו פה בבחינת ארץ ישראל, כמבואר בחרדים ובספר החיים [חלק ה, גאולה וישועה, פרק א] לאחי המהר"ל ז"ל, וכמו שאביא א"ה להלן [פרק שלישי, אות נט] דבריהם, ואז לא היתה להם שליטה על ממוננו. ועכשיו שלא זכינו, כי אמרנו על ארצות הגולה פה אשב כי אויזתיה, ועמדנו פה בשני רגליו, לא כיעקב אבינו ע"ה, על כן אנו קוראין בעוונותינו הרבים 'ידו פרש צר על כל מחמדיה', כי לקחו הכל מאתנו, כאשר עינינו ראו הנעשה לנו בימינו בעוונותינו הרבים. וזה אמת וברור, ויהיה לנו זאת למוסר השכל שמהיום והלאה לא נעמוד עוד פה בגולה בשני רגליו רק ברגל אחת, וברגל השני נהיה תמיד בארץ ישראל, ונהיה בעינינו ולבנו שם כל הימים, אז נשיג ברכה מאת ה', אכ"ר.

– מט –

עיינ מדרש רבה פרשת אחרי [ויק"ר כב, א]: הרי שקעה ספינתו בים ויש לו קרקע יעמוד, ואם אין לו קרקע אין לך הבל גדול מזה. וכתב על זה בספר פרדס יוסף [ה"א עמוד עז], להגאון החסיד הגביר היחסן ממשפחת רבינו הר"ם מפאביאניץ, וזה לשונו: כל זמן שלא ישוב ישראל לארצו ולא ישב תחת גפנו ותאנתו, הבל הבלים עשרו ומסחרו. ועיינ בספר שלום ירושלים מהרב הקדוש מהר"ר הארמו"ר מקאצק, הנדפס מחדש [סי' ה] שהארץ ג"כ בזה,

ובשו"ת אבני נזר יו"ד ח"ב סי' תנד ובסי' תנה תשובה להנ"ל ובסי' תנו ודו"ק, עכ"ל הגאון החסיד הגביר הנ"ל. (וכעת לא ידעתי מה היה לו, וזכות תורתו וצדקתו וחסידותו וגמ"ח יעמוד לו בעת הצוק הזה).

- ג -

אגב אעתיק עוד מדברי ספר פרדס יוסף הנ"ל, שכתב בפרשת בשלח [קב, א] בזה הלשון: ומכאן מודעה רבה להרודפים המקולקלים שבישראל לבער קוצים מכרם, ולא ידעו כי לא הקבורה לבדה תחבולה נגד בנים משחיתים, ומוטב שינסו להחיות נפשם לחנכם וללמדם, וברוב המקרים יצא תועלת המבוקש, ועכ"פ טוב להחיות מלקבור. אך לדאבוננו רבים הם שנוח להם להיטמא בקבירת אחיהם ולא להיטהר בהחיותם. ובחגיגה [טו, א] ב'אחר' שקראו הפסוק [ירמיה ג, יד] "שובו בנים שובבים" חוץ מאחר, ע"ז יצא לתרבות רעה. אבל אם מקרבים אותם, הרבה פושעים נעשו צדיקים וחסידים, כמ"ש באבות דרבי נתן [פ"ב מ"ט]: הרבה פושעים היו בישראל ונתקרבו לתלמוד תורה ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים. ובקידושין [ג, ב] ובערכין [ל, ב]: הנמכר לעכו"ם, יכול הואיל ונמכר לעכו"ם לידחי אבן אחר הנופל, תלמוד לומר [ויקרא כה, מח] "אחרי נמכר גאולה תהיה לו", ועל כן צריך להוציאו ולא לעזבו ולרודפו ולדחותו בידים. ועיין מקור ברוך [ח"ב, קנב וח"ג תרנ"ה]. וגם לעולם תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת, ולא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידים [סוטה מז; סנהדרין קז, ב]. ועיין עוד עירובין [כא, ב]: 'תאנים רעות' אלו רשעים, ושמא תאמר אבד סברם וכו'. ועיין תשובת הגאונים הנדפס בספר שערי צדק [ח"ג, שער ו סימן ז]. ובסנהדרין [מד, א]: אעפ"י שחטא ישראל הוא. ורדב"ז בשו"ת החדשות [ח"א סימן קפז] סיים שצריך להיות מתון בזה, עכ"ד. ובפרשת קדושים הביא בפרדס יוסף מהנ"ל, בהגדה נאמר 'שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו', רצה לומר 'לא אחד בלבד' - מה שלא יש אחדות בינינו, זה לבד גורם לכלותינו ח"ו. והשי"ת יקרב לבבנו אחד אל אחד ויהיה אחדות בישראל, אכ"ר.

- נא -

בהיותי עומד במקום הזה עם הדפסת ספרי הנוכחי, הוכרח לי לעזוב את העיר הבירה מאיזה סיבה, עד שעזר השי"ת שעת הכושר לחזור, והלכתי לקהילה אחת, קהילה נאה עם בעלי בתים מופלגי תורה ויראי ה', ושם נמצא ג"כ בית המדרש עם חסידים ואנשי מעשה, ואני במשך איזה שבועות שנתגוררתי שם בחרתי לי להתפלל בקלוז של חסידים כי מאד היתה לי נעים חברתם, והרב הגאון אב"ד שליט"א כיבדני בדרשה בבית הכנסת, ורק חסיד אחד ששמע מדרשות שדרשתי בעיר הבירה שאני מן המשתדלים ומן הלוחמים בעד העלייה לארצנו הקדושה ובעד בניינה, קינא קנאה גדולה לעכב עלי שלא לדרוש בבית הכנסת, כי היה מתיירא שאצא עם הרעיון הנשגב הזה ולדבר ולהוכיח את גודל חיובה מצידנו, ומעשה שטן הצליח שלא דרשתי בשבת הראשון שהייתי שם. אבל אח"כ ביקשו פני טובי העיר

שנית לדרוש ונעתרתי לבקשתם, ובשבת שלישיית דרשתי בקיבוץ עם רב ודיברתי ממצב אומתנו הקדושה בעתים הללו במלוכות אירופא בהתרגשות ובהשתפכות נפש, עד שכל השומעים הורידו דמעות. ומסקנתי בהדרשה היתה, שאין לנו תקומה אחרת מגלותנו המר, רק שבעת שנייח ה' לנו מגלות המר הזה לשוב לארצנו הקדושה, ושכל אחד מיישראל מוטל עליו החוב הקדוש הזה להתאמץ בכל עוז לעזוב את ארצות הגולה ולשוב לחיק אמנו שהיא א"י, וזאת היתה הכוונה מהשי"ת בגלות המר שהגיענו עתה, לעורר אותנו משינת הגלות לכסוף ולחמוד לשוב לאחוזת אבותינו. וגם אמרתי לפנייהם את הדברים שהבאתי לעיל בהסכמה בשם הגאון החסיד בעל נפש חיה, שהביא בשם הרב הקדוש מלאך ה' צבאות מרן רבי אליהו מגריידיטין זצ"ל, שמה שנמצאים אף בצדיקים היותר גדולים שהם מתנגדים לזה, הוא רק מחמת התגברות הקליפות רח"ל לעכב על זאת, מפני שהקליפות יודעים שסופם תלוי בזה. והגאון הקדוש הנ"ל אמר כן בשעתו שישבו ישראל במנוחה, על אחת כמה וכמה בשעתנו ששטף הגלות עבר עלינו בגלים מרובים ברוח סערה מאד, הכי נוכל להינחם בנחמה אחרת אם לא בארץ חמדתנו, ועם כל זאת נמצאים גם כעת ממאנים ומתנגדים לזה, הכי אפשר להבין זאת בשכל האנושי אם לא שהוא מצד תגבורת הקליפות רח"ל²⁷.

עינינו צופיות, רק אל ארץ אבותינו שהוא ארץ חמדתנו, כי בלא זה לא נרפא מחץ מכתנו ושבר עמנו שנשבר כעת בימינו לשברי שברים, לא ישיג חבושה בהעמדם רק על מעמדם הראשון ולהיות עוד חבוי בצילן של ארצות הגליות. ועל זאת כיוון דוד המלך ע"ה באומר [תהלים קמז, ב-ג] "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס, הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם", ר"ל שרק בנין ירושלים וכינוס נדחי ישראל לתוכה יהיה הרפואה לשבורי לב של ישראל, ורק הוא יהיה החבוש לעצבותם. שוב מצאתי כן במדרש שוח"ט [שם].

וכבר הוכחתי מכמה מקומות מדברי חז"ל שהקב"ה ממתין על התחלתנו בזה לשוב לארץ חמדתנו והוא יגמור בעדנו לטובה, ועתה איך ימצאו עוד אחר כל המאורע בימינו להתנגד לזה, זולת אם לא רק שהוא מצד תגבורת הקליפות, כמאמר הקדוש המקובל אלוקי הנ"ל, ועלינו להתגבר בעזר מי שהגבורה שלו, ואנחנו בשם אלקינו נדגול והקליפות כעשן תכלו, ועלה נעלה ויתקדש שם שמים על ידינו, ויקויים בנו מקרא שכתוב [חגי ב, ד-ה] "וחזק כל עם הארץ נאום ה' ועשו כי אני אתכם נאום ה' צבאות, ורוחי עומדת בתוכם אל תיראו", אכ"ר.

27. ובדרך אגב אעתיק פה מכתב קצרה שקיבלתי בימים אלו מרב גאון אחד מפורסם, בן של קדושים, רב בעיר גדולה במדינה זו, שביקשתיו אודות תלמיד אחד ששימש לפני והיה בעבודת הצבא ונחלה, והובילו אותו לעירו בבית החולים שישגיח עליו בעין פקוחה, ועל זה השיבני מכתב קצרה וז"ל: אחרי תת שלום וברכה הנני להשיב על מכתבו הנכבד, ותיכף ומיד שלחתי שמה אל בית החולים, וגם אחרי חקירה ודרישה עקבות האיש הידוע לא נודע לדאבוני. מאד מאד אני משתתף בצערך ובצערך של אחינו בני ישראל לאלפים ורבבות שגלו ממקומן. ועיין חגיגה [ה:]: "ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה" [ירמיה יג, יז], שלש דמעות, נגד חורבן בית ראשון ושני ועל ישראל שגלו ממקומן. אוי לנו שכך עלתה בימינו, ה' ירחם על שארית הפליטה ויקבץ נדחינו לא למקומן הראשון בגלות אלא לארץ אבותינו שהיא ארץ חמדתנו, עכ"ל.

דברי הגאון הללו שבאו ממקור טהור לב בהשתתפותו בצערך של אלפי ישראל שגלו ממקומן פעלו כל כך על רגשי לבבי, עד שדמוע תדמע עיני דמעות מאין הפוגות. ופוק חזי מה שמסיים, שלא על שבותנו על מקומנו הראשון

ודברים אלו עוררו עלי קנאה גדולה אצל החסיד הנ"ל, עד שבשבת האחרת שעמדתי לפני 'אהרצי"ט' עיכב עלי שלא להתפלל מוסף לפני התיבה, שהוא היה הגבאי של בית המדרש, ואמר שכבר קדמני איזה חיוב אחר בע"ב תושב העיר אשר לו זכות המוקדם בזה. ולבסוף נתוודע שלא היו הדברים מעולם, ורק עבר עלי ברוח קנאה מחמת דרשה הנ"ל. ואמת כי רבים גם רבים תפסו עליו בזה (והנה בשבת שאח"כ היו מברכין ר"ח אב, כיבדו אותי לברך את החודש ולהתפלל מוסף, וכן עשיתי), אבל הוא כבר עשה את שלו.

ואח"כ ביום ב' לסדר מטות ומסעי בבוקר הגיע שמועה בבית המדרש מבשורה הנעימה מההשתנות שנעשה בעולם, וששון ושמחה ליהודים, כי הכרנו בשמועה זו אתחלתא דגאולה, ובכל המניינים שהתפללו אז בבית המדרש לא היו אומרים תחנון על סמך יו"ט זה, וממש היה לנו אז ברגע זו כמו שמחת היהודים בימי מרדכי ואסתר. ואחר גמר כל המניינים נשארנו עוד בבית המדרש ודיברנו ממעין המאורע, ועמדתי בתוך קיבוץ אנשים באים בימים ובחורים צעירים יראי אלקים באמת ומחונכים ברוח של חסידות האמיתיים, זרע ברך ה' וצלם אלקים על פניהם.

עניתי ואמרת לי לפניהם: אבל עתה אחר שכבר התחילה הישועה למשמש ולבוא, ידע כל בר ישראל חיובו לפני ה' ולפני אומתו הקדושה, לעזוב את הארץ הטמאה ולכסוף לשוב לארצנו הקדושה, כי אז לא היה הגלות המר שעבר עלינו לריק. אבל באם עוד נישאר פה באויר ארץ העמים, היה כל זאת לבלי תכלית ולבלי הועיל. על זה ענה אחד מהקובצים: זה לא, כי אין דעת הרבי שלו כן בענין א". עוד אמר, שמפני כך ניצולו אחינו בני ישראל יושבי אונגארן, יען שלא התערבו עצמם בתנועת בנין הארץ.

למכאב לבנו באמת יש לשמוע מפי הרבה שוטים לאמר כן, שעל כן חסה הקב"ה על אחינו בני ישראל יושבי אונגארן, יען שמאסו בתנועת בנין הארץ ולא נתנו ידם לזה, רח"ל מהאי דעתא. פוק חזי עד כמה עקשנותם, ועם אנשים כאלו אין לטעון כלל, ועליהם אמר שלמה [משלי כו, ד] "אל תען כסיל כאולתו". וכן הבחורים צעירים ענו אחריו כן, כי בא"י ישנם כעת הרבה פושעים ואין להתחבר עמהם, וכיוצא בו מאלו הטענות, ולא עלה בידי בשום טענה ובשום ויכוח להטות לבבם אלי, והם באחת, יען כי רבם הוא מתנגד לזה.

על זה אמרתי להם, אמת שהרבי שלכם הוא אדם גדול בענקים, אבל תראו שגם הרבי מגור לא פחות ממנו, כי הוא גאון עולם ואיש אלקים קדוש, והרבה אלפים ורבבות מתלמידי חכמים ואנשי מעשה מסתופפים תחת צילו, והוא אומר שאם יתקבצו לא"י הרבה יראים וחרדים לדבר ה' יגבירו בזה את קדושת הארץ. וכעת שמעתי פה שגם הגאון הקדוש רבינו יוסף חיים זאנענפעלד ז"ל, מרא דארעא דישראל, אמר כן להגאון הצדיק מו"ה פישל סופר זוסמאן ז"ל, ראב"ד קהל יראים פה, שאם רבים מיראי ה' יתקבצו שמה יגבירו בזה את

קדושת הארץ, וכה אמר לו: 'וראה בטוב ירושלים', שלא די בזה בעומד מבחוץ ועושה 'קריטיג' [= ביקורת] על הארץ ויושביה, רק לבוא לתוכה ולהגביר את קדושת הארץ, עכ"ד. א"כ ממיילא טענתכם אינו טענה. בכל זאת לא היה להועיל להטות לבכם מדעתם.

הנה באמת יש להתאונן, כי האנשים הנ"ל המה באמת אנשים כשרים וצדיקים ונאמנים לה' והמה זרע ברך ה', ובענין הנשגב הלז המה עקשנים מבלי לזוז אף זיז כל שהוא, וכל הצדיקים שהבאתי לעיל בתחילת ספרי וכל הראיות וגם הרבי מגור אין להם די עד מוכיח לזה, ומה יש לומר על זה זולת מה שאמר הקדוש הנ"ל שהוא מחמת התגברות הקליפות שמעכבים עלינו יען שזה סופם. או כמו שאמר הרב הגאון גדול הדור מלובלין ז"ל לאחד ממנהיגי אונגארן, שעוד אתם אוכלים 'לעכטיגע פֿיש'. וכן יעזרם ה' גם להלאה שישארו בה' לעכטיגע פֿיש' עד עולם, אבל ידעו מצער העולם ומדברי קדוש ישראל רבינו מאונסדארף שהבאתי בהקדמת ספרי, שהסכים לבנין היישוב מפני צערן של ישראל. או מפאת איזה נגיעה שיש לאותן המומאנים בזה, כי לא עדיפי המה מהמרגלים שהתורה העידה שהיו כשרים ולבסוף נלכדו בענין א"י מחמת נגיעת עצמן, וכמו שהבאתי בהקדמה.

עיינן מדרש רבה דברים [יא, ב] שכתב על משה רבינו בזה"ל: לבו ברור עליו שאינו תובע צרכי עצמו אלא צורכן של ישראל, עכ"ל. ועוד אמרו במדרש רבה פרשת מטות [כב, ב-ו]: אמר הקב"ה, משה הצדיק נתן נפשו על בני ישראל. אילו רצה משה לחיות כמה שנים היה חי, שאמר לו הקב"ה [במדבר לא, ב] "אחר תיאסף", תלה הקב"ה מיתתו בנקמת מדין, אלא להודיעך שבחו של משה שלא אמר בשביל שאחיה אעכב את נקמת בני ישראל, אעפ"י שנתבשר בשורת מוות לא אמר מחר אני מת מה יועיל לי שאנקם במדין, אלא נזדרז לאותו ענין. אבל יהושע לא כן, כשבא להילחם עם שלשים ואחד מלכים אמר אם אני הורגם מיד אני מת כמו שאירע למשה, מה עשה, התחיל באחד ומעכב במלחמתם, שנאמר [יהושע יא, יח] "ימים רבים עשה יהושע", עכ"ל המדרש. הרי הפסוק האשים ליהושע - אף שהיה צדיק גמור - שעכב כניסתן של ישראל משום נגיעת עצמו, א"כ פשיטא ופשיטא שלא להאמין על אלו המעכבים של זמנינו דשלא מחמת איזה נגיעת עצמן עושין כן, וגם הם בעצמם משטים את עצמן שלשם שמים כוונתם, ורק המה מנוהלים מהנגיעה הטמון בקרבם, וכמו שהבאתי לעיל בשם הקדוש רבי ישעיה מושקאט מפראגא ז"ל. וכן עיינן ברבינו דברי חיים [שו"ת חו"מ ח"א סימן כה] מה דעתו בעסקנים של לשם שמים בזמנו, כל שכן בזמנינו, ודו"ק. וזה ברור ואמת לאמיתה של תורה.

אבל מקרה הנ"ל שקרה לי לקפחני בעבודת הקודש לאו חדש הוא, כי כן קרה עוד גם לקדמונינו שנתנו נפשם על חיבת הארץ. פוק חזי מה שכתב רבינו בעל כפתור ופרח, שהיה עוד מבעלי התוס' ומתלמידי בעלי תוס' הקודמים, וחי בזמן הרשב"א והרא"ש, ונתן נפשו על חיבת א"י ויישובה, ועבד בזה עשרים ושבעה שנה, כמו שכתב בפרק י"א בזה"ל: הן הייתי

עשרים ושתיים [במקור: 'כשתי שנים'] שנים בגליל דורש וחוקר, ועוד חמש שנים בשאר ארצות השבטים, לא מנעתי עצמי שעה אחת מרגל את הארץ, ברוך העוזר, עכ"ל. והוא כתב בהקדמת ספרו בזה"ל: ולא אתן על לב מי שיבקש תואנה או עבר עליו רוח קנאה, תמה אני אם מזה הדור נמלט, אם בפרסום והודעה אם בסתר או בלט, עכ"ל. הרי דהיו נמצאים גם אז מתעקשים ומתנגדים בפרסום והודעה ובסתר ובלט נגד הרעיון הקדוש והנשגב הזה דישיבת א"י, ונגד מי שמחבר וכותב דבר בזה הענין, יהיה המחבר גם גדול שבגדולים כמו רבינו המחבר בעל כפתור ופרח.

ועיין שם בכפתור ופרח בפ"ז בדברו מבית שאן, שקרא תגר וכתב בזה"ל: היום נמצאים פה עמנו אנשים מקרוב באו, מוחזקים בידועים מניאים לב עמי הארץ לשבת שם, שאומרים להם שאינה ארץ ישראל במוחלט אלא חו"ל, עכ"ל. הרי דקרא תגר על שמפריעים אותו מעבודתו לחבב הארץ בעיני ההמון, והם עמדו לו לשטן ולהשניא את הארץ בעיניהם.

וכן מצאתי בהקדמה לקונטרס מצות ישיבת א"י, להגאון הגדול מו"ה יונה דוב בלומבערג מדווינסק שהבאתיו לעיל, שנדפס בשנת תרנ"ח בוילנא בהסכמת גדולי דורו, שהיה בעל בית סוחר יער, ועשה ספרו הנפלא הנ"ל לשם שמים, וכותב שם בהקדמה זו"ל: ציירתי לי בדמיוני שהרעיון הזה הקדוש מוסכם מכל צד ואין מי מכל אחי בית ישראל שיחשוב אחרת, ולתמהוני ראיתי כי לא כמושבתי כן הוא, כי הרבה מאחינו הינם רחוקים מאד מזה, ורבים עוד אשר ירהבו עוז בנפשם להרחיב פה ולשון ולדבר אשר אין להעלות על כתב, עד כי לא אחת קרה לי להיפגש בוויכוחי דברים עם מרחיבי פה ולשון אלה, אשר לא יוסרו בדברים של טעם כי אם בשבט פה בגערת מדון. וכן כתב עוד שם, כי לא אחת הביא לו יד המקרה בהיפגשו בדברים עם אלה אשר ה' בירכם בעושר ובחכמה, ושמע שריקת שפתותיהם העושה שרטת בנפש האיש הנלבב, עד כי יצא מגדר חוק הסבלנות, וגם מצב בריאותו סבל הרבה מזה. והביא שם מתנא דבי אליהו (א"ר פ"ו) כי רעה זו היתה בימי מלכי ישראל, שהפחות נתן עיניו במי שגדול ממנו ואמר לו אעפ"י שאתה אומר כהלכה ואני אומר שלא כהלכה, יעברו דברך ויתקיימו דברי אפילו כל העולם כולו יחרב, עכ"ל התנא דבי אליהו. וכתב שם כי מקרים כאלה פגשו אותו בדרכו על דרך חיבת הקודש, והיה לו למפגע עז של תוגה ומורת רוח תמיד, ולפעמים הסבו לו גם כעס ומכאובים, רוח כהה ודאבון נפש, עיי"ש.

וגם ממה שכתב הגאון רשכבה"ג מקוטנא בהסכמתו להגאון רבי הערש קאלישער, שבל יפול לבו ואל ירך מדברי המנגדים כי לא בהשכל ידברו, יש להכיר כי רבו עליו המנגדים בזה. הרי הראיתך שאין חדש תחת השמש, ולא עדיף גורלי מגורל שקדמוני בזה והיו גדולים וטובים ממני, ועתה מה אתפלא אם נמצאים בזמננו המדברים עתק עלי בשביל עבודת הקודש, ואעפ"י כן לא יניאני כל זה מעבודתי, אחרי אשר מצאתי עזר וסעד מרבתינו

הקדמונים והאחרונים אשר הבאתי לעיל, ותקוותי תאמצני כי ימצאון גם ברי לבב כאלה שיאמרו לפעלי יישר ויחזקו אותי בעבודתי בעזה"י ויכירו גודל התכלית בזה, יען שהקלפיה גובר כל כך להטות גם לב צדיקים לבטל הטוב הזה, וכמו שהבאתי בתחילת ספרי [בהסכמות] בשם המקובל אלוקי מגריידיטין ז"ל²⁸.

- יב -

ראיתי בספר שמרו משפט תנינא [פזמונים מג, ב], להגאון המקובל רבי עקיבא יוסף ז"ל, בעל לב העברי, שמספר מזה שאירע לו בעת עסקו בענין ישוב ארץ ישראל, וזה לשונו: ואני כאשר עסקתי בענין ישוב א"י, למצוא בא"י מקום לה' משכנות לאביר יעקב, עברתי בגבולי ארץ ישראל, וכאשר כן רכבתי על חמורי מן צאנן (שם מקום) אל ירושלים תוב"ב, בעברי נחלת בנימין לבי היה הומה לי באמרי (כמו 'אמרו בלבבכם'), ונדמה כי בא לקראתי זקן נשוא פנים ואמר לי: אתה רוצה לעשות את ישוב ארץ ישראל בשביל פושעים ושקצים עם

מוכרח לאהרן לבוא אל הקודש בגבורת פר בן בקר, שהוא משל על גבורה גדולה, כדי לנצח את הסט"א לבל להכשיל לו, עכתו"ד, ודפח"ח. וכבר הבאתי בפנים, דתמיד בעת שהיו אנשים מישראל שנתנו לבם לעבוד בהקמת ציון מעפרה ולבנות את הארץ, מצאו התנגדות לזה, והרבה עיכובים עמדו להם על אם דרכם, אבל האדם השלם צריך לאמץ את לבבו, וכמו שכתב הגאון מקוטנא שבל יפול לבו ובל ירך מהמנגדים, כי לא בהשכל ידברו, ושהוא רק מעשה שטן. וכמו שכתב הגאון אלוקי מגריידיטין ז"ל. וזה שאמר דוד המלך ע"ה "היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים" - היינו כשעולה ברצון השם לבנות ציון וירושלים ומעורר בזה את האנשים שיתנו לבם אל זה, ולעומת זה השטן מעמיד מתנגדים ועיכובים בזה, "אז תחפוץ" - היינו אז הוא חפץ ה', "זבחי צדק עולה וכליל" - היינו כמו עולה וכליל שהוא כולה עולה למזבח, כמו כן נחוץ שיתנו אותן האנשים העובדים בשביל בנין הארץ כל כוחותיהם וכל נפשותיהם לעבודה זו ויהיו מסורות לה כולה כמו עולה וכליל, ו"אז יעלו על מזבחך פרים", רצה לומר שבגבורת פרים יעמדו עצמן אל עבודה זו לנצח כל המעכבים וכל המפריעים אותם בעבודת הקודש הלזו החשוב בעיני ה' כמזבח, ואז יחשב להם עבודתם כעולה וכליל. ודו"ק.

²⁸. ובעמדי במקהלות בדרשה שדרשתי פה בבית הכנסת 'לינת הצדק', ביאתי מה שאמר דוד המלך ע"ה בתהלים [גא, כ-כא] "היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים", וקשה דהא אמרו בשבועות [טו.] דליכא חשיבות קמי שמיא בקרבנות גדולות, דאחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים, וא"כ מאי קאמר דאז יעלו על מזבחך פרים, דנראה כאילו רוצה לשחד ח"ו כביכול בקרבנות גדולות כפריים. אבל נראה בהקדם דברי רבינו הקדוש מלובלין זצ"ל בקרא [ויקרא טז, ג] "בזאת יבוא אהרן אל הקודש בפר בן בקר לחטאת", דידוע דבעבודת הכהן גדול בקודש הקדשים היה תלוי כל קיום עם הישראלי, אם עבד עבודתו כתקנה אז היו עולין והצליחו בכל מכל כל, אבל אם ח"ו היה בפגם ובפיסול אז היה בזה ירידה לשונאי ישראל. על כן היה השטן וכת דיליה אורבים עליו להפיל במעשהו איזה פגם, והיה מוכרח להכהן הגדול לחגור חרב על ירכו ולהגביר חיילים לנצח את הסט"א שלא יוכלו לגרום לו איזה היזק במעשהו, ולזה היה נחוץ לו גבורה גדולה. וידוע דהגבור שבהמות וחיות הוא פר בן בקר, וזה שאמר הכתוב "בזאת יבא אהרן אל הקודש בפר בן בקר לחטאת", היינו 'לחטאת', לנצח את החטאת אשר לפתח רובץ להכשיל את הצדיק בעבודתו, היה

פרוצים ובריונים!! ונבהלתי לאחור והצצתי בו במיטב הגיון, ואמרת לך: כמדומה כי אתה שרו של אדום בשם כנודע, ומקודם היית מלך זקן וכסיל, עתה אין מלך בצרפת ונשאת זקן וכסיל, וכתוב [משלי כו, ד] "אל תען כסיל כאוולתו", ורכבתי לדרכי בזמר זמרת²⁹.

והוא כמו שכתבתי לעיל על טענת אלו מאיזה חסידים קטני הדעת פה בארץ הגר, שאמרו שעל כן יצא הקצף על אחינו בני ישראל יושבי מדינות סלאוואקייא ופולין, מפני שעסקו בבנין ישוב הארץ, ויושבי מדינת אונגארן על כן ניצלו מפני שהיו ממאנין בזה. ואוי לאזנים שכך שומעות ואוי לדור שכך נתטפשו וכך נתגדלו וכך נתחנכו בחינוך שוא כזה, להוציא משפט מעוקל כזה על אלפים ורבבות מישראל שנהרגו על קידוש השם, וגם להשפיל את ערך מצות ישוב א"י שחז"ל הגביהו ערכה והחשיבוהו ככל התורה כולה [ע"י ספרי פרשת ראה], על זה מה להשיב, רק 'אל תען כסיל כאוולתו' כמאמר החכם מכל אדם, וה' יכפר בעדם.

- 22 -

בימי הקיץ הזה דשנת תש"ג, מדי התגוררי פה עיר הבירה היה חום גדול מאד חוץ מהרגל הטבע, והייתי שבועות אחדים בבית החולים 'ארטה' הנקרא 'ווארוש מאיאר', שעומד על ההר באויר זך ונקי לשאוף אויר צח, ובשבת פרשת ראה הפצירו בי האנשים שהיו עמי שם לאמר להם איזה דברי כיבושים מעניינא דיומא שהיו מברכין חודש אלול, ומעניינא דחבלי משיח שעברו עלינו בעתות הללו. והיו ביניהם שני תלמידי חכמים, בנן של קדושים, והם הפצירו בי ביותר שלא לסרב בזה, כי בתחילה סירבתי בכל עוז ולא רציתי לקבל את הכבוד הזה מטעם הכמוס עמדי, אבל הפצירו בי עד בוש ולא יכולתי לסרב יותר. ובטרם עליתי לדבר התנו השני תלמידי חכמים הנ"ל שלא להזכיר בדברי מענין ישוב ארץ ישראל. אמרתי לאחד מהת"ח הנ"ל, שהוא באמת גדול בתורה ויושב על כסא הוראה בעיר גדולה לאלקים וחסיד מתחסד עם קונו וצדיק תמים וזקן אשר נתזקן בחסידות ובתמימות והולך בתום לבבו בקרב ביתו ומבחוץ, אמרתי לו: ידעתי שאך בתמימות ידבר עמי במה שהתנה עמי שלא אזכיר מענין א"י בדרשה שלי³⁰, אבל אפלפל עמו אם הצדק אתו בזה במה שאינו

כאשר הוכחתי והבאתי לעיל באריכות מדברי חז"ל מקדמונים ואחרונים קדושי עליונים, והם אלו המתקדשים דזמנינו משימים אותה לחרפה ולביזה עד שאסור לדרוש ברבים משום ישוב הארץ. או אם יתרמי אחד אשר משים פניו כחלמיש ואינו חת מלומר האמת כאשר היא, אומרים הם שאסור לשמוע דרשתו. או אם אין גורמים בדיבורים כאלו, כאשר באזני שמעתי לא מאחד בלבד אלא בעונותינו הרבים מרבים שאמרו שעל כן נענשו אלו אלפים ורבבות מאחינו בני ישראל יען שעסקו

29. עיי"ש [מד, א] שכתב שחיבר זמר להלהיב לבו למפעל הקדוש של ישוב א"י, שבל יפול לבבו מן הרודפים ומציקים מן הרשעים ומתקדשים, עיי"ש.

30. והכי אין התורה חוגרת שק על זה? והכי אין ארץ ישראל מרגשת עצמה עיי"ז לנפגמת בכבודה ולאם נעלבה שבניה מלעיבין אותה כל כך, במה שאוסרין ומפריעין למי שרוצה להרים קולו להזכיר ולאמץ את הרבים שיתנו ידם לחזק אותה ולהרימה מעפרה כמצווה עלינו מפי הקב"ה,

רוצה לשמוע את הדורש ברבים מענין חיבת הארץ ומגודל החיוב שיש בזה, כי כה אמר אלי, שאם אזכיר מזה בהדרשה אזי לא יבוא לשמוע אותה. אמרתי לו שאביא לו ראייה שאך סימת עינים הוא מהס"ם רח"ל לדבר כן, כי מי לנו גדול מרבינו בעל צמח ה' לצבי, שהיה מגדולי תלמידים של הרבינו רבי בער זצ"ל ואיש קדוש ונורא, כאשר יש להכיר גדולתו ומדריגתו מספרו הקדוש הנ"ל, והלוא הוא כתב בפרשת וארא [שמות ו, יב] בפסוק "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה", וז"ל: וקשה, הא בני ישראל לא שמעו מקוצר רוח ומעבודה קשה, אבל פרעה דלא היה בו זאת יוכל לשמוע אליו. ויש לפרש ההנה לכהונה השליחות לבני ישראל היה ללא צורך, שבוודאי ירצו שיגאלם השי"ת, ולמה היה צריך לשלחם להם כלל. אך הענין, כתיב [ישעיה נה, יא] "דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם", וכבר כתב הרמב"ן בפרשת לך לך [בראשית יב, ו] שכל גזירה לטובה שיצא מפי הקב"ה צריך לעשות לה פה למטה פועל דמיונו שתוכל להתקיים בלי מונע משום צד שירצו למנוע, וגלוי וידוע היה לפני השי"ת שפרעה לא ירצה לשמוע לדברים אלה ואז היו דברי השי"ת ריקם, על כן עשה השי"ת וצוה לומר לבני ישראל תחילה דברי הגאולה, וישראל ודאי יהיו שומעים לדברי הגאולה שידבר משה אליהם, ובזה יעשו פועל דמיוני בשמיעתם לשישמע גם פרעה לדברים אלה. וכך הבין משה בכוונת השי"ת ששלח תחילה לבני ישראל, ולכן אמר בגודל תמיהתו, אחר שבני ישראל לא שמעו אלי לפועל דמיוני איך ישמעני פרעה, עכ"ד, ודפח"ת.

הרי שלך לפניך, דאז בזמן שבא משה לישראל כבר היה זמן גאולתם, כמבואר במדרש שיר השירים [רבה ה, ב] בפסוק "קול דודי דופק" [שה"ש ה, ב], שאמר משה לישראל שהגיע זמן גאולתכם, ואעפ"י כן יען שמדת הדין היה רוצה לעכב על זה כידוע, היה מוכרח למשה לעשות פועל דמיוני תחילה כדי לבטל בזה כל המקטרגים וכל המונעים, וזאת היתה על ידי

שפה במדבר יש לנו מן ואינם טרודים בפרנסה, יש להם עת ושעת הכושר לישב על התורה ועבודה, משא"כ אם ילכו לארץ ויצטרכו לעסוק בעבודת האדמה יופרעו מעבודת השם עיי"ש, ויהושע וכלב עמדו נגדם וצעקו [במדבר יד, ח-ט] "אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אל הארץ וגו' אך בה' אל תמרודו וה' אתנו", ומה כתיב אחר זה [שם פסוק י'] "ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים", הכי אין עושים גם בזמנינו כן. אבל כמו ביהושע וכלב כתיב [שם] "וכבוד ה' נראה באוהל", וכמו שפירש רש"י שירד הענן להצילם מידם, כן יהיה גם כן בכל עת שיתרמי שאחד יחזיק בכבוד הארץ ולא יתן לבו לדברי הנרגנים, ואליהם יאמר "אל תען כסיל כאוולתו" [משלי כו, ד], וד"ל.

בישוב הארץ ובניינה, הכי אין זה חירוף וגידוף כלפי תורה הקדושה, וכי אין גורמין בזה חלישת דעת ועיגום נפש להשכינה הקדושה - שהיא מלכות, וא"י היא ג"כ מלכות שהיא אִם דישראל, וכמו שכתבתי לעיל - בדיבורים כאלו. אוי לאזנים שכך שומעות, אפילו להוציא מפיו דיבורים כאלו היא חטא גדול כמובן מעצמו.

ועתה יאמר נא כל בר דעת שיש לו מח בקדקדו, הכי אין זה ממש מעשה יהושע וכלב אשר לא היו יראים מלומר ברבים האמת נגד כל העדה והנשיאים בכלל, שהיו מתקדשים עצמם במה שהפריעו ומנעו את ישראל מלילך לא"י, כמו שהביא הגאון המקובל רבי עקיבא יוסף ז"ל בפירושו על התנא דבי אליהו [רה פ"א, ב] בשם הזוהר, שהמרגלים היו טוענין

שידבר משה לפני בני ישראל מדברי הגאולה וישראל יהיו שומעים לדבריו ויקבלו ממנו, וכאשר הכתוב העיד שלבסוף עשו כן בני ישראל, כדכתיב [שמות ד, כט-לא] "וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל וידבר אהרן את כל הדברים אשר דיבר ה' אל משה ויאמנו העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניי ויקדו וישתחוו", ובאמת נגאלו אז בני ישראל משעבוד מצרים, וכל זאת נפעל ע"י ששמעו ישראל אל משה בדברו לפניהם מדברי הגאולה, והפועל דמיוני נעשה בזה להכרית כל המקטרגים והמשטינים אשר רצו למנוע שלא יוכלו לבטל גזירת הקב"ה, ודברו אשר יצא מפיו לא ישוב ריקם.

ועתה נדון את אשר לפנינו, דהנה כבר הגענו לעת של 'בעיתה' והקץ של הגאולה כבר בא, וכאשר הבאתי לעיל [פרק שני, אות ז] באריכות מדברי חז"ל, ורק המדת הדין מעכבת עלינו, וכאשר הבאתי מש"ס סנהדרין וממדרש שיר השירים בפסוק 'עד שתחפץ', ואמרו חז"ל עד שתחפץ מדת הדין. הנה מוכרח גם לנו לדבר ברבים לפני עם בני ישראל מדברי הגאולה לשוב לארץ חמדתנו, וכדומה מן הדברים הנוגע לשיבת ישראל בארץ ישראל, ואם בני ישראל ישמעו ויקבלו הדברים ממי שדורש בזה ברבים, יעשו בזה פועל דמיוני לשתק עי"ז כל המקטרגים ולבטלם, וכל הרשעה כולה כעשן תכלה, ובני ישראל יצאו מהגלות ביד רמה כמו שהיה אז בשעת יציאת מצרים, וכל זאת גרם במה ששמעו ישראל לדברי משה שדרש לפניהם תחילה מענין הגאולה, וכן ראוי לעשות גם בזמנינו, וכל תלמיד חכם הדורש, מניצוץ משה יש בו כידוע [ע"י תיקוני זוהר תיקון סט, קיב, א], א"כ אם יהיו שומעין לו יהיה ממש כמו שהיה בזמן משה, דע"י שישראל ששמעו למשה את דרשותיו שדרש מענין הגאולה נעשה הגאולה באמת, כמו כן יהיה בזמנינו, א"כ אדרבא החוב מוטל על כל תלמיד חכם לדרוש ברבים מענין חיבת הארץ ומהביאה אליה, והחוב מוטל על כל בר ישראל לילך אל הדרשה ולשמוע ולקבל דבריו, ובזה יקרבו את הגאולה כנ"ל.

ולבסוף אמר מר ידידי נ"י, אשר הנהו איש בריתי ועמיתי מנוער, ואשר שנינו שתינו מבאר מים חיים של מורינו מרנא בעל ערוגת הבושם ז"ל, שאם אדרוש מעניינא דמצות עשה ישיבת הארץ לא יבוא לשמוע דרשתי. אתמהה! אם האמת הוא כן.

ועוד אמינא לו, הלוא כבר הבאתי למעלה ממה שגילה המלאך למרון הבית יוסף בטעם ששלח משה מרגלים, דכוונתו היתה יען שישראל אז באותו שעה לא היו כדאים ליכנס בארץ, על כן שלח לשם אנשים שיחזרו משם ויספרו בשבח הארץ, ובזה יעוררו חשק וחמדה בלבם אל הארץ הקדושה, ובזכות זה לחוד שיחמדו לה יהיו כדאים לירש אותה. ועתה למה לא נעשה כן גם אנו לדבר ברבים משבח הארץ וממעלותיה ומגנות ארצות הגולה, כדי לעורר חשק וחמדה בלבבות אחינו בני ישראל לארץ ישראל, ובזכות זה נזכה באמת אל הגאולה האמיתית אשר כבר הגיעה זמנה רק חסר לנו הזכות לזכות אליה, ועתה ע"י הכסיפה וחמדה

שנכסוף ונחמוד אליה נזכה לבוא לידה, ולכל זה נגיע ע"י הדרשות שידרשו ברבים מחמדת ארץ ישראל.

ועתה לא אבין איך יוכל מעכ"ת לומר שאסור לדרוש ברבים מענין מצות עשה דיישוב הארץ, וגם אם יש מי שדורש בזה שאסור לשמוע דרשותיו, עיין יערות דבש [דרשה י"ד לימי הסליחות] שהאריך כמה מצוה גדולה יש לחמוד לעלות לא"י, כמ"ש השל"ה וספרי יראים שתמיד יהיה בלב אדם חשק וחמדה לא"י, כדכתיב [מלכים-א ט, ג] "והיו עיני ולבי שם כל הימים", ותמיד אם אדם מלא כל חמודות, יזכור שהוא חסר שאינו בארץ ישראל ויתעצב על כך כי עיקר חסר אצלו, עיי"ש.

עוד אמינא לו, מה שראיתי באיזה ספר (וכעת שאני כותב בלי ספרים אין אני יכול לציין הספר) שהביא אשר רבינו הקדוש שר שלום מבעלזא ז"ל זי"ע ועל כל ישראל, שאל בחלום את רבינו בעל נועם אלימלך ז"ל זי"ע ועל כל ישראל, בפסוק פרשת בשלח [שמות יד, טו] "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו", מה זו שאלה 'מה תצעק אלי, הלוא אז היו ישראל בצרה גדולה, לפניהם הים ולאחריהם המצרים ולצדדים הנחשים והעקרבים, א"כ מה היה לו למשה לעשות אם לא לצעוק להשי"ת שיעזור להם. השיבו הרבי ר' מיילך עפ"י מעשה (הובא ג"כ בספר תפארת יונתן בפרשת לך לך [בראשית יז, יח]), פעם אחת באת מלכה אחת עד למשבר, וכאשר נודעו מזה המכשפים עשו בלהטיהם מחמת שנאה אל המלך שלא תוכל המלכה להוליד, והיתה יללה גדולה בבית המלך, כי שהתה בקשיותה כמה ימים. והיה שם חכם אחד, ויעץ אל המלך שיעביר קול בכל מלכותו אשר אשתו המלכה כבר ילדה בן זכר תמים, וממילא כאשר ישמעו המכשפים את הקול ישפטו כי הכישוף שלהם לא פעל מאומה, וממילא ינחו ידיהם מהכישוף, וכאשר תפסוק הכישוף תוכל המלכה להוליד הוולד. וכן עשה המלך מיד, וחפצו הצליח באמת. עד כאן המעשה. וכן היה ביציאת מצרים והגיעו ישראל לים סוף והוצרכו לנס הגדול של קריעת ים סוף, ונתעורר הקטרוג הגדול עליהם כידוע [ע"י זהר תרומה קע, ב], והיה מעכב על הנס, על כן כאשר צעק משה רבינו לפני הקב"ה אמר לו השי"ת שלא יצעק, כי אדרבא ע"י צעקתו יבינו המקטרגים שעוד לא נגמר למעלה הצלתן של ישראל ויקטרגו עוד, על כן טוב שישתוק ולא יצעק עוד, רק ידבר אל בני ישראל ויסעו, וכשיראו המקטרגים כך שמושה רבינו צוה לישראל ליסע ולילך בתוך הים, יבינו שכבר נגמר למעלה שיהיה נס דקריעת ים סוף וינחו מלקטרג, ויהיה באמת אח"כ קריעת ים סוף. עכ"ד תשובת רבינו בעל נועם אלימלך לרבינו שר שלום מבעלזא בחזיון לילה.

וכמו כן הוא בימינו, שהגענו עד למשבר וכח אין ללידה מחמת המקטרגים שעומדים עלינו לעכב עלינו את הגאולה, על כן העצה לזה כמו שאמר הרבי ר' מיילך, לדבר אל בני ישראל ויסעו לארץ ישראל ויסיחו דעתם לגמרי מארצות הגולה, ואז יבינו וידינו המקטרגים שכבר נגמר כן למעלה, א"כ ממילא ינחו מלקטרג עוד, ואז יבוא באמת הגאולה האמתית

מבלי מונע כלל, כן הורה אותנו הרבי ר' מייילך ז"ל. ועתה איך לא יבושו עצמם העומדים בתור מתקדשים, מלומר שאסור לדרוש ברבים ליסע וליילך לא", וגם אם יש מי שדורש כן, שאסור לשמוע דרשותיו, אתמהה! הפלא פלא! ומה יש לומר על זה, כי הוא רק מסימת עינים של הס"ם רחמנא ליצלן אשר רוצה לעכב את הגאולה בכל עוז, כי יודע שסופו הוא בקירבת הגאולה, וכמו שהבאתי לעיל בשם כמה צדיקים אמיתיים. כה טענתי לפני ידידי ועמיתי הנ"ל, אשר הוא באמת צדיק תמים ובתמימות ידבר, ולא מצא מענה לדברי ושתק כשעה חדא.

אח"כ פתח ואמר שראיותי המה אמיתיים וצדיקים, והוא מעולם לא עסק בשאלה זו לבחון הדברים, רק הלך בתום לבבו אחר איזה מצדיקי הדור שהיו מתנגדים לזה. על זה אמרתי לו מה שהבאתי לעיל [סיום הקדמה שניה] מרבינו המהר"ם שיק בפסוק "וארשתוך לי באמונה וידעת את ה'" [הושע ב, כב], שכל קשרותינו עם הקב"ה הוא באמונה בלי דעת וטעם, אבל "וידעת את ה'" היינו התלמיד חכם שנתרבה מ"את ה'" [עיי פסחים כב, ב], אם אומר דבר מה שמצינו בדברי חז"ל היפך דבריו לא צריך להאמין לו באמונה גרידא ואסור לילך אחר דעתו. שוב מצאתי כן גם בספר הקדוש סור מרע [ע' רמח-רמט] מרבינו הקדוש מזידיטשוב ז"ל זי"ע.

וכבר הבאתי לעיל [פרק שלישי, אות נא] בשם המדרש דאמר דרק משה רבינו לא כיוון על עצמו כלל רק על צרכי ישראל והפקיר צרכי עצמו בשביל צרכי ישראל, אבל יהושע כבר נחית ממדריגה זו ודאג על צרכי עצמו יותר מעל צרכי ישראל, א"כ אגן בדור האחרון הזה מה נענין אבתריה. וכמו שהבאתי בהקדמה שניה [ד"ה עיין עוד] מירושלמי דגיטין [פ"ו] איך שהדורות נופלים מדור האב לדור הבן, מכל שכן מדורו של יהושע עד דורנו, ואם דורו של מרגלים שהיו צדיקים הוציאו דיבה על א"י בשביל נגיעת עצמם, על אחת כמה וכמה בדורנו.

ואמרת בפשט הכתוב מה שאמר משה [דברים א, כו] "ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' אלקיכם", ר"ל ולא אביתם לעלות מטעם נגיעת העצמית שבכם, "ותמרו את פי ה'" מלשון "לא יחליפנו ולא ימיר אותנו" [ויקרא כז, י], ומלשון 'מר שחוטא' שאמרו בחולין [צד, א] שהוא מלשון חילוף, היינו שתחליפו את פי ה' את מצות השם, שאתם עושין ממצוה עבירה ומעבירה מצוה, היינו ממצות ישיבת הארץ שהוא לכל הפוסקים מצוה מגודל הערך כמו שהארכתי לעיל, אתם עושים עבירה שאסור לדבר ממנה ברבים, וכל מי שנותן לבו עליה המה מרדפין אותו עד חרמה, ומהעבירה - היינו מי שמתרשל בזה ומרחק עצמו ממצוה זו ואינו רוצה להשתתף בה ולא להיות במסייע לזה לא בגופו ולא בממונו, שהוא באמת עבירה היותר גדולה כידוע מחז"ל, אתם עושים מצוה. וזה שאמר הכתוב, לא די שאתם לא אביתם לעלות עוד ותמרו את פי ה', אתם מהפכים את דברי אלקים חיים ועושים ממצוה עבירה ומעבירה מצוה.

ומה שאומרים בהתנצלותם יען כי הבונים המה אינשי דלא מעלי, כבר הארכתי שאין

זה די בהתנצלותם, וכאשר גם הבאתי מגמרא דברכות [י, א] מה דמפקדת עבוד ובהדי כבשי דרחמנא למה לך, וגם מצוה גוררת מצוה, וגם כדברי הקדושים מגור ומעיר הקודש ירושלים יצ"ו שאם ישתתפו בזה רבים מהחרדים יוגבר על ידי זה קדושת הארץ, וכמו שהארכתי למעלה, ואין מן הצורך להכפיל הדברים, והוא האמת כי כל טענותיהם המה דברים בטלים ואין להם מצד האמת קיום כלל. והשי"ת יתן בלב כל בר ישראל להכיר האמת ולקבל האמת ממי שאמרו, אכי"ר.

- נד -

בקיץ דשנת תש"ג, ביום ב' פרשת עקב הלכתי בצירוף עמיתי איש בריתי, הגאון המפורסם מובהק בהוראה כמו"ה ישראל וועליץ שליט"א, דיינא רבא דפה קהל יראים, לקבל אפי רברבי פני רבינו צדיק הדור מבעלזא שליט"א, הלוא הוא מרנא ורבנא איש אלקים קדוש, כ"ק מרן רבי אהר'לע, המקום יהיה בעזרו ועדי עד יציץ נורו, שחנה את פני עיר הבירה אחר מאורעות קשות וסכנות עצומות שעברו עליו בעוון הדור, ובחמלת ה' עליו נמלט מאוד מוצל מאש מגזירת פולין ובא לכאן, וטרם כניסתינו לפני ולפנים קיבלנו פני אחיו הצעיר הגאון הקדוש רבי מאטעלע אבדק"ק בילגורייא שליט"א, אשר מכירו הייתיו מלשעבר מימי קדם, מימי טל ילדותי, משנות שלוחה ומנוחה עוד טרם מלחמת העולם הראשון, שדרכי היתה להיות יושב שם בצל קדושת מרן הקודש קדשים רבנא רבי ישכר בער זצ"ל זי"ע ועל כל ישראל, בחדשי אלול-תשרי, וגם מעת יושבם בראצפערט בשנות מלחמת העולם הראשון, והגאון הקדוש הלז שח לפנינו מדברים העומדים על הפרק ממצב האיומה של אחינו בני ישראל בפולין, אשר בעינינו ראה את כל הנעשה שם ומכל הנעשה לו שם, ואיך שהצילו ה' בנסים ונפלאות, ומענין לענין בא השיחה מענין ארץ ישראל, והרב רבי ישראל הנ"ל הגיד לו שאני עוסק בענין זה ומחבר ספר על זה.

פתח ואמר כי הרב הקדוש רבן של ישראל ואיש האלוקי, המגיד ואדמו"ר מטריסק זצ"ל, בספרו הקדוש מגן אברהם בפרשת וארא [ד"ה ולקחתי אתכם] כתב כי הגאולה העתידה תהיה על פי דרך הטבע, וממילא דצריך להכין הכל מה שבידינו לעשות בדרך הטבע, וה' יגמור בעדנו לטובה. וצר לי מאד שאין ספר הקדוש הנ"ל בידי לראות בפנים את דבריו הקדושים, אבל נאמן עלי עדותו של הרב הקדוש הנ"ל, וביותר חביב עלי דברי הספר של איש הקדוש הנ"ל, יען כי אני תלמיד מובהק של רבינו הקדוש בעל תשובת יד שלום³¹, והגאון רבן של ישראל בעל יד שלום הנ"ל שהיה האדמו"ר מזאבנא היה מחסידי טריסק, שנסע אליו כמה שנים לשתות ממי בארו, נמצא שאני תלמיד תלמידו של רבינו מטריסק, וברוך ה' שהמציא לי גואל ההולך בשיטתי אדם גדול כמוהו כמו רבינו מטריסק ז"ל.

31. שהיה מגדולי הייחוס, בן בתו ותלמידו של רבינו בעל אמרי נועם מדזיקוב, וגם חתנו של הקדוש רבי משה'לע מראזוועדעוו.

וכדי ליתן מושג לפני שדרות המון ישראל מגדולת רבינו מטריסק הנ"ל, לא אמנע מלהציג פה מה ששמעתי אזנינו באותו שיחה מפיו הקדוש של הרב רבי מאטעלע הנ"ל, מה ששמעתי לספר מאביו רבן של ישראל רבי ישכר בער ז"ל מגדולת המגיד מטריסק ז"ל, אשר הרב המגיד מטריסק היה פעם אחת בקראקא, ובאה אשה אחת וביקשה מהגבאים להכניסה לפנים אל הרבי, ואחר רבת הקישוי עלה לה ליכנס אל המגיד ז"ל, ובבואה לפניו אמרה לו: רבי, הן אני בעל חוב אל הרבי איזה מאות רובעל, כי לפני שנים רבות היה רבינו פה ואז הייתי חשוכת בנים, ובאתי לפני רבינו בבקשה שיברכני בפקידה טובה ליכות לבנים של קיימא, ואז פקד עלי הרבי ליתן לו סך כזאת, ומחמת שלא היה בידי אז ליתן כל הסך נשארתי חייב היתר, ולא היתה לי שעת הכושר לשלם חובתי, כי רב הדרך מכאן למקום מושבו של רבינו, וגם לא הזדמן לי איש נאמן עם מי לשלח המעות, וכעת ששמעתי שהרבי כאן הבאתי בעצמי לשלם החוב לרבינו, כי תפילתו עשתה פירות, כי ברכני ה' בבנים הגונים בריאים והמה זרע ברך ה' בתורה וגדולה. ומסרה איזה מאות רובעל אל הרבי, והוא קיבלם ממנה בסבר פנים יפות ונתנם אל כיסו, והאשה הלכה לדרכה. והגבאים שראו מעשה הזאת התחילו לרנן בינם לבין עצמם, באשר כי ידעו שרובם המגיד מעולם לא היה עוד בקראקא, רק זה פעם ראשונה שבא לשם, ובטח טעות נזדקר לאשה הנ"ל והחליפה אותו במגיד אחר, וכי נשאר בזכרונה איזה מגיד שהיה אז בפעם ראשונה שהלכה אליו, אם טריסקער מגיד או קאזניצער מגיד או איזה מגיד אחר, וכל מגיד שוה בעיניה. עכ"פ זה ברור שמגיד זה לא היה, כי זה פעם ראשונה שבא לקראקא, א"כ אין הכסף מגיע לו, ואיך קיבלו מיד האשה הבאה בתום לבבה לשלם חובתה, כי לא הוא בעל חוב שלה, ואפילו בעל בית פשוט ההולך תמים לא יעשה כזאת. כה דיברו הגבאים בינם לבין עצמם (וכבר ידוע מה שנאמר על כל הגבאים משמשי צדיקים, כי כל גבאי יש לו ניצוץ גיחזי).

והצדיק המגיד מטריסק הרגיש ממה שדיברו ביניהם, ואמר להם: אספר לכם מעשה שאירע לבעל שם טוב ז"ל, בימיו היו שני אברכים תלמידי חכמים שהיו מתפרנסין בקישוי גדול, ויחדיו היו מחזירין על הפתחים וכתתו רגליהם ממקום למקום. פעם אחד אמר אחד לחבירו, ראה אנו מתעמלין וטורחים כל היום ואין עולה בידינו אלא דבר מועט, יש לי עצה טובה איך לבוא לידי רווחה מרובה ולפרנסה קלה וטובה ומכובדה. שאלו חבירו: איזו! איפה! הן אני מסכים ודאי לזה ולו יהיה כדברך, אבל תאמר לי מהר עצתך הטובה כי תאווה אני לשמוע אותה. השיבו: הן ידעת מהבעש"ט שנתפרסם בעולם וכל העולם כולו חרדים לקראתו, על כן עצתי שחד מינן יתן עצמו לבעל שם ואידך יהיה גבאי שלו, ונכתוב מכתב לכל מקום בואנו טרם ביאתנו לשם כי רבינו הבעל שם יבוא ביום פלוני אל המקום, ויפנו מקום חשוב לפני ביאתו לפי כבודו, ובזה יתפרסם שמו טרם ביאתו ויתקבצו מכל המקומות, וה'קוויטליך' והפדיונים יפלו בשפע רב, וכה יגיעו להצלחה גדולה. כה יעץ האחד. וחבירו בשמעו עצה הנכונה הלזו הסכים לדבריו, וכה עשו וגדלו והצליחו ועשו פרי, כי הבעש"ט

המזוייף הזה עשה גם מופתים, ובכל פעם שפנו אליו בבקשות היותר גדולות, כמו במקשה לילד או בחולה קשה או שהיה ישראל במאסר והוא בירכב, נפקדו בדבר ישועה ורחמים, והיה לפלא.

פעם אחת בישבם לכרם דיברו זה לזה שהדבר פלא בעינם, כי לבם יודע האמת שאינו בעל שם האמיתי ורק הנהו איש מזוייף, ואיך יוכל לעשות מופתים בארץ, ואולי הוא מצד הסטרא אחרא רחמנא ליצלן, והתחילו להתחרט על כל המעשה כי היו יראי חטא. ואחר זה התחילו לדבר ולחשב, הן ראינו כי מעשה שטן יוכל להצליח במופתים אף אם אינם במדריגה זו, על כן אולי גם הבעש"ט האמיתי אין כוחו יפה מכוחנו ורק ג"כ הוא בסיוע כוחו של הסט"א ח"ו. כה חשבו וכה דיברו בינם לבין עצמם, והסכימו להפסיק במעשיהם ולנסוע למקום של בעל שם האמיתי ולתהות על קנקנו. ובבואם לפניו, אף טרם שדיברו אף דיבור קל, התחיל הבעש"ט בקול ואמר להם: ידעתי כל מה שעשיתם, ולולי שחסתי על בני ביתכם הייתי עושה עמכם כמשפט הראוי לכם, ומה שיכולתם לעשות מופתים, מכוחי היתה זאת, כי אני באתי לזה העולם לחזק האמונה בדלת המון ישראל, ועל כן נתן הקב"ה כח בידי לעשות מופתים, כי רק ע"י המופתים שעושים בארץ יחזק האמונה בתוך ההמון³², ועתה כאשר אתם היו נותנים עצמיכם לבעל שם וחילקתם ברכות וישועות להמון ישראל, ואם לא יתקיימו תגרמו בזה חילול השם גדול ויחלש האמונה בלב המון מישראל, כי העולם לא ידעו שאינכם הבעש"ט האמיתי, על כן חלקתי מכוחי אליכם, כדי שיתקיימו דבריכם ויתקדש שם שמים על ידיכם, אף אם אינכם כדאים לזה. כה היו דברי הבעל שם אל אברכים הנ"ל, וכה היה המעשה גם אצלי, שלפני שנים בא אחד לכאן בשם טריסקער מגיד ונתן ברכה לאשה זאת שתזכה לבנים בעד סך כמה מאות רובעל, והוא היה איש מזוייף, אך כדי שלא יצא חילול ה' מסרתי לו כוחי ונתקיים ברכתו, נמצא מכוחי בא לה זאת והחוב מגיע לי באמת. עכ"ד המעשה שסיפר הרה"ק רבי מאטעלע, ששמע מפי קדשו של אביו רבן של ישראל ז"ל.

פוק חזי מאן גברא רבה כרבינו הקדוש איש אלקים מרנא ורבנא רבי ישכר דוב מבעלזא ז"ל זי"ע ועל כל ישראל, אשר כל אנשי דורו הכתירוהו לצדיק הדור, קמסהיד עליה דהרב המגיד מטריסק שהיה לו מדריגת בעש"ט ז"ל, וגם אין חידוש לזה, כי הוא היה דור שלישי מרבינו הבעש"ט ז"ל, כי היה בן רבינו רבי מאטעלע מטשערנאביל, בן רבינו בעל מאור עינים שהיה תלמיד הבעש"ט. והנה דעת אדם גדול בענקים הלזה בספרו שם הוא שגאולה העתידה תחילתה יבוא בדרך הטבע, ומאן ספין ומאן יהיר בזמנינו להחליט היפך דעתו, ומה גם שאתו עמו גם גדולי ראשונים קדושי עליונים קדמאי ובתראי שהבאתי לעיל שדעתם כן. וברוך

32. אמר המחבר: עיין במגיד מישרים יוסף שה' יזכהו לעשות מופתים כדי שיאמינו בו (בתחילתו – שבח הרב) שאמר המלאך למרן הבית כל ההמון.

השם שהניחני בדרך האמת ועוררני לאחוז בשיטה זו אחר עיוני בעומק הלכה זו, כאשר כתבתי בהקדמה שניה, ובלתי ספק שרק זכות מורי הקדוש בעל יד שלום ששימשתי לפניו באמונה³³ עמדה לי להכיר האמת, וכאשר הזכרתי לעיל שמורי ז"ל היה משותי מימיו של הרב המגיד מטריסק ז"ל, כי בשנת י"ז לימי חייו נעשה אב"ד בק"ק ראקוב במדינת רוססיה-פולין, שהיה עילוי מפורסם בעולם, ועיר העתיקה הנ"ל קיבלו לאב"ד אם דהיה עוד צעיר לימים, ובמשך התגוררותו שם דבק עצמו לרבו מטריסק, שהיה ג"כ ברוססיה-פולין, ותמיד היה שמו של רבו רגיל על לשונו וסיפר ממנו נפלאות, ועתה יש לי עוד עמוד ברזל לסמוך עליו, הלוא הוא רבו דרבי שלי, וזאת ירהיבני עוד במדה יתירה ללמוד ולדרוש ברבים שיטה זו בעזרת השם יתברך, למען כבוד שמו ולמען כבוד אומתנו הקדושה.

וידעתי בטח, שאלמלי היו יודעים המון ישראל וגם אפילו תלמידי חכמים מכל מה שהבאתי פה, לא היו נמצאים בינינו קטני הדעת כאלו לאמר שאסור לדרוש ברבים או שאסור לשמוע דרשה כזו שדורשים מענין ישוב ובנין הארץ, אשר באי ידיעתם ובתום לבכם הם פוגמים ופוגעים בכבודה של הארץ הקדושה ובמצוה אחת מתרי"ג מצוות התורה, והם נכשלין בלתי ידיעתם באחד מעשרים וארבעה דברים שמנדין עליהם - כל המונע את חבירו מדבר מצוה - כמבואר ברמב"ם הלכות תשובה [פ"ד ה"א] ובשו"ע יו"ד [סי' שלד, סעיף מג], ומה גם במצוה מגדולת הערך כזו ששקולה כנגד כל התורה כולה, כמבואר בספרי [פרשת ראה], וה' הטוב יכפר בעדם. וד"ל.

ועוד זאת כבר הבאתי בראש ספרי [בהסכמות] מספר שפת אמת, לרבינו מהר"מ חגיז, בגודל עונש המדברים בגנות יושבי א"י שיצאה הגזירה מלפניו יתברך, וגם לדורות הבאים כל מי שיוציא שם רע על הארץ יכנס בעונש של "וכל מנאצי לא יראוה" [במדבר יד, כג], עיי"ש דכתב דקאי על העתיד, על כל דור ודור בעת שיהיו נגד ארץ ישראל, יכנסו בעונש של המרגלים, (עייין לעיל בראש ספרי [בהסכמות] עוד מה שהבאתי מבעל חסד לאברהם ומספר נחלה לישראל). ועיין במדרש תנחומא פרשת חוקת שם [סימן יט] כתב, שלא היה יכול אותו הדור (של מרגלים) לטעום מן פירות הארץ כלום. אמר רבי עקיבא, כשהיו מגלים להם התגרים הסל הבא מפירות הארץ היו מתים, שנאמר [דברים א, לה] "אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה", כל טוב הבא מחמת הארץ, עכ"ל המדרש. פוק חזי מה שאמר רבי עקיבא, דכל טוב הבא מחמת הארץ עצר הקב"ה מאותן האנשים המדברים בגנות הארץ ויושביה, וכל הנאה הבא מחמת הארץ ישראל הוא בסכנה להם. ועתה איך לא ייראו לנפשם כל אלו המצפצפים ומהגים בחירוף ובבזיון על כל העוסקים ביישוב

33. כי לקחוני לביתו למורה לבנו היניק ויחכים שהיה מאורס עם בתו של מרן בעל קדושת יו"ט ז"ל מסיגעט, ואני הייתי באותו פרק בן י"ז שנה, והייתי בביתו זמן זמנים טובא, והייתי סמוך על שולחנו כל משך התגוררותי שם, ואהבני מאד, וספי לי כתורא בתורה ובחסידות.

הארץ ובבניינה, פן יפלו בסוג המרגלים ותחת עונשם הקשה, וכמו שאמר הגאון רבינו משה חגיז ז"ל, ורק זכות אחת יכולני ללמוד עליהם, שאינם יודעים עד היכן הדברים מגיעים והיא להם כשגגה היוצאה מלפני השליט, אבל מעתה ישמעו וייראו ולא יזידון לעשות עוד, והוא רחום יכפר עון. וד"ל.

- נה -

אמר המחבר, אחר האריכי בדברים בדרך כלל להוכיח מחז"ל שדבר ישועתנו להרים אותנו משפל מצבינו האיזמה והנורא אל מעלות העולות מעלה מעלה להרים קרננו בכבוד, תלוי רק בנו בעצמינו בהתעוררות נפשינו, להניח ולעזוב את ארצות הגולה ולעלות אל ארץ חמדתינו, וכפי ההתעוררות ושימת לב לזה כן תהיה שלימות העלייה, וכמו שהבאתי לעיל [פרק שלישי, אות לה] בשם רבינו הקדוש מליסקא ז"ל בספרו [פ' ויחי] בשם רבינו החיד"א, ד'ארץ ישראל' בגימטריא 'תת לב', דאם כל ישראל יתנו לב לעלות לא"י יבוא משיח צדקנו, עכ"ל. אשא דברתי אל ה'גלות-יוד', בפרט אתה 'גלות-יוד', כל כך אתה קשור אל רגבי האדמה של ארץ הגלות הלזו שאתה יושב בה מעת שיצאת בגולה, עד שאפילו אם יכרך כל היום כולו במכות גדולות ונוראות והמכה ירפה ידו מוכך רק על שעה קלה, שוב אתה מתפייס עם אותו המקום ואין אתה מתחשב כלל עם המחר, שלמחר יחזור המכה ידו עליך להכותך עוד, יש מחר תיכף, ויש מחר לאחר זמן, וכה בילית ימך ושנותיך במכות של חוזר חלילה כאלפיים שנה בגלות, ועוד לא למדת מהעבר להתבונן על העתיד.

ואדמה שעל זאת כיוונו חכמינו ז"ל במאמרם במדרש על פסוק "ישראל לא ידע עמי לא התבונן" [ישעיה א, ג], 'ישראל לא ידע' - לשעבר, 'עמי לא התבונן' - לעתיד, היינו דהנביא קונן על קוצר ההשגה של אנשי הגלות שאינם רוצים ללמוד מהעבר ומשטים עצמם שלעתיד ייטיב מצבם פה בגלות, ועל כן אינם נותנים לב לשוב לאחוזת אבותינו, וכיון דהם אינם נותנים לב לזה גם מן השמים אין משיבים אותם לארץ, וכמו שהבאתי לעיל מיעקב אבינו, איהו לא ירב דעתיה למיהדר גם מן השמים לא עכבוהו, שמרמו עלינו בגלות, וכמו שכתב רבינו המבי"ט ז"ל. וגם דברי רבינו החיד"א דלעיל מורים על זה דשבותנו לארץ תלוי רק בשימת לבנו לזה, ומכלל הן אתה שומע לאו. ויתורגם בלשון אשכנז: דיא גרעסטע טראגעדיע דעם יידישען פֿאַלקעס איזט, דאס זיא נאך זאָלכע ביטטערע אונד טראגישע געשעהעניססע וועלכע איבער איהגען דורכגעגאנגען איזט, דאפֿאַן קיינע בעלעהרונג אבציהען וואללען, דארין ליענט דיא יידישע טראגיק [=הטרגדיה הגדולה ביותר של העם היהודי, שאף גם אחרי כל אותם המאורעות האיזמים והטרגיים שעברו עליו, טרם למד שום לקח, כאן טמונה הטרגדיה היהודית], ועל זה קונן הנביא 'ישראל לא ידע' לשעבר, 'עמי לא התבונן' לעתיד, וד"ל.

שנית, אתפלא עליך 'גלות-יוד' שכל כך עיניך קשורים ואין אתה רואה מה שנעשה סביבותיך, אתה רואה איך שמכים ומענים את אחיך במכות ובעינויים קשים ולבך לא מתרגש

מזה כלל, אתה רואה דמי אחיך נגרים עלי ארץ כמים הנשפכים ולבך לא מתפחד, כי תאמין אל השעה אשר עודנה משחקת לך, ותאמר בלבך דברים אלה לא יבואו עליך ולא ישיגוך כלל כי אתה עומד ויושב במקום בטוח, ותתברך בלבך כי שלום יהיה לי, הן לו יהיה כדברך וכן יאמר ה'.

אבל אתה 'גלות-יוד' הסכת ושמע לדברי, פקח עינך וראה כי גם אחיך שבא עליהם הצרה הזאת של מכת חרב ואבדן ושללם לבז, היו יושבים במקום בטוח ובמשכנות מובטחים כמו אתה, ולבסוף נהפך עליהם הגלגל רח"ל והגיעו למה שהגיעו. מניין יש לך בטחון עוז כל כך שאתה תהיה מחומל מזה, עד שאתה לא מתפחד ולבך לא מתרכך בצרת חברך. ואם כי לא אפשר לומר כי אינך משתתף בצערך כלל, כי הלוא אם באים לפניך שתתן מכיסך להפיג צער של הנפגעים בצרה אתה נותן מה שנדבה לך, אבל תתבונן נא מה נדבת ליתן, אם הוא בערך של הצער המצועעים או אם הוא בערך היכולת שיכולת ליתן כפי הברכה שבירכך השם, א"כ ממיילא לא יצאת ידי חובתך במה שנתת, וכל זה גרם לך יען שחסר לך מדת האחווה ואהבת ישראל באמת לראות בהנפגע בצרה את אחיך במלוא מובן המלה, כדמצינו במשה רבינו [שמות ב, יא] "וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו", והך 'מאחיו' הוא מיותר לגמרי, ועוד דהא כבר נזכר ברישא דקרא [שם] "ויצא אל אחיו", רק דהורה לנו הכתוב דכל כך כאב למשה הכאת המצרי לאיש עברי כמו שהיה אחד מאחיו ממש, ועל כן הכנים עצמו בסכנה להציל עשוק מיד עושקו, מפני שהיה כאב לו מאד כמו שהיה מכה את אחיו, וכיון דכל כך היה בנפשו להציל את אחיו לא היה שוקל במדה ומשקל עד כמה לעשות, והכנים עצמו ג"כ בסכנה רק להצילו מבלי להביט על תוצאות הדבר מצידו, זאת הוא ממדת ישראל בנוגע להצלת חבריו, וכה היה צריך להיות גם בזמנינו באלו שנפלטו ממקומם ממדינה של גיהנם למדינה אחרת, להציל את נפשם ונפש ביתם מפח יקוש ומתוא מכמר שהיה פרוש עליהם במדינתם, וכלפי שחשבו שיושיטו להם יד העזר בהרגשת הלב ובהשתתפות יתירה קיבלו אותם בקור רוח וברוח מעמסה, חוץ מאיזה יחידים שמסרו ממש נפשם על הצלת אחיהם הנפלטים, אבל הגדולים היושבים בראש ובחלונות גבוהים נשארו קר נגדם כאילו אין הדבר נוגע לעצמם כלל, וכדי בזיון וקצף על מיעוט הרגש לבכם בצרת ישראל, מה גם בעת צרה כזו שיעצה על כלל כל ישראל במדינת אירופא, שנעשה ישראל ממש כהפקר בנפשו ובממונו, והיה צריך להיות שיתר לבם ממקומם, אבל מה אנו רואים לדאבונינו, שרוחם ונפשם של אלו העשירים והגבירים ששלוח בארמונותם לא זזו ממקומם אף זיז כל שהיא, ואינם משתתפים בצערותן של ישראל באמת, ואף אם עושים דבר מה, בטובתן עושין זאת, בכבודות מאד ובקור רוח, ונעשה לו לטירחא לטרוח פעמיים ושלש עבור הנפלטים, ויצא ידי חובתו בעשייה של פעם אחת, כזו וכיוצא בזו מה שנשמע מן היושבים בראש וממנהיגי המדינה.

לא כן אמרו חז"ל ממושה רבינו, וזה לשונם בשמות רבה [א, כז]: שתי יציאות יצא אותך

צדיק, וכתבן התורה זו אחר זו. ביום הראשון יצא ועשה מעשה שהרג את המצרי, וביום השני יצא ואמר לרשע "למה תכה רעך" [שמות ב, יג]. ופירש מרן המהר"ל [גבורות ה', פרק יח] דזה הרבותא השמיענו התורה, שהיה לו להיות מתירא לעשות מעשה תיכף ביום השני, ועם כל זה לא נתיירא ועשה מעשה, וזה מוסר השכל לכל מנהיג ישראל שלא לחוש לעצמו כלל היכא דנוגע להציל עשוק מיד עושקו ואפילו הרבה פעמים, עיי"ש. אבל בעוונתו לא כן ראינו אצל המנהיגים דומינטי, רק קרירות יתירה ראינו בם בנוגע להצלת הנפלים, רוחם קר ודיבורם קר וכל מעשיהם קר, ואף מה שעשו היה רק מפנים ולחוץ ולא מפנימית לבם, וכל זאת בא להם יען שלא ראו בהנפלת את איש העברי מאחיו שיכאב לבו עליו כמו על אחיו ממש, כמו שהיה אצל משה רבינו שראה תמיד באיש העברי את אחיו ממש, על כן לא ידע גבול ומדה בעזרתו שהושיט לו אף חוץ מגדרי כח אנושי, והיה נמוסר אליו ברוחו ובנפשו ובכל גופו ואין צריך לומר בממונו.

עייין בחגיגה [ה, א]: אמר רב, כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם, כל שאינו ב'והיה לאכול' אינו מהם. ופירש רש"י [שם, ב] 'אינו מהם' מזרע ישראל, דכתיב [דברים לא, יז] "והסתרת פני מהם" שצווק מצרות הבאות עליו, 'והיה לאכול' שהעכו"ם שוללין ממונו, עכ"ל. והוא פלא, מה רצה רב בזה ומה לימד אותנו בזה, וכי אדם שנמלט ונפלט מצרה חייב ח"ו להכניס עצמו בהצרה שאירע לאחרים, הלוא אדרבא קיי"ל בשו"ע [עיי' י"ד קטז, ה] שכל מי שיכול להמליט עצמו מחוייב להציל עצמו, וכן כתב השל"ה בשער האותיות [שער ה, פסקא יד]. אבל נראה ברור בעזה"י דכוונת רב היתה ללמדנו בזה, דבעת שאירע צרה לאחרים והוא נמלט מזה, שהצרה לא פגע בו לא בנפשו ולא בממונו, אז הוא לא יאמר שלום עליך נפשי ומה איכפת לי בצרה דאחרינא. עייין תענית פרק קמא, בזמן דציבור שרוי בצער והוא אינו בצרה זו, אם יאמר האדם שלום עליך נפשי ולא יחשוש על הצער שאירע לציבור, אזי שני מלאכי השרת מניחין ידיהם על ראשו ומקללין אותו שלא יזכה לראות בנחמות הציבור, עיי"ש (וכעת אין הגמרא לפני לציין המקום [א"ה: ע"י תענית יא, א]).

כמו כן אמר רב, דאם דהוא אינו בצרה זו שאירע לאחרים, מכל מקום כל כך יכאב נפשו עליהם וירגיש בצערם עד שיחשוב עצמו כאילו הוא מהם, וימסור נפשו וגופו וממונו עליהם כאילו הוא אחד מהם וכאילו בו נגע הצרה ממש, ואזי יעשה כל מה שבכוחו ואולי יותר מכפי כוחו במה שנוגע להצלתו, ולא יתחשב כלל אם יגיע לו בשביל זאת איזה נזק, וכמו שהאדם עושה בשביל עצמו בשעה שבא בצרה. וזאת משמיענו רב, כל שאינו בהסתר פנים, היינו שאינו מרגיש עצמו בהסתר פנים של אחרים שהוא שם עמהם בצרה. וכל מי שאינו ב'והיה לאכול', היינו מי שעכו"ם שוללין ממונו, והרואה ושומע מזה אינו מרגיש עמו כמו שהעכו"ם היו שוללין את ממונו, אינו מהם, אינו מזרע ישראל. וזה היה ממש מדת משה רבינו ע"ה שהכניס עצמו בסכנה, ולא פעם אחת, רק בכל פעם שהיה רואה בצרת איש עברי

מאחיו שהיה רואה בו את אחיו ממש, את עצמו ובשרו, ועל כן לא עשה גבול ומדה במסירתו אל זרע ישראל לצורך הצלתו, וכמו כן היה צריך להיות אצל כל בר ישראל, וכמו שאמרו חז"ל במדרש רבה ויקרא [ד, ז] בפסוק "שה פזורה ישראל" [ירמיה ג, יז], דישראל נמשלו לשה, מה שה (שהיא רך המזוג בטבע) בשעה שנלקה באחד מאבריו כל האברים מרגישים עמו, כך ישראל, בשעה שאחד מישראל נלקה כל ישראל מרגישים עמו, כך היא המדה נכונה בישראל.

ובעמדי במקהלות שנתכבדתי בעיר בעקעש-טשאבא מהאקרו"ט לדרוש בבית הכנסת בפרשת קרח העבר, ביארתי את המסורה ב' פעמים 'פדה', אחד "אך פדה תפדה את בכור האדם" [במדבר יח, טז], ואידך "אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלקים כפרו ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם" [תהלים מט, ה-ט], דיש לדייק בלשון הקרא "אך פדה תפדה את בכור האדם", 'את בכור בניך' הוה ליה למימר, כמו שכתוב בפרשת בא [שמות יג, יג]. אך נראה דידוע בעת שאנו רואין שאחד מאחינו בני ישראל בצרה רח"ל ויש בידינו להצילו, מחוייבים אנו להצילו, ומקרא מלא אמר הכתוב [ויקרא יט, טז] "לא תעמוד על דם רעך", אך בזמנינו הצרה משונה מהצרות שעברו עלינו בשנים קדמוניות, דיצאה הגזירה שאסור להושיט יד להבורחים להציל את נפשם, ובעבור עזרה כל שהוא שמושיט להם מרחף עליו עונשים גדולים, וגזירה זו מכפיל הצרה להנפלט, כי לא די שהיה מוכרח לעזוב את הכל ולברוח בנפשו, עוד זאת ששום אחד אינו רוצה לאסוף אותו הביתה ואנה ילך מצרת נפשו.

אך ידוע שאין שום מקרה בעולם, ולא לחינם הניח הקב"ה להביא גזירה כזו, וגם זאת גופא נעשה מן השמים, אבל בל ידמה האדם שמן השמים הסכימו לגזירה זו כדי לפטור את אדם הישראלי מהצלת חברו, זה לא! ולא כן הוא! רק אדרבא כי מן השמים היו רוצים בזה כדי להגדיל הנסיון כדי שיעשה ההצלה ממש במסירת נפש, כי ידוע [ע"י אה"ח שמות יד, טז] דבעת שמדת הדין מתוחה בעולם אי אפשר להשתיק ולבטל את מדת הדין רק במסירת נפש, ועל כן עשה ה' ככה להביא גזירה כזו שאסור להיות בעזר הנפלים, כדי לקיים המצוה ממש במסירות נפש, אבל לא לפטרו מזה.

וידוע דכל כפל לשון מורה על גודל החיוב אפילו מאה פעמים, כמו שדרשו חז"ל [ב"מ לא, א] על 'שלח תשלח' וכדומה, וגם ידוע דישראל נקרא 'בכור' שהוא בכור של האומות. וזה כוונת המסורה 'אך פדה תפדה את בכור האדם', ר"ל את ישראל שהוא בכור האדם, וכידוע [ע"י תוס' ע"ז ג. ד"ה כהנים] שאומות העולם קרויין 'האדם', לא תחשוב שעל כן הביאו מן השמים גזירה כזו שאסור לפדות את הנפלט ממדינה אחרת כדי לפוטרך מחיוב זה, זה לא! אך אדרבא 'פדה תפדה', חיוב כפולה יש עליך לפדותו אפילו אם בא לך הצלתו בסכנת עצמך, וכמו שפסק הסמ"ע בס"י תכו [סעיף ב] בשם הירושלמי [תרומות פ"ח ה"ד] דמחוייב להכניס עצמו בספק סכנה כשחבירו בוודאי סכנה. ואם לא תעשה כן מחמת יראת עצמך

שמה תפול בסכנה עי"ז, על זה בא הפסוק השני ואמר 'אח לא פדה יפדה', כשלא תפדה את אחיך בטענה שאסור להושיט עזרה מטעם הממשלה, ואחייך יפול בתוא מכמר, אז איש לא יתן לאלקים כפרו' ודמו מידך יבוקש. אבל כשתפדה אותו במסירת נפשך, אז 'ויקר פדיון נפשם' כל כך לפני השי"ת, שכל הצרות והגזירות יבטלו וישבתו מישראל. וזהו 'חדל לעולם', היינו שהגזירות יחדלו וישבתו לעולם.

וזהו ג"כ מה שמצינו אצל אסתר, כשאמרה [אסתר ד, יא] "ואני לא נקראתי לבוא אל המלך שלא כדת" וגו', קצף עליה מרדכי, מפני שהבין מדבריה דכדי שלא לסכן נפשה לא רצתה לעשות בהצלת ישראל דבר שלא כדת, על זה אמר לה [שם פסוק יד] "אם החרש תחרישי" וגו', אל תאמיני שאת מובטחת, כי יוכל להיות בהיפך. על זה השיבה לו [שם פסוק טז] "לך וכנוס" וגו', וכאשר אבדתי עתה כן הסכמתי בלבי כבר לאבד עצמי לצורך הצלת ישראל, וזהו 'אבדתי' מכבר, אבל רצוני בתשובתן של ישראל. ובדרוש הארכת, ודו"ק.

אבל בעוונותינו הרבים אין רואין כן בה'פראקטיקא' [=באופן מעשי], ואין דברינו אמורים רק על הרוב, אבל פרטים היוצאים מן הכלל תמיד נמצאים ב"ה המוסרים עצמם וממונם בשביל הצלת ישראל, אבל אלו הפרטים לא יצאו משדרות העם הגבוהים היושבים בפלטון של מלכים ויושבים בראש כל משטר והנהגה, אלו סגרו חלבמם [עי' תהלים יז, י] וקמצו ממנם, ותמיד ימצאו לעצמם אמתלאות שונות להיפטר מלצאת ידי חובתן נגד ישראל הנמצאים בצרה רח"ל, כמו שראינו עתה בזמנינו שעת צרה היא ליעקב.

ודרכי לפרש מאמר קרא שאמר דוד [תהלים פ, ט] "גפן ממצרים תסיע", שהוא על הכוונה שאמרו חז"ל בחולין [צב, א]: אמר רבי שמעון בן לקיש, אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים. ופירש רש"י, דמה הזמורה זו מוציאה לולבין ועלין ופרי והוא עיקר הגפן, כך בעלי בתים גומלי חסד ומחזיקים ידי עניים ומפזרים ממונם למלכות בשביל אחיהם ומתקיימים על ידם, עכ"ל. וזה שאמר דוד 'גפן ממצרים תסיע', היינו בשעה שהבעלי בתים אווזין במדת הגפן, שמפזרים ממונם בשביל אחיהם הנתונים בצרה, אז בשבילן באה ישועה לישראל להסיע אותן ממצרים להצילן מצרה, כמבואר במדרש ויקרא [רכה יג, ד] דתיבת 'מצרים' הוא סמל כל צרה שבאה על ישראל רחמנא ליצלן.

אבל כל זאת גרם לך רק במה שעשאתך הגלות ל'גלות-יוד', כוונתי בזה שעשאתך החיים של הגלות לאישי הנבדל והנפרד מהכלל כולו, שאין אתה חי בגלות חיי העממי. ויתורגם בלשון אשכנז: 'דוא פֿיהרסט ניכט אים גלות איין פֿאַלקישעס-לעבען דוא זאָלסט דיק פֿיהלען מיטגליעד צו זיין פֿאַן דעם הייליגען פֿאַלק ישראל', שאין אתה מרגיש עצמך לחלק מן העם הישראלי המפוזר ומפורד בין העמים, רק אתה מתחשב עצמך לאיש אזרחי במקום שאתה יושב, 'דוא ביסט נור איין בירגער דאָרט וואָ דוא זיצט, אונד פֿיהרסט נור איין בירגערליכעס

לעבען'. רצוני לומר בזה, שאין אתה מתחשב עצמך עם ההתחייבות שאתה מתחייב נגד עמך הקדוש עם הישראלי, ורק אתה מתחשב עם ההתחייבות שאתה מתחייב נגד אנשי חבורתך האזרחיים שאתה יושב ביניהם, ולזה אתה נמסר בכל לבך ובכל נפשך, ועי"ז נבדלת והפרדת מהעם הקדוש ומכללה, ונעשיתה לאיש בודל ובודד במקום מושבך בגלות, והחלפת עולם עומד בעולם עובר, כי העולם של אומה הקדושה בכלל היא עולם עומד ונצחי, אבל עולמך הנפרד והיחיד הוא עולם עובר, בין לילה היה ובין לילה אבד, כאשר מעשה רב דזמנינו מוכיח על זה שבין לילה אבדת כל הצלחת עולמך שהיה לך בגלות.

וכה נעשה ה'גלות-יוד' לאיש הבוגד בעמו ובנחלתו האמיתית, לא מיבעיא ולא מדברים מיהודי ההדיוטי אשר כל מגמת נפשו היא רק עסק מסחרו ועסק פרנסתו אשר היא בו בראשו ורובו, הוא אינו יודע ולא חלי ולא מרגיש כלל שהוא חלק מהעם הנצחי והכללי עם הישראלי, ושיהיה לו עוד איזה התחייבות נגד הכלל ישראל, כמו שרואין ממעשים דכל יום שיודע שהיב ליתן להעיר ולהמלכות ולהחבורה שיושב בה, אבל אם מבקשים ממנו לדבר הנוגע לכלל ישראל הוא מצמצם מאד, ואף אם יתן יתן בעל כרחו כמי שאינו חייב בדבר, והיש לך בגידה גדולה מזו?! אלא אפילו באחינו בני ישראל האדוקים בתורה ומצוות, בעלי תורה ויראה, חסידים ואנשי מעשה, ג"כ יש להכיר בדילתם והפרדתם מהעם הכללי עם הישראלי, ואין לו שום חיבור ושום קשר עם הכלל כולו, מפני שחוג מבטו אינו יוצא להלן ממקום שהוא מתהפך בו.

ונקח לדמיון החסיד הזה שהוא אדוק ברבו ובהחסידים שמסתופפים בצל רבם, עולמו מתהפך רק בהחוג הקצר שעובר ושב בו ועד כאן תחום שבת, יותר לא איכפת ליה ולא מתחשב כלל עם העם הכללי הישראלי המפוזר ומפורד בעולם, ולו ישאלו ממנו ליתן לדבר הנוגע לכלל ישראל בקושי גדולה יוכלו להוציא ממנו דבר מה, אבל בחוג עולמו שהוא מתהפך בו אין כסף נחשב לכלום. וכמו כן נתבונן באדם הארטאדאקסי ההולך תמים, ואשר לא חסר בבוקר ובערב מבית התפילה, ונוטל חלק בראש בכל השיעורין שלומדים בה'ש"ס חברה', חוג עולמו הוא ה'ש"ס חברה', אבל להלן מגבולי ה'ש"ס חברה' לא ידע כלל, וחושב שכבר יצא ידי חובתו ותעודתו נגד התורה ונגד עם הישראלי במה שמתחשב עם ההתחייבות ד'ש"ס חברה' וכל המסתעף לה, ויותר מזה אינו רוצה לידע כלל. וכיוצא בזה מהדמיונות שיש למצוא בה'גלות-יוד', הכי לא נבדל ולא נפרד הוא מחיבור כלל עם הישראלי, אבל רגיל הוא בכך מעת צאתו לאויר העולם מעת ישבו בגולה שקשור ואדוק רק אל רגבי האדמה שיושב בה ואינו מביט למרחוק מחוג סביבתו, על כן אין חידוש במה שאינו יכול להתחמם את לבבו בעת צרת חבירו שהוא רחוק מחוג מושבו ושלא היה עמו שום התקשרות עד עתה. וזה אמת וברור בהבנת הדברים.

והמאה שנות האחרונות שניתן חפשי לאדם הישראלי במלוכות אירופא ועשאו אותה

שוה לשאר אזרחי הארץ, ליהנות מטוב הארץ כמו כל יושביה ולעשות כל מה שלבו חפץ, לדור בכל מקום שרוצה וללמוד ולהתעסק בחכמתם ובלשונם וכדומה לזה, זכות זאת נתן עוד כח הדוחה האחרון להפרידו מחיבור הכללי ומקשר עם הישראלי, כי זאת גרם הטמיעה וההתבוללות בין העם שיושב בה, ולציון יאמר איש ואיש יולד בה, שהצטיין לגמרי לאישים שיוולד בה ברוח ובדעת ובהנהגה, ומאז ניתק לגמרי החבל מעם הכללי הישראלי שבשאר המדינות ולא היה שום שוויון ביניהם, כי מקודם שניתן להם החירות והיו יושבים בגיטאות לא היו בדילי כל כך זה מזה, כאשר יש להכיר זאת מהרבנים שלקחו להם באשכנז ובאונגארן ובבעהמין מעהרין רבני פולין והיו ישרים בעיניהם, ולא כן אחר החפשי והחירות שניתן לישראל לא מצינו שרב פולני יהיה מוכשר להיות רב באונגארן ובאשכנז ובמערהרין, כי נפרדו ונתרחקו זה מזה כרחוק מזרח ממערב, וכל זאת גרם ההתבוללות שהתבוללו בין העכו"ם, והשפעה זו של ההתבוללות עשה פעולתו אפילו אצל ישראל אדוק בתורה ומצוות, כאשר היינו רואין ושומעין באשכנז אפילו באונגארין, שאדם ישראלי מפולין היה אצלם כאדם מופחת הערך - 'איין פולישער יוד', ובאשכנז היו רגילים לקרותו 'איין אָסט-יודע', ושם כינוי זה היה די להעריכו בערך פחות שבערכין, ואפילו ברבנים נושאי דגל תורה יראים ושלמים היה להכיר איזה זלזול שיש בלבם על אדם הפולני, כאילו אדם הפולני הזה הוא בן עם אחר ולא מבן עמו. והוא הוא מה שאמרתי לעיל, שהגלות עשאו לאדם הישראלי 'גלות-יוד', וכמו שפירשתי למעלה, להיות מובדל ומופרש מעם הכללי, ולחיות חיי הבדידות בכל מקום מושבו בגלות, ולהפסיק הקשר שהיה צריך לו להיות עם עם הכללי, ולחיות חיי העממי ולהרגיש בעד עמו ונחלתו, הוא ניטל מכל זה ואינו יודע יותר מחוג מצבו, וזאת הוא התואר של 'גלות-יוד' באמת, וזאת גרם לנו שהגענו למה שהגענו.

- נו -

אמרו רבותינו במדרש רבה ויחי [כ"ר צה, ב], גבי יעקב שאמר לבניו [בראשית מט, א] "האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים", אמר להון תהון כולכם אסיפה אחת, הדא הוא דכתיב [יחזקאל לו, טז] "ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו" (כתיב 'חברו' וקרין 'חבריו'), 'חברו' כתיב, נעשו בני ישראל אגודה אחת, התקינו עצמן לגאולה, מה כתיב אחריו [שם פסוק כב] "ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ", עכ"ד המדרש שם³⁴. גם במדרש קהלת [רבה ג, ז] אמרו על הקרא [קהלת ג, ז] "עת לתפור", דכתיב [יחזקאל לו, יז] "וקרב אותם אחד אל אחד והיו לאחדים בידך", ומה כתיב בתריה [שם פסוקים כא-כב] "כה אמר ה' הנני לוקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וקיבצתי אותם

34. ואני מוסיף על מה דכתיב אחריו עוד [שם פסוק כג] "וטיהרתי אותם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלקים", והיינו שבזכות זה שיאגדו כולם באגודה אחת ישלח ה' ממרום רוח טהרה עליהם, עד שיהיו כולם ראויים להיות לעם ה' ולהיות ה' לנו לאלקים.

מסביב והבאתי אותם אל אדמתם ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ", הוי 'עת לתפור', עכ"ד המדרש. הרי דגאולתן של ישראל תלוי בתפירת כל ישראל לעם אחד. וכן אמרו עוד במדרש [תנחומא נצבים, סימן א] בפסוק "אתם נצבים היום כולכם" [דברים כט, ט], אימתי, בזמן שתהיו כולכם באגודה אחת. וכן את מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהיו כולן באגודה אחת, שנאמר [ירמיה ג, ד] "בימים ההמה ובעת ההיא יבואו בני ישראל ובני יהודה יחדיו", עכ"ל. וכן אמרו במנחות [כז, א] בפסוק "ואגודתו על ארץ יסדה" [עמוס ט, ו], אין ישראל נגאלין אלא בזמן שנעשים אגודה אחת, עיי"ש. וגם קיום עם הישראלי תלוי רק כשהם אחודים ואגודים יחד, כמאמר מדרש הנ"ל: 'אתם נצבים היום, אימתי, בזמן שתהיו כולכם באגודה'. ובעוונותינו הרבים זאת גרם לירידת קרן ישראל ושפלות עמנו שנשפל כל כך עד דיוטא התחתונה והגענו למה שהגענו, מחמת שעם בני ישראל הוא נקרע לקרעים ונקטע לקטעים, וכמו שערכתי לפניך תואר של ה'גלות-יוד', ודין גרמא לכל הצרות שהגיענו, ואין תרופה למכותינו עד שנשוב ונעשה לגוי אחד לקרב אחד אחד מישראל והיו לאחדים אחד ממש, גוי אחד ועם אחד, אז נוכל לתקן עצמינו אל הגאולה, כמבואר במדרש שהבאתי, נעשו ישראל אגודה אחת, התקינו עצמיכם לגאולה, ובה תלוי הכל, כל קיומנו וכל עתידותנו.

וכן כתב המקובל והחוקר אלוקי, רבינו מהר"ל מפראג ז"ל בספרו נצח ישראל [פרק ד], דעל כן נחרב בית שני, יען שירושלים וביהמ"ק המה המרכז שמאחד ומקבץ את כללות ישראל ועושים אותם לעם אחד, ויען שישאל לא היו באחדות לא היו כדאים למקום הזה, ואם נתקן הדבר להיות באחדות נזכה לגאולה ולמקום המאחד אותנו לגוי אחד. וכבר הבאתי לעיל [פרק שני, אות יג] הגמרא דפרק חלק, דפרקי הגמרא מאחר דאנו מחכים והוא מחכה (היינו דגם הקב"ה מחכה על הגאולה) מי מעכב, ומתרץ הגמרא דמדת הדין מעכב. וכן אמרו במדרש שיר השירים [רבה ב, יח] בפסוק "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" [שה"ש ב, ז], עד שתחפץ מדת הדין, היינו עד שתחפץ מדת הדין המעכב עלינו את הגאולה. וכבר הבאתי לעיל [בסוף אות יג] בשם רבינו המגן אברהם, שניתן רשות למקטרג לקטרג עד שיבוטל המבטל.

והנה בעת שישאל אגודים בכלל אחד שלם, אז ננצח בזה את מדת הדין ונשתיק את משטינינו ומקטריגנו, ולא יהיה שום שליטה לאויבינו עלינו, ויקויים בנו "ובני ישראל יוצאים ביד רמה" [שמות יד, ח] מגלות החל והמר הזה, ונזכה לגאולה שלימה בב"א, כמו שכתב רבינו בנועם אלימלך [ז, ג בפסוק "ויקח לו את כל אלה ויבחר אותם בתווך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפור לא בחר"] [בראשית טו, י], הנאמר אצל אברהם בברית בין הבתרים, שכתב וזה לשונו: דהיינו שהעמיד הכל זה לעומת זה, 'ואת הצפור' - רמז לישראל - 'לא בחר', רצה לומר נגד כללות ישראל אין לך דבר שישוער נגד זכותם, שגם רשעים מלאים מצוות כרימון, עכ"ל. וכוונתו למה שכתב בנועם אלימלך [בפרשת דברים פח, א] כי כללות ישראל הם

צדיקים בלי שום פגם, כמו שנאמר [ישעיה ס, כא] "ועמך כולם צדיקים", ואף שהפרטים חוטאים, אבל הכללות הם תמיד קיימים בקדושתם, ואין שטן ואין פגע רע בהם חלילה, ותמיד צורתם חקוקה למעלה ואין שליטה לסטרא אחרא עליהם, והאדם הפרטי מקשר עצמו בהתכללות ההוא, עכ"ל. וזה היה נמי כוונת אברהם שהעמיד הצפור נגד הבתרים, שהם רמזו לאומות העולם והסטרא אחרא, והצפור רמז לישראל, דבזמן ההצפור לא בתר והוא באחדות אז לא ישוער זכותם ואין שליטה לסטרא אחרא עליהם. ועיין שם בתרגום ירושלמי ובתרגום יונתן שכתבו, דכל העצות רעות שמיייעצים עלינו, זכותא דאברהם יבטל אותם³⁵, וגם לא ישלטו בממוניהם של ישראל, דזכותיה דאברהם מגין עליהם, עיי"ש. וכל זה דווקא בעת שהצפור שהוא רמז על ישראל לא יבותר, היינו בעת שכללות ישראל הוא בכלל אחד שלם ולא יבותר לבתרים, אז כוחם גדול ואין שטן ואין פגע רע.

ובאמת כדברי רבינו בעל נועם אלימלך שכתב שכללות ישראל תמיד בקדושה מבלי שום פגם, מצאתי ג"כ בספר הקדוש נצח ישראל לרבינו מהר"ל מפראג [פרק יא], וכתב עוד שהיא אהובה וקשורה במקום בקשר אמיץ אשר תמיד לא יופר. שוב מצאתי כן מבואר גם באיגרת תימן לרבינו הרמב"ם [ד"ה וכבר הבטיח], ושם כתב בזה הלשון: וכמו כן בשרנו והאמין אותנו יתברך שמו שנמנע אצלו למאוס אותנו בכללינו, ואעפ"י שנכעיסהו ונעבור על מצוותיו, שכן כתב [ירמיה לא, לו] "כה אמר ה' וכו'", עכ"ל הזהב. הרי לך שלשה עדים גדולים אשר כל אחד כדאי לעצמו, וכל שכן בצירופם יחד שהעידו על גודל הערך של ההתכללות ישראל בכלל אחד, שאף אם הם רשעים בפרוטרוט, מכל מקום בכללות לית עליהם שום פגם, והם קשורים במקום בקשר אמיץ, ואהובים ונחמדים לפניו יתברך, וצורתם חקוקה לפניו יתברך, וכמו שכתב רבינו הנועם אלימלך. ואף שהפרטים חוטאים, אבל הכללות הם תמיד בקדושתם ואין שטן ואין פגע רע חלילה³⁶.

35. בדברי התרגום הללו נבין דברי הילקוט במלאכי [רמז תקפז] בפסוק "כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס" [מלאכי א, ד], פילוסוף אחד שאל את רבי אליעזר, לא כך אמר הנביא 'המה יבנו ואני אהרוס', והלוא כל מה שבנו הרומיים קיימים. אמר ליה רבי אליעזר, לא דיבר הכתוב כנגד הבנין אלא כנגד העצות, כל מה שאתם יושבים ומחשבים בלבבכם לבנות עלינו ולכלותינו, הקב"ה הורס עצתכם. אמר ליה, חייך כך הוא, בכל שנה אנו יושבים ומתייעצים איך לגזור גזירות לכלות אתכם, וחד סבא אתי ומבטל להון, עכ"ל. ועיין במפרש שם שכתב, השורש 'בנה' נופל גם על מחשבת הלב, והוא בנין רוחני, שונאי ישראל מחשבים תמיד לכלותינו ח"ו

36. בדברי רבותינו הנ"ל נראה לבאר דברי הפסיקתא [פיסקא ויהי המקריב] שאמר, לפי שירמיה אמר [ירמיה ו, לו] "כסף נמאס קראו להם", ויחזקאל קורא אותם סיגים, שנאמר [יחזקאל כב, יח] "היו לי בית ישראל לסיג", בא זכריה ואמר [זכריה ד, ב] "והנה מנורת זהב כולה", כולה של זהב היא, למה, כולך יפה רעייתי ומום אין בך, עכ"ל. ובדברי רבותינו הנ"ל דעל כללות ישראל אין שום פגם והם בקדושתם כעת

ואחר כל אלה הדברים שערכתי פה יבין כל אחד מה שאמרת למעלה, שכל ישועתנו ועתידתנו תלוי רק בפרט זה, שנהיה אחודים ואגודים יחד בכלל אחד, ולאחד בנו כל חלקי בני אדם הנמצאים בינינו, מאדם העומד בקצה הימיני עד האדם העומד בקצה השמאלי, עד שנתכללה כללות ישראל בכלל אחד שלם, ואז ננצח בזה את מדת הדין ונשתיק את השטן לבל ישטינו כאמור למעלה, ויקויים בנו 'ובני ישראל יוצאים ביד רמה' בב"א.

- נ -

באמנה ידעתי כי הכל יתמהו עלי ויצחקו ממני, באמרם, דברך הם אמת שבהתקבצות כל איש ישראל בכלל אחד תלוי כל ישועתינו, אבל איך אפשר לתקן זאת, מי ומי יכול לכוללם יחד, ואיך מן המציאות ומן האפשרות לכלול ולקבץ את כל ישראל מכל המשה חלקי התבל אשר הם בדעות ובמדות שונות בכנופיא אחת. וכבר נתקשה בזה באמת רבינו הפלאה, בסוף כתובות [ק"ב, ב], על התאחדות כל ישראל לגוי אחד בימינו, דהוא מן הנמנע מכח דעותיהם השונות זו מזו, עיי"ש. אך כבר הורונו חז"ל ואמרו [אבות פ"ד מ"ג] 'אל תהי מפליג לכל דבר', וגם הנסיון של העתות 'אי נאָרמאלי' שעברו עלינו לימד אותנו שדברים שהבריות החזיקו לאי מציאות נעשה מציאות ממש, וגם דברים ששום איש לא רצה להאמין שיהיה לו אפשרות בעולם בא לידי האמנה מאפשרותו, כך הוא גם בדבר התכללות ישראל בכלל אחד, ששפיר יש לו מציאות בעולם, ושפיר יש למצוא אפשרותו, וגם אין הדבר רחוק כל כך מטבע הענין בעצמו.

וכאשר אגיד לך בעזרת השם כי ראיתי בספר הבהיר נצח ישראל לרבינו מהר"ל מפראג ז"ל [פרק א] שכתב לנו כלל אחד, כי מחוק הטבע לעמוד בתמידות על מעמדו, וקיומו הוא קיום חזק ואמין אשר אינו מניח לו לצאת מגדרו הטבע שהטביע בו הבורא כל עולמים. ואף אם יזדמן איזה מקרה שיכריח אותו לצאת מגדרו הטבע, לא ישאר במעמד זה שהוא בלתי טבעו רק יחזור על מעמד הטבעו, כי הדבר שהוא בלתי הטבע אין לו קיום להתקיים במעמדו, אבל הטבע קיים לעד. ובגלל כן, אומה הישראלית שהיא מטבע שהטביע בה הקב"ה להיות

זה, היינו בכללות ישראל, באמת אין עליהם שום פגם ולא סיג. וזה כוונת הפסיקתא, לפי שירמיה אמר על ישראל שהם ח"ו 'כסף נמאס', ויחזקאל קורא אותם 'סיגים', בא זכריה ואמר 'זהנה מגורת זהב כולה', כולה של זהב היא, ולמה, כולך. ר"ל כשהם בכחינת 'כולך', כשהם נכללים בכלל אחד, וכמו שהמנורה מרמז על זה, אז כולך יפה רעייתי ומום אין בך. וזה אמת בביאור הפסיקתא בס"ד, ודו"ק.

עמדם על הר סיני וצורתם חקוקים בכסא כבודו ית' והם תמיד באהבה לפני הקב"ה אף אם ח"ו אין עושין רצונו של מקום, ורק כשדנין אותם בפרטות יש למצוא עליהם חטא ועוון, אבל בכללות אין שטן ואין פגע רע ולא חטא ולא עון ולא שום פגם, מאירים דברי הפסיקתא הנ"ל כאורים. דעיינן בספורנו פרשת בהעלותך [במדבר ח, ב] דהמנורה בא לרמז על ההתכללות כל עם הישראלי בכלל אחד, עיי"ש באר היטב. ובאופן

גוי אחד בלתי מחולקת ובלתי מופרדת יותר מכל האומות, וכמו שאמרו חז"ל [ע"י ילקו"ש ושלח, רמז קלז] דביעקב כתיב [בראשית מו, כו] "כל נפש הבאה ליעקב", ובעשו כתיב [שם לו, ו] "כל נפשות ביתו", דביעקב האחדות הוא בטבע, מה שאין כן בעשו. וכן מצינו במתן תורה [שמות יט, ב] "ויחן שם ישראל" כאיש אחד ובלב אחד, הרי מראש היותם לגוי הטביע במבורא להיותם גוי אחד, על כן הפיזור בישראל הוא דבר בלתי טבעי היוצא חוץ מגדרי הטבע שאין לו קיום, וכמו שכל דבר ודבר שיצא מסדרו הטבע חוזר אל מקומו, כך חוזרים החלקים המפוזרים והנפרדים שבישראל אל מקומם להיותם כלל אחד, ולכך כל פיזור עומד להתכנס יחד. ולפיכך פיזור ישראל בין העמים הוא דבר יוצא מן הטבע, מאחר שהן אומה אחת ראוי שיהיו עומדים יחד להיות אחד, כי הפיזור להם בפרט אינו טבעי כלל. ואי אפשר לומר שדבר זה הוא בשביל חטא ועוון, סוף סוף דבר זה הוא בלתי טבעי, דהיינו הפיזור לישראל.

ועיי"ש שפירש בזה מדרש חז"ל [ב"ר נד, יח]: "ויאמר ה' אל אברם ידוע תדע" [בראשית טו, ג], 'ידוע' שאני מפזרן, 'תדע' שאני מקבצן. היינו מפיזור עצמו תדע שאני מקבצן, כי הפיזור אינו לפי סדר המציאות שיהיה דבר אחד כמו ישראל שהם עם אחד, כי הדברים שהם אחד הם יחד, ולכך תדע שאני מקבצם. עיין בדבריו שם שהאריך להוכיח כי הגלות בעצמו היא ראייה והוכחה ברורה על הגאולה, כי הגלות הוא שינוי ויציאה מן הסדר, שהשי"ת סידר כל אומה במקומה הראוי לה, וסידר את ישראל במקום הראוי להם שהוא ארץ ישראל, והגלות מן מקומם הוא שינוי ויציאה ממקום הטבעי, וכל הדברים כאשר הם יוצאים ממקום הטבעי והם חוץ למקומם, אין להם עמידה במקום הבלתי טבעי להם, רק הם חוזרים למקומם הטבעי, כך ישראל יחזרו אל מקומם שהוא א"י. ודבר זה מבואר לכל אדם אשר הוא בן דעת, ולכך מן הגלות נוכל לעמוד על הגאולה.

וכתב עוד כי לשון 'גלה' (שהוא הגלות) ולשון 'גאל' (שהוא הגאולה) אותיות שניהם שוות, רק שבתניב 'גאל' האל"ף באמצע, ובתניב 'גלה' הה"א בסוף. וגם 'גאל' הוא באל"ף, ו'גלה' הוא בה"א. ולכל אחד יש בו כוונה מיוחדת, כי בלשון 'גאל' נרמז בו שהוא יתברך גאל אותם מכל ארבע רוחות העולם, ומאחד את הפיזור שלהם להיות אחד בתכלית האחדות, ועל כן נכתב באל"ף שהוא אחדות. וגם כל אחדות שבעולם הוא באמצע, שהקצוות הם מחולקים והאמצע הוא אחד, ולכך האל"ף שהוא האחדות והקיבוץ מן הפיזור הוא באמצע התיבה, לרמז בזה שרק בזכות האחדות יקבץ אותם השם מן פיזור גלותם. ובתניב 'גלה' יש ה"א, כי האות ה"א מורה על הפיזור בארבע רוחות בכל הקצוות וגם באמצע, שהדבר שהוא מפוזר הוא מפוזר בכל השטח, שהוא כולל ארבע רוחות וגם באמצע, שהאמצע עם הארבע רוחות הוא חמשה, שהוא אות ה"א, כך ישראל נתפזרו בכל ארבע רוחות שבעולם וגם באמצע העולם, ועל זה רומז אות ה"א שבתניב 'גלה'. ועל כן נכתב הה"א בסוף התיבה ולא באמצע, להורות דהיציאה בגלות הוא יציאה מסדר הטבע ויציאה

ושינוי ממקומם הראוי שהוא א"י שהוא אמצע העולם, ולא יעמוד לעולם כן וכנ"ל. ואף שהאמצעי אינו פיזור, כי האמצע נשאר במקומו ולא נתפזר, דבר זה מה שיש בהם אמצעי בא להורות כי נשאר בישראל כח האחדות והקיבוץ, כמו שיתבאר, ולומר לך כי הגלות בעצמו הוא סיבה לגאולה לקבץ הפיזור ולהיות ישראל אחד. לכך אותיות 'גלה' הם אותיות 'גאל', רק שנעשה הפיזור לאחדות שהוא נרמז באל"ף של 'גאל', ובמה שיש ה"א במלת 'גלה', אשר הה"א מורה על שיש חמשה פיזורים בכל ארבע קצוות ובאמצע, בשביל זה נשאר בהם האחדות אף בגלותן, שהאחד שהוא באמצע בתוך הארבע הוא מאחד ומקשר פיזור הארבע אליו, כי לעולם האמצעי מאחד ומקשר הכל, ודבר זה מורה כי עדיין יש כח אחדות בישראל בגלותן ולא נתחלקו לגמרי, ובשביל כח אחדות זה שנשאר אצלם יתאחדו עוד, שאם כבר ח"ו לא נשאר בהם כח האחדות לא היה לה כח להיות חוזרים להתאחד, אבל עתה יתאחדו מכח האחדות שנשאר אצל ישראל אף בעודן בגלותן.

עיי"ש³⁷ שהאר"ך עוד בזה וכתב, דעל כן נקראו ישראל על שם רחל, כדכתיב [ירמיה לא, יד] "רחל מבכה על בניה", ומפורש במדרש [ב"ר עא, ב] דישאל נקראים על שם רחל, כי

חד אמר 'גלה', דגם בגלות יש לקבץ את האומה הקדושה בכלל אחד. וחד אמר 'גאולה', הכוונה דאז יהיה הגאולה. ומר אמר חדא ומר אמר חדא, ולא פליגי. וזה אמת וברור, ודו"ק. ובהנ"ל יתבארו היטב דברי הקדוש אלוקי, רבינו מנחם מענדל מפרעמישלאן, תלמיד מן הבעש"ט, מובא בספר הקדוש אגרא דפיקא לרבינו מרן צבי אלימלך ז"ל [אות ד], שכתב בזה"ל: סיפרו לי מעשה רב מקדוש ה', ה"ה הרב הקדוש מוהר"מ מענדל מפרעמישלאן, ומעשה שהיה כן היה, שהיו יושבים במסיבה בסעודה ונתן מטבע של ארבעה פשוטים להביא שיכר, ואמר למשרת שיביא בעד חמשה פשוטים, והמשרת לא התבונן במטבע והיה סבור שהוא של חמשה פשוטין. ובעת בואו למוכר הביט המוכר ואמר, הנה המטבע היא רק ארבעה פשוטין. וחזר השליח ואמר להרב, המטבע היא רק של ארבעה פשוטין. והרב התחיל לריב עם השליח ואמר, חמשה פשוטין צריכין להיות. והשליח נתעקש, עד הגיע הדבר למריבות, עד שהתלמידי הרב רמזו להשליח המשרת שיודה לדברי הרב (כי הבינו שלא לחינם היא). וכן עשה השליח ואמר, יהי כדברי אדוני. אז עמד הרב בתפילה ואמר בזה"ל: יהא רעוא שכל באי עולם ידעו ויכירו בלשון

37. עיין בזכריה [ד, א-ב] במראה המנורה שראה, "וישב המלאך הדובר בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו, ויאמר אלי מה אתה רואה, ואומר ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה". ובמדרש רבה סוף אמור [ויק"ד לב, ח] אמרו תרין אמוראין, חד אמר 'גולה' וחד אמר 'גאולה'. מאן דאמר 'גולה', שגולה לבבל ושכינה עמהם. ומאן דאמר 'גאולה', פירוקא, שנאמר [ישעיה מז, ד] 'גואלנו ה' צבאות ויעבור מלכם לפניכם וה' בראשם', עכ"ל המדרש. ביאור מדרש זה נראה לי עם דברי רבינו מהר"ל הנ"ל, ודבריו ממש מרומזין בדברי תרין אמוראין הנ"ל, ד'גלה' עם 'גאל' הם ממש שווין, דנשאר כח האחדות בגולה ובכח זה יגאלו, ואז ה' בראשם. ונראה דעל כן בא מראה זה במנורה, דהמנורה מורה על אחדות ישראל, כמבואר בספורנו בפרשת בהעלותך [במדבר ח, ב], ועי"ז יזכו לבנות כח ה'. והנה מבואר בדברי מהר"ל הנ"ל דה"א מורה על קיבוץ והאחדות, ו'גלה' ו'גאולה' הם תיבות שוות, רק ב'גאולה' האל"ף באמצע, לרמז דנשאר כח הקיבוץ בגלות, ועל זה מרמז ג"כ הה"א שיש בה כח הקיבוץ לכלול כל כלל ישראל בכלל אחד, ואז יצטרף עמהם האל"ף שהוא אלופו של עולם ויהיה גאולה. ופשוט דזה הכוונה במדרש הנ"ל,

האשה תיקרא 'בית', כמו שאמר רבי יוסי [שבת קיח, ב] מעולם לא קראתי לאשתי אשתי רק ביתי. ומפני כי רחל היתה עקרת הבית של יעקב, וכל מי שנקרא 'בית' כולל ומאחד הכל כמו שהבית כולל ומאחד הכל אשר בתוכו, ולפיכך נקראו ישראל על שם רחל, מפני שהיא נותנת לנו הכח להתאחד, שנקראת 'בית', ונשאר בישראל כח המאחד את ישראל, רק שאינו בפועל רק בכח בלבד, ולכך רחל שהיא כח המאחד את ישראל - שהרי כל ישראל נקראו על שמה - מבקשת רחמים עד שיהיו ישראל מקובצים בארצם לגמרי. והיינו שהשיב לה הקב"ה [ירמיה לא, טו] "מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה", כי בזכות רחל שהוא כח המקבץ ישראל ישובו ישראל מגלותם. וזהו "ושבו בנים לגבולם" [שם פסוק טז], כי יש כח מאחד את ישראל בתוך גלותם, ובשביל אותו כח המאחד ישובו ישראל מגלותם, וזהו מה שרצינו לבאר. עכ"ד הגאון המקובל החוקר אלוקי, רבינו מהר"ל מפראג, אשר דיבר ברוח קדשו, כידוע שרוח הקודש הופיע בבית מדרשו, זכותו יגן עלי ועל כל ישראל אמן.

- נח -

הרי כפי מה שלמד אותנו הפילוסוף האלוקי הנ"ל, האחדות בישראל היא נתונה בטבע, והאי אחדות בהם הוא דבר שיצא מגדרי הטבע אשר אין לו קיום, ולא ישקוט ולא ינוח עד שיחזור על מקומו הטבעי. כוונתי שמדת האחדות שהושם בטבע בישראל, אף שע"י מקרה חיצונית יצא מישראל, אבל יחזור לשום משכנו בישראל, כי הטבע בעצמו מסייעתו בזה, א"כ אדרבא מצד הטבע בעצמו לא רחוק הדבר להחזיר האחדות בישראל.

ועוד שנית גילה לנו רבינו האלוקי הנ"ל ברוח קדשו, דאף בגלות נשאר הכח האחדות בישראל, רק היא בכח לבד, וצריך להוציאו מכח אל הפועל, ובפעולה נכונה שיפעלו ישראל בכלל יעוררו את הכח שיצא אל הפועל וישוב האחדות בישראל.

ועוד בה שלישייה, כאשר כתב רבינו הנ"ל שרחל בזכותה ובתפילתה היא הנותנת לנו כח האחדות לאחד ולקבץ את ישראל בכלל אחד אף בהיותינו בגלות. א"כ משלשה פנים הנ"ל לא מוזר לנו מושג האחדות, ולא היא אצלנו דבר מבלתי מציאות ומסוג האי אפשרות כאשר חשבנו מראש, רק אדרבה היא במציאות אצלנו והיא מן האפשרות לנו, אבל רק אם נשתמש בפעולות ואמצעות אמיתיות ונכונות, ונשים לבנו ומחשבותינו לכוון האמת, ונבקש את השי"ת

אשכנו אז איין פירער איז איין פינפער. זה ששמעתי, והיא לדעתי הייחוד עפ"י הזוהר ה' ד' הוויות, וכד איתמלא דכורא עמה נעשית ה"א. והבן הענין ותחבונן עד היכן מגיע מעשה צדיקים ודיבורם, ותעמוד מרעיד, עכ"ד הגאון רבן של ישראל באגרא הפרקא שם. ולפע"ד ירמזון מלות הנ"ל על דברי רבינו מהר"ל הנ"ל, דל"ת מורה על הגלות, דישראל פזורין בארבע פינות העולם, וה"א מורה על הקיבוץ והגאולה, דע"י הקיבוץ דנשאר בכח בגלות אם יוציא לפועל תהיה הגאולה. ואפשר דעל זה מרמזין ג"כ דברי הזוהר שאמר וכד איתמלא דכורא עמה נעשית ה"א, ודו"ק. ועל זה התפלל צדיק הנ"ל, דמד' יהיה נעשית ה', ודו"ק.

שיאיר עינינו בזה למצוא את הדרך והמסלל אשר יוליכו אותנו לתכלית הנשגב הזה לעסוק בפעולות המסוגלות והמוכשרות לעורר את האחדות, אשר היא עתה רק בכח, להוציאה אל הפועל בינינו, והשי"ת בעצמו יהיה בסייעתינו, כמאמר חז"ל [שבת קד, א] הבא ליטהר מסייעין לו, וכפירוש התיקוני זוהר [תיקון סט] דכל צבא השמים מסייעין בזה. והא לך לשון רבינו הרשב"א [בהקדמה לספרו תורת הבית]: גלוי לכל בעלי עינים, שהכל לפי הצורך מסייעים למלאכת שמים, עכ"ל. וכן הוא גם בנידון שלפנינו.

ואודה את ה' בכל לבבי, שאחר שנתתי לבי לדרוש ולחקור במקצוע זו שבו תלוי ישועת ישראל, העיר ה' את לבי, וגדול העצה נתן בלבי עצה נכונה ותיקונה איך להביא בפועל את כל עם קדוש ישראל באחדות אחת ובכנופיא אחת, והוא, לבחור במצוה אחת ממצוות התורה שיתעסקו בה כל ישראל מקטן ועד גדול, וזה המצוה יהיה חוט המקיף אותנו לעשותנו לגוף וגוי אחד בארץ, ועי"ז יהיה כל עם הישראלית כלל אחד שלם בגופניות וברוחניות בקדושה ובטהרה, כמפורש לעיל שהכלל ישראל ביחד הוא תמיד בקדושתו ואין שטן ואין פגע רע. וכבר הבאתי לעיל [באות יז] בשם הרמב"ם והר"ן בדרשותיו ובשם המקובל אלוקי מרנא רבי שלום שרעבי ז"ל שהביא בעל הפלא יועץ, שבקבלת מצוה אחת נקראים בעלי תשובה גמורה ויוכלו לזכות לגאולה על ידה, וכדאמרו בפרק קמא דקידושין [לט, ב] כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ, וזה ביחיד, וכל שכן ברבים העושים מצוה דפעולתה גדולה מאד בלי שיעור וערך, ויכולה לפעול כל פעולות הנ"ל.

וידעתי שרבים ישאלו, איזה מצוה ממצוות התורה יהיה זה שיבחרו לעסוק בה כלל ישראל. על זה אשיב כדברי הר"ן בדרשותיו [דרוש שישי] שהבאתי לעיל, שכתב דצריך שיהיה מצוה זו דיזכה על ידה לחיי עולם הבא, שיהיה מצוה זו מצוה של ערך גדול שיהיה שקול כנגד כמה מצוות, יעיי"ש. כמו כן בנידון דידן, לקבץ כלל ישראל בכללות אחד צריך שיהיה מצוה זו שנבחר מצוה שהיא היותר גדולה ויותר חשובה משאר מצוות התורה.

ועדיין ישאלו, וכי אפשר לנו לשקול בפלס ולהכריע בין מצוה למצוה, הלוא "אורח חיים פן תפלס" כתיב [משלי ה, ו]. אבל לעומת זה כתיב [שם ד, כו] "פלס מעגל רגלך וכל דרכך יכונן" (ובאמת כבר עמדו חז"ל במו"ק [ט, א] בסתירה זו), ועל כרחך היכא שהורנו חז"ל שהוא מצוה היותר גדולה שבמצוות מותר לנו לפלס ולבחור בה. והנה בספרי [פרשת ראה] ובתוספתא דע"ז [פ"ה ה"ב] אמרו חז"ל בפירוש דמצוות ישיבת ארץ ישראל היא מצוה ששקולה נגד כל התורה כולה³⁸, על כן נבחר נא מצוה זו של ישוב הארץ להתעסק בה כולנו

38. ולדעת הרמב"ן בספר המצוות [שכחת העשין, מצוה רביעית] הוא נמנה במספר התרי"ג מצוות, והסכימו אתו רוב גדולי פוסקים ראשונים ואחרונים, וכבר הוכחתי לעיל לדעת דגם לדעת הרמב"ם הוא מן התורה, אף שלא בא לדעתו בכלל מספר המצוות.

יחד כל נפש ישראל שחי בעולם, ועל ידה יהיו אנחנו נעשים גוי אחד בארץ ויחזור האחדות בישראל למקומה, ואז נזכה שהאחדות שנשארה בישראל בכח יצא מכח אל הפועל, ונזכה לגאולה שלימה על ידי זה וכאמור לעיל, ונזכה לכל העתידות הגדולה שניבאו לנו נביאינו הקדושים.

– נט –

ועוד מלבד מה שאמרתי שנבחר במצות עשה דיישוב ארץ ישראל מפני ששקולה נגד כל המצוות, עוד זאת מפני שאי אפשר לנו יושבי חוץ לארץ להיות גוי אחד זולת מצוה זו דיישוב הארץ לבד, כי רבינו הקדוש בספר חרדים הביא בסוף ספרו [מצות ישוב א"י] בשם התנא הגדול רבי שמעון בן יוחאי, דרך עם ארץ ישראל אנו גוי אחד, וכמו שאמר הכתוב [שמואל-ב ז, כג] "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", דייקא בארץ ממש אנו נעשים לגוי אחד, נמצא דבחוף לארץ אי אפשר כלל לבוא לבחינה זו ד'גוי אחד'. אך כבר כתב הגאון רבי חיים אחי המהר"ל מפראג, בספר החיים [סוף פ"א מספר גאולה וישועה], דכל המצפה תמיד לעלות לא"י ועינו ולבו שם כל הימים, מעלה עליו הכתוב כאילו דר ועמד בתוכה. וכן מה שאמרו חז"ל [כתובות קיא, א] שמתני חוץ לארץ אינן חיינן רק בצער גלגול מחילות, לא אמרו זה רק על אותם שאינם מחבבין את הארץ, אבל המחבבין את הארץ בחייהם ומצפים על הגאולה, גם במוותם לא נפרדו מאותה קדושה שהיתה מצוייר חקוקה על לוח לבם, עכ"ד הקדושים.

וכדברים האלה כתב ג"כ הגאון המבי"ט (חבירו של רבינו הבית יוסף, והיה מבית דינו) בספרו בית אלקים [שער היסודות פרק נה, ד"ה וגם] וזה לשונו: אם דקי"ל דאין תחיה אלא בא"י ומתי חו"ל יצטערו בגלגול מחילות, אבל אלו העולים לארץ ישראל ולאזיה סיבה מתו באמצע הילוכם, אלו יזכו לחיות תיכף בחו"ל ולגמור העלייה שהתחילו בעודם בחיים. והביא ראיה מהא דאיתא בסנהדרין [צב, ב] מתים שהחיה יחזקאל שהיה בחו"ל בבקעת בית דורא והלכו לא"י ונשארו נשים, עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם. ואמר רב, אלו בני אדם שמנו לקץ וטעו, שנאמר [דהי"א ז, כ] "ובני אפרים" וגו', הרי שהיו בחו"ל ועלו אח"כ לא"י, והוא מפני שהיו עולים ומתו בדרך מצוה. לרב שאמר שהיו בני אפרים שמנו וטעו והיו עולים לא"י, רצה הקב"ה ליזכותם שייגמרו המצוה שהתחילו, עכ"ד. ואני מוסיף שזה אפילו ברשעים גמורים, דהא המדרש רבה [שמות פ' כ, יא] כתב דאלו בני אפרים היו רשעים עיי"ש, ואפילו הכי זכו לזה, מפני העלייה שרצו לעלות. וכן כתב רבינו החתם סופר [דרשותיו לשבת הגדול שנת תקנ"ח, ד"ה ובזה יובן], דכל הרוצה לעלות לא"י, הרי הוא כאילו כבר עלה, עיי"ש. וכן כתב בדומה לזה בתשב"ץ [ח"ג סימן רפח]. עכ"פ המחבבים את הארץ ומשתדלים לבוא בתוכה, הוי כאילו דר בתוכה. נמצא דע"י התעסקות לבנותה וליישבה הרי היא חשובה כאילו כבר דרים בתוכה, א"כ שפיר יכולין לבוא לבחינת 'גוי אחד' אף בהיותינו עוד בחוץ לארץ.

נמצא על פי האמור, דשאר מצוות התורה אינן מסוגלות כלל לעשותינו לגוי אחד, רק

מצות ישיבת הארץ בלחוד וכמו שביארתי³⁹, על כן שפיר כתבתי לבחור דווקא במצוה זו, לאחד ולקבץ ולארג את כללות ישראל על ידה, ואז נשיג את מטרתינו הקדושה ומאווינו בעזר השם, לרומם קרנינו וקרן השם קדשינו וקרן בית דוד מלכנו בב"א.

- ס -

ודע אחי שאל תקל בעיניך דברים שכתבתי פה, שאך בהתאחדות ישראל בכלל אחד דווקא תלוי ישועתינו, ואין מבוא לבוא לידי האחדות כלל ישראל אלא בעצה שהצעתי למעלה, לאחד ולארג כל האומה כולה בעסק ישוב הארץ ובניינה, כי כל דברי רבותינו מוכיחין על זה, וכמו שאומר בעזה"י.

איתא בפסיקתא [פיסקא והיה בעת ההיא] על מה שאמר הקב"ה [צפניה א, יב] "והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות", דקאי על עת הגאולה. אמרו לו ישראל, רבון העולמים, הרי כל הפרוקופי (הרי זה כל הכבוד שהבטחת לנו) שתחפש את ירושלים בנרות, והיכן היא הבטחת הנביאים שהבטחתנו [ישעיה ס, יט] "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם, והיה לך ה' לאור", ואומר [שם פסוק א] "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עלייך זרח", ואת אומר 'אחפש את ירושלים בנרות' (ר"ל דישראל היו מתרעמים במה שהקב"ה אמר שיחפש את ירושלים בנרות, הלוא הוא הבטיח להם יותר מזה). אמר להם הקב"ה, מה שאתם סבורים אינו כך, אלא כשם שהראיתי לזכריה את מראה המנורה, כמו שאמר הכתוב [זכריה ד, ב] "והנה מנורת זהב כולה" זו כנסת ישראל, כולך יפה רעייתי מום אין כך. וכך הראה למשה [שמות כה, לא] "ועשית מנורת זהב טהור", זו כנסת ישראל, עכ"ל. וכן הוא בילקוט צפניה [רמז תקסז] וז"ל: לא מה שאתם סבורים, אלא כשם שהראיתי לזכריה, 'ראיתי והנה מנורת זהב כולה' זו כנסת ישראל, 'כולך יפה רעייתי', וכן הראה למשה, 'ועשית זהב טהור' זו כנסת ישראל, עכ"ל.

והדבר אינו מובן, איזה תשובה זו הוא מקודשא בריך הוא לישראל על התרעמותם שאמרו שהבטחתנו שאתה תהיה לנו לאור ולבסוף אתה בא בנרות. אבל יובן עם מה שכתבתי לעיל דמנורה היא סמל האחדות מישראל, ושום ישועה לא יוכל לבוא לישראל עד שיהיו באחדות, דמדת הדין מעכב, וכשהם באחדות אין שטן ואין פגע רע, כי בכללות אין על ישראל שום פגם, וכמו שכתבתי לעיל, ועל זאת היה מורה מראה דמנורה בזכריה. וזה שאמר הכתוב 'והנה מנורת זהב כולה' זו כנסת ישראל, דדווקא שהם מכונסים יחד אז המה מאירים כזהב בלי פגם. וכן היתה המנונה במנורת משה 'ועשית זהב טהור', היינו דישראל יהיו זהב טהור, ואימת, כשהם מכונסין יחד. וזה שאמרו חז"ל זו כנסת ישראל, דייקא כנסת

39. עיין עזרא [ב, א] "ואלה בני המדינה הגולה העולים" הוי ליה למימר, כי אז לא היו עוד העולים" וגו', ונתקשו כל המפרשים, 'ואלה בני במדינה רק בגולה. אבל לפי הנ"ל אתי שפיר,

ישראל אז המה זהב טהור. וזאת היתה תשובת הקב"ה לישראל, דבאמת אהיה לכם לאור ולא תצרכו להשתמש באור אחר, אבל אי אפשר לי לבוא לזה להופיע אליכם באור שלי עד שתהיו כולכם באגודה אחת ובאחדות גמור, כמו שמורה על זה מנורה דעשה משה, דבא לרמז על ההתכללות כל ישראל בכלל אחד, וכמו שכתב הספורנו בפרשת בהעלותך [במדבר ה, ב]. וזה שהשיב להם הקב"ה, לא כמו שאתם סבורים דרק בנרות פשוטים אחפש אתכם, רק כוונתי בנרות שאמרתי שתהיו על דרך מראה המנורה דזכריה ודמשה, דמורה על כנסת ישראל, שתהיו מכונסין יחד באחדות אחד, אז כולך יפה רעייתי ומום אין בך, ואז באמת אהיה לכם לאור ואומר אליכם 'קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך יזרח'. זה נראה לי בביאור הדברים, והוא אמת וברור בס"ד.

- סא -

וכה באמת עשו בעליית עזרא כמראה המנורה דזכריה, דהתכללו עצמם בכלל אחד וכאיש אחד בעסק בנין הארץ ובעסק עליית הארץ, כדכתיב [עזרא ג, א] "ויאספו העם כאיש אחד אל ירושלים", ועוד כתיב [שם ד, ג] "אנחנו יחד נבנה לה' אלקי ישראל כאשר צונו המלך כורש" וגו', וכתב האבן עזרא שם: 'אנחנו יחד', רמז לכל קהל ישראל, עכ"ל. הרי דנשתתפו יחד כל קהל ישראל דהיו שם, אף שהיו ביניהם מאד גרועים כאשר כתבתי לעיל, אבל בכללות ישראל לא ניכר גריעות עליהם, וזכות זה עמדה להם לנצח צרי יהודה ובנימין שהם הגוים שהיו סביבותיהם שהיו רוצים לעכב עליהם⁴⁰, ואלמלי היו מצטרפין אליהם כל כלל ישראל היתה מזה גאולה נצחית, כאשר הבאתי לעיל מדברי חז"ל. עכ"פ אנו רואין שרק התכללותם יחד כאיש אחד ובלב אחד בעסק בנין הארץ עלתה על ידם לכונן בית חיינו מחדש, על כן גם עלינו לעשות כזאת, ורק על זה האופן חפץ ה' יצליח בידינו בעזרת השם יתברך שמו ויתעלה לנצח, ונזכה על ידי זה שה' יהיה לנו לאור וכבודו יזרח עלינו בב"א.

- סב -

ודע עוד אחי, מלבד מה שכתבתי לעיל דכיון דישועתנו תלוי בהתאחדות ואי אפשר להעלות ולפעול את האחדות בישראל רק בהתכללות ישראל בעסק מצות עשה דיישוב ובנין

דתיכף שחשבו לעלות כבר קרויין בני המדינה, וחשוב כאילו היו במדינה. והיא ראייה עצומה לדברינו הנ"ל.

40. זה לשון הגאון בשפתי חכמים [פ"ב דמגילה דף כ: בד"ה ואנחנו] בענין בנין חומות ירושלים בימי עזרא בבית שני, וחצי העם היו אוחזים ברמחים לשמור מהאויבים שרצו לבטל הבנין, שם כתיב [נחמיה ד, טו-טז] "ואנחנו עושים במלאכה וחצייים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים, והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה", נמצא שעד כמה מסרו נפשם ומיהרו בבנין, וזה מוסר השכל לנו. והיינו דקאמר וכי תימא וכו' ואינהו מקדמי ומחשכי, פירוש משום חביבות א"י מיהרו ובנו אף בלילה, לפי שבנו במסירות הנפש, כמו שכתוב בענין "וחצייים מחזיקים ברמחים", עכ"ל. רצה המחבר הנ"ל בזה להורות לנו, שעד כמה צריך גם לנו למסור נפשינו בעד בנין ארצנו. ודו"ק.

הארץ, דהדברים הם אמיתיים לאמיתה של תורה, עוד זאת תדע, דאנו מחוייבים לעשות כן לחבר כל כלל ישראל כחבורה אחת בעסק מצוה זו, מצד חוב ישן שמעמים עלינו מאז ומראש היותינו לעם, שבשביל שילום חוב זה אנו בגלות וסובלין שעבוד קשה כל כך אלפי שנה, וגרם לנו כל כך בכיות עצומות שבכינו ביושבינו על אדמת נכר, והוא כמו שאומר בסייעתא דשמיא.

ולזה אקדים לך מדרש ילקוט פרשת שלח [רמז תשמג], וז"ל: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא" [במדבר יד, א], זה שאמר הכתוב [משלי יח, ח] "דברי נרגן כמתלהמים". רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, 'דברי נרגן כמתלהמים' (- כמת להם), כך הם כיון שבאו מתור הארץ עמדו ופיזרו עצמם בכל שבטי ישראל, כל אחד ואחד בתוך שבטו, ומתנפל לתוך כל זית של ביתו (ר"ל שהשליך עצמו לארצה בכל פינות וזוויות הבית), ובניו ובנותיו באות עליו והיו אומרים לו מה לך מרי? ובעוד שהוא עומד עושה עצמו נופל לפניו, אומר להם, אוי לי עליכם בניו ובנותי וכלותי, היאך האמוריים עתידים לתעתע בכם, היאך הן עתידים לשלוט בכם, מוי יוכל לראות פני אחד מהם, אני יודע מה שראיתי. מיד הם כולן גועין בבכייה בניהם ובנותיהם וכלותיהם, עד שהיו השכנות שומעות את הדבר אף הם היו בוכות, עד שהיתה משפחה למשפחה משמעת, עד שהיה כל השבט בוכה, וכן חבירו מבכה את שבטו, וכן כל אחד ואחד, עד שנעשו ששים ריבוא חבורה אחת, וגעו ונתנו קול בכייתם למרום. מניין, ממה שקרינו בענין 'ותשא כל העדה ויתנו את קולם'⁴¹. דבר אחר, 'ותשא', אמר להם הקב"ה לזיתם מלוח רעה, 'ותשא' כשם שאתה אומר [דברים נד, י] "כי תשה בריעך", חייכם שסופיכם ליפרע. אמר הקב"ה, אתם בכיתם בכייה של חינום, אני אקבע לכם בכייה לדורות, ומן אותה שעה נגזרה גזירה על בית המקדש ליחרב ושיגלו ישראל לבין אומות העולם, שנאמר [תהלים קו, כו] "וישא ידו להם", נשיאת יד כנגד נשיאת קול, עכ"ד דהילקוט בפרשת שלח.

וכן בפרשת דברים, בפסוק "ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו וגו' לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו וגו' וגם בני ענקים ראינו שם" [דברים א, כז-כח], (עיי' שם ברש"י: 'ותרגנו' - לשון הרע, וכן 'דברי נרגן' - אדם המוציא דיבה). ובמדרש ילקוט [דברים, רמז תתה] בפסוק 'ותרגנו באהליכם' אמר, מלמד שהיו יושבים בתוך משכניהם ואומרים דברים כמתלהמים, שנאמר "דברי נרגן כמתלהמים", בוכין ומבכין כמת להם (דרש 'כמתלהמים' - כמת להם), נוטלין את בניהם ואומרים אוי לכם סגופים, למחר יהיו צולבין מכם על הצלוב. נוטלין את בנותיהן ואומרים

41. ר"ל דהיה קשה ליה למדרש על הלשון המרגלים ע"י האיום והפחד שעשו המרגלים כל אחד ואחד בתוך שבטו בבית של כל אחד ואחד, וכאמור. על העדה האמור בפסוק, על זה דרש דנעשו כל העדה כחבורה אחת וגעו ובכו יחד בכייה זו של

להם אוי לכם דוויות אוי לכם סגופות, למחר יהיו הורגין מכם ושובין מכם ומעמידין מכם בקלון, עכ"ל. הרי לפניך שהמרגלים שהיו הראשים שבישראל וכל האומה נתנו בטחונם בידם ושלחו לרגל את הארץ כדי שידעו איך למהר בכניסתם לארץ לירש וליישב את ארץ אבותם, מעלו ובגדו בבטחון זה שכלל ישראל נתן בידם. וזה שאמר משה והוכיח [דברים ט, כג] "ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמור עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם" (ר"ל דכל תכלית של שילוח המרגלים היה כדי לעלות ולירש את הארץ), ולבסוף "ותמרו את פי ה' אלקיכם" וגו' [שם א, כו].

וראו אחי איך שהשתמשו אז ב'מאדערנע מדות' שהדרך להשתמש בזמנינו כשרוצים לרכוש את לב ההמון לדבר מה, שקורין 'פראפאגאנדא' [=תעמולה], והשתמשו בעבודת ה'פראפאגאנדא' במדה גדולה כל כך, כאשר יסופר במדרש הנ"ל שכל נשיא הלך בתוך שבטו ונכנס לתוך ביתו ועשה עצמו כאדם הנופל מחמת חולשה או צער, עד שהתבהלו כל בני המשפחה והקימו אותו וחזרו ונפלו, ושאלו אותו מה לך אבי! מה לך מרי! והוא אומר להם שמחמת דאגה עליהם ועל חייהם ועל כבודן של בנותיהן הוא בחולשה גדולה כל כך עד שנפל ארצה, והתחיל לבכות עד שהם מבכין עמו, וכה עשו בכל משפחה ומשפחה ומשכונה לשכונה, עד שנעשה כל העדה חבורה אחת, חבורה של בוכים בקול גדול עד למרום, הכי תמצא 'פראפאגאנדא' גדולה מזו! אשר גם בזמנינו לא במהרה תמצא כזה. והגיעו לזה על ידי שלא חסו על הטירחא ליכנס בתוך בית של כל אחד ואחד משישים ריבוא אנשים ע"י שלוחיהם ושליחי שלוחיהם, ולאיים ולהפחיד את אנשי הבית, עד שגעו כולם כל העדה כחבורה אחת בכייה עצומה עד למרום. וזה שאמרו ישראל [שם פסוק כח] "אחינו המסו את לבבנו", ע"י שרגנו באוהל של כל אחד ואחד. וזה ג"כ מה שאמר משה [שם פסוק כז] "ותרגנו באהליכם", וגם דוד אמר [תהלים קו, כד-כה] "וימאסו בארץ חמדה... וירגנו באהליהם", דייקא באהליהם, היינו ע"י שריגנו באוהל של כל אחד ואחד מהם, עי"ז עלה בידם למאס אצל כל העדה כחבורה אחת את ארץ חמדה.

- סג -

ועתה אחי, התבונן וראה איך שלא התעצלו אז להשתמש באמצעות שונות של כזביות וערמומיות, ולא חסו על שום טירחא להטריח ולשלוח באוהל של ששים ריבוא אנשים כדי להתעות את כל העם ולעורר בקרבם שנאה ושטנה ומיאוס בארץ חמדה, והשיגו כל זאת ע"י ה'פראפאגאנדא' העצומה וגדולה שהשתמשו בה, ועלה בידם לעשותם כולה כחבורה אחת נגד ארץ חמדתינו, כדי להשיג מטרתם האנוכית שבקרב הנשיאים מנהיגי העדה בעת הזאת⁴², וגרמו לנו את הגליות המר שעברו עלינו זה כאלפיים שנה אשר אנו עודנה בקרבה,

42. ויתורגם בלשון אשכנז: 'זועגען איהרע עגאָאיסטישע ציעלע' - וכמו שהבאתי לעיל בשם הזוהר

ואין אנו רואין סוף וקץ לגליותינו, ואדרבה עוד מתגברת עלינו מדי יום ביום עד שהגענו עתה למה שהגענו. וכל זאת נגרם לנו ע"י מלוה הרעה, כמו שהמדרש הנ"ל קורא לעוון זה דמרגלים ל'מלוה רעה' שעשינו אז, שאמר הקב"ה חייכם שסופיכם ליפרע ועדיין לא נשתלם חוב זה, על כן אנו מוכרחין לסבול כל מה שבא עלינו. וגם במדרש איכה [רבה א, כג] אמרו, חובה בישראל הלוו לדרות בכייתם זאת. נמצא דכל זמן שלא נשלם חוב זה אין לצפות שייטיב מעמדנו ח"ו.

והנה איתא במגן אברהם בהלכות חג השבועות [סימן תצד] הטעם שאנו נעורים בליל שבועות, כדי לתקן מה שקלקלו אבותינו אז במתן תורה שהיו ישנים בלילה הזאת. והנה אם על קלקול קל כזה עלינו לתקן, והנהיגו באמת רבותינו לתקן זאת, על אחת כמה וכמה שעלינו לתקן קלקול רב כזה אשר כל חיינו וכבודנו וכבוד השי"ת וכבוד תורתנו הקדושה וכבוד מלכות בית דוד וכבוד ארצנו הקדושה תלוי בה. על כן ברור כשמש לכל הרוצה להודות על האמת שאין לנו עצה אחרת לצאת ממעמדנו הרע הזה שאנו בו זה כאלפיים שנה בשביל החוב בישראל שלנו אז, עד שנתקן ונשלם חוב זה, ואז כשנקרע שטר חוב זה מעלינו נצא בעזר השם מהגלות החל והמר הזה ביד רמה, ונשכון כבוד בארצנו הקדושה, וישבו בנים לגבולם בב"א.

והנה כמו גבי תיקון דליל שבועות, דהתיקון הוא דאנו משלימין עתה מה שהיה לנו צריך לעשות אז להיות נעור כל הלילה ולהכין עצמינו בקישוטי כלה על יום המיועד, עת שהקב"ה יבוא בברית אירוסין ונישואין עם כנסת ישראל תחת החופה שהוא מעמד הר סיני, ויען שאנו היו מחסרין אז זאת אנו משלימין עתה זאת בכל שנה ושנה. כמו כן בתיקון הקלקול של המרגלים ושל כל דור ההוא שגרמו לנו חוב רעה כל כך שעלינו לפרוע אותה עד היום הזה, הוא ג"כ שעלינו להשלים את מה שחסרו אז, ובשילום החסרון ישתלם החוב ויקרע השטר חוב מעלינו, ואז נזכה בעזר השם להישועה הגדולה והנפלא שעניי כל ישראל מצפין עליה בכליון עינים כל כך.

והנה כבר הבאתי לעיל [פרק שלישי, אות טז] בשם ספר הקדוש מגיד מישורים, להמלאך של רבינו הבית יוסף, שגילה למרן הבית יוסף דכוונת משה רבינו בשילוח המרגלים היתה דהם יבואו בחזרה ויספרו בשבח ארץ ישראל ומעלותיה, אז יעוררו בזה בלבות עם ישראל תשוקה וחמדה וכסיפה לארץ ישראל, עד שיבער בלב אדם הישראלי חשק וחמדה עזה

הקדוש ובשם השל"ה הקדוש - 'האבען זיא איררע געפיהרט דאס גאנצע פאָלק ישראל מיט איינע פאלשע פראפאגאנדה, דאס זיא אללע געשטאנדען דא וויא איין מאנן געגען ארץ ישראל [= מחמת מטרותם האגואיסטית הנהיגו את כל עם ישראל ע"י תעמולה שקרית, ועמדו כולם כאיש אחד בהתנגדותם לארץ ישראל].

ליכנס לארץ בעת היותר קודם, וע"י אש התשוקה הזאת לא"י יהיו כדאים לירש את הארץ אף שמצד עצמם לא היו כדאים לזה, זה היה כוונת משה רבינו בשילוח המרגלים. אבל המרגלים עשו היפך זה בשביל נגיעת עצמם, ואדרבא עוד עוררו שנאה ומיאוס בלב האומה לא"י באמצעות שונות ובפעולה רבה שהשתמשו בזה, וכמו שהזכרתי לעיל. נמצא דאם אנו רוצים לתקן זאת מוכרחין אנו להשלים עתה מה שהם חסרו אז, היינו לעשות פעלים לעורר אהבה וחמדה בלבבות עם בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם, להיותם חושקים ומחמדין לארץ חמדה של אבותינו, ואש יקוד בקרבם לבוא ולירש את הארץ הקדושה, ויחמדו אליה יותר מכל חמדה שבעולם, זאת יהיה תיקון השלם לקלקול רב הנ"ל, ובזה יהיה נפרע החוב הישן שעשינו אז מראש היותינו לעם המעמים עלינו כל כך עד היום הזה בצרות חבולות ושונות ותכופות עד שכמעט אבדנו וגווענו ותמנו לגווע ח"ו, ובעשותינו תיקון הנ"ל יופסק החוב ויהיה נקרע השטר חוב מעלינו, ויום הישועה בוא יבוא לנו בהפלאה גדולה ובמעלה יתירה, וזה היום שקווינו לו ונגילה ונשמחה בישועתו בב"א.

אך צריך לך לדעת אהובי אחי! מה שאמרו חז"ל במדרש [תנחומא בשלה, סימן כד], דצדיקים במדה שמקלקלין, בה במדה הם מתקנין. על כן במדה שהיו משתמשין אז אבותינו לקלקל חשקת ישראל לארץ ישראל, בה במדה מחוייבים אנו להשתמש להלהיב בלבם ולהבעיר בקרבם אש החמדה לארץ ישראל. וכמו שעשו אז בהשתדלותם כל העדה כחבורה אחת נגד א"י, צריכין אנו עתה לעשות בפעולותינו כל כלל ישראל כחבורה אחת בשביל ארץ ישראל. וכמו שעשו אז דור של המרגלים עבודה רבה של 'פראפאגאנדא'⁴³, מה שקורין עתה 'פראפאגאנדא-מיניסטריאום' [= משרד התעמולה], כמו כן צריכין אנו להעמיד ג"כ איין פראפאגאנדא-אפאראט, דאס זיא איינדרינגען זאָללען אין יעדעם איינצעלנעם יודישעם הויזע, אונד בעארבייטען זאָללען יעדע יודישע נשמה פיר ארץ ישראל [= לייסד כלי תעמולה, שיחדור בכל בית יהודי ושיפעיל כל נשמה יהודית למען ארץ ישראל], ממש כמו שעשו אז המרגלים, וכמו שמספר לנו המדרש הנ"ל באריכות, אם נעבוד בפעולות כאלה אז יעלה בידינו בעזה"י לעשות את כל כלל ישראל כחבורה אחת בעד א"י, ובזה נשלם החוב בישא הנ"ל ויתקרע השטר ויתוקן הקלקול, ויסתלק הקטיגור ויתגבר הסניגור, ויום הישועה יבוא, ויקויים בנו הקרא [תהלים צו, יא] "ישמחו השמים ותגל הארץ", כי השמחה יהיה בעליונים ותחתונים, אמן כן יהי רצון.

— סד —

עייין בספר בית רבי [ח"א ע' 110], לרבינו שו"ע התניא, דכמה עניינים אשר למדו מן

43. 'איינע גאנצע פראפאגאנדא ארגאניזאטיאן, זיא האבען אָרגאניזירט מענשען צו פראפאגירען געגען ארץ ישראל' [= אירגון שלם של תעמולה. הם אירגנו אנשים לצורך תעמולה אנטי ארץ ישראלית].

המלחמה שהיה אז בזמנו, מלחמת מלך נאפאלעאן עם מלכות רוסיא, כמו כן לנו ללמוד מן הנהוג בזמנינו בין המלכויות שעושין קרב זה עם זה, שהעמידו איינע פראפאגאנדא מיניסטעריאום [= משרד תעמולה], ותעודתה היא בייחוד לרכוש את לב ההמון לעניינים ע"י ה'אויפקלארנגס-ארבייטען' [= פעולות הסברה] שעושה כת של הפראפאגאנדא הנ"ל. כמו כן יש לנו ללמוד, שלרכוש את לב ההמון לרעיון הקדוש והנשגב הנ"ל, צריך להעמיד בייחוד אנשים גדולים מחוננים בדעת אמת ובבינה יתירה וממולאים ביראת ה' ובכשרונות מסוגלים להאיר את עיני העם קדוש מזה שהם מחוייבים לעשות בענין היישוב א"י, ולעורר בהם התשוקה והחמדה לרומם את קרן הארץ ולהקימה מעפרה.

ומצאתי גם בתנא דבי אליהו [פ"ה] אשר משם יש ללמוד שדבר כזה שרי ללמוד מהם וממנהגיהם, אף זולת מה שמצאתי בספר של בית רבי הנ"ל, כי שם מבואר דאלקנה תיקן לעלות לרגל בקיבוץ עם רב ובהרגש גדול כדי שיהיה ברוב עם הדרת מלך, ואמר להם לישראל למדו דרך עבודה מן הכנענים ומן העכו"ם שעשו דרך עבודה לעבודה זרה שלהם אעפ"י שהם הבל וריק, ק"ו שאתם צריכים לעשות דרך עבודה ולעלות לפני ארון ברית ה' שהוא אל חי וקיים, בריך שמויה לעלם ולעלמי עלמיו. אמר להם שיעלו כולם עמו, וכשעלו עמו דרכן היה ללון ברחובה של עיר כדי לעשות פרסום, עיי"ש באריכות איך שהמשיך את לבם של ישראל שיעלו עמו ברוב המון חוגג כדי להדר את פני מלכו של עולם, והקב"ה הכיר לו תודה על זאת ונתן לו בשכר זאת את שמואל הנביא. וסיים התנא דבי אליהו בזה הלשון: הא למדת בשכר מעשה אלקנה - שמואל, עיי"ש. הרי דלמד לעשות 'אָרגאניזאטיאָן' ו'פראפאגאנדא' לדבר שבקדושה ממנהגי הגוים להבדיל, א"כ לא נפלאות היא דברי שאמרתי ללמוד מהם בענין עשיית ה'פראפאגאנדא' על דבר חיבת הארץ. אך לענין שלפנינו בלאו הכי אין אנו צריכין לזה ללמוד מהגוים, כי באמת אז עשו ועבדו דרך עבודה זו ממש נגד ה' ונגד הארץ, ממילא החיוב לנו לתקן זאת ולעשות דרך עבודה זו לכבד את ה' ובשביל הארץ.

וידעתי בטח דאם היינו עובדים בדרך זו מאז ומקדם להשכיל את לב העם ולהודיעם מגודל המעלה שיש בחיבת הארץ ומהחמדה לה, שבשביל זה לחוד נוכל לזכות לגאולה, וכמו שכתב המלאך לרבינו הבית יוסף, אז לא היינו באים לידי דבר זה שימצאו אנשים תמימים טהורי לב אפילו בני תורה שיחשבו שאסור לדרוש ברבים בשביל חיבת הארץ ושאסור לשמוע דרשות כאלה, ועוד זאת לדבר דברים כאלה אשר צורם כל אוזן שומע, שעל כן יצאה הקצף על אחינו בני ישראל ממדינות אחרות יען שעסקו ביישוב הארץ, ושעל כן יושבי אונגארן ניצולו יען שרחקו מעליהם התעסקות כאלו. ובאזני שמעתי מאנשים תמימים בעלי בתים פשוטים יראי ה' ההולכים בדרך תמים, וגם מחסידים בעלי תורה, שהתחממו לדבר על העוסקים בחיבת הארץ ושפטו משפט העקום הנ"ל, והם לא ידעו ולא הרגישו שנפלו בחטא של המרגלים הנ"ל, ועוד הגדילו בזה החוב הישן הנ"ל, ובתום לבבם הם מגדילים בזה

חרון אף ה' ח"ו. ה' הטוב יכפר בעדם בעד דבר זה, כי רק מחמת אי ידיעתם הם דוברים כן, ואינם יודעים עד היכן הדברים מגיעים, וכל זאת הוא מחמת שחסר להם הידוע במקצוע הגדול הזה. על כן החיוב להודיעם וללמדם עיקר הגדול שיש בזה, כי בזה נתקן קלקול הישן הנ"ל, ונלמדם לחשוק ולכסוף את ארצנו, וח"ו שלא לעורר שום שנאה ושום שטנה על יושביה, ובזה נרצה את פני האדון ה' ונזכה לגאולה שלימה בב"א.

- סה -

ודע עוד אחי, דדבר זה לעשות 'פראפאגאנדא' בעד ארץ ישראל, אם אנו רוצים לתקן בזה מה שקלקלו אבותינו, אז צריך להיות שיהיה בדמיון שוה ממש כמו שהיה אז. וכמו שאז יצא ה'פראפאגאנדא' לרעה נגד א"י מהראשים וממנהיגי העדה, כמו כן עתה, אם אנו רוצים לשלם את המלוה הרעה הנ"ל שהשטר חוב יקרע מעלינו, צריך ג"כ שיהיה ע"י אנשים ראשי העדה, שהם יהיו הראשונים בזה לפקוח עיני העם ולדבר על לבם, דמה לנו להשתקע בארצות הגלות שהמה ארץ נכריה לנו, ובאוויר עכור ומוזהם לנו, ולזרוע לריק כוחנו, ולעינינו עשקו עמלינו, וכדומה מהדברים לדבר על לבם, לעורר בקרבם אש וזיק אהבה לארץ חמדתנו, אשר עי"ז בעצמו נזכה להגאולה, וכמו שהבאתי בשם המגיד של הבית יוסף, וגם המהרש"א בתענית [טו, א] כתב כן, וכמו שהבאתי לעיל בשמו דע"י שישאל אהבים אבניה ועפרה של א"י אנו מקרבין את העת מועד של הגאולה, והם יעשו את כל כלל ישראל כחבורה אחת בעד ארץ ישראל, אז ישולם חובא בישא הנ"ל. ואם יתרשלו בזה הראשים, אזי ח"ו מרחפת עליהם הסכנה, דהם יפרעו את הלואה רעה זו שעשו אז, מפני דקיי"ל בחושן משפט [עו, ב] דשותפים שלוו מאחד, רצה גובה את כולה מאחד, דכל אחד נעשה ערב בעד חברו, ומאיזה שותף דעדיף ליה למלוה גובה חובו כולה ממנו. א"כ גם גבי חובה רעה שעשו המרגלים וכל הדור ההוא שנעשו כולם כחבורה אחת, וכמו שהבאתי לעיל בשם המדרש, א"כ הוויין אז כשותפין שלוו מהקב"ה, א"כ אם רצה השי"ת יוכל לגבות כל החוב של כלל ישראל בעד גרמת הגלות מראשים שבישראל, ומה גם אז גרמו הלוואה זו רק הראשים והם היו העיקריים בהלוואה זו, א"כ עליהם מוטל לשלם זאת.

ובנה יובנו דברי רבינו האור החיים בפרשת בהר [ויקרא כה, כה] שכתב דמנהיגי ישראל שבכל דור עתידין ליתן את הדין עבור שעוד אנו שוהין בגלות, מפני שהיה להם להלהיב את לבות בני ישראל על חיבת הארץ. ואם שהוא ז"ל כתב דהחוב על מנהיגי ישראל להגביהן ברוחניות שיהיו כדאין לגאולה, עיי"ש, אך הוא בעצמו כתב [שם פסוקים כו-כז] דייסורי חבלי משיח שיסבלו הוא משלים את התשובה, וכבר סבלנו עתה בימינו די והותר מחבלי משיח, אשר מעת שנעשו ישראל לעם לא נהייתה צרה כזאת, וא"כ גם מדת התשובה לא חסר לנו עתה, רק זאת חסר לנו, חמדת וחיבת הארץ שבשבילה אנו באים לארץ, וכדברי המגיד והמהרש"א הנ"ל. וגם כי האור החיים בעצמו כתב בפרשת בלק [במדבר כד, יז] שאם לא יעשו

תשובה יבוא הגאולה עפ"י דרך הטבע, וא"כ כמונו היום שאי אפשר להביא את העולם לידי תשובה כמו שאנו רואין, ועיין ג"כ במדרש ילקוט סוף תרי עשר [רמז תקצה], דאמר רב יהודה שלא יעשו ישראל תשובה עד שיבוא אליהו, וא"כ על כרחך אנו מצפין על הגאולה רק בדרך הטבע, וא"כ כעת החוב על מנהיגי הדור להלהיב את לבות בני ישראל ליקח חלק בקירבת הגאולה ע"י ההכנות שהמציא לנו השי"ת בדרך הטבע, כי אין אנו זוכין שיהיה עפ"י נסים נגלות, רק לנסים המלוכשים בטבע כמו שהיה בימי כורש, נס מלוכש בטבע, כמו שביאר כל זאת רבינו בקדושת לוי בקדושה ראשונה [ע' שלז]. וא"כ החוב מפרנסי הדור לאמץ כל לב ישראל בזה לסייע בשילום הלוואה שעשו ישראל אז בדור של מרגלים בשותפות ובחבורה אחת, ההויין כשותפין שלווין דנעשים ערבין זה לזה, ואם רצה מזה גובה ואם רצה מזה גובה, וגם כאן כל אחד מישראל ערב בעד גלותינו המר ששוהה כל כך בארוכה, וביותר ערבים על זה המנהיגים שמהם יצאה הלוואה הרעה הזאת, וגם שיש בידם להזהיר ולעורר את העם על חיבת הארץ ולחמוד עליה.

וכן כתב הגאון שר התורה מדווינסק, בקונטרס ישוב א"י [נה, א], וזה לשונו: ובפרט הגאונים היושבים באהלי התורה והחכמה על כסאות הרבנות למקומותיהם, ה' יאריך ימיהם, עליהם החובה והמצוה לפרסם את המצוה החביבה הגבוהה והעמוקה הזאת הנוגעת לכללות קיום התורה ותכונת כל אומנתו, שמפני אריכות ההמשך הנורא של הזמן הגלות כמעט נשכחה מלב רבים, ועוד נמצאים כאלה המתעקשים להתנגד אליה בפומבי, והשגיאה הזאת של אלו המתעקשים לא במהרה ינתק אם לא יתעוררו רבנינו הגאונים יושבי על מדין להפרידם מהם, עכ"ל.

ואם המנהיגים לא יעשו כן, המה יעכבו מלשלם חוב ישן הנ"ל, וממילא יעכבו בזה את הגאולה, וא"כ ח"ו יגבה הקב"ה את כל החוב מידם בעד כל ישראל, כדין הלוואה בשותפות שהמלוה יכול לגבות מאחד בעד כולן, ומה גם היכא שהאחד גורם שלא לשלם את הלוואה. וזה שאמר האור החיים הקדוש שהמנהיגים עתידין ליתן את הדין בעד זה, ואנכי הראיתי לך לדעת שהוא בנוי על דין המבואר בחושן משפט [סי' עז], ודו"ק⁴⁴.

44. ובהקדמה לספרי שו"ת משנה שכיר [ח"ב] שהדפסתי בשנות תרצ"ט-ת"ש (שמונח עוד בבית הדפוס קאטצבורג בעיר טירנא, השי"ת יזכני להוציאו משם מתוך ישועתן של ישראל בקרוב, וצר לי מאד על ספר זה, כי הרבה טרחתי עד שנדפס, והוא ספר גדול בכמות, מחזיק מאה וחמשים דפים, ובאיכות יש בו רי"ד תשובות על ארבעת חלקי שו"ע, וכמעט כולם להלכה ולמעשה), ביארתי מאמר קרא ביחזקאל [לג, ז-ח]

"צופה נתתיך לבית ישראל ולא דיברת להזהיר רשע מדרכו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש", וביארתי דהך תיבת 'דמו' תרתי משמע, דם ממש וגם כסף משמע, וכמו שאומר בעזה"י. ואקדים דברי מדרש רבה באיכה [א, כה] בפסוק "ודמענה על לחיה" [איכה א, ב], על כהניה, כמה דאת אמר [דברים יח, ג] "ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה", עכ"ל. והוא תמוה מאד, וכי לא היה להם אז בשעת חורבן הארץ על מה

ועפ"י מה שהצעת לי לפניך כל הנ"ל, תבין מה שכתבתי לעיל, שמלבד נחיצת האחדות של כללות ישראל שבו תלוי גאולתינו, צריך לחבר כל כלל ישראל בכללות אחד במצות עשה דיישוב הארץ גם מצד שילום חוב הישן הנ"ל, דכמו אז נעשו כל ישראל כחבורה אחת לרעה נגד א"י, צריך עתה לעשות מכל ישראל כחבורה אחת בעד א"י לטובה, וזוה נשלם החוב ונקרע השטר חוב, וכבוד ה' יורח עלינו בגאולה שלימה בב"א. וכל זמן שלא נעשה כן, בחינם אנו מתרעמים על הקב"ה על אריכות הגלות כל כך, ובחינם אנו מתפללים בכל הבתי כנסיות ובתי מדרשות 'אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו', כל זמן ששטר חוב של מיאוס ארץ חמדה שעשינו אז - כדכתיב [תהלים קו, כד-כה] "וימאסו בארץ חמדה..."

היו בוכים על הכהנים על שלא השגיחו עליהם שילכו בדרך ה', ואמרו אנו מצידנו היינו יוצאים ידי חובותינו נגדם והיינו נותנים להם מנתם, אבל הם לא יצאו ידי חובתם נגדנו. וזה שאמרו חז"ל: 'בכה תבכה וגו' ודמעתה על לחייה' על כהניה, כמא דאת אמר 'ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה'. היינו שאנו יצאנו ידי המשפט שיש להם עלינו, אבל הם לא יצאו ידי המשפט שיש לנו עליהם, ונמצא שכל הפרס שקיבלו מאתנו גזילה היא בידם, והם הם הגורמים על גורלנו המר ועל חורבן הארץ, שהפרס והמתנות ידעו לקבל מאתנו, אבל להשגיח עלינו שלא נבוא למה שבאנו לא ידעו לעשות, על כן לא עלינו רק עליהם לבכות ולהתאונן. עכ"ד, ודפח"ח.

והלום מצאתי בספר הקדוש בית אהרן [ע' 296], מרבינו הקדוש והנורא נשגב מאד, ממרנא רבי אהרן קארלינער ז"ל, שכתב איגרת תוכחה לרבנים ומורי הוראות, יושבי כסאות למשפט, שמקבלים מהקהל פרס שלהם ונהנים מן ההקדש, שכתב בזה הלשון: ואם ימעלו במלאכתם מלאכת שמים, המה כאילו מועלין ומפגלים ח"ו בקבלת דמים קודש ישראל לה', וממלאים כריסם מקדשי שמים מבלי הנאה לריח ניחוח לה', עכ"ל בקצרה. והוא האריך בתוכחה זו מאד. וזה שאמר הנביא "דמו' מידך אבקש", תרתי משמע. דם ממש, שהאחריות של דמים הנשפכים בישראל ח"ו מידך אדרוש, וכמו שהבאתי בתחילת ספרי מתנא דבי אליהו. וגם כסף משמע, שמידך אדרוש הכסף והפרס שקיבלת ממנו ולא השגחת עליו, נמצא שהיא גזילה בידך. ודו"ק.

לבכות, רק על מתנות אלו מקטני הערך שנתנו לכהן, אתמהה? אבל מדרש זה יפה נדרשת בהקדמה לספר תואר משה על הלכות שחיטה, להגאון בעל מתא דירושלים מפרעסבורג, דכתיב [שם] "וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה", ויש לעיין בלשון 'משפט' דאמרה תורה גבי מתנות כהונה. ונראה דהתורה מודיע דזה הוא משפט משני הצדדים, מצד הכהנים אל העם ומצד העם אל הכהנים. כי בהיות דכהני ה' המה מורים לעם ה' להורות להם דרכי התורה והמצוות, כדכתיב [דברים לג, י] "יורו משפטיך ליעקב", א"כ מתנתם להם הוא במשפט חלף עבודתם שעובדים להם. וכן להיפך, אחרי שמתנות כהונה ניתן להם על השגחתן והוראתם לעם ה', אם לא יעשו הכהנים כפי המוטל עליהם יש ג"כ לעם ה' עליהם משפט, כאשר אמר הכתוב [ישעיה ג, יד] "ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם ביערתם הכרם גזילת העני בבתיכם", דכיון שאין משגיחים על עם ה', הרי מנתם ופרס שלהם גזילה בידם.

והנה ידוע מה שדרשו חז"ל [איכ"ר א, לג] על פסוק "היו שריה כאילים" [איכה א, ו], שכבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו לישראל, נמצא דלא השגיחו עליהם כלל עד שגרמו בזה שאבדה הארץ. והנה בעוד שהארץ עמד בתקפו והעם הלך בשרירות לבם, מבלי מונע מצד הכהנים המורים בעם, לא היה בלבם עליהם על שתיקתם, ואדרבא החזיקו להם טובה על זאת. אבל אחרי שנחרב הארץ והרגישו בצרות וגלות המר שתקפה עליהם,

וירגנו באהליהם", שעפ"י המדרש [ילקו"ש רמז תשמ"ג, הובא לעיל אות סב], מלוה רעה הלזו אז ישראל - עודנו קיים עלינו, ואיך נתפלל שימחוק שטר חוב זה מעלינו כיון דעלינו לשלם ובידינו לתקן זאת, וכמו שאמרת. והוא דמיון ללוה שיש לו לשלם, ויבקש מהמלוה שיקרע לו שטר חוב שיש בידו עליו, הכי יעשה זאת, ודאי לא, וכמו כן היא בנידון דידן. ועלינו לבקש מהשי"ת שיטה לבב כל ישראל להכיר האמת, ויקבלו את דברינו שכתבתי פה, כי הם בנויים על אדני אמת על דברי חז"ל במדרשים, שכל דבריהם אמת וצדק. ודו"ק.

- סו -

וידעתי שגם אלו הצנועים שמושכים ידיהם מזה כוונתם לשם שמים, מפני היראה שאולי ע"י התחברותם לאנשים שהטו דרכם מדרך התורה יזיק להם ולבניהם, הנה עליהם נוכל לומר, אם שכוונתם רצויה אבל מעשיהם אינה רצויה מכמה טעמים. חדא, כבר כתבתי לעיל [פרק שני, אות ט] מהגמרא ותנא דבי אליהו, כמו שאמר הנביא לחזקיהו המלך 'מה דמפקדת עביד ובהדי כבשי דרחמנא למה לך', כמו כן הכא, כיון דבעל כרחך כדי לבנות וליישב את הארץ שהוא מצות עשה מן התורה צריך שיהיה מן הכלל כאיש אחד, דאי אפשר לעשות בד בבד, ומה דמפקת עביד ובהדי כבשי דרחמנא למה לך. ועוד, מצוה גוררת מצוה, ולא יוצמח לשום בר ישראל שום היזק מזה בהשתתפו לדבר מצוה רבה הזו אשר מעלתה הוא גבוה עד רום שמים. ואדרבה, אם ישתתפו בזה רבים מן החרדים יגבירו בזה את קדושת הארץ, וכמו שהבאתי לעיל [פרק שלישי, אות לד] בשם רבינו הקדוש מגור שי' ומהרמב"ן.

ועוד יש לי ראייה ברורה מהקרא דאין טענתם הנ"ל צודקת, מתחילת הוויית אורו של משיח צדקנו שבא מרות המואביה, שאמרה אל בועז [רות ג, ט] "ופרשת כנפך על אמתך כי גואל אתה", והוא השיבה שיש גואל קרוב ממנו, "ליני הלילה והיה בבוקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי" [שם פסוק יג], "ובועז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דיבר בועז, ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני ויסר וישב וגו', ויאמר בועז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו, ויאמר הגואל לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי גאל לך אתה" [שם ד, א-ה]. וכן עשה בועז, שלקח את רות והוליד ממנו את משיח צדקנו. ורש"י פירש: 'פן אשחית נחלתי', זרעי, כמו "נחלת ה' בנים" [תהלים קכו, ג], לתת פגם בזרעי. הרי דהך גואל היה איין פרוממער, דהיה ירא לקחת את רות ולהצמיח את אורו של משיח, פן יגרום על ידה פגם לבניו, ואמר 'לא אוכל לגאול פן אשחית נחלתי', והפסוק האשימו על כך, וכמו שכתב רש"י שם על 'פלוני אלמוני', ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול, אף דהיתה טענתו בצידו 'פן אשחית את נחלתי', אעפ"י כן האשימו הכתוב שלא טוב עשה, יען דאָרט וויא עס האנדעלט זיך לגלות אורו של משיח, טאָר מען ניכט זיין קיין נאר און קוממען

מיט פרומקייט [= כאשר מדובר בענין גילוי אור של משיח, אסור להיות טיפש ולבוא באיצטלא של 'פרומקייט']⁴⁵.

כמו כן בנידון בנין הארץ, דכבר הבאתי מגדולי רבותינו הקדושים דבזכות בנין וחיבת הארץ נזכה לאורו של משיח, קוממען זיין דיא פֿרוממע צו געהן מיט דיא טענה פֿן אשחית את נחלתי, גראדע זא וויא דער 'פלוני אלמוני'. אבער בועז איז געווען א חכם און האט ניכט געגעבן אויף דיא טענה פֿון 'פֿן אשחית את נחלתי', איז טאקע נולד געווארין אורו של משיח.] = באים 'פרוטמע' בטענת 'פֿן אשחית את נחלתי', כאותו פלוני אלמוני, אכן בועז היה חכם ולא התחשב בטענה זו וכך נולד אורו של משיח] כמו כן אין ליתן כלל על טענתם אלו פֿון דיא פֿרוממע, רק נלך ונחבב את ארצנו הקדושה ונמסור נפשינו אליה, ועי"ז יתגלה על ידינו בעזר השם אורו של משיח בב"א.

כיון דהדיבור הוא לבנות את הארץ הקדושה ולהרימה מערמות עפרה, אסור לבוא עם פֿרוממע זאכען כדי צו שטערין דען בנין ח"ו, נור געהען בויען מיט וועם איממער, און צו טראכטען אויף התגברות הקדושה בארץ, והשי"ת יסייע לזה כאשר ביאתי בפנים, אבל לא ח"ו להשביט ולמנוע את הבנין, כי אין זה מעשה החכם, וד"ל.

וכבר הבאתי לעיל [אות יד] דברי החוות יאיר [סימן קנב] דרבי זירא קרא לבבלאי 'הני בבלאי טפשאי' מכח חבכותא דארץ ישראל, הנה חזינן עד כמה כאב לו לרבי זירא על שלא עלו עם עזרא כולם, שגרמו בזה שלא יהיה גאולה נצחית, אף דרבי זירא היה איין ערנסטער מענש [= איש רציני] מאד, שלא עבר מעולם צחוק קלה על שפתיו, כמבואר בנדה [כג.] שעד כמה הטריח רבי ירמיה להביאו לידי גיחוך ולא גיחך, וגם היה מתענה כמה תעניתים על כל דבר קל, כמבואר בב"מ [פה.], כל שכן שלא שח שיחה יתירה, ומה גם לדבר דברי חידודין ולפגוע בכבוד אחרים לקרוא לבבלאי 'טפשים'. אבל הוא הדבר שדיברתי, מפני שמאד היה כואב לו על שהני בבלאי לא עלו לא"י בימי עזרא, שאז היתה גאולה נצחית, מפני איזה פרוממע טענות לא עלו, וגרמו מה שגרמו, על כן קורא אותם 'טפשים', מפני ווען עס האנדעלט זיך זאָלכע גראָסע זאכען וויא עלייה לארץ דארף מען ניכט קוממען מיט שטותים והבלים [= כשמדובר בדברים כה נשגבים כמו עליה לארץ, לא צריכים לבוא עם שטות והבלים. ועיין סוף כתובות [קיב.]. שעד כמה בער בלבו של רבי זירא חיבת הארץ, ודו"ק.

45. הנה העולם אומרים בשם רבינו הקדוש רבי נפתלי מראפשיץ ז"ל, שהיה מישתעי בלשון חכמתא ואמר כי צריך ליהודי כשר להיות 'גוט און פרום און קלוג', [= טוב, יר"ש ופיקח] והא בלא הא לא סגי, כי 'גוט' אליין איז מען א נואף רח"ל, 'פרום' אליין איז מען א שוטה, 'קלוג' אליין איז מען אפיקורס. אבער גוט און פרום און קלוג איז מען א יוד וויע עס ברויך צו זיין, עכ"ד ודפח"ח [אם האדם עוסק בהטבה הרי הוא עלול נואף רח"ל, ביראה הרי הוא שוטה, ואם בחכמה לבדה הרי הוא אפיקורס, ורק בצירוף שלושת התכונות יחדיו הרי הוא יהודי כראוי].

ובאמת מצאתי כי דבריו מפורשים בתוס' בפ"ק דעבודה זרה [כ:]: בשם המדרש [מסכת דרך ארץ פ"ז], דצריך להיות חכם ועניו וירא שמים, ובהדא בלא אינך תרי לא סגי, עיי"ש. וכן מובא מדרש זה באור זרוע הגדול [תחילת הספר, בדרוש האלפא ביתא, סימן מד] עיי"ש, והם הם דברי רבינו מראפשיץ ז"ל. ובעזר הלך בשיטת רבינו הקדוש הנ"ל במה שלא היה מתיירא מפני ה"פֿן אשחית את נחלתי" [רות ד, ו], יען הגם שהיה ירא שמים היה גם חכם, וידע מדברי החובת הלבבות [הקדמה ד"ה וכאשר] שהבאתי לעיל [בהסכמות] מן הזהירות שלא תיזהר הרבה רק עשה מה דמפקדת וקודשא בריך הוא יעשה את שלו, וידע דאס עס האנדעלט זיך לגלות אור של משיח, דארף מען ניכט קוממען מיט קיינע פרוממע זאכען [ראה תרגום למעלה]. בגלל כן זכה שנתגלה על ידו אור של משיח, כיון דהוא עשה את שלו. והכי נמי בנידון בנין הארץ,

וכבר הבאתי בראש ספרי בשמא דהגאון רבן של ישראל, רבי יהושע'לע קוטנער ז"ל, דכתב להגאון רבי צבי קאלישער, דאל יתן ליבו לדברי המנגדים כי לא בהשכל ידברו. והגאון קדוש אלוקי רבי אליהו מגריידיטץ כתב עוד יותר על אלו המתנגדים בזה, כי הוא מסימת עינים של הקליפות רח"ל. וכן הגאון המקובל רבי עקיבא יוסף, בעל לב העברי, אמר עליהם כן, כאשר הבאתי לעיל [באות נב]. ועוד דעה שלישית יש בזה, כי הוא רק מכח עצת של המרגלים שהיו יראים ליכנס לארץ מכח נגיעת עצמם, וכמו שכתבתי לעיל באריכות. כללו של דבר, מי שיש לו מח בקדקדו ומי שיש לו אמת'דיגע אמונה צו השי"ת [= אמונה אמיתית להשי"ת] ואל ארצו, לא ימאס בשום פנים מלהרים קרן ארצנו בשום טענה שבעולם. ומי שהוא שבא בטענות למנוע את העולם מזה, המה טענות של ס"ם וכת דיליה, רחמנא ליצלן מדעתא דילן. וכבר כתב היעב"ץ בסידור [סולם בית אל ט, ד], דהטענות דיש שם פושעים אינה טענה, דמה יש לך פה בחוץ לארץ, עיי"ש. ומכל שכן בזמננו, דאנו רואין מה שנעשה מאתנו, והיכן המה המרכזי תורה מפולין ומליטא ומאונגארין, והעוד לנו חלק ונחלה פה, הלא נכריות נחשבנו אצלם, ויאכל גם אכול את כספנו ואת גופינו ואת כל רוחניותנו. מכל זה, כל בר דעת וירא ה' באמת נוכח לדעת שאין לנו עוד לבקש מאומה פה, רק הגיע השעה לכולנו לשוב לאחוזת אבותינו. וזה אמת וברור לאמיתה של תורה, וכל החולק על זה חולק על האמת ועל התורה. ודו"ק.

- סה -

עוד אמשול לך משל אחי! ואספר לך מעשה שאירע לי לעצמי ובדידי הוי עובדא, בברחי ממדינה של גיהנם להציל את נפשי הערמה, לא יכולתי ליקח עמי שום חבילה של חפצים, ולא הצלתי עמי שום דבר רק תפילין של רש"י לחוד, ואפילו תפילין של ר"ת מוכרח הייתי להשאיר, כי כך היה אופיה של ההברחה שלא ליקח כלום עמו, אבל תפילין דרש"י לא השארתי כי לא היה אפשר לי להיפרד מהם, כי המה עולין לי לרכוש היותר גדול שבעולם כי אין לי להם תמורה, ועוד בילדותי עוד קודם מלחמת העולם הראשון רכשתי אותם, והנחתים לכתוב אצל הסופר המפורסם צדיק תמים רבי חיים סופר ממונקאטש ז"ל, בגלל כן הם חשובים לי מאד, ואין אני זז בלא הם אף זיז כל שהוא.

וכשבאתי לכאן עיר הבירה היה חסר לי תפילין דר"ת וטלית, והנני מכיר תודה לידידי הרב הגאון צדיק תמים, בנן של קדושים, מו"ה ישראל דוד מרגליות שלעזינגער, רב בבית המדרש 'לינת צדק' דפה, שבהשתדלותו נתן לי בע"ב נכבד וירא שמים, מו"ה חיים מרדכי שטערן נ"י, תפילין דר"ת מאד נאים ומהודרים, ממש החיה את נפשי בזה. וכבר היו לי שני זוגי תפילין הנ"ל, אבל היה חסר לי עוד טלית. ואזכיר את ידידי הגביר ר' וואלף רייכמאן נ"י מפה לטובה, שהוא נתן לי טלית להתפלל בו. וכבר עזר לי השי"ת שהיו לי שני זוגי תפילין וגם טלית להתפלל בהם, אבל לא היה עוד הכל בשלימות, כי היה חסר עוד לי אבנט להתפלל

בו. ועזר ה' אותי גם בזה, כי יש לי פה תלמיד ותיק אחד שלמד בשיבתנו, הוא נתן לי 'גארטעל' להתפלל. אבל עוד לא היה הכל בשלימות, כי אחר שהיו לי כל חפצי קודש הנ"ל עוד היה חסר לי סידור להתפלל בו. ואזכיר תודה לידידי תלמידי הרבני המופלג בתורה וביראת שמים, כמו"ה זלמן לייב קליין נ"י, חד מנטורי דחברא ש"ס דקהל יראים פה עיר הבירה, גם תלמיד מו"ח הגה"צ ז"ל, שהוא נתן לי סידור להתפלל. וב"ה שהזמין לי כל חפצי קודש הנ"ל שצריכין לי בכל יום להתפלל במ. אבל בכל זאת בכל עת בבוקר כשרציתי להתפלל היה לי יגון ואנחה בחפצי קודש הנ"ל, כי תמיד לא היו לי מזומנים כולם בבת אחת שאוכל להתפלל במ בלי מפריע, כי פעם היה חסר לי תפילין דרש"י ופעם תפילין דר"ת, וכשהיו שניהם מזומנים היה חסר לי הטלית, ופעם חסר לי ה'גארטעל', ופעם הסידור, וכה היה לי מדי יום ביומו, עד שבקישוי עלה לי להכניס שיהיו כולם מזומנים בידי בפעם אחת. וכל זאת גרם לי יען שלא היה לי 'טלית בייטל' [= נרתיק הטלית] ליתן כל חפצי קודש בה, כדי שיהיו מכוללים יחד ושלא יתפזרו לכאן ולכאן. עד שריחם עלי ידידי תלמידי ר' זלמן לייב הנ"ל ונתן לי גם 'טלית בייטל', והנחתי את חפצי קודש הנ"ל בה'טלית בייטל', ומאז היה לי נחת ועונג, שבכל עת שהלכתי להתפלל מצאתי הכל מוכן ומזומן ולא היה חסר לי כלום מהם, והייתי עושר מילך [= עשיר גדול] ובלב מלא שמחה מה'טלית בייטל' הנ"ל, שעשה לי טובה גדולה הזאת לקבץ ולאחד לי את החפצים הנ"ל בכל עת שמצטרך לי, מבלי שאצטרך לילך ולחפש אחר כל אחד ואחד.

והתבוננתי על גודל כוחה של 'טלית בייטל' הזאת, שיש לה כח הקיבוע והחיבור לחבר את הכל יחד, שלא יחסרו ולא יפרדו זה מזה בשום פעם, ו'טלית בייטל' הזאת נתן השינוי והערך אל החפצים הנ"ל שיוכלו למלאות תפקידם לעת המצטרך. אבל אחר ההתבוננות רב בכוחה של ה'טלית בייטל' הנ"ל, ראיתי והכרתי, שעם גודל כח הקיבוע שיש בה אין בכוחה להשפיע איזה השפעה של שינוי למעליותא או לגרועותא בכל החפצים שמונחים בה, כי לעולם לא מצאתי ששום אחד מחפצי קודש הנ"ל שירד מקדושתו או שיתחלף בעצם באחר, כי תמיד מצאתי את תפילין דרש"י כמו שהיו ולא נתחלפו זה בזה, כי מעולם לא נעשה מתפילין דרש"י - תפילין דר"ת, או מר"ת - רש"י, וגם לא נעשה מתפילין - 'גארטעל' או סידור או טלית, וכן להיפך. וראיתי כי אין לה'טלית בייטל' רק כח קיבוע גרידא, שמקבץ לי את החפצים הנ"ל שלא יתפזרו אנה ואנה ולא יחסר לי שום אחד מהם בכל עת שמצטרכים לי, אבל אינו משפיע שום השפעה עליהם כלל וכלל. עד כאן המעשה והלימוד שלמדתי מ'טלית בייטל' הנ"ל.

והמעשה של 'טלית בייטל' הנ"ל הוא דמיון מתאים לישראל בגולה, שיש בינינו מדריגות ומדריגות שונות, ישנם שהן בקדושה גדולה כתפילין דרש"י, ויש שהן בקדושה דר"ת, ויש שהן במדריגת טלית, ויש שהן במדריגת ה'גארטעל', ויש שהן במדריגת הסידור'ל, והן פשוטי

העם שהם יהודים פשוטים כמו סידור'ל שהוא פשוט, ויש שהן פחותי ערך אבל אעפ"י כן הם יהודים. וכל אלו הכתות צריך שיהיו באגודה אחת ובקשר אחת, כדמוכח ממצות ארבעה מינים, כמבואר בפייט לסוכות ובמדרש [ויק"ר ל, יב], וגם כי צריכין אנו זה לזה, כאשר ביאר זאת היטב רבינו מצאנו בספרו דברי חיים על התורה [בהשמטות לפ' ראה] בדמיון הגוף, שיש בגוף חלקים שונים שהנפש תלוי בהם, והם העיקר שבגוף, כמו הראש והלב, ויש חלקים שהם אינם עיקר בחיי האדם, כמו הידים והרגלים, דהא יכולים לחיות בלי ידים ובלי רגלים. היכול הראש לומר לרגלים או לידיים איני רוצה להיות בקושרים עמכם מפני שאני יכול לחיות זולתכם, וכדומה מן הטענות, יען שהם פחותים ממנו אינו רוצה שיהיה בשייכות עמהם. ודאי לא, כי אם דיכולים לחיות בלי ידים ובלי רגלים, אבל איזה חיות הוא בלי ידים ובלי רגלים, רחמנא ליצלן מחיות כזאת. אבל האמת היא דיש צורך להראש לרגלים, דכל כח המשא הוא ברגלים וכל כח הפעולה היא בידים, והן משלימים הקומה השלימה שבאדם, ואז הוא אדם השלם. וכמו כן הוא באומה, אם דיש אנשים ברמי השגה ובדעת שלימה, וישנם אנשים קטני הדעת ופחותי ערך, אבל כולם צריכים להאומה ומשלימים אלו את אלו, וצריכים להיות באגודה אחת. ע"כ תוכן דברי רבינו שם⁴⁶. אבל מכח פזרנו בין הגוים אי אפשר לקבץ אותנו בקיבוץ אחת, ותמיד יש חיסור בנו, וזה חולשתינו, ועל כן יד הכל שולטת וממשמש בנו ואנו בין עצמינו קטועים גדועים זה מזה, כמו שתיארתי לעיל [באות נה] את התואר 'גלות יוד', והכל בשביל שחסר לנו דבר שיקבץ אותנו בקיבוץ אחד שבל יתפזרו החלקים שבנו.

על כן, אם נתקן את קלקול הישן הנ"ל בעזר הבורא, ונחדש בנו את האחדות להתאחד כל כלל ישראל בקיבוץ אחד לקיים את מצות עשה דיישוב הארץ, ובענין זה נעשה אותנו כחבורה אחת, כאשר ביארתי לעיל בארוכה דרך מצוה זו לבד מסוגלה לאחד את ישראל כולה ולעשותם גוי אחד, אז יהיה חבורה הנ"ל רק ה'טלית בייטל' הגדולה של האומה הקדושה, שיקבץ בקיבוץ אחד כל חלקי ישראל שבעולם, אבל לא מוכרח שישפיע על החלקים איזה השפעה להיזק, כי כל אחד ואחד יוכל לסדר עניינו כפי מה שהורגל מימיו. החסידים יעשו להם 'קלויז' ללמוד ולהתפלל ולחנך בניהם כפי אוות נפשם הטהורה, וכן הפרושים בקדושה ובטהרה, וכן אינד. ורק בנוגע בבנין הארץ וביישובה יד אחת לכולנו כאיש אחד ובלב אחד, וכל ישראל כחבורה אחת בפרט זה, וכמו שהיו בימי עזרא כאיש אחד, וכמו שהבאתי לעיל, ובזה ישולם חוב הנ"ל ויתרומם קרן ישראל, וכל אחד יבוא בשלום על מקומו, ואדרבא יתרבה הדעת, וכמו שהבאתי לעיל בשם רבינו מגור שליט"א ובשם הרמב"ן, דבריבוי יראי השם נתרבה הדעת ע"י ההשפעה שמושפיעים על סביבותם אף בלי שום עשייה לזה, ויתקיימו דברי רבינו הרמב"ם שהבאתי כמה פעמים לעיל, דאחר שיתקבצו רבים מישראל

46. ועיין לעיל [אות לג] שהבאתי מרמב"ם בהקדמה לזרעים, שעל כן הניח הקב"ה רשעים בא"י, כדי לעשות חברה לצדיקים להסיר השממה.

יתן ה' בלבבותם רוח טהרה, ויטו שכם אחד לעבדו בלבב שלם ולקיים מצוותיו יתברך שמו, אמן כן יהי רצון.

- ט -

כללו של דבר, שבפרט בנין הארץ מוכרח לכולנו להתאחד בכלל אחד, כי רק אז נראה ברכה אי"ה במעשה ידינו, רצוני לומר רק עקאנאמיש מוססען וויר איינס זיין אונד צוזאממען ארבייטען [= רק כלכלית מוכרחים כולנו לשתף פעולה כאיש אחד], כאשר הוכחתי לעיל שאך בכח הייחוד והחיבור של כלל ישראל בכנופיה אחת מונח הישועה והגאולה, וגם ה'פראקטיקא' מוכחת כן, כאשר אנו רואין עתה ממלחמות העמים שכל צד של שתי המערכות שעומדים זה כנגד זה, בזה תולין כל נצחונם, בהתאחדות העמים לעמוד יחד ובאגודה אחת במטרה אחת כאיש אחד ובלב אחד, בלי פירוד לבבות ובלי חילוקי דעות, כדי להשיג המטרה שבעבורה עושין המלחמה, ואלמלי היו חילוקי דעות בצד מן הצדדים, בזה היו נותנים יד לצד שכנגדם להתגבר עליהם, ועל כן כל התפעלותם של הצדדים הוא לשמור אחדותם אפילו בעל כרחם, שמכריחים כל הכתות שהיו ביניהם בשעת שלום, עתה בשעת מלחמה אין להתגודד באגודות אגודות, רק כולם יתאגדו באגודה אחת במטרה אחת כדי לנצח בזה את האויב האורב עליהם לאבדם. וכה הוא מוכרח לעשות גם בנו, כי רק עי"ז נשיג בעזה"י מטרת חפצינו.

וזה נמי מה שרמזה התורה בברית בין הבתרים שכרת הקב"ה עם אברהם אבינו, בשאלו [בראשית טו, ח] "במה אדע כי אירשנה", והשיב לו הקב"ה [שם פסוקים ט-י] "קח לך וגו' ואת הצפור לא בתר". רמז לו הקב"ה, כשהצפור היינו ישראל (וכמו שהבאתי לעיל [פרק שלישי, אות נו] בשם הנועם אלימלך) לא בתר, היינו שלא יבתרו לבתרים רק יהיו באגודה אחת, אז יירשו את הארץ. הרי קמן הבטחת הקב"ה לאברהם, שרק בזמן שישראל הם מאוחדים יחד בכלל אחד שלם, רק אז המה מובטחים על ירושת הארץ.

- ע -

ע"כ אליכם אישים אישי ישראל החיים בכל המושה חלקי התבל אקרא, מקטן ועד גדול, מאיש עד אשה, מנער ועד זקן, כולכם קומו והתייצבו, עמדו נא והתעוררו נא ליכנס בברית הזוה של בנין הארץ, ולא ישאר אפילו נפש אחת חוצה (ומדינא סגי אפילו ברוב, כמבואר בהוריות ג, א), ונבנה ארצנו בבחינת ביאת כולכם, דמהאי טעמא לא היה קיום לא למקדש ראשון ולא למקדש שני, משום דלא כולם נשתתפו בו, על כן אם נשתתף עתה כולנו בה אז יהיה לה כח הנצחיי וה' יהיה אתנו, כמאמר הקרא [חגי ב, ד-ה] "וחזק כל עם הארץ נאום ה' ועשו כי אני אתכם נאום ה' צבאות, ורוחי עומדת בתוכם אל תיראו", ונזכה לגאולה שלימה בבית מלכות בית דוד, דכיון שבא בהתאחדות הכלל כולה אין שטן ואין פגע רע,

וכמו שהבאתי לעיל בשם רבותינו הקדושים בעלי רוח הקודש. על כן לדעתי לזה צריך עיקר ההשתדלות בימינו, לחבר ולקשר את כל האומה הקדושה במקצוע זו של בנין הארץ, שיהיו כחבורה אחת, וכמו שכתבתי לעיל בארוכה, ויפקדו פקידים להוציא את ההתאחדות הזאת שהוא בכח - וכמו שהבאתי לעיל בשם רבינו מהר"ל - אל הפועל, ואז נוכח להרמת קרן ה' ועמו ומשיחו, וכמו שהוכחתי לעיל שרק בזה תלוי כל ישועתינו והרמת קרנינו ב"ב אמן ואמן, כן יאמר ה'.

- עא -

והנה כבר בפתיחת הספר הטפתי מלין לעולי ובוני הארץ של זמננו, אבוא עתה למלאות דברי ולדבר אליהם עוד שנית. כבר הוכחתי לדעת שאור ישועת ישראל תלוי בהשתתפות כל כלל ישראל בעבודת הקודש של מלאכת בנין הארץ ויישובה, והיינו השתתפות היראים וחרדים על דבר ה', וגם ההשתתפות כל המון מישראל, יהיה מי שיהיה, וזה בלא זה לא יושג תכלית הנרצה, כי צריך לידע ולהבין כי בלי היראים לא יובנו ערי ציון, ורק ברוח ה' יבנה ערי יהודה. ואם כי עלה ביד חלק מהמון להתחיל בבנין הארץ, אל יחשבו שזה הוא מעשה ידי אדם לחוד, רק נעשה הכל בסיעתא דשמיא ועפ"י סיבת כל הסיבות שסיבב בידם לעשות ההתחלה על ידם דווקא, וכמו שביארתי למעלה בארוכה, אבל עדיין צריכים לסיעתא דשמיא על להלאה, להלוך למעלה מעלה בעבודה זו ולפתחותה עד שיוגמר בשלימות, ובלי עזר ח"ו מן השמים יוכל כל הדבר להתבטל, וכמו שהיה אצל הנשיא דון יוסף שרמזתי לעיל, וביום אחד יוכלו לאבד כל יגיעתם שיגעו עד עתה אם לא יהיה מרצון השם ח"ו, עיין לעיל [אות לג] מה שהבאתי בשם המקובל אלוקי בעל הון עשיר, שאם אינו כפי רצון השם יוכל להיות ח"ו אחרית שמחה תוגה, עיי"ש. על כן יתאמצו לעשות הכל כרוח התורה ועפ"י עצת חכמי הדור, וכמו שכתבתי בפתיחה, ואז יעלה לרצון לפני אדון כל, ומן השמים יסייעו לזה.

והעיקר שבאתי עתה לעורר את רבת ההמון שבאו לארץ ועובדים עבודת האדמה ועבודת חומה לבנות בתים וכדומה מעבודת הבנין והיישוב, שאל יחשבו שעבודת האדמה והיישוב בארץ הקדושה היא רק עבודת חומרית גרידא, כעבודת האדמה והיישוב בחוץ לארץ שקורין 'באדען-קולטור' [=תרבות האדמה], שהיא רק לתכלית החומרית שבה לבד, וכמו שהרגילו וחינכו בהיותם בחוץ לארץ ב'קולטור' [=תרבות] של אומות העולם, וכמו שכתב המדרש בשיר השירים [ילקוט שמעוני, רמז תקפב] על פסוק "שמוני נוטרה את הכרמים וכרמי שלי לא נטרתי" [שה"ש א, ו] "שמוני נוטרה את הכרמים" לכבוד האומות, 'וכרמי שלי' - זה הקב"ה - 'לא נטרתי'. וזה למוסר השכל ולתוכחה מגולה לאחינו בני ישראל שבגולה שנתנו כל כוחותיהם הרוחניות לה'קולטור' של אומות העולם, להגדילה ולהרימה ולהביא אותה על רום המעלה בכל מדינות אירופא, כי רוב מדינות אלו שהגיעה 'קולטור' שלהם על ראש הגבעה היה רק ע"י התפתחותן של ישראל שנתנו כל כוחותיהם הרוחניות לזה, וכלפי שהיה

להם להחזיק טובה על זה וליתן להם חלק בראש בטובת הנאה של ה'קולטור', עוד גזלו מהן זכותם ונשלכו חוצה מכל נתח טוב ואחרים אוכלים את יגיעתם, זאת גורל אחינו בני ישראל שגזרו אחור מלנטור כרם ה' צבאות והלכו לנטור כרמי הגוים, עכ"פ השביעו נפשם ב'קולטור' הגוים, וכשבאו לארץ והתחילו בעבודתם שהורגלו בהם בחוץ לארץ צריך להודיעם כי עבודה זו שהורגלו בהם בחוץ לארץ ששם נחשב לעבודה חומרית לבד, בארץ הקדושה לעבודה רוחנית היא נחשבה, מפני שכל עבודה ופעולה שעובדים ופועלים בעבודת הארץ, כמו לחרוש ולזרוע וליטע אילנות ולבנות בתים ולעשות דרכים וכדומה וכדומה מן הפעולות שנצרכים ליישוב הארץ - למצוה ייחשב, והוא כמו מי שעושה תפילין ולולב וסוכה ושאר מכשירי מצוה, וכמו שכתב רבינו החתם סופר בחידושו לסוכה [לו, א] שהבאתיו לעיל.

אבל כבר קדמו בזה הגאון קדמון בשו"ת הרשב"ש בן התשב"ץ [סימנים א-ג] שביאר דין זה באורך מאד, ומסקנת דבריו שהישיבה בארץ הוא מצות עשה מן התורה, כדעת אביו תשב"ץ [שו"ת ח"ג סימן רפח] וכדעת זקינו הרמב"ן [השגות על ספר המצוות, שכחת העשין, מצוה רביעית], אלא דעיקר מצוה היא הישיבה שהיא הדירה, והיא תליא בשתי סיבות. הא' הוא העלייה, שאם לא יעלה איך ידור שם. וסיבה הב' היא היישוב, והיישוב הוא כמו נטיעת גנות ופרדסים ואילנות וקניית שדה לבניית בתים ושאר צרכי האדם, שכל זמן שימצא מזון ומדור תמצא הישיבה, ועלייה הוא השגת הישיבה, והיישוב הוא צורך קיום הישיבה. וכן שנה ושילש שם דבריו, ומסיק בזה"ל: על כן אני אומר שהיישוב והעלייה - שתיהן סיבות המצוה, אלא שהאחת מקדמת והאחרת מגעת, היינו היישוב מגיע ומקיים אותו בקיום המצוה, והמה מכשירי מצוה כמו תפילין וסוכה ולולב שמגיע את האדם לקיום המצוה, עכ"ד בקצרה⁴⁷. עכ"פ אנו רואין שהעבודת היישוב בארץ המה מכשירי מצוה, כמו עשיית סוכה ולולב ותפילין ומזוזה.

ובאמת לולי דמסתפינא מחבירי וביותר מרבתי שיחייכו עלי, הייתי אומר דבר חדש, דכמו שאמרו חז"ל בסוכה [נו, א] ובמנחות [מב, א] דהעושה לולב לעצמו או סוכה לעצמו מברך 'שהחיינו', כמו כן מי שהתחיל בארץ ישראל בעבודת האדמה לעצמו או בבנין בית לעצמו, יברך 'שהחיינו' בפעם הראשונה שמתחיל לבנות. ואולי דגם כשאינו לעצמו, די ש לחלק בין סוכה ולולב ובין ישוב הארץ, דהמצוה לעשות את הארץ ראוי ליישוב, א"כ אינו צריך שיהיה דוקא לעצמו, ואפילו לאחרים סגי כיון דראוי גם לו, וקיצרתי בסברא. ועיין בתוס' סוכה שם [ד"ה העושה] דמסתפקו למה באיזה מצוות תיקנו 'שהחיינו' ובאיזה מצוות לא, ומסקו דבמצוה שיש עליה שמחה מברכין והיכא דליכא שמחה אין מברכין. ובנידון דידן

47. ובאמת נפלא בעיני על הגאון בעל שדי הרשב"ש הנ"ל שביאר את מצוה זו באורך, והוא חמד שכל רז לא אנס ליה, איך לא ראה את לא ציין כלל עליו. ואולי לא היה ספר זה בידו.

דוודאי איכא שמחה, ודאי דהיה מן הראוי לברך 'שהחיינו' כל הבא בראשונה להתחיל בעבודת הארץ ובבנין הארץ. ולא באתי אלא להעיר ולא להלכה - וכל שכן למעשה - עד שייסכימו אתי גדולי הדור. ודו"ק.

- עב -

עכ"פ מזה יבינו כל עובדי אדמה שבארץ ישראל שעבודתם אינה עבודה חומרית, רק עבודה רוחנית, ושיש במעשה ידיהם קדושת ורוחניות אלקינו בכל פעולה ופעולה שעושין ביישוב הארץ. ואפשר שעל זה כיוון הנביא ישעיה באמרו [ישעיה מ, ט] "אמרי לערי יהודה הנה אלקיכם", שלעיל באות ל"א (עיי' מה שכתבתי שם) נתקשיתי בהך 'הנה אלקיכם', דמה כיוון בזה. ומלבד מה שכתבתי לעיל, יש לומר עוד דכוונתו היתה לומר בזה כמו שכתבתי פה, דעל כל פעולה ופעולה שעושין בערי יהודה שורה עליו קדושת ורוחניות אלקיכם, מפני שכל פעולה ופעולה הוא מצוה כשאר מצוות התורה, וגם הארץ מתקדש על ידו בקדושת השם, וכמו שביארתי לעיל [באות לא] עיי"ש. וכיון שכן, צריך כל פועל להכין את לבו ואת דעתו ואת שכלו ואת השגתו לעבודה הקדושה ומעולה כזו, וישליך את דעה הזרה מלבו מה שהביא אתו עמו מחוץ לארץ בעבודה זו, ויעורר את נפשו לרוחניות שבה, אז יהיה בטוח שה' ישלח עזרו מקודש וישלח ברכה במעשה ידיהם והיישוב יתגדל ויתרחב ויתרבה, עד שנגיע לתכלית ולהשלמת הגאולה בב"א. ולזאת נחוץ שיתקרב עמם אל היראים ויקבלו לקח ולימוד מחכמי הדור לעשות הכל ברוח התורה, וברוח חדשה זו של התורה תלכו ותמלאו תעודתכם, שבשבילה באתם לארץ לבנותה ולעודדה, הכל כמו שעשיתם בחוץ לארץ, רק בשינוי לטובה, כי שם היה ברוח זרה רוח העמים, וכאן תהיה ברוח התורה וברוח ה' צבאות.

ובענייכם תראו כי חפץ ה' יצליח בידכם, וכל הברכות המבוארות בספרי נבואות ישיגון אתכם, וכמו שהבאתי בסוף פתיחת הספר מרש"י [דברים לג, כה] שכל כסף וזהב שבעולם יזוב לארץ ישראל אם יהיה התנהגות הארץ ברוח התורה עיי"ש, ותיבנה ותכונן ארצנו הקדושה ב'טעמפא' [= בקצב] מהירית כל כך, עד שבעצמינו נהיה מתפלאים על זה שבזמן קצרה נתרחבו גבוליה, וה' יהיה בעזרינו בכל מפעל ומפעל, ומלאכים מן השמים יבואו לסייענו.

כמוסופר במדרש קהלת [רבה א, א]: מעשה ברבי חנינא בן דוסא שראה בני עירו מעלין לירושלים נדרים ונדבות. [אמר, הכל מעלין לירושלים נדרים ונדבות] ואני איני מעלה דבר. מה עשה, יצא למדבריה של עירו וראה שם אבן אחת, ושבתה וסיתתה ומירקה⁴⁸, ואמר הרי עלי להעלותה לירושלים. ביקש לשכור לו פועלים, נדמנו לו חמשה בני אדם. אמר להם, מעלין

48. עיין מתנות כהונה: 'שבבה' - לשון - עשאה חלקה ובהירה, כמה דאת אמר [אסתר ב, שבירה, כדאמרין פרק ר"ע [שבת פז.]. 'ומירקה' [ב] "תמרוקי הנשים".

אתם לי אבן זו לירושלים. אמרו לו, תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים אותה לירושלים. ביקש ליתן להם ולא נמצא בידו, הניחוחו והלכו להם. זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם. אמר להם, אתם מעלין לי אבן זו. אמרו לו, תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים לך אבנך לירושלים, ובלבד שתתן ירך ואצבעך עמנו. נתן ידו ואצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים, ביקש ליתן להם שכרן ולא מצאן. נכנס ללשכת הגזית ושאל בשבילם, אמרו לו דומה שמלאכי השרת העלו אבנך לירושלים, עכ"ד המדרש. ומדרש הזה איתא ג"כ בראש מדרש שיר השירים [רבה א, ד].

ולכאורה יש להפליא, כיון דהיה לו ליתן חמשה סלעים בעד שכר מלאכה, למה לא הביא שלמים בעדם, הלוא בעד חמשה סלעים היה יכול ליקח בהמה לשלמים. אלא שרצה להראות שכל המסייע לבנין העיר או להחזיק בדקה, עולה לרצון להשי"ת כעולה וכקרוב, על כן העלה דווקא אבן לירושלים ששייך לחומת העיר, ומן השמים היו מסייעין אותו שהרי באו מלאכי שרת ונשאו את האבן.

ומה שביקשו ממנו ליתן אצבעו למשא האבן, אף דהם נשאוהו, ומה הועיל למשא זו אצבעו, הכי היו צריכים לו? נראה לי שהוא עפ"י שראיתי בספר אחד שהביא בשם הגאון קדוש ישראל רבי ישעי' מושקאט ז"ל, אבדק"ק פראגא אצל ווארשא, במה שאמרו חז"ל [סוטה לה, א] הארון היה נושא את נושאי ווארשא, הוא משום דהשי"ת רוצה להתעוררות דלמטה, וכמ"ש הזוהר הקדוש [ח"א פרשת לך לך, פה, א] דבאתעורותא דלתתא אתער אתעורותא דלעילא, עכ"ד. כמו כן רצו המלאכים דהתעוררות דלמטה יעשה הוא באצבעו, ואח"כ יבוא הסיוע מן השמים.

כמו כן אהובי! אם עבודתכם יהיה נעשה הכל עפ"י רוח התורה והמסורה בעצת חכמי התורה ומנהיגיה, בטוחני חזקה שה' ישלח עזרו מקודש ומציון יסעדכם, וכפירוש המדרש [תהלים כ, כה] מקדושת מעשים שבכם ומציון מעשים שבכם, ותלכו מעלה מעלה בעבודתכם הקדושה, ותתברכו ממעון הברכות, ויקויים בכם כל הברכות הכתובים בפרשת בחקותי ובפרשת תבוא, וה' יאמר אלינו "אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים (היינו מארץ שהיינו במיצר ובדוחק) מהיות להם עבדים ואשבור מוטות עולכם ואולך אתכם קוממיות" [ויקרא כו, יג], אכ"ר.

- עג -

הנה הארכתני עד כה בפרק זה של בנין ויישוב הארץ בביאור מצוה זו באר היטב, וטיילתי בה באריכות ובקצרות בכל פינה ופינה, והוכחתי בראיות מוכחות ומוכרחות שהחוב של מצוה זו מוטל על הכלל כולה בכל עת ובכל זמן, ואין שום יחיד יכול לפטור עצמו ממנה. וביותר נתכפלה החוב עלינו בזמנינו לקום ולהתעורר מתרדמותינו ומעצלותינו, כי כעת יש די

התעוררות לזה למי שיש לו עינים לראות ואזנים לשמוע וראה או שמע מהנעשה אתנו בימים הקשים שעברו עלינו בגזירות דארבע שנים שעברו עלינו, אשר הכותב קורות הדורות יוכל לכתובם 'גזירת ת"ש-תש"א-תש"ב-תש"ג', כמו שכתבו לגזירות נוסע הצלב 'גזירת תתנ"ו', והפה ילאה לספר אותם והעט לא יספיק לכותבם, והכל נעשה בהסכם רצון העליון בעוונותינו הרבים, וכמו שביארתי המדרש באיכה [ירושלמי תענית פ"א סוף ה"א], שאלו לרבי יהושע בן לוי איז הקב"ה, השיב להם בכרך גדול של רומי [ע"י פ' ב]. והיא פלא על השאלה ועל התשובה. על השאלה, וכי זו שאלה איז הוא יתברך, איזה הוא לא? וגם, למה דווקא בימיו של רבי יהושע בן לוי נשאלה שאלה זו. וגם, מה השיב להם 'בכרך גדול של רומי', הלוא מלוא הארץ כבודו! אבל הפירוש האמת בזה, דידוע דבימיו של רבי יהושע בן לוי היו גזירות תקיפות על ישראל, דהיה קרוב לחורבן וצר לישראל מאד בגזירות קשות ואכזריות. באו אליו בתמהון לבב ושאלו אותו איז הקב"ה, למה שותק הקב"ה על כל זאת על הנעשה בישראל, וכמו שהיה לשמוע בימינו מרבים מההמון ששאלו כך: 'וואו איזט דער יידישער גאָטט, ווארום שווייגט ער צו דעם אללעם' [= היכן הוא אלוקי היהודים, מדוע הוא שותק על כל זאת], כך שאלו גם לרבי יהושע בן לוי. על זה השיב להם 'בכרך גדול של רומי', הכוונה בזה מפני שכל אלו הגזירות יצאו מרומי, ששם היתה מושב של יועצי המלוכה אשר שם יעצו הגזירות על ישראל, ואמר להם כסבורין אתם שאלו הגזירות נעשו בלתי ידיעתו של הקב"ה, לא כן, אלא הוא כביכול היה ג"כ שם במושב של ה'מיניסטער-ראט' [= מועצת השרים] הזאת שהביאו גזירות קשות האלו, והכל נעשה בהסכמתו מפני שכך עלתה במחשבה לפניו. וכך השבתי אני ג"כ לרבים השואלים ממני כך בהיותי עוד במדינה של גיהנם הידוע 'וואו איזט דער יידישער גאָטט ברוך הוא' [= היכן הוא הא-ל ב"ה], והשבתי להם: 'ער איזט אין דער רעזידענץ שטאדט ביים מיניסטער-ראט' [= הוא נמצא בעיר הבירה אצל מועצת השרים] והסכים על ידיהם בעוונותינו הרבים. והטעם דהסכים על ידיהם, הוא כמו שכתב הרבי ר' יונתן באהבת יהונתן [הפטרת פ' עקב, ד"ה או יאמר] כדי שיתנדבו לבם לילך לארץ ישראל. וכן רבינו היעב"ץ בסידור [סולם בית אל, חוק ג אות ו] כתב, כשמסיחים דעתם מא"י באו גזירות קשות על ישראל. וכבר הארכתי בזה לעיל ואין מהצורך להכפיל הדברים. עכ"פ בימינו יש די התעוררות לזה לנדב לבנו לשוב לארץ חמדתינו.

על כן אחי וריעי! קומו נא! התעוררו נא! התייצבו נא! והתחברו נא! וחזק ונתחזק בעד ה' ובעד עמנו ובעד ערי אלקינו ובעד תורתינו, כולנו יחדיו כאיש אחד ובלב אחד בעד ערי אלקינו, כי הגיע השעה שהכל יהיו עולין ויהיו מעלין כי קרבה ישועתנו לבוא, כמו שנראה מכל הסימנים שנראין בזמנינו, וכל אחד יהיה זריז לתמוך בכספו את מצות העלייה והבנין.

- עד -

אמרו בירושלמי דפאה [פ"ד ה"ב] על הפסוק שאמר דוד [דהי"א כב, יד] "והנה בעניי

הכינותי לבית ה' זהב" וגו', מהו 'בעניי' (הלוא הי' לו זהב לרוב). אמר רבי, שאין עשירות לפני מי שאמר והיה העולם (ר"ל נגד הקב"ה קרא עצמו עני). דבר אחר, 'בעניי' - בעיניו, שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים (היינו על בנין בית המקדש). ויש לי פלא על רבינו מהר"ם שיף בדרשותיו [מופיע בסוף מסכת חולין, הדרוש האחרון] שכתב על זה הפסוק, שהוא על דרך דאמרו חז"ל [ברכות ו, ב] אגרא דתעניתא צדקתא, ובכל יום התענית נתן לצדקה. וכתב שם בעל הג"ה לפרש דברי הגאון, משום דלא ניחא ליה לפרש מלת 'בעניי' מלשון עניות, שהרי הכין כסף וזהב הרבה מאד ולא בעניו, אלא 'בעניי' פירוש מלשון עיניו נפשו ותענית, על דרך אגרא דתעניתא צדקתא, עכ"ד. והיא פלא, איך לא ראו שניהם כי דבריהם מפורשים שם בירושלמי, דהירושלמי מקשה קושיית בעל הג"ה הנ"ל ומפרש כפירוש המהר"ם שיף, והיא פלא על המהר"ם שיף דכל רז לא אניס ליה וכאן העלים עין מירושלמי הנ"ל, ודו"ק.

עכ"פ אנו רואין דדוד המלך ע"ה צמצם מפיו על בנין ירושלים וביהמ"ק. והיה נראה לי להציע לפני עמנו הקדוש שבכל כדור הארץ בכל מקומות מושבותיהם, לאחוז במדת מלכנו הקדוש וליתן כל ערשפארנים וואס דער יידישער-מענש מקטן ועד גדול פֿאָן זיך ערשפארען ווירד [= להעניק את כל החסכוניות שכל יהודי חוסך מעצמו] על בנין ארצנו הקדושה. ואין כוונתי להרבות בצומות ובעיני נפש וליתן הסך לא"י כמו שעשה דוד מלכנו, רק כוונתי להפריש עצמו מן המותרות ולהקדיש שיווי זה שהיה רוצה להוציא על המותרות על בנין הארץ. ואפרש דברי מה כוונתי בזה, שינהגו בכל בית ישראל מאיש ועד אשה - גם הקטנים שבשארל - שנהגו לילך בטיאטרות ובמיני שחוק וכדומיהם שקורין 'שפֿאַרט' [= ספורט], שיקבלו עליהם שלא לילך לשם מהיום והלאה, ולהקדיש שיווי זה שנהגו להוציא על הנ"ל, על בנין ארצנו הקדושה, וישלחו אותו למרכזים שהעמידו לגבות הכספים לבנין הארץ. ואם יקבלו זאת עליהם כל אחינו שבארצות הגולה בכל כדור הארץ יגבו כסף וזהב לרוב, ונחזק בזה את עצמינו ואת ארצנו ולא את ארץ נכריה, וכן כדומה לזה מה שהוא מותרות לחיי האדם. ומי יתן שישמעו מילי בזה, ויעלה לרצון לפני אדון כל.

ועוד נראה, דכבר הבאתי לעיל [פרק שלישי, אות א] מספר עזרת כהנים שכתב דעיקר הבנין ודאי על כל ישראל בצירוף כאחד הוטל המשא, ומלאכת רבים הוא. וכן כתב הרמב"ם [הלכות בית הבחירה פ"א הי"ב] והרא"ה בספר החינוך [מצוה צה בסופו], והכל חייבים לבנות ולסעד בעצמם ובממונם. וכן מצינו בדוד המלך שגבה כסף מכל שבטי ישראל וקנה קרקע ביהמ"ק, עיין זבחים [קטז, ב] וכן רש"י [דהי"א כא, כה] כדי שיהיה חלק לכל ישראל בבנין הזה, עיי"ש. והנה מצינו בדוד באמרו לפני השי"ת (בעת שאסף נדבות לבנין הביהמ"ק) "ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך" [שם כט, יז], ופירש רש"י: 'הנמצאים', אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה, ועל כן רבש"ע נתמעטה הנדבה, שאילו היה שאר כל ישראל כאן אז הרבה הנדבה, עכ"ל (וכבר הבאתי דברי רש"י הללו לעיל בפרק שלישי

[אות טו], עיי"ש מה שכתבתי בזה). הרי דוד אסף נדבות מיחידים למפעל הקדוש הזה, ואעפ"י כן הקפיד דוד לגבות ג"כ חמשים שקלים מכל שבט בשוה, להיות הכסף בא מציבור, שיהיה עסק זה עסק ציבורי ג"כ חוץ ממה שיתנו היחידים לזה, עיין שם כל הסוגיא ותבין דברי לאשורן.

כמו כן לנו בזמנינו בעסק בנין הארץ, לא די במה שיתנדבו יחידי ישראל לעסק הקדוש הזה, רק צריך שיהיה גם עסק ציבורי ג"כ, והיינו באופן שכל קהלה וקהלה בכל תפוצות הגולה יתנו בכל שנה ושנה איזה סכום ידוע מקופת הקהל שהוא מעות ציבורי לצורך העלייה והבנין, ואז נהיה יוצאים ידי חובותינו בזה, כי הוא מצוה דרבים ג"כ, כמו שאמר הכתוב [דברים א. ח] "בואו ורשו את הארץ", עיין רמב"ן שם, ואז תעמוד לנו זכותא דא"י לחלצינו ממיצר (עיין בהקדמה ראשונה), דהרי דוד עשה גביית הכסף מי"ב שבטים תיכף אחר שהיו בצרת המגיפה, שגילה לו הנביא גד שהצרה בא עליהם יען שהתרשלו בבנין ביהמ"ק, עיין מדרש תהלים [יז. ד], כמו כן לנו שכל הצרות שבאו עלינו יען שהסחנו דעתנו מא"י, כמו שהבאתי לעיל מהרבה מקומות חז"ל, עלינו לעסוק בזה בעסק ציבורי כמו שעשה דוד וליתן לזה מקופת הקהל, ואז יהיה כח דרבים בזה לחלצנו ממיצר.

ועוד, כי כבר הבאתי לעיל בפתיחת הספר הנוכחי את הירושלמי דבבא בתרא [פ"ה סוף ה"ב] שדימו את מצות ירושת הארץ למצות ירושת התורה, כי בשניהם נאמר 'מורשה', בתורה כתיב [דברים לג. ד] "תורה צוה לנו משה מורשה", בארץ ישראל כתיב [שמות ו. ח] "ונתתי אותה לכם מורשה", עיי"ש (ועיין לעיל בפתיחה שהארכתי במושג זה). עכ"פ גילו לנו חז"ל דשני מצוות אלו שוין בחיובן. והנה עיין רמב"ן בפרשת וזאת הברכה [דברים שם] שכתב דהתורה היא ירושה של קהלת יעקב ולא ירושה של יחידים מבני ישראל, ובספרי משנה שכיר [ח"ה] אשר עודנו בכת"י (השי"ת יזכנו להוציאה לאור מתוך ישועתן של ישראל) הוריתי להלכה למעשה מכח דברי הרמב"ן הללו שאין יוצאין ידי חובת מצות קיום התורה - כדכתיב [דברים כז. כו] "ארור אשר לא יקים את התורה הזאת", עיי"ש ברמב"ן דקאי על קיום התורה מדור דור - באם יחידים שוכרין מלמד ויחידים משלמין לו שכר, כי הוא מצוה של קהלת יעקב לדברי הרמב"ן הנ"ל, והוא עסק ציבורי ולא עסק הפרטי, על כן צריך לשלם להמלמד מתוך קופת הציבור. והבאתי ראיה מדוד שרצה שיהיה לרבים חלק בבנין המקדש, ולא הסתפק במה שנתנו יחידים לזה רק עוד גבה כסף שקלים מכל שבט והחליף אותם בזהב, עיין תוס' זבחים [קטז: ד"ה גבה] ורש"י דברי הימים הנ"ל, וכל זאת עשה כדי שיהיה בזה עסק הציבור ולא עסק היחיד. וגם הבאתי ראיה, שרק באופן הזאת שנותנים מקופת הציבור נקרא עסק רבים ולא עסק יחיד, מדברי הפרישה [הל' עירובין, סי' שפ], ושם הארכתי ואין כאן מקום להאריך בזה.

ועתה דהירושלמי דבבא בתרא הנ"ל מדמה ירושת הארץ לירושת התורה מכח גזירה

שוה הנ"ל דבשניהם כתיב תיבת 'מורשה', א"כ אין יוצאים ידי חובת מצות עשה דיישוב הארץ במה שעוסקים בזה רק יחידים, ומהפרישה דעירובין מוכח דאפילו אם כל ישראל יתעסקו בזה רק כל אחד פורע לעצמו מכיסו, דין יחיד עליה, רק צריך לגבות אותם מיחידים ולשום אותה בקופת הקהל והקהל ישלמו מכיסם, אז יש עליו דין רבים ולא יחידים. והוא כתב כן לדין עירובין, אבל יש ללמוד מדבריו לכל מקום שהחויב על הכלל ולא על יחידים שיש לעשות כן. והפרישה הזו הוא חידוש נפלא, ולא ראיתי עוד לאיזה פוסק שירגיש בחידוש מילתא הזו. עכ"פ במצות עשה דיישוב הארץ היא חוב דרבים, וכמו שהבאתי מירושלמי הנ"ל, החוב מוטל על כל קהלות הגולה להפריש למצות עשה זו סכום מה כפי יכולתם מקופת הקהל מזמן לזמן, כן מוכח מהנ"ל להלכה ולמעשה, ואז נהיה יוצאים ידי חובתינו, ויעמוד לנו זכותא דא"י לחלצנו ממיצר, אכ"ר. ודו"ק.

- עה -

ומלבד זה יחשוב האדם הישראלי מה שנעשה עם הכסף והזהב ועם כל הרכוש ישראל ממאות שנים ולפנים עד עתה פה בארצות הגלות, איך שהכל הלך לטמיון ונפלו ביד עשו, ולא היה להם שכל ותבונה להמציא רכוש זה לארץ ישראל לקנות שדות ולבנות בתים אשר עומד לעולם ולעולמי עולמים ביד ישראל, וכמו שכתב הריב"ש בתשובה [סימן קא וסימן שפז] שיישוב א"י אינה מצוה לשעתא אלא מצוה המתקיימת לעולם, ומצוה ותועלת לכל ישראל שלא תשתקע ארץ הקודש ביד טמאים, עיי"ש. והיה לבני הגולה ללמוד מיעקב אבינו שבשעה שעמד עם עשו במלחמה היו מחשבותיו ועשתונותיו איך להבטיח שלא יפול ממונו ורכושו ביד עשו, והצליח בידו להציל ממונו ע"י שעשה עצמו כגשר, רגלו אחת נתן משפת הנהר השני, לצד א"י, וברגלו השני עמד בצד של עשו הרשע שהוא חו"ל. וכבר פירשתי למעלה [פרק שלישי, אות מח] שהדברים אינם נאמרים בפשיטות רק בדרך מליצה להודיענו מה היה הגשר שבו העביר כל רכושו לא"י, ע"י שמעולם לא עמד בשתי רגליו בצד שעמד עשו, רק תמיד עמד ברגל אחת בא"י, והיה בעיניו ובלבו בא"י, על כן היה בידו להעביר ממונו לאט לאט לא"י. אבל אם היה עומד פה בחו"ל בשתי רגליו והיה מסיח דעת מא"י, אז היה הסוף שכל עמלו היה נופל ביד עשו.

וזוהו הענין ממה שנעשה כעת בימינו עם רכוש ישראל, שהיה רכוש גדול ונפלא והכל הלך לטמיון, מפני שבעוונותינו הרבים עמדנו בשתי רגלנו פה בגלות והסחנו דעתנו מא"י, על כן לעינינו עשקו עמלינו מידינו. וזה יהיה למוסר השכל לנו, שנדע על העתיד שלא להשתקע פה בשתי רגלים, רק ברגל אחת נעמוד בא"י ועינינו ולבנו שם כל הימים, אז יעלה בידינו בעזר השם לשתול ממונו שם, וכל כסף המותר בידינו נשתקע בבנין ארצנו, ושם יפרה וירבה הכסף לנו ולבנינו ולתועלת כל אומתנו הקדושה ולקידוש שמו יתברך ויתעלה.

- עו -

וביותר מוטל חוב עלינו אחר שיושבת הגלות החל המר הזה מעלינו ונמצא מנוחה מאויבינו, להפניא דעתינו לארץ ישראל ולהרים קרנה בקנין שדות ובבניית בתים. ונלמוד זאת מיעקב אבינו דכתיב גביה [בראשית לג, יח-יט] "ויבוא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען וגו' ויקן את חלקת השדה", ופירש רש"י, כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. ויקן את חלקת השדה, עיין שם באבן עזרא שכתב וזה לשונו: חלק בשדה, והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק עולם הבא, עכ"ל. והרמב"ן [שם יח, ד"ה ויחן] הביאו. והספרים למדו מזה דבירושת הארץ נעשה בני עולם הבא, ופירשו בזה "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ" [ישעיה ס, כא], ע"י ירושת הארץ נקראים 'עמך כולם צדיקים' ובני עולם הבא. ומבואר במדרש, דיעקב אחר שניצול מידי עשו חשב בלבו אעשה מצוה שיהיה חשוב בעיני הקב"ה יותר מכל המצוות, ולקח חלקת השדה בא"י. וכמו כן עלינו לעשות כעת, שבחמלת ה' עלינו נשארו מיתר הפליטה ויצאנו מבין שיני אריות שלם לכל הפחות בגופנו, על כן עלינו לעשות כיעקב אבינו, להתאמץ וליקח חלק בקניית שדות ובתים וביישוב הארץ, ויעלה לרצון לפני אדון כל.

- עז -

וכן מצינו במדרש תהלים [ז, ה] גבי המגיפה רח"ל שהיתה בימי דוד, שגד הנביא גילה לדוד שבא על עונש שלא תבעו בנין ביהמ"ק, ודוד הלך תיכף אחר פסיקת הדבר וקנה מארנון מקום לבנין ביהמ"ק, וכתיב בדברי הימים [א' כא, כה] "ויתן דוד לארנון במקום שקלי זהב משקל שש מאות", ובספר שמואל בסופו [ש"ב כד, כד] כתיב "בכסף שקלים חמשים", עיין זבחים [קטז, ב] דרבא רמי קראי אהדדי, וברש"י [דה"י שם] כתב בזה הלשון: 'שקלי זהב משקל שש מאות', ובשמואל כתיב 'בכסף שקלים חמשים', הא כיצד, נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלים, הרי שש מאות שקלים, כדי שיהיה חלק לכל ישראל, עכ"ד. הרי דוד היה רוצה בשעת קניית המקום לזכות את כל כלל ישראל, כדי לרצות בזה את פני האדון עבור חטא הנ"ל ששהו בתביעת ביהמ"ק. ועיין במדרש תהלים הנ"ל דדן קל וחומר, מה בימי דוד שעוד לא היתה ביהמ"ק נענשו על שלא תבעו את בנין ביהמ"ק, כל שכן אנו שכבר היה לנו ואבדנו אותה בעווננו, על אחת כמה וכמה שח"ו אנו נענשים על ההיסח הדעת מתביעת בנין בית מקדשינו. והביא משל על זה מאב שלקה את בנו וחזר ולקה אותו כמה פעמים, עד שהבן שאל מאביו למה אתה מלקני כל כך הרבה פעמים. השיבו אביו, למה אין אתה עושה מה שצויתך. ולכך תיקנו להתפלל בכל יום שלש פעמים על שובנו לארצנו ולבנות ביהמ"ק, עיי"ש. הרי דכל אלו המלקות שאנו נלקין בגלות הוא מפני ההיסח הדעת משובנו לארצנו, א"כ עתה בימינו אחר שפסקו המכות הנוראות שעברו עלינו, צריכין אנו לעשות כמו שעשה דוד תיכף בלי איחור לילך ולקנות הארץ והמקום לבנין בית חיינו, כדי שלא יחזור העונש עלינו ח"ו, וכהוא מעשה דאב דלקה את בנו וחזר ולקה אותו עד ששמע לקול אביו.

וגם כבר כתבתי לעיל [פרק שלישי, אות עד] שנוכל ללמוד מדוד שלא די בזה בקניית אנשים פרטיים חלקת השדות בא"י, רק חוב זה מוטל גם על הכלל שבכללות ישראל, ובהשתתפות כולם צריך להתעניין בזה, ועל כן גבה מכולם וקנה את המקום כדי שיהיה חלק לכל ישראל בזה, מזה תדון שחוב על הקהילות בכל אתר ואתר בהשתתפות ציבורי ישראל לסייע בבנין הארץ, ואז נרצה את פני האדון ה' עבור החטא שהתרשלנו בזה עד עתה.

וכן הבאתי לעיל [פרק שלישי, אות א] בשם הגאון בעל עזרת כהנים, דעיקר הבנין ודאי על כל ישראל בצירוף כאחד הוטל המשא, ואינו כשר עפ"י יחיד, ומלאכת רבים הוא, והביא ראיה מדוד עיי"ש. מה גם כאשר אנו מקווים בעזר השם שאחר שיושבת המלחמה יתנו המלכיות רשות להאומה הישראלית לשוב לארץ ירושתינו ולהחזיק בה, אז בוודאי החוב מונח ומוטל על הכללות שבישראל, והוא עסק ציבורי ולא עסק יחיד. עיין תשובת רשב"ש בן התשב"ץ [סימן ב] שביאר מצות עשה דיישוב א"י באר היטב, וכתב שם דזו מצוה על יחידים לעלות ולא על הכלל כולו, כיון דאנו נשבעין שלא נעלה בחומה נגד רצון המלכיות, עיי"ש. נמצא דאחר דהמלכיות יתנו לנו רשות להחזיק בא"י ולעלות עליה, אז שבה מצוה זו להיות מצוה על הכלל, וחוזן ממה שכל יחיד ויחיד מחוייב להתאמץ בזה עוד הוא חיוב כללי, וכמו שנלמד מדוד המלך ע"ה וכמו שאמרת.

ובמדרש [ילקוט שמעוני מלכים, רמז רלד] ובתנא דבי אליהו [זוטא פ"ט] אמרו, כי על כן לא התחיל הגלות עד זמן הושע בן בארי, כי כל זמן אשר מלכות ירבעם ביטל עליות הרגל בזרוע, היה הקולר תלוי בצוארו לבד (וגם באותו זמן אהבי ה' מסרו נפשם לעליית הרגל, כמובא בתענית [כה, א], ונזכר להם לדורות עולם). משא"כ בזמן הושע נתבטלו הפרדסאות, והיה להם רשות לעלות לרגל ולא עלו, אז היה החטא על הכלל כולו, על כן גלו, עכ"ד המדרש. וכן אנו בדידן, בזמנינו דהורשה מטעם הממשלה לעלות, החוב הוא על הכלל, והוא עסק ציבורי ולא פרטי, ומחוייבים לתמוך מצוה זו מקופת הקהל, וכמו שכתבתי לעיל. ודו"ק.

- עה -

נראה לי בעזה"י ללמד את הנודבים נדבות לבנין ארצנו הקדושה, שיאמרו בשעת ההפרשה: "הריני נותן נדבה זו לצורך בנין ארצנו, לקיים בזה מצות עשה דיישוב הארץ שצונו הבורא כל עולמים, לתקן את שרשו במקום העליון". ובזה ישרה על הנדבה קדושה דלעילא, ולא יהיה כח לסטרא אחרא לעשות איזה קלקול במעשה הבנין, ולא להיות לו חלק בזה, והכל יהיה נעשה בקדושה וכפי רצון העליון.

ומקור לזה למדתי מדברי המגיד מישרים בפרשת תרומה [בסופו], שכתב בזה"ל: והלוא בפרשתא קדישתא דא אמר [שמות כה, ח] "ועשו לי מקדש", וכן אמר [שם פסוק ב] "ויקחו לי תרומה", למירמוז דבמילי קדישא איבעי למימר האי מלה לקדושה, בכל עובדא די עבד לימא

הכי 'האי לשם קדושה', כי היכא דבעי בכורסייא דמניחין בברית מילה לשם אליהו, דאיבעי דלימא 'האי כורסייא לאליהו', עכ"ד המלאך שהגיד לרבינו הבית יוסף. ונראה לי להוסיף, דעל זה רמז רש"י ז"ל בדבריו שכתב על 'ויקחו לי' - לי לשמוי, היינו דיאמר בשעת הפרשת המעות, וכמו שכתב רש"י על 'ויקחו לי', יפרישו לי מממונם נדבה, והיינו דבשעת הפרשה זו יאמר בפיו: "הריני מפריש זאת לשם קדושת המשכן". ודברי רבינו רש"י עם דברי המלאך עולים בקנה אחד.

שוב מצאתי בשל"ה בשער האותיות [אות אלה, פיסקא נא] שהביא בשם הראשית חכמה [שער האהבה פ"ט, אות לח-מא] שהביא מזוהר [ח"ג, ג, א] שכתב בזה"ל: תא חזי, "וכל הנשים אשר נשא ליבן" [שמות לה, כו], בשעתא דהוי עבדין עבידתא הוו אמרין דא למקדשא דא למשכנא ודא לפרוכתא, וכן כל אינון אומנין, בגין דשריא קדושה על ידיהו ואתקדש האי עבידתא, וכד סליק לאתריה בקדושה סליק⁴⁹, עכ"ד. וכן הביא עוד זוהר [שם, נא, ב] וז"ל: אמר רבי אליעזר, בכל עובדי דבר נש ליבעי ליה דלהוי כולהו לשמא קדישא, לאדכרא בפומיה שמא קדישא על כל מה דאיהו עביד, דכולא היא לפלחניה, ולא לישרי עלוי סטרא אחרא, בגין דאיהו זמין תדיר לגביה בני נשא ויכול לאשראה על ההיא עבידתא⁵⁰, עכ"ל.

ועיי"ש בשל"ה [פיסקא נב] דכתב דיאמר בכל פעולה "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל", וכל זה הוא כדברי המגיד הנ"ל. על כן ראוי לעשות כמו שאמרתי בכל נדבה שמפרישין לצורך בנין הארץ, ומה גם אם יאמר כל פועל קודם פעולת הבנין או החורש או הזורע וכדומה מן הפעולות יאמר כנ"ל, יעשה בזה תיקון גדול, ולא יהיה כח לחיצונים לאחוז בשום פעולה מפעולת הבעלי מלאכה שעוסקים בבנין וביישוב הארץ.

אך צריך לדעת דכל מה שאמרתי אינו מעכב בגוף המצוה של היישוב, ואף העובד ופועל סתם אף בלי אמירה כנ"ל ובלי כוונה כלל, קיים כל פועל מצות עשה הנ"ל. וכן משמע מדברי האוה"ח שהבאתי לעיל [פרק שלישי, אות לג]. וכמו דקיי"ל במקום דאיכא מעשה אין הכוונה מעכב, ואפילו מצוה הבא בעבירה אינו מויק היכא דהמעשה כבר נעשה ואי אפשר למיהדר,

עליה, כי הדיבור פועל בסגולה להמשיך כח הקדושה על הדבר שהיו עוסקים בו. [ע"י פי' מתוק בדבש].
50. תרגום הזהר: בכל מעשי האדם יאמר יהא לשם שמים, ויזכיר בפה שם הקודש על כל מה שעושה, שהכל לעבודתו יתב', ולא תשרה ע"ז ח"ו רוח טומאה, שהוא מזומן אצל בני"א ויכול לשרות על פעלם.

49. תרגום הזהר: בשעה שעשו את מלאכת המשכן, היו אומרים זה אנו עושים למקדש, את זה אנו עושים למשכן, זה אנו עושים לפרוכת, וכן היו אומרים כל אותם האומנים שעשו את מלאכת המשכן, כדי שתשרה הקדושה על ידיהם ועי"ז נתקדשה מלאכה ההיא. וכשנשלמה המלאכה ונסדרה על מקומה כבר קדמה הקדושה לשרות

וכמו שכתב הרשב"א ביבמות [קג: ד"ה של] עיי"ש, אך למצוה מן המובחר בוודאי נכון לעשות כמו שכתבתי, ויתקלם עילאה לעילא ולתתא, אכ"ר. ודו"ק.

- עש -

ראיתי בספר דרישת ציון שהקשה על דברי הרמב"ן שכתב על דברי ישעיה הנביא [ישעיה נ, ח] "נאום ה' אלקים מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו", פירוש, שמתחילה יקבץ רבים מנדחי ישראל ולא כולם, ואחר מלחמת גוג אמר 'עוד אקבץ עליו לנקבציו', שיקבצו שנית על הנקבצים מכבר, וקאי על האובדים בארץ אשור דהם עשרת השבטים דהם יקבצו שנית. והקשה על זה ממה שכתב הרמב"ן בעצמו בשיר השירים [ה, יג] דעשרת השבטים יקובצו תחילה. וכתב דשניהם אמת, כי אם יקבצו קהל גדול מן האובדים בארץ אשור אטו יבואו לארץ שממה וחרבה, בלי ספק יוקדם להם ולפניהם להוציא לחם מן הארץ, ואח"כ יבואו כולם אל ארץ מלא ברכת ה', וממדבר יהיה הכרמל מלא שדות וכרמים ביד ישראל. וכן מבואר בהושע [ו, יא] "גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי", עכ"ל הפסוק. ונדחקו מאד בהבנתו. ויובן היטב לדרכי, כי ידבר שם עם אפרים שהם מעשרת השבטים בכל ה'קאפיטל', ואמר "לכו ונשובה וגו' ביום השלישי", פירש רש"י על בנן בית השלישי, ואח"כ מאריך בתוכחה ואמר "מה אעשה לך אפרים" וגו', ואח"כ חוזר על דבריו הראשונים שאמר "ביום השלישי יקימנו...ויבוא כגשם לנו", על זה אמר לאפרים "גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי אפרים", בטרם יבוא קהל גדול יעשה יהודה קציר לך ויכון לפנך ארץ נושבת, ואח"כ יהיה הקיבוץ הגדול, ואח"כ בלי ספק יבוא משיח בן יוסף וימלוך בירושלים, ואח"כ יבוא גוג אשר בו יתקדש שמו הגדול ויהיה ה' אחד ושמו אחד וכולם שפה אחת לעבדו שכם אחד אמן. עכ"ד הגאון רבי צבי קאלישער ז"ל בספרו הנ"ל.

הנה מה שחידש הגאון ז"ל מדעת עצמו שיהודה יהיה תחילה בביאה לארץ כדי להכין הארץ לפני השבטים, וסמך דבריו בקרא הנ"ל 'גם יהודה שת לך קציר' וגו', וכתב דרבים נדחקו בביאור הכתוב, אבל לפי דרכו מובן היטב.

הנה אני מצאתי בפירוש במדרש כן שיהודה יהיה תחילה לשוב לארץ, דנחום אומר [נחום ב, א] "הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך", ואמרו על זה בילקוט שם [רמז תקסא] ובתנחומא פרשת במדבר [סימן יד]: אתה מוצא בכל מקום יהודה תחילה. לחנייה, יהודה תחילה - "והחונים קדמה מזרחתה דגל מחנה יהודה" [במדבר ב, ג]. לנסיעה, יהודה תחילה - "ונסע דגל מחנה יהודה" [שם י, יד]. לקרבנות, יהודה תחילה - "ויהי המקריב ביום הראשון נחשון בן עמינדב למטה יהודה" [שם ז, יב]. למלחמה, יהודה תחילה, שנאמר [שופטים א, א-ב] "מי יעלה לנו אל הכנעני וגו' ויאמר ה' יהודה יעלה". וכשיבוא המבשר, יהודה יתבשר בתחילה, שנאמר [נחום ב, א] "חגי יהודה חגיך", עכ"ל המדרש. היינו

על כרחך שהוא יחזור תחילה לארץ ויחוג בתחילה חג בואו בארץ, ואז יבשר בתחילה את הגאולה לישראל.

שוב ראיתי שהדבר מפורש בזכריה [ב, י-יא] "הוי הוי ונסו מארץ צפון נאום ה' כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאום ה', הוי ציון המלטי יושבת בת בבל". ועיין רש"י ומצודות שפירשו: 'הוי הוי' יאמר על הגאולה העתידה, וכאילו יקרא אליהם, אתם בני עשרת השבטים שגלו לארץ אשור העומדת בצפון, צאו משם במרוצה לשוב אל ארצכם. 'כי כארבע רוחות השמים', כמו שארבע רוחות השמים המה רחוקים זו מזו, כן פרשתי אתכם לארץ מרחק, ולכן מהרו ולכו לפי רוב המרחק. 'הוי ציון המלטי', כאילו יקרא ליהודה ויאמר, אתה עדת יהודה שגלית מתחילה לבבל לשבת ביניהם, המלטי ממוקם שאתם עתה לבוא לציון, עכ"ה. הרי דקרא בקריאה מיוחדת ליהודה שנגלה תחילה, וכן ימהר עתה לחזור מתחילה, וכדברי המדרש הנ"ל שבכל דבר יהודה תחילה, על כן גם בהחזרה ושובה לארץ יהיה יהודה תחילה. א"כ דברי הגאון הנ"ל כנים ואמיתיים בביאור הכתוב הנ"ל, ואילו היה זוכר ממדרש הנ"ל היה שמח. ואני מוסיף על דבריו, דעל זה כיוון הושע באמרו [הושע י, יא] "יחרוש יהודה ישדד לו יעקב", דו"ק והבן.

עכ"פ אנו רואין דיהודה הוא תחילה בכל דבר ודבר, וגם הוא יהיה תחילה בשעת הגאולה לחזור להארץ. על כן אנו, דאנו מבני יהודה ובנימין, ע"כ עלינו החיוב להיות תחילה בבנין הארץ, ואח"כ יתגלו העשרת השבטים ויהיה קיבוץ שלם, אמן כן יאמר ה' בב"א. ואחר שירחיב ה' גבולינו ויתן לנו מנוחה מאויבינו מסביבותינו אשר סבבנו כדבורים בעקציהם שעקצו לנו באכזריות גדולות - ה' ינקום את נקמתנו מהם - אז נתחיל בעזה"י להתעסק בזה כולנו יחדיו, כי ב"ה נתקיים בנו נבואת נחום הנביא [נחום ג, יג] "פתוח נפתחו שערי ארצך", ולא נביט על החירות שנתן לנו מחדש פה, ולא נשתמש בה להישאר ח"ו עוד כאן כמקדם, כי אז ח"ו יחזור חלילה לחיצת העמים עלינו, וכמאמר הנביא [עמוס ו, יג-יד] "השמחים ללא דבר האומרים הלוא בחזקנו לקחנו לנו קרנים, כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאום ה' גוי ולחצו אתכם", עכ"ל הנביא. הרי דכל לחיצת הגוים אותנו היה רק מפני דהיינו שמחים בחלקינו פה בגלות, והרגשנו עצמינו לחזקים ושיש לנו קרנים לנגח בהם ימה וצפונה ונגבה וקדמה, והראה ה' לנו כי היינו שמחים ללא דבר וכל גדולתינו פה כחלום יעוף. על כן נשכילה ממה שעבר עלינו לידע איך להשתמש בהחירות שנתן לנו מחדש, לעשות תנועות גדולות מכל שדרות עמנו לעלות לציון ברינה ובשמחת עולם, ואז יקיים ה' מאמרו שאמר לנו ע"י נביאו [יואל ב, יח] "ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו", אכי"ר.

מאמר מקדש ה'

- פ -

כתיב בעזרא [ו, טז] "ויעשו חנוכת הבית הזה בחדוה". עיין מלבי"ם שם שהביא בשם קדמונים בדקדוק לשון הכתוב "הבית הזה", כי אם היו זוכים אז היה מגיע זמן הגאולה העתידה, ותיכף אחר בנין זה היה יורד ביהמ"ק מן השמים, כמקדש שראה יחזקאל לעתיד לבוא, והיו מתחילים החנוכה השנית שנאמרה ביחזקאל. ולעת עתה עשו חנוכת הבית הזה, שמלת 'הזה' מורה שמצפה על חנוכת בית אחר. והנה חנוכת יחזקאל תתחיל בכ"ג אדר כמבואר שם [ראה מלבי"ם יחזקאל מג, כז; מה, יח], והם המשיכו חנוכה שלהם עד כ"ג אדר שהם כ"א יום, ואם היו זוכים היה תיכף חנוכת הבית האחרון שיבנה בידי שמים. ויען שבימים האלה חל פורים שהם ימי משתה ושמחה, אמר שהיה עיקר החדוה על החנוכה שהיתה גדולה משמחת פורים, עכ"ד בשם קדמונים. מדברי קדמונים אלו נראה שאם שבנין דלעתיד יהיה בידי שמים, עם כל זה מתחילה נהיה אנו בונים ביהמ"ק בידינו, ואח"כ יורד הבנין דבידי שמים המקווה.

וכדברים אלו מצאתי בספד"ק אספקלריא המאירה, על הזוהר בפרשת שופטים [קיד, א ד"ה היא], דהביא שם הגמרא דבבא קמא [ס, ב]: אמר הקב"ה, עלי לשלם את הבערה שהבערתי. אני הציתי אש בציון, שנאמר [איכה ד, יא] "ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה", ואני עתיד לבנותה באש, שנאמר [זכריה ב, ט] "ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה". וכן כתב בזוהר [פרשת פנחס, רכא, א] שהמקדש לעתיד יבנה הקב"ה בעצמו ויהיה פעולת ידיו, לא ידי בשר ודם, דכתיב [תהלים קמז, ב] "בונה ירושלים ה'". והגלאנטי מייתי בשם הזוהר [פ' פקודי רמ, א], שכל האבנים ויסודי המקדש לא נחרבו, ועתיד הקב"ה לבנות ביהמ"ק מאותן אבנים עצמם שנגנזו⁵¹. והנה לפי דברי הזוהר פקודי הנ"ל, הרי יבנה המקדש מאבנים שהיו מעשה ידי אדם ולא ממעשה הקב"ה כביכול עצמו, והרי זה סותר הגמרא דבבא קמא והזוהר דפרשת פנחס הנ"ל דיהיה בידי שמים ממש. וצריכין אנו על כרחך לומר דעת שלישית המכרעת, והוא מדרש פסיקתא, דאיתא התם שהקב"ה יוריד כביכול את ירושלים דלמעלה למטה, ויעמיד את שלמעלה על שלמטה. ונמצא שתי מדרשות אמת, שאותו שיעמוד למעלה כולו אש מעשה ידי הקב"ה, ושלמטה ממנו הוא מעשה אדם אבני נזר מתנוססת על האדמה מימי שלמה ע"ה. עכ"ד הגאון המקובל הנ"ל.

ואני תמה מאד על רבינו בעל אספקלריא המאירה, דעשה הכרעה זו מדעת עצמו מכח

51. והוא פירש בזה קרא [חגי ב, ט] "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון", דקשה למה לא כתיב 'מן הראשונים', שהרי שני בתי מקדשות חרבו לנו. אולם לפי הזוהר [פר' פקודי] הנ"ל מה מתקן דברי הכתוב, דהא אתי לאשמעין שלא נאבדו כל האבנים מבנין הראשון, ומאותם

מדרש פסיקתא הנ"ל, הלוא דבריו אלו מפורשין כן בתיקוני זוהר [תיקון כא ס, ב], וז"ל התיקוני זוהר שם: בהאי זימנא אתבנא ביתא דשכינתא דאיהי בית הבחירה על ידא דקודשא בריך הוא, דאיתמר בה [זכריה ב, ט] "ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב", ואני אבנה אינון אבנים טבין דאיתבני מינה, הדא הוא דכתיב [בראשית ל, ג] "ואבנה גם אנכי ממנה", נטיעין קדישין וכו', ובניינא דבי מקדשא תהא בנויה מכספא ודהבא ואבנין יקירין, ותהא מרקמא מכל ציורא דעובדא דבראשית, ועלה נהרא דירושלים דלעילא מרקמא מכל מיני גוונין דנהורא, ורזא דמלה [תהלים קכב, ג] "ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחדיו", דאנהרא על גבוי, עכ"ד. והכסא מלך כתב על מה שכתב התיקוני זוהר 'ובניינא דבי מקדשא תהא בנויה מכספא' וכו', וז"ל: זה התחתון יהיה ג"כ בנין מפואר ומצוייר בו כל מעשה בראשית, ואז עלה נהרא ירושלים דלעילא הרוחנית, עכ"ל. ונראה לי דאפשר לכוון בדברי התיקוני זוהר שכתב 'ואני אבנה אינון אבנין טבין דאיתבני מינה', ר"ל מהאבנים דאיתבני מינה בקדמייתא מן הבית הראשון, וכדברי זוהר דפקודי הנ"ל. עכ"פ כל דברי האספקלריא המאירה הנ"ל מפורשין בתיקוני זוהר הנ"ל, ופלא גדול עליו, שהיה מן המקובלים הגדולים מדורות קדמאי, איך לא זכר על לשונו את דברי התיקוני זוהר הנ"ל. ועיין לעיל [פרק שלישי, אות ב] מה שכתבתי בטעמא דמילתא דאנו בונים תחילה ועליה ירד ביהמ"ק דלמעלה, ודו"ק.

עכ"פ אין סתירה מוזהר פינחס ומגמרא דבבא קמא דמשמע דבית דלעתיד יהיה מעשה ידי הקב"ה, על הזוהר דפרשת פקודי דמשמע דיהיה מעשה ידי אדם, וכן משמע עוד מהזוהר דפרשת תולדות. דשניהם אמת, דתחילה נבנה למטה מעשה ידי אדם ואח"כ ירד עליו מלמעלה, וכמבואר בתיקוני זוהר בפירוש כן, וכהכרעת האספקלריא המאירה שזכה לכוון לדעת התיקוני זוהר מעצמו.

ובדברי עם ידיד נפשי, הגאון הגדול שר התורה, כמו"ה יצחק ווייס שליט"א, ראב"ד דק"ק ווערבא⁵², הוסיף לכוון כל הנ"ל בפסוק "ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב" [זכריה ב, ט], ולכאורה מה הכוונה במלת 'סביב', אבל בהנ"ל אתי שפיר מאד, דיהיה ביהמ"ק תחתון מעשה ידי אדם, ועל זה ירד ביהמ"ק דלעילא של אש ויסבב אותה, עכ"ד ודפח"ח.

ובבואי לכאן עיר הבירה ובא לידי לשעה קלה ספר דרישת ציון מהגאון רבי הערש קאלישער, שם מצאתי תשובה להגאון בעל ערוך לנר, שהעלה ג"כ כן שתחילה יבנו ישראל למטה ביהמ"ק ואח"כ על זה ירד ביהמ"ק דלמעלה. וכן כתב עוד בספרו ערוך לנר על סוכה [מא, א], ופירש בזה דברי רש"י [סוכה שם ד"ה לא; ראש השנה ל. ד"ה לא] ותוס' [סוכה שם; שבועות

אבנים עצמם יבנה המקדש לעתיד, וזה שאמר "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון", נתפס בידי האכזרים והובל לארץ גזירה, וזכות תורתו יעמוד לו שיעמד חי ויראה בישועתן של ישראל בב"א.
52. כעת בהעתקת הכתבים לבית הדפוס לא

טו: ד"ה אין] שהביאו ממדרש תנחומא [כי תשא, סימן יג] דבנין דלעתיד יהיה בידי שמים, היינו שעל הנבנה בידי אדם למטה ירד עליו מלמעלה בית המקדש דלעילא שהוא בידי שמים. ושם בתשובה הנ"ל פירש תיבת 'סביב' הנאמר בקרא, כפירוש של הגאון הנ"ל, ושניהם לדבר אחד נתכוונו. אבל הגאון בעל ערוך לנר לא זכר לא מדברי התיקוני זוהר הנ"ל ולא מדברי הספר אספקלריא המאירה הנ"ל שנכתב שם כדבריו, ואילו היה רואה אותם היה שמח מאד שכיוון לדבריהם.

ונראה פשוט, דבית המקדש דלמטה דיהיה מעשה ידי אדם יהיה נבנה עוד קודם ביאת המשיח, רק דיהיה קיבוץ ישראל תחילה ע"י רשיון המלכויות ונבנה בית המקדש דלמטה (ואפשר דע"י זכות הרבים יגלו אבנים דנגנוז) ואח"כ יבוא משיח, ואח"כ ירד ביהמ"ק דלמעלה. ודבר זה מבואר בפסיקתא דקומי אורי, דאיתא שם בזה הלשון: תנו רבנן, בשעה שמלך המשיח נגלה, בא ועומד על גג בית המקדש, והיה משמיע להם לישראל ואומר להם, עניים הגיע זמן גאולתכם, ואם אין אתם מאמינים ראו באורי שזרח עליכם, שנאמר [ישעיה ס, א] "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח". וכתב שם בבאור זרע אפרים, לרבינו רבי אפרים זלמן מרגליות, וז"ל: 'עומד על גג בית המקדש', בירושלמי דמעשר שני [פ"ה ה"ב] הובא בתוס' יו"ט שם [פ"ה מ"ב] שבנין ביהמ"ק יהיה ארבעים שנה קודם לביאת המשיח. לפי זה אתי שפיר עומד על הגג ביהמ"ק בפשיטות, עכ"ד. הרי בפירוש דבנין ביהמ"ק דלמטה יהיה קודם ביאת המשיח⁵³.

והמורם מכל דברינו שלמעלה, שדעת כולם כן, שתחילה נבנה ביהמ"ק למטה על ידינו, ואח"כ על זה ירד ביהמ"ק דלמעלה. כן הוא דעת הקדמונים שהביא המלבי"ם, וכן הוא דעת התיקוני זוהר והאספקלריא המאירה. ואולי כיוון המלבי"ם על התיקוני זוהר והאספקלריא הנ"ל שהם הם הקדמונים שזכר, או שראה קדמונים אחרים זולתם. עכ"פ דעת הערוך לנר דעת קדמונים הוא⁵⁴. ונראה לי לרמז ענין הנ"ל בקרא דזכריה [א, טז] "לכן כה אמר ה' שבתו לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה נאום ה' צבאות וקו ינטה על ירושלים", עכ"ל הקרא. היינו דקודם יבנה בית בירושלים, היינו דע"י האדם יבנה בית למטה, ואח"כ קו ינטה על ירושלים, דירד ביהמ"ק דלמעלה על ירושלים. ודו"ק.

53. ועוררני הרב הגאון מו"ה משה שמעון האפמאן נ"י, רב בבית הכנסת פה קהל יראים, על לשון התוספתא דפסחים [פ"ח ה"ב] ניתן להן לישראל לבנות בית הבחירה, עיי"ש. ופלא על המנחת חינוך [מצוה צה, אות ט] שכתב מדעת עצמו דאם יתנו המלכויות רשות לבנות ביהמ"ק מצוה לבנות, ולא הרגיש מתוספתא זו דמפורש בהדיא כן. עכ"פ גם מכאן משמע דבית השלישי אנו נהיה בונים אותה, ודו"ק.

54. והנה מה שכתבו הקדמונים הנ"ל שהביא המלבי"ם דאילו היו זוכים בימי עזרא היה תיכף יורד אז ביהמ"ק דלמעלה העתיד לבוא והיה אז זמן הגאולה העתידה, נראה דענין הזכיה הוא כמו שאמרו בכרכות פ"ק [ד]. דראוי היה לעשות נס בימי עזרא להיות גאולה שלימה אלא שגרם החטא, וענין החטא ביאר המהרש"א ביומא [ח"א ט]. היינו שלא עלו כולם, עיי"ש. ודו"ק.

- פא -

ודע דבהנ"ל יתיישב לנו קושיא עצומה שהקשיתי עוד בילדותי, ונדפסה בספרי שו"ת משנה שכיר [ח"א סי' לד] על רש"י ותוס' [סוכה נא, א] דכתבו דמקדש דלעתיד יהיה בידי שמים, דכתיב [שמות טו, יז] "מקדש ה' כוננו ידיך", מכתובות [ה, א]: דרש בר קפרא, גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב [ישעיה נח, יג] "אף ידי יסדה ארץ", ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב [שמות שם] "מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך", ועיי"ש ברש"י ותוס' דמקדש מעשה צדיקים הוא, וא"כ מוכח דיבנה ע"י מעשה צדיקים ולא ע"י הקב"ה, וא"כ יהיה סתירה מתוס' ורש"י דכתובות על תוס' ורש"י דסוכה. והנה המהרש"א בכתובות [ח"א שם] כתב דקאי על בצלאל וחבריו דעשו המשכן עיי"ש, וא"כ בנין דלעתיד שפיר יכול דיהיה ע"י הקב"ה, וא"כ לא קשה מידי. אבל אכתי יוקשה על רש"י בפרשת בשלח, בפסוק "מקדש ה' כוננו ידיך" כתב בזה"ל: חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת, שנאמר "ידי יסדה ארץ", ומקדש בשתי ידים. אימתי יבנה בשתי ידים, בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבוא שכל המלוכה שלו, עכ"ד. הרי דרש"י כתב בפירוש דמקדש דלעתיד יהיה בשתי ידים, וכבר מבואר בכתובות דבשתי ידים הוא מעשה צדיקים ולא מעשה הקב"ה, וא"כ מוכרח לרש"י דבנין דלעתיד יהיה מעשה צדיקים, וא"כ יהיה סתירה מרש"י לרש"י. כה הקשיתי בימי עלומי, והיא קושיא אלימתא.

ושם בספרי הנ"ל כתבתי לתרץ, דרש"י שם כתב על הקרא [שמות שם] "מקדש אדני כוננו ידיך", דעל תיבת 'מקדש' הטעם 'זקף גדול' להפרידו מתיבת השם שלאחריו, לומר, המקדש אשר כוננו ידיך ה', היינו שהקב"ה יבנהו. א"כ מדבר הכתוב ממעשה ידיו של הקב"ה, ואעפ"י כן כתיב ביה 'כוננו ידיך', היינו שתי ידים. ודברי רש"י הללו לקוחים מהמכילתא [דברי ישמעאל, מסכתא דשירה פ"ג], א"כ על כרחך לנו לומר דהמכילתא אינו סובר דרש דבר קפרא הנ"ל דחילק בין מעשה צדיקים למעשה דקב"ה, רק המכילתא חילק חילוק אחר, וכמו שהביא רש"י שם, חביב ביהמ"ק שהעולם נברא ביד אחת, שנאמר "ידי יסדה ארץ", ומקדש בשתי ידים. ואימתי יבנה בשתי ידים, בזמן שה' ימלוך לעולם ועד, לעתיד לבוא שהמלוכה שלו. היינו שהמכילתא סובר חילוק בין מעשה המקדש למעשה העולם, אבל מעשה דהקב"ה הוא ג"כ בשתי ידים במעשה חביב, כמקדש דלעתיד. נמצא דבר קפרא דסובר החילוק בין מעשה צדיקים למעשה דקב"ה ואינו מחלק בין מעשה חביב לשאינו חביב, ודייק כן הואיל ובמקדש כתיב 'כוננו ידיך', ע"כ לא ס"ל דמקדש דלעתיד יהיה בידי שמים רק יהיה מעשה צדיקים בשתי ידים, א"כ לפי זה רש"י לשיטתו שפיר כתב דיהיה בידי שמים, אבל לבר קפרא יהיה בידי אדם. ובזה יישבתי דברי הרמב"ם [ע"י הל' מלכים פ"א ה"א] דמשמע מדבריו דיהיה בידי אדם, משום דנקט דבריו אליבא דבר קפרא. עכ"ד שכתבתי בימי ילדותי בספרי שם.

ובעת נראה לי לומר דלא צריכין לעשות פלוגתא הנ"ל, ורק דיש לתרץ קושיא הנ"ל בפשיטות, דכיון דתחילה נבנה ביהמ"ק דלמטה ואח"כ על זה ירד ביהמ"ק דלמעלה ויתאחדו זה עם זה, א"כ יהיה שם גם מעשה צדיקים, ואגב חלק הצדיקים שבו נקט הקרא חשיבות דשתי ידיים. ואינו דומה למעשה שמים וארץ, דשם לא היה רק מעשה הקב"ה לבד, על כן לא נזכר רק יד אחת, מושא"כ בבנין דלעתיד דיהיה בו גם מעשה צדיקים, על כן נקט הקרא שתי ידיים. וזה התירוץ נראה מאד, ואין צורך לעשות פלוגתא בין המכילתא לבר קפרא.

— פב —

ודע עוד, דבהנ"ל שהבאתי בשם הקדמונים ותיקוני זוהר דתחילה יבנה הבית למטה ע"י מעשה ידי אדם ואח"כ ירד עליו מקדש הרוחני דלמעלה, יתיישבו ג"כ דברי רש"י ותוס' דסוכה הנ"ל, דכתבו: וא"ת והא אין בנין ביהמ"ק בלילה, דכתיב [במדבר ט, טו] "וביום הקים את המשכן". והקשו עוד על התירוץ דשם דאיבני בחמיסר, והא אין בנין ביהמ"ק דוחה יו"ט. ותירצו, דבנין דלעתיד דיהיה בידי שמים יכול להיות בלילה ויכול להיות ביו"ט, עכ"ד. ונתקשיתי בדבריהם טובא, בשלמא במה דכתבו דהואיל דיהיה בידי שמים יכול להיות ביו"ט מובן שפיר, והוא על דרך שאמרו בגמרא דשבת [עד, ב] גבי טוויית השיער על גבי העיזים, דלית בה חילול שבת משום דחכמה יתירה שאני ואין דרך מלאכה בכך, ומזה למד החתם סופר [ח"ו סימן כט] דכל מלאכה שהוא על דרך נס אין בה חילול שבת, ובוה יישב קושיית הרא"ש בערבי פסחים [סימן יג] דמשה כתב י"ג ספרי תורה ביום שנסתלק אף דהיה בשבת, משום דכיון דהוי דרך נס לית ביה חילול שבת, דאין דרך מלאכה בכך, והכי נמי גבי בנין דלעתיד דיהיה עפ"י נס בידי שמים, אין דרך מלאכה בכך ואין בו חילול יו"ט, על כן שפיר יכול להיות ביו"ט. אבל במה שכתבו דיכול ג"כ להיות בלילה הואיל דהוא בידי שמים, זה אינו מובן כלל, כיון דהלילה פסול לבנין ביהמ"ק, כמו דנלמד מקרא ד"ביום הקים את המשכן" [במדבר ט, טו], א"כ ודאי דאם נבנה בלילה הוא פסול, כמו בקרבנות דנלמד מקרא ד"ביום צוותו" [ויקרא ז, לח] דלילה פסול לקרבנות, א"כ מה מהני לן האי מעלה דיהיה בידי שמים להכשירו אף בלילה כיון דהלילה מצד עצמו פסול לבניית המקדש, א"כ אין חילוק בין בידי אדם לידי שמים.

ובעת אני כותב בגלותי פה עיר הבירה, טמון בירכתי ביתי מבלי ספרים לחפש אם עמדו בוה. אבל בהנ"ל אתי שפיר, דכיון דעיקר המקדש שהיה מעשה בידי אדם היה נבנה ביום כדינא, ורק המקדש הרוחני דלמעלה בא בלילה, זאת לא מוזיק אם הוא גם בלילה, כיון דעיקר הבנין היה ביום. ויש להסביר הדברים ממה שרואין בקרבן שנשחט ונזרק ביום, הקטר חלבים ואימורים שהוא הגמר יכול להיות בלילה, כמו כן בבנין הבית, כיון דהיה ההתחלה ביום יכול להיות הגמר בלילה. ואתי שפיר בהבנת הדברים בס"ד.

- פג -

ואני מידי כתבי דברים האלה, הגיע לידי ספר קטן אחד הנקוב בשמו מנחת יהודה (אשר הזכרתיו למעלה [פרק שלישי, אות יז]), שהזמין לי ה' פה עיר הבירה בהשגחה פרטית כי אינו בנמצא, ומחברו היה איש ספרדי חכם גדול ומקובל, תלמיד הגאונים וקדושים מרן בעל פלא יועץ ומרן בעל שושנים לדוד, וראיתי שהאריך בספרו שם [באות לו-לח] בענין זה, וכתב ג"כ דביהמ"ק דלעתיד יבנה תחילה ע"י אדם ורק אח"כ ירד עליו ביהמ"ק דלמעלה. והביא בשם הרב כבוד חכמים, בירושלמי ברכות [פ"ד אגדה כ'] בזה"ל: נראה פשוט שגם בית יעקב (שהוא בית שלישי) יהיה נבנה מאבני בתי מקדשים של ארץ ישראל, שקדושות הראשונות לא בטלו, ואם היה מקובל הדבר הזה כפשוטו שהקב"ה בעצמו יבנה הבית, לא היו מקבלים ישראל לבנותו בימי רבי יהושע בן חנניא, כדאיתא בבראשית רבה [סוף פרשה סד], וגם לא היה צריך רבי יהושע לאותה דרשה כדי לשכך ציבורא, כי אם במקהלים היה מברך שנתבטלה הגזירה⁵⁵. והביא שם הזוהר דפרשת פינחס [ח"ג, רכא, א] דבית ראשון ושני יחית קודשא בריך הוא מלעילא, והאריך וכתב: וזה שאמרו רז"ל שהבית השלישי יבנה הקב"ה ויורד מן השמים כשהוא בנוי, ר"ל הקדושה שיחול על הבנין שיבנה מלך המשיח, כמפורש במדרש שיר השירים [רבה, סוף פרשה ד] שמשיח יבנה ביהמ"ק. וזהו ג"כ כוונת הכתוב [שמות טו, יז] "מקדש ה' כוננו ידיך", פירש רש"י בית המקדש העתיד יבנה בשתי ידים, ר"ל קדושת שני הבתים הראשונים שיוריד הקב"ה מלעילא על בנין העתיד שיבנה ע"י הצדיקים, מפני שהבתי מקדשים לא שלטה בהם יד זרים והחורבן לא היה בו אלא לפנים, אבל היה גניזה. עיין כבוד חכמים בירושלמי ברכות הנ"ל, שכתב דר"ל הרוחני שבהם נגנו, וזהו מה שיוריד הקב"ה מלעילא ממקום שנגנו, עיי"ש.

ומדי עברי בדברי הגאון המקובל הנ"ל נתמלא לבי בשמחה עצומה מאד, כי מצאתי שם את הקושיא העצומה הנ"ל שהקשיתי בימי ילדותי, בשם הרב החסיד בעל ספר מערכי לב, ושנדרק ביישובו מאד, והגאון בעל מנחת יהודה יישב קושיא זו על דרך שתירצתי אני לעיל, ומאד שמחתי שזכיתי בילדותי לכוון לשני חכמי ספרד הנ"ל.

- פד -

ואעתיק את דברי בעל מנחת יהודה ככתבו וכלשונו שכתב בזה [באות לח] וז"ל: ונראה לי שזהו כוונת הכתוב [שמות טו, יז] "מקדש ה' כוננו ידיך", פירש רש"י ז"ל בית המקדש העתיד יבנה בשתי ידים, ר"ל קדושת שני הבתים הראשונים שיוריד הקב"ה מלעילא (וכדברי

⁵⁵. כי במדרש מספר דצרי ישראל דיברו על לב המלך לחזור מהרשות שנתן לישראל לבנות ביהמ"ק, והרע לישראל על זה, ונתבקש רבי יהושע בן חנניא מטעם המלך לשכך את ישראל בדרשה, עיי"ש.

הזוהר (דפנחס הנ"ל) על בנין העתיד שיבנה ע"י הצדיקים. ועפ"י האמור נראה לי ליישב קושיא עצומה, דאיתא בכתובות [ה, א]: דרש בר קפרא, גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב [ישעיה נח, יג] "אף ידי יסדה ארץ", ובמעשה צדיקים כתיב [שמות שם] "מקדש ה' כוננו ידיך", שתי ידיים, פירש רש"י מקדש מעשה ידי צדיקים היא, ובסוכה [מא, א] כתב רש"י להיפך, שבנין העתיד אנו מצפים בנוי ומשוכלל שיגלה ויבוא מן השמים, שנאמר 'מקדש ה' כוננו ידיך'. וכן בחומש כתב, ואימתי יבנה בשתי ידיים, בזמן שימלוך לעולם ועד, דהיינו לעתיד. וכן כתבו תוס' בשבועות [טו: ד"ה אין], דביהמ"ק דלעתיד שהוא עשוי בידי שמים, כדכתיב 'מקדש ה' כוננו ידיך'. וכן מפורש בתנחומא. וכן ראיתי להרב החסיד ז"ל בספר מערכי לב [דרוש צה] שהקשה על התוס' ממאמר דכתובות הנ"ל⁵⁶. ורצה ליישב דסבר בר קפרא דכי כתיב 'מקדש ה' כוננו ידיך' גם על בנין שלמה כתיב, וכי דריש התנחומא דאיירי קרא בבנין העתיד, אין הכי נמי דמודה דגם על בנין שלמה היתה הנבואה⁵⁷. וקשה, מנא ליה דגדולים מעשה צדיקים, כיון דכולי עלמא מודו דקרא איירי בבנין העתיד שיהיה בידי שמים כמ"ש רש"י ותוס', ואי כולי עלמא מודו דקאי קרא גם על בנין שלמה, מנא ליה דבנין העתיד יהיה על ידי הקב"ה. ועפ"י האמור יבוא על נכון, שהבית השלישי יבנה ב"ב ע"י הצדיקים ואנשי מעשה רועי ישראל, כמו שדרש בר קפרא, ופירש רש"י והבנין הזה אלקים יכוננו עד עולם בשתי ידיים, דהיינו קדושת שני הבתים הראשונים שזוריד עליו מלעילא, כמ"ש בזוהר הקדוש ובתנחומא. וזהו פשרה נכונה, (וזהו ממש תירוצי הנ"ל, ושישו מעי שזכיתם לכוון לאדם גדול ומקובל כמוהו).

ועל דרך זה ראיתי לאביר הרועים, רבינו הכהן הגדול במדרש האיתמרי (לבעל שבט מוסר) [דרוש יח], וז"ל: ידוע שיש מאמרים מחולקים זה עם זה, שיש שמהם נראה שמלך המשיח יושב בגן עדן, כדאיתא במדרש רבה איכה, באותו תינוק שנולד ביום תשעה באב, ובמסכתא תענית ובכמה מקומות, ויש מאמרים אחרים שנראה שהוא בחיים, אין מספר למאמרים האלה. והפשרה בזה, כשהקב"ה ירצה לגאול את ישראל יתלבש נשמתו של משיח באיש הראוי, ונמצא שיושב בזה העולם והוא הגוף, ויושב בגן עדן והוא הנשמה, עכ"ל. וכן משמע לשון הכתוב 'מקדש ה' כוננו ידיך', ולא ההתכוננות הוא הבנין, כמו שאמר הכתוב [תהלים פט, לח] "כירח יכון עולם" וכן כתיב [שם צ, יז] "ומעשה ידינו כוננהו", והכתוב מיירי

56. והוא הוא הקושיא דהקשיתי בימי ילדותי ונדפסה בספרי משנה שכיר [ח"א בסי' לד], וספרי הנ"ל נדפס זה י"ט שנה בשנת תרפ"ד, וספר מנחת יהודה הנ"ל הנדפס בשנת תר"ג בערי ספרד יקר המציאות בא עתה לידי ע"י אחד שהיה בירושלים, ומשם הביאו לכאן, והוא מסרו לידי יען שאני עוסק בענין זה, ואין שיעור לשמחתי שזכיתי לכוון לשני חכמי ספרד הנ"ל.

57. אמר המחבר: כנראה דהגאון בעל מערכי לב לא ראה דברי המהרש"א בכתובות [ה]. שהבאתי לעיל שכתב דקאי על בצלאל וחבריו, ובזה מתורץ הקושיא הנ"ל כאשר כתבתי לעיל, אבל לרש"י לא יספיק התירוץ כאשר כתבתי, על כן נדחק לתרץ דקאי על תרווייהו.

בבנין שלמה ובבנין העתיד כמ"ש הרב החסיד ז"ל, ומבנין העתיד מוכח דגדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב [ישעיה נח, יג] "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים" ביד אחת, לומר שאין להם קיום כי אם בעולם הזה, אבל לעתיד "שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה" [שם נא, ו], עיין רש"י ישעיה, אבל מעשה ידיהם של צדיקים כתיב 'מקדש ה' כוננו ידיך' שתי ידיים, שיש להם בעולם הזה ויש להם בעולם הבא, שיורידם הקב"ה פעם שנית על בנין העתיד, ואז יודע גדולת מעשה הצדיקים האלה, שמעשיהם רצויים ותשרה השכינה והקדושה במעשה ידיהם. ומה שאמר התנחומא פרשת כי תשא [סימן יג] שתהיה מוקפת מחומת אש, אפשר שהקדושה הזאת שיוריד מלעילא דיתחזי לכל עלמא, יהיה כמראה אש לוהט עד רום יקר שמיא. או היא על דרך משל, רצה לומר שיהיה בנין נצחי. עכ"ל הספר מנחת יהודה הנ"ל.

- פה -

ברם עדיין יש לפנינו קושיא גדולה על הכלל שהנחנו לעיל בשם רבותינו בעלי המדרש וזוהר וקדמונינו ואחרונינו, דכך היא אופייה של בנין בית חיינו דלעתיד, בתחילה למטה ע"י אדם ואח"כ יבוא עליה מלעילא בידי שמים, א"כ אכתי יהדר הקושיא בראש השנה [ג, א] ובסוכה [מא, א] אהא דהתקין רבן יוחנן בן זכאי דיהא יום הנף כולו אסור, ופריך הגמרא למה כל היום, עד חצות יסגי דהא אין בית דין מתעצלין, ומשני דאיבני סמוך לשקיעת החמה. עיין רש"י ותוס' [שם] דיבוא פתאום מן השמים מבלי שהיתה להם שהות להכין את העומר בתחילה, ויתמשך כל היום, עיי"ש. והשתא דבתחילה יבנה למטה ע"י אדם, לא יבוא פתאום מבלי ידיעה מתחילה מהכנתו, א"כ היתה להם שהות להכין את העומר מתחילה, א"כ שוב תהדר הקושיא למה כל היום, בחצות סגי. והיא קושיא אלימתא על שיטה הנ"ל.

ונצטערתני מאד ביישוב קושיא זו, עד שהאיר ה' לראות בספר עזרת כהנים על מדות [כרך ב ע' 260], שנדפס בשנת תרל"ד, לאחד מגדולי הדור מרוססיש-פולין, בראש חלק ג' הנקרא פנות עזרה, שכתב בזה"ל: נודמן לי ספר מנחת חינוך על ספר הרא"ה שנדפס מחדש, ומצאתי שם שכתב במצוה צ"ה (מצות בנין ביהמ"ק), וגם היום אפשר מצוה לבנות כמבואר במדרש [ב"ר סד, י] בימי רבי יהושע בן חנניה דנתנו רשות והתחילו לבנות, ועיין כפות תמרים [סוכה לד: ד"ה של מע"ש] שרבינו נתנאל בעל התוס' רצה להקריב קרבנות בירושלים, א"כ הוא הדין לבנות בית המקדש, עכ"ל. הרי לך כמ"ש, ומהמדרש הנ"ל מוכח שאנחנו בעצמינו נבנה בית המקדש, (וכן מוכח מהתוספתא [פסחים פ"ח ה"ב] שהבאתי לעיל), ומעשה רב ודאי היה בהסכמת רבי יהושע בן חנניה, והלכה כמותו בכל מקום. ודוחק לומר דנעשה בלי הסכמתו, דהוא היה אז גדול הדור והוא וכדמסיים שם במדרש, ודאי היו שומעים בקולו כאשר שמעו אח"כ בקולו כשאמר להם לחזור מהבנין, וכמ"ש לעיל.

והיתה לי בזה הצעת דברים לפני כבוד קדושת הגאון הרב הקדוש בוצינא קדישא חסידא

ופרישא אדמו"ר שליט"א, ואמר לי בפיו הקדוש שאנחנו בעצמינו נבנה ביהמ"ק. עיין הגדה רבי צבי קאלישער זצ"ל, וראיה לזה ממדרש הנ"ל, (ואני המחבר מוסיף גם מהתוספתא מוכח כן). ואמרתני אני לפני כבוד קדשו, הנה, הגם שיש לי תודה לאל קצת ידיעה בענין תבנית בנין המקדש, עדיין מסופקני באיזה תבנית ומדה לבנות, אם כתבנית ומדת בית שני או כתבנית ומדת בנין יחזקאל, כי לא פורש בזה, רק בתוס' יו"ט ז"ל בפתיחה למסכת זו [מידת] כתב שנבנה בנין יחזקאל, כי הגם מדביאר לנו רבי במשניות תבנית בית שני יש קצת הוכחה לזה שנבנה תבנית בית שני, אכן יש לומר דאולי הוא רק אגב איזה מקצת דברים שיש בו שישנם בבנין של יחזקאל, לזה אגב אורחיה ביאר יתר הדברים שבבית שני, או כמ"ש התוס' יו"ט ז"ל [שם] דע"י הסיפור הזה של בית שני אנו יכולין לדרוש ולהבין בבנין יחזקאל, ואדרבא הרי חזינן דכתב לן הקרא בנין יחזקאל, שמע מינה דכן נבנה, א"כ הדעת נוטה יותר דנבנה בנין יחזקאל⁵⁸. והשיב לי הרב הגאון הק', כבוד אדמו"ר שליט"א, חסידא ופרישא, בוצינא קדישא, מהר"י מראדזין, ואמר לי בזה הלשון: ודאי נבנה תבנית בית שני ומדתו, אח"כ בעת התיקון הגמור - היינו בביאת המשיח - יבנה מאליו מהשמים בנין יחזקאל, (עיין קול הרמ"ז על הפתיחה דתוס' יו"ט ז"ל במכילתין).

כשומעי זאת מפי קדשו שמחתי מאד, כי בזה נפתחו לפני שערי בינה ולעשות פשר דבר בין דברי רבותינו ז"ל, היינו בין התרגום יונתן והתנחומא [כי תשא, סימן יג] המובא בתוס' בשבועות [טו: ד"ה אין] [דלדעתם יהיה נבנה מהשמים], ובין הירושלמי והזוהר הקדוש [ח"ג, רכא, א] [דלדעתם יהיה נבנה בידי אדם], וכן נמי בין הרמב"ם [הל' מלכים פי"א ה"א] ורש"י [סוכה מא. ד"ה לא] [דלרמב"ם בידי אדם, ולרש"י בידי שמים], ונאמר דמ"ש רש"י ותוס' בכוונת הגמרא דר"ה [ל, א] דס"ל דבנין העתיד יהיה בידי שמים, הוא רק לפי מאי דס"ל שם בגמרא דיום הנף הוא רק מדרבנן, ומפני זה ממילא מוכרחין אנו לומר מחמת קושיא שהקשה שם בגמרא ולומר דבנין העתיד יהיה בידי שמים, והיינו מיד בראשית בניינה, ועי"ז באמת נאמר דהתנחומא חולק על הירושלמי וזוהר הקדוש הנ"ל וס"ל דלא נבנה בעצמינו כלל רק מיד יבנה בידי שמים ויבנה בלילה או ביו"ט, ועשה תיקון רבן יוחנן בן זכאי, דיום הנף כולו אסור וכאמור שם בגמרא, דאי לא תימא הכי ישאר הקושיא שהקשו שם בגמרא, משום הכי מוכרחין אנו לומר בדעת הגמרא דס"ל דבנין העתיד תהיה בידי שמים, ועפי"ז הוכרחו רש"י ותוס' דזהו שיטת התנחומא. אבל למאי דמסיק שם רב נחמן בר יצחק דיום הנף היא מדאורייתא, אין אנו מוכרחין עוד לומר דאיבני בלילה, ואין הכרח לומר דס"ל הגמרא שיהיה בנין ביהמ"ק מיד בידי שמים, וא"כ נוכל לומר דגם התנחומא מודה לזה, והתנחומא מיירי בבנין העתיד שיבנה אח"כ והוא הוא שיבנה בידי שמים, אבל מכל מקום מודה התנחומא

⁵⁸. אמר המחבר ספר 'אם הבנים שמחה' הנוכחי, עיין מה שדן בזה רבינו החתם סופר בחלק יו"ד

[סי' רלז].

דמתחילה יהיה בנין תבנית בית שני שאנחנו בעצמינו נבנהו, וכדעת הירושלמי וזהו הקדוש. נמצא דליכא פלוגתא בדברי חז"ל, ואולי כן נמי נשוה דברי הרמב"ם בפירושו לדבריו שבחיבורו [הל' מלכים פי"א ה"א] ז"ל, עכ"ד הגאון בעל עזרת כהנים.

ועפ"י זה סרה קושיא הנ"ל מעל השיטה שאנחנו נבנהו מתחילה מהגמרא דר"ה הנ"ל, וכדברי הגאון בעזרת כהנים. וכבר הבאתי בראש דברינו דכן גם דעת התיקוני זהו ואספקלריא המאירה בשם המדרש, דאנחנו נבנה מתחילה ואח"כ ירד משמים ביהמ"ק דלמעלה. שוב מצאתי גם בספר האמונות והדעות לרבינו סעדיה גאון [מאמר ח, ד"ה וכוין], דמתחילה נבנה בית המקדש ברשיון המלכות, וזה יהיה הכנה לבנין שיבוא לנו מן השמים, ובכך נתקיים שיטה זו כיתד שלא תמוט. ויהי רצון שזוכה לזה במהרה בימינו אמן.

- פו -

שוב הצצתי בספר הקדוש מנחת יהודה הנ"ל, ומצאתי שגם הוא הרגיש בהקושיא הגדולה הנ"ל מגמרא דר"ה הנ"ל על השיטה דאנחנו נבנהו מתחילה, ויישבה בטוב. ואעתיק את לשונו, וז"ל: ומה שאמרו רז"ל ראש השנה [ל, א] התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור, והאריכו למעניתם אימתי יבנה הבית, אלקים הוא יודע תעלומות, אפשר אחר שיבנה הבית יהיה סגור עד שתירד הקדושה הזאת מן השמים, כמו שמצינו בבנין שלמה שהיה מסוגר שנים עשר חודש, וכן המשכן היה מקופל מכ"ה בכסליו עד ר"ח ניסן [ע"י במדבר"י, ד; ילקו"ש מלכים, רמז קפד], וחשש רבן יוחנן בן זכאי שהקדושה הזאת תתגלה ותראה בששה עשר ניסן. או אפשר שכל הפלפול ההוא אינו דרך החלטה כי אם דרך אפשרי, שאם יזכו ישראל אפשר שהקב"ה יבנה הבית וישכללנה כהרף עין, כמו שאמרו רז"ל [ברכות, ד, א] ראויים היו בימי עזרא להיעשות להם נס אלא שגרם החטא, וכן מאמר הלכתא למשיחא וכדומה הם דרך אפשרי ולא החלטה דכך יהיה בהחלט, כמו כן הסוגיא דר"ה לא הוי החלט דכך יהיה, רק בדרך אפשרי, אם יזכו יהיה כהרף עין, ועשה רבן יוחנן בן זכאי התיקון שמא יהיה בדרך אפשרות הנ"ל.

ועיין למורי ורבי בספר שושנים לדוד, בפתחתו למס' מדות, שאמר בפירוש שכל מאמרים האלה (היינו שהכל יהיה לעתיד בדרך נס) הם אליבא דרבי יוחנן, ופליגא דשמואל (אבל לשמואל יהיה הכל בדרך הטבע), ולכן לא נמצא לרז"ל שאסרו לישראל לבנות הבית עפ"י המאמרים האלה, וראיה ממדרש דרבי יהושע בן חנניה הנ"ל דהלך לבנות בידיים ולא חש למאמר דיהיה בידי שמים⁵⁹, ועל כרחק דהם רק אליבא דרבי יוחנן. והדבר צריך עיון

59. ואני מוסיף מתוספתא הנ"ל דכתב בפירוש: עיתן להם לישראל לבנות בית הבחירה, הרי דהתוספתא לא חש על שיהיה בידי שמים.

ופלפול ארוך, והנראה לי כתבתי בדחילו ורחימו איך שיהיה התיקון הראשון הוא למנות זקנים, וכשנזכה לאסיפה הנבחרת של שבעים ואחד להם יגלו כל תעלומות, עכ"ל הקדוש⁶⁰. עכ"פ גם הוא הרגיש בקושיא הנ"ל והסירה בחכמתו הגדולה הדק היטב, ונתקיימה דעה הנ"ל שהיא מרוב מנין ומרוב בנין ברורה וקיימא, ונזכה לזה בב"א.

- פו -

ומדי איירי בסוגיא דראש השנה וסוכה הנ"ל, אציגה פה קושיא אחת שהקשיתי בהיותי בחור צעיר לימים, בן י"ז שנה, ביצקי מים על יד מורי ורבי הגאון הקדוש, עילוי נפלא, האדמו"ר מזאבנא, בעל תשובות יד שלום⁶¹, ומורי ז"ל הפליא מאד קושייתי. והוא, דבראש השנה [ל, א] וסוכה [מא, א] ומנחות [סח, ב] אמרו: התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור, מאי טעמא, מהרה יבנה ביהמ"ק ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאיר המזרח עכשיו נמי נאכל, ולא ידעו דאשתקד דלא היה עומר - האיר המזרח מתיר, עכשיו דאיכא עומר - עומר מתיר, עיי"ש דמסיק הש"ס דהחשש היא דיבנה פתאום ולא היה שהות להכין העומר, על כן אסרו כל היום, עיי"ש.

והנה הפלתי [סימן קב, ד"ה הב"ח] העלה, דבעת שיבוא משיח צדקנו בב"א יאסרו כל התבואות, אפילו חיטין שבעליות, משום איסור חדש, כמו שכתבו תוס' [ר"ה יג. ד"ה דאקריבו] דבעת כניסתן לא"י נאסר הכל אפילו חיטים שבעלייה, כמו כן יהיה בזמן שיבוא משיח. ומתריך בזה שיטת הר' יו"ט שבמרדכי פ"ק דביצה [סימן תרנ"ג] דכתב דחדש לא הוי דבר שיש לו מתירין, יען שחזור לאיסורו, עיי"ש. שוב מצאתי שגם מרן החתם סופר בספרו תורת משה [פ' וישב] העלה כן, עיי"ש.

והשתא קשה לי לדעת הני תרי רבוותא הנ"ל דבעת שיבנה ביהמ"ק יהיו כל תבואות שבעולם נאסרין משום איסור חדש, יוקשה לי קושיא גדולה על סוגיא הנ"ל, דהלוא קיי"ל דכהן שהולך לעבוד בפעם הראשון צריך להקריב תחילה מנחת חינוך, עיין מנחות [ג, ב] ובירושלמי שקלים [פ"ז ה"ג], ודעת התורת כהנים [פרשת צו פ"ג] מובא במשנה למלך [פ"ה מכלי מקדש ה"ז] דמנחת חינוך מעכב העבודה, דאם עבד בלי הקרב מנחת חינוך עבודתו פסולה, וכן מצאתי בויקרא רבה פרשת צו [ה, ד] דרבי יוחנן אמר דמעכב עבודה. והנה קיי"ל עוד במנחות [סח, ב] דאין מביאין מנחות קודם העומר, ואם הביא פסול, דלא הוי 'ממשקה ישראל' מן המותר לישראל. והשתא בעת שיבנה ביהמ"ק וירצה הכהן להקריב מנחת העומר, על

60. עיי"ש כי דעתו היא שיעשו אסיפה מכל כלל ישראל, ויבחרו שבעים ואחד זקנים.
61. שלקחני לביתו להיות מורה לבנו הבחור החתן אלעזר, שהיה בן י"ד שנים, ונתארס עם בתו של מרן בעל קדושת יו"ט.

כרחק יצטרך להקריב תחילה מנחת חינוך להתחנך בעבודה. והשתא לדברי הפלתי והחתם סופר דכל החיטים יהיו אסורים משום חדש, א"כ לא יהיו יכולין להקריב מנחת חינוך תחילה, דהא לא הוי 'ממשקה ישראל', ופסול, וכיון דלא יוכל להקריב מנחת חינוך ממילא לא יהיו יכולין להקריב את העומר ולעשות שאר עבודות, וא"כ איפוא מה יהיה תקנתם, ועל כרחק דגם אז יצטרך להאיר המזרח שיתיר את איסור חדש שיוכל להקריב אח"כ מנחת חינוך כדי שיוכל לעשות שאר העבודות, וא"כ מה קאמר בגמרא עכשיו דאיכא עומר עומר מתיר, זה אינו, דעל כרחק מוכרח יהיה גם אז דהאיר המזרח יתיר כדי שיוכל להקריב מנחת חינוך ולעבוד שאר עבודות, כי זולת זה לא יוכלו לעשות שום עבודה.

ואל תשיבני הא באמת פסק הרמב"ם [שם] דמנחת חינוך אינו מעכב, וא"כ אפשר דבאמת לא יקריבו מנחת חינוך תחילה, י"ל דעדיין יוקשה, דהלוא מבואר במועד קטן [טו. ב] על נבואת יחזקאל דאמר [יחזקאל מד, כז] "וביום בואו אל חצר וגו' יקריב חטאתו" זו עשירית האיפה, היינו דביום בואו לעבוד עבודה יהיה ראשון שבעבודה הקרבן מנחת חינוך, וידוע דנבואת יחזקאל על עתיד נאמר, הרי בפירוש דרצון השם הוא דיקריב מתחילה מנחת חינוך, ואיך יהיה אפשר כיון דהכל הוא אסור משום איסור חדש, וצ"ע. עד כאן הקושיא, והצעתיה אז לפני גאוני הדור וטרחו ליישבה, אבל לא עלתה בידם, כמו שנדפסו הדברים בספרי שו"ת משנה שכיר [ה"א סי' צב], ודו"ק.

סליק מאמר מקדש ה'

— פה —

הואיל שאני עומד כעת בכ"ג אלול שנת תש"ג, קרוב ליום הכסא הבא עלינו לטובה, אסיים פרק זה במאמר שחידשתי בראש השנה העבר, וכתבתי בפנקסי ביום צום גדליה בק"ק נייטרא, בעת גלותי שגלתי מפישטיאן בחצי אלול דשנת 'תש"ב אנוש עד דכא', דייסרו אותנו האכזרים דשם עד דכדוכה של נפש, וברחנו אני ובני ביתי בלילה בעירום ובחוסר כל לעיר הנ"ל, ושם היינו עד אחר הימים טובים, ומשם עזרני השם לברוח לכאן. והשי"ת יסוך עלינו פה באברתו עד עת בוא הישועה לכלל ישראל בב"א.

בתפילת הימים נוראים אנו מתפללים להשי"ת 'ובכן תן כבוד ה' לעמך וכו' שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך', וראיתי במחזור ישן שפירש המפרש על דרך הא דתניא [עי' ילקו"ש שמואל, רמז קן]: לא גלו ישראל אלא בשביל שמאסו ישראל בשלשה דברים, במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש. אמר רבי שמעון בן מנסיא, אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן. והיינו דקאמר 'ובכן תן כבוד לעמך', על דרך "וביקשו את ה'", 'שמחה לארצך וששון לעירך' היינו ביהמ"ק, 'וצמיחת קרן לדוד' היינו מלכות בית דוד, עכ"ל המפורש. והנה כעת בזמנינו אחר שישינו בין עכו"ם כשני אלפים

שנה ונתערבו בגוים ולמדו מעשיהם, והם עפ"י רוב בלי שום השגה איזה מושג יהדות, אין לבקש מהם שיחזרו ויבקשו את מלכות שמים ומלכות בית דוד, כי אין להם שום השגה בזה מהו מלכות שמים ומהו מלכות בית דוד, רק מה שמבקשים את ארץ ישראל בזה נכלל כל שלשתן, וכמו שכתבתי למעלה באריכות [פרק שני, אות ז], ועל זה רמזו חז"ל [כתובות קי, ב] כל הדר בא"י דומה כאילו יש לו אלוה, ומלכות בית דוד ומלכות שמים אחת היא כידוע למקובלים [ע"י זרר ח"א לג, ב שערי אורה, שער א], ואחר שאנו רואים שהם מוסרין נפשם בעד ארץ ישראל וכמו שכתבתי למעלה, א"כ אף בלי ידיעתם המה מבקשים את שלשתן⁶².

ועוד י"ל בהקדם דברי הפסיקתא [פיסקא לט - למנצח על הגיתית] "הרנינו לאלקים עוזנו הריעו לאלקי יעקב" [תהלים פא, ב], פתח רבי תנחומא ברבי אבא, "לא הביט און ביעקב" [במדבר כג, כא], מה ראה בלעם להזכיר ליעקב ולא לאברהם ולא ליצחק אלא ליעקב, לפי שראה מאברהם - פסולת ישמעאל ובני קטורה, מיצחק - פסולת עשו ואלופיו, אבל יעקב כולו קודש, כמה שכתוב [בראשית מט, כח] "כל אלה שבטי ישראל שנים עשר", לפיכך לא הזכיר לאחד מן האבות אלא ליעקב - 'הריעו לאלקי יעקב', עכ"ל הפסיקתא. ולכאורה יש להקשות, הלוא כעת בעוונותינו הרבים נמצא הרבה פסולת גם בבני יעקב, א"כ מה רבותא דיעקב משאר האבות. אך נראה דהכל הולך אחר השורש, וכיון דהשורש טוב, גם הענפים שיש בהם פסולת לאו פסולת מיחשיב, דינקו לחלוחית מהשורש ויחזרו לפרוח מחדש, משא"כ כשהשורש מקולקל אז שדי תיכלא בכלו. על כן יעקב דכולו קודש, השורש כולו טוב, יתן חיות חדש לכל בניו ובני בניו עד סוף כל הדורות ויחזרו לפרוח, והעיקר שלא יתלשו מהשורש, דאז יחזרו לקבל חיות חדש מהשורש. וזה שאמר בלעם [במדבר כג, ט] "מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו", היינו ששרשם כולו טוב, על כן "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" [שם פסוק כא], כי העמל והאון בהם אינו אלא עובר אורח, ומיד שיתקשרו בשורשם יחזרו ויפרחו כשושנה.

ועל כן, העיקר בראש השנה לקשר עצמו ביעקב אבינו ע"ה, ועי"ז יהיה נמשך עלינו קדושתו, לתקן בנו כל הפגמים שפגמנו בכל השנה שעברה עלינו ומעת שיצאנו לאויר העולם. וזה שאמר הכתוב [תהלים פא, ד-ה] "תקעו בחודש שופר וגו' כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב", דייקא 'לאלקי יעקב', שהוא כולו קודש ואנו משורשין בו, ונמשיך חיים וקדושה מהשורש אל הענפים שיחזרו ויפריחו. וזה שאמר הפייט [תפילת ר"ה] 'באין מליץ יושר תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט', דייקא 'ליעקב' דהשורש טוב, בזה יתוקן הכל לטובה. כן נראה לי

62. כה כתבתי מכבר מעצמי, וכעת ראיתי בספר מנחת יהודה הנ"ל שהבאתיו לעיל [פרק שלישי, אות יז] שכתב כן, והביא בשם הזוהר [ע"י רעיא מהימנא פרשת כי תצא, דף רעו.] אין הקב"ה נקרא מלך אלא בא"י, א"כ מה דאמרו חז"ל דיבקשו מלכות שמים היינו לשוב לא"י כדי שיקרא הקב"ה 'מלך', ובזה תלוי בראשונה כל תשובתינו.

בעזה"י בביאור הפסיקתא הנ"ל, והשי"ת יעזרנו לקשר עצמינו ביעקב אבינו תמיד בכל עת ובכל שעה, אמן.

- פט -

עוד איתא שם בפסיקתא: דבר אחר, למה יעקב מכל האבות. כך שנו רבותינו, במדה שאדם מודד מודדין לו. [משל] למלך שהיו לו שלשה אוהבים וביקש לבנות פלטין, הביא לראשון, אמר, ראה המקום הזה שאני מבקש לעשות לי פלטין. אמר לו אותו אוהב, זכור הייתי אותו הר מתחילה. הביא לשני ואמר לו, זכור הייתי אותו שדה מתחילה. הניחו המלך, הביא אוהבו השלישי ואמר, זכור הייתי אותה פלטין מתחילה. אמר לו, חייך שאני בונה אותו פלטין וקורא אותו לשמך. כך, אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקב"ה. אברהם קרא לביהמ"ק 'הר', שנאמר [בראשית כב, יד] "בהר ה' יראה". ויצחק קרא אותו 'שדה', שנאמר [שם כז, כז] "ראה ריח בני כריח שדה". ויעקב קרא אותו פלטין, שנאמר [שם כח, יז] "מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים". אמר לו הקב"ה, אתה קורא אותו 'בית' עד שלא נבנה, חייך שאני בונה אותו וקורא אותו בשמך, "בית יעקב לכו ונלכה באור ה'" [ישעיה ב, ה], וכן "והלכו עמים רבים... אל בית אלקי יעקב" [שם פסוק ג], ואף ירמיה אומר כן [ירמיה ל, ח] "הנני שב את שבות אהלי יעקב". ואף אסף קישט הדברים (ר"ל מאמת הדברים) ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב, שנאמר [תהלים פא, ב] "הריעו לאלקי יעקב", עכ"ד הפסיקתא.

נראה לי ביאור הפסיקתא בס"ד, דשני אוהבים הראשונים שהיו קוראין למקום הפלטין בשם 'הר' ו'שדה', היתה כוונתם בזה לומר, דלבנות פלטין למלך צריך שיהיה המקום מצד עצמו מוכן ומוכשר מקודם לקבל בנין נכבד כזה להיות פלטין למלך, ועל כן הר ושדה פשוטה אינן מוכשרים לבנות עליהם פלטין למלך, על כן אמר הראשון שזכור הייתי הר מתחילה, והשני אמר זכור הייתי שדה מתחילה, ר"ל הר פשוטה ושדה פשוטה, ואינם ראויין מצד עצמן להיות נבנה עליהם פלטין המלך. משא"כ האוהב השלישי אמר אני רואה בעין רוחי את הפלטין, היינו שאין אני מביט על ההווה של עתה שהוא רק הר ושדה פשוטה, רק על העתיד, היינו שהפלטין יקדש את המקום ויגביהו לרום המעלה שיהיה ראוי לכבוד המלך. ומדה זאת מאד הוטב לפני המקום, עד שמפני זה ייחד שמו של יעקב על הבית שיקרא הבית על שמו. הרי שזאת מדתו של יעקב, להעריך הדבר על שם העתיד אף אם עתה עוד איננו כדאי מצד עצמו, אבל מכח העתיד להיות מקודש, כבר הוא מקודש גם כעת. ועל כן היה קורא יעקב את בית המקדש 'בית אלקים' אף טרם בנייתו, על שם העתיד. ומדה זו מאד היא רצויה לפני הקב"ה, עד שבשביל זה הוקבע להיות הבית נקרא על שמו, להודיע שהסכים הקב"ה על ידו במדה זו. ומדה זו נוהגת בכל דבר ודבר. וכן הוא אצלנו, אם שאין שום זכות בידינו כי נתרשלנו בתורה ומצוות בכל השנה שעבר, ועתה בראש השנה שצריך לנו לקבל את עול מלכות שמים עלינו, איך נוכל לכנות את השי"ת למלך עלינו בלא היינו

עושים רצונו יתברך בימים שעברו. אך בהיותנו מקבלים שמהיום והלאה לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם, אז משום זה לחוד - היינו משום העתיד - נוכל לכנותו למלך עלינו, וזה היה מדתו של יעקב אבינו ע"ה לכנות את הדבר על שם העתיד. וזה המכוון בפסיקתא הנ"ל - ואף אסף קישט לדברים ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב שנאמר 'הריעו לאלקי יעקב', היינו על שם העתיד שאנו מקבלים עלינו לשמוע בקולו ולעשות רצונו, על שם העתיד הזה הקב"ה הוא מלך עלינו גם עתה, ומקבלים עלינו עול מלכותו. ויהי רצון שיהיה שנה הבאה עלינו לטובה, שנת גאולה וישועה. עכ"ד הדברים שחידשתי בראש השנה שעבר.

הרי דיש לפנינו שני מדות טובות איך להגביה את אדם ההדיוטי משפל מצבו הרוחני. הראשון הוא בהתקשרו לשרשו שהוא יעקב אבינו שהוא כולו קודש, משם יהיו נגרים בו מים חיים עד שיופיעו בקרבו חיים חדשים בשפע קדושה. והשני הוא על שם העתיד מתקבל תיכף בתחילה. וכל שני מדות הללו יש בעולי הארץ של זמנינו, אף אם הדיוטים ופשוטים המה או אפילו גרועים ביותר ח"ו, כי מצינו [ע"י שמו"ר לא, יז] שיעקב אבינו הוקיר את ישיבת הארץ יותר מכל הון דעלמא, דהרי נתן כל רכושו הגדול - שהיה רכוש מופלא ומופלג מאד - לעשו, ואמר אין נכסי חוץ לארץ כדאי לו, וגם מסר נפשו על מצות עשה דיישוב הארץ, כמבואר במדרש [ע"י סוטה יג, א]. ועתה, הני העולים מוסרים נפשם על חיבת הארץ כידוע, על כן בזה המה מתקשרים אל שורש יעקב, וקישור זה יגביהם גם ברוחניות. ועוד, הא יעקב דן על העתיד, ובעתיד כבר הבטיחו לנו חז"ל - וכמו שכתב הרמב"ם שהבאתי בפנים [פרק ראשון] ומשם עוד גדולינו - שה' יכון את לבבם וישלח בהם רוח טהרה לעשות רצונו בלבב שלם אחר הקיבוץ שיהיה בא"י, על כן פשוט וברור שמצוה לכל ישראל להשתתף עמהם, ויתקדש שם שמים ע"י כלל כל ישראל, וכמו שאנו אומרים בתפילתנו הקדושה בימים נוראים 'ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם, כמו שידענו ה' אלקינו שהשלטן לפניך, עוז בידך וגבורה בימינך', ר"ל אם כל ישראל המה באגודה אחת אז מוסיפים לו בזה כביכול עוז וגבורה, שהוא השליט בעולם ומגביה קרנו עד למעלה, אכ"ר, וכמו שהביא הרמב"ן בפסוק 'ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל' [דברים לג, ה] מדרש [במדבר רבה טו, יח]: אימתי הקב"ה מבושם למעלה, כשישראל באגודה אחת למטה.

ובזה נשלם פרק זה השלישי, יום כ"ג אלול שנת תש"ג, פה עיר הבירה בודאפעסט. והשי"ת יקיים קרא כדכתיב [הושע ו, ב] "ביום השלישי יקימונו ונחיה לפניו", בב"א.

השמטה לפרק השלישי

בא אלי אחד ובידו ספר פתוח, ואמר לי שארשה לו להראות לי מה שכתוב בספר הקדוש הלזה. נטלתי הספר מידו וראיתי שהוא הספר דברי יחזקאל מרבינו הקדוש משינאווע ז"ל, והראה לי דעת רבינו איש אלקים בענין בנין ישוב הארץ, שאין דעתו נוחה מזה לעבוד שדות בארץ ישראל, רק לראות לחזק ישוב הארץ בהרבות לשלוח שקלי קודש ליושבים על התורה ועל העבודה עד ירים ה' קרניו וישוב שבותינו במהרה בימינו, ע"כ תו"ד שם בסוף הליקוטים.

והשבתי לו כך: דע מה שכתב רבינו החתם סופר בחידושו לחולין [ז, א] וז"ל: דעיקר שימוש התלמידים אצל רבם הוא לדמות מילתא למילתא, וז"ל הרא"ש [הובא בב"י בבדק הבית ביו"ד סי' רמב] וי"ל דעכשו נמי אין כל מעשה בא בגמרא אלא שמדמה מילתא למילתא ואיכא למיחש שמדמה מה דלא דמי, עכ"ל שם. ועל זה נהגו כשאדם מחדש דבר, אומרים בלשון אשכנז 'גלייך' או 'אום גלייך', פירוש, דומה או אינו דומה, שהדמיון עולה יפה או אינו עולה יפה. והיות הסברות עמוקות ודקות כחוט השערה לחלק בין זה לזה, ועי"ז יתמצו כמה קושיות שיודע לחלק ביניהם מה שהיה בעיני התלמידים דומין זה לזה, יבוא רבו וחקרו שאין זה דומה, ומורה להתלמידים הסדק שבין זה לזה, וזה הוא חילוק שהיה רב מראה לתלמידים החילוק וההפרש בין הסברות שהיה נראה להם במושכל הראשון שהם דומים זה לזה, ומזה ילמדו דרך האמת בהוראה, עכ"ד הקדושים הצריך לענייננו.

הרי דעיקר ההוראה בדבר הלכה למעשה תלוי בדמיון מילתא למילתא, שיהא דומה ממש להא שרוצה ללמוד ממנה לנידון שלפניו שיהא דומה לו בכל תנאיו ופרטיו, ואם יש שינוי ביניהם אף בהפרש מעט אף דקה מן הדקה כבר נשתנה הדין ואין למידין זה מזה. ועל כן, אם היו תלמידים שלא שימשו די צרכם וחשבו שהדברים דומין זה לזה ורצו ללמוד דבר מדבר, בא חכם וחקרו והראה להם בעליל שדמיונם אינו עולה יפה, ובטל הדין שדנו בתחילה לאסור או להתיר. ואחר שהקדמתי לך דבר זה העיקר בהוראה, אשיב לך על המציאה שחשבת למצוא סתירה לכל דברי מדברי הספר הקדוש הנ"ל שהראית לי.

דע בני, כי דברי רבינו משינאווע הללו אינם חדשים לי, וכבר לעיל בפרק שלישי [אות ה] רמזתי עליהם וחילקתי בין זמנו לזמנינו ושאין ענין חיינו - כוונתי זמן היותנו שאנו חיים בו - דומה לזמן וענין שהיה הוא ז"ל חי בו, וכתבתי לעיל בזה הלשון: וכן מה שכתב רבינו הקדוש משינאווע בסוף ספרו דברי יחזקאל, הוא מדבר משעתו שהיה לישראל פה בגולה מנוחה, אבל לא כן עתה בזמנינו שניטל מאתנו כל חיותנו ממש, גם רבינו החתם סופר ואהבת

יונתן ורבינו משינאווע יודו שזה הוראה מן השמים שנעזוב את ארצות הגולה ונקומה ונעלה אל ארץ אשר ה' אלקינו דורש אותה ושזה רצונו כעת, עכ"ל שכתבתי שם. ועיין שם [פרק שלישי, אות ד-ו] מה שהארכתי להוכיח שכל מה שאירע לנו בזמנינו הוא הוראה מן השמים לכך, לשוב אל ארץ חמדתינו. עכ"פ הרגשתי מעצמי בהמציאה שמצאתי וחילקתי בהדמיון שרצית לדמות מילתא למילתא, והראיתי לדעת שאינם דומים זה לזה, וממילא אין למידים משם לנידון שלפנינו, ודברי מוצקים כראוי להלכה ולמעשה.

וכעת אוסיף בעזה"י עוד ראיה על אמיתת דברינו, מרבינו הקדוש בעל השל"ה בפרשת לך לך [תורה אור בהגה], שביאר את דברי רש"י [בראשית יב, ב] שכתב על 'מארצך' [שם פסוק א], והלוא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרון, אלא כך אמר לו, התרחק עוד משם וצא מבית אביך, עכ"ל רש"י ז"ל. וכתב רבינו השל"ה ז"ל: הקב"ה ידע באברהם שמקיים כל התורה כולה ואפילו כל דברי רבנו, ובוודאי היה מחמיר בכל החומרות, ואפשר שהיה מחמיר ג"כ שלא יעלה לארץ ישראל לדור שם בקביעות, לקיים דברי רב יהודה בכתובות [ק, ב] האומר, העולה מבבל לא"י עובר בעשה, שנאמר [ירמיה כו, כב] "בבלה יובאו ושם יהיו עד יום פקדי", וענייני אברהם אבינו היו כולם רומזים על העתידות אף שעדיין לא היו, על כן צוה הקב"ה מתחילה שיעקור דירתו ממקומו הראשון שהוא בבבל, ובא לחרון שאין לה דין בבבל, ומאחר שהיה דר בחרון אז אמר לו הקב"ה צא והתרחק עוד, כי אז מותר לך לעלות לא"י, כי רב יהודה לא אסר אלא לעלות מבבל לא"י משום דכתיב 'בבלה יובאו ושם יהיו' וגו', אבל משאר ארצות מותר לעלות לא"י. ואין להקשות מה היתר היה לילך מבבל לחרון מאחר דכתיב 'בבלה יובאו ושם יהיו' וגו', ואם אסור לילך לקבוע דירה בא"י ק"ו לשאר ארצות. וי"ל שזה היה להצלת נפשות, כי אין סומכין על הנס מאחר שהושלך לכבשן האש. זהו רומז צא והתרחק עוד, כדי שיקבע תחילה דירה בחרון ואח"כ יעלה משם לא"י, עכ"ל.

הרי דאם דאברהם אבינו היה מחזיק באיסור עשה דרב יהודה דאסור לצאת מבבל לא"י וכל שכן לשאר ארצות, עם כל זה הכריחו השי"ת לצאת מבבל ולא להישאר עוד שם, יען שבא שם בסכנת נפשות שהושלך לכבשן האש, אם כי הצילו השם, אך כיון דההצלה היתה בדרך נס, אסר לו השי"ת להישאר עוד שם והכריחו השם להתרחק משם ולילך לא"י. ואף דיש איסור עשה בההליכה משם שהיה בבבל, דכתיב 'בבלה יובאו ושם יהיו' וגו', אך כיון דלהצלת נפשות יחשב לו בהליכה משם היה מותר לו לצאת, דפיקוח נפש דוחה כל האיסורין שבתורה, כדילפינן [יומא פה, ב] מקרא [ויקרא יח, ה] ד"וחי בהם" ולא שימות בהם, כיון דהצלתו היתה בדרך נס ואין סומכין על הנס מכאן ולהבא, על כן היה אסור להישאר עוד שם משם ולהלאה, כיון שבא פעם אחת בסכנה מדי היותו שם. ואף שאחר הנס שאירע לו באור כשדים היו הכל חרדים ויראים ממנו והכירו בו שאיש אלקים הנהו ושהשגחה עליונה משגחת עליו בעין פקוחא וכולם היו מגדלים ומנשאים אותו עד למעלה ראש, כמבואר כל זאת במדרש

[ע' אוצר המדרשים (אברהם אבינו), ועי' זוהר ח"א עז, ב], ואם כן תו לא היה חשש שיוכפל לו סכנה כזאת לבוא שנית בסכנת נפשות, עם כל זה כיון דקיי"ל [קידושין לט, ב] דאין סומכין על הנס, והוא בא שם פעם אחת בסכנה, אסר לו השי"ת להישאר עוד שם, והליכתו משם להצלת נפשות יחשב.

וכבר כתב רבינו השל"ה בדבריו שם [אות יח] דענייני אברהם אבינו כולם רומזים על העתידות, על כן הורינו בזה על בניו אחריו, שאם באו בפעם אחת במקום שישבו שם בסכנת נפשות וניצולו, שוב אסור להם להישאר עוד שם במקומם, רק מוכרחים להתרחק משם ולילך לא"י. כן יוצא מדברי רבינו השל"ה הנ"ל.

ועתה נדון במה שלפנינו, הנה כללות ישראל שבמלוכות האירופא בחלקים שנפלו תחת השפעת צר הצורך הידוע, בא בסכנה גדולה כזו אשר לא נהיתה מהיותם בגלות, מהם הרגו, מהם שרפו, מהם הפשיטום והעמידום ערומים, ושתו הרבה כוסות התרעלה אשר לא יספר מרוב, והוא על הכלל כולו יצא לכלות אותם ח"ו, ובעוונותינו הרבים עלה בידו להוציא זממו ברובא דמינכר כידוע, ולא נשאר אלא חלק המעט, וגם זה המעט שנשאר בחיים הוא ממש נס גדול, והוא כאחד מהנסים שעשה הקב"ה בעמו ישראל, כי אותו רשע חרק שיניו גם על אותו שארית הפליטה שהשאיר השי"ת ממש על פי נס, ותמיד היו תלויים ועומדים בסכנה ליפול במכמרו ח"ו, ולא בפעם אחת באנו בסכנת נפשות. וזכור אני מהפחד והבהלה שהיה בתחילת הקיץ הזה במחנה העבריים פה במדינה, בעת שהצר הצורך היה נוגש על האדון שר המיניסטר לפתור פה שאלת היהודים, וידוע איך הוא פתרון שאלה זו אצלו, לשלחם לארץ גזירה שקורין 'דעפורטיערען' [= גירוש; הגלייה] ח"ו, ותוצאות מעשה ה'דעפורטיערונג' ידוע לכל מה הוא, וכן היה רוצה לעשות גם כן עם היהודים שבמדינה זו ארץ הגר, והיה נוגש ודחק על שר הנ"ל לכלות מעשהו כן, והיה נשמע במדינה שהאדון המיניסטר היושב ראש בבית המחוקקים יטיף שיחה בבית המחוקק בענין זה ואז יגלה דעתו בפתרון שאלה זו. ואימה וחיכה גדולה היתה נופלת על כל פנים מבני ישראל, והיינו נמצאים אז בסכנה גדולה, אם לשבט ח"ו או לחסד, ולא היה חסר רק כתיבת קולמוס אחד שם בפתרון שאלת היהודים והיה נחתם גזר דין של ישראל ח"ו. וכמו שאמרו במדרש ילקוט תהלים [רמז תת] בפסוק "גער חיית קנה" [תהלים סח, לא] דבביאת המשיח ירצה מלכות רביעית (שהוא אדום) להביא דורון למשיח, אמר הקב"ה לגבריאל 'גער חיית קנה', מאי 'גער חיית קנה', אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יונתן, אמר ליה הקב"ה לגבריאל, גער בחיה שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד, עכ"ל. היינו מיט איין פֿעדערשטריך האט ער בעזיעגעלט דאס לאָאָ דעם יודענטומס [= בהינף קולמוס אחד החתים את גורל העם היהודי], ולולי שה' עשה לנו אז ממש נס גדול שנתן בדעת השר ואדון הנ"ל שאמר שגם הם יפתרו שאלת היהודים כן כמבוקש מצד הצורך הנ"ל, רק ימתינו בזה עד אחר המלחמה, ולולי נס זה כבר ח"ו אבדנו

כולנו. וכן מאז ח"ו מרחפת עלינו אימה ופחד, כאשר אנו רואים כעת בשעה שאני כותב טורים הללו, שכל האדמו"רים של מדינתנו עושים השתדלות לברוח מכאן לא"י מיוחד הסכנה מחמת המציק, ואינם מביטים על מה שמפילין בזה ליבן של ישראל, כאשר שומעין מההמון שמרננים ואומרים הרב'ס בורחין ומה יהיה עמנו. ועיין מדרש רות [רבה א, ה] שמהאי טעמא נענש אלימלך, מפני שהפיל את ליבן של ישראל בברחו מהצרה, עיי"ש. ותקוותינו חזקה לה' שיצילנו מידו גם להלאה, אבל הכל יודעין כי באנו בסכנות נפשות לא בפעם אחת וה' הצילנו ממש בדרך נס, ואחר שכן, מחוייבין לעשות כמו שהורה לנו אבינו הזקן, להתרחק עוד מכאן ולילך לא"י, משום דנוגע להצלת נפשות ואין סומכין על הנס.

ואחר שהצעתי לפניך כל אלו הדברים הנ"ל, תאמר לי ידידי, האם שייכים דברי רבינו משינאווע ז"ל - שכתב שם שאין לנו לילך לא"י עד ימים ה' קרנינו וישוב שבותינו בב"א - לזמנינו, אחר שכל יתר הפליטה הנשארים, הכל יודעים שהיו בסכנה תמיד והצלתם מידו הוא ממש נס גדול ומופלא, נמצא דאנו מחוייבים להתרחק מפה ולילך לא"י, כמו שהורה לנו מעשה דאברהם אבינו הנ"ל דרמו רק עלינו, וכנ"ל. נמצא, דאין אנו רשאים להמתין עוד פה, רק אנו מעצמינו מחוייבים לעשות ההתחלה בזה, ואז יבוא לנו הסיוע מן השמים, וכמו שהיה באברהם אבינו, ככתוב בזהר שם [ח"א, עו, ב] מובא בשל"ה שם [אות יד], ודברי רבינו משינאווע נאמרים בעת דישראל היו יושבים פה בהשקט ובמנוחה, אבל לא על עת קשה כזו כשנים שעברו עלינו. דהגע בעצמך, הנה ידעת וגם שמעת מהנעשה עם הרב הקדוש בוצינא קדישא חסידא ופרישא, רבי ישע"לע קראקאווער, בנו הצעיר של רבינו מצאנז ואחיו של רבינו משינאווע ז"ל, שהיה טמון וחבוא בעיר באַכניא אצל קראַקא עם איזה מאות או אלפים נפשות ישראל, ופה בעיר הבירה היו מתעניין בהצלתו להביאו לכאן, וכל הון בוז יבוז לעסק הצלתו, ולא הספיק השעה ונטרפה לו שם השעה ונהרגו כולם על קידוש השם, ארץ אל תכסה דמם, וכן דם של שאר אלפים ורבבות מישראל שנשפכו, וזכותם יעמוד לנו לומר לצרותינו די. וכדברי האור החיים הקדוש בפסוק "כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם" [דברים לב, לו], וזה לשונו הקדוש: 'כי ידין ה' עמו', פירוש, יעמיד במשפט כוסות התרעלה אשר עברום ויראה הצרות שעברו על הצדיקים, מהם הרגו, מהם שרפו, מהם הפשיטום, ובשביל הצדיקים אשר נצטערו יתנחם. והוא אומר 'ועל עבדיו יתנחם', פירוש בשבילם יתנחם לומר די צרות הגלות, עכ"ל הקדוש. ואמן כן יאמר ה' גם בזמנינו, שהכל ממש נתקיים בנו עתה בימינו.

ועתה תאמר נא לי ידידי, בהרב הקדוש רבי ישע"לע הנ"ל שהיה יושב שם בבאכניא בסכנה גדולה כאשר הוכיח סופו על תחילתה שנטרפה לו שם השעה, ואלמלי היתה לו שם שעת הכושר להימלט משם לא"י, והיה עושה שאלה אצל הרב הקדוש משינאווע אם ילך לא"י או יתעכב עוד שם עד שירים ה' קרנינו וישוב את שבותינו במהרה בימינו, הכי יש אפילו צל ספק שרבינו משינאווע היה משיב פשיטא ופשיטא שלא ימתין שם אפילו רגע

כמימרא רק ימלט על נפשו וילך לא"י, דהוא לא אמר דבריו על זמנים כאלו שבאו עלינו שנוגע להצלת נפשות. וכמו כן הוא גם אצלינו, דכיון דהיינו בסכנה ונמלטנו בדרך נס, שוב גם אצלינו להצלת נפשות יחשב, וכמו דהורה לנו מעשה דאברהם אבינו הנ"ל דעלינו היתה מרמזת, וכמו שכתב רבינו השל"ה, והשי"ת מצוה לנו להתרחק ממקום כזה דהיתה מסוכן לנו ומוכרחין אנו לילך לא"י.

ובמה שכתבתי פה יתורץ היטב מאד מה ששמעתי שרבים הרוצים להבאיש ריחי בענין התפעלותי כעת בעסק העלייה לא"י, מהמכתב שנדפס ממני בספר תיקון עולם שהוציא הרב הקדוש ממונקאטש ז"ל, ששם גיליתי דעתי נגד העלייה ועתה אני אומר היפך דברי משם. ובהנ"ל מתורץ היטב, שאז בעת כתיבת מכתבי הנ"ל היה עת של מנוחה והשקט ולא הגענו לסכנת נפשות ולא היה נוגע להצלת נפשות, אבל עתה שנשתנו העתים נשתנה גם הדין, וכדברי רבינו השל"ה הנ"ל. וזולת זה, כבר כתבתי בפתיחת ספרי זה שמעולם לא ירדתי לעומק הדין של הלכה זו, ועתה אחרי שלנתי בעמק הלכה זו ראיתי באמת שטעות היתה בידי, ואעשה כהרבה מרבותינו בש"ס [ע"י שבת סג, ב"ב קכו, א] שאמרו והודו 'דברים שאמרתי לכם טעות הם בידי', ומצינו ג"כ בפוסקים שאח"כ חזרו ממה שהורו בתחילה, ודו"ק. וה' יביאנו אל הר קדשו בב"א.

וכתבתי וחתמתי אלו הדברים אור ליום ד', ד' דעשי"ת שנת אשדת לפ"ק, פה עיר הבירה בודאפעסט יצ"ו.

הנה אנו אומרים בכל יום 'אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח ואעפ"י שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא'. וכן אמרו חז"ל במדרש: אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות אמונה שהאמינו, שנאמר [שמות ד, לא] "ויאמן העם". וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמונה, שנאמר [שה"ש ד, ח] "אתי מלבנון כלה" וגו', [הושע ב, כא-כב] "וארשתוך לי לעולם וארשתוך לי באמונה", עכ"ל המדרש בילקוט פרשת בשלח [רמז רמ]. אבל תדע שאמונה בלא מעשה לא סגי ולא מהני, וכמו שראיתי בספר הנפלא יד יוסף להחכם אלוקי רבי יוסף צרפתי, שהיה רב בק"ק אנדרינופול, בשנת שע"ז בדרוש שני לסוכות, שכתב בביאור המדרש [ויק"ר ל, ג] "תכתב זאת לדור אחרון" [תהלים קב, יט] אלו דורות שהן נטויין למיתה, "ועם נברא יהלל יה" [שם] שעתיד הקב"ה לברוא אותם בריה חדשה. ומה עלינו ליקח, לולב ואתרוג ונקלם להקב"ה, לפיכך משה מזהיר לישראל "ולקחתם לכם ביום הראשון" [ויקרא ג, ג], ע"כ המדרש. והקשה דאיך יומשך ממה שאמר שהקב"ה עתיד לברוא אותנו בריה חדשה השאלה 'ומה עלינו ליקח', דמי מחייב לנו משום זה דהקב"ה יעשה אותנו בריה חדשה ליקח שום דבר דשאל 'ומה עלינו ליקח'. וגם קשה אומרו 'לפיכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון', דמי יאמר דלפיכך זה צוה כך. וכתב לפרש דאלו הארבעה מינים באו להורות על אמונת התשובה, שהבחירה בידינו לתקן כל חטאותינו

בתשובה שלימה שהוא במחשבה ודיבור ומעשה, כמו שאמר הכתוב [דברים ל, יד] "כי קרוב אליך הדבר בפך ובלבך לעשותו" שקאי על תשובה, ואלו המינים רומזים על המחשבה ודיבור ומעשה, כמו שכתב שם וכאן אני מקצר.

וזה המכוון במדרש הנ"ל, להיות אמת הגדולה תשובה שמקרע הגזירה, וזה שאמר 'תכתב זאת לדור אחרון' אלו דורות שמצד חטאותם הם נטויין למיתה, וכשחוזרין בתשובה עתיד הקב"ה לבראותם בריה חדשה. ושאל, אבל מה עלינו ליקח להורות על אמונה זו שהבחירה בידינו לשוב בתשובה, ויען כל אמונה שאין בה מעשה אין לה קיום ולא מהני, כדכתב הרמב"ם במורה נבוכים [ח"ב פרק לא] בטעם השבת, כדי שיהיה קיימת אמונת החידוש, א"כ מה עלינו ליקח להורות על אמונת הבחירה שבידינו לשוב בתשובה, יש עלינו ליקח לולב ואתרוג בידינו, להורות שהכל בידינו, מחשבה ודיבור ומעשה, שהם כלי התשובה, לפיכך משה מזהיר לישראל 'ולקחתם לכם ביום הראשון', עכתו"ד. עכ"פ הורה לנו החכם האלוקי הנ"ל שאמונה בלא מעשה שיחזק האמונה לא מהני, והביא כן בשם רבינו הרמב"ם, והעמים כן גם בדברי רבותינו בעלי המדרש שזאת היתה כוונתם במה שאמרו 'ומה עלינו ליקח', שעלינו ליקח במעשה ובפעולה מה שאנו מאמינים באמונה, וזולת המעשה לא יועיל האמונה גרידא.

ובזאת יאיר לנו לפרש הכתוב [שמות יד, טו] "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו", דהקשו כל המפרשים דהלוא בעת צרה מה לו לאדם הישראלי לעשות אם לא לצעוק להקב"ה. ורש"י שם פירש 'דבר אל בני ישראל ויסעו', אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו, לקרוע להם הים. ופירש בשפתי חכמים, והכי פירושו, שע"י שיסעו יועיל הרמת מטף שיבקע הים, משא"כ אם לא יסעו לא יקרע הים אעפ"י שתרים מטף על הים, כי כדאי זכות וכו' והאמונה וכו'. ולפי זה יהיה הפירוש 'מה תצעק אלי', סבור אתה להועיל בתפילתך, אין הדבר כן אלא 'ויסעו', עכ"ד. ולכאורה קשה, כיון דהיתה להם האמונה למה לא יהיה הועיל תפילת משה לחוד בזכות האמונה. וגם קשה על עיקר היראה שהיה להם לישראל עתה ממצרים, כדכתיב [שם פסוק ז] "וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד", והלוא לעיל מזה כתיב [שם פסוק ח] "ובני ישראל יוצאים ביד רמה", ופירש רש"י, בגבורה גבוהה ומפורסמת, א"כ כבר ראו גבורתם על מצרים, ומה מקום היה לירא עוד מהם. שוב ראיתי בדרשות הר"ן [דרוש יא] שעמד בזה, עיי"ש. אבל בכלל הנ"ל שהשרישו לנו גדולי קדמונינו הנ"ל שאמונה בלא מעשה בפועל לא מהני, אתי שפיר הכל, דעד עתה משעה שיצאו בני ישראל ממצרים לא היה בידם רק אמונה לחוד בלא מעשה בפועל לגלות על חוזה אמונתם שבלבם, כי משעה שיצאו ממצרים עד שעה זו לא היו בסכנה כלל, כי יציאתם משם ונסיעתם בדרך היה בדרך נס ונשאו אותם בכנפי נשרים, וכיון דנעשה להם נסים בכל דרכם שהלכו לא נחשב להם

יציאה ונסיעה זו למעשה לחזק האמונה כמובן, על כן סיבב הקב"ה עתה שיבואו בסכנה, שמאחריהם היו המצרים ומצידיהם המדבר עם חיות טורפות ומלפניהם הים, וצוה הקב"ה שיסעו אל הים בעודו מים, כדכתיב [שם פסוק טז] "ויבואו בני ישראל בתוך הים", ואח"כ נעשה יבשה כידוע, נמצא דבנסיעה זו אל הים הראו אמונתם גם בפועל, אז היו כדאים שיבקע הים לפניהם. וזה הכוונה ברש"י 'אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות והאמונה לקרוע להם הים', והיינו כמו שאמר המדרש גבי לולב 'ומה להם ליקח' וכו', שאל האמונה צריך עוד מעשה, כמו כן הכא שאין די באמונה לחוד אלא אין להם אלא ליסע אל הים ואז אין הים עומד בפניהם, אבל בלא מעשה גם תפילתך לא יועיל, וכמו שכתב השפתי חכמים בכוונת רש"י.

וכמו כן הוא ג"כ באמונת המשיח, שאם שכולנו מגדלינו עד קטנינו מאמינים בו עד שאפילו כל הרוחות ומאורעות שבעולם לא יכולים לזיז אמונה זו מלבנו אפילו זיי כל שהוא, אבל לא די באמונה בלחוד, רק צריך לזה עוד מעשה מצידנו לקיים אמונה זו, וכמו שהורו לנו כלל זה רבותינו הקדמונים הנ"ל, ועלינו לעשות כמו שעשו בימי צאתם ממצרים, "דבר אל בני ישראל ויסעו" [שם פסוק טז] ואח"כ בא הישועה מהקב"ה, כמו כן המצוה לנו לדבר אל בני ישראל ויסעו לארץ ישראל, וכדי לחזק אמונתנו לביאת המשיח בב"א במעשה ובפועל, ואז יבוא הישועה מהקב"ה, אבל זולת מעשה גם מצידנו גם התפילה לא יועיל, וכמו שכתב בשפתי חכמים, אבל בשנעשה מעשה בפועל לעלות לא"י אז יצליח ה' מעשה ידינו ונוכה לגאולה שלימה בב"א.

נמצא לפי הכלל שהניח רבינו הרמב"ם הנ"ל, שכל אמונה צריך שיוחזק במעשה וזולת המעשה אין להאמונה קיום ומאד חלושה אצל האדם ויבוטל לגמרי אצלו, נמצא אנן נמי בדין באמונת ביאת המשיח, מי שאינו רוצה לעשות דבר בזה רק ממתין על בואו שיבוא לפרוח וישא אותו לארץ ישראל, הוא סימן שאין לו אמונה כלל בזה, וכל אמונתו הוא רק משפה ולחוץ ומשטה את עצמו בכך, אך מי שעושה דבר בזה מראה שמאמין בזה, וזאת האמונה מאמצחו לעשות פעלים בזה מצד עצמו, ובזה יחזק האמונה בקרבו, ואז יבוא הסיוע מן השמים. וכאשר ראינו כי כן היה במצרים בגאולה הראשונה שהוא שורש כל הגאולות האחרונות, שה' הקפיד 'מה תצעק אלי' בתפילה, שהתפילה לא תועיל לך כאן כלל, רק 'דבר אל בני ישראל ויסעו', אף שהנסיעה מצד עצמה היה בסכנה, כי לא היה להם דרך אחר ליסע רק אל תוך הים בהיותו עוד מים שוטף, אבל מעשה הנסיעה הזו השלים להם האמונה בהגאולה, ואז בא מהקב"ה הגאולה האמיתית, כן ממש צריך להיות אצלנו, וזה שאמר הנביא [מייכה ז, טז] "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", ובאופן שהיה במצרים צריך להיות גם אצלנו, ואז יראה ה' לנו נפלאות אין סוף.

פרק רביעי

פרק האחדות והשלום, הנקרא

מאמר "תקנת ישראל"

כמבואר בספר הקדוש אוהב ישראל לרבינו הקדוש מאפטא זצ"ל בהקדמה, כי מספר 'אוהב ישראל' הוא כמספר 'תקנה', להורות כי רק הוא הוא תקנתן של ישראל ולא זולת.

- * -

במדרש איכה [רבה ג, ב] בפסוק "בילה בשרי ועורי שבר עצמותי" [איכה ג, ד], 'בילה בשרי' - זה ציבור, 'ועורי' - זה סנהדרין, כשם שהעור חופה על הבשר כך סנהדרין חופין על ישראל. 'שבר עצמותי' - עיצומי, בני אדם שהיו כבני העצומים, עכ"ל המדרש. והיא פלא, איך דרשו חז"ל מקרא זה על ציבור ועל סנהדרין ואנשים גדולים ועצומים שבישראל, ומה רצו בזה?

אך האיר ה' עיני להבין עומק כוונתם, ללמד בזה מוסר השכל איך להתנהג עם הציבור שיגיעו להצלחה ולברכה, ומה הוא החיוב של המנהיגים כלפי העם, איך להנהיגם ולנחותם בדרך האמת להגיעם אל שלימות האמיתי בכל העניינים. ואקדים מה שראיתי לשני נביאים שמתנבאים בסגנון אחד בפירוש פסוק זה שהצגתי בראש דברי, הלוא המה החכם המופלא מו"ה שלמה וירגא בספרו שבט יהודא [ע' קיד] (בעל קורא הדורות, שהיה חי באיטאליא לפני שלש מאות שנה), והחכם רבינו בעל מהר"ם שיף בדרשותיו לפרשת דברים (הנספח לש"ס חולין) שדקדקו בפסוק שאמר 'בילה בשרי ועורי ושבר עצמותי' שהוא בלא סדר, כי תחילה הוא העור ואח"כ בשר ואח"כ העצמות, וא"כ היה לו להתחיל מן העור וללכת לצד פנים - בילה עורי ובשרי ושבר עצמותי, או להתחיל מן העצמות ולצאת לצד חוץ, היינו שבר עצמותי ובילה בשרי ועורי, אבל עתה אין סדר למו. ודחקו לפרש דהפסוק רצה לומר שהנגע עומד באמצע והוא בבשר ופעמים יוצאה לחוץ, וזהו אומרו 'ועורי' שיצאה לעור, ופעמים נכנסת יותר לפנים, וזהו 'ושבר עצמותי', ולפעמים יוצאת ונכנסת לחוץ ולפנים, עכ"ד. אבל עדיין צריכין למודעי, מה היתה כוונת המקונן בזה שצייר המכה באופן זה דווקא שהתחילה מאמצע והולכת ומתפשטת לצדדים לחוץ ולפנים, ולמה לא צייר שהתחילה מן העור ונכנסת אל הבשר ומשם לעצמות, כאשר מצינו כן במקרא [ויקרא יג, ב] "אדם כי יהיה בעור בשרו וגו', או שהתחילה מעצמות והתפשטה לצד חוץ אל העור, שהיה עכ"פ כסדר, ולמה כיוון המקונן לצייר דווקא באופן הנ"ל. _

ונראה לי דכוונה מיוחדת היתה לו בזה, לרמז מה היה הסיבה שאבדנו את ארצנו וחרב בית מקדשנו וגלינו מאדמתנו, אף שהיינו אומה חזקה ואימתנו היתה מוטלת על כל יושבי

הארץ, כמאמר המקונן [איכה ד, יב] "לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבוא צר ואויב בשערי ירושלים", רק החסרון האחדות בעם הישראלי גרמה לנו את החורבן, כי אילו היינו באחדות ובאגודה אחת בלי פירוד לא היה אומה בעולם שהיה יכול לכבוש ארצנו מידינו, רק פרצה המכה באמצעותנו ע"י פירוד הלבבות שנעשה בחיק ישראל, שנהייתה בתוכנו מפלגות שונות ולחמו זה בזה, מה שזה בונה זה סותר ואין סדרים למו, כמבואר בקורות ימי חיינו מעת הזאת, ונרמז בקצרה בש"ס ומדרש [איכ"ר א, א], נמצא דיצאה המכה אז מאמצע, מאמצעות ישראל בעצמה, ויצאה לחוץ ולפנים, עד שע"י שנהרס היסוד בחיק ישראל עצמה, ע"י היה יכולת ביד האויבים מבחוץ לבוא עליהם ולכובשם, והיתה להם המלחמה לפנים ולאחור. וזה שקונן הנביא 'בילה בשרי', היינו שהמכה בא מאמצע ישראל עצמם, וכמו שאמר הכתוב [ישעיה מט, יז] "מהרסיך ומחריביך ממוך יצאו", ע"י אי הסדרים שנתהווה במחנה ישראל, וזה היה הגורם שפרצה המכה אח"כ לפנים ולאחור, וזהו 'עורי' שהוא מבחוץ, ו'שבר עצמותי' שהוא מבפנים. וזהו נמי כוונת המדרש 'בילה בשרי זה ציבור', היינו שפרצה המכה בציבור הישראלי עצמה שנקרעה לקרעים וכתות ומפלגות שונות עם שיטות ו'אידעאָלאגים' שונות, וכל כת לחמה בעד 'אידעאָלאגיע' שלה, וכת שכנגדה בעד שלה, ולחמו זה את זה, וכך פסקה כל סדר ומשטר בארץ ואין סדרים למו, ורק צרות וצלמוות העירו בזה בכל מחנות ישראל, ודין גרמא שהאויב בא מבחוץ וכילה את הכל.

וזה ג"כ מה שאמר המדרש 'ועורי זה סנהדרין כשם שהעור חופה על הבשר כך סנהדרין חופין על ישראל', רצו לומר בזה החוב הסנהדרין בתור מנהיגי העם הוא לאחד את כל העם הישראלי להיותן באחדות ובאגודה אחת, כשם שהעור מאחד את כל חלקי הבשר וחופה אותה להיות אחת, כך יהיו הרועים משתדלים בכל עוז לאחד את כל חלקי העם שיהיו באגודה אחת, ואז יהיה קיום לעם הישראלי ויפרחו ויציצו עד רום המעלה ואין שטן ואין פגע רע. אבל אם הרועים לא ישגיחו על זה לאחד אותם להיותם באחדות, אז יגרמו בזה שיפרוץ המכה בציבור ותצא גם אליהם ושיאבדו השפעתם עליהם ויהרס היסוד ותכלה ותבלה את הכל, והיינו 'בילה בשרי זה הציבור', ואח"כ 'ועורי' היינו שגם הסנהדרין יאבדו את מקומם, ואח"כ 'ושבר כל עצמותי אלו עצומי בני אדם', היינו שהיו בעם אנשים גדולים ועצומים שהיו עתידים להועיל להאומה, ג"כ ישברו ויאבדו מבלי להביא איזה תועלת להדור. וכן היה באמת בעת הזאת, ודין גרמא בנויקין והחורבן והגלות, וזה גם הגורם לאריכות הגלות בעוונותינו הרבים, מפאת חסרון האחדות בינינו, כי עדיין השטן מרקד בינינו, ועתידין הרועים ליתן את הדין על זה, יען שאינם משתדלים לאחד את כל עם הישראלי באגודה אחת, וכי רק זה לבד התרופה למכותינו כידוע מחז"ל¹.

1. וזה לשון רבינו קדוש ה', רבינו רבי השלום, סוף פרק כז: [ודע מה שמסיק [במס' ד"א עפ"טל בן רבינו השל"ה, בווי העמודים [עמוד זוטא, פרק השלום הלכה כ] אמר רבי יהושע בן

- ב -

ורבינו הרבי ר' בער זצ"ל אמר לתלמידיו קודם הסתלקותו: מיינע קינדער, איהר זאלט זיך האלטען אין איינעם וועט איהר אללעס איבער קוממען, וועט איהר גיין אליין ווייטער, נישט צוריק ח"ו, [= בני, החזיקו באחדות, ואז תתגברו על הכל ורק תתקדמו ולא תסוגו ח"ו], והרמז [איוב כג, יג] "והוא באחד ומוי ישיבנו", עכ"ד. ולימוד ומוסר זה שייך גם לאומתנו בכללה. ויפה פטפט פייטן אחד אודות ישראל ואמר:

עמי המאושר! והאומלל!

מאושר הינך בהתאחדותך, אומלל הינך בהתפורותך.

חלש הינך בפורותך, וחזק הינך באיחוד רצונך.

עמי המאושר! והאומלל!

בן ישי, הן אמת גברא קחזינא ותיובתא לא קחזינא וכו', ונוסף על זה שנאת חינם ועין הרע ולשון הרע מצויה בינינו, ומדה הזאת נמשכת אחרינו עדיין בעוונותינו הרבים, ועון בית שני כמבואר בדברי חז"ל ביומא [ט:ט] מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ומצוות וגמילות חסדים, ומפני מה חרב, מפני שהיה שנאת חינם.

ובזה נראה לבאר מה שאמרו חז"ל [עי' ר"ה יח:], דלדין אבילות בית שני חמור מאבילות בית ראשון. וקשה, אדרבה בית ראשון חמור, כי בבית שני לא היה ארון וכפורת וכרובים ולוחות. אלא הוא הדבר אשר דיברתי, לדין שמדת שנאת חינם בנו לכן לדין חמור, כי באם מפני חטא זה נחרב הבית, ק"ו שמעכב ביאת המשיח.

ובזה יתבאר גמרא פרק הניזקין [נו]. במעשה דקמצא ובר קמצא, אזיל אמר לקיסר מרדו בך יהודאי וכו' שדר להו קרבן, בהדי דקאתא שדא ליה מומא בניב שפתים ואמרי ליה בדוקין שבעין. ונראה לי דאלו ואלו דברי אלקים חיים, כי מכח שהיו בעלי לשון הרע לכן ס"ל שדא מומא בניב שפתים, וגם היו בעלי עין הרע, משום הכי שדא ביה מומא בדוקין שבעין. וזה כוונת המדרש 'כל דור שאין ביהמ"ק נבנה בימיו', דהיינו שאוחזין במידות של בית שני, משום הכי מעלה עליו כאילו חרב בימיו. וזהו תירוץ לאריכות גלותינו שתכפר רעות עלינו וכמה וכמה תלאות עברו ראשינו וכמעט אנחנו גווענו, כולנו אבדנו בעוונותינו, וברחמינו ירחמנו. עכתו"ד והאריך עוד שם בזה, ודו"ק.

לוי, אמר הקב"ה לישראל, אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות בניי, היו שואלים בשלומם ואני מוחל לכם, מאי טעמא, "שאלו שלום ירושלים" [תהלים קכב, ו], ואומר [ירמיה כט, ז] "ודרשו את שלום העיר", ואומר [תהלים קכב, ז] "יהי שלום בחילך", ואומר [שם פסוק ח] "למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך", א"כ גדול השלום שהקב"ה מוחל לנו כאשר שאנחנו היינו גורמים להחריב ביהמ"ק. א"כ מי שאוחז במחלוקת מהפך השלום, נוסף על חטא שאנו חייבים עליהם שבסיבה זו נחרב הבית וגלינו מארצנו, אלא גם החורבן הבית נחשב לנו לחטא. וזה שקנן המקונן [איכה ה, טז] "נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו", וקשה מה חידש המקונן, הלוא כבר נאמר כמה פעמים [שם א, ח] "חטא חטאה ירושלים", אלא הוא הדבר אשר דיברתי, שהמקונן אמר 'נפלה עטרת ראשינו' קאי על ביהמ"ק, ואמר 'אוי נא לנו כי חטאנו', כי גם זה נחשב לנו לחטאת שהיינו גורמים לחורבן ביהמ"ק.

ומצאתי במדרש [תהלים קלז, י], כל דור שאין ביהמ"ק נבנה בימיו, מעלה עליהם כאילו החריבו. וקשה למה זה, אבותינו חטאו ואינם, והם היו הגורמים לחורבן הבית, ולמה יחשב לכל דור ודור כאילו הם החריבו, ואגב אחי לסלק תלונות בני ישראל אשר המה מלינים ומהרהרים על מדותיו יתברך, באמרם כי עדיין לא נושענו ואנחנו עובדים לה' אלקינו ודבוקים בתורתו ומחזיקים באמונתו ומקיימין מצוותיו, וא"כ על מה עשה ה' ככה לנו שאנחנו מגורשים מבית ה' ומדוע לא בא

אומלל הינך בריבוי הבמות שבך כי ריבוי הבמות קללה באהליך, ומאושר הינך באחדותך
 כי אחדותך מכת מוות להקמים עליך.
 על במותיך חלל!
 הרוס במותיך, הקם את חומותיך, ואזור ברזל מתניך להתאחדוך.
 ואז תקום ותכונן ותעמוד לנצח.
 ודפח"ת.

- ג -

שוב ראיתי שכל דברי האמורים למעלה מבוארים בקינת ירמיה, שקנן [איכה ד, יב-טז]
 "לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבוא צר ואויב בשערי ירושלים מחטאות נביאיה
 עוונות כהניה (ופירש רש"י: 'מחטאות נביאיה' של שקר היתה לה הרעה הזאת) כי נצו גם
 נעו אמרו בגוים לא יוסיפו לגור פני ה' חילקם", (ופירשו המפרשים: 'כי נצו', מלשון "כי ינצו
 אנשים" [דברים כה, יא], שהיו מריבים זה עם זה, ועי"ז 'גם נעו' - התנענע מצבם ונתרופף
 קיומם מתחתם). 'אמרו בגוים', אחר ששמעו הגוים שהם נצים זה בזה והם כבר הורגים איש
 באחיו, אמרו 'לא יוסיפו עוד לגור', דהיינו שמתחילה לא האמינו שיכולין לכבוש את ישראל
 מפני שהוא עם חזק, הנה עתה אמרו לא יוסיפו עוד לגור אותם (והוא מלשון "ויגר מואב"
 [במדבר כב, ג]), כי 'פני ה' חילקם' (ר"ל כי חרון אף ה' חילקם, הפרידם וחילקם לחלקים רבים,
 ועי"ז נתשה גבורתם מהם, והכל בא 'מחטאות נביאיה ועוונות כהניה', היינו חטאות המנהיגים
 שלא ראו לאחדם ולאגדם באגודה אחת. עכ"ד המפרשים, והן הן הדברים שכתבתי למעלה.
 וחכם אחד מחכמי ה'פאליטיקער' אמר בזה"ל: 'דיע ענטצווייאונג איינעם פאָלקעס בעדייטעט
 איהר אונטערגאנג' [= המחלוקת בקרב העם מסמנת את שקיעתו].

עיין ירושלמי יומא [פ"א ה"א]: רבי יוחנן בר תורתא אמר, מצאנו שלא חרב הבית
 בראשונה אלא שהיו עובדי כוכבים ומזלות ומגלי עריות ושופכין דמים, אבל בשני מכירין
 אנו אותם שהיו יגעין בתורה וזהירין במצוות וכל וסת טובה היתה בהן (כל מדה טובה היתה
 להם), אלא שהיו אוהבין את הממון ושונאין אלו לאלו שנאת חנם, וקשה היא שנאת חנם
 משלושת עבירות החמורות הנ"ל². ועי"ש בירושלמי דהעוון קנאה דהיה בבית שני גרם חורבן
 יותר מהעוון של בית ראשון, דבבית ראשון לא הרסו האויבים רק את התקרה, אבל הכתלים
 נשארו, אך בבית שני החריבו והרסו גם את הכתלים ואת היסודות, שנאמר [תהלים קלו, ז]
 "ערו ערו עד היסוד בה". וסיים הירושלמי שם: כל דור שלא נבנה בימיו מעלין עליו כאילו
 הוא החריבו, היינו ע"י שגם בימינו עדיין השטן מרקד בינינו בשנאת חנם וקנאת איש מרעהו
 גורמין בזה אריכות הגלות ודחיית בנין ביהמ"ק, על כן נחשב כאילו נחרב בימינו.

2. עיין עשרה מאמרות להגאון המקובל שהיו אוהבי ממון והיו מקנאים זה את זה, אלקי מפאנו, שפירש שהשנאת חנם בא ע"י שלחבירו יש ממון וגדולה יותר ממנו.

פוק חזי מה שאמרו חז"ל דבבית שני היו יגעין בתורה וזהירין במצוות, ורק משום הקנאה שהיתה בנייהם גרמו חורבן יותר גדולה מבבית ראשון עד שאפילו היסודות נהרסו, מזה אתה דן לומר, שאם רואין אנשים אפילו מייגעין עצמם בתורה וזהירין במצוות אך המה מטילים קנאה ושנאה ועושים פירוד לבבות ע"י אמתלאות שונות, המה המהרסין כל בנין ישראל ומחריבין את היסודות של קיום עם הישראלי ומאריכין את הגלות, ועליהם אמר דוד [שם יא, ג] "כי השתות יהרסון צדיק מה פעל", מה תועלת יש בצדקתו ובעבודתו אם גורם במעשיו להרוס יסוד בנין וקיום עם הישראלי. והשי"ת יעזרנו שנהיה באהבה ובאחוה זה לזה, ואז אין אומה ולשון ישלוט בנו, אכ"ר.

- ד -

נתחדש לי בעזה"י טעם נכון בדברי חז"ל שאמרו [ע"י ילקו"ש וזאת הברכה, רמז תתקנ"ג] שכל זמן שישראל באגודה אחת אין אומה ולשון יכולה לשלוט בהם, עם דברי הרבינו בחיי בפרשת וישלח [בראשית לב, ד] בפסוק שאמר שלמה [משלי כה, כו] "מעייין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע", ופירש הרב רבינו בחיי שפירוש הפסוק היא כך, דמה שהצדיק מט לפני הרשע הוא דומה למעייין נרפש ומקור משחת, כלומר כמו מעייין זה שנעשה עכור במיט ושאר דברים המעורבים בו, אפילו הכי סופו שיוצלל מימיו ודברים המעורבים בו נופלים למטה, ומים העליונים נשארו צלולים, כן אף שהצדיק הוא מט לפני רשע, סופו שיוצלל ויעלה למעלה והרשע נופל למטה, וראיה לזה ממעשה פרעה וישראל וממעשה מרדכי והמן, עכ"ד, ודפח"ח.

ואני מוסיף על דברי הרבינו בחיי, דזה דווקא אם המים של המקור והמעייין המה נחים ושקטים ויושבים בשלוחה זה עם זה ואינם מתנענעים ממקומם, אז יוצללו המים והדברים המעורבים בתוכם נופלים למטה והם עולים למעלה זך וצלול. אבל אם המים בעצמם זזים ונדים ממקום למקום ולוחמים זה בזה, אז בזה מעכירים את עצמם, כי ע"י הנענוע שמנענעים והמלחמה שיש בין חלקי המים, יעלו את המיט שכבר נפל למטה - למעלה, ויעכירו את עצמם. כן הוא ממש אצל בני ישראל, אם הם יושבים במנוחה ושלוחה בין עצמם אז יפלו הרשעים למטה, אבל אם יש התאבקות ופירוד ומלחמות בין עצמם, בזה יעלו את הדברים המעורבים בנייהם - המה שונאי ישראל - ויעכירו את המקור ח"ו, ויגביהו שונאיהם של ישראל למעלה ח"ו.

ונראה דזה היה כוונת אסתר במה שהזהירה את מרדכי [אסתר ד, טז] "לך וכנוס את כל היהודים", שיהיו בכניסה אחת באהבה ובחיבה ונוחים זה לזה, ואז יוצללו ויעלו למעלה, והמן הרשע יהיה מט לפני הצדיק. ועשו כן ותיכף הרגישו הפעולה מזה, כי התחיל המן ליפול למטה, וזה שאמרה זרש להמן [שם ו, יג] "אשר החילות לנפול כי נפול תפול" יותר ויותר

למטה, כי ע"י מנוחת המים יוצללו ויעלו למעלה. וזה שכיוונו חז"ל במאמרם שאמרו כל זמן שישראל באגודה אחת אין אומה ולשון יכולה לשלוט בהם, כי אז יקויים בנו "שבע יפול צדיק וקם ורשע באחת יפול" [משלי כד, טז], וכדברי הרבינו בחיי הנ"ל.

- ה -

על כן החיוב מוטל בראש וראשון על הרועים ומנהיגים שבישראל, להשתדל בכל עוז ומאמצי כוחם לעשות שלום בישראל ולקרבתם זה לזה, שיהיו באהבה ובאחדות זה עם זה. פוק חזי מה שכתב רבינו החתם סופר בדרשותיו [הפטרה ליום ב' דר"ה] בפסוק "מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל" [ירמיה לא, א], ופירש הוא ז"ל וזה לשונו: כבר כתבתי במקום אחר כי המחלוקת הוא מפריד ישוב בני אדם ועושהו מדבר, וגם כבר נאמר כי מטבע הגרים להיות שלום גדול ביניהם (כוונתו על הגר בארץ נכריה), על כן אמר הנביא כמתמיה, עם שרידי חרב היה מהראוי להיות אוהבים זה לזה והנה מצאו חן להיות מדבר דוקא, נפרדים במחלוקת, אז הלוך להרגיעו ישראל. אמר 'הלוך' במקור, לא אמר 'הלך' אלא 'הלוך', כאומר, הישראל שהוא התלמיד חכם הממונה על ישראל, אין לו לעשות שום דבר תמיד כי אם להרגיעו ולשום שלום ומנוחה ביניהם, עכ"ד הצריך לענייננו.

וביותר דבריו הקדושים מתאימים על זמנינו, כי אנו כעת באמת עם שרידי חרב, שנשארנו ונמלטנו מחרב היונה שהיה מכלה כמה אלפים ורבבות וריבי רבבות מישראל, וה' הצילנו, ואנו נותנים תודה על לשעבר וצועקים על להבא, ה' שמע בקולנו, סעוד וסמוך לנמהרים, עזור נא את הנשאים, קרב קץ נחמה, רחם אום לא רוחמה. על כן היה מן הראוי שאנחנו יתר הפליטה נהיה אוהבים זה את זה ולהסיר מאתנו כל דבר הגורם פירוד לבבות, ולא לגרות זה כנגד זה, רק נהיה כולנו כאיש אחד ובלב אחד. ועל זאת מחוייבים התלמידי חכמים הממונים על הציבור בכל אתר ואתר להשתדל, וכדברי רבינו החתם סופר בביאור הכתוב 'הלוך להרגיעו ישראל', וכנ"ל.

- ו -

ומרגלא בפומיה דרבינו הקדוש מצאנו זצ"ל, לספר משל נפלא, לאחד שתעה במדבר גדול וארוך ימים רבים, ולא מצא הדרך הנכונה להביאו לעיר מושב, ובהלכו נבוך אנה ואנה פגש באחד זקן שבא לקראתו, ושמו נגדו שמחה גדולה, בחשבו שאדם זה בוודאי ינחנו בדרך נכונה לצאת מהמדבר האיום הזה. שאלו אי מזה בא ולאנה הולך, ושח לו דאגתו כי זה ימים רבים אשר תועה במדבר הנורא הזה ואינו מוצא מבוא ליכנס לעיר, וביקש מאתו לרחם עליו שינחנו במעגלי צדק להצילו מהמבוכה שהוא בו. ענהו זקן זה, שגם לו קרה מקרה כזאת ושהוא ג"כ תועה במדבר הזה לא רק ימים רבים רק שנים רבות עד שנעשה זקן, ועד כעת לא מצא המסילה לצאת מהמדבר הגדול הזה, ולא טוב גורלו מגורלו, ורק

אחת מייעצהו, שבדרך הזה שהלכו עד כה לא ילכו מעתה, כי בדרך הזה בטח לא ישיגו אורחות חיים, כאשר נוכחו לדעת שעוד לא השיגו חפצם בדרכם שהלכו עד כה, ורק מוכרחים לבקש להם דרך חדש ולילך בו בכח משותף, כי טובים השנים מן האחד, ואז יש לקוות שבעזר השם ישיגו מטרת נפשם, עכ"ד רבינו.

כמו כן אני אומר על דורינו זה שכנסו אותנו בכור ברזל ובתנור בוער כאש, ובעוונותינו הרבים רוב מאחינו בני ישראל יושבי אירופא נאבדו בכור ברזל הזה, והמעט שנשארו המה ממש מאוד המוצל מאש ועם שרידי חרב, והנה ראינו והוכחנו לדעת שהדרך שהלכנו עד כה באריכות הגלות שהיה מלא במחלוקת ופירוד לבבות ובמפלגות שונות ובשנאת חנם לא נחם אותנו אל מקום חפצינו, רק אדרבא, נחם אותנו אל הכליה רחמנא ליצלן, וכמו שכתב רבינו הרמ"א בתשובה [ע"י סימן יא] שראה כמה קהילות שנחרבו ע"י המחלוקת, וכמה וכמה מדינות ובתוכם היו כמה אלפי קהילות גדולות וקטנות קדושות, כעת המה שממות וחרבות ודרכי ציון אבלות, וכל זאת יש לתלות רק ע"י ריבוי המחלוקת שהיה בישראל, כאשר כתוב באור זרוע הגדול [הל' שליח ציבור סימן קטו, בתשובת ר' משה בר חסדאי], בתשובת ר' חסדאי כמה שנוא המחלוקת שגורם כילוי ממון ישראל והסתלקות השכינה, וכיון שאין שכינה בישראל אין שומר ישראל, עיי"ש (וכעת אינו לפני). וכבר כתב רבינו הנודע ביהודה [מהדו"ק יו"ד סימן א] להגאון רבי אברהם העלמא [במקור כתוב: איציקל האמבורגער] ז"ל שאין מחלוקת לשם שמים בזמן הזה, ואם הוא כתב כן בימיו שהיה עוד דור דעה, אנו יתמי דיתמי מה נענין אבתריה. בגלל כן אין לנו עתה שנשארו במתי מעט והננו עם שרידי חרב, אין לנו לעשות רק כדברי רבינו החתם סופר הנ"ל, לתנוך השלום בינינו, ולקרב אחדים אחד אל אחד, ולחזק האחדות בינינו, ולהתחיל חיים חדשים לגמרי, ולנתק מאתנו המוסרות הישנות שגרמו פירוד לבבות בינינו. ויתורגם בלשון אשכנז: 'זויר מוססען בעגינען איין גאנץ נייעס לעבען צו פֿיהרען, איין לעבען דער איינטראכט, איין לעבען דער איינהייט', ולקבץ כל הכוחות שנשאר עוד ביתר הפליטה בעמנו בני ישראל להיות כאיש אחד ובלב אחד, אז יהיה ה' בעזרינו לבנות את הנהרסות ולעשות לנו קיום עומד וחזק בעולם, ולא נהיה עוד לשמצה בגוים, כי ה' ישרה שכינתו בינינו ויהיה שומר עלינו, וכדברי ר' משה בר חסדאי בתשובה הנ"ל, שמכלל לאו אתה שומע הן.

- 2 -

ואל יתמה עלי השומע, איך אפשר לכלול יחד בכלל אחד כל אלו הקצוות שיש בישראל. על זה אשיב, דהלוא מצינו בזמן מרדכי ואסתר דכינס וקיבץ את ישראל בכלל אחד, והאם תחשוב שבימי מרדכי הצדיק היו כולם בדעה אחת, הלוא גם אז היו בדעות שונות והרבה מהם היו מהמתבוללים, פקח עיניך וראה במדרש [אסתר רבה ז, יד] איך היה מרדכי מתחנן אליהם שלא יתגאלו בפת בג המלך כיון דהסעודה היתה בלא אונס, ואעפ"י כן שמונה עשר

אלף נתגאלו במאכלי אסורות ועשו תועבות גדולות ולא נתנו לבם לדברי הצדיק, מזה תבין שהיו גם אז בחילוקי דעות שונות, ואעפ"י כן כשבא עליהם גזירה כלולה שכלל כל כלל ישראל, בין ישראל אדוק בתורה ומצוות, בין ישראל חוטא ופושע רח"ל, היה מבין שהתרופה להמכה הזאת אינו, רק לקבץ ג"כ יחד כל כלל ישראל בקיבוץ וכלל אחד, שיהיו באחדות יחד, מן הקיצון יותר שמאלי עד הקיצון יותר ימיני, מבלי משים שום חילוק בין ישראל לישראל, וכאשר אמרה לו אסתר [אסתר ה, טז] "לך כנוס את כל היהודים", ושזה דווקא יהיה הרפואה להמכה שאירע לישראל, דכמו שהצרה בא בהתכללות כל ישראל, כן הרפואה ג"כ צריך שיבוא ע"י ההתכללות, שיכוללם יחד, ועל כן אמרה לו 'כנוס את כל היהודים', דווקא כל היהודים, מבלי משים שום חילוק בין ישראל לישראל. וכן מצאתי באשכול הכופר להמקובל אלוקי רבינו אברהם סבע, לחותנו זקינו של רבינו הבית יוסף, בפירושו על המגילה בפסוק "ליהודים היתה אורה" [שם ה, טז], שכתב שכל הדברים שהיתה בצרה, נגדם היתה בהצלה, עיי"ש.

ובזה אני מפרש הקרא [ירמיה ל, ז] "עת צרה היא ליעקב וממנה יושע", וכן אנו אומרים בתפילתינו [סליחות לבה"ב] 'ומתוך צרה המציאם רווחה', היינו שאנו יכולים ללמוד הרפואה מהצרה עצמה, דכעין ביאת הצרה כעין זה היא ביאת הישועה, וכמו דהצרה בא בהתכללות כל כללי ישראל, כמו כן נמצא רווחה ורפואה בהתכללותינו יחד לדבר ה', אז נשיג רווחה וישועה מה'. וכן עשה מרדכי, ועלה בידו לכוללם יחד ע"י שהיה נותן לבו על צרת הדור והיה דואג ומתאנח על כבודן של ישראל, והיה נותן אל לבו מה שמבואר בזוהר ובש"ס ובמדרשים [עיי' לעיל פרק ראשון שהארץ והביא דבריהם], שצריך לאהוב ולקרב את כל בר ישראל אפילו היותר גרוע, כי גם המה זרע אברהם יצחק יעקב, וקירבם ולא ריחקם, עד שבכח האהבה שהראה להם היה יכול להשפיע עליהם לאט לאט, עד שחזרו למוטב בקבלת התורה מחדש. וכמו שכתב באשכול הכופר בפסוק "כי מרדכי היהודי וגו' ורצוי לרוב אחיו דורש טוב לעמו" [אסתר י, ג], שהיה מתעסק בענייניהם ומשתדל לעשות שלום ביניהם, והיה מועיל להם ואומר להם דברים טובים, והיה מיישרם בדעות אמיתיות עיי"ש, אבל הכל היה במענה רך ולא בצעקות ובקולות. ולמידין אנו מכל האמור, דבמקום שהצרה כלולה לכל ישראל צריך שיהיה השלום ג"כ כלולה לכל ישראל, וכמו שכתב האשכול הכופר, מה שהיה בצרה צריך להיות נגדה בהצלה, ורק אז נשיג רווחה וישועה מן השמים.

וכבר הארכתי והוכחתי לעיל בפרק שלישי [מאות נ"ז עד אות ס"ו] שגאולתנו תלוי באחדותינו כולנו יחד כל כלל ישראל מכל הקצוות, ושיש לנו הכח לזה, וחוט המקיף והמחבר אותנו יהיה בהשתתפותינו כולנו במפעל בנין הארץ, ולעיין הקורא שם ואין מהצורך להכפיל הדברים פה שנית, ורצוני כאן בפרק האחדות רק לחזק הדברים שכתבתי למעלה ולהראות כי זה רצון אבינו שבשמים, וכמו שכתב רבינו השל"ה [שער האותיות, אות ב בהגה] דעל כן

נקראים אנחנו 'כנסת ישראל', כי כולנו מכונסים ומתייחדים בסוד אחדותו יתברך. ועל כן יש למנוע שלא להתקוטט ושלא לעשות מחלוקת בישראל, כי הרעה הגדולה שבעולם היא המחלוקת שהוא קשה מעבודה זרה, כמו שאמרו רז"ל [ע"י דב"ר ה, י] דורו של אחאב היו מנצחים במלחמותיהן אף שהיו עובדי עבודה זרה, מפני שהיה חיבור ושלוש ביניהם, ודורו של שאול היו מנוצחים במלחמה אעפ"י שלא היה בהם חטא, מפני שהיו דלטורין מחרחרי ריב ביניהם. וסוד הענין כמבואר לעיל, כי אנחנו כנסת ישראל מיוחדים בסוד האחד האמיתי, וכשיש מחלוקת אז ח"ו יש חלוקה ופירוד למעלה וקיצוץ בנטיעות.

על כן, מי שמצפה להיות זוכה לראות פני השכינה, ירוץ מזוהמת הנחש וירחיק ממחלוקת אפילו ממינוע קמא. ומה לי להאריך בגנות המחלוקת, כי כל הספרים מלאים מזה. נקוט האי כללא בידך, כי עון הפירוד והמחלוקת יותר קשה מעוון עבודה זרה, כמו שמצינו באחאב ושאול. עוד אמרו חז"ל [ע"י משנת רבי אליעזר פ"ד] בשלשה מקומות ויתר הקב"ה על עבודה זרה ולא ויתר על המחלוקת, וביאר שם אלו השלשה מקומות ויתר הקב"ה על עבודה זרה ואת המקום שלא ויתר על המחלוקת, עיי"ש שהאריך בזה.

על כן אחי! וריעי! אל תאמינו לאלו שבאים לעשות פירוד בין דביקות ישראל, באמרם שאי אפשר לאחד את כל חלקי ישראל שיהיו לעין אחד מפני שהוא סכנה להיהדות. דאפילו לו יהיה כדבריהם וח"ו היה איזה שמין סכנה, יותר אהוב להקב"ה שיהיו לאחדים באחדות ממה שיהיו פרודות, וכמו שכתב רבינו השל"ה בשם חז"ל, והכפיל בדבריו הראיה מאחאב ושאול. ובאמת, לאו סכנה הוא כלל, ואדרבא אם יהיה להם קירוב הדעת מצד החרדים, גם המה יהיו מתקרבים אלינו בהטיית לבם לטובה, וכמו שהבאתי לעיל בפרק שלישי [אות נ] בשם הפרדס יוסף בשם אבות דרבי נתן, דהרבה פושעים היו בישראל ונתקרבו לתלמידי חכמים ויצאו מהם צדיקים וחסידים וכשרים. ויותר נאמנים לנו דברי חז"ל והשל"ה מדברי המפרידים בין הדבקים, אפילו יהיו מי שיהיו, אפילו עם א ברייטען פֿערנעם גדול מאד. וגם כבר הבאתי שם [אות נז] מדברי החוקר אלוקי מרן מהר"ל [נצח ישראל, פרק א] שרוח הקודש מדברת מתוך גרונו, שהאחדות בישראל הושם בטבע, וגם זכותה דאמנו רחל מסייעת לזה שלא יהיה לנו האחדות הזאת למכשול ולפוקה ח"ו, מה גם דורנו זה שנכנסו בכור ברזל ואלו שיצאו בעזר ה' יצאו מלובן ומרוכך, אשר יכולין להטותן לטובה. וכבר כתב השל"ה [שם] כי אחדות ישראל הוא אחדותו יתברך, והגאון בתשובה מאהבה [ה"א סימן סא] כתב בזה"ל: אם לבנות מקדש במחלוקת, מוטב שלא תיבנה, עכ"ל. וכל שכן כשיש מקום לבנות ארצנו הקדושה שהוא אתחלתא דגאולה ולקרב בזה בנין ביהמ"ק, וכמו שהארכתי לעיל והבאתי כן מבעל משנת חסידים, ותלוי באחדות ישראל, בוודאי החוב לאחד את כל ישראל ולהמניע כל מחלוקה וכל פירוד, ולבנות ארצנו באחדות. וגם ראיתי בתשובת מהר"י עניזל זצ"ל [צד ד] שהביא בשם רבינו מהר"ל, שכתב בספריו [נתיבות עולם, נתיב השלום פ"א] דידוע דשמו של

הקב"ה הוא שלום וחותמו אמת [ע' ו"ר ט, ט; שבת נה, א], והנה מי קרוב יותר אל הגוף, שמו או חותמו, בוודאי יודה הכל ששמו קרוב אל עצמות האדם יותר מחותמו. וכן הוא אצל הקב"ה ששמו שלום חשוב אצלו יותר מחותמו שהוא אמת, על כן צריך הרבה פעמים לוותר על האמת שהוא רק חותמו של הקב"ה, מפני השלום שהוא שמו של הקב"ה. עכ"ד רבינו מהר"ל שדיבר ברוח קדשו³.

- ה -

והנה מצאתי כתוב בכת"י אדם גדול (בשער הכת"י לא מצאתי רשום שמו של הכותב, אבל מכותלי מכתבו ניכר שאדם גדול הוא), שביאר הקרא [בראשית ל, מב] "והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב", דידוע דמדת יעקב היה האמת, כדכתיב [מיכה ז, כ] "תתן אמת ליעקב", ותיבת 'אמת' הוויין אותיות מרוחקין מאד, כדאמרו בגמרא דשבת [קד, א], האל"ף והתי"ו המה האותיות הקצוות, והמ"ם הוא באמצע, וה'אמת' מחברם, להראות שיש כח למדת האמת לחבר אפילו השני קצוות שהן היותר מרוחקין זה מזה, כמו האל"ף שהוא קצה ימיני עם התי"ו שהוא קצה השמאלי, אפילו הכי המ"ם שהוא אמצעי שבאותיות מחברם יחד. וידוע שהאות מ' הוא כ' ו', כמבואר בבית יוסף [סימן לו] שהוא עולה שם הוי"ה, לרמוז שבעת שרוצים לחבר שני קצוות, השי"ת מסייעם לזה, ושזה רצונו ומאוויו לאחד הקצוות להיות אחד, ועל כן חותמו אמת. עיין של"ה שער האותיות [אות י, סימן יד] שכתב ש'אמת' רומז על האחדות, כמו שאמר הפייטן [קדושת מוסף יום א' דר"ה] 'אמת חותמו להודיע כי הוא אחד', וזה היה מדת יעקב אבינו לחבר ולקשר הכל אפילו המרוחקים ולעשותם אחד.

וזהו 'והיה הקשורים ליעקב', לקשר ולחבר הכל ביחד, כי הקדושה הוא רשות היחיד ואלו ההולכים בדרך זה המה מכת יעקב, וזהו 'והיה הקשורים ליעקב' - שייכים ליעקב, 'והעטופים' - אלו הרוצים לעשות פירוד בין הדבקים ומעטיפים דבריהם במעטה היראה, המה 'ללבן', המה שייכים לכת לבן, שגם הוא נתחסד ורצה להיות יותר חסיד מיעקב, כמו דמצינו שאמר ליעקב [בראשית כט, כו] "לא יעשה כן במקומנו" וגו', וגרם בחסידותו זה חורבן לעולם, כדאיתא במקובלים שאלמלי היה ניתן רחל ליעקב תיכף בראשונה, היה מעמיד ממנה י"ב שבטים שבטי י"ה, והיה תיכף עולם התיקון ולא היה גלות מצרים ולא שאר גליות.

וזה שאמר הכתוב [דברים כו, ה] "ארמי אובד אבי וירד מצרים", ורש"י נדחק בזה איך אבדו, אבל בהנ"ל מובן מאד שבאמת אבדו בחסידותו וגרם גלות מצרים, וזהו שאמר הכתוב

3. בסוף יומא [פה:]: אמרו חז"ל, מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל. ופירש הגאון מאור הגולה רבי עמרם בלום ז"ל, דכוונת חז"ל בדמיונם טהרת ישראל מהקב"ה למקוה, לומר, דמה מקוה מטהר דווקא באשבורן, היינו כשהמים מכונסים יחד ושקטים ננחים זה עם זה, אף הקב"ה מטהר את ישראל דווקא באופן כשהם בבחינה זו שהלבבות הם קרובים זה לזה ומכונסים בקיבוץ אחד, יושבים יחד בשלום ובשלוה, אז הקב"ה מטהר אותם, עכ"ד ודפח"ח.

'ארמי אובד אבי', ומפרש במה, 'וירד מצרימה' שעל ידו ירד מצרים, ובוה אבדו עד היום הזה, מה שאנו היום בגלות, הכל גרם לבן במה שרימה ליעקב ורצה להיות חסיד יותר מיעקב. וכן הוא גורל כל אלו המתחסדים העושים פירוד בין הדבקים ומעטיפים דבריהם בחסידות ויראה, המה שייכים ללבן, וזהו 'והעטופים ללבן', וגורמין חורבן וקלקול לישראל כמו לבן. עכ"ד הגדול הנ"ל, ודפח"ח.

ואני מוסיף על דברי הגדול הנ"ל, מדברי מדרש תהלים [יה, לה] בפסוק "תפלטני מריבי עם" [תהלים יח, מד], אמר בן עזאי, אמר דוד, נח לי למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על שני עטופי סדינין, עכ"ל. ופירש המפרש (שהוא הגאון מהר"י כהן, חתן המהר"ל מפראג), העטופים בטליתות ובציצית, עכ"ד. היינו 'שיינע יידען'. והיא פלא והפלא שדוד המלך התפלל לפני הקב"ה שיצילו מריבי עם, היינו מ'שיינע יידען', שנח לו למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על אלו העטופים שמעטיפים הכל תחת טלית וציצית, רצונו לומר במעטה היראה, ובאמת המה בעיניו רק מריבי עם. והוא ראייה גדולה ואלימותא לדברי הגדול הנ"ל.

עכ"פ אנו רואין שגם דוד המלך היה מרעיד מפניהם והתפלל עליהם להצילו מהם ומדמונם, מפני שאלו גורמים הריסות וחורבות בעולם הישראלי, וכמו שהבאתי לעיל [פרק רביעי, אות ג] מהירושלמי דפ"ק דיומא וד"ל. וח"ו לא כלל כל 'שיינע יידען' נכנסו בתפילת דוד המלך, רק אלו שהמה 'מריבי עם', שעושים מריבות בישראל באמתלאות שאלו ואלו מוזיקים להיהדות וכדומה לזה, וצריך להרחיקם ולדחותם ולהדיפם מעדת ישראל, על אלו יצא בתפילתו הנ"ל, כי מי שבאמת 'שיינער יוד' מדתו לקרב ולא לרחק, וכמו שהבאתי לעיל בפרק קמא מרבינו החתם סופר בענין שמאי והלל, ששמאי היה מדתו לרחק והלל היה מדתו לקרב, ואמר ששמאי עשה כדן שריחק רק מי שהיה בדן לרחק, והלל עשה שלא כדן שקירב מי שבדן היה שלא לקרב. וסיים, אעפ"י כן הלכה כהלל, עיי"ש.

וכן עיין במדרש פינחס לרבינו רבי פינחס'ל מקאריין, שידוע ומפורסם שרוח הקודש הופיע בבית מדרשו והיה לו גילוי אליהו, ועיין בדרך סב ע"ב שכתב תלמידו בזה"ל: בקיין האחרון לפני הסתלקותו אמר שצריך להניח כל המחלוקת בישראל, שלא יהיה פירוד לבבות משום יהודי, עכ"ל. הא לך בפירוש שאמר רבינו שלא יהיה פירוד לבבות משום יהודי, משמע אפילו מן הגרועים ופחותים, שג"כ יהודים המה, וכמו שאמרו בסנהדרין [מד, א] ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא. ודו"ק וזכור ממי יצאו דברים הללו, מצדיקים כמו רבינו החתם סופר ורבינו פינחס מקאריין אשר השכינה היתה מדברת מתוך גרונו, וכן הוא באמת מדת ה'שיינער יוד' אשר הוא באמת 'שיינער יוד', ודי לחכימא. ודו"ק.

כתב רבינו המקובל אלוקי הרמ"ע בשברי לוחות, על מה שדרשו חז"ל [ברכות ה, א]

בפסוק "הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב" [איוב לו, ה], מניין שאין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים, שנאמר 'הן אל כביר לא ימאס'. ולכאורה בקרא לא נאמר הכי, רק 'ולא ימאס' בוא"ו. וכתב הרמ"ע כי זה דרך הגמרא כי הכא, דהא 'כביר' קמא דווקא שבחו של מקום היא, והדר כתיב 'ולא ימאס כביר כח לב', הרי שיש וא"ו במלת 'ולא'. וגם בגמרא לא כתבו 'כביר' בתרא שהיא שבחן של ציבור בשעה שהן באגודה אחת בכח לב שהיא התפילה, והגמרא לקצר נקט 'כביר' חדא זימנא והשמיט הוא"ו שלא להפסיק הענין, כאילו יאמר 'הן אל כביר לא ימאס', ופשוט. והנה כפל 'כביר' בכתוב הוא ככפל מלת 'יברך' שבפסוק "ה' זכרנו יברך" [תהלים קטו, יב], זה וזה (היינו 'כביר' ו'יברך') בגימטריא ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן (שהוא רל"ב, והוא הד' מילואין של שם הוי"ה ית"ש), כי בזמן שישאל באגודה אחת הן הן שמו של הקב"ה, עכ"ד הקדושים.

ואני הפעוט אוסיף נופך משלי על דבריו הקדושים, כי 'כביר' הן אותיות 'יברך', לרמוז על ענין נשגב מאד של האחדות, כי בזמן שהמה כביר כח, היינו באגודה אחת, ממילא ה' יזכרם לטובה ויברך אותם. וזה שאמר הרמ"ע כי כפל 'כביר' בכתוב הוא ככפל מלת 'יברך' שבפסוק "ה' זכרנו יברך", להורות ששני פסוקים אלו עומדים זה מול זה, שבזמן שהן 'כביר כח' - היינו באגודה אחת - אז 'ה' זכרנו יברך'. ונכון מאד בסייעתא דשמיא.

- י -

אחי! וריעי! התבוננו וראו עד כמה גדול כח של אחדות ישראל, שהרי רבינו הרמ"ע שכל דבריו דברי קבלה אמר שבזמן שישראל באגודה אחת הן הן שמו של הקב"ה ממש, ולא דווקא שם פשוט, רק השם הגדול עם כל ד' מילואיו שהן ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן כלול בהם, כי ד' מילואין של הוי"ה ב"ה עולה כמנין 'כביר', והוא שמו הגדול. ובוה נראה לפרש קרא [שמואל-א יב, כב] "כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול", היינו כשהן באגודה אחת שאז המה ממש שמו הגדול וכנ"ל, אז לא יטוש אותם ולא ימאס אותם אף אם המה ח"ו במדריגה פחותה מאד, כאשר אמר הכתוב 'הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב', כשהן כאיש אחד ובלב אחד, דמהוצרך לומר 'לא ימאס' מכלל דהוי ראויין למאס ח"ו, עם כל זה כשהם כביר כח לב באגודה אחת לא ימאס אותם ועוד יברך אותם, כדכתיב 'ה' זכרנו יברך', שבאו שניהם על ענין אחד לדברי רבינו הרמ"ע. וגם כאשר הוספתי אני כי 'כביר' הוא אותיות 'יברך', להורות שבזמן שאנו בבחינת כביר באגודה אחת אז ה' יברך אותנו. וכעת נראה להוסיף עוד עם דברי האריז"ל המובא בשל"ה [תולדות אדם, בית הוי"ה, סימן מז] כי 'יהי אור' עולה ד' מילואין הוי"ה רל"ב. על כן, אם נהיה בבחינת 'כביר' באגודה אחת, נזכה ל'יהי אור' שהוא כמנין 'כביר', שיהיה לנו כמו שהיה בימי מרדכי "ליהודים היתה אורה שמחה וששון" וגו' [אסתר ח, טז], אכ"ר.

- יא -

ובמקום אחר ביארתי דברי רש"י בפרשת בהעלותך [במדבר ח, ב] גבי אהרן, כשראה

חנוכת הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה. אמר לו הקב"ה, חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות, עכ"ד. וצריך להבין, במה היה שלו גדולה משלהם. ובמדרש הוסיפו (במדבר רבה טו, ז) שאמר לו הקב"ה אל תירא, לגדולה מזו אתה מתוקן. הקרבנות, בזמן ביהמ"ק הן נוהגים, אבל הנרות הן לעולם, שנאמר [שם] "אל מול פני המנורה", עכ"ל. ג"כ קשה, איך מורה מ'אל מול פני המנורה' שהוא לעולם. גם קשה, הלא באמת גם הדלקת נרות היה רק בזמן שביהמ"ק קיים.

אבל נראה בעזה"י, ואקדים מדרש [תנחומא נשא, סימן כה] בפסוק "ביום כלות משה להקים את המשכן" [במדבר ז, א], אמר רבי יוסי בר סימון, יום שהוקם המשכן נכנס משה והיה שומע קול הדר וקול נאה וקול משובח, אמר משה אשמעה מה ידבר האל, אמר ליה הקב"ה למשה, שלום אני מדבר להם, שנאמר [תהלים פה, ט] "כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה", וכתוב בתריה [שם פסוק י] "אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו", אימתי, ביום שהוקם המשכן. וכל מדרש הזה הוא פלא וצריך ביאור.

ונראה בסייעתא דשמיא, דידוע מטבע העולם דיותר יוקשה על האדם לקיים כל דבר שנעשה ונפעל, מהקישוי שהיה לו בעשותו מתחילה, ואם כי מתחילת עשייתו היה לו להתאמץ ולאסוף כל כוחותיו לנצח כל העיכובים והמניעות שעמדו לו לשטנו במלאכתו והוא מקשה לבו וגומר פעולתו, ובאמת עלה לו זה בקישוי גדולה, אבל עוד יותר מן הקישוי יש בקיום פעולתו שיתקיים ויעמוד חי ולא יתבטל ברוב הזמן, ובאמת צריך לזה התאמצות יותר גדולה להחזיק ולקיים מה שכבר נפעל ונעשה שלא יושלט בה ההפסד והכליון, כמאמר החכם 'הזמן קשה שמפסיד ומכלה את הכל', וכמו שרואין ממעשים דכל יום שעשו ותיקנו איזה דבר במסירת נפש וברוב הזמן נתבטל ונאבד, ומה גם אם פעולה ההוא הוא דבר גדול אשר חיי האדם תלוי בו, וכל שכן פעולה כזו אשר חיי הרבים תלויין בה, בוודאי דשלא בנקל עלה להביאה לידי גמר, והיה צריך לזה התקשות והתאמצות גדולה מאד, אבל עוד יותר מן ההתקשות וההתאמצות נחוץ לזה לקיים ולהחזיק על להבא, שתוכל לפעול פעולתה ולהשפיע טובתה לבני אדם, שבשבילה נתקנה ונתהווה בעולם, והוא ידוע מחוק הטבע.

ועתה נחזי במה דקמן בבנין המשכן שצוה הקב"ה, כמו שאמר הכתוב [שמות כה, ח] "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", שתכליתה היתה לעשות מרכז לישראל ושהקב"ה ישרה שכנתו שם כדי שיהיה קרוב לעם קרובו, ומשם יצא להם כל מיני השפעות טובות, ושיהיו בני ישראל ע"י מרכז זה תמיד בהתקשרות ובדביקות עם אבינו שבשמים, בוודאי שפעולה גדולה ויקרה כזו אשר היה מעותד להיות קשר אמין בין הקב"ה לישראל היתה צריכה התאמצות גדולה, להכינה ולחוקרה ולעשותה הכל על מכוונה כדי שתוכל למלאות תעודתה הנשגבה אשר בשבילה נתקנה, וכל אחד ואחד מישראל נתן חלקו לזה, רק איש אחד נשאר מעל

ועמד מבחוץ מבלי תת חלק בפעולה הרוממה הלזו, ואיש הלזה לא היה אחר רק אהרן כהנא רבה דישראל, איש אלוקי קדוש ונורא כזה, ואך בצדק חלשה דעתו שלא נשתתף בפועל הנשגב הלזה, ונצטער מאד כאילו היתה סיבה מן השמים לדחותו מזה. עד שבא לו הרגיעה מפי הקב"ה בעצמו להניח ולהפסיק דעתו, ואמר לו, אהרן בני, לגדולה מזו אתה מתוקן.

והענין הוא כאשר אמרתי, דהעיקר באיזה פעולה קיומו של הפעולה שתקיים בתמידית ותפעול פעולתה בלי הפסק לצורך מה שניתקן, והנה פעולתו של המשכן היה לרכז את כל עם ישראל למקום אחד ולקשרם לאבינו שבשמים, והיה מוכרח לבחור באדם אחד שידאוג עבור זה שיתקיים מרכז וקישור הזה תמיד שלא יבוטל ח"ו. וידוע [ע"י יומא ט, ב] שביהמ"ק נחרב ע"י חסרון השלום בין ישראל וגברה השנאת חינוס ומחלוקת ופירוד לבבות עד שנחרב, על כן היה נחוץ אחר בנין המשכן וגומרה וחינוכה וניתנה לפעולתה המיועד לה, להחזיק השלום בין ישראל ולקרב הלבבות זה לזה, שיהיו באהבה ובאחוזה זה עם זה כדי שיתקיים המשכן, ואז ישיגו המטרה בבנין המשכן. משא"כ אם יהיה פירוד לבבות ביניהם ויפרע השלום, אזי ח"ו יחרב המשכן ויבוטל כל הענין לגמרי ופעולה יקרה כזו תלך לאבדון ח"ו.

ובזה יתבאר מאד מדרש הנ"ל, דבאמת בנין המשכן היה פעולה נשגבה מאד, אבל קיום המשכן עוד נשגב ממנה, וקיומו אינו בטוח בלתי השלום. ועיקר הפירוד נצמח עפ"י רוב, שאלו מחזיקים עצמם לחסידים ותלמידי חכמים, ואת ההמון לפחותי ערך, ואינם רוצים להתחבר עמם, וזה גורם מחלוקת ופירוד לבבות בישראל, ובין כך ובין כך השלום נכרעת ושכינה מסתלקת מישראל, וכמו שכתב באור זרוע [הל' שליח ציבור סימן קטו, בתשובת רבינו משה בר חסדאי] עיי"ש.

וזה המכוון במדרש הנ"ל, דבאמת ביום שהוקם המשכן היה להקב"ה נחת רוח מבניו שהקימו בנין רם ונשגב כזה וחינוכו אותו בשמחה ובהתלהבות גדולה עד שעלתה לרצון לפני אדון כל, ומשה רבינו חשב בלבו שבוודאי בלתי ספק, עוז וחדוה במקומו, ומיום שברא עולמו לא היתה לפניו יתברך שמחה כזו, וכמו שאמרו במדרש [ע"י מדרש תנחומא פקודי, סימן ב] שיום הקמת המשכן היה גדול כיום בריאת שמים וארץ, עד שחשב משה בלבו 'אשמעה מה ידבר ה'', כאומר שבוודאי הקב"ה ידבר בשבע רצון מבניו ישראל וישבח אותם לפניו על הנחת רוח שקיבל מהם, וזה יהיה אישורו היותר גדולה בעולם לשמוע מפי הקב"ה את שבח ישראל. אבל הקב"ה אמר לו, אהובי משה, תדע שבאמת יש לי שבע רצון מבניי, אבל יראה אחת מרחפת על פני עבוד קיום התמידי של מפעל הנשגב הלזה שיתקיים כן תמיד, וחלילה וחם שלא יתבטל, כי גדול קיומו של דבר מבניינו, ועל זה יש רק עצה אחת, והוא, 'כי שלום אני מדבר להם' שיהיה שלום ביניהם, כי באמת אין בלבי על בני כלום רק כי ידבר שלום אל 'עמו' ואל 'חסידיו', היינו שיהיה השלום בין אנשים חסידים ובין פשוטי העם המכונים

בשם 'עם', ואל ישוב לכסלה מה שהיצה"ר מסכל דעתם לומר שאי אפשר לאנשי מעשה להתחבר יחד עם דלת העם, כי זה מעצת היצה"ר לגרום פירוד בין דביקות ישראל זה עם זה ולעשות חילוק לבבות ביניהם. 'אך קרוב ליראיו', כי באמת כולם יראים את ה', ואפילו ריקנים שבהם מלאים מצוות כרימון [ברכות נ, א], ואז כי יהיו באחדות ובשלוש כולם יחדיו ישיגו 'ישעו לשכון כבוד בארצנו', וזה קאי גם על העתיד, להורות שתמיד יהיה כן, כשיהיו באגודה אחת או יזכו לשכון כבוד בארצנו. ואימתי גילה הקב"ה סוד זה - סוד קיומו של משכן וסוד ישכון כבוד בארצנו שתלוי רק בהשלוש ואחדות של ישראל - ביום שהוקם המשכן, אז גילה זאת הקב"ה למשה שסוד קיומו של ישראל וסוד לשכון כבוד בארצנו שנעלה מהגלות ונשכון בארצנו בכבוד ובתפארת, הוא רק כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו, לכל הסוגי בני אדם שיהיו בישראל יהיה שלום ביניהם, כי כולם אהובים לפניו יתברך.

ועיין באוה"ח הק' בפרשת האזינו בפסוק "ואמר אי אלקימו צור חסיו בו" [דברים לב, לז] שכתב בזה"ל: ואמר ישראל אי אלקימו, הגם שאין מעשיהם מהוגנים, אעפ"י כן יבוא בטענה לפני האלקים הרמוז בתיבת 'צור', והוא 'חסיו בו', כי ישראל הגם שירשיעו ויעברו על חלק ממצוות ה', אעפ"י כן כל מחסיהם בה' ועליו סובלים דלות ושפלות ונהרגים על קדושת שמו ועומדים ומצפים לצור גואלם, והוא אומרו 'חסיו בו', עכ"ד הק'. ואנו בזמנינו בעתות הקשות הללו רואין בעינינו שנאמנים דברי רבינו הקדוש זי"ע ועל כל ישראל.

ועתה נבוא לביאור דברי רש"י הנ"ל, והוא, אחר דגילה הקב"ה למשה דאם דבנין המשכן בעצמו היה מפעל נורא ונשגב, אבל קיומו הוא עוד יותר נכבדה מבניינה, והקיום תלוי בשלוש בין ישראל בכל חלקי העם, הוצרך לברור איש אחד שיהיה נפשו מסוגלה לסגל ולהחזיק השלוש בין העם. ומי היה מוכשר לזה יותר מאהרן, שהיה מתכונת נפשו אוהב שלום ורודף שלום, כמבואר בפרקי אבות [פ"א משנה יב]. ועיין בספורנו שם בהעלותך [נמדבר ה, ב] שביאר שענין המנורה עשייתו והדלקתו היה לאחד ולקשר כל חלקי העם, המיימינים, הם העוסקים בתורה שנקראת 'ימין', והמשמאילים שהם העוסקים בחיי שעה, להיות אחד, להפיק רצון האל יתברך באופן שיושג כוונתו יתברך בין כולם וירוממו שמו יחדיו, כמו שקיבלו עליהם, כאשר כתוב [שמות יט, ח] "ויענו כל העם יחדיו כל אשר דיבר ה' נעשה", כלומר בין כולנו נשלים כוונתו, וזה מעשה המנורה, להורות האחדות המכוון לתכלית אחד, עכתו"ד. הרי הדלקת המנורה היה לפעול האחדות בישראל, ועי"ז יוחזק השלוש ויובטח קיום המשכן בישראל. וזה שאמר הקב"ה לאהרן 'שלך גדולה משלהם', דעל ידך יהיה קיום למשכן ופעולתו יתמשך בתמידית, ובה יגדל כוחך מהם, כי קיום הדבר יותר נכבד מבנין הדבר. וגם זה היה הכוונה כמדריש שהוסיף שאמר הקב"ה לאהרן 'אבל הנרות הן לעולם', רצה לומר כל ענין הנרות שבא על אחדות ישראל הוא לעולם, שלעולם תלוי קיום עם הישראלי בהתאחדותם יחד. ודו"ק והבן כי הדברים מתוקנים מאד בעזה"י.

- יב -

ודברים הג"ל נוגעים גם לנו בזמנינו, שאנו יגיעי כח ועייפי רוח מרוב הצרות ומרירות נפש שהשתרגו עלי צווארנו עד שהגענו לידי יאוש, כמו שיש לשמוע מפי רבים שח"ו תמנו לגווע ואין חזון ואין תקוה לאיזה שינוי לטובה במעמדנו. ונראה דעל דורינו זה כיוון דוד המלך בתפילותיו בתהלים [פה, ה-י], דעיין תוס' ישנים ביומא דכתבו דדוד המלך תיקן ספר תהלים על עת שיהיו ישראל בגלות, והתפלל בעדם: "שובנו אלקי ישענו והפר כעסך עמנו, הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור, הלוא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך, הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו", (כאומר, רבש"ע, האם אין די בהצרות שהגיענו, וכנראה שהכעס והאף ח"ו יתמשך עלינו לעולם ולדור דור, הלוא כבר היה העת שתשוב תחיינו ותראה לנו חסדך, וישעך תתן לנו. ועל זה משיב דוד לעצמו): "אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה, אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו", רצונו לומר שהטה אזנו לשמוע מה ידבר ה' על טענתו זה שטען לפני הקב"ה שיפיר כעסו מעמנו ויראה לנו מעתה חסדו וישועתו. ועל זה בא לו התשובה מהשי"ת "כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה", היינו שכל זמן שלא יוחזר השלום אמיתי בין ישראל בין כל הכתות, כחכם כעם, מן שיינעם יוד' המכונה בשם 'חסיד', עד איש פשוט וגרוע המכונה בשם 'עם', כי אפילו הגרוע ביותר מישראל, מעם ישראל הוא, והוא חלק מחלקי עמנו, שכל זמן שלא יתווד השלום בינינו שנהיה באחדות עם הכל, עם כל העם מן הקצה אל הקצה, אין לצפות על איזה הטבה ח"ו. וזה שאמר הכתוב כי ידבר שלום אל 'עמו' ואל 'חסידיו', שיוחזר השלום בכל חלקי העם, מחלק שנקרא 'עם' עד חלק שנקרא 'חסידים'. ואל ישובו לכסלה, שלא ישובו אל הכסילות הישנה בהרבה מיני פירוד לבבות ומחלוקות ובכמה מיני כמות שבתו במחנות ישראל, כאשר הבאתי לעיל [פרק רביעי, אות א] שאלו ריבוי הבמות בישראל הביאו רק קללות והריסות בישראל, ודין גרמא לכל הצרות שהגיענו. אבל כשנתאחד שנהיה כולנו עם אחד, אז אין שטן ואין פגע רע נוגע בנו, וכמו שהבאתי לעיל [פרק שני, אות א] בשם הרבינו רבי אלימלך. וגם במדרש אמרו [במדבר רבה יא, ט]: אמר רבי אלעזר בנו של רבי אלעזר הקפר, אפילו עובדים עבודה זרה ושלום ביניהם כביכול הקב"ה אומר אין השטן נוגע בהם, שנאמר [הושע ד, יז] "חבור עצבים אפרים הנח לו", אבל בשנחלקו מה נאמר [שם י, ב] "חלק לבם עתה יאשמו", עכ"ל. וכשאנו באחדות נחשבנו כולנו לפניו יתברך ליראים וחושבים שמו יתברך, כאשר הבאתי לעיל [פרק שני, אות א] מרבינו רבי ר' מייילך ז"ל, שרק על הפרט יש למצוא פגם ועוון, אבל לא כשהם בכללות בכלל אחד, כי אז הם עומדים בקדושתם, וצורתם חקוקה לפניו יתברך. ואז יקויים בנו 'אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו', היינו שהשי"ת יהיה קרוב לנו ונזכה עי"ז לגאולה שלימה ולחזור לכבודנו ולארצנו,

4. וכבר הזכרתי כמה פעמים, דבעת כתבי ספר זה אין ספרים במחיצתי לציין בדיוק המקומות.

ורק על ידי זה נשיג הישועה שאנו מצפין עליה כל כך בכליון עינים. וזה אמת לאמיתה של תורה.

וכבר הבאתי לעיל [פרק רביעי, אות ז] בשם רבינו אברהם סבע, חמיו זקינו של רבינו הבית יוסף, דמהצרה יש להתחכם על הרפואה, דכמו דהצרה היתה כוללת את כל כלל ישראל, רק כן יש להשיג את הרפואה, דיכללו את כל כלל ישראל בכלל אחד, אז אין שטן ואין פגע רע. וכן היתה בגזירת המן וכו"ל, וכן יש לנו לעשות אחר שהצרה שבאה עלינו היתה כוללת את כל אישי ישראלי אשר רק בשם ישראל יכונה.

- י -

על כן ארימה קולי אל בני דורינו אשר עברו בכור הברזל הנורא והקשה, וכל יסורי איוב ואולי עוד יותר עברו עלינו, ואין חזון ואין סבר לאיזה תרופה למכותינו. ננסה נא אך הפעם לקיים את דברי חז"ל כפשטן, שהודיעו אותנו כמה פעמים אין מספר שכל תקוותינו הוא רק באופן שנאחד אותנו באחדות גמור בלי פירוד, וכמו שהבאתי למעלה ממדרש ומש"ס, ואז נראה אמיתת דבריהם, כי נשיג את המטרה שאנו חפצים, ונזכה לישועה האמיתית בעזר הבורא. ועל כן עלינו להבריא את כל האומה הקדושה מקצה אל קצה, והבריא התיכון הזה שייבריא אותנו מקצה אל קצה יהיה דווקא במפעל הבנין של ישוב ארצנו הקדושה, שרק מצוה זו מסוגלה לזה, וכמו שהארכתי בפרק דלעיל, וגם מטעם החוב הישן המעמים עלינו מאז ומקדם מחוייבים אנו לעשות כן, וכמו שכתבתי לעיל, ואז נפיק רצון מאת השם ויפקדנו בדבר ישועה ורחמים בב"א.

וח"ו לא יהיה נגרם שום היזק להחרדים ע"י קיבוץ ואיחוד זה, כי נקח דמיון מבנין בית חרושת גדול שקורין 'פאבריק', שחומה גדולה מקפת אותה מבחוץ, וחומה זו עושה אותה לאחד, אף שמבפנים יש בתוכה כמה וכמה מיני חדרים ותאים ומפלגות שכל אחד ואחד מיוחד למלאכתה השייכים לה'פאבריק', והחומה הגדולה המקפת אותם עושה אותם כולם לדבר אחד וקורין את כולם 'פאבריק' אחד. כמו כן בענין חיבור כל כלל ישראל במפעל הקדוש הנ"ל הוא רק החומה המקפת את כולנו, אבל מבפנים יהיה כל חרד וחרד נוהג כחפץ לבבו בתורה ובחינוך הבנים ככתוב בתורה וכמסורה לנו מאבותינו הקדושים, ורק בבנין וביישוב הארץ נהיה אגודים וקשורים יחד, כי באמת לזה מוכרח ההתאספות כל הכוחות של האומה יחד, ככתוב בעזרא [ג, א] "ויאספו העם כאיש אחד אל ירושלים", עוד שם [ד, ג] "כי אנחנו יחד נבנה לה' אלקינו", וכתב באבן עזרא 'כי אנחנו יחד' רמז לכל קהל ישראל, עיי"ש.

וכבר הבאתי לעיל [פרק שלישי, אות ג] את דברי רבינו הרמב"ם בהקדמה לזרעים, שמוכרח לאנשי החכמה - אנשי ההמון עם, כדי שלא יהיה הארץ שממה, ועל כן נבראו

ההמון לעשות חברה להחכמים שלא ישארו שוממים, שהרי הקב"ה העמיד הרשעים בא"י כדי להסיר השממות. וזה הענין פירשו חכמים ואמרו מה "זה כל האדם" [קהלת יב, ג], כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה, עכ"ל. הרי דיש תועלת בם, על כן בוודאי דלענין הבנין צריך ההתחברות דכולם ויצא כבוד שמים גם מהם, וכמו שהבאתי לעיל בפ"ג [אות ל] בהערה בשם הגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל, ועלינו לקוות כי אחר שיהיה שם קיבוץ גדול יכוון ה' את לב כל אחינו בני ישראל המקובצים שם לאהבה את ה' ותורתו, כמו שכתב הרמב"ם והחתם סופר מביאו האוה"ח הק' ואהבת יונתן, שכל זה יהיה עוד קודם ביאת המשיח, וכמו שהבאתי לעיל [פרק ראשון] בארוכה, על כן אין לנו להתחכם כלל רק לנו לעשות את שלנו וה' יעשה את שלו, וכמו שכתב רש"י בפרשת במדבר [ג, טז].

- יד -

עיינן דברי חיים לרבינו מצאנו זצ"ל [בהשמטות לפ' ראה ח"ב ע' 320] שביאר דברי המדרש שכל העולם לויס זה מזה, וכתב רבינו הטעם, שיהיה העולם כולו קשור זה עם זה המציאות כולו כאיש אחד ובלב אחד והאברים קשורים באיש יחד, ואם לא היה התקשרות באברים היה האדם בטל, וזהו תכלית האדם שיהיו האברים קצתם נצרכים לקצתם וקצתם משמשים לקצתם. והנה ידוע לכל משכיל שאין התנשאות לידים לומר שהמה עושין בשביל שאר אברים, כי כולם הם אחד. וגם אין ליתר האברים להתעצב ולדאוג שאין להם פעולות הידים, כי גם הידים יש להם חסרון שהם חסרי השכל, ורק במח הוא השכל. וא"כ אינו מגדר חסרון והתנשאות לאחד על חברו, כי זה הוא בכללות דבר אחד אשר לו אברים כאלו, הללו בעלי פעולה והללו בעלי שכל, וזוה מושלם שלימות האנושי. ואם יחסרו אברי השכל או אברי הפעולה, או שישתמשו הראש בפעולה והידיים במושכל, בוודאי היה בטל מין אנושי. אך למה היה הבריאה בדרך זה, זהו מרצון השי"ת, כמו שאין טעם למעשה בראשית למה נבראו כך. ובגמרא ירושלמי [סנהדרין פ"א ה"א] ובמדרשים [ע"י ב"ר יב, א] אמרו, שכביכול נמלך עם בית דין שלמעלה על כל אבר ואבר האיך לבראותו, ובכל מעשה בראשית אמרו [ר"ה יא, א] לדעתן נבראו ובצביון נבראו. וא"כ בוודאי כן הוא דרך הבריאה באיש, להיות בו אברים חסרים הצריכים להשלמת זולתם, וכן העולם בכללו נברא כך. עכ"ד הקדושים הנאמרים בחכמה ובאמת.

וכן הוא ג"כ בחיי האומה שצריכים זה לזה, צריכים אנשים שיהיו בבחינת ידיים עושי מלאכה בכל המינים שהוא, וכן צריכים אנשים שיהיו בבחינת מוח הראש והם עיני העדה, ובהצטרפותם יחד המה אומה אחת ושלימה בכל מיני שלימות, אבל כשיתחלקו ויפרדו זה מזה אז יובטל חיי המדינית ולעולם לא ישיגו אורחות חיים. על כן אנו צריכין לכל איש ואיש לבנין ארצנו הקדושה, ונתאחד ונתקשר כולנו להיות עומד כאיש אחד ובלב אחד, וזהו רצון העליון בקישור כל פרטי ישראל בקשר אחת, וכמו שמוכיח על זה מצות ארבעה מינים,

כידוע ממדרש חז"ל [ויק"ר ל, יב] שמורים על ארבעה מינים שבישראל דיתקשרו כולם באגודה אחת, ובזה אנו מקשרים עצמינו לבורא כל עולמים ומתקן כל הדינים מעלינו, והש"ת ישפיע עלינו ברחמיו המרובים שפע חיים וברכה עד בלי די, ויקויים בנו "ולתתך עליון על כל הגוים" [דברים כו, יט].

על כן אחי! וריעי! אין לנו עצה אחרת, רק לעשות כמו שכתבתי, לקשר ולאחד את כל כלל ישראל ולעשותם כחבורה אחת לענין מצות עשה דיישוב א"י. וגם הנביא [זכריה ח, יב] אמר "כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה", ובמדרש למדו מזה דברכת הארץ תלוי בשלום, כדכתב 'כי זרע השלום' וגו', והבן. ונראה לומר, דמפני מה נקט הנביא פה לשון 'זרע' ולא אמר 'כי בני השלום', לרמוז על מה שאמר הגאון המקובל רבינו חיים בספרו ספר החיים (לאחי המהר"ל מפראג וחבירו של הרמ"א זצ"ל) בסוף ספר גאולה וישועה [פ"ח], וז"ל: ומפני שמצינו שהקב"ה מבטיח לישראל שלא יעשה בהם כלה, מזכירם תמיד בלשון 'זרע', כמו "אתן לזרעכם ונחלו לעולם" [שמות לב, יג], וכן הרבה פעמים בתנ"ך. והטעם, כי כמו שיש כמה בצלים ושאר מיני ירקות שאינם ראויים למאכל מפני שנתקשו בארץ, ואפילו הכי אינו עוקרם מן הקרקע רק מניחם עוד ויעשו זרע, כי מאותו זרע הוא מצפה להביא עוד פרי מאכל לשנה אחרת, כך אין הקב"ה מכלה את הדור הרע הזה אעפ"י שנמצאו חייבים לפניו, לפי שעב"פ צריך להעמיד מהם זרע האבות הקדושים, ומצפה כי משורש גזע הדור השפל הזה יצאו עוד צדיקים גמורים שעתידיים להיות בימי הגאולה, ואז ישמח ה' במעשיו וביום ההוא יהיה ה' אחד, ואז מן הגלות נעשה גאולת עולם על ראשם בהוספת הא' המורה על יחוד שמו יתברך ויתעלה זכרו לעד ולנצח, עכ"ד הקדושים.

הרי אפילו אם הדור אינו ראוי ח"ו, הקב"ה משתמש בהם בתור זרעים על דורות הבאים שיהיה דור כשר, וכמו שכתב הרשב"ם בסוף פרשת ואתחנן [דברים ז, ט-י] דאפשר דילכו אלף דורות שיהיו מכעיסים לפניו ח"ו ואח"כ יצמח מהם דור כשר, עיי"ש. כמו כן יהיה הדור של קיבוץ ישראל לארץ ישראל, שלא יהיו ראויין כלל מצד עצמן לכנות אותם בשם ישראל, כי לא יהיה ניכר עליהם היהדות כלל, אעפ"י כן הם חשובים לפני הקב"ה ויביא אותם לארצם, כי ישתמש בהם בתור זרעים, כי יתגדל מהם בדורות הבאים זרע ברוך ה' אשר יהיו ראויין להשרות שכינתו עליהם. ועל כן נקט הקרא הנ"ל מלת 'זרע', להורות דאפילו עם אלו דהמה רק בבחינת 'זרע' לחוד, צריך לקשר השלום עמהם, ואז ינחיל ה' את כל אלה לשארית עמו. והבן עד היכן הדברים מגיעים, ודו"ק.

- ט -

והלום אינה ה' לידי קונטרס 'אלה מסעי' (מספר מנסיעת הגאון הצדיק מו"ה פישל סופר זוסמאן זצ"ל, ראב"ד קהל יראים דפה עיר הבירה) וראיתי שם [בעמוד ל"ב] בשם הגאון הצדיק

רבי יוסף חיים זאננענפעלד זצ"ל דלימד זכות על אלו חלוצים הנשחחים, וכה לשונו שם שנדפס בלשון אשכנז: וועגען דיעזע פֿערדאַרבענע חלוצים זאָפֿיעל אָפֿפֿער קראַפֿט אונד אויסדויער אויפֿבריינגען דען באַדען בעארבייטען זאָ בעקונדען זיע דאמיט דאָך איינען זאָלכען חיבת הארץ דאס צו ערווארטען איזט דאס דער כח חיבת הארץ זיע מחזיר למוטב זיין ווירד, עכ"ד [= כל כך הרבה מסירות והקרבה לעבודת הארץ, עם גילוי כזה של חיבת הארץ יש לצפות שיחזרו למוטב]. (עיינ לעיל פ"ב [אות ה-ט] מה שכתבתי אודות חלוצים אלו, ודו"ק).

ואגב אעתיק את תשובת הגאון הצדיק מרא דארעא דישראל, מרן רבי יוסף חיים זאננענפעלד זצ"ל, שהשיב להגאון הצדיק מו"ה פישל סופר הנ"ל, על שאלתו אודות קנין שדות בא"י מה דעתו בזה, והשיב לו בזה"ל:

בעזה"י ירושלים עיה"ק תובב"א, יום הששי עש"ק לסדר אמור, ל"א למטמוני"ם, פור"ת לפ"ק.

חיים וברכה ושלום וכל טוב סלה מצויין לכבוד אהובי מחותני הרב וכו', חתנא דבי נשיאה, המפורסם לשם ולתהלה, כש"ת מו"ה פישל סופר זוסמן נ"י, ויזכה לראות בטוב ירושלים בב"א.

אחדש"ה הד"כ והנני אומר לו לעבודתו בקודש חזק ואמץ וכינוס לצדיקים נאה להם ונאה לעולם, השי"ת ברחמיו יחון על עמו ועל חסידיו, ונזכה להתעוררות שלימה ולגאולה קרובה לכלל ופרט לישועתו.

ועל דבר השאלה אומר אני בוודאי הגיע השעה שיתעוררו בעלי יכולת ליתן לב להיישוב בקודש, אם כי מאז לבם של ישראל עם הקודש הומה לחיבת הקודש, לא היה כי אם לתמוך באותם המעטים השרידים שנתנו לבם לעלות בקודש, אבל לשום לב להרבות היישוב בקודש, בזה כנראה לא התעוררו. וכבר דיבר בקדשו הגאון הצדיק זצ"ל בהקדמות סידור היעב"ץ [סולם בית אל יג, א], כראוי בענין הקודש והעיר אוזן ומוסר, ובכל זאת הגם כי אגודת ישראל עשו למעשה בזה והתעוררות גדולי גאוני חסידי פולין נ"י עשה רושם גדול, הלוא המה ג"כ עשו לאחר שנתנו לבם לעלות לארץ הקודש ע"י שלוחיהם ולהתבונן על הדבר, וכמו כן יעשו כל המתנדבים בעם בזה לבור מתוכם אנשי מדע היודעים פרק בדרך ארץ ולהתבונן בענין הקדוש הזה, ולאחר תועצה אח"כ עם הגדולים אשר בארץ, וכנראה נתקיים בנו "אם תעירו וגו' עד שתחפץ" [שה"ש ב, ז], והנראה שהחפץ הזה התעוררות עליון, השי"ת ברחמיו יחיש ישועה לעמו בב"א.

ואשמח לקראתו בבואו לבקר ארץ הקדושה. ואחתום מעין הפתיחה בברכה, יזכה

לעשות חיל מתורה ומצוות ומעשים טובים ועוד לראות בישועה קרובה, כעתירת לב ונפש המחכה, ד"ש הד"כ ושלוש חותנו הגאון סבא קדישא שי' לאוי"ט.

הק' יוסף חיים זאנענפעלד

ואח"כ כנסוע הגאון רבי פישל סופר לארץ הקודש בפגשו עם הגאון הצדיק הנ"ל, אמר לו: אלוץ דער רבי איזט מסכים (ר"ל לעסוק בענין ישוב הארץ). וואס הייסט מסכים! זאגט ער ענטריסטעט איך ווינשע עס אונד פֿערלאנגע פֿאָן אייך, קאָממט אונד קויפֿט נחלות בארץ הקודש אונד האלטעט שמיטה, נאטירליך וויע עס דיא אנדערע מאכען, ער מיינטע דאמיט דיא בני ברק פֿאָן גערער רבי נ"י אונד פתח תקוה [= "אם כן, הרבי מסכים לכך?"] (לעסוק בענין יישוב הארץ). - "מה זאת אומרת 'מסכים' - עונה הרבי - אני הרי מייחל לכך ודורש זאת מכם, בואו ורכשו נחלות בארץ הקודש ותשמרו מצות שביעית, בטבעיות כפי שהשאר עושים" (כוונתו כלפי העיר בני-ברק - מטעם הרבי מגור - וכן פתח-תקוה). עד כאן בקונטרס 'אלה מסעי' הנ"ל, מה שהעתיקתי לענייננו.

- טז -

עוד ראיתי בקונטרס הנ"ל שהביא בשם מרא דארעא ישראל הגאון הצדיק הנ"ל, מה דמרגלא בפומיה לומר "וראה בטוב ירושלים" [תהלים קכח, ה], דלעולם צריך רק לראות את הטוב של א"י, דאס הייסט דיע גוטע זייטע פֿאָן ירושלים, מען זאָלל זיך היטען ח"ו קיין מרגל צו ווערדען. דיא מרגלים זינד נענש געוואָרדען, ווייל זיא האבען מרנן געווען אויף א"י [= כלומר הצד הטוב של ירושלים, ולהיזהר שלא להיות מרגל ח"ו. המרגלים נענשו משום שרינונו על א"י] בעת שלא היה שם שום יהודי, על אחת כמה וכמה עתה שיש שם קיבוץ גדול מיהודים, עכ"ד. (עיין מה שכתבתי לעיל בהסכמות בשם החסד לאברהם, ושפת אמת, ונחלה לישראל).

ואפריון נמטי לידיד נפשי הרב האברך החריף עצום, הגביר מו"ה אליעזר זוסמאן שליט"א, בן להגאון הצדיק מו"ה אפרים פישל סופר ז"ל, ראב"ד קהל יראים דפה, שהעתיק לי מכת"י אביו ז"ל, מתוך ההספד שהספיד את רבינו הגאון מו"ה יוסף חיים זאנענפעלד ז"ל, וזה לשונו: כי מי יחמול עלייך ירושלים ומי ינוד לך חיבת הארץ! בלא רסן ובלא גבול לא קילל לשום אדם, היה מצער את עצמו יותר מכל על אלו אשר באו וטימאו את הארץ בחילול שבת קודש, מאכלי אסורות, חמץ בפסח. והוא היה מלמד זכות על אלו הנדחים, ואמר: האדמה אשר הם עובדים בחיבה יתירה תחזיר אותם למוטב ותטהר לבבם. מי שמוציא שם רע אפילו כל שהוא על יושבי העיר הקדושה היה מוכיח אותו. ולי אמר כי בשו"ע [או"ח סימן תקפ סעיף ב] כתב המחבר שי"ז אלול הוא תענית צדיקים שבו מתו מוציא דיבת הארץ, והקשה המגן אברהם, הא נאמר [משלי יא, י] "באבוד רשעים רינה", ותירץ בשם

השל"ה [פרשת שלח, תורה אור אות ח] שהיו צדיקים, עיי"ש. הרי דאפילו צדיקים יכולים להיות מרגלים. עד כאן מתוך הכת"י הנ"ל אות באות, שהעתיק לי ידיד נפשי הנ"ל. עכ"פ נשמע מדברי רבן של ישראל הנ"ל דאפילו צדיקים יכולים להיות מרגלים, ודו"ק.

והנה נאמר על ארץ ישראל שה' אלקינו דורש אותה תמיד [דברים יא, יב], וקדושת הארץ קשור בקדושת בוראנו ית"ש, וכאשר הבאתי לעיל בפרקים הקודמים [פרק שלישי, אות ח] מצרור המור, על כן כמו שהקב"ה הוא סוד האחדות כן הוא גם ארצנו הקדושה אחוז בסוד האחדות, וכבר האריך בזה בנצח ישראל [פרק א] ממרן מהר"ל מפראג ז"ל, על כן ממילא אין סובל את ישראל עליו רק ג"כ כשהם בסוד האחדות, ועל זה רמז הכתוב [שמואל-ב ז, כג] "ומי כעמדך ישראל גוי אחד בארץ", היינו דווקא כשהם באחדות אחד בלי פירוד או המה נשואים מן הארץ וסובלתם עליה, על כן מן הראוי לעשות כמו שכתבת, לעשות את כל ישראל כחבורה אחת בעסק בנין הארץ הקדושה, ועי"ז יהיו באחדות.

- ז -

כבר הבאתי לעיל [פרק שלישי, אות סד] מהתניא ז"ל, דלמד מהמלחמה דהיה בזמנו, לענינים הנוגעים אלינו עם הישראלי, וגם הבאתי [שם] מהתנא דבי אליהו שיש ללמוד מהם דרך עבודה לנו, על כן גם לנו ללמוד מהמלחמה דזמנינו למה שנוגע לנו. אנו רואים כעת דכדי להגיע להמטרה הגבוה ששמו נגד פניהם, התאחדו מלוכות שעמדו זה מול זה בדרך התנהגות המדינה משני קצוות קיצונית, ואעפ"י כן כדי לאסוף הכוחות לגבור חיילים התאחדו בקשר אחת ושמו מן הצד כל דבר העושה פירוד וחילוקי דעות, שרק באופן זה יש להשיג את המטרה, כמו כן יש לנו לעשות, לאחד כל כוחותינו בעבור מטרת קדשינו.

וכה ראיתי ג"כ בעתון היומי, שכומר גדול ממדינה זו אמר בעת שעשו לו במקום אחד קבלת פנים, שהשי"ת יסייע לנו שלא לחפש בין אדם לחבירו דברים הגורמים התרחקות והתפרדות זה מזה, רק דברים הגורמים התחברות והתקרבות זה לזה, ואם כי בשעת שלום היינו מרשים לעצמינו להתחלק במפלגות שונות, אך בעתים הקשים האלו שכמונו חיים כעת אסור להתפרד זה מזה, רק אנו מחוייבים לראות שנהיה כולנו כאיש אחד ובלב אחד, עכ"ד. ומה נאמר ומה נדבר אנו שכל כך מצבנו איום ונורא, איך מן המותר לנו לעשות כך.

עוד ראיתי בעתונים, שהאדון יושב ראש ה'מיניסטריאום' פה במדינה, שהיה נקרא גראף טעלסקיא, אמר ג"כ בשעת קבלת פנים אחת, שהוא רק רב החובל הנקרא 'שיפס-קאפיטאן', ותעודתו הוא להוביל הספינה למקום חפץ ההצלחה, אבל כל זה יעלה לו אם הספינה הוא אחת ושלמה, אבל אם הספינה נשבר לשברים ונחלק לחלקים אי אפשר בידו להובילה על גבהי ההצלחה, כי טרם הגיעה למטרת חפצה תשקע הספינה בתהומות הים, עכ"ד.

עוד ראיתי שהאדון מיניסטער של מדינת שוועדען אמר באסיפה אחת, שצריך לחשב עם מצב העת, וכפי המצב יכלכל האדם את דבריו, ומי שרוצה לאחוז בעתים קשים כאלו בחוקים ומנהגים של עת הנאָרמאלי [=שיגרה] בעת שהכל הלך במירוץ הטבעי וההרגלי, הוא מעשה שגעון, עכ"ד.

וכבר אמרו חז"ל במגילה [טו, א], אם חכם מאומות העולם אומר דבר חכמה, חכם יתקרי. וגם אמרו במדרש איכה [רבה ב, יג], אם יאמר לך אדם דיש חכמה בגוים תאמין. וכבר הקדמתו לעיל [פרק שלישי, אות סד] דדבר טוב שרי ללמוד מהם, על כן העליתי אלו דברים הנ"ל דיהיה לנו למוסר השכל בעת הקשה הזו שאנו בו כעת. אך באמת אין אנו צריכין ללמוד זאת מהם, כי כבר אמר כן רבינו הקדוש בעל נועם אלימלך [בצעטיל קטן], שנראה כל אחד מעלות חבירינו ולא חסרונם ומומם, ושנדבר כל אחד את חבירו בדרך הישר וכו'. ותמיד כשהיו ישראל בצרה, היתה ההשתדלות היותר גדולה של מנהיג הדור לתווך את השלום ביניהם ולאחד אותם באחדות גמור. וכן מצינו בשמואל [א' ז, ה-ו] כשבאו הפלשתים על ישראל כתיב "ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל ה', ויקבצו המצפתה וישאבו מים" וגו'. ובירושלמי תענית [פ"ב ה"ז] איתא: אמר רבי שמואל בר רב יצחק, לבש שמואל חלוקן של כל ישראל, עיי"ש. והיא פלא מהו חלוקן של כל ישראל, רק הכוונה דלבש את כל ישראל בחלוק אחד, היינו שאיחדן באחדות אחת, זהו היה ראשית מעשהו, ועי"ז פעל הצלתן של ישראל מיד הפלשתים. וזהו נמי מה דנאמר שם דאמר שמואל 'קבצו את כל ישראל ויקבצו', היינו דנתקבצו ונתחברו זה עם זה. וכן אמר שם [פסוק יב] "ויקח שמואל אבן אחת וגו' ויקרא את שמה אבן העזר", היינו להורות שרק מה שנעשו כולם כאבן אחת עזרם מיד הפלשתים, ודו"ק.

וזה נמי הרמז ביעקב אבינו שנאמר בו [בראשית כה, יא] "ויקח מאבני המקום", ואמרו חז"ל [חולין צא, ב] דלקח שתיים עשרה אבנים ונעשו כולם אבן אחת. דהנה יעקב ראה אז החורבן והראה בזה דאין תרופה למכת הגלות עד שיהיו נעשו כולם כאבן אחת, ומיד שנעשו כאבן אחת - "והנה ה' נצב עליו" [שם פסוק יג] והבטיח לו שמירתו. והבן כי הדברים כנים ואמיתיים.⁵

⁵ ויצא מבת ציון כל הדרה", ויען שהגלות היה בעוון שנאת חנם ואי אפשר שיגאלו עד שיתאחדו לגוי אחד, כמו שנאמר [יחזקאל לז, טז-יז] "לקח עץ אחד וגו' וקרב אותם אחד אל אחד", לזה עשה סימן אם יתאחדו האבנים אבני שבטי יה לאבן אחד וכו', ואז ראה שיתאחדו כל האבנים לאבן אחד, ועל זה אמר [בראשית כה, יח] "ויקח את האבן", עכ"ל. ראה שסופם להתאחד באגודה אחת ואז יגאלו מצרתם, ועל זה לקח את האבן. ודו"ק.

5. אחר כתבי דברים הנ"ל עוררני אחד מידידי, שכבר קדמני בביאור אבני יעקב שהיו לאבן אחד, להורות על אחדות ישראל שבו תלוי גאולתן של ישראל, רבינו המלבי"ם בחומש [ריש פרשת ויצא, תורה אור], ושאלתי לי את חומש עם המלבי"ם ומצאתי שם כן, ומאד שמחתי להיות בן גילו בזה. ואעתיק את דבריו בקצרה, וזה לשונו: וכן אמר במדרש [ילקנו"ש ויצא, רמז קיט], רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגלות, "ויצא יעקב" [בראשית כה, י], הדא הוא דכתיב [איכה א, ו]

- יה -

אמר המחבר, באות זה שהוא אות ח"י, רצוני בעזה"י לסיים ספר הנוכחי, ובייחוד פרק זה הרביעי המדבר מאחדות ושלום בין ישראל, וכבר אמרו חז"ל [הוריות יב, א] סימנא מילתא לטבא. ועיין לרבינו יעב"ץ בסידורו [דיני תקיעת שופר, כוונת הסעודה, אות ז] שכתב בזה"ל: דבר נפלא קרה בטור או"ח בסימניו, שנודמנו דיני שופר בסימן השוה עם גימטריא שלו, ואעפ"י שלא נתכוון המחבר לכך, מכל מקום נפל האמת באמת, להראות כי מן השמים הסכימו על ידו לפי שעשה חיבורו לשם שמים, וכל העוסקים במלאכת שמים לשמה מראין להם סימן טוב מזה שלא עלה על דעתם, עכ"ל הקדוש. (עיין בסידור הנ"ל בהנהגת ליל שבת [חוליא ג, אות ז] שכתב ג"כ כן). וכבר הבאתי לעיל שגם רבינו הרשב"א בהקדמתו לתורת הבית כתב ג"כ, שגלוי לכל בעלי עינים שהכל לפי הצורך מסייעין למלאכת שמים. וכן כמוני בספרי הנוכחי, שהדי בשחק שלא היתה לי שום כוונה מתחילה לסיים ספרי בתיבת ח"י, רק אח"כ כאשר ציינתי האותיות מצאתי שהסיום הוא במלת חי, ועל זה שמחתי מאד, כי אני רואה בזה **כחסמה מן השמים על כל הדברים שהעליתי בספרי זה.**

ואברר יותר דברי, כי מצינו בברכות שמונה עשרה - דאנשי כנסת הגדולה תיקונה, ומהם כמה נביאים ובעלי רוח הקודש כמבואר במגילה [ז, ב] - סיימו השמונה עשרה בברכת 'שים שלום טובה וכו' ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום', לרמז דיסוד הכל הוא השלום, ואם אין שלום אין כלום (כדברי רש"י בחקותי [ויקרא כו, ו]). ובברכה שלפניה הנוסח 'וכל החיים יודוך סלה', למה נקטו דווקא הלשון 'וכל החיים', לרמז דאם אנו רוצים בחיים אזי הסיבה לזה הוא השלום, וכמו שאומר אח"כ 'שים שלום המברך עמו ישראל בשלום', אז נזכה לחיים, ועל זה בא סמיכת תיבת 'החיים' ל'שלום' הנוכרת בברכה דאחריה, על דרך שאמר הכתוב [מלאכי ב, ה] "בריתי היתה אתו החיים והשלום", היינו ששני מושגים הללו אנודים זה בזה. ומצינו כמה פעמים בתורה "ויאמר ה' אל משה **דבר אל בני ישראל**", וידוע דתורתנו הקדושה היא נצחית וקאי על כל דור ודור, היינו שבכל דור ודור יש בחינת משה, כידוע מתיקוני זוהר [תיקון סט, קיב, א] דאתפשטותא דמשה בכל דרא ודרא, שהוא התלמיד חכם, ובכל זמן אומר לו הקב"ה שידבר אל בני ישראל.

והתבוננתי ונתעוררתי כי ראשי התיבות של **דבר אל בני ישראל** הוא מספר 'טוב', וסופי תיבות הן מספר 'רע', רמז על הקרא דפרשת נצבים [דברים ל, טו-יט] "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע (ופירש רש"י שם: זה תלוי בזה, אם תעשה טוב הרי לך חיים, ואם תעשה רע הרי לך המוות) ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך" (ופירש רש"י: אני מורה לך שתבחרו בחלק החיים). ואותיות האמצעיות של 'דבר אל בני ישראל' המה מספר תקנ"ג, ואם נקח עוד השני אותיות 'אל' שאין בה אות אמצעי ונצרף אל האותיות האמצעיות הנ"ל, אזי הוא מספר תקנ"ה שהוא מספר "אוהב ישראל" שמרמז על תקנתן של

ישראל, וכמו שהצגתי בראש פרק זה בשם רבינו מאפטא זצ"ל, להורות כי אהבת ישראל הוא הקו המכרעת בין טוב ובין רע שהוא החיים והמוות, אם יהיו באהבה ובאחדות זה עם זה אזי יכריע הטוב וזה תקנתו, וח"ו אם יהיה היפך זה אז יכריע הרע ח"ו, ועל כן ניתן בפסוק אהבת ישראל בין טוב לרע, להורות על ענין הנ"ל. וכל זאת חייב התלמיד חכם שבכל דור ודור לדבר אל בני ישראל, להודיע אותם ענין זה ולומר להם שרק זאת הוא תקנתו, לאהוב את כל אחד מישראל, אפילו היותר גרועים.⁶

והנביא אומר [ישעיה נז, יט] "בורא נב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו", והפסוק הוא מקישוי ההבנה. א', קשה, 'לקרוב ולרחוק' הוי ליה למימר, כי תחילה צריך האדם לשלום עם הקרובים לו ואח"כ עם הרחוקים לו. ב', מהו ההמשך 'אמר ה' ורפאתיו' עם מה שאומר מקודם. אבל נראה בהקדם מה ששמעתי מגיסי הרב הגאון הצדיק מו"ה שלמה שליט"א (בן לאדמו"ח הגאון הצדיק ז"ל מו"ה דוד פריעדמאן זצ"ל, אבדק"ק צעהלים, שהיה רב בק"ק באדען אצל וויען, וכעת בין הגולים בשווייץ, המקום יהיה בעזרו לראות במהרה בישועתן של ישראל), שזקנינו הגאון קדוש אלוקי, מרנא רבי מנחם כ"ץ, שהיה נקרא בפי כל רבי מנחם פראסניץ, אבדק"ק צעהלים.⁷ קודם הסתלקותו קרא להחברה קדישא (כי אמר להם שלא יעמדו סביבו, כי כשיגיע השעה ישלח אחריהם, והתקבצו כל הקהילה ובירך אותם והזהירם על השלום, ואמר בביאור דברי חז"ל [הולין קמא, א] גדול השלום ששמו של הקב"ה נמחק על ידו, כי שני מיני שלום יש. א', כשאין מתחברין זה עם זה רק כל אחד פונה לעצמו ואין ביניהם דבר מה, וממילא אין מחלוקה ביניהם, אבל אין זה שלום אמיתי רק בדרך שלילית. ב', כשמחברין זה עם זה ויושבים באהבה ובחיבה באגודה אחת, וזהו השלום האמיתי. והנה מצינו בסוטה, דמחמת החשש שהיה להבעל על אשתו נעשה פירוד ביניהם ונתרחקו זה מזה, וע"י שנמחק שמו של הקב"ה חזרו ונתקרבו ונעשה שלום ביניהם. וזה שאמרו חז"ל 'גדול השלום', תדע שאיזה שלום הוא מגודל הערך ועיקר, זה ששמו של הקב"ה נמחק על ידו, היינו שלום כזה שמקרב רחוקים וחיים חיי

6. עיין תומר דבורה להאיש אלוקי מקורדווארי בהרבה מקומות [ע' פרק ראשון, אות ט] מגודל החיוב ומגודל התקנה שיש בזה כשישראלים אוהבים זה את זה, אפילו הפחותים והשפלים והגרועים ח"ו. ובספר מקדש מעט על תהלים [ח"א ע' 290] הביא בשם הקדוש רבינו מלובלין זי"ע, שאמר שהוא אוהב יותר הרשע שידע שהוא רשע מהצדיק שידע שהוא צדיק, עיי"ש שאמר בטעמא דמילתא להקדוש מפשיסחא זצ"ל.

7. שהיה מגדולי תלמידי רבינו החתם סופר,

שלמד אצלו חמשה עשר שנים, עשר שנים בימי בחרותו וחמש שנים אחר חתונתו, והיה אדם מבעלי מדריגות גבוהות, וכשהיה יחד עם רבינו מצאנו אכל אתו יחד מקערה אחת, וכשהייתי אצל גיסי הגאון רבי מרדכי ראטטענבערג אבדק"ק אנטווערפען, מצאתי אצלו כת"י ממנו ז"ל, פנקס גדול מלא בקבלה מעשיות שקיבל מרבו החתם סופר, וכה לשונו שם: קיבלתי ממורי וכו', וביקשתי את גיסי נ"י שיתן לי פנקס זה אבל לא רצה ליתן, וכעת לא ידענו מה היה לו לגיסי עם ביתו, ה' ירחם עליו בכלל כל ישראל, אכ"ר.

האחוזה ושלום וריעות, שמתחילה היו רחוקים ונעשו קרובים, שלום כזה הוא גדול ומאד נעלה, עכ"ד הקדושים. ואלו היו דבריו האחרונים ובהם נפטר לעולמו, זכותו יעמוד לצאצאיו ולכל ישראל.

והנה איתא בחובת הלכות [שער הבחינה פ"ה] דהדיבור נברא באדם לחבר נפרדים, דע"י הדיבור יתחברו האנשים זה עם זה. וכבר הארכתי לעיל, דעיקר החביבות אצל הקב"ה היא כשישראל הוא באחדות ובשלום עם כל חלקי העם, ואפילו ח"ו עובדים עבודה זרה, ואז יכוין ה' את לבם ברוח טהרה שיחזרו למוטב, וכאשר הבאתי לעיל מהרבה מקומות.

ועפ"י זה יבואר קרא הנ"ל, 'בורא ניב שפתים', היינו דעיקר בריאת הדיבור היה לעשות שלום, וזהו שאמר 'שלום שלום' (כפילת תיבת 'שלום' מורה על העיקר שיש בזה), 'לרחוק' - דייקא לרחוק, היינו לקרב אנשים כאלו שעמדו עד כעת רחוקים זה מזה ולהשלימם יחדיו, כי זהו שלום הגדול וכנ"ל, על כן הקדימו הפסוק תחילה. ואח"כ אמר 'ולקרוב', היינו לחזק השלום יותר גם באלו שהיו קרובים מתחילה אבל לא חזק כל כך, או יאמר להעמיד השלום גם באלו שהיו עומדים בקצה האחרון זה מזה והיו רחוקים מאד זה לזה, וגם בקרוב באנשים שלא היו כל כך רחוקים זה מזה, בכלם צריך לחזק השלום, ואל תחוש שזיק לך כשתעשה שלום בין הקצוות, ש'אמר ה' ורפאתיו', אתה תעשה שלך והשי"ת יעשה את שלו, שירפא ברחמינות ובגופניות את כולם. כן נראה לי בביאור קרא הנ"ל, וזה אמת לאמיתה של תורה בעזה"י.

הרי לך אחי, שהחיוב לכל בר ישראל לדבר שלום אל עמו ושלא לעשות פירוד בין הדבקים, ובה תלוי כל ישועתינו, על כן מאד לבי עלי דוי על מה שנמצאים עוד כעת בינינו אנשים שמשמיעים קולם ברבים לעורר קטגוריא ומדון על בוני הארץ והעוסקים ביישובה, ומפטירין בהודע [א.ה. ע"י מגילה פ"ג מ"י], לבדוק בתועבת אמנו הקדושה, ולעורר שנאה ושטנה על בוניה, באומרם שהמה כופרים ופושעים ומינים ושאסור להתחבר עמהם, וכדומה מן הדברים הגורמים לעשות פירוד בין הדבקים ומעכבים מלדבק את כל האומה בכלל אחד בעסק מצוה זו שעניינה הוא עד גבהי מרומים, וכמו שביארתי לעיל בארוכה.

אליכם אישים, אישי ישראל מקטן ועד גדול אקרא בקלא דלא פסיק, אל תתנו אוזן קשבת לדברים כאלו, אפילו יצאו מפי אדם מפורסם ויהיה לו א ברייטען פֿערנעם גדול בעולם, כי אין האמת אתו ולא ניהא ליה למרא דעלמא לומר כן, כי כבר הבאתי לעיל [פרק שני, אות יג] כי מפעולת אנשים הללו אשר הקורא תיגר קורא ומכנה אותם לפושעים ומורדים, ישתלשלו דברים גדולים וגבוהים עד גבהי מרומים והגבהת קרן ישראל וקרן משיחו ובנין בית דוד, כאשר הבאתי מרבותינו מהר"ל מפראג ומדרש שמואל וש"ך ונועם אלימלך שהיו כולם בעלי רוח הקודש, שדבר גדול שבקדושה מוכרח להשתלשל מדברי חול ובעלי עבירה

רח"ל, ונאמנים לנו דברי רבותינו הקדושים הנ"ל יותר מכל מפורסמים דזמנינו, כי מה המה נגד אריות הנ"ל, ורק אדרבה החוב לכל החרד על דבר ה' להשתתף עמהם במפעל הקדוש הזה, ובה יגבירו את הקדושה בארץ אחר שכבר נעשה ההתחלה בחול, וכאשר הבאתי לעיל מגאוני עולם וקדושי עליונים, וגם בזכות האחדות עם כל אחד מישראל נזכה להשראת השכינה, שה' ישכון שכינתו בינינו, ואז יכון ה' את לבם ברוח טהרה שישבו כולם לעבדו בלבב שלם, כאשר אמר הנביא [זכריה ג, ט] "ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד", ועל זה אמר ה' [ישעיה נ, יט] "שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו", היינו, אתם תראו שיהיה שלום ביניכם בלי פירוד כלל, אפילו עם מה שאתם מכנים בשם פושעים תתאחדו בדבר פעולת בנין הארץ, כי רק מצוה זו מסוגלה להאחדות, כאשר ביארתי לעיל [פרק שלישי, אות נח-סב] בארוכה, ואל תדאגו כלל, כי אני ארפא את לבם ברוח טהרה ממרום. ואלו המתקדשים הצועקים בקול על הפירוד, בלא דעת ידברו, כאשר כתב הגאון הקדוש רבי יהושע'לע מוקטנא, כמבואר בתחילת הספר [בהסכמות]. ואל תתמה היתכן? שאדם צדיק ומפורסם ידבר בלא דעת, כי אראה לך גדולה מזו, כי כבר הבאתי לעיל [פרק שלישי, אות טז] בשם המלאך במגיד מישרים, שגילה לרבינו הבית יוסף שמשנה בחר במרגלים התלמידי חכמים היותר גדולים ואנשי מעשה היותר מובחרים, ואעפ"י כן כינה אותם בעלי המדרש ששלוחים טפשים היו יען שהוציאו דיבה על הארץ, עיין מדרש רבה ותנחומא פרשת שלח [במדבר רבה טז, ב; תנחומא סימן ב], כמו כן בזמנינו דוודאי לא עדיפי בצדקות ובתורה ממרגלים. וגם רבי זירא שהיה זהיר מאד בדיבורו, אעפ"י כן היה קורא לבלאי הני בבלאי טפשאי [גדרים מט, ב], יען שלא עלו בימי עזרא, אף שהיו גדולי תורה, וכאשר הארכתי לעיל בפרק שלישי [אות טז] ובגליון, עיי"ש. ועוד, כעת דנשארו מעט מהרבה בעוונותינו הרבים ואנו עם שרידי חרב, הסברא מחייבת הנחבק עצמינו ונושיט ידינו זה לזה, כאשר הבאתי לעיל [פרק רביעי, אות ה] מרבינו החתם סופר.

על כן אחי! וריעי! לא תציתו למילייהו כלל וכלל אפילו יהיו באמת צדיקים, דכבר הבאתי [פרק רביעי, אות טז] מהגאון מרא דארעא דישראל רבינו יוסף חיים זאנענפעלד ז"ל שלמד מדברי השל"ה דאפילו צדיקים יכולין להיות מרגלים, על כן תדעו שכל אלו אשר המה גם בזמן כזה שאנו בו כעת נגד העלייה ונגד הבנין ויישוב הארץ, המה מכת המרגלים, וכל אלו הבוחרין בעלייה המה מכת יהושע וכלב. וכבר גילה רבינו האר"י ז"ל לתלמידו רבינו חיים וויטאל ז"ל, שכל הבוחר במצוה שבעבורה מסר צדיק אחד את נפשו, אזי בא נפש הצדיק ומסייע להבא לבחור במצוה זו, כידוע מהמעשה של בעל מדרש שמואל שבא לבית המדרש והאר"י הקדוש עמד לפניו, וד"ל. וכן אנן בדידן, יהושע וכלב מסרו נפשם בעבור העלייה, שכל העם רצו לרוגמם באבנים, והם אמרו [במדבר יג, ל] "עלה נעלה", וכן אנן, אם נמסור נפשינו בעבור העלייה, יבואו נשמת יהושע וכלב לסייע אותנו. וזה אמת וברור כמושה מפי הגבורה.

על כן עלינו לקבל למסור עצמינו על הרמת קרן ארצנו בעת שה' ירויח לנו מצרינו, וזכות זה דא"י יגן בעדנו להצילנו מכל צרה ולחלצינו ממיצר, כמו שעשה יעקב אבינו בעת צרתו, וכמו שביארתי בהקדמה ראשונה עיי"ש. אבל זאת נשיג רק ע"י התאחדות של כל ישראל, וכמו שביארתי לעיל באריכות מפי חכמינו ז"ל, כי כולם המה זרע אברהם יצחק יעקב וכולם נצרכים לזה.

וידיד נפשי הרב הישיש הצדיק תמים, בן של קדושים, הגאון מו"ה ישראל דוד מרגליות שליט"א, רב בבית הכנסת 'לינת הצדק' מפה, עוררני על דברי הש"ס בע"ז [מה, ב] דאמר רבי יהושע בן לוי כיבוש ארץ ישראל קודם לביעור עבודת כוכבים. ופירש רש"י [ד"ה גידוע] דלאחר כיבוש יחפשו אחריהם לשרשם ולבערם, עיי"ש. ונראה לי דמזה הטעם לא התעסק עזרא תיכף בכניסתו לארץ לרחק בני דורו מתועבותיהם, כמפורש בעזרא ובנחמיה, וכמו שהבאתי לעיל [פרק שלישי, אות ל], רק לאחר עשרים שנה שבנה המקדש וירושלים, משום שלא רצה לעשות מדון וקטגוריא בעת שעסק בכיבוש ובניית הארץ, וקיים בנפשו דברי רבי יהושע בן לוי הנ"ל דכיבוש הארץ קודם לביעור עכו"ם. וכמו כן נדון למה שלפנינו, כי צריך לכל כח האומה הקדושה לזה, ונלך בשלובי זרוע במפעל הקדוש הזה, ואז פועל ידינו יתרצה לפני הקב"ה והוא יגמור בעדנו לטובה, וישתלשל מזה גאולה שלימה בב"א⁸.

והן כדברים האלה וכיוצא בזה מחוייבים אנו כעת לדבר אל בני ישראל, ואז נהיה יוצאים ידי חוב הקרא "ויאמר ה' אל משה דבר אל בני ישראל", דקאי על כל תלמיד חכם שבדור שיעורר על אהבת ישראל ועל אחדות ושלוש, שיכריע את ישראל לטוב ולזכות לחיים ולשלום, וכמו שכתבתי לעיל [תחילת פרק רביעי].

ואם ישאל השואל, מי שמך לאיש להרים קול לדבר אל בני ישראל, על זה אשיב דשתי תשובות יש בדבר. חדא, דבאמת רשות נתונה לכל תלמיד חכם שבדור להרים קולו ולדבר אל הדור, וכמפורש יוצא מפי הפוסק הגדול רבינו המבי"ט (שהיה חבירו של רבינו הבית יוסף) בהקדמתו לספרו בית אלקים, וזה לשונו: אמרו במדרש [ב"ר כד, ב] על הפסוק "זה ספר תולדות אדם" [בראשית ה, א], מלמד שהראה הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו. מה שאמר 'דור דור' ולא אמר 'דור ודורשיו דור וחכמיו'

8. וכעת מצאתי ג"כ לרבינו בשו"ת אמרי אש [חיו"ד סימן קא] שכתב בזה"ל: והנה ידוע גודל מעלת ישיבת א"י אשר אין צריך להאריך בזה, וכדאיאתא סוף כתובות, והרמב"ן [שכחת העשין, מצוה רביעית] מנאה בתוך תרי"ג מצוות, ועתה עלינו ליתן לב שלא יהיה עכ"פ ארצנו ח"ו שממה, וזה מצוה מוטלת על כל ישראל, ועליהם להלהיב

לב אחיהם לעלות למקום אשר בחר בו ה', עכ"ל הקדוש. הרי שכתב ג"כ שהוא מצוה המוטלת על כל ישראל והוא עסק ציבורי, וכמו שכתבתי למעלה, ומצוה להלהיב זה את זה לעלות למקום אשר בחר ה'. וכן הרמב"ן בחידושו לשבת [קל:]: כתב דמצות ישוב א"י הוא מצוה ותועלת לכל ישראל שלא תיחרב ארץ הקדושה, עכ"ל. ודו"ק.

וכו', לרמוז כי לא יטוש ה' את עמו בכל דור ודור, מבלי דורשים וחכמים ופרנסים, או לפחות שנים או אחד מהם, בכל דור ודור זה אחר זה לא יחסר שום דור שלא יהיו בו רועים, ולכן בכל דור ודור חייב אדם שתורתו אומנתו להראות את עצמו כאילו הוא מספר תולדות אדם, מדורשיו וחכמיו ופרנסיו, ואין בזה משום יוהרא, כי בזה יקשט עצמו להיות זוכה ומזכה, עיי"ש שהאריך בזה. הא חדא. ועוד קאמינא, כי עיין במפורש ברמב"ם [הל' קידוש החודש פ"ד ה"ן] שכתב דבעיבור השנה, כיון דמוציא השנה ממנהגה הוי דינו כדיני נפשות וצריך הטייה עפ"י שנים כדין דיני נפשות עיי"ש, הרי דדבר דרוצים להוציא ממנהג ההרגלי הוי דינו כדיני נפשות. ונימא אנן בדידן, כיון דאנו רוצים להוציא את עם בני ישראל ממנהג שהורגלו בגלות, כדיני נפשות דמי, ומה גם שבאמת נוגע מצב הגלות לדיני נפשות, כמו שראינו בימינו, על כן ודאי שכדיני נפשות דמי, ובדיני נפשות קיי"ל [סנהדרין לב, א] שמתחילין מן הקטן, על כן ודאי יען שאני הקטן שבדור לי נאה ולי יאה לדבר בתחילה ולגלות דעתי העניה בתיקון הדור ובבניינה על תילה בעזר השם, והגדולים שבדור ישמעו דברי ויקבלו האמת ממי שאמרו, ויקיימו בעצמם 'אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים' [ר"ה כה, ב], כי באמת כל הדברים שהעליתי בספרי הנוכחי לא אמרתי אפילו דבר אחד מלבי, רק שאבתי אותם מבאר מים חיים, באר שחפרוה שרים שרי התורה רבותינו בעלי הש"ס ומדרש זוהר ושאר ספרותינו הקדושים, ועל יסוד דבריהם בניתי בית הספר הזה שאני נותן לפניכם.

ועיין בשנות אליהו לרבינו הגר"א בפאה [פ"ד מ"א] שמלמדנו כלל גדול בחיי העולם, וזה לשונו שם: תנא בתורת כהנים [קדושים א, ג], "תעזוב" [ויקרא יט, י], הנח לפנייהם והם יבזו. אפילו זה שאמר לבזו הוא בריא והצ"ט שאמרו לחלק המה חלשים, א"כ יש להבריא פנייה בדבר מפני שהוא בריא יכול לבזו יותר מהחלשים, אעפ"י כן שומעין לו מפני שאומר כהלכה. הכלל, מי שעושה דבר או אומר דבר, אף שיש לו איזה פנייה במעשה או בדבר זה, רק אם המעשה או הדבר הוא כהלכה שומעין לו, וזה מוכח מתורת כהנים הנ"ל, עכ"ד הקדושים.

על כן אני אומר, הדור, אתם ראו מכל מה שכתבתי והעליתי בספרי זה שאני אומר כהלכה שזה דעת התורה ורצון הבורא, על כן צריך לכם לשמוע לי, וזה אמת והלכה ברורה כמושה מפי הגבורה. וה' יטה את לבות כל בני ישראל לקבל האמת מפי מי שאמרו, ויתקלס שמו יתברך לעילא ולתתא, אכ"ר.

וידעתי כי לא כל האדם יריח ריח טוב בדברי שהעליתי פה וירעים בקולו עלי, אבל עוד טרם הרמת קולו עלי אזכירו על המעשה המובא בירושלמי דסנהדרין [פ"ב ה"א] ובירושלמי הוריות [פ"ג ה"א], גבי ריש לקיש שאמר נשיא שחטא מלקין אותו, ושמע רבי יהודה נשיא וכעס וברח, ואח"כ הלך אחריו רבי יהודה נשיא בעצמו, אמר ליה מה ראית לומר אותו דבר שביתני בו, אמר מאי סוברית וכי בשביל יראה דילכון אמנע מלמימר אולפנא דרחמנא, עכ"ל הירושלמי. כמו כן אומר אני, וכי בשביל הקפדת אלו שיהיו נפגעים בכבודם ע"י הדברים

שהעליתי בספרי מפי חז"ל, אמנע מלמימר אולפנא דרחמנא. הדברים שהבאתי והעליתי בספרי המה אמת לאמיתה של תורה, וכל מי שהאמת חתולתו יודה על האמת, ואני מוכן להתווכח עם כל הבא להתווכח, אבל רק עפ"י ויכוח של הלכה, וכדברי תוס' ריש הוריות [ב. ד"ה הכא] בביאור דברי חז"ל [ב"ב קל, ב] אין למדין הלכה עפ"י מעשה, וכמו שהבאתי ג"כ בהקדמה שניה בשם מהריב"ל בתשובות מבי"ט [סי' קטו] יעיי"ש, ודו"ק.

עוד עצור בלבי דברים בענין זה, אבל מפני שכבר נתגדל כמות הספר אסתגר בזה, אבל עוד אשוב אליכם אנשי דורי בעזה"י בכתב ובדיבור ובלשון חכמים מרפא, יחבוש ה' את שבר בת עמו ומחץ מכתו ירפא בב"א, אכי"ר אמן ואמן, ובריך רחמנא דסייען.

חתמתי ספרי באור ליום ו' עש"ק לסדר "ויירש זרעך את שער שונאיו" [בראשית כד, ס], שנת ישראל אשר בך אתפאר, וכדברי הילקוט בפרשת תצוה [רמז שטו] וברמיה [רמז שטו]: אמר הקב"ה למשה, משה, כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל לפני שבת, לפארן פאר, שאני עתיד להתפאר בם, שנאמר [ישעיה מט, ג] "ישראל אשר בך אתפאר", עכ"ל. הלשון "שאני עתיד להתפאר בם" מורה בעליל שאף אם עתה עוד אינם כדאים שאתפאר בם אעפ"י כן אני מבקש ממך, משה, מה שאתה יכול לשבח את ישראל לפני שבת, לפארן פאר, וזה ראיה מוכחת לכל דברי הספר הזה. פה עיר הבירה בודאפעסט יצ"ו ואני בתוך הגולה.

יהי רצון שיעשה הקב"ה מן גלות - גאולת ישראל, בהוספת הא' המורה על יחוד שמו יתברך, כאשר הבאתי בתוך ספרי לעיל [פרק שלישי, אות נו] בשם רבינו מהר"ל מפראג, ועתה מצאתי ג"כ כן בסוף ספר גאולה וישועה [חלק ה פ"ח] לרבינו חיים ז"ל אחי המהר"ל, ועפ"י שני עדים יקום דבר ה' לעולם, וה' אשר קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו, וברוך שם כבודו מן העולם ועד העולם, אמן כן יהי רצון אמן ואמן.

השמטה לפרק רביעי - 'האחדות והשלום':

בישעיה [נז, יג]: "בזעקך יצילוך קיבוציך ואת כולם ישא רוח, והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי". במדרש אמרו על זה, תני, כינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו. 'את כולם ישא רוח' - זה עשו, 'והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי' - זה יעקב, עכ"ל המדרש בילקוט שם [רמז תפח], ובמדרש רבה [ב"ר פד, א] בפסוק "וישב יעקב" [בראשית לו, א]. המורם ממדרש זה, דרך הכינוס ביעקב הצילו מיד עשו, כן היה וכן יהיה תמיד, ואז כשיהיו יעקב ובניו בכינוס ובקיבוץ ישא הרוח את עשו ויעקב יירש וינחל את הארץ והר קדשו, אכי"ר במהרה בימינו, אמן ואמן.

תם ונשלם שבה לאל בורא עולם

הערות האדמו"ר מפיטסבורג

הרה"צ רבי אברהם אבא לייפער זצ"ל בעהמ"ח 'אמונת אברהם'

לעמוד 24

ובמקום אחר ביארתי שיש קידוש ה' על ידי מסי"ג על ידי מיתה, ויש קידוש ה' על ידי שמתאמצין בכל עוז לחיות על פי התורה"ק.

אמנם אי אפשר לבוא למדרגה הב' בטרם שהגיע באמת למדרגה הא'.

ואאע"ה על ידי אור כשדים הגיע גם למדרגה הב'.

וי"ל שמדרגת ארץ ישראל הוא מדרגה הב' ודו"ק

•••

ומהאי טעמא יש לישראל חזקת כשרות.

לעמוד 27

כמאמרם ז"ל סנהדרין [קו, א] בפסוק [במדבר כד, כג] "אוי מי יחי' משומו א-ל", עיי"ש, [אמר רבי יוחנן, אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו [לגאול אותם, ויעלה על דעתה לעכב], מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנוקקין זה עם זה].

לעמוד 63

ואולי זהו שאמר דוד המלך ע"ה [תהלים קכא, א] "אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי", ור"ל דאפילו מלך גדול יכול להתמוטט כהר גדול, ולזה התנחם [שם, ב] "עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ". ועולם חסד יבנה - וחסד הזה בל תמוש לעולם ישראל.

לעמוד 64

ועיין שם סימן כ"ב בענין זה ד' מדרגות. וכבר כתבתי שהכל מרומז בפ' משפטים [כג, ל] "מעט מעט אגרשנו" שנחשב ד' מדרגות בפסוק.

והא דמביא שם ראיה ממרדכי שהיה שם ז' מדרגות, אפשר לומר משום שכ"ז הד' הוא בדרך הטבע אבל אנו מצפים לשלושה יותר. והם יהיו באופן ניסיים. וה"ה ביאת אליהו הנביא ז"ל ומשיח בן יוסף, ומשיח בן דוד, והבן.

ולפי זה אפשר לומר שאלו ואלו דא"ח, שמתחילה יהיה בדרך הטבע מטעם שלא זכו, אמנם אח"כ מאהבת הנס והחסדים נחזור בתשובה, ואז יבא משיח צדקנו בנסים למעלה מהטבע.

לעמוד 65

עיין מדרש שוחר טוב סי' כ"ב ומש"כ שם בגליון.

לעמוד 66

עיין מש"כ (מעל"ד) שכ"ז הוא בדרך הטבע. ואח"כ יהיה ג' אופנים ניסיים, ותתחיל בכוס של אליהו. ואפשר לומר דגאולה א' בדרך ניסי יהיה פדות בין ישראל לעמים. הב' יהיה בין ישראל לישראל שיתוקן לגמרי ענין שנאת חינום. הג' בינו לבין עצמו בינו ובין קונו ית"ש. וע"ד המסורה [בעל הטורים שמות ח, יט] ג' פדות הוא, כפירוש הרב הקדוש מהר"ש מבעלזא זי"ע

[הובא בס' 'דברי יצחק' [תרס"ו] (ע' לו - סי"ג): "עוד שמעתי מש"ב אדמו"ר שליט"א מספינקא שאמר בשם הגה"ק מהר"ש מבעלזא זי"ע על המסורה ושמתי פדת בין עמי ובין עמך, ונאמר ג"פ פדות, דין חסר ו', ואידך פדות שלח לעמו, כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות, שניהם מלאים וי"ו. ואמר ע"ז, כי ג' מיני גליות יש. הגלות הא' זאת מה שאנחנו גולים לבין אוה"ע, זה עוד הקטן שבכולם, וע"ז יאמר ושמתי פדת בין עמי ובין עמך חסר ו', כי זה איננו קשה עוד כ"כ. אמנם למעלה מזה הוא בעוה"ר מה שאנו בגלות איש אצל אחיו, וע"ז נאמר פדות שלח לעמו. והיותר קשה מכולם הוא אשר כל איש הוא בעצמו בגלות, וע"ז אמר כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות, עמו בעצמו. השי"ת ירחם"]. וזהו מוזכר שבעתיים.

לעמוד 66

עיין במדרש שוחר טוב הנ"ל בגליון, ומבואר שם בפירושו ד' מדריגות לגאולה האחרונה, וה"ה 'קמעה קמעה', 'מנפצת והולכת', 'פרה ורבה', 'משבחת והולכת'.

• • •

והיות דיש ג"כ כוס של אליהו, ע"כ נראה לענ"ד דלאחר שתהיה הגאולה משבחת והולכת אז יבוא אליהו הנביא ומלך המשיח בנסים נגלים כימי צאתנו מארץ מצרים, ואז יקויים [מלאכי ג, א] "ופתאום יבא האדון אל היכלו".

וז"ש [בתפלת שמו"ע] 'את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח', והוא ע"פ מה שהביא המחבר להלן בדף זה.

לעמוד 72

ועיין מה שכתבתי לעיל בגליון דף פ"ט. ולפי הנ"ל שתי הבחינות יתקיימו, בתחילה יהיה 'עני רוכב על החמור' [זכריה ט, ט], ואח"כ יהיה 'ארו עם עננא שמיא' [דניאל ז, יג], פתאום בנסים ונפלאות עיי"ש.

• • •

ובזה אפשר לפרש הכוונה "ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים" [בראשית מט, א], ותיבת "את" צ"ב. אמנם חז"ל דרשו [ברכות לו, ב] "את" - הטפל, וכמו"כ לפני קריאה הגדולה של ביאת המשיח יהיה גם קריאה טפילה בדרך הטבע ע"י עובדי תורה ומצוות. ונסתלקה שכנה ממנו ע"י שלא רצה הקב"ה לקבוע שמם בתוה"ק ושיהיה מוכרח להיות כן, ודו"ק.

• • •

בס"ד אפשר לפרש בזה בפ' ויחי [בראשית מט, א] "את אשר יקרא אתכם באחרית הימים", דהול"ל 'יקרה' עם ה"א ולא עם אל"ף.

אמנם כנראה הכונה היא לשון 'קריאה' ולא 'מקרה', כי משיח ה' יקרא אותנו לארץ הקודש... וע"כ היות דכתיב "את אשר יקרא", הך תיבת "את" אתי לרבות אשר עוד קודם קריאה הגדולה של שופר הגדול יהיה עוד קריאה של שופר קטן. וזהו קול קול יעקב אחינו בני ישראל שבארה"ק שיקראו אותנו לעלות אליהם ולסלול הדרך לביאת המשיח בב"א

לעמוד 73

עיין לעיל דף פ"ז שכיונתי לדעתו הק'

לעמוד 76

וכמו כן בס"ד עתה הכין הקב"ה עוד בדור הקודם שיהיה ישוב, כדי שאחינו בני"ו שיהיו נשאים אחר חורבן אייראפא לא יאבדו ביאוש.

לעמוד 77

בס"ד אפשר לומר זהו שנת תשכ"ט, כי משנה זו ואילך נשארו רע"ב שנים עד סוף אלף הששי.

לעמוד 79

והם ממש בני חי' ומזוני, כי חכמה היינו חיים כמ"ש [קהלת ז, יב] "והחכמה תחיה את בעליה".

לעמוד 85

ובס"ד אפשר לומר על הא דכתיב גבי יעקב אבינו ע"ה [בראשית כח, יא] "וילן שם כי בא השמש" ואחז"ל [סנהדרין צה, ב] שקעה חמה שלא בעונתה.

וי"ל דמעשה אבות סימן לבנים, ששמש אוח"ע יהיה נשקע קודם הקץ של "בעתה", והועילה תפילתו וזרוזו של יעקב אבינו שיתקיים בנו 'אני ה' בעתה אחישנה' [ישעיה ס, כב] בב"א. ושמש ששקעה בעבורו זרחה בעבורו לרפאות ירכו ויוצאי ירכו. ר"ל ששמש אוח"ע יהיה הלימוד זכות על מעשה הבנים ע"ד הכתוב [שיר השירים א, ו] "ששזפתני השמש".

ועוד י"ל ע"ד הכתוב (תהלים עב, יא) "וישתתחו לו כל מלכים וגו'" בעת שובנו לארה"ק.

לעמוד 89

כמ"ש [שיר השירים ב, ח] "קול דודי הגה זה בא מודלג על ההרים מקפץ על הגבעות".

לעמוד 90

נלע"ד במחכ"ת כאן הפריז בעהמ"ח על המידה, כי 'מלאכי' הוא לשון יחיד, ובטח סובב על אליהו הנביא ז"ל.

אמנם עיקר הרעיון שכל דבר טוב צריך הכנה, זה אמת ויציב, ובפרט ימות המשיח הדומים לשבת ויו"ט דקיי"ל בריש ביצה [ב, ב] דצריכים הכנה דרבה.

לעמוד 95

אפשר לומר בזה כי הגאולה נקראת לידה, וכבר אמר דוד המלך ע"ה [תהלים נא, ז] "ובחטא יחמתני אמי", וא"א להוליד בלי תאוה והנאה גשמית. אמנם מי שהוא בן תורה יודע לקדש את עצמו מקודם המעשה, וגם בשעת הנאה גשמית מוחו ולבו קשורים בקדושה.

וע"כ אפשר לומר שכלל ישראל בתור קומה שלימה כאדם אחד. הגה דור הבעש"ט והגאון זצוק"ל ותלמידיהם שעלו לארה"ק הם עשו את ההכנה דקדושה. אמנם עכשיו יש אנשים בעלי תאוה והנאה מהארציות, ויש אנשים שהם קשורים בקדושה, כידוע. וע"י זה הכל נעשה בצירוף שמים וארץ יחד בגוף ונשמה, וסוכ"ס יולד ישראל צדיק קדוש וטהור. וכבר אמרתי 'זכר למקדש כהלל', למעלה ולמטה מצה, ובתוכם קדשים וגם מרור.

לעמוד 96

ולענ"ד הפירוש ע"ד שאחז"ל [כריתות ו, ב] שבכל תענית צריך שיהיה פושע ישראל משתתף בו. וע"כ כשבא רחם - עוף טמא להשתתף, בא רחמים. וע"כ הוסיפו חז"ל [חולין סג, א] שגם הוא שורק ומצפצף, ר"ל מתפלל ועושה איזה דבר בשותף.

וגילו לנו חז"ל [שם] שאם יתיב אארעא, ר"ל שאם ישתתפו בבנין הארץ הקדושה, זה יהיה לסימן לביאת המשיח בב"א.

לעמוד 100

ואפשר לומר דהא שהוצרך להעלים לידת הצדיקים פרץ זרחה, היה מחמת שהיה אחרי חטא של מכירת יוסף.

לעמוד 117

עיין יומא ט' [ע"ב] שיטת ר"ל. [א"ל ריש לקיש אדרבה אחרונים עדיפי, אף על גב דאיכא שעבוד מלכות קא עסקי בתורה. וכו'. ריש לקיש הוי סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא, א"ל אלהא סנינא לכו דכתיב שיר השירים [ה, ט] אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו].

לעמוד 128

ג' פנים אלו מרומזים בפסוק [תהלים פה, יב] "א'מ'ת' מארץ תצמח", כי תיבת "אמת" ר"ת א'ומה, מ'צוה, ת'ורה.

לעמוד 130

עיין בילקוט שמעוני סוף איכה דרשת רב חייא ולואי ויבואו ויטמאו את ארצי.

לעמוד 137

ואולי זה מכון בדברי הז"ל [ברכות ד, א] שנתירא מעשיו שמא גרם החטא, ור"ל שלא היה בארץ ישראל זמן רב.

לעמוד 138

ואולי הפירוש שלא יאמרו שהקץ עדיין רחוק משום עון הדור, שע"ז אין הדור ראוי לניסים. וע"ז באה השבועה שיאמינו שהקץ והניסים יכולין לבוא בכל יום אף בדור יתום, וכמו שאנו אומרים בה'אני מאמין שעם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא'.

לעמוד 152

עיין סנהדרין [קו, א] אוי לה לאומה שתמצא בימים ההם. ועיין רש"י [שם] שא"א לשום אומה ולשון לעכב על ישראל בשעה שהקב"ה מכניסם.

לעמוד 156

ולענ"ד בס"ד אפשר לומר, משום דמבואר במדרש איכה שם, דבעל המאמר הזה הוא רבי חייא. וידוע דרבי חייא עסק בחינוך בני ישראל לתורה, כמו שאמר רבינו הק' "כמה גדולים מעשי חייא", עיין מסכת ב"מ [פה, ב. כתובות קג, ב].

וע"כ לשיטתו סובר, דאם יעסקו מנהיגי הדור בחינוך ע"פ התורה הק', אז סוכ"ס תכבשה תורתנו הק' את הארץ קימעא קימעא, והאור ידחה את החושך, ותורת אמת קושטא קאי.

• • •

ובס"ד אפ"ל עוד, דמבואר בהקדמת הזוהר הק' דרבי חייא היה בבחינת משיח, שעלה עד עולם 'היחידה'. והוא ע"י שירד בעבודת השי"ת לעבדו בדברים שבדיוטא היותר תחתונה, עיי"ש ובהסולם.

וע"כ אפשר לומר שהוא ידע הסוד, שאם דרים בארץ ישראל מטעם שזה ארץ קדושה, דבר זה מספיק כבר להיות מקושר להקב"ה. ועל כגון זה נאמר [יומא לח, ב] "הבא ליטהר מסייעין אותו". וכמ"ש בעל המחבר פה, בחינת "שובו אלי ואשובה אליכם" [מלאכי ג, ז].

הערת הרה"ג ר' ישכר דוד קלוזנר שליט"א

לעמוד 168

עפ"י דברי ה'חתם סופר' הללו נראה לתרץ פליאה נשגבה מאד בגמרא סוכה (מו, א) שדנה בענין מצות ישיבת סוכה בחו"ל ביום שמיני עצרת (שנידון כספק יום שביעי של סוכות), שהכל מודים שצריכים לישב גם בשמיני עצרת, כי פליגי בנוגע לברך 'לישב בסוכה' על ישיבה זו. רב יוסף מכריע להלכה בענין זה עפ"י הנהגתם של אמוראים, כשיטתו של רבי יוחנן שאין מברכין: "דרב הונא בר ביזנא וכל גדולי הדור איקלעו [נודמנו] בסוכה בשמיני [שהוא] ספק שביעי. מיתב הוו יתבי, ברוכי לא ברוכי [הם ישבו בסוכה אבל לא בירכו עליה]."

הגמ' מנסה לדחות את הראיה של רב יוסף: "ודלמא סבירא להו כמאן דאמר [לעיל מו, א] כיון שבירך [פעם אחת ב]יום טוב ראשון שוב אינו מברך [בשאר החג. ולכן לא ברכו ביום השמיני, כי כבר ברכו עליה קודם לכן]."

ורב יוסף מבאר את ראיתו: "גמירי דמאפר אתו". ופירש רש"י שם: "למדתי מרבתי, שהן באו מן האפר [מקום מרעה], שבהמותיהן רועות שם, ולא ישבו בסוכה כל ימי החג", עכ"ל.

ותמהו כולם שהדברים מפליאים, היאומן כי יוסף דרב הונא בר ביזנא וכל גדולי הדור יהיו כל ימות החג הקדוש בשדה ולא יקיימו מצות סוכה כל ימי החג מפני שרעו בהמותיהם במשך כל ימי החג? - עי' ב'אוצר מפרשי התלמוד' סוכה כרך ב (ע' תשב), 'דף על הדף' על סוכה (ע' תקנא), 'קבא דקשייתא' (ליד"נ הגה"ח ר' דוד אברהם מנדלבוים שליט"א) ח"ג קושיא פז (ע' קעא ואילך), ועוד.

אולם לפי דברי ה'חתם סופר' נראה דא"ש מאד, דהרי "פסיק ותני דבא"י אסור לעשות כרבי נהוראי וכרשב"י והבריו ללמוד רק תורה ולנטוש את הארץ, רק החיוב לעשות כרבי ישמעאל לעסוק ביישוב הארץ, מפני שזה גופא מצוה. והמשיל לזה, כאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכי נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, וכן בשאר אומניות שיש בהם יישוב העולם הכל בכלל מצוה זו", ולכן מובן היטב הך דרב הונא בר ביזנא וכל גדולי הדור שהיו כל ימות החג הקדוש בשדה ורעו בהמותיהם במשך כל ימי החג, כי בזה גופא קיימו מצוה רמה ונשגבה של מצות 'ישיבת ארץ ישראל', ולא קיימו מצות סוכה כל ימי החג מחמת שהעוסק במצוה פטור מן המצוה.

ולפ"ז מיושב גם מה שתמה עוד הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל בתשובתו בשו"ת 'דבר אליהו' (סי' מצד): "והלא עוד משלשים יום שקודם החג היו להם לסדר עניני שמירת הבהמות שלהן ע"י אחרים רועי בקר וצאן, באופן שיוכלו לקיים מצוה החביבה בשעתה בבתיהם ביחד עם ת"ח הנלוים להם, לשמוח ביחד בשמחת הרגל בשמחה של מצוה, ולא להיות ביחד עם בהמותיהם ולבטל מצות עשה דאורייתא מכל וכל?"

כי זה שרב הונא בר ביזנא וכל גדולי הדור היו כל ימות החג הקדוש בשדה ורעו בהמותיהם במשך כל ימי החג, בעצם קיימו בזה מצוה רמה ונשגבה של מצות 'ישיבת ארץ ישראל', ומצוה בו יותר מבשלוחו. ואם זאת מצוה שבגופו - כמו שרבנו ה'חתם סופר' מדמה זאת להנחת תפילין, אז בכלל א"א מעיקרא לעשות בזה שליח. וא"ש.

ואי קשיא, דאם מיירי שרב הונא בר ביזנא וכל גדולי הדור רעו בהמותיהם במשך כל ימי החג כדי לקיים מצות 'ישיבת ארץ ישראל', לפ"ז תמוה איך בכלל יתכן ש'מיתב הוו יתבי בסוכה בשמיני? והרי רק בחו"ל צריכים לישב סוכה בשמיני עצרת, מחמת שנידון כספק יום שביעי של סוכות, משא"כ בארץ ישראל שאין בזה שום ספק, הכל מודים שאין שום ענין לישב גם בשמיני עצרת, ואדרבה, יש בה איסור של בל תוסיף?

אולם לפי האמת לק"מ, דהנה הרמב"ם בהל' קידוש החודש פ"ה ה"ו כותב: "לפיכך כל מקום שלא היו שלוחי תשרי מגיעים אליו כשהיו השלוחין יוצאין, יעשו שני ימים ואפילו בזמן הזה וכו'." [ובה"ט אומר:] אין עשיית יום אחד תלויה בקריבת המקום. כיצד, אם יהיה מקום בינו ובין ירושלים מהלך חמשה ימים או פחות, שבדאי אפשר שיגיעו להן שלוחין, אין אומרין שאנשי מקום זה עושין יום אחד, שמי יאמר לנו שהיו השלוחין יוצאין למקום זה, שמא לא היו שלוחין יוצאין למקום זה מפני שלא היו שם ישראל וכו', או מפני שהיה חירום בדרך וכו', או מפני שהיו הגוים מונעין את השלוחין לעבור ביניהן? וכו'.

הרי בהדיא שדעת הרמב"ם היא שאין עצם מציאות המקום בין גבולות ארץ ישראל קובע שלא יעשו שני ימים יו"ט, אלא הדבר תלוי אם נדע שאכן השלוחין הגיעו לשם בזמן שקידשו עפי' הראיה, ולכן הולך ומונה כמה מקומות - אושא ושפרעם וכו', שידוע שהיו השלוחין מגיעין לשם, ולכן אין שם אלא יום אחד יו"ט. ומשמע שבמקום שאין אנו בטוחים שהגיעו לשם השלוחין חייבים בב' ימים יו"ט.

בתשובות הרמב"ם הכרעה ברורה בענין זה, וז"ל [בהוצאת 'פריעדברג']: "שכל מקום שלא התברר אצלנו ביאור שאין ספק בו שהיו השלוחין באין אליהן, יתחייבו עשות שני ימים טובים, ואין בהיות ישראל בעיר מהעירות הקרובות לירושלים באותו הזמן יתחייבו להיות השלוחין באין לשם, אולי היו יחידים, או שהיה שם חירום בדרכים, או היו הגויים מונעין השלוחין מהכנס לאותן המקומות" עכ"ל. וב'פאר הדור' (סי' קו) הלשון כך: "כל מקום שיסופק לנו אם היו באים השלוחים אם לאו, צריך לעשות שני יו"ט. ומסיים שם: "וכמו שנתבאר כל זה בחיבורינו הגדול".

ולפי זה נמצא שבכל מקום שיבנו ישוב חדש בארץ ישראל, ואין לנו ידיעה "שאין ספק בו" שהיה ישוב יהודי במקום זה בימים שקידשו ע"פ הראיה, יש לעשות שם ב' ימים יו"ט. ועי' ב'כפתור ופרח' (פי"ד) שהעתיק כל דברי הרמב"ם בהלכות קידוש החודש הנ"ל, בלי השגה ובלו חולק, וקבע דבריו להלכה, (וע"ש גם בריש פרק נא). ועי' בזה מאמר נפלא בקובץ 'קול התורה' (חוברת סג ע' טז ואילך).

ומעתה א"ש הך דרב הונא בר ביזנא וכל גדולי הדור רעו בהמותיהם במשך כל ימי החג כדי לקיים מצות 'ישיבת ארץ ישראל', ואעפ"כ 'מיתב הוו יתבי בסוכה בשמיני', כיון שהם רעו בהמותיהם במשך כל ימי החג במקום שלא היה ברור שהשלוחין הגיעו לשם, ולכן, כיון "שכל מקום שלא התברר אצלנו ביאור שאין ספק בו שהיו השלוחין באין אליהן, יתחייבו עשות שני ימים טובים", ולכן היו חייבים לישב בסוכה בשמיני עצרת, ולק"מ.

נכד המחבר הי"ד

לזכרון עולם

משפחת רבנו המהבר

הגאון הקדוש המחבר

רבנו ישכר שלמה בהרה"ג החסיד רבי יצחק טייכטהאל זצוק"ל הי"ד
נהרג על קידוש השם י"ג שבט תש"ה

*

אביו הרה"ג החסיד שו"ב רבי יצחק ע"ה
בהרה"ח רבי ישכר שלמה ע"ה מצאנו
נלב"ע י"ז אלול תרצ"ט לפ"ק

*

אמו הצדקנית מרת גיטל ע"ה
בת הרה"ח רבי דוד זאב פראווער ע"ה מצאנו
נלב"ע י"ג סיון תרע"ב לפ"ק

*

זוג' בזוו"ר הרבנית הצדקנית מרת פראדל ע"ה
בת הגאון רבי יעקב יוסף גינז זצוק"ל בעל 'הרי בשמים' עה"ת
אב"ד דק"ק בוסערמין
נלב"ע ג' דחזה"מ סוכות תרע"ח לפ"ק

*

זוג' בזוו"ש הרבנית הצדקנית מרת נחמה ע"ה
בת הגאון רבי דוד פרידמאן זצוק"ל אב"ד ור"מ דק"ק צעהלים
בן הגאון רבי ישראל זצוק"ל אב"ד דק"ק קערט – ווערבוי
וחתן הגאון רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ זצוק"ל אב"ד ור"מ דק"ק צעהלים
נלב"ע ביום ד' סיון תש"מ לפ"ק

*

חתנו בן אחותו ותלמידו הרה"צ רבי שלמה בראנדסדארפער זצ"ל
בהרב החסיד מוה"ר יהודה טרייטל ע"ה
נלב"ע י"ט כסלו תשנ"ה

וזוג' האשה הצדקנית מרת פרומט ע"ה
בת רבנו המחבר הק' זצוק"ל הי"ד
נלב"ע י' מרחשון תשל"ז לפ"ק

*

בנו הרב שמעון ע"ה
נלב"ע ביום י' תמוז תשנ"ג לפ"ק
וזוג' מרת יפה שיינדל לבית רוזנפלד ז"ל
נלב"ע י"ג מרחשון תשס"ט

*

בנו הרב מאיר זצ"ל
נהרג על קידוש השם הי"ד
בנו הרב שלום זצ"ל
נלב"ע ביום כ"ו תמוז תרצ"ז לפ"ק
בנו הרב דוד זצ"ל
נלב"ע ביום ב' אייר תש"ג בעמק הבכא

*

חתנו הרה"ח מו"ה אלעזר קלויזנר ע"ה בהרה"ח מו"ה יוסף שלמה ע"ה מצאנו
נלב"ע מוצש"ק כ"ה אייר תש"ע לפ"ק

*

חתנו הרה"צ רבי ברוך הלברשטאם זצ"ל מגארליץ – בני ברק
בן כ"ק אדמו"ר רבי אלישע זצ"ל מגארליץ
בן הרה"ק רבי ברוך זי"ע מגארליץ
בן נזר ישראל ותפארתו מרן בעל 'דברי חיים' מצאנו זי"ע
נלב"ע ביום ט"ו מנחם אב תשמ"ב לפ"ק

*

בת זקונים של רבנו המחבר זצוק"ל הי"ד
האשה הצדקנית מרת ברכה ברייער ע"ה
נלב"ע יום ה' י"ד סיון תשע"ג לפ"ק

ת.נ.צ.ב.ה.

זכרה אלקי' לטובה

האשה החשובה בת גדולים

מרת הינדל שתחי'

בת רבנו הגאון המחבר זצוק"ל הי"ד

אשת הרה"ח ר' אלעזר קלויזנר ז"ל מאנטוורפן

שהצילה במס"נ את הכת"י של עטרת ראשינו אביה הק' זצוק"ל הי"ד, ושאר הכת"י של זקניה, רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ מצעהלים, רבי ישראל פרידמן מקערט - ווערבו, ובנו רבי דוד פרידמאן מצעהלים, ושל אחיה העילוי המפורסם הב' הרב שלום זצוק"ל, ומיד לאחר שחזרה מגיא ההריגה הוציאה מידי הגוי - שאצלו הטמינה בעליית הגג בשנת תש"ב בהוראת אביה הק' את כל הכתבי יד לפני שלקחו כלי גולה בידם - וללא לאות לקחה את הכתבים עמה בכל טלטולי הדרך עד שהגיעו לחוף מבטחים.

ישלם לה ה' כפעלה, וזכות אבותיה הקדושים נ"ע תעמוד להם לראות רב נחת רוח דקדושה מכל צאצאיהם ולהתברך בבריות גופא ונהורא מעליא עבגו"צ בב"א

•••

ישאו ברכה מאת ה'

הרבנית החשובה

מרת גיטל הלברשטאם שתחי'

א"ח הרה"צ רבי ברוך זצ"ל מגארליץ - בני ברק

בתה של רבנו המחבר זצוק"ל הי"ד

*

חתן רבנו הגאון המחבר זצוק"ל הי"ד

מע"כ הרה"ח מו"ה נתן ברייער שליט"א

•••

זכות אבותיהם הק' תגן בעדם שיתברכו בכל מיילי דמיטב בבריות גופא ונהורא מעליא אכי"ר

מצבת קודש

לעילוי נשמת

נכדו הגדול של מרן רבנו המחבר הי"ד זי"ע
הגאון הגדול, עמוד ההוראה, צדיק מושל ביראת אלקים

מרן בעל ה'קנה בשם'

רבי מאיר בראנדסדארפער זצוק"ל

בן הרה"צ רבי שלמה זצ"ל

חבר הביד"צ העדה החרדית בירושלים עיה"ק ת"ו,
ורבה דק"ק 'תולדות אברהם יצחק' ורב שכונת בתי אונגארין
והסביבה.

נלב"ע אור ליום חמישי פ' בחוקותי, כ' אייר תשס"ט לפ"ק.

ת.נ.צ.ב.ה.

מצבת קודש

לעילוי נשמת גיסו של רבנו המחבר הק' הי"ד
הרב החסיד המפואר מוה"ר יהודה טרייטל בהרה"ח רבי מאיר
בראנדסדארפער זצ"ל
נלב"ע י"ג סיון תשכ"ט

וזוגתו האשה הצדקנית מרת אסתר ע"ה
בת הרה"ג החסיד רבי יצחק טייכטהאל זצ"ל
אחות רבנו המחבר הק' זצוק"ל הי"ד
נלב"ע כ"ט אדר א' תשי"א

*

בנם הרה"צ עובד ה' במסירות נפש בכל עת
רבי שלמה בראנדסדארפער זצ"ל
בהרב החסיד מוה"ר יהודה טרייטל זצ"ל
חתנו בן אחותו ותלמידו של רבנו המחבר זצוק"ל הי"ד
נלב"ע י"ט כסלו תשנ"ה

וזוגתו האשה הצדקנית מרת פרומט ע"ה
בת רבנו המחבר הק' זצוק"ל הי"ד
נלב"ע י' מרחשון תשל"ז

*

בנם הרב החסיד מוה"ר יעקב יוסף זצ"ל
בהרה"צ מוה"ר שלמה זצ"ל בראנדסדארפער
נלב"ע כ"ז תמוז תשנ"ז

וזוגתו האשה החשובה וצנועה מרת זעלדא דבורה ע"ה
בת הרה"ח מו"ה ישראל אייזנער זצ"ל
נלב"ע כ"א אייר תשנ"ט

*

בנם הגאון הגדול, עמוד ההוראה,
הרה"צ רבי מאיר בהרה"צ רבי שלמה זצ"ל בראנדסדארפער
בעל ה'קנה בשם' זי"ע
נלב"ע כ' אייר תשס"ט

*

בתם האשה הצדקנית מרת גיטל ע"ה
בת הרה"צ מוה"ר שלמה זצ"ל בראנדסדארפער
אשת חבר הרב החסיד מוה"ר שלום שכנא פרענקל שליט"א
נלב"ע כ"ד כסלו תשע"א

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכרון ולעילוי נשמת

הרב רבי שמעון טייכטל ז"ל

בן יקיר לרבנו הגאון המחבר זצוק"ל הי"ד
אשר עוד בשחר טל ילדותו זכה לחדש חידושי תורה
ולהשתעשע עמו בדברי תורה שמביאם בספר שלפנינו
נלב"ע י' תמוז תשנ"ג

ומנ"כ בהר המנוחות ירושלים עיה"ק ת"ו

•••

לזכרון ולעילוי נשמת רעייתו

מרת יפה שיינדל לבית רובינפלד ז"ל
נלב"ע י"ג מרחשון תשס"ט
ומנ"כ בהר המנוחות ירושלים עיה"ק ת"ו

•••

לזכרון ולעילוי נשמת בתם

מרת ליבא פראדל (אהובה לידיה) שטרן ז"ל
נלב"ע כ"ט שבט תשמ"ו

•••

לזכרון ולעילוי נשמת בעלה חתנם

איש החסד מוה"ר אברהם הכהן במוה"ר חיים שטרן ז"ל
נלב"ע י"א טבת תשנ"ט

•••

לזכרון ולעילוי נשמות בני משפחת רובינפלד הי"ד מבאכוב - פולין

הוריה - ר' פנחס הי"ד, מרת ליבה ע"ה
אחיה - יוסף, געצל, אליעזר, שמשון הי"ד
אחיותיה - רבקה, רייזל, צביה, גיטל הי"ד
שנהרגו על קידוש השם בימי השואה

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצחו ע"י בנם - אחיה - נכדם

מו"ה ר' יצחק שלום ורעייתו מרת לאה נ"י טייכטל

מצבת קודש

לעילוי נשמת חתן רבנו המחבר הק' הי"ד

הרה"ח מו"ה אלעזר קלויזנר ע"ה

בן הרה"ח מו"ה יוסף שלמה ע"ה מצאנז

שקבע מושבו באנטווערפן עוד לפני ימי הזעם

מגזע גאון ישראל בעל 'פנים מאירות' זצוק"ל

חתן הגאון רבנו המחבר בעל 'משנה שכיר' זצוק"ל הי"ד

ראב"ד ור"מ פישטיאן - סלובקיה

*

נולד בפראנקפורט דמיין כ"ט אייר תרפ"ג

ונלב"ע בשיבה טובה מוצש"ק כ"ה אייר תש"ע לפ"ק

ונטמן בפיטטע שבהולנד

סמוך ונראה לאוהל ש"ב צדיקי בית פשעווארסק זי"ע

...

ולזכרון עולם

אמו האשה החשובה מרת רחל פייגל הי"ד

בת מוה"ר ישראל קלויזנר ז"ל

שנהרגה עקדה"ש בשנת תש"ב

ונקבע היארצייט ליום ט' סיון

*

אחיו הב' הק' אברהם מנחם הי"ד

בהרה"ח מוה"ר יוסף שלמה ז"ל

שנהרג עקדה"ש ג' ניסן תש"ב

ה' ינקום דמם

ת.נ.צ.ב.ה.

מצבת קודש

לעילוי נשמת חתן רבנו המחבר הק' הי"ד

הרה"צ רבי ברוך הלברשטאם זצ"ל

מגארליץ - בני ברק

נלב"ע ט"ו מנחם אב תשמ"ב ומנ"כ בהר הזיתים ירושלים עיה"ק ת"ו

•••

לעילוי נשמת אביו כ"ק אדמו"ר הגה"ק

רבי אלישע הלברשטאם זצוק"ל אב"ד גארליץ

נלב"ע א' דחג הפסח תש"א בגלות סיביר

בן כ"ק אדמו"ר הגה"ק

מרון רבי ברוך הלברשטאם זצוק"ל אב"ד גארליץ

בן כ"ק אדמו"ר נזר ישראל ותפארתו רשכבה"ג

מרון הגה"ק רבי חיים הלברשטאם זצוקללה"ה אב"ד צאנו בעל 'דברי חיים'

•••

לעילוי נשמת אמו הרבנית הצדקת מרת יוכבד רבקה ע"ה

נלב"ע י"ט תשרי תש"א בגלות סיביר

בת כ"ק אדמו"ר הגה"ק

מרון רבי מרדכי דוב טברסקי מהורנוסטייפל זצוק"ל

בעל 'עמק שאלה' 'חיבור לטהרה' ושאר ס"ק

חתן מרון הגה"ק ה'דברי חיים'

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצחו ע"י

זוגתו בת רבנו המחבר זצוק"ל הי"ד

הרבנית מרת גיטל הלברשטאם שתחי'

זכרונה לברכה

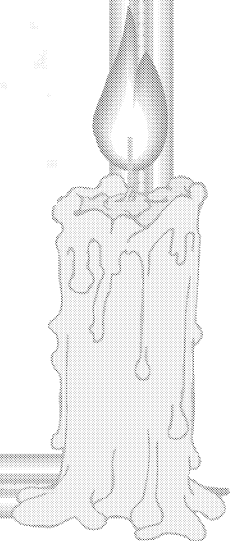
בעת ירידת ספרא הדין לדפוס
הגיע הידיעה המצערת על פטירת בתה של המחבר היידי
הייה האשה החשובה והצדקנית בת גדולים,
רבת הפעלים במעשי חסד
ולבה היתה פתוחה כאולם לסייע לזולת,
הצטיינה במיוחד בקבלת כ"א בסבר פנים מאירות,
וזכתה לקירבה בבית צדיקים ובפרט בבית
עמוד צלותהון דישראל בעל חלקת יהושע מביאלא זייע

מרת **ברכה ברייער** עייה

בת רבינו ישכר שלמה זצלהייה היידי
אשת חדביינ הרהי"ח ר' נתן שליטיא

אשר עלתה נשמתה ביום י"ד סיון בבוקר
יום חמישי לסדר י' בהעלותך את הנרות
במעמד צאצאיה דורות מבורכים
אשר השאירה אחריה לברכה

ת.נ.צ.ב.ה.

הרב ישכר שלמה טייכטל

מחבר ספר שו"ת משנה שכיר

תולדות חייו ופועלו / תרמ"ה-תש"ה

בית הוריו

בכ"ד שבט שנת תרמ"ה (1885) נולד בעיר האלאס שבהונגריה הגאון בעל 'משנה שכיר' רבי ישכר שלמה טייכטל. מוצאה של משפחת טייכטל המפוארת מן העיר צאנז שבגליציה. אביו הרה"ג החסיד רבי יצחק טייכטל זצ"ל היה מחסידי צאנז הותיקים אשר הסתופפו בחצרות הקודש. זקנו שעל שמו נקרא רבי ישכר שלמה, היה אף הוא מגדולי חסידי צאנז ובעל תפלה בבית מדרשו של ה'דברי חיים' בימים נוראים. אמו הצדקת המפורסמת מרת גיטל ע"ה בת הרב החסיד רבי דוד זאב פראוור ז"ל מצאנז, זכתה להתברך פעמיים מפי הגה"ק בעל 'דברי חיים' מצאנז והיתה מפורסמת למלומדת וצדקת.

כבר בילדותו ניכרו בו כשרונותיו ויראת השמים בה ניחון. חריף מח ושקדן, בור סוד שאינו מאבד טיפה. הוריו שקדו על חינוכו והתמסרו לכך בכל מאודם. אביו הגדול היה מורו ורבו הראשון וכלשונו (הקדמה ל'משנה שכיר' ח"א):

הוא הוא שהכניסני בחדרי התורה פנימה לפני ולפנים ונתן לי בים התלמוד דרך ובמים עזים עוז של תורה נתיבה והוליכני לאורכה ולרוחבה, הוא טיפל בי מעת שנעשיתי בן שלוש שנים ועד י"ג שנים וספי לי כתורא בלימוד הרבה גמרא ורש"י, כדי לרכוש לי בקיאות בש"ס, ובכמה מיני אמצעים השכיל עלי לעשות לי חשק ללימוד תורתנו הקדושה...

על אמו הצדקנית הוא כותב:

חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בזקנותי (חולין כד, ב), אם הבנים רואים שאצל הוריהם בוערת באמת אש האהבה לתורתנו הקדושה, הרי אהבה זו משתרשת גם עד עולם.

את שם ספרו 'אם הבנים שמחה' הקדיש בין היתר לאמו אשר גידלתהו לתורה ובהצלחתו בתורה ראתה את שמחתה ואושרה. וכלשונו בהקדמתו:

התהלכה לפני אלקים באמת ובתמים ומאסה בחמודי תבל וכל מגמת נפשה היתה רק תורה ויר"ש ולגדל בניה לכך.

כאשר אפתה חלות לכבוד שבת היתה נוהגת לאפות חלה קטנה על שמו ולמענו בעבור שהוא לומד תורה. פעם כשהציקו הרעב בעת הלימוד והעוגה טרם נאפתה, אמרה לו אמו: תדע בני כי הגמרא יכולה להשקיט את הרעבון לא פחות מעוגה טעימה, צריך רק ללמוד בחשק רב, להשקיע עצמך בגמרא...” ומעיד על עצמו: ”אכן האמנתי לדברים וחזרתי ללמוד בעיון ובחשק עד שנשכח ממני הרעבון...”

לימים כשחיבר את חיבוריו הרבים ציין כי עושה כן גם על מנת לכבד אביו ואמו שחינכוהו לכך, וגם כי זהו עיקר כבודם במה שבנם ילמד ויחדש בתורה ואף יפיץ חידושי תורתו ברבים, על כן הוא חס מאד שלא ילכו הכתבים לאיבוד (על פי ההקדמה לספר 'משנה שכיר')

רבותיו

בשנותיו הראשונות למד כאמור מפי אביו הגדול שהיה רבו הראשון והמובהק אולם בהיותו כבן י"ג קיים בעצמו 'הוי גולה למקום תורה' ונסע ללמוד אצל הגאון רבי שלום וידר זצ"ל בעל 'משמיע שלום' אב"ד נירדהאז. בבואו לשם והוא נער 'בר מצוה' נבחן לפני רבו על סוגית 'רבי חנינא סגן הכהנים' עם הראשונים והפליא בבקיאותו ובידיעותיו.

כעבור שנה עבר לעיר 'טרנוב' שבפולין שם למד ב'קלויז' של חסידי צאנז אשר שמו נודע בשקדניו ובחריפיו. שם ישבו בחורי חמד ולמדו יומם ולילה לצידם של אברכים ות"ח מופלגים אשר כל רז לא אניס להו והיו מטפחים ומעודדים את צעירי הצאן בשקידתם והבנתם. החידוד והחריפות הגליצאית התמזגו אצלו עם היסודות והדקדוק נוסח ישיבות הונגריה, לתורה מושלמת וכוללת. בהיותו כבן ט"ו נסע ללמוד אצל הגה"ק רבי שלום דוד אונגר. אב"ד ז'אבנא גליציה. בכתביו נמצאו חידושים אשר החל להעלות על הכתב כבר בתקופה זו בה הוכר כעילוי מובהק. הרב אונגר הטיל עליו להוציא לאור את ספרו 'יד שלום', אשר יצא בעילום שם בטולטשבה בשנת תרע"א. בספרו 'אם הבנים שמחה' פרק ג' כותב רבי ישכר שלמה:

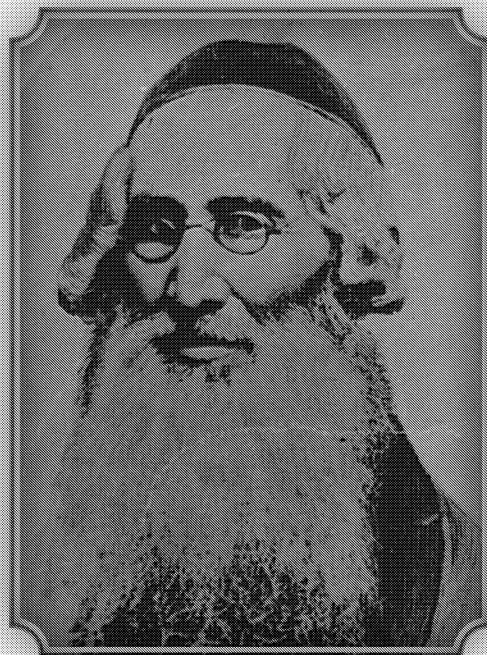
לפני הגה"צ רבי שלום דוד אונגר אב"ד ז'אבנא שמשתי באמונה ואף לקחני כמורה לבנו היניק וחכים רבי אלעזר... אני הייתי באותו פרק זמן כבן י"ז שנים והייתי מבאי ביתו זמן זמנים טובא והייתי סמוך על שולחנו ואהבני מאד...

רבו זה הסתופף במי שחרותו בצלו של המגיד מטריסק בעל 'מגן אברהם'. רבי ישכר שלמה נהג לציין כי הוא פה שלישי לאדמו"ר המגיד מטריסק: יען כי היה רבו של רבי, נמצא שאני תלמיד תלמידיו.

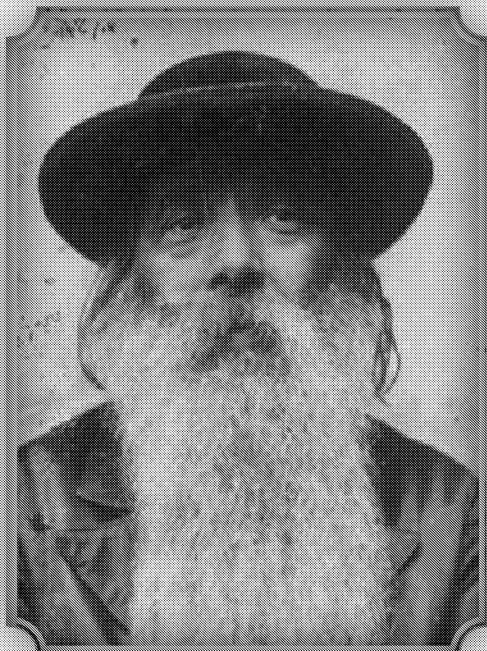
בשנת תרס"ה בהיותו בן עשרים שנה, שב מפולין להונגריה ונכנס לישיבתו של הגה"ק בעל 'ערוגת הבושם' רבי משה גרינוולד זצ"ל, שם התבלט כאחד מטובי התלמידים, יחד עמו למדו רבים וטובים שנעשו ברבות הימים רבנים ודיינים ברחבי

הג"ר דוד פרידמן חותנו של הרב טייכטהאל זצ"ל

הגאון רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ זצ"ל רבה של צעהלים חותנו הג"ר דוד פרידמן זצ"ל

רבו המובהק רבי שלום דוד אונגער זצוק"ל בעל שו"ת 'יד שלום' אב"ד זאבנא

K o n t r a k t
zum Verkauf des Chamec.

An heutigen Tage wurde zwischen Herrn Salomon Teichtal Rabbiner aus Piestany bevollmächtigt durch Herrn Ant. Drápal Direktor der Firma Mährisch-schles. Presswerke, -Teigwarenfabrik u. Spiritusraffinerie in Třebovice, sowie deren Schwesterfabrik in Kolín und Herrn Franz Kofistka folgender Kontrakt geschlossen.

Herr Franz Kofistka mietet vom Herrn Rabbiner Salomon Teichtal aus Piestany sämtliche Räumlichkeiten beider Fabriken vom 5. April 10 Uhr morgens laufende 11. Tage d. i. bis zum 16. April 1936 9 Uhr morgens zur beliebigen Benützung für den vereinbarten Mietzins von Kč 12.000,- der Třebovitz und Kč 8.000,- der Kolíner Fabrik.

Herr Rabbiner Salomon Teichtal verkauft an Herrn Franz Kofistka alle der beiden hier angeführten Firmen gehörigen und in deren Lokalitäten sich befindlichen Chamec Artikel u. s. w.:

von der Fabrik in Třebovitz:

Meh-	33120.000.-
fertige Teigwaren.....	500.000.-
Melasse.....	10.000.-
Chemikalien.....	34.000.-
Fertige Presswerke.....	50.000.-
Reiner Spiritus.....	371.000.-

von der Fabrik in Kolín:

Melasse.....	400.000.-
Chemikalien.....	15.000.-
Fertige Presswerke.....	36.000.-

Herr Franz Kofistka leistet eine Anzahlung von Kč 100,- und übernimmt die Schlüssel der gemieteten Lokalitäten, durch diese Anzahlung an den Verkäufer und durch die Unterfertigung dieses Kontraktes, gleichwie durch die Uebernahme desselben übergehen sofort sämtliche Lokalitäten zum unbeschränkten Gebrauche in seinen Besitz. Kraft der obgenannten Mietung übergehen die erwähnten Chamecartikel in das Eigentum des Käufers und lastet fortan die volle Verantwortung für die gekauften Waren dem Käufer.

Herr Franz Kofistka verpflichtet sich den restlichen Betrag spätestens bis zum 16. April 9 Uhr morgens in barer auszahlen. Zur selben Zeit wird auch die Ware gewogen, gemessen und gezählt. Trotzdem aber ist der Kauf von Zahlungstermine unabhängig, hingegen ist der restliche Kaufpreis als Geldschuld zu betrachten und die verkauften Gegenstände sind beim Verkäufer nicht verpfändet, sondern bilden das ausschließliche Eigentum des Käufers.

**שטר מכירת חמץ שנעשה על ידי רבינו, משנת תרצ"ו.
בשטר מפורטות הכמויות ופרוט מוצרי החמץ.**

Výnosová listina
BEZDANĚNĚ

1936. r.
1934.

KRAJINNÝ ÚŘED
PĚŠTANY

KRAJINNÝ ÚŘED
PĚŠTANY

.....

Krajský úřad Pěštiny
.....
1936

**אישור רשמי על מינויו לדיין העיר בוסערמין
משנת תרע"ד**

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ

Číslo 3.646/1934.

OSVEDČENIE

v súlade s ústavným občanstvom republiky Československej.

Občiansky úrad v Pěštinách

osvědčuje podle ziskových úředních zprav, že
meno a přímení **Salomon Teichtal**,
čestnostním (povoláním) **rabín**
narodený (dát, mesiac, rok, miesto a pod. okres narodenia) **5. októbora 1881 v obci
Yenoselló /-Maďarsko:/**
z domovskej obce **Pěštiny** pod okres **Pěštiny**
byťme v obci **Pěštiny** pod okres **Pěštiny**
je podľa (skladný) ústavného občanstva **uo-anovenia boží 1.ř.1.ústavně-
ho zákona se čísla 9. apríla 1920 číslu 236 sb. zák. a nar.**

sústavným občanom republiky Československej.

V súlade s ústavným občanstvom **ho manželka Natalia rod. Friedmanová**
narodená dňa **29. októbora roku 1894, Deutschrheuz** pod okres **/Rakúsko:/**
a keďže dňa **20. mája nar. 4. IV. 1916., David nar. 7. X. 1919.,
Menaheim nar. 22. IV. 1922., Hilda nar. 27. V. 1924., Gita nar.
17. VIII. 1925. a Broche nar. 4. VII. 1930.**

Toto osvědčení poskytl platnosti po 10 letech ode dne jeho vydání.

Dáně dňa **21. februára** 1934.

Ze úředního oddělení:
.....
úř. komisař (notářský zástupce)
Prof. dr. Hrb.

**תעודת אזרחות סלובקית - משנת תרצ"ד.
תעודה מוזכרים גם בני משפחתו.**

הרב ישכר שלמה טייכטל

הונגריה, בישיבת חוסט לא התעכב זמן רב ויצא להבחן אצל גדולי הדור כדי לקבל היתר הוראה. רבו בעל 'ערוגת הבושם' סמך ידיו עליו ועל הוראותיו, ובספרו 'משנה שכיר' אנו מוצאים תשובה להלכה שכתבה בהיותו תלמיד הדין לפני רבו בישיבת חוסט, והוא מביא שקלא וטריא שהיה לו עם רבו בעל 'ערוגת הבושם' והסכמתו לפסיקה שלו (התשובה בח"א סי' מח).

בין היתר קיבל היתר הוראה מהגאונים: רבי אברהם יצחק גליק בעל 'יד יצחק' מטולטשבה, מרבי שמואל רוזנברג בעל 'באר שמואל' מאונסדורף, רבי נתנאל הכהן פריד בעל 'פני מבין', ומרבי מרדכי ליב ווינקלר בעל ה'לבושי מרדכי' ממאד.

בהנהגת הדור

עם הגיעו לפרקו הוצעו לו שידוכים חשובים כיאה למעלתו וגדולתו, לבסוף זכה בו הגאון רבי יעקב יוסף גינז אב"ד בוסערמין מחבר ספר 'הרי בשמים' מתלמידי ה'מהר"ם שיק' ומצאצאי הגאון בעל 'משנת רבי עקיבא' [איגר], זקנו של הגאון רבי עקיבא איגר. בשו"ת 'משנה שכיר' ישנן כמה תשובות בהלכה שכתבם 'למיועד להיות חותני הגה"צ אב"ד בוסערמין, שם הוא מקשה על סברותיו של חותנו שהיה גאון אדיר, כמו כן מתברר מהערה שכתב בשולי התשובה סימן מ"ח, שכתב את חידושי העמוקים בסדר קדשים בלא ספרים... הכל מהזכרון.

בצילו של חותנו ישב ספון שש שנים 'ולא פסיק פומיה מגירסא', בתקופה זו אף נכנס לעובי הקורה ועמד לימין חותנו בעבודת הרבנות. חרף גילו הצעיר נתמנה לדיין ומו"ץ בעיר. כבר אז הונח המסד לספר השו"ת המפואר שלו, כי אז החל להתגבש כרך גדול משו"ת ששלח לשואלים שפנו אליו מקרוב ומרחוק. כ"כ התבלט בכשרונו למסור שיעורים ולדרוש בדברי אגדה ומוסר המושכים את הלב, מסר שיעורים בגפ"ת לפני בעלי תריסין ובירר הלכות עם טובי הלמדנים.

שנותיו בבוסערמין לא ארכו ולאחר פטירתה בדמי ימיה של אשת נעוריו, הרבנית הצדקת מרת פראדל ע"ה, נשא רבי ישכר שלמה את הרבנית הצדקת מרת נחמה ע"ה בתו של הגאון רבי דוד פרידמן אב"ד צעהלים, בנו של הגאון הגדול רבי ישראל פרידמן [ר' ישראל קערט] ראב"ד ווערבווי, וחתנו של הגאון הגדול רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ אב"ד צעהלים, מגדולי תלמידי ה'חתם סופר'.

בתום מלחמת העולם הראשונה התפתחו בסלובקיה חיים יהודיים שוקקים, וישיבותיה נודעו בעולם היהודי. בין הגדולות שבהן היו ישיבות נייטרה בראשות הגאון הרב שמואל דוד אונגר, ישיבת גלנטה, בראשות הגאון הרב יהושע בוקסבוים, וישיבת פרשבורג, מיסודו של ה'חתם סופר', בראשות הגאון הרב עקיבא סופר, ה'דעת סופר'. ישיבות רבות הוקמו גם בערים ובעיירות קטנות שתלמידי ה'חתם סופר' וצאצאיהם שמשו בהן ברבנות. מרבית רבני התקופה התנו את רבנותם בהקמת ישיבה. בין הרבנים הללו היה גם הרב ישכר שלמה טייכטל,

בשנת תרפ"א (1921) הוכתר כראב"ד בעיירת המרפא המפורסמת 'פישטיאן' שהיתה מהקהילות החשובות בסלובקיה. באמת היה רב רשמי לעיר, הוא הגאון רבי קלונימוס קלמן וועבר שהיה בידידות עזה עם הרבי ישכר שלמה, ואולם רבי קלמן שימש כנשיא הקהילה האורתודוקסית במדינה (לאנד קאנצליי) והיה טרוד בעניני הכלל, כך שעול הרבנות נפל למעשה על כתפיו של רבי ישכר שלמה.

אל העירה אשר היתה מקום מרפא מפורסם נהרו שרים ורוזני ארץ, ולהבדיל גדולי תורה וחסידות ממדינות שונות. במפגשים תכופים אלו יצר הרב טייכטל קשר עם קשת רחבה של גדולי תורה. בייחוד קשר קשרים עם הגאונים: רבי אברהם גרודזינסקי מסלבדוקה - קובנה, המגיד הירושלמי רבי בן ציון ידלר, ועוד רבים שביקרו בפישטיאן.

בכלל היה לרבי ישכר שלמה קשר עם קשת רחבה של גדולי התורה והחסידות, עם הגאונים הצדיקים: רבי מאיר יחיאל הלוי האדמו"ר מאוסטרובצה, רבי חיים אלעזר שפירא בעל 'מנחת אלעזר' האדמו"ר ממונקטש, רבי יצחק אייזיק ווייס בעל 'חקל יצחק' האדמו"ר מספינקא, רבי שמואל ענגל בעל 'שו"ת מהר"ש' מרדומישלה, רבי אליעזר חיים דייטש בעל 'תבואות השדה', רבי מאיר אריק בעל 'אמרי יושר' מטורנה, רבי אברהם מענדל שטיינברג בעל 'מחזה אברהם' מברודי, רבי חיים יצחק ירוחם בעל 'ברכת יצחק' מאלטשטט, רבי מאיר דן פלאצקי בעל 'כלי חמדה' מאסטרוב, רבי נחום וויידנפלד בעל 'חזון נחום' מדומברבה, רבי דוב בעריש וויידנפלד בעל 'דובב מישרים' מטשבין, רבי אברהם דובער כהנא שפירא בעל 'דבר אברהם' מקובנה, רבי ישעיה זילברשטיין בעל 'מעשי למלך' מווייצן, רבי שמעון גרינפלד בעל 'שו"ת מהרש"ג' מסמיהלי, רבי מנחם זעמבא מורשה, רבי מאיר שפירא בעל 'אור המאיר' מלובלין, רבי אהרן וולקין בעל 'זקן אהרן' מפניסק, רבי עקיבא סופר בעל 'דעת סופר' מפרשבורג, רבי שלמה זלמן עהרנרייך בעל 'לחם שלמה' משמלוי, רבי יוסף צבי דושינסקי בעל 'שו"ת מהרי"ץ' מחוסט - ירושלים, רבי שמואל דוד הלוי אונגר בעל 'נאות דשא' מנייטרה, רבי יהושע בוקסבוים בעל אור פני יהושע מגלנטה, רבי יעקב ברייש בעל 'חלקת יעקב' מציריך, רבי ישראל וועלץ מבודפסט - ירושלים, ועוד, ואין מוקדם ומאוחר בתורה.

רבים מאלו כתבו הסכמות לספריו. עם רבים אף שמר רבי ישכר שלמה על קשרי מכתבים, שו"ת ו'שקלא וטריא' בבעיות התקופה השונות העומדות על הפרק. למרות המטלות הרבות שרצו לפתחו היה ער בלילות וכותב את חידושי תורתו, ובני ביתו מעידים כי דמות אביהם חרוטה בזכרונם כשהוא רכון על ספריו ולפניו הררי מכתבים שציפו לתשובותיו. וכך כותב בנו:

ומה נהנית בילדותי להסתכל באבא מארי, בהיותו רכון על ספרים, עת מונחים לפניו ערמה של מכתבים, שקוע כל כולו בענין בו דן בכובד ראש, ומה התענגתי להביט בקמטי מצחו בהתעמקו בסוגיא בו עיין, ולא נתן שינה לעפעפיו עד השעות

הרב ישכר שלמה טייכטל

המאחרות של הלילה, ולעיתים קרובות עד אור הבוקר, מבלי שסימני עיפות ולאות היו ניכרים בו. והמה תרב שמחתו ומה ינהרו אור פניו הטהורים - שפקודי ה' הישרים משמחי לב הסבו לו - בסיימו את עבודת הקודש עם נצנוצי אור השחר, מחזה יום יומי בל יימחה מזכרוני.

וזאת אחרי יום עבודה מאומץ במסגרת עבודתו הקדושה, כי כל המעמסה של ההוראה בעניני איסור והיתר ודיינות בקהילה היתה מוטלת על שכמו, וכן השמיע שיעורים ודרשות לאנשי קהלתו בשבתות ומועדים ולרגל מאורעות שונים, בעניני דיומא.

הישיבה

בנוסף על עבודתו המסורה ברבנות הקים רבי ישכר שלמה בשנת תר"צ (1930) את הישיבה הגדולה 'מוריה' ועמד בראשה. בישיבה למדו כחמישים בחורים. הם הודרכו והתחנכו בקפדנות והבוגרים הוכשרו למורי הוראה. הבחורים למדו את המסכתות הישיבתיות המקובלות תוך פלפול שנועד לחדד את חריפותם. לצד זה שמה תוכנית הלימוד את הדגש על בקיאות והוצאת הלכה ברורה למעשה, לקראת הכנת התלמידים לקבלת סמיכה בעתיד.

העובדה כי הרב היה גם ראש הישיבה הקנתה לו סמכות וכבוד מיוחד. היו נוהגים בו ריחוק של יראת הכבוד, מעין ריחוק של מלכות, ועם זאת נשמר קשר אישי בינו ובין תלמידיו. הרב היה נותן שיעור יומי בן שעתיים, וכל שעות היום היו הלימודים מתקיימים על פי תכנית קבועה מראש, חלקם בחדרים בהם התגוררו בני הישיבה ברחבי העיר. מעמדם של התלמידים נקבע לפי שנות הלימוד בישיבה, כאשר הבוגרים שימשו במעמד של 'חוזרים' על השיעור ובוחנים. רבי ישכר שלמה דאג להסדיר בישיבה 'מנזה', חדר אוכל ומטבח באופן מסודר, כדי שלא יאלצו הבחורים לאכול 'ימים' (טעג - בנוסח הימים ההם).

אף שניהל את הישיבה ביד רמה ומשמעת רצינית היתה נהוגה בה, שימש רבי ישכר שלמה לבחורים כפטרון אבהי ודאג לכל מחסורם. אוזניו היו קשובות לכל משאלה ומרי שיח של כל בחור ובחור ועיניו היו פקוחות עליהם במשך כל המעת לעת. לא פעם הפתיעם בביקור בשעות הלילה המאוחרות או בשעות המוקדמות של הבוקר, לראות במו עיניו את מעשיהם באותן השעות. הרבה כוחות השקיע רבי ישכר שלמה בעיצוב דמותם של חניכיו, דבר שהתבטא בין השאר בשיחותיו אליהם בלילי שבת ומועדים כאשר ארח אותם לשולחנו. גם בדרך הלימוד נהג בקפדנות רבה ועמל לבסס את הגמרא עם פירוש רש"י במדויק לפני לימוד התוספות. על תלמידיו אשר באו להיסמן לא חס ולא חמל ובחן אותם בכל הרצינות, כל נבחן ידע היטב שאם אינו בקי היטב גם ב'פרי מגדים', אל לו לגשת למבחן. ואכן בוגרי הישיבה נשאו אתם עם יציאתם, מטען מכובד של מכמני התורה מצויידיים בד בבד ביראת שמים והליכות עולם תורתיים.

ישיבתו של הרב טייכטהאל בפישיטאן

מכתב זכרון

מלאת החצרה נאומרי נשגות דצה קק ה' ביסערמין יצו

ידידנו יונתן (הגם בליפיק בלון)
ששנים (אחרי) לא נראינו (אך) נשגות
כ"ו ימים (א) אחרי (אם) לא היה (אם) יום (אם) נשגות
ר"ח (אם) נשגות (אם) נשגות (אם) נשגות
עוד (אם) נשגות (אם) נשגות (אם) נשגות
... (The rest of the handwritten text follows in a similar style, detailing a letter of remembrance.)

מכתב פרידה מקהילת בוסערמין
כשעבר לפישיטאן

מכתב זכרון

קק חיה נשגות - (אם) נשגות (אם) נשגות
... (The rest of the handwritten text follows, continuing the letter of remembrance.)

המשך מכתב פרידה מקהילת בוסערמין
כשעבר לפישיטאן

מחלוקת לשם שמים'

התמסרותו לתלמידיו היתה מיוחדת במינה. הוא ראה בהם את בניו (כל המלמד את בן חברו תורה כאילו ילדו), והם ראו בו את אביהם, הוא דאג להם ברוחניות ובגשמיות, התמסרות זו כמעט ועלתה לו במשרתו, כאשר ראשי הקהל מחו בו על כך שהשקעה בתלמידיו ובישיבתו באה על חשבון חובותיו כרב, אך הוא השיב להם כי מעדיף הוא להיות ראש ישיבה על פני שאר תפקידיו.

הגאון רבי ישכר שלמה הוציא יקר מזולל, כדרך משל, היה בפישיטאין חייט אשר בניו עזרו לו במלאכתו כי מצב הפרנסה היה קשה, רבי ישכר שלמה הבחין בכשרונותיו של אחד הבנים והפציר רבות באביו שיתנהו ללמוד תורה, למרות גילו הצעיר קידם אותו והכניסו לישיבתו עד שהפך להיות תלמיד מן המניין בישיבה, לימים כאשר השואה היתה בתוקפה הציל אותו תלמיד בתעוזתו את בני משפחת רבו, כאשר התחפש לחייל גרמני והעביר אותם במכוניתו את הגבול מבודפסט לפרשבורג, כן דאג להם למסמכים מתאימים, הלה זכה להנצל מהשואה בזכות פעולותיו הברוכות והברכה אשר בירכו רבו על מעשי החסד שעשה.

לבסוף נתפייסו ראשי הקהילה עם רבם והסכימו גם לשאת בעול החזקת הישיבה, לרגל המאורע דרש רבי ישכר שלמה במקהלות ובין היתר אמר:

קיימתי דבר הגאון רבי שעפטיל (בן השל"ה הק') בצוואתו שכתב: "אם תזכו שתחזיקו ישיבות והקהל אינם רוצים להניח לכם תאמרו בפה רך ואח"כ בפרך, כי מחלוקת זו היא לשם שמים, וה' יהי עמכם שתצליחו", ואכן נתקיים בי כי כונתי לשם שמים.

הסיפוק הגדול בעמלה של תורה - הן בבירור ההלכות שהשיב לשואליו והן במתן השיעורים לתלמידיו - היו לו מעין לא אכזב של תענוג רוחני, שהנעים את חייו וסיפק לו עידוד ומרץ, להתגבר על אבני הנגף בהם נתקל, עקב תפקידו האחראיים המרובים.

בשנת תרצ"ז שיכל רבי ישכר שלמה את בנו העילוי המפורסם מוה"ר שלום ז"ל, בהיותו בדמי ימיו בן כ"א. למד זמן מה בישיבת נייטרא. כאשר הגאון רבי אברהם גרודזינסקי הי"ד מסלובדקה ביקר בפישיטאין נתקשר בקשרי ידידות עם רבי ישכר שלמה, והפציר בו לשלוח את בנו זה לישיבתו, לאחר שנוכח בכשרונותיו הנדירים. בקובנה התפרסם כעילוי מסלובקיה וזיכה את הרבים בדרשותיו המלהיבות. לאחר שחלה נשלח על ידי הישיבה לדרוש ברופאים בברלין ובוינה, בברלין דאג לבריאותו הגאון רבי יחיאל יעקב וינברג מגדולי תלמידי הסבא מסלובדקה, חלק מחידושי הרבים נשאר והרב טייכטל סדרו ונקבו בשם 'דובר שלום'. רק שקיעתו בעבודת הקודש נתנה לו את הכח להבליג על יגונו ולהתנחם על האבדה הגדולה.

חרדתו בהוראה

רבי ישכר שלמה, על אף היותו מורה הוראה מומחה ותיק ורגיל, היתה המתנינות בהוראה מנת חלקו, ובבואו אל הקודש - זו ההלכה דבר ה', פנימה, רתת וזיעה אחזו, ובאיזו חרדת קודש ניגש לפסוק, יהיה נושא השאלה אשר יהיה. מצד אחד הרי הוא עומד לחרוץ משפטו של ממון ישראל, וכמה היה חרד שלא להפסיד ממנום של ישראל, אשר התורה חסה עליו, לעומת זאת כמה דמעות הזיל שלא ישלל בדבר הלכה, ומרגלא בפומיה כי מורה הוראה, שוחט וכו', אצלם במיוחד צריכה להיות יראת חטאם קודם לחכמתם 'כי זה מהוה תריס בפני כל און בהלכה'. ומצוה לפרסם - כותב רבי ישכר שלמה - דברי 'שלטי הגבורים', פ"ב דשבת 'במה מדליקין', וכה דבריו שם על הפסוקים:

והיה לך לאור עולם [ישעיה ס, יט] כי אתה תאיר נרי וה' אלקי יגיה חשכי [תהלים יח, כח] "זהו על תלמוד תורה, כשאדם עוסק בתורה לשמה, הקב"ה מגיה חשכו, שאינו בא לידי עון ואינו מורה בתורה שלא כהלכה, ולכן אמר הכתוב: והגית בו [יהושע א, ח] לשון נוגה, כשהקב"ה רואה שלבו של אדם לשם שמים, אפילו שאין בלבו לדעת עומקה של הלכה, הקב"ה מגיה [מאיר] דבריו שלא יצא מפיו הוראה שלא כהלכה.

ומובא, כי הגה"ק רבי מרדכי בנעט - מגדולי התלמידים של הגה"ק רבי שמואל שמעלקא מניקלשבורג - היה שולח שאלות לבעל ה'חת"ס סופר' וכאשר שאלוהו, למה נחוץ לו זה וכי אינו יכול לפי גדולת גאונו ועוצם חכמתו לפתור שאלותיו בעצמו, השיב שאינו שולח אליו משום רוב חכמתו גרידא, כי אם משום גודל צדקתו, שהוא בטוח בו שלא יאונה לצדיק כל און וכל מה שיוציא מפיו להורות, ודאי אמת הוא ואין להסתפק בו. ומסיק שם:

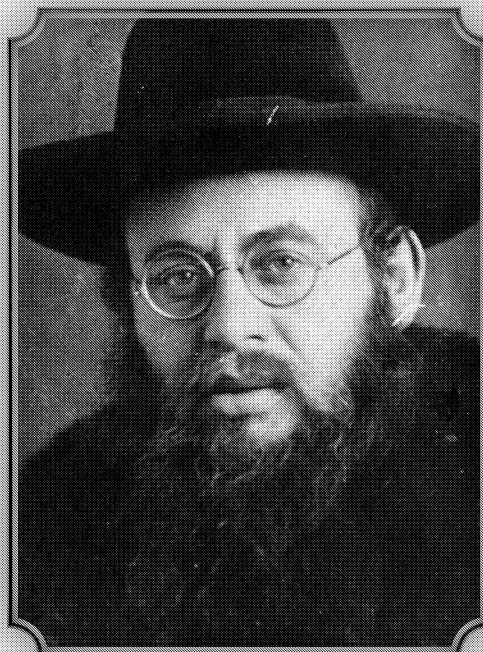
והנה לימוד גדול יוצא לנו מזה לענין בחירת רב או שאילת שאלה, שאין לפנות למי שהוא גדול יותר בחכמה, כי אם למי שהוא גדול יותר ביראה ומבטל רצונו מפני רצון אבינו שבשמים.

מאיך גיסא, הקפיד מאד על לימוד מעמיק ויסודי, ותמיד התריע על אלה שקבלו עליהם עול הרבנות בטרם שלנו בעומקה של ההלכה וצמחו להם כנפים לשאת ולתת במלחמתה של תורה. בהקשר לזה מאלף מאד מכתבו של מרן ה'חתם סופר', רבי ישכר שלמה העתיקו מכי"ק של הח"ס, למען דעת מה גדול האחריות של מורה ההוראה וכמה עליו לעמול בטרם שמתעטר בעטרת הרבנות, וכך כתב:

העתק מכתב מכת"י קדשו של רבינו הח"ס מיום עש"ק ח' אדר תקצ"ו. שלם וכ"ט ל"נ הרבני הנגיד המופלג צדיק ונשגב כמ"ה נתן אליה' מאורשע, אודות חתנו הגה"צ רבי אברהם ארענשטיין אבדק"ק ברדיוב, בשעה שרצה לשדכו לבתו, וזה לשונו אות באות: יקרתי הגיעני ונזדרזתי לדבר מצוה להשיבו דגן נכבדות מדובר בו להתקשר בתו עם האי מיוחד מבחירי תלמידי הבח' המופלג כ"ה

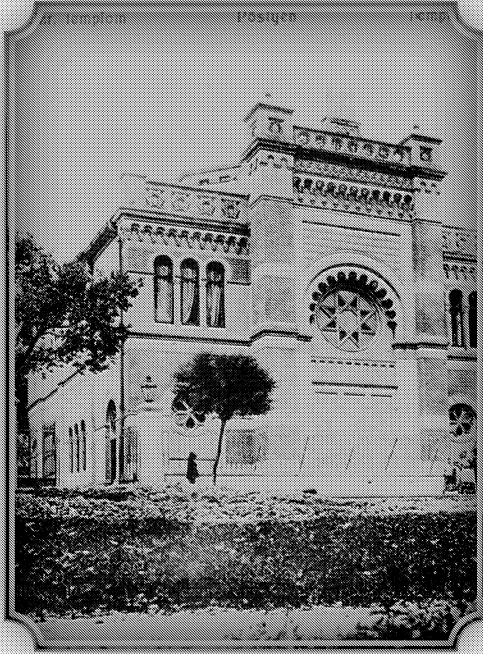
הרב טייכטאל במארינבד

הרב טייכטאל בצעירותו

תמונת רבינו בפישטיאן בשנת תש"ב

בית הכנסת בעיר פישטיאן

אם הבנים שמחה

אברהם באבילויא, ה' יאריך ימיו, לא אאריך בהפלגת שבחו, אשריו אם יזכה לו, הוא מופלג בתורה מעוטר ביראת שמים עד להפליא מוחזקני בו כי עלה יעלה וגדול יגדל בעזה"י וה' עמו ואין להאריך בהפלגה כי אין דרכי בכך.

לעומתו אומר ברוך המחזיק עץ חיים - אם כב"ת נכנס לענין גדול וקדוש הלו יראה עכ"פ לעשות לו חיזוק בל ימוט ח"ו כי מה בצע נבצע כסף אם מעט ואם הרבה אם לא יזמין לו מזונות ופרנסה עד כי יגדיל ויצטרך ח"ו לקפוץ על הרבנות'לך [משרה של רבנות] הנהוגים במדינות אלו ולבסוף הוא קרח מכאן ומכאן, מ"ץ במקום פלוני או רעביל [רב קטן] במקום פלוני ואינם יודעים בין ימינם לשמאלם בעוה"ר, אך אם יש לו חזוק וישב כחמרא על דורדתיה [ראה מגילה יב, ב] עד כי יהיה גאון מופלג כאשר אקוה אי"ה אז יראו עיניו ישמח לבו ויגיל בעזה"י וחכם שכמותו עיניו בראשו, יהיה כן ה' עמנו, הכ"ד החותם בכל חותמי ברכות.

משה"ק סופר מפד"מ

ע"כ דברי רבינו זלה"ה שהעתקתי ממכתב כתי"ק.

כתביו

בשנת תרפ"ד (1924) פרסם את ספרו שו"ת 'משנה שכיר', המקבץ את תשובותיו ההלכתיות בארבעת חלקי השלחן ערוך. בספר זה מתגלות בקיאותו הגדולה בספרות ההלכתית וחריפותו הלמדנית, כמו גם קשריו הענפים עם רבנים ממקומות שונים.

בשנת תרפ"ו (1926) הדפיס את ספרו 'טוב יגאל' - חלק אגדה וחלק תשובות להלכה.

מלבד מה שהיה ספרא רבא ונואם בחסד עליון, היה גם איש הסדר והעתיק כל פניה, כל מכתב, חידושיו ותשובותיו שהשיב לשואליו, וכן חילופי מכתבים הלכתיים, הכל נשמר בפנקסים עבי כרס ובמחברות, ביניהם כתבים מהתקופה האיומה של השואה: דרשות קורעות לבבות, שהשמיע בפני צאן מרעיתו. והכל נשמר בסדר נפלא וניצל בחסדי ה' באופן פלאי, נוסף על כמה כרכים על אגדות חז"ל, רעיונות לפרשת השבוע ונושאים שונים, אשר בכלם משתקפת גדולתו בתורה ובהגות, אהבתו הגדולה הבלתי מוגבלת לבורא ית"ש, לתורתו הקדושה ולעמו הנבחר.

בשנת תש"ג בהיותו גולה בבודפסט הצליח להדפיס את ספרו 'אם הבנים שמחה'. בחיבורו זה ראה את הדרך והפתרון למצב בנ"י בגלות המרה. הוא האמין וקיווה שהיהודים ינצלו מן התופת ואז יעלו כולם לציון ברינה. את ספרו זה כתב בפרק בו נאסר עם בנותיו. שם הספר נגזר משמחת אשתו הרבנית שכמעט התיאשה מלראותו ואת בנותיה. וכמו שמחתה של אם הבנות על שחרור יקיריה, כך תהיה שמחת השכינה הקדושה בעת יגאלו הבנים ויעלו לציון ברינה בעת הגאולה.

צרות ישראל 'הרחיבו' את לבבו לתור ולחקור לסיבת מצבם הנורא של בנ"י בגלות והוא ראה בעליה לארץ ישראל פתרון מעשי ורוחני אמונתי כאחד.

הרב ישכר שלמה טייכטל

תחילתו ויסודו של החיבור, בירור הלכתי אם מצות ישיבת ארץ ישראל נוהגת בזמן הזה, הוא קורא תגר כנגד אלה שחשבו ודגלו בדעה שאין מצות ישיבת ארץ ישראל בימינו וגם נימקו נימוקים כנגד העליה לארץ ישראל. בספרו 'אם בנים שמחה' הוא מבסס את נימוקיו על אדני הגמרא והמדרשים ומביא מגדולי ישראל שסברו שיש לחזק את ישוב ארץ ישראל. הוא מביע את הדעה (בשם כ"ק האדמו"ר הרא"מ מגור), כי אילו היו עולים כמה מאות או אלפים משלומי אמוני ישראל לארץ הקודש היה אפשר להטות את כל העולים לארץ ישראל לדרך התורה, כן טען כי אף על פי שארץ ישראל נבנתה ע"י החופשיים מ"מ אין זה פוטר את החרדים מלעלות להשפיע.

הספר נכתב ברובו בהיותו מסתתר ובסכנת מות, ולא היו עמו ספרים, אך גאונותו האדירה ובקיאותו במכמני התורה מבצבצת מכל שורה, לבד גמרות ומדרשים ושיטות הראשונים הוא מסתמך על גדולי ישראל בדורות האחרונים ובדעותיהם הוא מוצא חיזוק לדבריו. לדאבון לב, נסגרו שערי אירופה על יהודיה והצלת הרבים ע"י עליה לארץ ישראל לא היתה מעשית עוד.

וכך הוא כתב לבנו במכתבו האחרון מבודפסט:

לצערי הרב ולדאבון לבי, יש, שלא ירדו לסוף דעתי בכתיבת ספרי 'אם הבנים שמחה' שהוצאתי, בהיותי ב'עמק הבכא' בבודפסט, בשנת תש"ג, וסהדי במרומים, כי בכתבי על ישוב ארץ ישראל ע"י אחינו, עיני עיני יורדה מים מאין הפוגות, על עם ה' הנאנחים והנדכאים מתוקף חבלי הצרות שאין לתאר, וראיתי בארץ ישראל קרן אורה ועוגן הצלה, ואם כי ידעתי וחששתי שמא יתלו בי דברים שלא אמרתי ולא התכוונתי אליהם הרי יודע תעלומות יעיד עלי, כמה שפכתי שיח פני בוחן לבבות, שדברי לא יהיו להם לפוקה ולמכשול, ובטוחני כי זכותה של אדמת הקודש תעמוד לכל המחוננים את עפרה, לבלתי ידח ממנה כל נידח, ותמכתי יתדותי בדברי רבותינו הקדושים, אשר הגה"ק הרה"צ בעל 'מנחת אלעזר' האדמו"ר ממונקאטש, היה רגיל לשננם: "הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ז ה"ה) פוסק: "אין ישראל נגאלים אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הם נגאלים", ובכח הבטחה זו כתבתי את ספרי 'אם הבנים שמחה'.

קשרי הלכה וידידות

בעודו בשחר ימיו עמד בקשר מכתבים עם גדולי הדור, כגון הגאון בעל ה'יד יצחק' מטולטשבא והגאון בעל 'פרי השדה' ו'תבואות השדה' מבוניאהד. בהיותו בן 91 פנה אליו הגאון הגדול רבי אברהם יצחק גליק אבדק"ק טאלטשאווה: "אהובי הבחור כארזים, מפענח רזים המופלג בתורה קולע אל השערה חריף ובקי צח ונקי כ"ש מוה"ר ישכר שלמה נ"י".

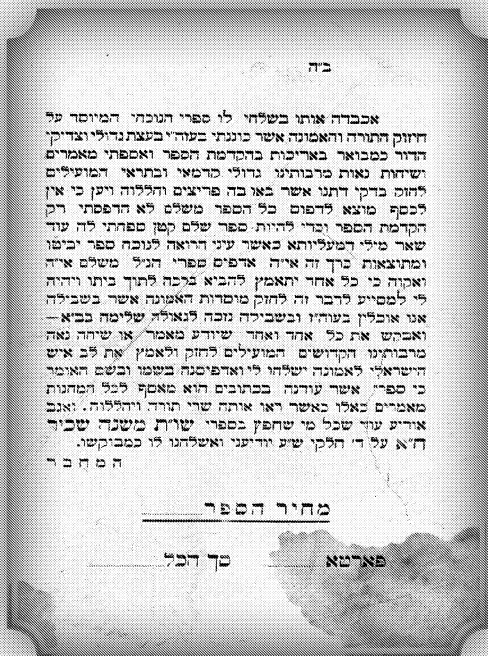
בגיל 21 כותב עליו הגאון הנ"ל בהסמכתו להוראה 'ליש ולביא', והגה"ק מאונסדארף

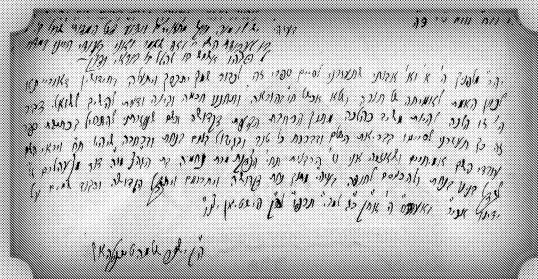
שער הספר שו"ת 'משנה שכיר' חלק א נדפס בעיר 'ברדיוב תרפ"ד'

שער של פינקס חידושי תורה בכתב ידו

מודעה אודות ספרו 'טוב יגאל'

רישום בכתב ידו בתחלת פנקס חידושי תורה

אם הבנים שמחה

כתב עליו בהסמכתו: 'קנקן חדש מלא ישן... חרב פיפיות בידו ללחום מלחמת ה' שעה, הלכה ברורה הסברה ישרה, נחית ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא', והגה"צ רבי מרדכי ליב וינקלר אבדק"ק מאד כותב עליו בהסמכתו: 'והייתי משתאה על צעיר הימים שצולל במים אדירים בים התלמוד ופוסקים'.

חיבה יתירה נודעה לו מאת האדמו"ר ממונקאטש הגה"ק מוה"ר חיים אלעזר שפירא זצ"ל בעל שו"ת 'מנחת אלעזר' אשר ביקר ג"כ לרוב חיבתו בביתו ועמד אתו בקשר מכתבים הדוק. באחת המכתבים כותב לו: "כשיש עת וזמן אז אשיב לפעמים לידידנו הקרובים והחביבים, אבל ברוב פעמים ימנעוני תשות כוחי ורוב מיחושי וטרדותי מכל צד ורוב המכתבים הבאים למאות ולאלפים, ורוב צערי בדור החשוב הלז אשר לפי"ד המדרש הוא דורו של שמד ר"ל ע"כ את כבודו הסליחה". במכתב אחר: הן אמנם אין דרכי להשיב אפילו פעם אחת כ"ש ב"פ כמ"ש טעמי ונימוקי, אך אמרתי להשיב מפני כבוד התורה עוד הפעם, אך בקצרה...

בשנה האחרונה בעלמא דין - תרצ"ז - של ה'מנחת אלעזר' זי"ע כשהיה חולה לקח תרופות חזקות, וחשש שהתרופות מונעות ממנו את העיון הראוי באותן הלכות, אמר והורה שכל השאלות שמקבל (מכל קצוי תבל) יפנו אותם לה'פישטיאנער דיין' "מפני שהוא מכוון לאמיתה של תורה".

כתב הרב יוסף ריינר זצ"ל:

"אני שמח לחזור על הפגישה שזכיתי להיות נוכח בה, שבין מרן האדמו"ר ממונקאטש זצ"ל ובין הצדיק הגאון זצ"ל, בק"ק סרדהלי תע"א. היתה בשעות הבוקר בערך בשעה 9.00, עוד לפני שהאדמו"ר נגש לתפילת שחרית, לקח אותי כב' ה'משנה שכיר' זצ"ל ללווי אל האדמו"ר זצ"ל לאכסניא שלו.

כאשר הגבאי הודיע לאדמו"ר שהדיין מפישטיאן בא לבקרו יצא מחדרו, יצא לקראתו בשמחה נסוכה על פניו הק', היה מורגש היחס כבוד ואהבה עזה שרחש האדמו"ר זצ"ל כלפי הרב 'משנה שכיר', התישבו והתחילו המעיינות לנבוע בערך שעה, חידושי תורה משני הצדדים בחריפות ובעמקות גדולה, הלואי שהייתי מבין וזוכר את שיח שרפי קודש, זכותם תגן עלינו".

ביושבו בצעירותו בבוסערמין שימש כדיין והשיב תשובות בהלכה לתושבי עירו ומחוצה לה, אז החל ספר תשובותיו 'משנה שכיר' להכתב ובו אוצר בלום של שו"ת ומשא ומתן בהלכה שהיה לו עם רבותיו, כגון הגאון מנירדהאז, רבי שלום וידר בעל 'משמיע שלום', והגאון בעל 'ערוגת הבושם' מחוסט.

למרות היותו צעיר לימים לא נשא פני איש בקנאתו לאמת, ואנו מוצאים אותו סותר בנינים של גדולי ישראל ובהם רבותיו. לימים, מביא רבי ישכר שלמה בספרו 'אם הבנים שמחה' עובדה זו, כי בהיותו בן י"ט שנים דן לפני רבותיו ולא נרתע אחור מסברתם, כי

מכתב הגאון בעל 'שו"ת מהר"ש' ענגל
מרדומישלא לרבינו הי"ד

הנהגתו של הגאון בעל 'שו"ת מהר"ש' ענגל, מרדומישלא לרבינו הי"ד. המכתב נכתב ב-1770 ונחשב לאחד מכתביו המפורסמים. המכתב עוסק בהנהגתו של הגאון בעניין של פיקוח נפש, ודיון על חוקי התורה והשולחן ערוך. המכתב נחשב לאחד מכתביו המפורסמים, ונחשב לאחד מכתביו המפורסמים.

מכתב הגאון בעל 'שו"ת מהר"ש' ענגל
מרדומישלא לרבינו הי"ד

דוח ב'אידושע צייטונג' על ביקור
של המנחת אלעזר בפישיאן

הנהגתו של הגאון בעל 'שו"ת מהר"ש' ענגל, מרדומישלא לרבינו הי"ד. המכתב נכתב ב-1770 ונחשב לאחד מכתביו המפורסמים. המכתב עוסק בהנהגתו של הגאון בעניין של פיקוח נפש, ודיון על חוקי התורה והשולחן ערוך. המכתב נחשב לאחד מכתביו המפורסמים, ונחשב לאחד מכתביו המפורסמים.

דוח ב'אידושע צייטונג' על ביקור
של המנחת אלעזר בפישיאן

ברכה מהאדמו"ר בעל ה'מנחת אלעזר' (ממונקאטש)

הנהגתו של הגאון בעל 'שו"ת מהר"ש' ענגל, מרדומישלא לרבינו הי"ד. המכתב נכתב ב-1770 ונחשב לאחד מכתביו המפורסמים. המכתב עוסק בהנהגתו של הגאון בעניין של פיקוח נפש, ודיון על חוקי התורה והשולחן ערוך. המכתב נחשב לאחד מכתביו המפורסמים, ונחשב לאחד מכתביו המפורסמים.

ברכה מהאדמו"ר בעל ה'מנחת אלעזר' (ממונקאטש)

הסכמת הגאון בעל 'מחזה אברהם'
מבראד לספרו של רבינו

הנהגתו של הגאון בעל 'שו"ת מהר"ש' ענגל, מרדומישלא לרבינו הי"ד. המכתב נכתב ב-1770 ונחשב לאחד מכתביו המפורסמים. המכתב עוסק בהנהגתו של הגאון בעניין של פיקוח נפש, ודיון על חוקי התורה והשולחן ערוך. המכתב נחשב לאחד מכתביו המפורסמים, ונחשב לאחד מכתביו המפורסמים.

הסכמת הגאון בעל 'מחזה אברהם'
מבראד לספרו של רבינו

הרב ישכר שלמה טייכטל

אם מצא ראיות מכריעות מש"ס ופוסקים כנגד סברתם לא נסוג אחור, כי האמת חשובה מכל 'כי אם אחר שיתוכחו עמי ויוכיחו בראיות שטעיתי'.

רבו הגאון רבי שלום ווידער אבדק"ק נירעדהאז, כותב אליו בשנת תרפ"ח:

כבוד ידידי חביבי הרה"ג עיניו כיונים על אפיקי ש"ס ופוסקים וכו' וכו', אתו הסליחה כי לא אכנהו בתואר תלמידי, אף כי אינני זקן ששכח תלמידו, אבל אמרתי, הלא מאד עלה ונתעלה לגאון וחובר חיבור מחוכם, עיין יו"ד רמ"ב ס"ז ברמ"א ובש"ך סק"ב בנתגדל אח"כ והוא קרוב לרבו וכש"כ בה"ג שנתעלה, אולי עדיף מרבו, ובל"ס רוב חכמתו מגדולים וטובים ממני, בה"ג כ"ע מודים. ע"כ שיחי עמו אך כידיד נאמר כי אהבת עולם אהבתי.

מגדולי הונגריה כולם באו עמו בקשרי מכתבים ובקשרי ידידות אמיצים כגון הגאון מהרש"ג מסעמיהאלי, הגר"י בוקסבוים מגלאנטא, הגאון משאמלוי, רח"צ עהרנרייך, הגר"ע סופר מפרשבורג, הגרש"ד אונגר מנייטרא, הגר"י זילברשטיין מוויצען (שבא בהסכמה על ספר השו"ת 'משנה שכיר'), הגר"י וועלץ מבודפסט, הגר"י דושינסקיא אב"ד חוסט, וכן הגדולים שהוזכרו לעיל שנמנו עם רבותיו ולא זזו מחבבו. בספרו סי' נ"א הוא תשובה שהופנתה לחותנו בענין המקוה בבוסערמין ע"י רבו בעל 'ערוגת הבושם', ורבי ישכר שלמה נצטווה ע"י חותנו להשיב לגאון מחוסט. הוא פותח בדברי ענוה כיאה לתלמיד הכותב לרבו ומיד צולל במים אדירים בהלכות מקואות החמורות, כן מוצאים תשובה לגאון המפורסם בעל 'אמרי יושר', הוא התכתב בלימוד גם עם הגה"ק האדמו"ר רבי ישעיה פיש מהאדאס ועם האדמו"ר הגה"צ מספינקא בעל 'חקל יצחק', שמלבד היותם אדמו"רים ומנהיגי דרך בחסידות היו גם גדולי תורה מפורסמים.

שנות הזעם

בשנותיה הראשונות של מלחמת העולם השנייה, זכתה סלובקיה באוטונומיה והפכה לגרורה של גרמניה, בהנהגתה של מפלגת הלינקה האנטישמית ובראשות ראש הממשלה טיסו. חלק מסלובקיה נמסר לידי הונגריה לפי החלטת הגרמנים. כתוצאה מכך קטן באופן משמעותי מספר היהודים בסלובקיה, והוא עמד בכ"ב בכסלו תרצ"ט (1938) על כ-89,000 יהודים.

כבר בחודשים הראשונים לעצמאות סלובקיה הוטלו על היהודים חוקים והגבלות שנועדו לדחוק את רגליהם מחיי הכלכלה, ובעיקר מתחומי המקצועות החופשיים. תהליכים אלו החמירו במחצית השנייה של שנת 1939 וראשית 1940, בין השאר בעקבות מסירת שטחים בכפיה מידי סלובקיה להונגריה. היהודים הואשמו עתה, באופן שקרי, כמפיצי התרבות ההונגרית וכאלה שהשפיעו על מסירת השטחים, כתוצאה מכך החל מסע אנטי יהודי שכלל גזילת רכוש יהודי, גרוש יהודים ממוצא הונגרי ואף מאסר של יהודים. בין השאר נושלו נכסים ומפעלים שהיו בבעלות יהודים, יהודים סולקו ממשרדים ממשלתיים ומהצבא וחויבו בעבודות כפיה.

אם הבנים שמחה

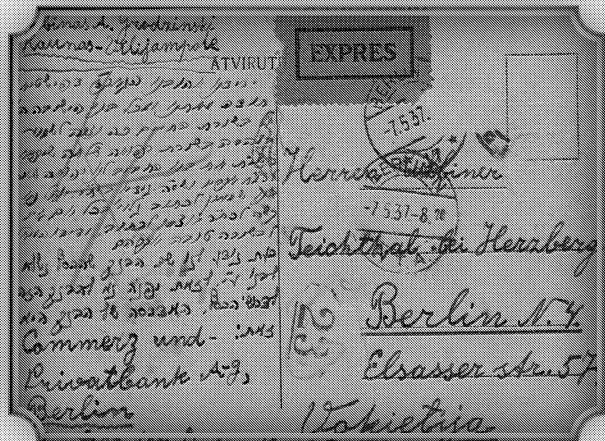
הסלובקים קיבלו בשמחה בלתי מוסתרת את הידיעות על פלישת הגרמנים לאוסטריה ומיד החלו לנקוט אמצעי דיכוי והשפלה נגד היהודים. למחרת הפלישה ארגנו תהלוכת השפלה של הנוער היהודי בחוצות פישטיאן, כמה ממנהיגי הקלגסים שלופי אקדחים, נכנסו בבהלה לביתו של הרב טייכטל ובקשו שניים מבניו להלוות אליהם 'לכבדם' ללכת בראש התהלוכה. הם הכינו ציורי היתול ענקיים מלוויים בכרוזים אנטישמיים, וחייבו אותם לשאת את הכרזות בראש כל חוצות. בנו הקדוש דוד ז"ל הלך בראש מורם ותוך הליכה גאה, שר 'ברוך אלקינו שבראנו לכבודו' עלינו לשבח ולהודות לבורא עולם – אמר - שהבדילנו מן התועים, ולא שם חלקנו כהם, שכל מגמתם באר שחת, ואל לנו להתפעל מתעלוליהם בעת שהשעה משחקת להם, ובא יבוא זמנם. כמים קרים על נפש עיפה, הפיחו דבריו עידוד ובטחון בו יתברך, על הלבבות הנדכאים.

רבי ישכר שלמה שחזה את הבאות שלח את ילדיו הגדולים לאנטוורפן, שם שימש גיסו הגאון רבי מרדכי רוטנברג כאב"ד, וכן היה לו שם חתן הוא הגה"צ רבי שלמה ברנדסדורפר. [הוא אביו של הגה"צ רבי מאיר ברנדסדורפר זצלה"ה בעל 'קנה בשם', שעלה בפתע פתאום השמימה השתא אור ליום ה' כ' אייר - 'בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדות' (בהעלותך י' יא), ואותנו לאנחות עזב]. אולם את בנותיו הקטנות לא שלח עמם משום שלא יכול היה לשער שרשעים אלו יפגעו גם בילדים קטנים.

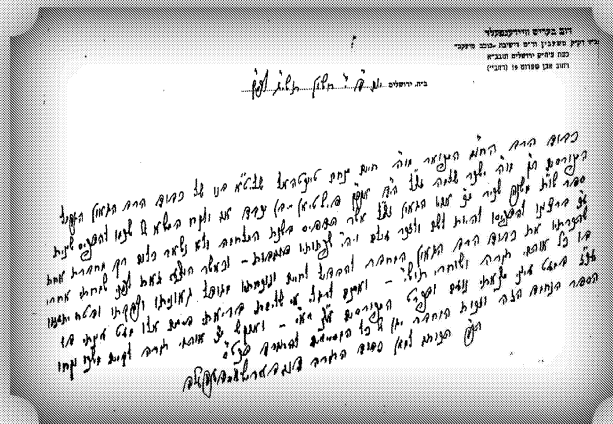
על אף המאורעות הקודרים, נמשכו חיי הקהלה כסדרם, אם כי, תוך דאגה עמוקה ליום מחר, מבלי לשים לב למצבם הקשה, התאמצו רועי הקהילות לנהל את צאן מרעיתם ולעודדם לבל תפול רוחם, ולבל יושבת ניהולם התקין של החיים הרוחניים תפלות, שיעורים, קיום בתי הדין, הגשת עזרה וסעד לנזקקים וכו', וכך כתב הרב טייכטל ביומנו:

ארשום מה שאמרת בסעודת סיום למסכת מועד קטן, שלמדנו ברבים עם בעלי בתים מופלגי תורה ויראה, שערבנו בעזה"י ביום ה' לעת ערב והסעודה נמשכה עד ליל ששי לסדר ויצא בשנת 'אל תשב פני משיחך' פ"ק פישטיאן יצ"ו, ויצוינו לשבח בני ציון היקרים דק"ק פישטיאן, שהתעלמו מהמצב בו נמצאו, ולמרות שחייהם היו תלויים להם מנגד, שמרו על קביעת העתים בתורה, ובמסירות נפש ממש במלא מובן המלה, התעמקו בתורת ה' וצללו במים האדירים. והיה קיבוץ גדול בלי ע"ה מבע"ב נכבדים, והיו נקבצים נכבדי הקהלה ורבת המון, והי' כבוד שמים ב"ה.

ואמנם היהודים נושלו אט אט - אבל בעקביות מזכויותיהם. יהודים רבים התקשו להשיג כדי פרנסת ביתם והגיעו לחרפת רעב. כדי להקל במדת מה על מצבם, יסדו רועי הקהלה ופרנסיה, מטבח עממי, בו סעדו את לבם כל אלה שהיו בבחינת 'נצרכים', ומי לא היו בין אלה?

מכתב מהגאון רבי אברהם גרודינסקי דצ"ל מסלובדקה

מכתב הגאון מטשעבין דצ"ל
בשבת המגיע לכתבים

גם אותם היהודים שהוקירו רגליהם מכל מה שזיק של יהדות נדף ממנו, שבו לחיק היהדות עקב נסיבות הזמן, ונהנו ממפעל החסד המפואר, אותו יזמה הקהלה.

תכתב זאת לדור אחרון - כותב הרב טייכטל בפנקסו:

היום ג', חיי שרה, שנת 'אל תשב פני משיחד'. פתחו בקרב אסיפה גדולה מכל כתות אנשים יהודים, ובתוכם גם אלו ששכחו כבר כי המה מזרע ישראל - מטבח עממי, שיסדו פה בעירנו פישטיאן, לזון את אנשי קהלתנו של המעמד הבינוני שנתדלדלו מכח צרת הגלות שהגענו בעוה"ר בימינו, ע"י צר הצורר ימ"ש, וחגגו את חג הפתיחה באספת כל העיר, אנשים ונשים, וגם מערים אחרות נשלחו נציגים וכן נציג מיוחד של השלטון מפרעסבורג, ונתכבדתי בנאום הפתיחה של החגיגה.

מנהיגות במשבר

ב-1940 הונהג בסלובקיה משטר נאציונל-סוציאליסטי ושנה לאחר מכן נחקק ה'קודקס היהודי' אשר הכיל 270 סעיפים והושתת על חוקי נירנברג. היהודים חויבו לענוד טלאי צהוב הוטלה עליהם עבודת כפיה ועל 10,000 יהודי ברטיסלבה נגזר גירוש. בימים הקודרים ההם, התגלתה דמותו של הרב בכל זוהרה ואצילותה. הרב טייכטל נתן בכתביו ביטוי עז לארועי התקופה. כמי שנשא בעול עדתו וחווה בעצמו את הרדיפות, הסבל והנדודים, תיעד הרב גם את התגובה היהודית לאירועים.

כאשר גברו הגזירות נאלץ לסגור את ישיבתו הגדולה 'מוריה' בפישטיאן, הבחורים נפוצו לכל עבר וחזרו לבתיהם הישר לידיהם של הנאצים שארגנו פלוגות עבודה לצעירי בני ישראל, אח"כ הגיעה הגזרה הקשה מכולן - גזירת השילוח 'למזרח' (אז עדיין לא ידעו את משמעותה המדוייקת של גזירה זו ורבי ישכר שלמה מרבה להזכיר את גורל המגורשים, כאשר הוא מציין את דברי חז"ל שבשבויים 'כולהו איתנהו ביה', כי השונא יכול לעשות בהם כחפצו אם להכות אם להרעיב ואפילו להרוג... דבר שמפומא לליבא לא גליא כדי שלא לפתוח פה).

כאשר החלו הגירושים חלה התעוררות גדולה לתפלה ולתשובה.

בעקבות גזירת הגירוש הוכרז יום חמישי כ"ג באדר תש"ב (1942) כיום תפילה זעקה, והוכרזה בו תענית ציבור בכל קהילות סלובקיה. וכך מתאר הרב טייכטל ביומנו את התפלות שהתקיימו בפישטיאן:

ביום ה' לסדר ויקהל-פקודי עשו בכל המדינה תענית ציבור מפני הגזירה הנוראה שגזרו עלינו שונאי ישראל, ה' ירחם עלינו בכלל כל ישראל, ויהיה די בהפחד והבהלה שנתמלא בלב כל בר ישראל בימים הללו, ממש הפחד שהיה בימי המן ולא יבא ולא יארע שום רע לאחד מבני ישראל, כי בנים אנחנו למקום ית"ש ואב הרחמן ירחם עלינו בודאי בכלל כל ישראל, ויאמר די לצרותינו וישלח לנו משיחו עתה בימינו, ויהי רצון שיהא צערנו שנצטער כלל ישראל בימים האלה צער חבלי

הרב ישכר שלמה טייכטל

גם אותם היהודים שהוקירו רגליהם מכל מה שזיק של יהדות נדף ממנו, שבו לחיק היהדות עקב נסיבות הזמן, ונהנו ממפעל החסד המפואר, אותו יזמה הקהלה.

תכתב זאת לדור אחרון - כותב הרב טייכטל בפנקסו:

היום ג', חיי שרה, שנת 'אל תשב פני משיחך'. פתחו בקרב אסיפה גדולה מכל כתות אנשים יהודים, ובתוכם גם אלו ששכחו כבר כי המה מזרע ישראל - מטבח עממי, שיסדו פה בעירנו פישטיאן, לזון את אנשי קהלתנו של המעמד הבינוני שנתדלדלו מכח צרת הגלות שהגענו בעוה"ר בימינו, ע"י צר הצורך ימ"ש, וחגגו את חג הפתיחה באספת כל העיר, אנשים ונשים, וגם מערים אחרות נשלחו נציגים וכן נציג מיוחד של השלטון מפרעסבורג, ונתכבדתי בנאום הפתיחה של החגיגה.

מנהיגות במשבר

ב-1940 הונהג בסלובקיה משטר נאציונל-סוציאליסטי ושנה לאחר מכן נחקק ה'קודקס היהודי' אשר הכיל 270 סעיפים והושתת על חוקי נירנברג. היהודים חויבו לענוד טלאי צהוב הוטלה עליהם עבודת כפיה ועל 10,000 יהודי ברטיסלבה נגזר גירוש. בימים הקודרים ההם, התגלתה דמותו של הרב בכל זוהרה ואצילותה. הרב טייכטל נתן בכתביו ביטוי עז לארועי התקופה. כמי שנשא בעול עדתו וחווה בעצמו את הרדיפות, הסבל והנדודים, תיעד הרב גם את התגובה היהודית לאירועים.

כאשר גברו הגזירות נאלץ לסגור את ישיבתו הגדולה 'מוריה' בפישטיאן, הבחורים נפוצו לכל עבר וחזרו לבתיהם הישר לידיהם של הנאצים שארגנו פלוגות עבודה לצעירי בני ישראל, אח"כ הגיעה הגזרה הקשה מכולן - גזירת השילוח 'למזרח' (אז עדיין לא ידעו את משמעותה המדוייקת של גזירה זו ורבי ישכר שלמה מרבה להזכיר את גורל המגורשים, כאשר הוא מציין את דברי חז"ל שבשבויים 'כולהו איתנהו ביה', כי השונא יכול לעשות בהם כחפצו אם להכות אם להרעיב ואפילו להרוג... דבר שמפומא לליבא לא גליא כדי שלא לפתוח פה).

כאשר החלו הגירושים חלה התעוררות גדולה לתפלה ולתשובה.

בעקבות גזירת הגירוש הוכרז יום חמישי כ"ג באדר תש"ב (1942) כיום תפילה זעקה, והוכרזה בו תענית ציבור בכל קהילות סלובקיה. וכך מתאר הרב טייכטל ביומנו את התפלות שהתקיימו בפישטיאן:

ביום ה' לסדר ויקהל-פקודי עשו בכל המדינה תענית ציבור מפני הגזירה הנוראה שגזרו עלינו שונאי ישראל, ה' ירחם עלינו בכלל כל ישראל, ויהיה די בהפחד והבהלה שנתמלא בלב כל בר ישראל בימים הללו, ממש הפחד שהיה בימי המן ולא יבא ולא יארע שום רע לאחד מבני ישראל, כי בנים אנחנו למקום ית"ש ואב הרחמן ירחם עלינו בודאי בכלל כל ישראל, ויאמר די לצרותינו וישלח לנו משיחו עתה בימינו, ויהי רצון שיהא צערנו שנצטער כלל ישראל בימים האלה צער חבלי

אם הבנים שמחה

משיח שיבא ויגאלנו במהרה בימנו אמן. ובעת תפילת מנחה אמרנו 'אבינו מלכנו' בבכיות, כי כל לבב דוי ונשבר לשברי שברים, ויהי רצון שזוכה לעבדו בלבב שלם ובשמחה.

לאחר תפלת מנחה דרש הרב טייכטל לפני בני קהילתו בעניני דיומא – עניני תשובה וישועה.

בידי בניו אשר שהו בתקופה זו באנטוורפן שמורה הגלויה שנשלחה אליהם מאביהם בימי הגרוש, וכך כותב בנו:

תכתב זאת לדור אחרון ויחקקו על לוח לבנו הדברים שאאמו"ר הקדוש כתב לי בעת שגזירת הגירוש ניתכה על ראשם, ותפילתי לאדון-כל כי לעולם לא ימוש מזכרונו. וראויים הם שיחרטו, וילמדו נא בנינו, אמונה טהורה וזכה צרופה בכור האש מהי. יתבוננו נא במלים ואותיות הרוויות אש דת שלהבת י-ה, אשר כל אחת מהן אומרת: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה לה' ונהרות של צרות לא ישטפוה.

הדברים נשלחו על גלויה, בלשון הקודש באותיות לטיניות וצונזרו ע"י הגסטפו שהחתיים את הגלויה בחותמת האדומה עם צלב הקרס. ועל אפה ועל חמתה נאלצה לקרא ולהוכיח כי מלחמת ההשמדה בגופיהם הטהורים של עם הקודש שעליה הכריזו ונשבעו לא נגעה בנפשותיהם, עליהם לא יכלו, ולא עוד אלא שאמונתם חושלה, ועם ה' עלה בעשר קדושות ובגבורה עילאית.

את הגלויה כתב אבא בעת שעמדו 'ארוזים', מצויידים בלבוש שעל בשרם ומזון ליום, דרוכים לצאת לדרך, ואלה דברי אבא מארי הקדוש, הי"ד:

פיעשטאני 22 באפריל 42

בנים חביבים...

אנחנו בריאים תודה לא-ל, אנו מחכים לישועת השם, קהלות הקודש מסביבנו: נייטרא, טופולטשאני, טירנו, סערעד כבר נחרבו, הם נלקחו כולם לפולין, וכעת עומדת פישטיאן בתור, אנחנו כולנו ארוזים למען לכת לגלות, אולם אנו הולכים בשמחה רבה, אנחנו מקבלים באהבה גזירת השם, אין אנו דואגים כלל כי השכינה הקדושה אתנו. היו בריאים ילדים יקרים, אנו מקוים להתראות בקרוב בשמחות, בירושלים.

אביכם הנאמן לנצח י, שלמה

נא לשמור על הגלויה הזאת לזכר עולם.

אחרי כחודש ימים קבלנו שוב גלויה, בה הוא מודיענו:

נשארנו פה מתי מעט כי כולם כבר נלקחו, ורק עלינו 'דלגו' ממש עפ"י נס, ואי אפשר להעלות על הכתב מה שעבר עלינו ואנו זקוקים עוד לניסים, העיקר כי אנו בריאים ומצפים לישועה במהרה.

הרב ישכר שלמה טייכטל

בתו של גיסו הגאון רבי מרדכי רוטנברג רבה של אנטוורפן היתה העסקנית המפורסמת מרת ריכא שטרנבוך משווייץ, היא הציעה ויזה עבור המשפחה כדי להצילם מהשלוח, אלא שרבי ישכר שלמה סרב, הוא טען שכמנהיג ורב אינו יכול ואינו רוצה לעזוב את מקומו כל עוד צאן מרעיתו זקוקים לו, נימוק אחר היה בפיו כי אינו חפץ להפקיר את כתביו עליהם עמל כה רבות, אותה עת הכין לדפוס והחל להדפיס את חלק ב' משו"ת 'משנה שכיר' בדפוס קצבורג בפרסבורג והוא חפץ לראות בפרי עמלו. אמונתו הצרופה כי לא יוכלו הרשעים להאביד את עם ישראל גם היא היתה משענת עבורו שלא לנטוש את אחיו בצרתם, כי הרי עוד מעט קט ישתחררו מעולם של הרשעים והכל על מקומו יבוא בשלום. אולם כאשר הרכבות החלו לשרוק ויהודי פישטיאן, כמו שאר יהודי סלובקיה, גורשו באכזריות מקפיאת דם לפולין ושמועות אימים החלו להשמע אודות גורלם המר, אזי החליט רבי ישכר שלמה להסתתר מעיניהם של הרשעים אשר חפשו אחריו.

במשך כחצי שנה נשאר הרב טייכטל בפישטיאן, תוך שהוא מסתתר חליפות בעליית הגג של בית המדרש. ממקום זה חזה בעיניו את גירוש בני קהלתו. שם הוא ממשיך לכתוב את יומנו, מתאר מה שראו עיניו ואת הגיגיו בשעות אלו. ביום ב' באב תש"ב (1942) כתב ביומנו:

בשעה שאני כותב דברים הללו, שהוא בחודש אב דקיץ של שנת תש"ב אנוש עד דכא, בני עשיו מדכאין אותנו עד דכדוכה של נפש ועושין עמנו אכזריות גדולה, מגרשין אותנו מבתנו ולוקחים מידינו את כל אשר לנו וצודין נפשות ישראל מנער ועד זקן טף ונשים זקנים וחולים, על ידי שבאים לבתינו ומתנפלים עלינו פתאום זשאנדרין וגארדיסטען [ג'נדרמים וקלגסי ה-אס. אס. הסלובקים, בשם 'גרדיסטיים'] ומצווין ליקח איזה חבילה בידינו, ולילך איתם אל מקום שמאספין אותנו יחדיו, ומשם מוליכים את הנאספין אל הבאן [רכבת], ושם כבר ממתין עלינו וואגאנען [קרונות להובלות בהמות] ומשליכין את זרע אברהם יצחק ויעקב בהם באופן אכזרי ביותר, בהכאות גדולות וביסורים שונים, ומוליכים אותם לארץ פולין שהיא כעת ארץ גזירה, מעותד לכל מיני צרות ויסורים, וצער היותר גדול הוא שעתידין לסבול שם חרפת רעב, וטובים היו חללי חרב מחללי רעב וכפי שנשמע, מתים שם כמה וכמה, מיתת רעב רח"ל ושם הם שבויים בידי אכזרים, ולא נשמע מהם כלל, כי אין מניחים אותם לכתוב ממעשיהם שם.

הרב טייכטל היה בין הבודדים שנותרו לאחר שילוח כל בני קהילה להשמדה, הוא התחבא בעלית גג סמוך לבית המדרש, יחד עמו היתה עוד משפחה יהודית מרובת ילדים שהסתתרה שם. כל הזמן היו שרויים באימת מות, ולא אחת שמעו את צעדיהם ודפיקותיהם של הקלגסים שחיפשו אחריהם, הכל התכווצו מאימה ומילמלו מילות וידוי, ואולם רבי ישכר שלמה היה שרוי בעולם אחר, בעולמה של תורה, הוא המשיך בלהט לכתוב את חידושי תורתו ובמיוחד התמסר לחיבורו האחרון 'אם הבנים שמחה', שבו

אם הבנים שמהה

ראה את הדרך והפתרון למצב בנ"י בגלות המרה. הוא האמין וקיוו שבנ"י ינצלו מהתופת ואז יעלו כולם לציון ברינה ובהר ציון תהיה פליטה ותבוא הגאולה.

עד כמה היה דבוק בכתיבת חידושי תורה באותה עת מספרת בתו הרבנית הברשטאם תליט"א: כשהיינו במסתור והנה הקלגסים הגיעו סמוך אלינו, השתרר שקט בעלית הגג המוסתרת, ואז פתח תינוקם של השכנים בבכי, כולנו היינו בסכנה, האב מיהר לסתום את פי התינוק בשמיכה, ואילו האם שחששה שיחנק הסירה את השמיכה וכך נאבקו האב והאם מתוך הרגשה כי הגרוע מכל עומד להתרחש, ואילו אבי הרב ישב שקוע בחידושו כאילו אין שואה ואין קלגסים, כאילו אין עולם מלבד התורה. על שאלתם, איך הוא יכול להתרכז ולכתוב במסיבות כאילו, נענו: לולא המחזה המזעזע הזה לא יכולתי לכתוב בנידון, ממנו ומיתר מאורעות הזמן, אני מקבל את ההשראה לכתיבה זו, כשמתוך עיניו הטהורות ניגרות דמעות.

ד"ר אלכסנדר מיטלמן אחד מנכבדי קהלתו בפשיטיאן ועסקן ציבורי דגול, מתאר במכתב ששלח לבנו של הרב, את אותם הימים:

עם אביו זצ"ל ביליתי ימים ולילות ממש יחד בזמן השואה הנוראה, בעליית גג בית המדרש, היו לנו שיחות ממושכות בענינים של מעלה ומטה, ולא כאן המקום לפרטן, אולם לעולם לא אשכח, גדול היה רבנו בזמנים כתיקונם אבל גדולתו של אדם ושל רב אפשר לראות ולהרגיש במיוחד בזמנים קשים, ואכן, גדול ולמעלה מן המשוער היה רבנו דוקא בשעות הקשות ביותר.

במכתב אחר, כותב לו אחד מתלמידיו הדגולים, ר' מאיר אייזלר:

ברטט של כבוד ויראה, נזכר אני תמיד בדמותו האצילית של רבנו הקדוש שהיה לי מורה דרך רוחני בלומדי בישיבתו ואחרי האסון הגדול של אבדן משפחתי היקרה, בעיצומה של השואה הפך להיות גם תחליף להורי ז"ל, התענינותו בשלום אחיו אנשי עדתו ומסירותו עליהם היתה מפליאה, ומיוחד בימים הקשים. זוכרני, כאשר אבי ז"ל היה חולה אנוש ומצבו היה חמור מאד, הרופאים קבעו כי אין מנוס מלבצע לו ניתוח במאמץ אחרון להציל את חייו. אולם היותו חלש ולעשות ניתוח בימים ההם, כאשר לא היה ערך לחיי האדם, היה בחזקת סכנה, והיינו אובדי עצות. והנה ביקר את אבי ז"ל, רבנו הקדוש ונתן לו קמיעה שסבו קבל אותה מאחד הצדיקים המפורסמים שאינני זוכר את שמו, ושעד כה שמר עליו מכל משמר, ותוך ברכה ודברי עידוד הפיח בו ממש חיות, על אף המצב הכללי בו כולנו היינו נתונים בסכנה, ויתר רבנו על שמירת הקמיעה היקרה אצלו, ובלבד להציל חיי אחיו. ואמנם, מצבו השתפר והרופאים שטיפלו בו, נאלצו להודות כי אצבע אלקים היא.

אחרי שהורי נלקחו מאתנו וביתנו ננעל במנעול ובריח בחותמת של הקלגסים, פרצתי בחשכת חלילה לביתנו ולאושרי מצאתי בו את הקמיעה, קשרתייה לחוט ותליתייה מסביב לצוארי, אחרי שנשלחתי למחנה עבודה, ברחתי משם לעיר הק'

הרב ישכר שלמה טייכטל

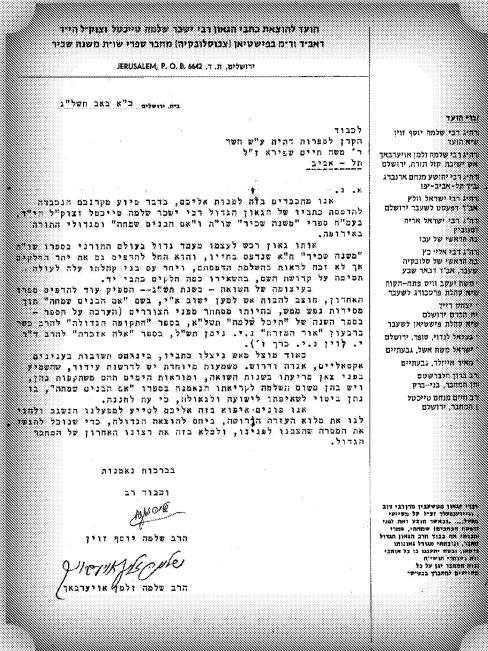
נייטרא, ענווד בקמיעה. הגה"ק רש"ד אונגאר זצוק"ל הבחין פעם בקמיעה ולשאלתו, מסרתי לו על השתלשלות הענינים. כאשר הצוררים ימ"ש נכנסו לנייטרא זכיתי להיותו בין המלווים את רבנו הק' מנייטרא להרי זבור להסתתר מפני חמת המציק, ותוך כדי הנדודים בהרים, נעלמה הקמיעה, עכשיו - אמר הגה"ק - מאמין אני שהקמיעה אמנם היתה אמיתית.

בגלות

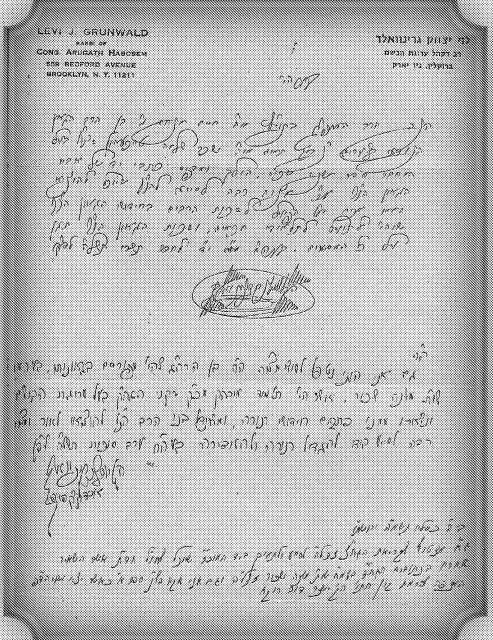
כאשר האדמה בערה תחת רגליהם ולא מצאו עוד מנוח לכף רגלם, עקב החמרת המצב, הזמין ה' מלאכי הצלה ששכרו בממון רב אמבולנס, בו הועברו כ'חולים' מחוץ לעיר ל'טיפול רפואי' והרב טייכטל עם יתר בני המשפחה הצליחו להגיע לנייטרא, שם ישבו עדיין היהודים על במנוחה. אולם באותה שנה בערב פסח, יצאה גזירה איומה, לקחת בכח הזרוע בנות ישראל מגיל שש עשרה ומעלה ל'מחנות עבודה'. היהודים הוכו בתדהמה, ועל אף הדרכים המשובשות בגייסות והגבול ההונגרי שהיה סגור ומסוגר, ניסה הרב טייכטל להציל את בנותיו הצעירות מליכול במצודת השטן ולעבור איתן לשטח הונגריה. הם נתפסו בטרם שהצליחו לעבור את הגבול, וישבו במאסר במשך כל חג הפסח. הרב טייכטל התעקש שלא לגעת באוכל הטרף שהוגש להם, מפקד הכלא יצר קשר עם הקהילה היהודית ועובדה זו עמדה להם לזכות. כך נודע כי הרב נמצא בבית המאסר ומיד החלו בהשתדלות לשחררו. וזכור אותו גאון וצדיק לטוב - כתב הרב בתארו את נס ההצלה - האי עובד ה' במסירות נפש ממש במלוא מובן המלה, מה גם בעת צוק העתים הללו, שהשליך נפשו מנגד: ה"ה הגאון החסיד מוה"ר שמואל דוד אונגאר, שלא נח ולא שקט עד שפדה בממון רב את שלושת השבויים ויצאו לחופשי ולחרות ביו"ט האחרון של פסח.

בתשרי תש"ג (1942) כאשר הרדיפות והגזירות התחדשו שוב, ביתר שאת ביתר עוז, וכלו כל הקיצין, נשאר הסיכוי היחיד, להגיע להונגריה. על אף הסיכון הרב שבדבר, שמו הרבה נפשם בכפם ועברו את הגבול, הפעם הצליח גם הרב טייכטל לעבור בשלום, וכך הוא מתאר את בריחתו:

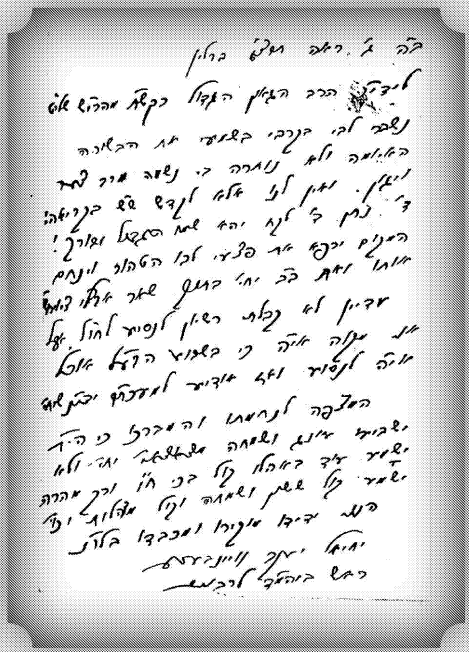
בחצי אלול שנת תש"ב אנוש עד דכא, כאשר האכזרים יסרו אותנו עד דכדוכה של נפש, ברחנו בלילה בעירום ובחוסר כל להונגריה, שם היינו עד אחרי הימים הטובים ומשם עזרנו ה' לברוח לבודפסט, והשי"ת יסוך עלינו פה באברתו. ובברחנו ממדינה של גיהנום לא יכולנו לקחת מאומה, כי כך היה אופיה של ההברחה, להשאיר הכל, אולם את התפלין דרש"י לא השארתי על אף שלא נתנו לי כי לא יכולתי להפרד מהם, היותם יקרים לי מכל רכוש שבעולם ואין להם תמורה, ועוד בילדותי לפני מלחמת עולם הראשונה רכשתי אותם, נתתים לכתוב ע"י הסופר המפורסם רבי חיים סופר ממונקאטש ואין אני זו בלעדם אף זיז כל שהוא.

מכתבם של הגרש"י זיון זצ"ל והגרש"ז אויערבך זצ"ל בשבח ספרי רבינו

מכתב הגאונים מצעהלים ומפאפא זצ"ל ויבדל"ח האדמו"ר מבעלו שליט"א על ספרי המשנה שכיר

מכתב תנחומים של הגר"י וינברג זצ"ל בעל 'שרידי אש' על פטירת בנו של רבנו העילוי ה'ב' שלום זצ"ל

הרב ישכר שלמה טייכטל

להסתנן בחזרה לסלובקיה, ו'השתכן' בדירת סתר בפרשבורג. בזמן הראשון הצליחו להסתתר בבונקרים ובמקומות מחבוא שונים, תוך סיוטים ובלהות צלמוות, ולאחר כמה חדשי ביעותים נתגלו ונתפסו ע"י קלגסי הנאצים בסיוע אנשי משמר הלינקא הסלובקים ימ"ש והובלו באחד המשלוחים הראשונים לאושוויץ.

כאשר הגיע הרב טייכטל ובני המשפחה למחנה המוות 'אושוויץ' התקדמו צבאות הברית בכל החזיתות, הרוסים כבר עמדו בשערי אושוויץ והכבשנים כבר פורקו, אולם עינם של הצוררים הגרמנים היתה צרה בקרבנותיהם המעונים וגם כאשר החרב של הרוסים היתה מונחת על צוארם, נקטו בכל האמצעים לבל יפלו היהודים חיים בידי הרוסים, הם העלו איפוא את היהודים על קרונות משא והסיעום, כדי להרחיקם מהחזית. מכאן ואילך סיפר עד ראייה שניצל ועלה לארץ :

בקרן הצטופפו כששים יהודים, הסבל של המעונים אין לתארו, קלגסי ה.ס. התעללו ברב באכזריות נוראה. מלבד היהודים נדחקו בקרון גם קבוצת אסירים אוקראינים. אסיר אוקראיני אחד גזל את לחמו של שבוי יהודי, הרב טייכטל שלא יכל לשאת בעוול מכה על כך והאוקראיני היכה אותו למוות. כאשר הרגיש כי קצו קרב, דיבר אל אחיו היהודים בהתרגשות עצומה על הישועה הקרובה לבא: יהודים! - אמר - עוד מעט ותכלה ממשלת זדון מן הארץ ואתם תזכו לישועה גדולה מאד שתאיר את כל העולם, ביחוד יזכו לכך תושבי הארץ הקדושה, נתפלל כולנו לשלום אחינו בכל מקום שהם. יודע אני כי שעותי ספורות ואני מבטיח לכם שאתפלל בעדכם שתזכו לישועה ולגאולה שלימה במהרה. ובסיום דברים אלה יצאה נשמתו הטהורה, זכה וזקוקה, ביום יג בשבט תש"ה. ה' ינקום דמו.

כמו כן נהרגו בשואה בניו הקדושים: הבחור החתן הרב מאיר הי"ד, והבחור הרב דוד הי"ד - ב' אייר תש"ג.

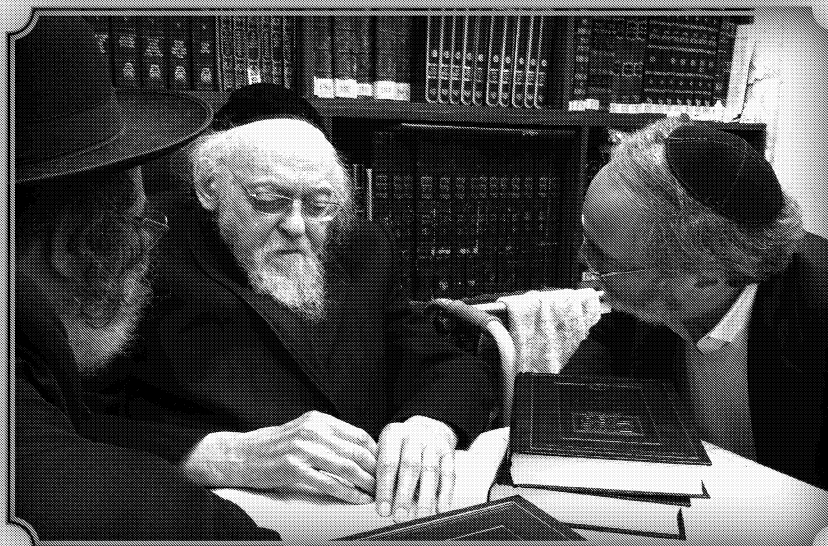
זכה הרב טייכטל למה שלא זכו רבים וטובים, ואכן כתביו הרבים ניצלו בדרך נס ויצאו לאור עולם. בתום המלחמה סכנה בתו בת ה-19, מרת הינדל את חייה, ושבה אל עליית הגג של הגוי בה הסתירה בשנת תש"ב בהוראת אביה את כתביו. את הכתבים נשאה עמה בטלטולי הדרך עד שהגיע למקום מבטחים.

כשנשאלה מהיכן לקחה אומץ כזה, שהרי הגויים הגיבו באלימות כשראו יהודים ששרדו ובאו לדרוש את רכושם. היא אמרה: ראיתי כיצד אבא זצ"ל מסר נפשו על כתביו כי זה היה כל מהותו... אף אני מסרתי נפשי למען הצלתם.

ואכן זכה דורנו לראות בהוצאתם לאור של כתביו – במסירותו של בנו הרה"ג רבי חיים מנחם שליט"א, חמשה כרכים של שו"ת 'משנה שכיר' בכל ד' חלקי השלחן ערוך, יומנו שכתב בימי הזעם - 'כור השואה' - שני כרכים, שמהווה עדות מרטיטה לגדלות אכופה הוד קדושים, וכעת רואים אור על ידי מכון 'קרן רא"ם' כתביו ודרשותיו על התורה והמועדים.

**כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל מקבל את הספר מכן המחבר - הרב חיים מנחם שליט"א
באמרו: "זה הספר שהרעיש את העולם?!"**

מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל מקבל את ספרי ה"משנה שכיר" על המועדים - בחורף תשע"ב

כמו כן זכה וניצלו רוב ילדיו מהשואה הנוראה, ביניהם בתו הבכורה הצדקת מרת פרומט ע"ה (אשת בן אחותו מרת אסתר ע"ה) הרה"צ רבי שלמה ברנדסדורפר זצ"ל מירושלים, בנו הרה"ח ר' שמעון טייכטל זצ"ל מירושלים, בנו יבלחט"א הרה"ח ר' חיים מנחם טייכטל שליט"א מירושלים. בנותיו: מרת הינדל תליט"א אשת הרה"ח ר' אלעזר קלויזנר ז"ל מאנטוורפן [נלב"ע מוצאי ש"ק בהר-בחוקותי כ"ה אייר תש"ע ומנו"כ סמוך לאהל הקד' של אדמור"י פשעווארסק בפיטטע שבהולנד]. מרת גיטל אשת הרה"צ רבי ברוך הברשטאם זצ"ל מגורליץ – בני ברק, ומרת ברכה אשת הרה"ח ר' נתן ברויער שליט"א מירושלים, בנים ובני בנים (וכן תלמידים ותלמידי תלמידים) עוסקים בתורה ובמצות, ומהם מורי הוראה ת"ח ומרביצי תורה מופלגים.

נכתב על ידי צ. ורנר